Historia de Catalunya

HISTORIA CRÍTICA

CIVIL Y ECLESIASTICA

DE

CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGICA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA E HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA: OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECARIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIÙ GENERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PREMIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA LO 1875 PER TREBALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D' OBGECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CERTAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes històriques

TOMO XI

COMTES-REYS

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1907

CAPITOL XXX

JAUME II

Dés del any 1291 al 1296

En Jaume sap la mort del seu germà. Vinguda d'En Lluria ab la seua armada a Barcelona. Aparellaments de defensa d'Aragó y Catalunya. Falleix En Jaume als drets de successió, nomena lo seu germà Frederich governador de Sicilia en comptes de rey, y'embarca dret a aquests dominis. Es regonegut com a comte de Barcelona a Catalunya, si bé d'una manéra particular. Protésta original y jurament, com a rey, a Çaragoça. Sofismes del Rey per esser-ho alhora d'Aragó y de Sicilia. Vistes ab don Sanxo de Castélla a Monteagudo: tractat incomprensible. Bàndols y rivalitats. Se-n duu En Jaume la infanta castellana qui havía d'ésser sa muller. Proposicions d'amistat y comerç als genovesos, y nous arbitris per seguretat de Sicilia. Triumfes de la armada catalana al Arxipèlech. Compromis dels catalans heretat a França. La armada catalana ajuda a la castellana, y vencen abdues a Tarifa. Engranalls diplomàtichs. Desmesures dels richs-homens, y bàndols a Aragó y Catalunya. Vistes ab don Sanxo de Castélla: inich procehir d'aquest. Questions entre feudals catalans. Lo legat Calamandrana prevé lo coratge d'En Jaume per una pau futura: vistes secrétes d'aquest ab Carles d'Anjou, e indicis d'una nova y misteriosa política de part del aragonès. Comencen los recels y desconfiances, qui obren lo camí a En Frederich per fer-se rey de Sicilia. Millora la situació de Tortosa, com a ciutat de realechn. La Santa Seu a Nápols: Celestí V resigna lo papat, y lo succeheix Bonifaci VIII. Pintura d'aquest, obgécte de la pau que-s proposá y vergonyós acatament d'En Jaume. Usurpació y restitució de la vall d'Aran per los francesos. Devolució de la infanta de Castélla per tindre-s que emmullerar En Jaume ab la filla d'En Carles d'Anjou. Assentada del Papa y l'infant Frederich: cèlebre proposta donada a aquell per En Lluria. Justa desconfiança dels sicilians, y eczigencies a En Jaume. Condescendeix aquest del tót a la voluntat del Papa y dels seus antichs enemichs: cedeix los fills del rey Carles, y prèn, a Vilabertran, Na Blanca d'Anjou per muller. Alça-s l'entredit. En Jaume fa sabèr als sicilians que tórna la illa a la Esglesia y a Carles: savia resposta d'aquells. En Frederich és aclamat rey de Sicilia: preparatoris de guerra. Coronació de Na Blanca a Çaragoça. Bonifaci nomena a En Jaume almirall, ganfanoner y capitá general de la Esglesia: desastrosos resultats d'aytal distinció. Cáos immens a Castélla: lo seu rey cedeix lo régne de Murcia a En Jaúme. Inútil campanya del infant don Pére de Castélla y Lleó. Setge de Murcia per lo Rey. Serveys d'En Lluria a En Frede- rompiment ab aquest y fatals conseqüencies d'aquest acte. Se-n va a Roma na Constança acompanyada d'En Pròxida.

alguna vegada, dés que començarem a escriure aquesta Historia, nos havèm sentit mancats de voluntat, és estat

en la ocasió present, al tocar-nos descriure lo regnat del nou monarca d'Aragó, En Jaume II. No és prou a animar-nos lo renom de la dinastía catalana que aquest representa, ni-ns arrauliría, com en èpoques venidores, la dolor de la patria congoxada, escarnida, encadenada. Los senys de familia, lo ésser fill En Jaume d'En Pére *lo Gran* y nét del qui, portant son propri nom, fóu tan gloriosament conegut com a conqueridor, no salven al assetjador de Gaeta, a aquell qui fóu bon rey a Sicilia, emperò hom feble, inconseqüent e injust dés que abellí lo seu front ab la coróna dels Ramirs y dels Berenguers. Los desastres poden comportar-se, en portant les víctimes la coróna de gloria, séns apagar-se la auriola d'honra del qui no perda jamés ninguna terra, per més desolada que romanga, per més que-s veja amarada ab la sanch dels seus propris fills: emperò con la honra de la patria sofereix; con la gloria, si gloria és lo triumfe sóbre germans, se representa per les bregues intestines; per la humiliació davant la voluntat de poderosos forasters, con lo primer governant del pahis renuncía del tót a la ferma tradició dels seus predecessors en deshonor del seu nom y del seu poble, no sap grat a ningun historiador, obligat com està en primer lloch de presentar la veritat nua y crua, ésser tingut de pintar tan repugnant escena, posat que no troba avinent conseguir-ho séns confessar los propris falliments, séns esperimentar pregón sentiment, qui serà més viu quant més freda la rahó s'entoçudirà en parlar desapassionada, justa y lliure de tot interès o influencia.

Lo plany que acabam de proferir lo regonexeran los nostres llegidors con veuran desunits y mútuament considerats com a enemichs aquells dos venturosos germans qui passaren la llur joventut al costat de llur benvolent mare a la illa de Sicilia; lo nou rey d'Aragó, del tót retut als principals enemichs de sa raça e íntimament lligat ab élls; gloriosos prous defensant les causes que ans ab més esforç combatéren; d'altres obscurits o per aventura postergats per ruhins causes; la altiva patria d'En Pére *lo Gran* delint los gloriosos emblemes ab què aquest havía honrat les seues bande-

res, per que ab tal recort, fermats los ulls y la memoria en aquell guior constant, no torcés jamés lo camí que li havía assenyalat lo conqueridor de Sicilia, d'ençà que, per primera vegada, se llunyaren de les nostres costes les galéres catalanes, per anar a reivindicar en les mars l'heretatge d'En Mamfret y En Coradí.

Tot just hagué tancats los ulls a la llum lo rey En Alfons, los més acostats del seu concell y casa enviaren, séns triga, un comissionat a Sicilia, per fer assabèr tan imprevista novitat al rey En Jaume, e hi anà un cavaller català, gran privat en aquella córt y de la metéxa casa reyal, nomenat En Ramon de la Manresa o Manresana.

Trobava-s casualment en aqueixs reyalmes l'almirall Roger, y sa vinguda prova una vegada més que lo rey de Sicilia no desconexía los intents ocults del seu germà En Alfons, car ab tót y les condicions de la pau que havía signades havía aquell accedit a satisfer-lo en un desig que per cert éra contrari a la pau; havía consentit en trametre-li les galéres que ab tan dalèr li havía demanades per defendre les nostres costes de les acomeses dels enemichs vehins. Catorze éren les galéres enviades, sóts lo comanament d'En Lluria, y havía près port a Valencia molt pochs díes abans de la mort d'En Alfons. Estava en aquella sahó l'infant En Pére, com a governador que éra del antich reyalme, en les fronteres del metéix, presidiant-les y disposant-les per contrastar les acomeses que atemptas En Joan Núnyeç de Lara, y a Daroca va sabèr la mort del seu germà, rebent ensémps una instancia dels barons de Catalunya per que hi anas corrents ab la fí de ordenar çò que més fós mester. Ja que-s trobava En Pére a Aragó, se-n anàs a Çaragoça, ón aplegà, lo díe primer de Juliol, los richs-homens per dexar establert un sistéma de defensa de la terra, fins que vingués lo nou rey, entretant disposà que l'almirall passas de Valencia a Barona, séns moure-se-n fins a havèr-se informat del estat del ais y de quant fós més convinent fer per la seua conser-ió y defensa, confiança que prova aximetéix la armonía e los reys d'Aragó y de Sicilia en aquell témps, car

essent En Lluria la ànima de la política d'En Jaume, no podía ignorar açò que acabava de signar per tractat ab En Alfons, y no obstant venía en sa ajuda, y éra lo metéix almirall al qual un germà del seu rey encarregava la major vigilancia y gayre-bé li demanava conséll.

Diuen que éra vingut En Roger ab una filla séua, Beatriu, y que per ésser morta la mare, Na Margarida Lança, maridà-s aquell en segónes noces ab Saurina, filla d'En Berenguer d'Entença, jatsía no sabèm si fóu en aquesta ocasió o més tart. Ab ordinació o encàrrech d'En Pére se traslladà, donchs, En Lluria de Valencia a Barcelona, dexant allà encomanada la filla a la emperadriu dels gréchs, tal vegada aquella Làscara de què havèm parlat en altres ocasions, y partí vers la dita ciutat, de ón tornà exir cap a Sicilia, en questa del nou rey d'Aragó, aparellant-se aximetéix per acompanyar-lo lo comte d'Ampuries y diversos richshomens d'Aragó y Catalunya.

Lo primer comissionat que trametéren los catalans a En Jaume, y qui arribà a Messina lo díe 6 de Juliòl, és regular que se-n portas copia del testament d'En Alfons, car en virtut del metéix havía de cuytar-se a venir lo successor. Sía per aquest conducte, o per bóca d'En Roger de Lluria, qui, pochs díes després, l'informaría per menut de tot quantací éra esdevingut, pogué sabèr En Jaume que al acceptar la coróna d'Aragó, calía-li dexar la de Sicilia, que ell havía regit fins en aquella hora, al altre germà En Frederich o Fadrich, fent-se tal com s'éra fét al témps de la mort del seu pare En Pére, per dexar axí més pagada la aspiració dels sicilians, o sía llur independencia, jatsía paregués conservar-se la illa sóts lo protectorat d'Aragó.

Emperò en aquell acte començà ja En Jaume a donar proves de injust, car, séns fer cabal del testament del seu germà, per sí o per consell de jurisconsults més o menys sofistes, deliberà recalcar lo seu dret de successió sols en los títols qui éren favorables a sa idea. Bé sabía que en lo testament del pare, fét abans de la conquésta de Sicilia, la substitució o successió éra marcada respécte del universal domi-

ni, y que si fóu éll rey de Sicilia, per molt que pogués amparar-se en algun document ón s'hi amostras lo desig del pare, no en una declaració formal ni en ninguna clàusula testamentaria, ho fóu ans bé per mutual conveni ab lo seu germà En Alfons, y endemés per la aclamació solemne y espontania del parlament de Sicilia: bé podía aténdre a la rahó d'ésser estat lo seu germà generós ab éll, per practicar ne altretant en igual cas, ja que dexava a Sicilia, a costat de sa mare, un altre germà, jóve de grans circumstancies y del qual no-n podía esperar ni desamor a la casa payral ni incapacitat per ésser rey d'abdues Sicilies, posat que entre élls s'éra nodrit anys hà, y no podía fallir-los séns perjudicar-se sí-metéix y la propria mare qui restava en sa companyía. Con veurèm En Jaume coronar-se a Çaragoça, com a rey d'Aragó, descobrirèm estensament, per la protesta que hi féu, l'arbitre fals que adoptà, la manera torçuda de interpretar los títols del seu dret, per apropriar-se un heretatge que no li pertanyía: mas, de prompte, y solament al tractar del seu primer pas com a successor immediat d'En Alfons, devèm observar que, a ésser la disposició testamentaria de aquest tal com la refereix lo Zurita—car ja sap lo llegidor que lo veritable y complert testament (1) no eczisteix—mancà ja En Jaume respécte als capítols qui tocaven los drets d'En Frederich, per més que açò éra ja resultat immediat, jatsía primerench o anticipat de la declaració posterior a Çaragoça: al acceptar En Jaume la coróna d'Aragó, lluny de cedir la de Sicilia al seu germà Frederich, confórme indicava en lo seu testament lo primogènit, lo nomenà solament governador de la illa, y se-n anà d'aquesta usant encare lo metéix títol ab què s'éra distingit dés la mort del seu pare.

Semblant injusticia, o millor, tal greuge fóu la primera causa per ventura dels desplahers qui sobrevinguéren la hora del abandonament de la Sicilia per En Jaume, valdament los historiadors no hagen anat a cercar-la dés de tan

(1) Veja-s la corresponent nota anterior.

lluny. En Frederich no podía duptar de que lo seu germà Alfons li dexava la coróna de Sicilia, sabía que debía ésser rey de la illa aprés del seu germà En Jaume, lo qui passava esser-ne d'Aragó, y no obstant, se resigna y conforma a nomenar-se simplement governador, y a mantenir aytal domini en nom d'aquell qui fins a-les-hores l'havía tingut. Ignoram la causa qui pogué induhir a semblant conformitat lo tercer fill d'En Pére *lo Gran,* y si consideracions a la mare o al germà, qui fins a aquella hora éra estat lo seu rey, bastaríen per que lo nou lloch-tinent sicilià gordas recòndit en son pit lo greuge que aquell li feya, de segur què açò hagué de decidir-lo més y més a fer causa comuna ab los habitants de la illa con lo qui-s vanagloriava d'ésser lo rey llur se penedí més tart d'havèr-se-n nomenat. La part més estranya d'aytal conducta per part d'En Jaume fóu que, ans de jaquir la illa, com si hagués de córrer perill de la vida en una aventurada empresa, féu testament, lo díe 15 de Juliol del 1291, a Messina, en presencia de diferents magnats, y va establir-hi lo metéix que ell rebujava del testament del germà: cridà a la successió (en defalt de fills) dels dos reyalmes d'Aragó y Sicilia, per orde de primogenitura, los dos germans séus los infants En Frederich y En Pére. Obrà, si fà o no fà, com Felip V, qui establí la lley sàlica, després que contra ella havía succehit a Espanya (1).

Fós com fós, servà per aquella hora En Frederich més lo manament del seu germà En Jaume que no la disposició testamentaria d'En Alfons, y lo nou successor d'Aragó, assenyalant com a principal en lo consell y govern de Sicilia l'almirall Roger, partí ab aquest ensemps del port de Messina, no més que ab quatre galéres, envers Palerm, passant després d'aquest port al de Tràpani, y d'aquest, finalment, lo díe 23 de Juliol, féu-se a la vela ab la major part de la armada envers aquests reyalmes. Per voluntat o per necessitat arribà a Mallorques, constant que s'hi trobava lo

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* pergamí 7 d'En Jaume II.

díe 7 dels ídus d'Agost (1). Bé és cert, com s'és de parèr, que En Jaume procurà no titular-se més que rey de Sicilia fins a havèr jurat com a comtè de Barcelona y com a rey d'Aragó. Si aquest mirament era per respecte a la legalitat, rahó no tenía per obrar com a rey fins a havèr-se complit quant menys la cerimonia de coronació y jurament, y si obrar no podía com a sobirà d'aquests Estats, menys li calía atemptar-ho respecte d'altres qui n'eren feudataris, conquerits o usurpats, dónguen-los lo nom que-s vullen: lo domini legal del qual era sempre més duptós que no aquells que constituíen lo veritable heretatge del successor d'Aragó: a Mallorques, menys que en l'antich reyalme y que en lo comtat, devía exercir actes de sobiranía lo successor d'En Alfons, y no obstant, en la metéxa data sus-are citada, dreçant-se indistinctament a les tres illes Balears, instava-les, nó per que anassen a rebre lo seu jurament confórme anava ell a fer-ho a Aragó y Catalunya, sinó per que hi anassen los llurs respectius comissionats a prestar-li lo de fidelitat com a novell rey, y axò procurassen complir-ho sens trigá, per quan devía anar-se-n molt prést a Catalunya (2), llà ón de fét lo trobarèm ja a 17 de les calendes de Setémbre, conformant açò ab la dita del Zurita de que arribà a Barcelona als 16 d'Agost.

Lo Muntaner refereix les grans féstes que-s féren en aquesta ciutat tan bell punt com desembarcà lo rey En Jaume, emperò no parla d'aplech de córts ni de cerimonia de coronació y jurament com a comte de Barcelona confórme un hom ho veu practicat en altres regnats successius (3). Les

(1) Es aquesta la primera data de la estada d'En Jaume a Mallorques, qui consta en lo registre 90, foli 1.

(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 90, folis 2, 3 y 4.

(3) Hi hà lo regoneximent *séns córts*, emperò promet lo Rey «que-s tindran ıs de Nadal, y no será aquest exemple en perjudici.» En document apart conrmá En Jaume tóts los privilegis y libertats concedits per En Jaume, En Pére y ı Alfons, en general; y deprés especialment fa la metéxa confermació als conlers y prohomens de Barcelona. Los dos primers documents són de 11 de les endes de Setémbre del 1291, y lo darrer de 6 de les calendes del metéix mes ·ny.

Arxiu de la Coróna d'Aragó, pergamí 17, 18 y 20, d'En Jaume II.

féstes y pompes que féren en obsequi del nou rey no van desmerèxer en la part religiosa, car ajustats tots los personatges de la córt en lo convent de Fra menors, colguéren-se misses y altres actes piadosos *de còs present*, en sufragi del rey En Alfons. Hi afig lo Cronista que duraren quatre díes les funeralies y quinze les féstes, passats los quals, partí lo Rey de Barcelona dret a Santes-Creus, per pagar igual tribut al senyor rey pare séu, qui allí éra soterrat, y prenent tot seguit lo camí de Lleyda, s'encaminà vers Çaragoça, ón s'hi féu la major fésta que jamés sía féta.

Ans no isqué de Barcelona, recompten que féu ja lo Rey una protésta davant cert nómbre de persónes—que pot-ser fóssen los comissionats del reyalme de Aragó—dihent «que no rebría la possessió dels régnes per rahó del testament del rey germà seu, sinó per lo dret de la primogenitura que li atanyía per la seua mort, y confórme al testament del rey son pare, per çò com lo seu obgécte éra també servar per a sí lo régne de Sicilia.» Són aquestes paraules del Zurita, lo qui al recitar l'acte del coronament, que-s verificà, segóns costúm, a la esglesia de Sant-Salvador, congregats allà en córts los aragonesos, lo díe 24 de Setémbre, hi afig la següent ressenya, que devèm traslladar per sa importancia: «Jurà lo Rey y confermà los privilegis que havíen concedit al Reyalme los seus predecessors, ab los seus furs y costums, y fóu coronat y ungit per rey, en la fórma acostumada, y ab la condició de que lo rey En Pére, y aprés lo rey En Alfons se coronaren, protestant que no rebía la coróna ab regoneximent que per lo reyalme degués fer a la Seu Apostòlica, conservant lo seu dret, quant a la exempció y superioritat d'éll en la part temporal. Aximetéix féren un altre protést per lo Rey, que no prenía la possessió de aquests Reyalmes y senyoríus com a hereu del rey En Alfons germà séu, per çò com dexava ordenat que-l infant En Frederich succehi en lo Reyalme de Sicilia, y éll pretenía succehir en tót, co a fill primogènit (1).»

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* pergamí 16, d'En Jaume II.

En la primera part d'aquest jurament crehèm que-s compendríen també les concessions fétes per l'antecessor En Alfons als Unionistes, y és de creure que s'hi avingué En Jaume, no per tal com ho tingués en cor, mas per fer-se benvolèr de prompte dels que, a no complaure-ls, podíen per ventura oposar-li algun entrebanch respécte a la manéra com s'espressà en la segona part del jurament, o sía a la rahó en virtut de la qual digué lo nou rey que succehía en aquests reyalmes. Fóu aquesta, com ja indicarem, tan sofística com la que ja donà a Sicilia per no dexar la coróna d'aquesta illa al seu germà En Frederich; car si apel·lava al testament del pare, qui mancava la successió dels fills en l'universal domini, calía tenir present que l'universal domini, precisament en la data ón féu lo testament En Pére, no comprenía la Sicilia, per no havèr-la adquirida encare lo seu libertador, y si motiu hi havía per no servar la disposició del germà primogènit En Alfons, suposant per ventura que no éra tot hu Sicilia y Aragó, per igual motiu calía que En Jaume remembras que l'ésser estat rey d'aquella illa ho devía a la generositat del metéix En Alfons, qui, al succehir a Aragó, no volgué interpretar com are En Jaume la clàusula principal del testament del pare: devía-ho a convenis y avinences fétes entre éll y En Alfons. Axí, donchs, no devent aquest ésser respectat en lo seu testament, tampoch no ho devía ésser en los romanents actes de sa vida y regnat, y, per consegüent, si aquests devía hom donar-los com a nuls, nul éra lo dret en què reposava En Jaume per ésser estat rey de Sicilia, y per tant menys que ningun altre rey podía desobehir les disposicions del seu antecessor a Aragó, con s'hi proscrivía en aquestes que l'immediat successor succehis en l'universal domini antich, y l'altre germà en lo domini nou, o sía a Sicilia. Materia és aquesta que podía donar mólt que discórrer a jurisconsults, però la veritat és que los d'aquell témps no-s deturaren difi ultats, segóns que fa a deduhir per çò que calla la storia, y lo nou rey fóu acceptat ab benvolença y satisfac-, usant ja d'aquí-avant los metéixs títols que portà lo rey Alfons, y endemés ajustat lo de rey de Sicilia al de rey -agó y comte de Barcelona,

Per los actes que acabam de descriure se comprèn lo caràcter y les intencions que portava lo nou rey dés que tingué la nova de la imprevista mort del seu antecessor, allà en son reduhit y apartat domini. Fins ací podèm dir que no conexía la terra que calcigava; obrava En Jaume encare, si axí podèm dir-ho, ab esperit sicilià, y en los seus primers témps ací, si quelcom féu ab cor aragonès o català, fóu sols allò que tots los seus antecessors féren al començament per necessitat: contemporitzar ab los eczigents, ésser generós ab tóts y mijançar en les desavinences; mas prompte, ben prompte havía de regonèxer que lo segon fill d'En Pére trobava-s en la metéxa situació que lo primer y en la que-s trobà son pare. Lo rey En Jaume tenía sóbre si, com a rey de Aragó, totes les responsabilitats que tingué abans En Alfons, y, per afegidura, la més trascendental y compromesa de totes, la que li ocasionava l'ésser de més a més rey de Sicilia, rey d'aquella illa per lo domini de la qual se promoguéren totes les guerres y escàndels anteriors y encare duraders. Açò havía de obligar a En Jaume a pensar altrement, y tan bell punt com revisquéssen les trames diplomàtiques, llavors aparentment esmortuides, no tenía altre remey que, o seguir ab gran resolució la política del seu pare, o fer més encare que son prudent germà. retre-s del tót a mercè dels seus poderosos enemichs, mancant a tots los seus propòsits.

De fet, tantost isqué En Jaume de cerimonials, féstes y satisfaccions, donà proves de obrar ja ab certa maduritat y previsió, podènt un hom dir que començà imitant la política equilibrista del seu germà y antecessor: mas no bé créxen les complicacions entórn séu, lo germà d'En Alfons se mostra més feble y transigent que no aquest, y li fuig de sa memoria y de sa voluntat, en tots indrets, la tradició iniciada per lo rey En Pére. No sabèm si aquest caràcter lo descobriren prompte los tractadors dels afers públichs d'aquell témps, si per éll o per la ambició que regoneguéssen en En Jaume adoptaríen lo sistéma de fer-se-l séu ab recompenses qui afalagassen aquest defécte; emperò lo resultat és que axí

obraren los inveterats enemichs d'Aragó y de Sicilia, y axí encalçaren açò que jamés poguéra esperar lo llegidor del nou y altiu rey que, buscant legalitats, y com desafiant impàvit als qui perseguíen lo seu germà y son pare, vé are a asseure-s en la cadira que aquests ocuparen. La esposició ordenada dels successos en què dés d'are ha de intervenir En Jaume justificaran ben prompte la veritat de la opinió que apuntam.

Per ventura lo primer pensament que li ocorregué a En Jaume per donar estabilitat al seu domini en aquests reyalmes fóu lo de conservar íntima aliança ab les restants potencies espanyoles, y com-se-vulla que per part de don Sanxo de Castélla hi havía igual interès, ja que s'éra mort lo patrocinador del seu contrincant,—En Alfons d'Aragó qui coronà a don Alfons de la Cerda com a rey de Castélla,—concertaran-se don Sanxo y En Jaume, a instancies del primer, y fóu lo resultat no escoltar lo nostre En Jaume les pretensions de don Alfons de la Cerda (1), y ans bé concórrer a unes vistes ab don Sanxo, les quals se tinguéren a Monteagudo a 29 de Novémbre, ón signaren abdós la més estreta aliança, donant-se moltes fermances y signant-se després esposalles a Soria entre lo nostre Rey y la filla del rey castellà, la infanta Elisabet, qui comptava a-les-hores sols nou anys, lo díe primer del vinent Desémbre.

Un dels articles més notables del dit tractat éra la prometença féta per l'aragonès al castellà de que soltoríen de la presó los fills del príncep de Salern, o sía del rey Carles, que no-ns ho sabèm esplicar sinó com a manya del castellà,

(1) Lo Zurita critica al Muntaner, suposant havèr dit aquest que en la concordia s'éra comprès quelcom relatiu als fills del infant don Ferran, no essent axò cert, car aquell antich cronista no parla sinó de çò que-s tractá ab los embaxadors. En tot cas, la part eczagerada está en la heretat que, diu, doná don San-[illegible] en Castélla als infants. Lo cronista de Barcelona, en sa manía de desvirtuar lo [illegible]ntaner, profita aquesta ocasió per atacar-lo ab la autoritat del Zurita, y diu: [illegible]e ún acompar ab los historiadors generals y veja-s de quina manéra distincta [illegible]ecompten aquests, amparant-se en documents.» Tals documents no-ls ha vists [illegible]nyor Cronista ni lector algun, car no néguen los historiadors generals sinó la [illegible]a cosa de què ací tractam. Més valdria que ans d'aventurar aytal asserció, [illegible]és ell acomparat lo tést del Zurita ab l'original del Muntaner, y llavors des-[illegible]ría la mala interpretació que nosaltres fem notar.

car comprometent a complir açò En Jaume, s'empatxava la ratificació del tractat fét per lo difunt En Alfons, o sía la pau ab França, que éra çò que ell no volía. Profità aquesta ocasió En Jaume per aconseguir allò que per ventura per sí no obtindría, si bé no déxa de fer meravellar que don Sanxo de Castélla se perferis com a mijancer (1) per apaybegar los nombrosos bàndols que hi havía a Aragó entre los Entences, Foces y Urrees y los Lunes e Híxar, y ho aconseguí oferint-se tóts a seguir y servir lo Rey, si bé, segons diu lo Zurita, «fóu cosa més avinent de concordar tots aquests richshomens y los de Catalunya, que dexar en tréva l'almirall y En Bernat de Sarrià.» Lo veritable origen d'aquesta discordia no-l havèm descobert, emperò atès lo caràcter del almirall y la seua sobiranía, arribam a creure que éra mútua enveja de renom, car lo Sarrià se distingí en moltes gestes per mar y per terra, de manéra que abdós podíen estimar-se dignes contrincants, per çò que, segóns assegura lo metéix Annalista aragonès, «abdós fóren dels més excelents y valerosos cavallers que hi hagué en aquells témps». (2)

Seguint los passos del nou rey en aquest primer any del seu regnat a Aragó, y conformant-nos ab l'autor qui principalment nos serveix de guía, trobam que de Soria passaren los reys a Calatayú, ón s'hi féren noves féstes ab motiu de les esposalles fermades (3), distingint-se en aquelles l'almirall, que isqué a lluytar en una justa o taula rodona ab un

(1) Mijancer fóu don Sanxo en la questió dels bándols aragonesos, emperò no en la part tocant a la pau general. Notam açò per tal com lo Cronista de Barcelona creu axo darrer, arribant a dir que féu En Sanxo altretant com lo rey de Anglaterra en lo regnat anterior; y qual-se-vol compendrá que no estigué ja may aquell rey castellá a la alçada del anglès, per podèr influir en la política general. Millor ho haguéra dit al contrarï, car trobam, d'aquest metéix any, una avinença entre don Sanxo y Aben-Jacob, rey del Marroch, féta per intervenció d'En Jaume. *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* pergamí 68 d'En Jaume II.

(2) Hi há proves de la desamigança que hi havía entre En Lluria y En Sarriá, en l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamí 94 y 95 d'En Jaume II.

(3) Tan segur devía veure En Jaume lo resultat d'aquestes noces, que ab tót y los anys que calía trigar fins a podèr-se verificar lo matrimoni, en l'assenyalament de dot que féu a sa futura, datat a Soria lo díe de les calendes de Desèmbre del 1291, li deya ja a don-Sanxo benvolgut sogre, *socero nostro carissimo* *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* pergamí 60 y 61 d'En Jaume II.

cavaller murcià nomenat Berenguer A. d'Anguéra,--aprés de què va confermar-se y ratificar entre aquests princeps, a 18 de Desémbre, lo metéix tractat que signaren feya poch a Montagudo o Soria. No-ns esplicaríem aquesta confermació tan immediata al tractat si no vegéssem que l'obgécte éra un nou article passat per alt en aquell, o sía una nova y esplícita declaració del rey don Sanxo, per la qual s'obligava y prometía a En Jaume que no concordaría ninguna cosa ab lo Papa, ni ab los reys de França y Jerusalèm séns lo seu consentiment y voluntat. Axò, y lo dur-se-n ab sí lo rey En Jaume la infanta castellana que ab lo témps havía d'ésser sa muller, cosa que alhora no dexava d'ésser una fermança del compliment de tot quant fóu convingut per part de don Sanxo, sembla donar una idea del camí que-s proposava seguir en sa política lo successor d'En Alfons y d'En Pére; mas, confórme ja indicarem en un començament, no trigarà gayre lo llegidor en veure perduts tots aquells esforços y séns donar compliment a açò que-s convingué en lo primer tractat que signà En Jaume com a rey d'Aragó.

Diu lo Zurita que aquesta pau ab Castélla fóu molt criticada, y que hi obrà En Jaume com a rey fadrí o séns esperiencia, car lo rey don Sanxo en res no podía ajudar al nostre, méntre que, ab la favor d'En Jaume, podía lo castellà dedicar-se, séns temor de pertorbacions per part d'Aragó, a foragitar los enemichs forasters, los mauritans, qui li donaven prou feyna en los seus dominis. Cert pot ésser açò en en part; emperò, a parèr nostre, no obrà desencertadament En Jaume, atesa la idea que-s proposava de tenir aliança ab los restants princeps espanyols per contrastar a tot foraster qui esvahis los seus dominis, essent sols la mala reexida de aquests primers actes, no la inesperiencia del Rey, sinó lo seu caràcter y la nova pruija ab que tornaren séns triga los tichs enemichs de la casa d'Aragó y de Suavia per encal- r lo llur constant obgécte.

Cita lo metéix autor unes tréves assentades entre En ıme y lo rey Carles, y sóbre-tót una nova confederació ab ·epública de Gènova. Se comprèn la utilitat d'aquelles per

podèr obrar més lliurement al principi del nou regnat, emperò quant a la confederació, no asseguram que arribas a complir-se, car l'unich document en què la nova reposa no és veritablement un tractat, sinó un memorial o instruccions donades a embaxadors per solicitar la pau ab lo comú de Gênova (1), tractat que no éra purament comercial, com lo que féu En Alfons, y tampoch d'aliança, o, axicom deyen en aquells témps, per ésser amichs d'amichs y enemichs d'enemichs, sinó solament per tenir un enemich en un cas donat. Axí ho declara un dels seus articles en aquests térmens: «Suplica lo senyor Rey y requir al Capità y Comú de Gènova, comptant que són los seus amichs, que no consénten ni permeten que algun o alguns d'aquella ciutat dónguen valiment als seus amichs contra éll, y axò tramet a dir-ho lo senyor Rey, per sabèr que los seus amichs treballen molt a aytal obgécte, y no deuen consentir-ho los capitans y lo Comú, per ésser açò falliment d'amistat, y poden-ne sobrevenir molts danys. Per tant, lo senyor Rey no consentiría que ningú de les seues terres a élls perjudicas, anant ab los seus enemichs, etc.» En un altre article suposa En Jaume havèr ohit dir que dés que ell se-n anà de Sicilia n'éren partits també los genovesos, y axí dóna-ls facultat y préga-ls que hi tórnen; emperò no passà axò d'oferiments, ni sabèm quines aventatges podíen aquests proporcionar méntre que no-s derogas aquell privilegi o privativa donada pochs anys abans a favor dels catalans, *tot aximetéix com fruit n'havien abans los genovesos:* y com a-les-hores lo rey d'Aragó ho éra alhora de Sicilia, no crehèm que pogués favorejar de nou als genovesos, séns perjudicar los seus propris sotsmesos, los catalans.

Prova tot açò, no obstant, que En Jaume començava a prevenir-se per la hora que Roma y França l'interpelassen soptosament sóbre la questió antiga: y axí ho corrobora lo veure que mentre obrava ab la diplomacia, atenía també a la defensa material de la illa de la qual s'intitulava rey. Ab ay-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* registre 252, foli 31.

tal obgécte, donchs, trameté a Sicilia, com a capità general de la provincia de Calàbria, al aragonès En Blasco d'Alagó, lo qui, si a la primería despertà la enveja d'alguns èmuls y y adhuc fóu calumniat a la capital de Sicilia, percaçà gonyar-se les generals simpatíes aprés d'havèr batut los francesos, près Montalto, y fét presoner lo cabdill Guiu de Primeranto, méntre que l'almirall Lluria, exint de Barcelona per lo mes d'Abril (entrat ja l'any de Incarnació 1292) cap a Calabria, anà recorrent aquelles costes, y menant trenta galéres, entrat ja lo mes de Juny, va vèncer enfront de Castella, en lo territori de Cotrone, lo cabdill francès En Guillèm de Estandart, fent altres presoners importants, aprés la qual cosa, prenent la vía de Romanía y costejant la Morea, s'apoderà de Malvasía y Corfú, barrejà la illa de Xío y féu-se senyor del port de Modon, fins que, ja envers lo mes d'Octubre, regressà triumfant y carregat de despulles a Messina. «D'aquells féts ençà, diu lo Capmany, assegurà En Lluria lo imperi del Arxipèlech a la Corona d'Aragó y Sicilia, dexant lliure la navegació dels catalans pet totes aquelles mars».

De la metéxa data primera que havèm citat, o sía envers lo mes d'Abril, apunten los nostres historiadors una nova que apar secundaria y de interès privat, emperò que no déxa de tenir certa significació política, per qual rahó la repetím. Diuen, donchs, que En Guillèm de Roca-full, qui estava força heretat a Valencia, se-n passà al servey del rey de França, y que llavors En Jaume donà la baronía d'En Guillèm a En Asbert de Mediona, al qual llevà alhora lo rey de França un castéll que tenía en lo Carcassés, apellat Montlauró. D'ençà que los nostres comtes dominaven en lo Migjórn de la França, catalans hi havía qui tenien possessions ací e allà, y mal podíen èsser bons súbdits dels nostres reys ; qui en aquella ocasió tenien llurs principals havèrs o tal gada lo solar payral, com En Roca-full, en terres ón tenía mini lo cabdal enemich de la dinastía descendent dels renguers, per més desigs que tinguéssen d'èsser fehels a uesta. Emperò de totes les manéres, con se resolía lo ca-

talà a abandonar les seues honors de Valencia per les de França, senyal de que hi hagué instigació per part del seu senyor sobirà d'allà, y per tant corresponía molt bé En Jaume donant los béns del fugitiu a un dels principals cabdills catalans qui més escamnaren als francesos ja en témps del rey En Pére, al defensor de la frontera de Besalú. Y si no fós l'acte d'En Roca-full obra del govern de França, no s'haguéra aquest apoderat, séns triga, de la proprietat que allà tingué lo Mediona. Petites espurnes són aquestes, emperò revelen de totes passades la eczistencia de fochs més o menys llunyadans qui fàcilment podíen esclatar, segóns lo tóm que donas l'afer llavors aparentment abandonat de la pau.

Durant encare los eféctes del tractat ab Castélla, hi hagué ocasió de prestar los catalans a don Sanxo un servey que, si donà profit a aquest, no dexà de procurar també renom als nostres mariners en lo litoral dels dominis castellans. La armada de don Sanxo havía batut en part la del rey de Marroch, quï, dés de Tànger, anava passar-se-n a Espanya, y com fós Tarifa lo céntre o fòcus de la morisma que s'hi éra aplegada per donar segurament fí a la empresa que s'havíen proposada, delibérà don Sanxo acometre-la ab forces majors de les que lo dit rey comptava en la mar, y a la qual fí partiren les nostres galéres cap a Sivilla, comanades per lo viç-almirall Berenguer de Montoliu, ja conegut, y de allà isquéren junctes la flota castellana y la catalana, tot fent vía endret la dita ciutat de Tarifa, que entraren per força, aprés de diversos combats per mar y per terra, en lo mes de Setémbre. No menciona aquesta espedició lo Capmany, emperò no hi hà pas dupte de que-s verificà, ab la ajuda dels nostres, essent aquella la ocasió en què s'encomanà tan important plaça a aquell Guzman, nomenat per los castellans *lo Bò*, per havèrla sabuda gordar, segóns diuen, ab lo sacrifici del seu fill únich.

Per aquest temps morí lo papa Nicolau IV, lo qui ja feya algún temps que venía treballant per persuadir a En Jaume a que renuncias lo dret del régne de Sicilia, y fins li havía

tramès per legat séu, ab aquest obgécte, En Bonifaci de Calamandrana, prior del Orde de Jerusalèm. Ab la mort de Nicolau cessà la legació y la volença oficial, y restant la Seu Pontificia vacant per espay de vint y set mesos, pogué semblar ab açò com si-s dexas quelcom de banda l'afer de la pau; mas ab tót y que hi pogué mancar lo principal personatge y més poderós per fer-lo resoldre confórme a les constants aspiracions de francesos, anjovins y güelfs, no dexaren los prínceps interessats de moure los més propris ressorts per conduhir En Jaume a la metéxa situació en què-s trobà son antecessor poch abans de morir: emprenguéren l'atach per dos diversos camins, l'un indirecte, seguit tantost, que éra per mijà del rey de Castélla, lo metéx ab qui havía fét En Jaume, y un altre directe, que reservaren per més tart, aliança con tocas la elecció de pontífech, consistent en l'acostumat, lo de Roma, per mijà dels seus inflecsibles legats.

Ans de sentir En Jaume les primeres descàrregues, calgué-li passar, com los seus immediats antecessors, per la amargor dels desplahers interiors: s'alçaren ergullosos los richs-homens d'Aragó, y dividits en bândols se llunyaren del servey del Rey, alegant planys y fent demandes, arribant al estrém de menaçar que cuydaven exir-fora del reyalme, per què fóu mester que En Jaume passas de Barcelona a Bolea, en lo mes de Desémbre, per desgreujar-los, y apres de fét açò, durant lo romanent del any, continuà encare ab bandositats y eczigencies En Artal d'Alagó, no obstant d'estar casat ab Na Teresa Péreç, germana del metéix Rey, fins que arribaren a un concert per volences dels úns y dels altres; tingué que intervenir encare, per lo mes d'Agost, a Çaragoça, per apaybegar los bándols de Tarins, Tarbes y Benaldins, ab motiu de la elecció de jurats que solíen fer en aquell mes; y a Catalunya li calgué fer cap, ab no menys ·udencia y bon tracte, a la ciutat de Tortosa, ón se belluga-n aximetéix diversos bàndols coneguts ab los noms de ıridells, Carbons y Puigs, lo naximent dels quals, axicom rbitre usat per la llur estinció, esplicarèm bentost.

Diuen los historiadors que als úns y als altres va sabèr

Frederich, y després, la seguretat de la vista que anava a celebrar tan prést ab lo rey de Castélla (en la qual hi intervindría aximetéix lo príncep de Morea) ón anaven a tractar la cosa més convinent al benestar de tot-hom. No-s parà compte al pas que acabava de donar En Jaume, ni al mèrit que pogué contraure deturant los sicilians, qui més o menys tart renyiríen ab l'Aragó: s'encaminà lo nostre rey confiat, y menant en sa companyía la tendra dona Elisabet, regoneguda ja públicament per reyna, a la ciutat de Logrony, llà ón també hi féu cap En Sanxo, méntre que fent lo desentès y per camins amagats anà acostant-se a aquelles fronteres tota la gent de guerra de Castélla, la qual s'acampà en les comarques de Soria y Agreda.

Avistats ja los dos monarques d'Aragó y de Castélla. inaugurà l'acte lo sogre, proposant al seu gendre que-l rellevas de la obligació que tenía de valdre-li ab cinch-cénts de cavall, en cas de tenir guerra ab lo rey de França, que altrement se retindría en son podèr los fills de Carles, que, de tan bona fè o ab sobrada indiscreció, li havía fihat feya poch lo nostre rey, y encare més tres cavallers principals qui també donaren-se en ostatge y estaven en companyía dels infants anjovins, y adhuc, si axí li plagués a don Sanxo, retindría igualment la persóna del rey d'Aragó, la seua muller Na Elisabet, y los richs homens de casa séua. No-s deturàací lo ínich monarca castellà, procehint d'aytal manéra com no ho faría lo més ruhí e vilà de tots los seus vassalls: eczigí que s'alças lo plét homenatge, prestat per los seus richs-homens, en fermança del tractat que signà anteriorment, s'anulas la garantía que de diversos castélls havía oferta, y finalment que lo rey d'Aragó juras al rey e a la reyna de Castélla (Na María, qui també éra allà present) y a la infanta Na Elisabet, y aximetéix que jurassen los infants En Frederich y En Pére germans séus, y los richs-homens dels seus reyalmes, que en cas que moris séns dexar fills mascles de la infanta Elisabet o d'una altra dona, y romangués filla d'aquell matrimoni, succehis aquella en los reyalmes de la Coróna d'Aragó. Donchs, per reclamar tot açò, lo qui deuría estimar-se cava-

ller y home honrat, aquell àvol fill del savi don Alfons, encegat ab l'ambició qui-l dominà tota sa vida, cridava examorosament a una assentada, fent de mijancer en la pau de Cristianitat, al hereu dels més nobles reys íntim parent y triat com a marit de sa filla, y-l subgéctava en son podèr al albergar-lo en sa propria casa y-l violentava tirànicament ab l'aparat de gran forces que s'esteníen davant los seus ulls.

De pensar és açò que mijançaría entre aquells dos personatges, per més que no ho donga engrunat la Historia; als 21 d'Agost féu En Jaume la renuncia dels socórs dels cinc-cénts cavalls ab la fi de poder exir de la vila—car hi hà qui aferma que encara intentava don Sanxo deturar En Jaume, a escuses de festejar-lo, per lliurar-li lo rey Carles,—mas, dos díes abans, no duptant de les males intencions del sogre, en presencia de dos cavallers, qui éren En Ramon de Vila-nova y En Tomas de Pròxida, y altres dos privats séus, En Ramon de Manresa y En Pére de Costa, protestà secrétament, que per qual-se-vol d'aquelles coses que ell otorgas (són paraules del Zurita), no éra sa voluntat ni ho entenía complir, ni d'alçar lo plét homenatge que li havíen fét lo rey de Castélla y los seus richs-homens; y aquest protest lo renovà tantost En Jaume, estant ja en libertat, a 26 del mes d'Agost, apartat ja de la infanta Elisabet, que s'éra gordat fins a-les-hores per que fós la seua muller, a Taraçona, çò és, en terres d'Aragó, ón tornaren a veure-s los reys per tractar de la concordia que no havía trobat lloch per tractar-se a Logrony.

Lo qui suspesarà l'oprobi de semblants actes, que-s recort del coratge masclí d'En Jaume de Gaeta, y veja com al present, fugitiu y burlat, se presta encare a tenir assentades, pochs díes després, ab lo seu metéix burlador, instrument sols dels seus majors enemichs, ha de regonèxer per necessi-.t o que sa situació éra més que apurada, o que l'obligava dissimular la esperança d'algun nou plan d'avinença, no ;at fins en aquella hora. Abdues rahons son de tenir en ·mpte, y en quant a la segona, convé dir que certament se

tractava una cosa nova, y consistía en proposar que l'infant En Frederich se casas ab una filla d'En Carles d'Anjou, a la qual donaríen en dót la illa de Sicilia, y per tant, En Jaume, qui encare s'intitulava rey de la dita illa, renuncias a favor d'En Carles certs dominis que d'éll depenjaven, com éren los de Calabria, Ischia, Pròxida, Capri e altres illes: emperò En Jaume no hi volgué accedir, y prengué son comiat de la assentada, recobrant emperò los fills del Príncep y los altres tres cavallers, que se-n dugué ab sí a Barcelona, ón tornaren a posar-los en bona guarda, tenint-ne compte En Bernat de Mont-pahó y En Guillèm de Puig-vert. Aquest darrer fét, o sía la celebració de la assentada en territori aragonès, l'havèr recobrat los infants, y finalment la resolta negativa a la nova proposició, fan creure, a parer nostre, que fugit dels llaços que li parava lo castellà, parlà En Jaume ab un altre tò, que fóu éll lo qui imposà llavors condicions, entre élles la de la devolució dels infants, sóts pena de verificar les vistes, o qui sap si ab menaces que ignoram, y apart d'açò, bé-s dóna a compendre que preferí tractar ab lo propri Carles, que no ab lo voluble, inconsegüent y fals castellà. Axí ho veurèm confermat séns trigar gayre.

De Taraçona se-n tornà lo Rey ab sa comitiva vers Çaragoça, y al aplegar a la vila d'Alagó, a 28 d'Agost, sabènt que s'éra encesa novament gran divisió y guerra entre los barons de Catalunya, recordant-los-hi, segóns apar, la eczistencia d'unes tréves a les quals s'éren compromesos en unes córts, y requirits, segóns lo Feliu, apaybegaren-se tantost. Duptosa és aquesta nova méntre no hi haja majors proves, car los nobles qui are-s movíen no éren los metéixs, en general, qui-s moguéren, ab los Templers ensémps, en lo regnat d'En Alfons, y éra la questió de llavors molt distincta de les d'are, per tractar-se aquesta vegada del comtat de Pallars, sóbre lo qual hi havía diverses pretensions y diferencies qui no cessaren fins més endavant per sentencia d'àrbitres.

Si hi havia unes tréves pendents, no seríen donchs entre tots los nobles, noresmenys de que ún no pot ben justificar

que s'establissen en les córts de 1291, que cita lo Feliu (1), posat que lo Zurita ne té prou ab dir que éra en les que *darrement s'eren tingudes*, tenint axí que fóren aquestes córts anteriors al alçament y a la tréva que-n resultà. Atesos l'estat d'En Jaume y la índola dels feudals, no déxa també de maravellar-nos que aquells descontentadiços sabéssen desistir tan fàcilment a la veu del Rey: per tant, ningun comentari no volèm fer sóbre aquest punt, limitant-nos per are a donar los noms dels contendents, qui éren (inseguint al Zurita) d'una part los prínceps Armengol comte d'Urgell, En Ponç Uch comte d'Empuries, En Alvar vescomte d'Ager,. En Guillèm y En Pére de Mont-cada y altres barons, y de la altra, desafiats per los primers: En Ramon Fólch vescomte de Cardona, En Ramon Roger comte de Pallars, En Ramon d'Anglesola, En Dalmau de Roca-bertí y En Uguet d'Empuries vescomte de Bas, ab altres barons y seqüaces catalans, qui contestaren resolts al desafiament.

En aquest entreval, conexent per ventura los enemichs d'En Jaume que no éra la ocasió més oportuna de precipitar los aveniments, fiaren tots l'afer a un esperimentat diplomàtich, per que ab saviesa y calma anas aparellant lo nou camí a seguir. Axí, trobant-se ja a Tarragona lo nostre Rey, donaren-li noves de la arribada de Bonifaci de Calamandrana, aquell metéix legat apostòlich que ja havía tramès a En Jaume, a la primería del seu regnat a Aragó, lo papa Nicolau, ab la idea de començar-lo a iniciar en los progéctes que de mica en mica aniríen exint. Deya-s llavors l'antich legat solament tramès del rey Carles, y com mijancer entre éll y lo nostre Rey, desijós alhora de servir a abdós, pregà en nom d'aquells, ab gran instancia, En Jaume, que desistis de continuar la guerra fins que-s pogués veure ab lo rey de França, y que entretant, elegint-se nou Pontífech, com espe-

(1) Lo Feliu, per justificar la seua asserció. fa una referencia al Arxiu Reemperò séns espressar document, y si solament l'armari ón s'estojava, cosa a.tra d'ésser una vaguetat, dificulta la comprobació actual ab lo nou sisté- ordenació, sóts la qual está are distribuit lo mencionat Arxiu.

raven, per ventura arribaríen al millor camí de consolidar la pau, acceptant-ho lo Rey benignament,

Seríen, donchs, resultat de les conferencies de Calamandrana la vista que no gayre aprés se tingué entre En Carles y En Jaume, per lo qual se-n anà aquest a Barcelona a mijan Novémbre del 1293. Van allà concertar que-s tinguéssen les vistes en lo metéix lloch y ab les metéxes formalitats ab quê-s celebraren les que tingué En Carles ab lo rey En Alfons, y axí, aprés d'assentar nova tréva y sobresseiment de guerra, trobaren-se los dos reys, lo díe assenyalat, entre lo coll de Paniçars y la Junquera. Emperò, si donam crèdit, com mereix, al Zurita, «açò que en aquexes vistes passà fóu tan secrét, que no donaren a enténdre altre cosa sinó que estaven molt confórmes en procurar, cadascú per sa part, tots los arbitris que trobar-se poguéssen per concordar-se; y als 20 del mes de Desémbre se-n tornà lo Rey a Giróna.» Lo *procurar tots los arbitris* per concordar-se éra lo *quid* secrét de aquelles famoses vistes, dés de les quals semblà En Jaume adherir-se molt més que no haguéra fét lo seu germà y son antecessor En Alfons: no podèm assegurar si fóu lo temor, la ambició, lo penediment o lo veritable desig de pau lo qui decantà d'aquí-avant a En Jaume per un altre camí, y lo llegidor podrà resoldre-ho per sí-metéix en vista dels aveniments qui-s van succehint.

Mig any havía transcorregut dés de les vistes ab Carles, y entretant refent-se l'esperit patriòtich dels sicilians, qui van preveure lo resultat que per ell havía de tenir lo comportament misteriós d'En Jaume, o ja creguéren, ab la continuació de la Seu pontificia vacant y ab la guerra en què se entreteníen França y Anglaterra, podèr obrar lliurement assegurant la llur independencia, començaren a tractar entre élls de la manéra de constituir-se prescindint d'Aragó. No éra axí avinent, com creu l'Amari, que ho poguéra ésser anar a cercar un rebrot de la dinastía de Suavia qui no fós de la branca femenina, de sanch catalana; y axí naturalment los vingué al pensament aquell metéix qui ja de dret éra rey, ·ui tenía, per altra part, un nom històrich a Sicilia, y cone-

xía per esperiencia lo manejament dels afers de la illa. No fóra del tot sórt als progéctes dels sicilians lo jóve Frederich; y la ingratitut a éll comesa per lo germà la hora que passà a ésser rey d'Aragó llevaría son fruyt en aquests moments, donant cor al tercer fill d'En Pére a acceptar lo setial que aquest fundà a Sicilia, sobre los enderrochs del que abans ocupà En Carles d'Anjou.

En semblants situacions, los afalachs als febles solen infóndre-ls més valor per seguir en llurs propòsits, sóbre-tót si veuen que aquells qui-ls afalaguen són enemichs llurs; va oferir-se en aquella sahó a En Frederich ésser senador de Roma, mas entre ésser senador vassall o rey independent, hagué de decantar-se a aquest costat, y axí s'aparellà éll ab los seus sotsmesos per passar endavant, tan bell punt com se descorregués lo vel qui cobría la hiprocrisía diplomàtica.

Als 5 de Juliol del 1294 féu-se, per fí, elecció de nou Pontífech, essent elegit un ermità dels Abruzzos, home de santa vida, nòmenat Pére de Morrone, lo qui, al acceptar lo pontificat, prengué nom de Celestí V. No hi hauría tan sols témps de instruir en los afers polítichs aquell humilíssim varó, enemich de tota injusticia terrenal, con la assentada de Paniçars—aquella secreta conferencia entre En Carles y En Jaume, ón s'hi tractà de *procurar per totes vies* una concordia,—donà los seus fruyts: als 18 del propri mes de Juliol, trétze díes aprés d'havèr estat elegit lo Pontífech, envià En Jaume, dés de Barcelona, a Sicilia, lo seu camarlench En Ramon de Vilanova,—y no Vilaragut, com diu erradament l'Amari,—persóna que havèm de suposar de gran confiança d'En Jaume, car davant éll y En Tomas de Pròxida havía fét lo famós protest la hora de les vistes ab don Sanxo de Castélla, essent l'obgecte de sa embaxada tractar ab la reyna Constança y ab l'infant Frederich, com si no-res, per induir-los a que condescendissen en los mijans de pau; y com una metéxa idea tenien tocant als súbdits, portava lo dit Vilanova la orde de requirir En Conrat Lança, mestre justicier de Sicilia, y l'aragonès Blasco d'Alagó, per que se-n vinguéssen deçà al servey d'En Jaume, car eren, a parer de

aquest, los qui més podíen influir en lo coratge del infant per que no dexas la possessió de Sicilia, séns la qual cosa, segóns és de veure, no hi havía camí de transigir entre En Jaume, En Carles y la Esglesia.

La indiscreció del nostre Rey fóu tanta, al donar aquest pas, que, al cridar a servey séu los varons més importants del govern de Sicilia, trametía per lo metéix comissionat lo nomenament del que devía substituir en son càrrech lo mestre justicièr; lo qual confería dés d'aquell punt a En Ramon Alemany, ab la tinença noresmenys del munt de Sant Julià. Per aquell metéix témps s'és de parer també que En Jaume dexà anar l'infant de Castélla don Enrich, y l'envià a Sicilia, ón entrà en gran amistat ab En Lluria.

L'efecte d'aytals novitats en aquella illa fóu lo més viu recel, la major desconfiança respecte a En Jaume, y en conseqüencia lo més xardorós desig, fins a ésser decidida resolució de proclamar rey a En Frederich, y aquesta era més justificada per quant veyen que, ab tot y la tréva, hostilitzava En Carles als sotsmesos de Sicilia qui presidiaven alguns llochs forts, arribant a reconquerir Cotrone en la Calabria, y més justificada encare fóra si arribas a ohida séua, com és possible, un altre tractat o més bé promesa que diuen que sots-signà En Jaume, en lo metéix mes de Novembre en què-s fermà lo de Paniçars, en virtut del qual assegurava que, si ho contrastaven los sicilians, aniría contra élls per domar-los a la força (1). La mina, donchs, anava omplint-se de combustible y la hora més impensada s'inflamaría y esclataría.

(1) Recolzam la fermesa d'aquesta prometença o nou pacte solament en les referencies que fa l'Amari a altres autors y colectors de documents, séns que, ab éll, trobèm dificultat en la data, posat que lo nou pacte pogué fer-se aprés de fermat lo tractat general de 14 de Novémbre del 1293 o alguns díes després. Corrig en les seues notes l'Amari al Giannone, al qual, diu, que féu errar lo Zurita, afegint que aquell autor de la Historia de Nàpols cita una butlla de Celestí. Si la butlla, que no havèm vist, fa solament referencia al tractat anterior, ningun anacronisme no s'hi comet, per més que aquella surta al any següent, que és lo primer del nou pontificat; y en quant al Zurita, més confiança nos mereix en aquesta ocasió que un coleccionista, per ésser probable que escodrinyas en los nostres arxius los veritables originals dels tractats.

Lo rey En Jaume, entretant, seguía a Barcelona esperant pot-ser lo tóm que anassen fent los afers, y és de creure que per aquesta rahó hi feya estada, y que allà degué tractar-se quelcom encaminat a la metéxa fí que conjuminat havía la diplomacia, entant que consta que als 20 de Novémbre arribà a la dita ciutat una embaxada del rey de França, composta d'En Raul comte de Clairmont, conestable d'aquell reyalme, y En Pére de Flota, noms que trahèm del Zurita, lo qui, per altra part, no esplica l'obgecte de la dita embaxada ni açò que ab lo Rey se tractà; y con, aprés d'havèr concertat unes vistes ab la reyna Na María de Castélla, sa duptosa sogra, se disculpà ab élla dihent que li éra impossible en aquella ocasió separar-se d'ací.

Quatre mesos després segueix encare En Jaume en la nostra capital, segóns ho acredita l'Annalista aragonès per un nomenament que allà féu de Justicia d'Aragó als 4 de Març (essent lo darrer mes del any de la Incarnació 1294) y per altres afers que també espatxà en la metéxa temporada, entre altres ún qui mereix ésser mencionat per çò que fa al nostre especial propòsit. No fà gayre que havèm posat a noves d'uns bàndols eczistents a Tortosa, que procurà disoldre lo rey En Jaume, y ab tót que no tingam nova certa y segura de què representaven los dits bàndols o de quínes éren les pretensions de quiscun d'élls, tenim en cor de fer alguna congectura, con no gayre aprés d'havèr-los lo Rey apaybegat, s'esdevé l'acte que anam a retraure.

Bé remembrerà lo llegidor que, en acabat de verificar-se la conquésta de Tortosa en témps d'En Ramon Berenguer IV, fóu compartit lo domini de la dita ciutat entre aquest príncep, En Guillèm Ramon Dapífer o de Mont-cada, qui tenía la terça part de la ciutat y la Çuda o fortalesa, y los genovesos, qui ajudaren a la conquésta, possessors axi-etéix d'una altra terça part, la qual vénéren després al meix Comte o Príncep en 1153. Lo rey En Alfons, fill d'En amon y de Na Petronella, confermant les donacions del u pare, donà a la Milicia del Témple, llavors molt puxant, quinta part de la ciutat, ab diferents drets y atribucions,

en 1174. Ja lo metéix rey En Alfons, segóns apar, emperò certament un dels seus successors, En Pére, féu donació de tota la ciutat a la Milicia del Témple, en 1202. En tal situació tinguéren execució actes irregulars, com és la donació vitalicia per lo metéix rey En Pére, sis anys després, a En Guillèm de Cervelló, essent axí que en dates posteriors déxa-s veure que tenía domini encare lo Mont-cada, al pas que en 1214 hom veu restituir per lo metéix Cervelló lo castéll de Tortosa y de Benifallet, no al Rey, sinó a la Milicia del Témple. Les concessions especials fétes per cada hu de aquests senyors a d'altres particulars o corporacions,—entre altres la indispensable a la part eclesiàstica, que no podía menys de tindre-hi los seus drets y rendes,—y les transaccions entre los uns y los altres cossenyors, complicaríen talment la administració d'aquella ciutat, ón hi havía distincts batlles, apart de la municipalitat, que forçosament n'haguéren de nàxer rivalitats y formar-se bàndols, prenent los noms llurs o dels cognoms dels dits batlles, o dels llurs procuradors o dels particulars qui s'assenyalassen en quiscun contra los oposats de igual caràcter.

Con En Jaume apaybegà los bàndols, sería ab la esperança que-ls hi donaría d'adquirir éll les proprietats dels restants, deslliurant als tortosins de distincts vassallatges, fent aquella ciutat vérament de realench, axicom érn les principals de Catalunya, y adquirint ensémps per la Coróna una ciutat tan important, la possessió de la qual valía més que la de diverses localitats subalternes espanyoles en diferents districtes. A aytal obgécte féu, donchs, dos tractats de permuta En Jaume, l'un ab lo Mestre del Témple y l'altre ab En Guillèm de Mont-cada, fill y hereu d'En Ramon de Mont-cada. En lo primer donà y cedí lo Mestre En Berenguer de Cardona al Rey la ciutat de Tortosa, ab son castéll o çuda y restants fortaleses, castellans, mer imperi en la dita ciutat y Benifallet, Aldovesca, Xerta, Tiveny y altres llochs, y molts altres drets y concessions de diversos reys que allà tenía la dita milicia; y en cambi donà En Jaume lo castéll y vila de Penyíscola y los seus llogars, a sabèr, Benicastló, Binalarós,

castéll y vila d'Arés, la tinença de Coves d'Avinromà, ab lo castéll y vila de Coves, Salzadella, Albocacer, Vilanova y Tirig, lo llogar de la Serra a Valencia, lo domini y jurisdicció en los homens d'Ollers y en la Conca de Barberà, y les cenes reyals de Xivert; y per lo segón, cedí En Mont-cada al Rey tot lo dret y la part que tenía a Tortosa y Peuls, y en cambi li donà En Jaume en feu honrós, lliure de servey, segóns costum de Catalunya, los castélls y viles de Vallobar y Çaydí, y les cases, heretats, possessions, censals, jurisdiccions y altres drets y rèdits que la milicia del Témple tenía a Fraga y les seus términs, tot lo qual devía tenir lo dit Guillèm en feu, com tenía lo lloch de Fraga, séns que per açò dega augmentar-se lo servey al qual estava obligat per la referida població. La data de la primera permuta és als 16 de les calendes d'Octubre del 1294, y la de la segóna, de les nones del metéix mes y any, cosa que convé advertir, per ésser aquests contractes molt posteriors al mes de Març al qual abans aludirem, en què ab tót pogué havèr-se fét lo tractat, séns que arribas a solidar-se o fermar-se fins a més endavant. Donam aquesta nova en vista dels índechs antichs del nostre Reyal Arxiu, per no ésser prou puntual la que llegim, sóbre axò metéix, en alguns historiadors (1).

Vejam are què se-n podía esperar en l'afer de la pau general ab la elecció del Pontífech. Los biografs de Celestí V, que aytal nom prengué l'anacoreta dels Abruzzos, han dit que éra axí estremadament senzill, que arribava a prescindir moltes vegades de la pompa o cerimonial que havíen usada los seus antecessors, citant en corroboració alguns actes ab què s'assenyalà al témps de son exalçament al pontificat. Per algun d'élls ne deduhim que sa senzillesa no dexava alguns colps d'ésser quelcom volentariosa, no cuydant perçò rebaxar poch ni molt les seues virtuts, y entre altres li-n prengué la d'establir la Seu pontificia a Nàpols.

(1) Aquests documents, que havíen eczistit en l'*Arxiu general de la Coróna d'Aragó*, se troben amplement estractats en los índechs rahonats del Reyal Patrimoni, y éra sa ressenya antiga con en lo dit establiment no s'ha adoptat encare lo sistéma al present regidor, *Armari Dertusae*, *A*, *nómbres 7 y 10*.

Bé podía açò ésser que altres li suggerissen, car sovintment és de veure que los homens senzills ténen com a pensament propri allò que no és sinó inspiració aprompiada de part dels qui-ls volten: emperò, com-se-vulla que fós, qual-sevol podrà calcular què fa esperar d'un varó senzill, séns energía, que dóna la pràctica dels afers públichs, albergat en la metéxa córt de Carles d'Anjou, y tenint naturalment sémpre a prop séu, ja d'ençà que féu la seua entrada, lo rival del rey d'Aragó, ab lo qual tenía penjant un tractat que lo metéix Pontífech havía de ratificar. Féu efectivament lo Papa la confermació, a la primería d'Octubre del 1294, emperò al metéix témps concedí delmes a Carles per la reconquésta de la illa, creà gran nómbre de cardinals, la major part francesos,—circumstancia que no dexava d'ésser un mal element en l'esdevinador per l'Aragó,—cridà a Ischia al rey En Jaume, y ensémps li escrigué que consideras com a nul lo matrimoni ab Na Elisabet de Castélla, sóts pena de incórrer en gréu pecat, per ésser abdós esposos íntims parents (1), cosa que poch li se-n donava a En Jaume aprés de çò que esdevingué ab don Sanxo de Castélla, si axò, en comptes d'ésser una prohibició absoluta y legal, no fós altra cosa que lo destrucció d'un obstacle per més fàcilment dur a terme le nou camí que s'atemptava usar per atraure lo rey de Aragó y adhuc lo rey de Sicilia.

No hi hà dupte de que a-les-hores nasqué lo pensament de lligar a aquests príncceps ab princeses de la sanch d'Anjou, y axí atènyer tot d'úna, per l'ajustament de les families, la pau general. En pràctica posaríen tantost semblants progectes, y esperant una resolució definitiva estaríen tots los

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, nómbre 1, de les butlles de Celestí V. Lo nómbre 2 conté un breu que lo Papa exhorta a En Jaume per que amèn a degut compliment lo tractat de pau progectat; lo 3, una butlla que indulta a Na Constança, a sa filla Violant y a d'altres sis dones de sa companyía, per que puguen ohir los divinals oficis, a instancia de la metéxa reyna, advertint que a aquesta no li dóna altre títol sinò *nobili mulieri Constantie relicte Petri olim regis*, etc.; y lo 4, és un breu endreçat a la metéxa senyora per que ordèn reintegrar a un convent los béns de què havía estat injustament despossehit. Són aquests quatre documents los únichs ací recòndits del papa Celestí.

interessats, con sospengué aquexa espectativa un nou aveniment, inesperat, fill del caràcter d'aquell varó axí en estrém senzill. Celestí, regonexent sa incapacitat per lo pontificat, o ans bé (segóns opinió de molts historiadors) espantat dels ponderats càrrechs y menaces que li feya lo cardinal Gayetà, deliberà dins fort bréu témps de fer çò que no havía fét ningun dels seus antecessors, promulgà una constitució decretal per la qual podía ell resignar lo pontificat, y després, davant tots los cardinals, lo resignà en la ciutat de Nàpols, als 12 de Novémbre, la vétlla de Santa Llucia, y llevà-s les insignies pontificals, dexant, com diu lo Güido en sa Historia, «als successors nou exemple de humilitat y de menyspreu de sí-metéix, que havía d'ésser imitat de molts pochs, y celebrat de tot-hom».

Molt contribuí aquest fét a la consolidació dels tractats pendents ab lo nostre rey, jatsía de prompte apar que haja d'ésser lo contrari. Los cardinals qui, irresoluts, havíen dexat transcórrer 27 mesos séns omplir la anterior vacant de la Seu Pontificia, tras lo pontificat de Celestí, que havía durat uns cinch mesos, no s'adormiren aquest colp per trobar-li successor, tant que en havènt renunciat l'humil anacoreta lo díe 12 de Desémbre, lo 24 restava ja substituit per un altre varó, qui prengué tantost lo nom de Bonifaci VIII. Mas ¡quí ho diría! lo novament elegit fóu aquell metéix Gayetà qui promogué per males arts la renuncia de Celestí; y si algun dupte gordar-ne poguéssem, no dexaríem de creure-ho ja per los seus actes posteriors, car tot just com hagué escalat la Seu pontificia lo nou Papa, no obstant y deure-ho tot a la bonesa del seu antecessor, tancà dins gréu presó al Celestí y allá tingué-l tots-témps reclós fins que no gayre aprés morí, y, segóns córre la veu, no de mort natural. Deyen d'éll que éra entrat com a guineu, regnant com a lleó, y que mo-[illegible]ía com a cà: *intravit ut vulpes, regnavit ut leo, morietur ut* [illegible]*nis*, cosa que rebuja lo Florez ab ben poch fonament, séns [illegible]ure que la Historia justifica la data. Convé donar aques[illegible] y altres menuderíes per la relació que després ténen ab [illegible] nostres féts.

En lo diccionari històrich del Morery, ón s'hi fá referencia a tots los autors qui han escrit en prò o en contra de Bonifaci, és d'advertir, en lo capítol correspohent, una dita en què pochs hi hauran caygut, y és que Bonifaci éra fill de pares catalans, emperò que vivíen a Gaeta, per la qual rahó lo fill prengué nom de Gayetà. Possible és açò, mas no dexa de sorpendre que no tingués altre cognom que lo de la ciutat ón habitava, y que lo pare sía no més conegut ab lo nom de Leufret, que res de català no té y sóbre-tót en aquella centuria ón ja s'eren perduts per ací los noms germànichs o góts. Si fóu o no Bonifaci açò que la dita vulgar repetía, ho justifiquen los féts inesperats que esdevingueren durant lo seu pontificat, car volènt donar compliment a la gallejada pau universal, no percaçà sinò guerres promogudes per ell metéix, oferint a aquella època lo més complicat conjunct de contrasts quin més estrany que l'altre, per tal com lo varó qui tingué manya per fer caure un Papa, no tingué habilitat per acabar la guerra entre Anglaterra y França; lo qui éra ascendit al pontificat per favor dels francesos y güelfs, se renyinà y batallà cruament contra francesos; lo destinat, per rahó de la pau, a esborrar los anteriors escàndels qui produhiren escomunions, inhabilitacions de reys y donacions ilegals de reyalmes, arribà a descombregar lo monarca més interessat en la pau y més adicte abans a la Santa Seu, al rey de França,—a aquell Felip qui, essent infant, reya-s del seu germà En Carles, que Martí IV havía fet rey d'Aragó,—a privar-lo del seu reyalme, que cedí a un altre príncep lo bon juhí del qual l'induhí a no acceptar-lo, y en conseqüencia va veure-s ensemps la güelfa casa de França donar favor als gibelins, com ho eren los cardinals Colones, solament per çò com eren perseguits per lo Papa; Aragó ajudant la França, contra l'antich mijancer en la pau, contra l'Eduart d'Anglaterra; lo descendent del rey En Pére y d'En Mamfret, lo nostre En Jaume, amanyagat y distingit per la Santa Seu (1),

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* lo nómbre 3, lligall 19, de les butlles de Bonifaci VIII, conté la salvaguarda y protecció donada per lo Papa a En Jaume en lo viatge que li calía empendre ab tota sa comitiva per conferir-se ab éll. Veja-s endemés lo nómbre 7.

qui li *oferia gracies y favors;* y altres irregularitats per l'estil ab les quals roman pintat al viu lo caràcter del home qui, en tan crítiques circumstancies, ocupava la càtedra de Sant Pére (1).

L'Annalista aragonès esplica ab molt gran puntualitat l'anament, emprès dés l'exalçament del nou Papa, en l'afer de la pau, y los documents als quals nos referim acrediten lo sobirà estudi que usà aquell savi al investigar, ab aytal obgécte, en los nostres arxius; per què adoptam tan prést com a exemplar y guía la substancia dels seus recomptes. Al primer requeriment que féu Bonifaci a la ordenació de la pau, vers lo mes de Febrer, li trametè los seus embaxadors lo rey de França, y ab igual caràcter fóren tramesos per En Jaume, En Gilabert de Cruilles, En Guillèm Durfort, En Pére Costa y En Guillèm Galban, qui éra gran lletrat en dret civil.

Concloguéren, donchs, aquests la concordia, que esplicarèm per capítols, a Agnania, estant allà present lo Papa y lo rey Carles; y lo primer que declaren fóu que En Jaume prengués Na Blanca per muller, filla del dit rey Carles (2), obligant-se lo pare a pagar-li cent mil marchs d'argent y los vint-y-cinch mil que éren-li donats per contemplació de matrimoni e que havíen-los-hi de pagar al punt que s'efectuas, y la restant quantitat en los tèrmens que lo Papa assenyalas, devent retornar-se los vint-y-cinch mil si-s desfeya lo casament; y lo Rey, per dot, donaría a sa muller, segons costum, vuyt mil lliures barcelonines quiscun any, en rendes de viles y castélls.

Lo rey en Jaume éra tingut de restituir a la Esglesia la Sicilia y demés terres que possehides havía lo pare de Carles ans de la rebelió dels sicilians, y prestar ajuda al Papa r aconseguir-ho (3).

(1) Bonifaci prengué sóts la protecció de Sant Pére lo Rey, los seus reyals y Catalunya, per un any, y escomunicà los qui en tal témps atemptassen torbar-lo. *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* butlla 15, lligall 20 de Boni- VIII.

(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* nómbre 5, de les butlles de Bonifaci VIII

(3) Id. id. id. id. nóm. 2 y 4 de id. id.

Possehiría En Jaume tots los seus dominis confórme havía-ls possehits lo rey En Pére, renunciant per tant tots los drets que creguéssen tindre-hi lo rey de França y son germà Carles de Valois (1).

Procuraría Carles que lo Papa anulas totes les sentencies d'escomunió y los entredits que s'éren declarats contra En Jaume y En Frederich, y que la Seu apostòlica rebés aquests prínceps en sa clemencia y gracia (2).

Lo rey d'Aragó restituiría los fills del rey Carles al pare llur, com aximetéix tots los ostatges que hi hagués per aytal causa y tots quants presoners hom servas ací o a Sicilia.

Podríen tornar a Sicilia tots los bandejats de la illa, als quals rescabaríen dels béns que fóren-los-hi confiscats, recomanant Carles al Papa los sicilians qui haguessen errat contra la Esglesia, a la qual fí s'hi trametría un legat apostòlich, qui absolgués.

Absolía Carles a En Jaume dels trenta mil marchs d'argent que son germà lo rey En Alfons havía rebuts, y en cambi donava per lliure lo rey d'Aragó a quants s'éren obligats per Carles la hora que prometé que tornaría a la presó si no complía.

Reservaven-se y protestaven los embaxadors d'Aragó que los cavallers d'aquests reyalmes poguéssen anar servir a quin volguéssen, per ésser aquest constum d'Espanya, si bé procuraría lo Rey esquivar-ho con anas en ajuda d'enemichs de França.

Aximetéix declararen aquests comissionats que no podíen tractar de la questió del rey de Mallorques, car no-n teníen podèr; axí que, limitaren-se a jurar lo compliment de aquell tractat, que fóu en consistori privat del Papa, a 5 de Juny de 1295. Mas com los de França instassen sóbre la resolució d'aquest punt, ordenà lo Papa los mijans de la con-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* nóm. 12, 13, 14 y 15 de les butlles de Bonifaci VIII.

(2) Id. id. id. id. Lo nómbre 9 conté un rescripte per lo qual se declara que si no-s complía tot quant s'estipulava en la pau, que incórreguen de nou los escomunicats *ipso facto* en les penes promulgades per la Santa Seu. Veja-s endemés lo nómbre 10.

cordia que proposà als 22 del metéix mes, y fóren còm seguexen (1):

Los reys d'Aragó y Mallorques calía que-s féssen regoneximent mútuu y prestassen les metéxes fermances y homenatges continguts en l'instrument assentat entre lo rey En Jaume de Mallorques y son germà lo rey En Pére; de manéra que tornava ésser aquell senyor dels seus dominis, emperò feudatari d'Aragó, cosa que convé tenir-ho present al tractar-se de la definitiva agregació d'aquell reyalme a aquest en la vinent centuria.

Lo rey de Mallorques devía restituir tots los castélls de qué s'éra apoderat, y lo d'Aragó procuraría donar equivalencia als cavallers y d'altres que lo seu germà En Alfons o éll haguéssen heretats en les illes per mijà y provisió d'En Guillèm de Mont-cada, senyor de Fraga, qui éra a-les-hores procurador general per lo rey d'Aragó en aquelles.

Se provehí, per fí, que fós tramès un legat a les confinies de Catalunya, per lo compliment d'aquesta concordia, que ratificà aprés lo Papa ab butlla especial dada als 27 del dit mes de Juny.

Lo primer d'aquests dos tractats, o sía lo de la pau general, pot un hom donar com a conclós, y acceptat, posat que los embaxadors ab prou podèr lo juraren y sots-signaren; y quant al segón, o sía la concordia ab lo mallorquí, pot considerar-se també com a perfét, al constar que En Jaume s'adherí tantost a la instancia del Papa y manà posar per obra alló proposat o convingut.

En aquesta metéxa acasió, segons apar, donà lo Papa per solts y lliures los homenatges y juraments que lo Rey e l'infant En Pére son germà y diferents richs-homens havíen prestat per que-s complis lo matrimoni d'En Jaume ab la infanta Elisabet de Castélla, y donà-l per disolt y declarà ésser .tret contra dret y ésser invàlit, afermant axí més resolıent la idea manifestada ja per lo papa Celestí (2).

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, nóm. 8, 11 y 21, lligall 19 de les butlles onifaci VIII.

(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*. Lo nómbre 16, lligall 19 de les butlles de

Es cosa de veure la que observa l'Annalista aragonès ab motiu dels referits tractats, dihent ésser açò tal com se declarà en públich, mas que en secrét s'hi afegí que En Jaume renuncias lo dret del régue de Sicilia per les illes de Sardenya y Còrcega, de les quals li havía de fer donació lo Papa; y que aximetéix en secrét prometé lo nostre rey al de França, que, per la guerra que aquest tenía ab lo d'Anglaterra, li trametría en socórs coranta galéres armades, ab lo llur almirall, lo sou de les quals satisfaría en part lo favorejat, ab la condició d'ésser solament per los nostres les preses y barreigs dels béns mobles que-s féssen; devent al metéix témps lo de França induhir com a valedor lo de Castélla a que s'adheris a la pau.

Respécte al primer tracte secrét, no participam de la opinió del Annalista, a qui no sap mal l'afer de rebre dues illes més per una que-s perdía, y sí de la que manifestaren los qui tantost, en les córts tingudes a Barcelona per la confermació de la pau, diguéren que «lo rey éra estat enganyat y seguía mal consell, car dexava çò que tenía, que éra cosa tan important per rebre d'un altre allò que li prometíen y calía conquerir per les armes;» afegint-hi nosaltres no deure un rey o una nació mirar sols l'avantatge o desavantatge material de çò que pert o guanya, sinó, ans que tót, la propria honor, lo sosteniment de la tradicional divisa que los seus antecessors li hagen dexada y l'estalvi de la sanch dels seus fills y sotsmesos.

Quant al segon tracte secrét, no-ns és tampoch possible tenir alguna consideració ab lo nostre Rey, per çò que comprenèm que, en la estretor ón se veuría En Jaume, accedis

Bonifaci VIII, conté un trasllat d'un breu a En Jaume per que s'adheresca al casament ab Na Blanca, filla del Carles, y no *al que tractaven ab Na Beatriu, filla de Felip rey de França, difunt.* Fórma un veritable contrast aquesta butlla, en la qual s'hi prohibeix lo matrimoni d'En Jaume, per rahó de consanguinitat y parentiu ab una altra del metéix Papa, datada en lo metéix día, mes y any, 10 de les calendes de Juliol, any primer del pontificat, per la qual dispensa a don Alfons de Castélla, nét d'Alfons *lo Savi*, lo matrimoni ab Na Violant, filla d'En Pére rey d'Aragó, *no obstant l'empatxament de consanguinitat entre lo segon y lo tercer grau que en élls concorria.* Veja-s nómbre 19 y 29 de les butlles de Bonifaci VIII.

per necessitat imprescindible a no ésser enemich dels seus enemichs; emperò una cosa és dexar de batallar ab lo poderós qui fóu enemich, y una altre ajudar a aquest contra los qui foren bons amichs, y que séns dupte ajudaríen llavors a la casa d'Aragó, si aquell qui la regía hagués tingut la fermesa que tingué son pare contra França, y cridara al seu voltant tots los prínceps qui llavors avorríen aquesta nació.

Al témps que tinguéren lloch aquests tractes, despertà-s una questió que solament en semblant avinentesa podía resoldre-s, y fóu que havènt los nostres en les darreres campanyes (per ventura en les diverses temptatives d'entrada que En Jaume de Mallorques féu ab l'adjutori dels francesos) abandonada la vall d'Aran, s'apoderaren aquests d'aquella comarca, posant gornició en los seus castélls. Los nostres embaxadors reclamaren lo retorn de la vall, y com los de França hi oposassen dificultats, disposà lo Papa que hom ne rebés informació, y si constava que éra estat ocupada aprés del rompiment de la guerra, fos restituida al rey d'Aragó, reservant son dret al rey de França; y si no constava que la haguéssen desemparada los nostres, se-n restituis la possessió al rey de França, reservant lo dret al rey d'Aragó sóbre la proprietat: y a aytal, consentiren los embaxadors que fós la vall segrestada, posant-la en podér del Papa, o del seu legat o representant. Nosaltres arribam a sospitar si fóra questió de la vall d'Aran, con, en lo tractat ab lo rey de Mallorques, imposaren a aquest la obligació de *retornar los castélls* que hagués ocupats dels dominis d'Aragó (1).

Recompten que, conclosa la pau, estant lo Rey a Barcelona, per lo mes d'Agost, envià uns comissionats a Castélla per fer sabedora la reyna Na María de la disolució o invalidació del matrimoni ab sa filla Na Elisabet, en virtut dels

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, nómbre 21, lligall 19, de les butlles de [B]onifaci VIII.

Posteriorment, al 14 de Novémbre del 1297, Felip de França doná poder y [n]omenâ plenipotenciaris séus lo bisbe de Carcassone y En Pére de Viterris, ca[i]scol de la esglesia Aurelianenca, segóns los rescriptes pontificis, per la restitu[ci]ó que calía fer a En Jaume, de la vall d'Aran y altres castélls que ocupoven los [fr]ancesos. Copia simple, enclosa en la butlla 34 del papa Bonifaci VIII.

breus dels dos darrers pontífechs; y en lo curs d'aquest afer que tingué prou durada, per tenir-se que anular, en conseqüencia, mijanceríes y fiances que-s feyen de diferents castélls, resulta y donà-s per clar que aprés les vistes de Taraçona entre En Jaume y don Sanxo de Castélla, ab tót y lo greuge que aquell rebé, li calgué dur-se-n de nou ab éll, o per ventura la hi trametéren més tart, la nina infanta Elisabet, provant açò mala intenció y egoisme de part del nostre Rey: y axí ho conferma lo veure que en venint ja dret ací lo rey Carles y lo legat ab l'obgécte de solemnitzar les noces celebradores entre En Jaume y Na Blanca de Nàpols, encare servava lo nostre rey en son podèr la referida infanta castellana, com que de Figueres estant, a la primería d'Octubre, designà lo bisbe de Lleyda y tres cavallers aragonesos, per que dés de Tortosa l'acompanyassen fins a Daroca. Y axí y tót, no hagué encare compliment aquesta orde, car, segóns lo Zurita «en aprés, lo Rey deliberà de sobresseir en allò fins a la seua vinguda al reyalme d'Aragó.»

Fins ací lo nou camí inventat per los diplomàtichs, per sotsjogar los prínceps descendents d'En Pére *lo Gran* y d'En Mamfret, no s'éra aplicat sinó en part, si bé ab sortosa reexida, car lo rey d'Aragó acabava d'acceptar tot quant convenía als seus enemichs: mancava are fer la obra complerta, mancava que l'infant Frederich, que probablement podía ésser aclamat rey a Sicilia, caygués en lo metéix llaç que havía parat al seu germà lo rey En Jaume. Ja abans d'ésser elegit Papa lo successor de Celestí, inseguint lo primer pas d'aquest en esguart al rey d'Aragó, havía fét pregar En Frederich que-s vegés ab éll a Ischia (provant açò la confiança que tenía d'ésser elegit Papa, o quant menys de que la cosa que allà anava a proposar sería allò metéix que compliría tantost lo Papa qui vingués) per parlar-li de coses convinents a sa honra y profit.

No hi hagué témps de complir la assentada, car l'amich qui axí convidava al governador de Sicilia, acabava d'ésser elegit Papa, y natural y cavallerós fóu que En Frederich felicitas a Bonifaci, no dexant aquest pas de fer obrir l'ull als

sicilians, Va instar-lo llavors novament lo Papa, li trameté guiatges per los qui l'acompanyassen, y bastant-li a En Frederich, pot-ser ab sobrada bona fè, que allò fos a gust del seu germà En Jaume, isqué al encontre del novell Papa, que trobà a quatre milles de Velletri, qui anava cap a Agnani.

Diuen los historiadors d'aquell témps que en acabat de rebre Bonifaci l'infant ab grans mostres de benevolença, lo reprengué admirat de veure que anava armat ab algunes peces d'arnès, dihent-li que-s meravellava de veure que dés la seua infantesa hagués amostrat tanta afició a les armes, y que que girant-se desprès al almirall qui l'acompanyava, preguntà si éra éll per ventura aquell tan cruel adversari y enemich de la Esglesia, qui havía llevat la vida a tanta multitut de gents, donant-li per resposta En Roger de Lluria ab la franquesa brusca del mariner, encare que ab sobrada rahó, aquestes paraules:—Pare Sant, fóu açò fét a gran càrrech y culpa dels vostres predecessors y vostra (1).—Imprudent estigué Bonifaci, espresant-se en térmens que ben segur no haguéra usats en la assentada que solicitava abans d'ésser Papa, car la gran proposta que cuydà fer per *honra* y *profit* d'En Frederich, se reduhí a dir als sicilians de sa comitiva que ells no éren ni podíen ésser vassalls, sinó de la Esglesia, que no-l meravellava llur alçament contra Carles; emperò que no podíen aclamar altres senyors, y axí, que tornassen a la Esglesia qui sería ab élls demunt, dexant a la seua mà, com lo hi dexava lo governador, l'ordenament de la illa.

Açò que poguéra respondre l'infant o algun de sa comitiva no ho recompta la Historia, emprò és cosa certa que llavors se-n tornà En Frederich, dexant al lloch séu embaxadors, que fóren En Joan de Pròxida y En Mamfret Lança, per que tractassen ab lo Papa çò que més feya a tractar directament ab lo metéix infant. Declarà a aquests tantost Bofaci, que s'éra acabada la pau entre lo Carles, En Jaume, la

(1) No comprenèm com, al parlar lo Cronista de Barcelona d'aquesta resta donada per En Lluria, cita solament al Amari, com si a éll deguéssem la a, que segles há que la han donada a conèxer tots los nostres historiadors y cronistes sicilians.

Esglesia y lo metéix En Frederich, çò que de fét no éra axí per part d'aquest, y en prova que descobrí y proposà a-leshores als dits tramesos lo progécte que s'hi éra per que un hom pogués restituir la illa de Sicilia a la Esglesia, consistint en prometre al infant un afer per l'estil del que proposat havíen al seu germà (çò és, lo compliment de la nova idea o nova vía per dominar al ún y al altre), que cedís lo dret que pretenía tenir a Sicilia, y en recompensa que li donaríen per muller Na Caterina, filla de Felip de Courtenay, y néta de Baldoví, darrer emperador que hi hagué a Constantinoble, de la casa de França, neboda de Carles II, y successora per presumpte dret del imperi de Romanía; per què, donaríen-li lo títol d'emperador d'Orient: y com-se-vulla que aquesta possessió no podía tindre-la En Frederich menys de conquerir-la, perferíen-li tresors y gent a conseguir-ho, assegurant-li lo Papa ensémps ab lo rey Carles que li donaríen en adjutori cent trenta mil unces d'or, en quatre anys.

Aquesta éra en resum la nova idea, la nova vía diplomàtica per reduhir En Frederich axicom se reduhí lo seu germà En Jaume: prometre una nuvia, prometre diner y prometre dominis que, si bé decadents, com ho éra lo del trònus d'Andrònich Paleòlech, emperò que al cap y a la fí calía conquerir, malbaratant la sanch dels nostres compatricis en llunyanes terres, per tenir que batallar ab gents diverses, segóns podrà veure-ho lo llegidor con tractarèm de les proheses de la Companyía catalana d'Orient.

Al regressar ab la proposta, los embaxadors encontraren l'infant a Melazzo, aprés d'ésser estats a Ischia, ón anaren a veure-l los embaxadors del seu germà, séns dupte per ferli assabèr çò que ell acabava de signar, y en conseqüencia çò que calía fer-se tan prést a Sicilia. Semblant novitat o millor aquesta pressió per part d'En Jaume ocasionaría un conflicte del qual no podría consolar-se lo fill ni la mare, qui allà éra també en sa companyía, y tras aquesta solemne estretor, alleujament havía de semblar la proposta portada per los embaxadors, entant que arribà a córrer la veu de si En Frederich acceptà lo partit condicionalment, çò és, si li com-

plíen lo promès, per la qual cosa assenyalà un térme dins lo qual havíen-li de tornar definitivament resposta: emperò ni aquesta arribà ni parlaren més del casament, tant que la princesa Caterina fóu maridada ab un altre príncep, demanant-se en cambi als sicilians socórs de galéres per defensa de Xipre, y transformant-se tot lo progécte en una nova missió que-s donà a dos frares per que anassen a Sicilia a fer propaganda en favor del domini de la Esglesia, los quals de poch los hi anà per romandre víctimes de la furor del poble a Melazzo, tant que tot just tinguéren lo precís témps de reembarcar-se.

Per poch imparcial que un historiador sía, regonexerà que, en la situació ón se trobava En Frederich, y no havent-se encaré vestit la pórpra reyal, no podía tindre una voluntat diferent de la dels seus sotsmesos, y principalment dels seus més íntims consellers, los qui oficialment podíen complir ab un devèr diplomàtich, al pas que, com a amichs, com a sicilians o catalans, podíen consellar lo llur benvolgut governador açò que més pogués convenir-li en bé séu y en bé de la patria. Y axí és de creure, con en la comitiva ab què anà l'infant a Valletri, y entre los embaxadors qui hi romanguéren, hi havía los homens més ilustres del govern de la illa y participaren de la opinió general dels sicilians la hora de la proclamació d'En Frederich y la nova independencia de la illa; essent per tant sensible que, en aquesta ocasió, lo senyor Amari, no més que per ésser conseqüent ab la pintura que n'ha féta, dés lo començament de sa obra, del venerable Joan de Pròxida, s'atrevesca a dir que, ja en aquella assentada ab Bonifaci, empenyía aquell patrici al infant per lo camí menys noble, *il tirava alla via più ignobile*, com no és pas cert, ni ho justifica lo modern sicilià ab la més lléu nova o referencia.

Conèxer pot lo llegidor que restava assajat lo darrer y ›s eficaç sistema per retre los fills d'En Pére y Na Cons›ça; lo més gran, En Jaume, rey d'Aragó, ja no podía despallegar-se de la trama que li ordiren los interessats en la ı. No mancava sinó la resolució del menor, d'En Frede-

rich, per que la obra fós complerta: mas, com açò depenjava del bon sentit dels sicilians, no podèm dir si lo manyós talent de Bonifaci mereix llohança, fins a tant que vejam còm obren los habitadors d'aquella illa axí naturals com catalans. De bon principi, sàbut és que los sicilians en general eren enemichs de tot domini foraster qui-ls hagués tiranitzat o ocasionat desplahers y trastorns, y al metéix témps recordaven ab tanta gloria lo del rey En Pére, llur libertador, lo del seu fill En Jaume, que contents s'estimaven sotsmesos d'aquest, prescindint de la injusticia que féu al seu germà Frederich; axí, que no podíen acabar de capir una defecció per part d'aquell, ni favorejaríen lo germà si segurs haguéssen pogut estar de que En Jaume fós lo continuador de la política del seu pare. Ja al comparèxer En Frederich à Velletri, lo Comú de Palerm li escrigué una carta, fent-li veure lo perill ón se sebollía la patria segóns com procehissen los qui la representaven, advertint-li lo mirament ab què obrar devía per no caure dins un parany, e illuminant, per fí, aquell jóve per ventura poch esperimentat en lo camí que d'aquí avant anava a empendre.

Aquesta carta, per més que lo senyor Amari vulla donar-li procehencia esclusivament popular, va signada per un cavaller y per dos jutges, venint açò a provar que los estaments als quals aquests pertanyíen eren los que més s'interessaven en la honor del pahis y del príncep qui representava la dinastía llavors dominant a Sicilia. No cal, donchs, atribuir a tal o qual estament determinat aquexa ansia y aquexa previsió, que tant l'afecte com la desconfiança, con fóu hora de sentir-les, per semblant les sentiren úns y altres estaments, los habitadors tóts de la illa. Conferma aquesta opinió en aquesta part açò que tantost féu-se a Sicilia: tan bell punt com sabéren la nova d'havèr sots-signat lo rey En Jaume la concordia qui-ls perjudicava, enviaren a aquest los sicilians una embaxada composta de cinch persónes, totes naturals de la illa, séns que n'hi hagués entre elles ningun català, per demanar al Rey que complis la seua promesa tants colps repetida de que ja may la Sicilia no exiría de la

Coróna d'Aragó; que per sossegar los coratges dels sicilians, llavors ja molt alterats, fés plét homenatge en pública córt de que jamés no compartiría de sa coróna la Sicilia ab les illes adjacents, que açò metéix jurassen l'infant En Pére germà seu, cinquanta dels més granats barons d'Aragó, Catalunya y Valencia, y los síndichs de les ciutats de Çaragoça, Valencia y Lleyda, y s'obligassen de no fer guerra per aytal causa contra los sicilians; que li enviassen l'un dels fills del rey Carles y la meytat dels ostatges; que los castélls y forces de la illa qui estaven en podèr dels batlles del Rey se retessen als naturals, per si determinava desamparar-la; que no verificas lo casori ab la filla d'En Carles; que los catalans y aragonesos que hi havía a la illa y teníen allà Estats, prestassen jurament als sicilians, y si lo Rey donava la illa a la Esglesia, fóssen lliures de la feheltat y naturalesa que li devíen, dexant emperò les villes y castélls que hi teníen, posat cas que volguéssen tornar deçà.

Aquest fét, que és passat desapercebut per lo senyor Amari, testimonieja bé l'esperit de tots los sicilians en la duptosa època en què tingué lloch, y és de creure quin sería lo desastrós resultat de la embaxada, con per élla posava-s en precisió En Jaume de obrar resoltament, y de sa resolució clara y terminant depenjava la que estaven disposts a pendre los sicilians séns dilació. Méntre que arriba, emperò, aquest moment decisiu, convé donar compte d'altres féts d'ací, de la llestesa dels quals en complir-los prova la que-s tenía per lligar préstament, sóts un metéix jou, lo rey d'Aragó y lo qui podía ésser rey de Sicilia.

Havèm dexat, no fà gayre, lo rey En Jaume a Figueres, esperant la comitiva qui havía de portar-li la ansiada nuvia, escollit present que li feyen los tractats de la pau, en paga de sa condescendencia. Lo Muntaner, y després lo Zurita més amplement, espliquen les minucies d'aquest singular veniment qui simbolitza l'íntim lligam més que de dos esposos de dues famiiies enemigues qui guerrejat havíen fins les-hores en defensa de llurs drets o pretensions séns estaliar per res la sanch dels llurs respectius sotsmesos.

Ans no passas En Jaume de Giróna a Figueres, havía tramès ja a Perpinyà En Bernat de Sarrià son tresorer y del seu concell y gran privat, ab podèrs per confermar y ratificar les condicions de la pau y lo matrimoni. Al metéix arribà prompte la comitiva esperada, que la componíen lo rey Carles, lo cardinal de Sant-Climent, qui (segóns un autor més modern) se nomenava Guillèm Ferris, la infanta Na Blanca y diferents senyors napolitans y provençals. La del rey d'Aragó la componíen En Jaume, son germà En Pére y gran córt de richs-homens y cavallers d'Aragó y Catalunya, anant en la metéxa los fills del rey Carles, los cavallers qui éren estats en ostatge, y, segóns apar, los embaxadors de Sicilia, qui seguíen lo Rey fins a cobrar una resposta decisiva a llurs darreres proposicions, y tal vegada ab la idea de desenganyar-se per llurs propris ulls de çò que ja may no hagueren cregut. Morí, segóns recompten, en aquella ocasió, estant a Perpinyà, lo legat qui venía, emperò lo Papa conferí lo lloch d'aquest als arquebisbes d'Ambrun y Alerat, donant açò a enténdre que la comitiva se deturà allí per alguns díes.

Per fí arribà lo rey Carles ab los seus y s'albergà en lo monestir de Sant-Feliu, entre Peralada y Cabanes, séns dupte per haver regressat En Jaume en aquell entre-mig a Giróna: mas en tornant a Figueres, s'encontraren finalment aplegades abdues comitives. Féu-se allà lo retiment dels fills del rey Carles al pare llur y dels ostatges, aprés que los legats, en presencia del poble, llevaren l'entredit que hi havía en los reyalmes (1), y determinant tantost que les noces se verificassen a Vilabertran, fermaren lo contracte lo día 29 de Octubre, y passaren a aquell monestir, llà ón lo primer de Novémbre, o sía per la diada de Tóts-Sants, tingué compliment lo casori, ohint després missa abdós esposos (2). Per

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó.* Lo Papa havía autoritzat ja al bisbe de Valencia y al cardenal legat per absoldre de les censures. Nómbres 23, 24 y 27, lligall 19, de les butlles de Bonifaci VIII.

(2) *Sancta regina madona Blanca de sancta pau...* diu lo Muntaner. De acort estam ab lo senyor Cronista de Barcelona en que aquella pau no éra gayre honrosa, emperò no tenint-ne ninguna culpa la *sancta regina* (que santa, bona y

tal motiu, havènt corregut la nova, hi féu cap una immensa gentada qui omplía tota la comarca, a sabèr, Peralada, Cabanes, lo monestir de Sant-Feliu, Figueres, Vilabertran, Alfar, Vilatenim, Vila-seguer, Castelló d'Empuries y Vila-nova. Hi hagué féstes públiques, segóns diu lo Muntaner; posà lo Rey una magnífica coróna al cap de sa muller, al descobrir-la, per qual rahó començaren d'aquí-avant a nomenar-la ja senyora reyna, y, per fí, complí tot allò principal que havía motivat aquella entrevista; prenguéren comiat les comitives, encaminant-se la d'En Jaume a Barcelona, y la de Carles, per lo Rosselló, a França.

En arribant aquesta a Bella-guarda, los fills de Carles aprovaren y ratificaren la renuncia que lo rey de França y Carles de Valois havíen féta dels drets que conferí a aquest lo Papa Martí sóbre l'Aragó y Catalunya, y lo pare féu lo metéix a Perpinyà, lo díe 7 de Novémbre, prometent d'una y altra part que en ningun témps no atemptaríen contra açò que estava capitulat.

Con en aquest entremig, méntre que lo Rey, tot esperant la comitiva de Carles, se-n anà a Giróna, apar que-l seguiren los embaxadors de Sicilia, continuant després fins a Perelada; mas lo Rey los entretenía tots-jorns ab bónes paraules, séns declarar-los curt y ras la renuncia que asseguraven que calía fer del regne de Sicilia. Pot fer-se que a Girona no gosaren presentar llur *ultimatum* los sicilians, per havèr-se allà emmalaltit un xich lo Rey; emperò un colp a Vilabertran, ón tot era fésta, apar que compliríen aquell propòsit, con lo Rey los donà final resposta, dihent-los-hi llavors net y clar, que en lo tractat de la pau, éll dexava y cedía la illa de Sicilia y Calabria a la Esglesia Romana y al rey Carles son sogre (1).

gentill y digna de respecte pogué èsser, per bé que fós filla del rey Carles), valía ena de que lo dit autor no glosas ab tanta insistencia lo sóbre-nom ab que la lteix lo Cronista antich. Emperò lo Muntaner la llohava, y ja n'hi havía prou.

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó.* Los nómbres 36 y 38, lligall 19, de Bo- i VIII, comprenen dos breus, ón S. S. declara a En Jaume lo mou y fórma ha de restituir la Sicilia y ses adjacents a la Esglesia, y los castélls de Cala- . Basilicata, illes y terres de part enllá del Faro.

La torbació dels embaxadors sicilians fóu immensa en ohint la confessió del Rey, per élls tan cruel, y bé diu lo Zurita que la escoltaren com lo qui ou sa sentencia de mort: y vehent que axí inhumanament los desamparava, manifestaren en nom de tots los sicilians que s'eczimíen del senyoríu y naturalesa que li devíen, crehent-se lliures de tot compromis, homenatge y jurament de feheltat que prestat li haguéssen, y per consegüent ab facultat de proclamar rey aquell que volguessen. Semblant manifestació o protesta la acceptà En Jaume, estenent-se-n formal escriptura; y havènt un dels embaxadors, en eloqüent llenguatge, proferit sentides lamentacions per lo procehir del Rey, planyent-se ensémps de la situació en què-s dexava los seus compatricis, y fent veure la fretura ón eren posats de cuydar per la llur honra, va respondre-li En Jaume, aprés de recomanar-li vivament la amor que devíen conservar a sa mare y germà, ab aquestes prou significants paraules, espressió ferma, a parèr nostre, de la lluyta de sentiments que per sort se removíen en aquell moment dins lo cor del fill d'En Pére *lo Gran:*—Del infant En Frederich germà meu, no-us deman ni préch jo res, car essent éll cavaller, bé sap allò que ha a fer... e anch vosaltres sabèu açò que-us toca fer.—

Per l'interès que ofereix, traslladam ací lo discurs pronunciat per lo referit embaxador, que dóna de parèr que fóu En Catau Ruffo, seguint lo tést del Zurita, qui-l trauría séns dupte d'alguna antiga crònica siciliana: «—¿Per què fóu estort y lliurat per nosaltres aquell régne del podèr y servitut del tirà, y s'és defès tant de témps del seu jóu, si aprés d'havèr-lo cobrat, lo desamparam; y essent-ne dós los vencedors de llavors ençà, tan gloriosament defesa la nostra patria, nos farà més dany y malbarat la nostra bonaventura, que no pogué fer-ne la contraria, con estavem séns cabdill en perill de perdre-ns? ¿Què-ns dónen tantes victories gonyades als nostres enemichs per mar y per terra, ab gran llahor de la nació catalana y nostra, y havèr gonyada tota la Calabria, y sotsjogada la major part de Bassilicata, y conquerida altra tan gran de Pulla, si tras tots aquests aveniments havíem

de cridar los francesos, gent superbiosa y cruel, per ficar-los dins les nostres coses, en la possessió primera de llurs abominacions y turpituts, per que perdurablement per tot arreu vengen la sanch dels llurs, de què estan encare les parets tenyides? ¿No aparexerà vérament, ínclit Príncep, als qui aprés vinguéssen, que dexareu la possessió d'un régne tan abundós y rich, essent-ne vencedor, sinó que essent vençut'la perdereu, o que tinguéreu tan contrariós lo Cel, que tal imaginació posà en lo teu pensament, y qual-se-vol maniféstament veurà al cap-de-vall que los francesos ab llur perseverança y fatlera han cobrat çò que catalans y sicilians en tanta prosperitat y confermitat no han pogut sustentar ni defendre. Si ab tanta prosperitat no-t persuadexes a tirar avant la teua bonaventura, y no la seguexes, tenint-la axí esperimentada, vols atemptar nou camí, aminvant y menspresant ta coróna y estat, tenint axí conformades y ordenades les coses d'aquell Régne, y tant fonamentades ab tantes victories, que apar, baldament se conspiren los seus naturals, no pot algú ja transferir en alièn y estrany senyoríu.

»Quan lluny no-us veig, sereníssim Príncep, de imitar allò que d'un dels antichs reys de Sicilia hom recompta, que solía dir, que aquell havía de jaquir lo reyalme al qual li portaven ja rocegant, y no lo qui estava a cavall, ab llança y escut en les mans, significant que hom no deu dexar de regnar fins a la darrera fortuna, y que entant que està un Príncep en sa libertat, no desistesca de prosseguir lo seu dret al Reyalme. Emperò no seguiscam exemples tirànichs e injusts; tinga hom compte ab la igualtat y justicia, y estigam a dret en açò que-ns persuadeix la rahó. Tingué Carles més fonament y causa d'ocupar ab les armes lo Régne de Sicilia y Pulla, Càpua y Calabria, que no los sicilians d'exir de llur jóu y opressió, prenent per rey lo qui més dret tenía y li pertanyía, dés los primers conqueridors, y d'aquells qui-l guanyaren dels infehels. ¿O per ventura lo papa Nicolau III tingué menys podèr de concedir-lo al invictíssim rey En Pére, que Climent IV, qui l'havía concedit a Carles?

»¡Oh desventurats sicilians, rebujada y abatuda nació, car per la nostra part no-ns pot valdre tan justa causa davant un príncep qui confón totes les lleys divines y humanes y lo dret de les gents, desamparant sa propria mare y germans, y los seus naturals y sotsmesos, y no sols desamparant, sinó cedint-los y posant-los en mans y podèr dels seus enemichs! ¡Quànta diferencia no hi hà de la voltra celsitut al rey En Alfons germà vostre, Príncep digne de immortal memoria, qui havènt ab gran despesa y fadiga sustentat principalment aquesta guerra y la causa d'élla tant de témps, per lo dret d'aquell régne, essent vós lo qui gaudíeu del fruyt d'aquell, perseverà en la demanda, fins que féu una pau que, per molt que-us n'agreujàreu, al qui séns passió ho judicas semblarà ésser obra de molt savi y prudent rey, car llevant la guerra de casa séua y régne, la dexava a aquell que allò tan principalment pertocava, y encare que en los concerts de la pau veníen obligats de procurar persuadir-nos, que desistisseu d'aquexa empresa, y si no ho fésseu calía que-s declaras per lo vostre enemich, bé donà entenent a les darreríes de sa vida açò que fét haguéra, a no sobrevenir-li la mort. car dexà ordenat en sa darrera voluntat que la vostra altesa succehís en lo régne d'Aragó, ab tal condició que transferisseu y dexasseu lo dret que-us pertanyía en lo Régne de Sicilia, y en los estats d'aquella Coróna, al infant En Frederich lo vostre comú germà, Príncep merexedor de majors reyalmes y senyoríus; y en cas que triasseu de romandre en aquell Régne, ans de dexar-lo-hi, o no vinguésseu a aquests Reyalmes, hi instituesca per hereu universal lo metéix Infant!

»Mas axí s'és passat, que-s descobrí la cobdicia de tenirho tót, y con desconfiareu de podèr-vos sustentar en la possessió del Regne de Sicilia, féreu una pau, no solament minvada y vergonyosa, emperò deshonesta e injusta contra tot dret diví y humà, y contra la voluntat y disposició del rey En Alfons, y açò que és major infamia contra la excelentíssima reyna mare vostra, qui és la nostra senyora natural, y dexau çò que no és vostre als vostres enemichs. Digau, ¿con

querireu-nos vós per ventura ab les armes y comprareu-nos ab lo vostre diner, per que tingau per la mà d'enagenar-nos? ¿no és notori a tot-hom que los sicilians elegiren al vostre pare y a vós, per los llurs reys, per çò que-ls defenésseu dels llurs enemichs, y axí ho prometéreu y jurareu ab grans sagraments?

»Dóna-m cor per parlar tan lliure y atrevidament lo veure-ns reduhits a la darrera de les miseries humanes. Si lo rey En Jaume, al qual teníem per nostre senyor natural, nos desampara y jaqueix, de quí havèm de valdre-ns? Y si és cosa que ho consenti la rahó y dret de les gents, que aquells que tingué per merexedors que fóssen los seus sotsmesos, havènt estat acollits sóts la fè y valença de la reyal Coróna, se reputen per indignes que sien per éll en la necessitat defesos, ¿a quí mana que-ns sotsmetèm? ¿Caldrà que-ns donèm a aquell, al qual per sa causa, essent-hi éll present, condemnarem a sentencia de mort? ¿En mans de quí dexarèm la Reyna sa mare, y la infanta Na Violant sa germana? ¿Per ventura en les del fill d'aquell qui fóu causa de que lo rey Mamfret avi séu, en un jórn, perdés lo reyalme y la vida?» A semblant pregunta o admiració, afig lo Zurita que fóu tan gran lo sentiment y plors dels embaxadors, que començaren aquests a esquexar llurs vestidures, alterant tots los qui éren presents y movent-los a llàstima y pietat.

Un colp lo Rey a Barcelona, ab sa esposa Na Blanca ensemps, colguéren-s'hi grans féstes ab motiu del matrimoni, y per més que lo Montaner diga que anaren tantost los nuvis solaçant per tots los llurs dominis, no pogué axò ésser fins algun temps desprès, a guiar-nos per les dates d'alguns féts que llavors esdevinguéren. Per la relació d'aquest cronista semblaría que fins aprés d'aquest viatge de deport no-s verificaría altre casori notable, lo del infant En Pére, car diu ie durant aquest viatge no s'apartava aquest príncep del stat de la reyna, y que aquesta suplicava lo Rey que pro-ras la honor del seu germà, cercant-li muller tal com li rresponía, y que de fét heretà En Jaume l'infant y donà-li r muller una de les més poderoses donzelles, llevat de

filla de Rey, que a Espanya hi hagués, y fóu una senyora Guillema de Mont-cada, filla d'En Gastó VII vescomte de Bearn, ab grans riqueses, posat que solament a Catalunya tenía, entre bons castélls, viles y llochs, tres-cents cavallers; emperò, en opinió del Zurita, aquexes noces celebraren-se ja en aquesta primera temporada d'estar los reys a Barcelona. Aquesta senyora era estada muller del infant don Sanxo de Castélla, en vida del seu pare En Alfons, havènt-se després disolt aquest matrimoni, mala usança arrelada en gran en aquell segle, que no-ns ne mancaran exemples que citar encare en aquest regnat.

A mijan Novémbre seguexen encare los reys a Barcelona, y fins aquella hora no donaren orde per tornar a la reyna Na María de Castélla, vídua ja del rey don Sanxo, la infanta Elisabet, ab la qual devía abans casar-se En Jaume, al qual obgécte envià los competents comissionats per desfer tots los tractes anteriors; als 19 del metéix mes, en la referida ciutat, provehí que En Bernat de Sarrià tingués certs castélls y fortaleses qui estaven en podèr de persónes qui-ls teníen per la dita infanta Elisabet, y fins al 11 de Febrer vinent no-n féren la formal donació, a Daroca, a ón l'acompanyaren dos respectables catalans, En Ramon de Ribelles, prior del orde del Hospital de Sant-Joan d'Espanya, y En Berenguer de Cardona, mestre de la Cavallería del Témple a Aragó y Catalunya. Fóu la dita senyora, ab lo témps, muller d'En Joan, duch de Bretanya, y aquest és un altre dels exemples als quals aludirem en lo paragraf anterior.

Fins a les darreríes del any apar, donchs, que no-s moguéren los reys de Barcelona, y axí ho dexa compendre lo obgécte del viatge que dés d'allà emprenen vers Çaragoça, per coronar la reyna, havènt sojornat en aquesta ciutat per les féstes de Nadal y de Ninou, en les quals és probable que-s fés la cerimonia. Ans d'empendre En Jaume la nova ruta política que li marcava la nova situació ón s'éra colocat, vejam emperò los eféctes d'aquesta en lo régne del seu germà a Sicilia, méntre que transcórren los darrers mesos, dés de la data del casament d'En Jaume, y viatgen los em-

baxadors sicilians vers la llur patria, ón hi régna lo dupte y la desconfianca entre los més fehels patricis.

Al divulgar-se a Sicilia lo ressò, no més que ressò, car no podíen donar-hi fè, de la concordia fermada per En Jaume, y del abandó consegüent de la illa, nasquéren dues opinions, abdues incertes, que a durar més témps podíen per ventura fer nàxer llastimosos desastres: deyen los uns, comptant-se entre aquests los més granats y més fehels al rey En Jaume, que éra impossible la veu que corría, y adhuc en los seus estréms arribaren a maliciar si podía ésser allò invenció dels partidaris d'En Frederich per fer-lo rey: axí que no podíen accedir a les eczigencies dels qui, més esperimentats, pensaven lo contrari. Asseguraven los altres que no podía algú duptar del perill qui menaçava la illa; per que, feya mester constituir-se, prescindint del rey ingrat. Palanquejava entre aquestes opinions En Frederich, qui temía per una part disgustar lo germà, y per altra mantenía ben segur la ilusió d'ésser emperador de Constantinoble: emperò cada jórn qui passava, quant més anava en augment la incertitut, majors éren les desconfiances y les sospites dels uns y dels altres: tot-hom esperimentava un malestar general, y no més podía donar fi a aquella situació la confermació de la fatal nova que a tot-hom desenganyas y a tóts los ajustas a la resolució d'En Frederich de obrar d'una manéra decisiva, gonyant-se lo partit més dominant y ab aquell dominar l'oposat.

Fóu en segón lloch açò que esdevingué: repugnant al monarca de França lo casament de la Courternay ab lo sicilià, intrigà per anular semblant progecte, com axí de fét ho conseguí. Vegé En Frederich esbargida sa ilusió, se decantà ab açò més resoltament als qui desijaven proclamar-lo rey, observant aquesta nova actitut los altres, cansats d'es-rar als embaxadors,—que una tempestat gità a les costes Provença, y allà éren cayguts presoners,—ans que acce-a les instancies dels demés, y no volent passar com a lleyals a En Jaume, tancaren-se dins alguns castélls, s que axò fós més que prevenció filla de llur lleyaltat, y

no actitut hostil que-n pogués originar-se una guerra intestina (com creu lo senyor Amari) qui menaçaría. Entre los encastellats compten que hi havía En Joan de Pròxida, En Mateu de Tèrmini, En Mamfret de Claramont y lo català En Ramon Alemany, ab molts altres cavallers catalans y aragonesos. Los tres primers, sicilians, concellers y amichs íntims de la reyna Constança y dels seus fills, testimonis constants del comportament d'En Jaume a Sicilia, ¿còm podíen may creure-s que lo rey llur se transformas en butxí de la illa? y al català Alemany ¿què li tocava fer per acreditar la confiança que li merexía son Rey, con feya poch que l'havía tramès allà, precisament per exercir un dels principals càrrechs de Sicilia, lo de mestre justicier?

No culpen, donchs, los polítichs moderns aquells antichs patricis per la actitut que prenguéren, que prudencia y no més que prudencia acredita quan féren. L'almirall Lluria, y ab éll En Vinciguerra de Palizzi, romanguéren (segóns és de veure) a la espectativa, car éra aquell massa poderós per lo seu braç y aquest per sa eloqüent paraula, per témbre o acabar uns o als altres.

Resolt estaría En Frederich a seguir la opinió y desig del major nómbre, segóns dexa veure-ho, segurament per tenir ja noticia certa del procehir del seu germà, car trobantse en la vall de Mazzara, llà ón diuen que éra anat *per provehir en la refórma del bon estament, del reyalme*, convocà a parlament, en lo qual fóu declarat, que pochs dies abans a Melazzo se-n éra aplegat també un altre, los representants del qual havíen manifestat públicament açò que acabava de fer En Jaume, sots-signant la pau y abandonant la illa: axí que, determinassen en aquell nou parlament allò més convinent a fer, ja que no hi cabía dupte algun tocant a la resolució presa pèr lo qui fins aquella hora éra estat lo rey llur. De comú acort dels barons y demés qui concorreguéren a dit parlament, féuse palès lo desamparament en què cahíe los Sicilians, y la necessitat d'aclamar nou senyor; per qu suplicaren En Frederich que séns recel y lliurement posa la seua persóna y estat a la defensa d'aquell régne, y accep

tant l'infant la proposta, fóu aclamat rey de Sicilia, intitulant-se axí d'aquí-avant.

Era aquell aplech lo primer pas, més o menys regular, donat per la dignitat de Sicilia, y per tant, ab la fí de que la nova constitució de la terra fós féta ab tota la formalitat deguda, acordaren allà metéix que-s convocas de nou a parlament, emperò no parcial com los dos anteriors, mas general de la illa, tenint lloch aquesta resolució lo díe 11 de Desémbre, que és la data dés de ón comença lo regnat d'En Frederich. S'aplegà, donchs, lo nou y general parlament a la església major de Catania lo díe 15 de Janer prop-vinent; y abans En Lluria y En Palizzi anaren al castéll de Calatanisseta ón era En Alemany, al qual convencéren d'havèr renunciat En Jaume lo dret de Sicilia, y de quant resolts estaven los sicilians a mantindre per rey llur, l'infant En Frederich, davant la qual cosa va reduhir-se al seu servey y ab éll tots los restants qui s'éren recollits en los castélls. Açò dóna-ns entenent de que al parlament de Catania concorreríen, convençuts o desenganyats, molts dels qui a la primería no podíen creure en la renuncia d'En Jaume, tant més quant consta y és opinió de tots los historiadors sicilians, que féren cap al dit parlament tots los richs-homens y cavallers aragonesos y catalans qui estaven a Sicilia.

No podèmací resistir, al consignar aquest acte en estrém honrós dels nostres antichs patricis, la principal influencia dels quals tantost contribuí en gran a la independencia de la illa,—com no pot estar-se de confessar-ho lo metéix senyor Amari,—veure la fantasiosa interpretació que dóna aquest flamant autor a la concorrença dels catalans al parlament de Catania, per çò com gosa dir que obraren axí, no esperonats per los nobles sentiments que són de supondre, sinó per esperar millor ventura allà que no en la llur patria natural, *quanti nobili catalani e aragonesi sperassero ventura ui, più che in lor patria!*

Es de creure que al parlament féu llarga plàtica en Roer de Lluria, esplicant los drets del nou Rey, y secundant-) després En Palizzi ab igual obgecte, fóu solemnement

aclamat En Frederich, assenyalant-se díe per coldre la cerimonia, la qual tingué lloch lo 25 de Març, ab molt gran pompa. En aquest acte armà lo Rey més de tres-cénts cavallers, nomenà per almirall En Roger, si bé li durà poch aquell càrrech, com tost veurèm, y per capitans de la gent de guerra En Blasco d'Alagó—qui, malgrat les prohibicions d'En Jaume, estimà més ajudar En Frederich, al servey del qual volà tantost (1),—fra Reynals de Pons y En Guillèm Galceran (Cortellà) comte de Catànzaro, aquests dos catalans, y tots tres famosos homens de guerra: prengué títol de Frederich III, séns dupte per ésser successor del emperador Frederich, qui, ab lo nom de segón, tingué domini en la illa (2); y finalment posant-lo a noves de que lo rey Carles se movía ab lo seu exèrcit contra la provincia de Calabria, donà també lo crit de guerra, cridant al seu entorn tots los sicilians, y aparellant-se tantost, per mar y per terra, per anar al encalç dels seus enemichs.

Tot just arribà a ohida de Bonifaci axò que passava a la illa, trameté, per llà lo Janer, a En Frederich, en calitat de nuncis, lo bisbe d'Urgell y aquell Calamandrana qui ab tanta manya havía aparellat lo terrer en altre témps, y encare hi afig l'Amari que escrigué lo Papa a Na Constança, a En Frederich y als palermitans y demés sicilians, afalagant als úns y als altres, procurant amansir-los y fent-los mil prometences (3) tot lo qual devía la nunci Calamandrana practicar

(1) En una donació de la baronía de Sinòpolis féta per en Frederich al d'Alagó, lo nomena *Regni Siciliæ marescalco et a Faro ultra capitaneo generali.* Setge de Castiglione 27 aug. an. Inc. 1297. *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* pergamí 854 d'En Jaume II.

(2) Lo senyor Amari creu que l'havèr-se nomenat Frederich III, y no II, és una error diplomática, y nosaltres crehèm que és ans bé una intenció diplomàtica, per donar a enténdre a la gent güelfa que no s'estingien los Frederichs, y que a-les-hores n'aparexía un tercer per fer-los la guerra. Riu-se lo dit autor de les rahons que aléga lo Muntaner per çò com a En Frederich li deyen tercer (còm s'intitulava éll en tots los seus diplomes) y menyspresant-les, diu que les omet perçò que no valen la pena de mencionar-les, *non meritano che se ne facia parola;* emperò és lo cas que les aduhides per l'Amari són les metéxes que espressa lo cronista del qual ell se-n riu.

(3) Ab breu donat a Agnani als 9 de Juliol havía rebut S. S. *en lo sí de sa gracia y de la santa Esglesia Romana,* a Na Constança y als seus tres fills; y

també de paraula, com axí ho provà al desembarcar a Messina, anant parlar a úns y altres, y no precisament a *la facció d'En Alemany* y *En Pròxida*, com séns rahó ni fonament diu lo referit autor: mas, al primer avís de que aparexíen aquells hostes, los messinesos, guiats per l'almirall Palizzi y altres barons, dónaren-los orde de no tirar avant, y ventura que poguéssen posar lo peu en aquella terra, havènt-los-hi dit lo comissionat qui-ls espatxà, En Pére d'Ansalone, noble sicilià, aquestes notables paraules: «Que los sicilians procuraven la pau, no ab papers ni instruments, mas ab aquesta a la mà (empunyant la espasa), y-us amonesten, sóts pena de mort, que iscau encontinent de la illa.» Ab tal rebuda als nuncis apostòlichs, apar que declarà Bonifaci no romandre altre recurs sinó lo de la guerra.

Constituida la Sicilia independent, ab lo seu rey, no res té que veure sa historia successiva ab la nostra patria. La ressenya sus-are féta éra, no obstant, indispensable, per la intimitat qne hi hà entre los féts d'allà y los que són obgécte especial del nostre treball: per tant, encare prescindint dés d'are del regne d'En Frederich, no podrèm passar-nos de tant en tant de lligar aquells féts ab los nostres, sóbre-tót en quant tinga relació ab los catalans. Salvada aquesta digressió, reculèm are alguns mesos, y tornèm al encontre del rey En Jaume y de sa muller, que havèm dexats per les festes de Nadal del 1295, a Çaragoça.

No havíen passat gayres díes de la coronació solemne de Na Blanca en aquesta darrera ciutat, con lo rey En Jaume va merèxer del Papa una alta distinció, tan alta, que fins arribava a posar lo fill del rey En Pére per demunt los restants príncceps de la Cristianitat. Elegí Bonifaci, lo díe 20 del mes de Janer, lo rey d'Aragó per ésser Almirall, Gonfano-

un altre de igual data, a tots los sicilians, remetent-los les injuries y danys per élls a la Esglesia. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, nóm. 25 y 26, lligall 19, les butlles de Bonifaci.

Los nómbres 30 y 40 són altres breus, comissionant l'arquebisbe de Messina absoldre los sicilians qui haguéssen tornat a la obediencia de la Esglesia y irregulars qui violat haguéssen l'entredit.

ner y Capità general de la Esglesia Romana, en la espedició y conquésta que hom progectava de la Terra-Santa, encare més, *contra tots los rebetles* y *enemichs de la Esglesia.*

Ab lo primer d'aquests dos obgéctes havíen merescuda semblant honra diversos príncеps y emperadors: mas, en la situació ón se trobava o en què havíen altres colocat En Jaume ¿podía tindre tan honorífica distinció lo veritable significat y obgécte que tinguéren altres nomenaments iguals y anteriors? De les dues obligacions imposades ab lo càrrech ¿fóra la primera, la conquésta de Terra-Santa, la que hauría compliment, o solament la segóna, a escuses d'aquella? En aquesta ambigüetat reposa la manya del qui conferí la honor: los rebetles a la Esglesia, que axí podíen ésser turchs com cristians descombregats, havíen d'ésser combatuts per lo nou servidor de Roma, y puix lo gonfanoner devía estar aparellat a anar contra l'enemich que lo seu sobirà senyor li indicas, bé podía fer-se que no trigas Bonifaci en assenyalar com a principal enemich y rebetle a la Esglesia lo nou rey Frederich, lo propri germà del rey d'Aragó.

Si arriba a veure tan gran exemple de insensibilitat y de ingratitut lo valerós rey En Pére, de segur que, escruxint-se dins lo seu propri sepulcre de Santes-Creus, n'haguéra botat irós, y com a home, com a pare y com a rey, li-n pendría de humiliar en la póls l'indigne front del mal fill y àvol monarca qui, séns cor per sentir, anava a batallar ab lo seu noble germà, humiliava les honors de sa patria y sebollía en la major tristor la examorosa mare qui a abdos fills havía donat vida y amor continuada. Bé és cert que l'almirall de la Esglesia fàcilment podía encontrar en les mars ab lo famós almirall qui fóu sémpre terror de tots los enemichs de Sicilia; emperò no éra d'esperar que En Lluria pogués ja may combatre ab lo qui éra estat lo seu rey, companyó d'infantesa, predilecte amich y gran favorejador, y per altra part, de tal fórma podíen complicar-se los féts, tal habilitat podía haver-hi en introduir desplahers y scismes entre En Frederich y lo seu almirall, que fins... ¡apar impossible aytal pro-

nòstich!... que fins ab lo témps vingués a ésser En Lluria lo almirall del almirall de la Esglesia.

De tal manéra comprengué En Jaume les intencions del Papa, que de bell començament procurà despendre-s totalment de Sicilia, o millor, traure-n tots los elements qui poguéssen destorbar-lo con no tingués altre remey sinó complir aquella obligada empresa: envià uns missatgers a aquella illa ab lletres al mestre justicier En Ramon Alemany y al mestre portolà (encarregat dels ports) En Berenguer de Vilaragut (1), en les quals lletres ordonava a aquests y a tots los catalans y aragonesos residents en la illa que se-n vinguéssen al seu servey.

En aquesta ocasió sería con tingué lloch açò que lo Muntaner recompta, dihent que en les cartes del Rey se prevénien a tots los oficials o alcayts qui gordassen castélls que no-ls retessen a ningú, y si que-ls desamparassen tot cridant no més ans de jaquir-los, a les portes de les metéxes fortaleses, ab les claus a la mà y per tres vegades consecutives:—¿Hi hà per ací algú del Sant Pare Apostòlich, qui voldrà rebre, en nom séu y en lo de la Santa Esglesia, aquest castéll?—en aprés de què, no comparexent ningú, los hi calía dexar les portes obertes, les claus als picadors, y anar-se-n.

Tant si-s complí com nó aytal fòrmula, la veritat és que-s féu lo missatge, mas lo resultat no fóu com li-n donarà vijares fins ací al llegidor. En Ramon Alemany, que havía favorejat lo Rey trametent-lo de mestre justicier a Sicilia, ja en êpoca per éll sospitosa, y En Vilaragut per motius que ignoram, és a dir, los dós a qui havía principalment requerits En Jaume, y altres cavallers que no nomenen les cròniques, desempararen ben cert los llurs estats y oficis, y se-n vinguéren deçà, ón, diu encare lo Cronista, fóu esmenat a quis-

(1) Del original del Muntaner semblaría que aquests fóren los tramesos, però no éra possible, per residir llavors aquests personatges a Sicilia axicom ...reix lo propri cronista. Fóren, si, tremesos missatgers a Sicilia a En Ramon ...many y a En Vilaragut, mas no tramesos aquests com a missatgers, segóns ...à lo qui pos esment al tést original o catalá.

cú per allò que desemparat havía a Sicilia; emperò la major part dels catalans y aragonesos no atenguéren lo manament del Rey, lo qui, certes, ningun perjuhí podía causar-los per tal com romanguéssen allà servint lo nou rey En Frederich, car no empatxaven d'aquest servey un foraster les lleys de la terra, y per altra part, en la concordia que havía fermada ab Carles lo nostre rey En Jaume, los embaxadors d'aquest protestaren dihent que los sotsmesos d'aquests reyalmes éren lliures d'anar a servir a qui volguéssen, y que solament procuraría esquivar-ho lo Rey si éra per ajudar a enemichs de la casa de França: y en prova d'açò que, jatsía hi hagen compensacions per los qui regressaren de Sicilia obehint al rey d'Aragó, no fóren segregats los béns pertanyents a tots quants allà romanguéren, y sí solament de determinades persónes. Encare més: no solament no regressaren en sa major part los catalans y aragonesos, sinó que ans, al contrari, fóren la cabdal defensa y valiment d'aquell régne, y fins hi hà l'exemple d'havèr-se-n anat en aquella ocasió alguns de ací, entre altres En Blasco d'Alagó, que tant s'éra acreditat abans en la illa, lo qui induhía los restants a que seguissen lo seu exemple, alegant públicament a Sicilia (segóns les cròniques) lo dret que tenien tóts de servir aquell que volguéssen, y encarint, per tal motiu, la importancia de la nostra patria, car deya que Aragó per los seus furs y Catalunya per los seus usatges y costumes, éreo los reyalmes més lliures y de millor condició de tót lo món; per què, estava ell dispost a defendre En Frederich y lo seu dret contra los francesos, qui éren los llurs comuns enemichs, y axò sostindría davant la córt de qual-se-vol príncep, paraules que fóren altament aprovades per l'ilustre Huch comte d'Empuries, català, ab diverses rahons, y tal fóu lo senyal que ab aquesta resolució s'alçà, que a la seua ómbra s'arraceraren tots los defensors del nou rey, essent los nostres compatricis los qui per avant més treballaren per mantenir la Sicilia en sa independencia, com no poden amagar-ho ni encare los més interessats en rebaxar la gloriosa intervenció que allà tinguérem en aquella època.

Méntre que esperam que l'almirall de la Esglesia justifich la dretura del seu nomenament, vejam en què s'entreté lo rey d'Aragó, lliure ja de poderosos enemichs per eféc te de la pau universal, ab la fí d'acreditar, no menys ab altres enemichs més propers, que éra, com a capità, digne descendent dels Jaumes y dels Péres. D'encà de la mort de don Sanxo de Castélla, éra tal la anarquía d'aquexa nació, que per miracle n'isquéra, si los maures haguéssen tingut més seny en los llurs plans: les unes ciutats obehíen a En Ferran, qui éra fill e immediat successor de don Sanxo, y altres a don Alfons de la Cerda, lo coronat per En Alfons d'Aragó: l'infant don Joan, germà del difunt don Sanxo, alegant les metéxes rahons que aquest alegà con volgué usurpar lo reyalme als seus nebots, se lligava ab los maures de Granada, qui devíen aximetéix ajudar-lo per atènyer la coróna: l'infant don Enrich, fill de don Sanxo, ajudat dels Haros, prescindía dels demés y movía guerra als biscains en demanda de sa senyoría que, deya éll, havía-li dexada son pare: un altre infant don Enrich, germà d'Alfons *lo Savi*, y per tant segon oncle de don Ferran, sublevant diferents pobles y concells, reclamava la tudoría del jóve rey, de què éra estat esclós, y arribà aconseguir-la: lo rey de Portogal. aliat de don Joan, desafiava alhora lo rey de Castélla y don Enrich; y entant que aquest feya tractes d'amagat ab úns y altres, y dexaven los úns una empresa per aplicar-se a una altra, y tot éra desconfiança y desorde, aprovant un díe allò que abans havíen desaprovat, convenint-se lo pretendent don Joan ab l'altre pretendent don Alfons, lo de la Cerda, per compartir-se entre abdós los dominis,—per tal que lo primer havía d'ésser rey de Lleó, Galicia y Sivilla, y lo segón de Castélla, Toledo, Còrdova, Murcia y Jaen,—fermava lo dit don Alfons, a Bordalua, poblet d'Hariza, als 21 de Janer, la nació del régne de Murcia a favor del nostre Jaume, ab lo al se concordava, obligant-se aquest a ajudar-lo y valdre-en la guerra contra lo rey Ferran.

Semblant concordia o plan de compartició dels reyalmes feya ab intervenció de la reyna Na Violant, avia del me-

téix don Ferran, y dels reys de Portogal, Granada y Aragó, y a major força o compromis, una germana d'aquests, la infanta Na Violant, anava maridar-se ab lo dit don Alfons de Castélla—del qual matrimoni, fét a gran plaher del Papa, havèm ja parlat en una nota anterior al tractar dels escrúpols de Bonifaci sobre los graus de consanguinitat que mijançaven entre En Jaume y la infanta Elisabet de Castélla.—Es de regonèxer, ab açò, que la donació de Murcia tenía lo caràcter de recompensa per la ajuda que lo nostre Rey prestas al pretendent Alfons, y ho confermen, per altra part, altres donacions, entre élles la de la ciutat de Cuenca y diferents castélls y viles al infant En Pére, car, segóns tantost se-n desprèn, aquest calía que fós lo general en cap en aquella campanya, y lo primer a rompre les hostilitats. En Jaume hi feya un afer, car, ab les probabilitats del triumfe de part del seu protegit, agregava a sa coróna un régne més, confrontant ab los séus, y sóbre lo qual fins podía alegar drets de succesió, més o menys valedors, com a descendent que éra d'En Jaume I, essent aquest lo conqueridor de Murcia.

Una crònica castellana, que vegé lo Zurita, suposa rompuda la guerra per lo rey de Castélla, y gayre-bé aferma lo metéix lo Muntaner, dihent que aquest rey desafià al d'Aragó, no estant-hi confórme l'Annalista, car assegura que fóu aquest lo qui desafià a aquell. Apar més probable la asserció del Zurita, encare que no ho justifich gayre, emperò tampoch no-ns meravellaría lo contrari, posat que les baladronades no solen procehir generalment dels qui millor saben sostenir una rahó, y passós hi hà en què lo més barallayre sap manyosament estrènyer lo seu contrari per que sía aquest lo qui-l repte, y axí puga éll acometre ab més disculpa. Nosaltres prescindirèm de quin fóu llavors veritablement lo reptador y quin lo reptat, car ne tenim prou ab declarar que hi hagué rompiment de guerra, y que la fomentava lo nostre En Jaume, sóts un plan per ventura més estès de çò que és de veure en passades histories (llevat de la crònica del Muntaner), ón la empresa del infant En Pére ab los

castellans apar un fét independent de la campanya que s'emprèn lo metéix rey En Jaume en persóna contra Murcia: mas si un hom para esment a la naxença d'abdues empreses y a les dates ón abdues emsémps se verifiquen, bé-s dóna a cómpendre qué ére l'obgécte enviar com a avantguarda l'estol del Infant, y tan bell punt com s'hagués internat per Castélla, impossibilitant més y més de que forces castellanes concorreguéssen a la defensa de Murcia, entrar per aquest régne En Jaume ab estols suficients, y complir per obra açò que no més constava com a prometença de un simple tractat.

Los féts qui-s van succehint en diferents reyalmes que no éren de la Coróna d'Aragó, emperò complits per catalans y aragonesos, no podran menys de fer acceptable lo nostre parèr. A la primería d'Abril (y aquesta és la primera data que citam del nou any de Incarnació 1296, començat al Març) estaven aplegades ja les nostres forces a Hariza, y als 9 del dit mes avançaren cap a Montagut y Almazam, amenant l'infant En Pére, segóns lo Muntaner, mil cavalls armart, de catalans y aragonesos, y uns cinquanta mil homens de peu, almogavars, que ja sap lo llegidor quina mena de trópa éra; combatent per força d'armes o cremant qnantes viles y castélls no volíen pendre la veu d'En Alfons, y talant la terra arribaren fins al régne de Lleó, assetjant-ne la ciutat del metéix nom, y havènt aconseguit de retre-la (1), en élla ab solemne fésta prengué En Alfons lo títol al qual aspirava de rey de Lleó, Galicia y Sivilla: a aytal exemple, aclamaren-lo altres capitals y ciutats, y com fós llavors resolt, com a més convinent, no abandonar Lleó per passar a Burgos, menys d'assegurar-se abans vencent Mayorga, qui

(1) ¡Y continua la manía del Cronista de Barcelona contra lo Muntaner! Car ı Ortiz de la Vega esplica ab paraules diferents la sotsmissió de Lleó, diu lo seor Balaguer que aquest autor corrig al altre, car la ciutat obrí ses portes al pre-.ndent. Apart de que ninguna nova no retrau lo Cronista de Barcelona per proır semblant opinió, encare donat que fós certa, no devía culpar per la contraria Muntaner sol, sinó al Zurita y a d'altres veritables historiadors antichs y mo-ʼrns, inclus lo Romey, lo qui diu que «la ciutat se reté a discreció», suposant) un setge anterior més o menys durador.

estava a cinch lleugues de Lleó, per més que los nostres no fóssen d'aquesta opinió, condescendí l'infant En Pére, y ab los seus catalans y aragonesos passà a assetjar la dita vila, gonyant de passada Tordessilles, Villagarcía, Medina de Riosseco, Villafafila y molts altres llochs. Apar que en aquesta petita indecisió la reyna Na María y sos consellers, descobrint o sospitant lo plan, tinguéren témps d'aparellar la defensa de Mayorga, y axí no aconseguiren los assetjants dominar-la ab la promptitut ab què dominaren les restants poblaçions, romanent perçò alguns díes davant sés muralles: mas tal contratémps sobrevingué llavors als nostres, que fóu lo més desastrós de quants ne poguéren esperar y bastant a posar fí a les llurs jornades. Consistí en havèr-se desenrotllat una cruel pestilencia en lo camp, de la qual va nàxer una gran mortalitat, sóbre-tót en los díes de calor, car se trobaven a les darreríes d'Agost, y de tan terrible flagell fóren víctimes innumerables guerrers, entre élls lo metéix infant En Pére, qui morí lo díe 30 del dit mes, a Tordehumos, llà ón l'havíen portat no feya gayre, malalt, l'ilustre aragonès don Ximèn d'Urrea y lo molt distingit català En Ramon de Anglesola, gran privat del Infant.

Ab tan inesperat enemich, per lo qual poch servexen ni l'esforç ni les armes, posat que aquell afer no éra esclusivament nostre, y que per ventura, com éra d'esperar, podría atènyer més gloria y profit a costat d'En Jaume si és que emprenía alguna altra campanya, car la de Murcia éra ja acabada, que en los llunyans e infestats camps de Castella, al anar dret a Aragó la comitiva qui conduhía los cadavres dels més ilustres finats, partí aximetéix la major part de les forces qui havíen seguit En Pére en ajuda de don Alfons, y detingut segurament per temor de la pesta o per altres causes l'exèrcit portoguès qui també havía d'ajudar, anà escampant-se l'estol qui dés de les fronteres d'Aragó havía traversat tot victoriós tota Castélla, fent inútil les seues conquéstes y la sanch vessada, y romanent, per tant, lo pretendent don Alfons ab les seues ilusions y esperances, si no perdudes, ben mermades. Lo cadavre d'En Pére fóu portat a

Çaragoça, y soterrat en lo monestir de frares Menors, axicom ho havía previngut l'infant, ordenant al metéix témps que fós sepelit al seus peus En Ramon d'Anglesola, per tindre axí sa companyía en vida y en mort.

Vejam are la campanya de Murcia, portada a fí al metéix témps que l'infant En Pére passejava les banderes de les quatre barres per los regnes de Lleó y Castella. Al Muntaner és a quí devèm principalment la ressenya, jatsía bréu, d'aquesta campanya, car no-n diuen res de nou los historiadors qui n'han escrit ab pòsteritat: donchs, per çò ún vé a compendre que no solament previngué En Jaume exèrcit de terra, mas encare competent armada, qui anà costejant y al aguayt per prestar la ajuda que convingués y proporcionar los queviures tota-hora que no-ls oferís lo pahis. Prova de les migrades noticies que hi haurà tocant a aquesta armada és la bréu indicació que-n fa lo Capmany al tractar de *Les Espedicions navals d'Aragó*, limitant-se a dir que, «a protegir les seues trópes y campaments contra los moviments de don Sanxo *lo Brau*, rey de Castélla, qui-s declarà enemich o envejós dels avenços de les banderes aragoneses en aquell reyalme, trameté una forta armada catalana a la guarda d'aquelles costes, les quals féu tenir a ratlla fins a sotsmetre-s Murcia, Alacant y altres ports;» indicació que, com compendrà fàcilment lo lector, està errada tant en la part referent al obgecte de la armada com en la alusió a don Sanxo, que éra ja mort l'any anterior, cosa que deu solament atribuir-se a una distracció involuntaria d'aquell gran savi al qual tant li és deutora la Historia de Catalunya.

Tot quan podríem, donchs, dir referent a la campanya de Murcia no excediría d'açò que-ns recompta lo cronista català, y puix és aquest lo més estès y més antich, preferim transcriure ací les seues propries paraules, que no déxen ιerçò de sabèr sémpre grat per la galanor del estil qui les istingeix, copiant puntualment lo capítol 188 de la famosa Crònica:

«Lo primer lloch del régne de Murcia ón ell vench fó lacant, e combaté la vila e la près. E puix muntà al cas-

téll, qui és hu dels bells castélls del món, e pensà de combatre-l tan fort, que sus per la montanya amunt lo senyor Rey, son cors, se-n muntà ab molts cavallers a peu entro a la porta del castéll. Un poch llunyat de la porta, havía un troç de mur qui éra derrocat dins: e per aquell lloch, per força d'armes, esvahiren lo castéll. E siats certs que lo senyor Rey, son cors, fóra estat lo primer qui hi fós stat, si no fós un cavaller bò e espert de Cathalunya, per nom en Berenguer de Puig-moltó, qui tirà lo senyor Rey, e cridà: —¡Ah, senyor! ¿què serà açò? lexats a nós entrar primers.— E lo senyor Rey, sol no escoltà, ans se més à avant. E lo dit En Berenguer de Puig-moltó saltà a avant, e un altre cavaller aprés: e aquí, aquells de dins van se defendre axí, que per cert aquells dos cavallers fóren morts, si no fós lo senyor Rey, son cors, qui ab la spasa en la mà e ab l'escut abraçat donà salt dins, e axí fó lo tercer qui hi entrà.

»Com lo senyor Rey fó dins, e En Berenguer de Puig-moltó e l'altre veheren lo senyor Rey qui-ls fó de prop, pensaren-se-n de sforçar. Lo senyor Rey més-se davant l'escut, e un cavaller qui éra dedins (qui éra companyó d'En Nicolau Pèris, qui éra alcayt del castéll, e éra gran e valent), tramésli la ascóna muntera que tenía en la mà, e donà-li tan gran colp per lo corter primer del scut, que més de mig palm ne passà dins. E lo senyor Rey passà avant, qui éra jóve, e nin e bé temprat, e va li tal colp donar per mig del cap ab la spasa, que lo cap-mall que portava vestit no li valch, qu'entro a les dénts lo fené: puix, va trér la spasa del cap de aquell, e ferí d'altre, que lo braç ab tot lo muscle n'avallà en terra. ¡Què-us diré! que lo senyor Rey, de la sua mà, ne spatxà cinch en aquell lloch: e entretant les gents atenien e entraven per aquell portal. E En Berenguer de Puig-moltó no-s partía del senyor Rey, e aximetéix feya d'armes, que meravella éra. ¡Què-us diré! que ab molta cavallería qui fó entrada aprés del senyor Rey, se-n anà a la porta d'En Nicolau Pèris, l'alcayt, ab la spasa en la mà destra e ab les claus en la mà sinestra, e aquí ell se defensà: mas poch li valch son defensar, que tót fó aquí pecejat.

»E com tot lo castéll fó près, lo senyor Rey manà que l'alcayt no fós soterrat en cementiri, ans lo donà per traydor, e féu-li hom gitar lo cors als cans. Per què, senyors qui aquest llibre ohirets, gordat-vos, con emparats castéll per senyor, que (lo) qui castéll empara per senyor, la primera cosa que li deu anar el cor és, que saul lo castéll a son senyor, e la altra que-n pusca exir a honor de sí e de son llinatge. E no va el cor axí a tóts, ni ab mólts qui are reeben castélls, ans la primera cosa en quê pensen fan lo compte: —Aytant he de guarda del castéll, e per aytant trobaré un scuder qui-l me gordarà; per què, aytant me-n sobrarà quiscun any.—E axí aquells qui açò pensen fan fóll pensament, per què són molts cavallers e altres bons homens stats morts e consumats, e llur senyor los ha donat per traydors.

»Donchs aquest cavaller, alcayt d'Alacant, per nom En Nicolau Pèris, hi morí (e-l defensà méntre vida li bastà) e aquells qui ab éll éren: mas per çò com no hi tenía companyía tanta com tenir hi devía, e de que prenía sou del rey de Castélla, e no hi havía mès en obra çò que-n prenía cascun any del rey de Castélla, per quiscuna d'aquestes coses fó donat per traydor. E axí dich-vos que dels grans perills del món és tenir castéll per senyor, per gran pau que-y sía, que en un díe o en una nuyt vé çò que jamés no-s cuyda hom que sdevenga.

»Axí lo dit senyor Rey hach près lo castéll, recomana-l a En Berenguer de Puig-moltò; e fó gran rahó, que bé ho havía servit. Puix, avalla-se-n a la vila, e En Ramon Sacomana e En Jaume Berenguer e En Saverdú, qui eren dels millors d'Alacant, ab tots los altres, féren sagrament e homenatge al senyor Rey, que avallaríen a éll a la vila davall, com vehéren que lo castéll éra perdut, e conexíen que no-s podíen pus tenir a la vila: que, per cert, si lo castéll no fós stat près, ells nulltémps no-s fóren retuts al senyor Rey; per què, Déus, e lo rey de Castélla e tot lo món los ne tènch per escusats. E lo rey de Castélla, com ho sabé, los donà per bons e per lleyals, e donà per traydor En Nicolau Pèris,

axicom lo senyor Rey havía feyt, com a bon senyor e valerós, qui per mal l'havía donat.

»Puix, com lo senyor Rey hach ordonat Alacant, anàse-n a Elx, e posà setge a Elx, e hi tragué ab trabuchs. E dins aquell témps que lo setge tenía, hach tota la vall d'Elda e de Novelda, de Nompot, Asp, Petrez e la Mola, e hach Crivelleny, que l'arraix se-n vench a éll, e-s féu son hom e son vassall; e puix hach Favanella e Calloça e Guardamar. Què-us diré! tant ténch assetjat Elx, que l'hach e-s reté a éll. E puix, hach Oriola e lo castéll que li reté En Pére Ruiç de Sent-Cebrià, qui n'éra alcayt, qui-l reté con vehé que la vila d'Oriola hach hauda: e hach gran rahó que-ls retés lo castéll séns colp-e séns costada, que hu dels pus forts castélls e dels pus reyals és d'Espanya. E axí podets enténdre que lo cavaller féu gran bondat e gran cortesía, que axí reté lo castéll al senyor Rey. E hach près lo castéll de Mont-agut, e la ciutat de Murcia, e Cartagenia, e Lorca, e Molina e molts d'altres llochs; los quals és vér que la major partida pertanyíen e devíen ésser del senyor Rey per just títol, segóns que ja davant havets pogut enténdre en la conquésta del régne de Murcia. E com lo senyor Rey hach hauda la ciutat de Murcia e la major part del régne, establí la terra, e llexá procurador lo noble En Jaume Pére, son frare, ab molta bona cavallería que hi llexà ab éll.»

Marca y aclara lo Zurita algunes de les dates en què tinguéren lloch aquests diversos féts, afegint-hi major nómbre de noticies, car diu que sostenint lo setge contra Elx, als 11 del mes de Juliol, donaren-li un molt fort combat, y que desprès, continuant lo setge encare, als 17 del metéix mes, féu lo Rey mercè a En Berenguer de Vilaragut del castéll y vila d'Albayda y de la torra Carricola, ab los seus térmens y conreríes, que éra estat d'En Conrat Llança, «al qual confiscà lo Rey tots los llochs que tenía en lo seus reyalmes, per no volèr vindre al seu servey y romandre ab lo rey Frederich,» de manéra què aquesta ès una de les confiscacions fétes a determinades persónes, que demunt retraguérem, notable sóbre totes les altres per recaure en los béns d'una

persóna la més íntima de la familia reyal, benvolguda, y quasi podríem dir nodrida per la reyna Constança, y companyona de infantesa dels fills del rey En Pére, entre los que hi havía En Jaume, lo metéix qui ordenava lo segrést.

En aquella metéxa ocasió y situació, dos díes abans de la data darrerament citada, recompta encare l'Annalista que compareguéren al camp dos cavallers de la casa de don Joan, fill del infant don Manuel, per pendre en nom séu (qui era molt jóve) algun bon sehent y concordia, la qual s'establí, diu, entre los llochs qui estaven a la obediencia del Rey, y entre les viles y castélls que don Joan tenía en lo regne de Murcia, d'aquell día ençà, fins que don Joan tingués vint anys, y lo Rey havía de fer-lo venir ab les rendes d'Elx y del port, y d'Asp, Xinosa y de Monnovar y de les salines, pagant lo sou que fós necessari per la guarda de la Calahorra, declarant-se alhora que, si don Joan, en tenint vint anys, volgués regonèxer lo Rey per son senyor y rey del regne de Murcia, li faría a mans séues aquella vila y lo port ab los altres llochs qui éren de don Joan. Entre los richs-homens qui s'obligaren al compliment d'aquest pacte, y que nomena lo Zurita, s'hi mencionen los catalans En Ramon Folch vescomte de Cardona, En Galceran d'Anglesola, En Pons de Ribelles, En Jazbert vescomte de Castéll-nou y En Gil de Vidaura, donant-nos axí a conèxer los compatricis nostres qui allà éren, com axí també dels qui formaven lo concell del Rey, nomenats igualment sóts aquest caràcter, constant que-l formaven cinch persónes, quatre d'élles catalanes, a sabèr, En Ramon Alemany, En Bernat de Sarrià, En Ramon de Vilanova y En Berenguer de Vilaragut, ja coneguts dels nostres llegidors per los llurs féts ací y a Sicilia (1).

La presa de la ciutat de Murcia la posa lo metéix autor lo díe 2 d'Agóst, assegurant que lo 18 estava ja En Jaume de tornada a Valencia, havènt-se prestat homenatge al nostre Rey per la universitat y concell, aprés de regonèxer lo

(1) Cal agregar als noms ací mencionats los d'En Dalmau de Castéll-nou, En Amat de Cardona y En Guillém Durfort, que cita lo metéix annalista entar los qui s'assenyalaren en aquella guerra.

tractat fét ab don Alfons, qui s'intitulava rey de Castélla, en lo mes de Juny *durant lo setge*, era lo 1334, y seguint igual exemple Elx y altres poblacions, ab consentiment aquestes de Alfons García de Papeliga, vassall del infant don Joan (1) en les nones d'Agost del 1296. D'aquestes noves, respécte de Murcia, se-n desprèn que degué durar lo setge més que ún no creu, y que ja dés de molt témps s'estava en tractes ab los assetjats, suposant que sía certa la dita dels historiadors de que fóu presa la ciutat lo 2 d'Agost.

Gayre-bé a un metéix témps tinguéren fí les dues campanyes que havèm descrites, car a la primería d'Agost està ja de tornada de Murcia En Jaume, y a les darreríes del dit mes se mor En Pére de la pesta, causa primera y cabdal d'havèr-se esboyrat la empresa que aquest dirigía. De Valencia estant féu-se ja públich tan prést, segóns lo Zurita, que passava contra la illa de Sicilia, per la qual rahó envià embaxadors a la reyna sa mare y al rey Frederich, germà séu, apellant-lo infant, dihent-los-hi que ell s'aparellava per anar a Roma, ab l'obgécte d'entendre en los afers de la pau, y-ls demanava y encarregava que-s posassen en orde per anar-hi; portaven encare orde los dits embaxadors per que l'almirall procuras lo metéix y persuadís lo rey Frederich que no fés altra cosa, y escrigué lo Rey a les ciutats de Palerm y Messina y a les altres del reyalme, induhint-les a que condescendissen en los mijans de la concordia.

Lo Zurita, de qui prenèm aquest resum, se coneix que consultà Speciale sóbre aquests subjécts; emperò d'aquest autor no podía traure la interessant nova d'havèr-se dreçat ab tanta anticipació lo reyal almirall Lluria, per que procuras decantar lo coratge d'En Frederich. Bentost veurèm la conseqüencia que trahèm d'aquesta nova. Quant féu públich En Jaume a Valencia, a la tornada de Murcia, no-s complí, emperò, ab la promptitut que fóra de suposar; tot aquell any transcorregué encare séns que lo rey d'Aragó encaminas los seus passos envers Roma, car abans hi havíen molts progéctes a realitzar que no estaven prou aparellats, o en

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamí 660, 661, 678 y 679.

altres térmens; la fruyta que calía collir no estava encare madura.

Una bréu ressenya posarà fàcilment lo llegidor en camí per arribar al punt que desijam. Dés los primers moments que sospitaren a Sicilia la intenció del rey En Jaume, havèm vist ésser lo gran àulich d'En Frederich l'almirall Lluria, com-se-vulla que en lo primer parlament ón fóu aclamat lo dit príncep per rey, prengué la paraula, y ab Palizzi ensemps sostingué los drets del nou monarca y dels sicilians. Gran privadesa era, donchs, la que En Lluria gaudía en la nova córt: emperò ¿per ventura l'impolit mariner, lo guerrer barbre, l'hom amanyagat constantment per la victoria, la veu del qual respectaven sotsmesos tots los amadors de Sicilia, séns pensar més que en la gloria, no en la justicia dels llurs actes, tindría la suficient prudencia per governar o consellar, sóbre lo govern d'un pahis, y la conformitat suficient per oblidar sa propria voluntat con la hi contradigués la del jóve príncep qui era ja llavors rey? Per altra part, la metéxa fama y prepotencia del almirall havíen d'havèr-li creat enemichs, envejosos del seu renom, com eren aquells cortesans qui, ja durant lo regnat d'En Jaume a Sicilia, li havíen criticat les seues millors prohomeníes, y als quals envergonyí l'almirall en presencia de tota la córt; enemichs, que seríen en major nómbre are, posat que havíen d'environar un rey jóve e inespert, envanit ab la idea de que era lo nou salvador de Sicilia, y que procuraríen encoratjar los qui ocultament favorissen la idea d'En Jaume, per que axí resultas, com ne resultà, un rompiment entre lo Rey e l'almirall.

Aquestes metéxes causes regoneix çà com llà l'Amari, emperò ni éll ni los demés historiadors qui s'han ocupat de aquest afer no-s són deturats prou en l'esbrinament de la causa qui puga ésser la principal, o una de les més cabdals. ¿Quí ha investigat lo veritable caràcter d'En Frederich? ¿sabèm, per ventura, si la cobdicia pogué ésser una de les febleses d'aquest príncep, o si-s distingí son caràcter per aytal lleugeresa, que fàcilment se prestas a la opinió d'aquells qui-l dominaven, a la cridoria dels cortesans? Si axí no fós,

és a dir, si la culpa haguéssem d'atribuir-la solament al almirall, com suposa l'Amari, lo qui-l creu ja iniciat en los plans d'En Jaume dés de molt lluny, y afalagat per lo dit rey d'Aragó, ja dés lo mes d'Agost, per conducte d'un tal Bartoméu Machoses (Mathoses), valencià, no-l veuríem ab tanta de prudencia comportar los menys-preus y repulses del jóve rey per dues y tres vegades, no li veuríem acceptar de nou la seua gracia, aprés d'havèr-se rebetlat, sinó que, al primer menys-preu, l'impolit mariner, lo vencedor d'ofici, haguéra abandonat la córt del desagrahit y s'acollira a la del seu antich rey, tant més si aquest lo solicitava y li prometía gallardó suficient.

Confórmes estam ab l'Amari en que podía En Lluria retraure-s, arraconar-se y prescindir de la gloria de la Sicilia, mas ja may fer armes contra élla; emperò ¿còm se refrena la passió de la venjança en lo cor d'un home qui la ha exercida per costum, que ab venjança ha deturat sempre los enemichs de Sicilia, y que creu efecte d'una venjança mesquina la persecució que li estan fent y la humiliació a quê-s veu reduhit? Admetent, donchs, totes les causes que volen atribuir al rompiment entre En Frederich y En Lluria, no devèm, emperò, menyspresar, les que puguen trobar-se en lo caracter del un y del altre, les quals no dexaran de rebaxar una gran part de la trahició que retrauen al Lluria, havènt-n'hi prou ab posar en lloch séu adhuc la persóna més pacífica, ab tots los recorts qui feyen-li honor respecte de Sicilia y los deféctes que pogué tindre com a mariner, guerrer, patriota y valent.

La desesperació pot ésser una gran disculpa per los homens entusiastes, y a aquella vingué a raure En Lluria per lo camí que anam a descriure: portà En Frederich, d'ençà que-s cenyí la coróna la guerra, a Calabria, y als seus triumfes contribuí En Lluria ab la seua armada; mas trobant-se enfront de Catànzaro, discordaren En Frederich y l'almirall sóbre la oportunitat d'assetjar o no assetjar aquella població, complint-se a la fí la voluntat del Rey, ab menys-preu (potser per la primera volta) del esperimentat guerrer. Més avant,

a Cotrone, ja no fóu questió de parèrs, sinó que desaprovà En Frederich tot quant féu En Lluria, y recordant aquest los seus serveys, li digué lo Rey que bé prou pagats éren, que no volía comportar lo seu ergull, y que ja podía anarse-n llà ón li vengués en plaher, fent-ho axí l'almirall tantost: mas, planyent-se d'aquell rompiment En Conrat Llança, apaybegà l'ún y l'altre, y en tal forma sabé oblidar En Lluria la repulsa d'En Frederich, que seguí prestant grans serveys, tant que foragità al comte de Mont-fort del setge de Roca-imperial, assaltà Otrant y Letxe, y entre altres batalles que tingué ab francesos, en úna va bregar còs-a-còs ab l'almirall Joinville, essent de notar que tots aquests féts los complí En Lluria dins lo témps en què lo senyor Amari dóna-l ja per sospitós y pot-ser com a relacionat ab los enemichs.

Darrere aquestes fétes, qui acreditaven lo podèr de Sicilia, y que en gran part són degudes al personatge donat per sospitós, aplegà a la córt d'En Frederich lo frare prehicador En Pére Corbelles, missatger del rey En Jaume, per induirlo a que tingués ab aquest una assentada a Ischia, accedinthi ben segur lo jóve rey, si la opinió general no ho desaprovas. En contra d'aquesta s'alça la enèrgica veu d'En Lluria, qui amostra los perills als quals s'aventuren lo Rey e la Sicilia, si En Frederich no s'avé ab lo germà, car totes les potencies ajudaran a aquest, oberta la guerra; no voldran los catalans lluytar contra catalans; se minvaran les forces sicilianes, y a-les-hores, en un tancar y obrir d'ulls, ab lo major nómbre de forces, los enemichs de la illa se-n apoderaran, y-s perdrà per sémpre. Era aquesta la gran ocasió per fer enemistar lo jóve rey ab l'home heroych: adherint-se En Frederich a la opinió general, no pesa la intenció ab què parla En Lluria, menyspreha-l lo concell, dihent-li que la voluntat del parlament és la què ha de guiar, y que solament la justicia y la rahó és qui-l mou séns fer cabal de res més. Passava ja açò d'una primera lliçó, éra lo decidit y autoritzat ergull del monarca, sobreposant-se al del súbdit o vassall, éra la ostentació clara del caràcter d'En Frederich aparellat dés de

aquella hora a parlar al almirall, no com al venerable pros, mas com un de tants servidors qui-l rodegen, séns dret a increpar al monarca per les seues decisions. Prompte seguiran y-s repetiran los exemples d'aquesta resolució.

Era anat entretant Carles a Roma, a ón cridà Bonifaci En Jaume, y aquest no-s resolgué a anar-se-n-hi, en lo mes de Febrer, fins a havèr tramès un *ultimatum* a En Frederich, que portaren lo bisbe de Valencia y En Guilièm de Namontaguda; mas calgué als embaxadors tornar descontents, car no volía lo rey de Sicilia fer cap a Ischia, y no-s regía sinó per la deliberació del parlament. Axí, ab vanes contestacions, anà passant En Jaume fins al Març, y llavors emprengué lo nostre Rey son viatge per veure-s ab lo Papa.

Recompten les Cròniques sicilianes que en aquella ocasió, havent En Frederich tramès a Calabria per fortificar y fornir alguns castélls, a son retórn, estant en plena córt, rebé lo Rey ab menys-preu l'almirall, y acostant-se-li aquest per besar-li la mà, En Frederich la hi apartà, y com li-n preguntas l'altre lo motiu, li digué lo Rey: «Per çò com téns tractes ab los meus enemichs»; y encare li ordenà que no isqués de la sala. Aquest rebuf inflamà l'ergull del gran mariner, lo qui al veure-s lliure, aprés d'havèr advocat en favor séua En Palazzi y En Chiaramont, desapareix de la córt y córre a posar en estat de defensa alguns castélls que tenía en feu: les reflecsions dels amichs lo sossegaren en part, y no arribà a atemptar lo Rey ninguna acomesa, car ni a éll li convenía, ni donava En Lluria senyals de ficar-se en una guerra.

Oblidat restà lo campió, y no més pogué lliurar-lo de la vergónya y avorriment que sentiría en tal estat, la bonesa de la reyna Constança, qui l'escollí per companyó en un viatge que anava a empendre. ¡Oh esforç de la diplomacia! La entristida mare que veya ab dolor la discordia entre los seus fills, la devota senyora que desijava poder entrar en lo gremi de la Esglesia, de què-s veya privada, éra també cridada a Roma, per tenir-hi lloch lo casament de sa filla Violanta ab En Robert, presumpte hereu de la coróna de Nàpols. Allà trobaría encare lo seu fill En Jaume, que tants

anys feya que no l'havía vist, allà creuría per ventura veure establerta una veritable pau beneficiosa a tot hom, y allà conduhía, per fí, imbuida segurament per los diplomàtichs romans ¡venturosa casualitat! lo fehel companyó, lo pròs de la mar, poch abans insultat per Bonifaci, l'almirall que convenía arrancar del servey d'En Frederich, qui-l vilipendiava, y espletar-lo en lo d'En Jaume, servidor a-les-hores de la Esglesia, de la França y dels Anjous.

Aquest fóu lo resultat: lo gonfanoner, l'almirall y capità general de la Esglesia, En Jaume d'Aragó, nomenà allà En Lluria almirall de les seues armades, y dés d'aquella hora no mancà ja sinó que s'encengués la guerra com havíen aparellat ja ab témps los consellers de Bonifaci, que lluytassen un germà ab l'altre, que los catalans y Catalunya se combatéssen ab los catalans de Sicilia, y que conduhis a la lluyta, si no sémpre a la victoria, los primers aquell metéix qui abans guià als uns y als altres contra les osts dels qui llavors se deyen los seus amichs y favoridors y-l preníen solament com a instrument de les llurs venjances. Aquesta és la veritat del fét: En Lluria agreujat per la imprudencia d'En Frederichs, passava al servey d'En Jaume, al qual espletaven los enemichs de Sicilia. Emperò no és géns d'admirar, com s'admira lo modern historiador del *Vespro*, de que demunt lo nou almirall recayguéssen gracies y perdons de la Santa Seu, car no és açò paga de trahició, sinó seguretat per no perdre lo gran campió que per ventura un jórn podía reclamar tota la Sicilia regonexent les errades del seu monarca o la intenció dels envejosos cortesans qui-l féren errar.

Ab Na Constança partí (1) aximetéix dret a Roma En

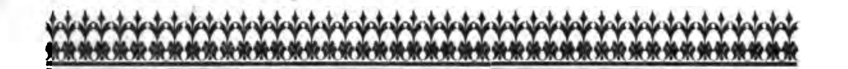
(1) Convé donarací compte de dos documents molt importants, relatius a Constança, per los quals s'acredita la vida que portava aquesta senyora a Sicilia, y la època de la seua anada a Roma. Durant la Seu Pontificia vacant, lo bisbe Por-[illegible]nch y de Santa-Rufina la facultava per elegir confessor, y l'apellava *novilissime [illegible]gregie muliere in Christo sibi dilecte Domine Constancie sorori ordinis Sante [illegible]re*, etc., any 1292, y dés de Roma, a 12 de les calendes de Febrer del any 11 del [illegible]tificat de Bonifaci VIII, aquest li endreçava un breu, amonestant-la a que ab sa [illegible]ilia y les monges qui la volguéssen seguir del convent ón residía, jaquis la Sici-[illegible] altrement revocaría tots los indults que fins en aquella hora havía-li concedits [illegible] *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamí 122 d'En Jaume II, y butlla 3, lligall [illegible]le Bonifaci VIII.

Joan de Pròxida; y açò és prou per que l'autor qui s'ha donat brasa en aquest témps per volcar del seu pedestal tan noble patrici, descarrech ací ab mà irada contra En Pròxida y contra En Lluria, tractant-los de traydors, axicom de falsejadors y rutinaris los historiadors qui-ls han defesos o exalçats.

Atès l'especial obgécte d'aquesta Historia, no-ns toca a nosaltres vindicar-los, com ho faríem, esbrinant si aquell fóu víctima de consemblants impostures, odis y enveges que aquest, tenint en compte la edat y les intencions del primer qui va concebre la idea de libertar la Sicilia en témps d'En Pére *lo Gran*, e investigant, com no ho ha fét lo senyor Amari, quina casta de patricis éren los qui enrondaven En Frederich en aquells témps, ab altres observacions qui podíen conduhir-nos a la obtenció de la justa defensa; de ón, nos limitam per are a una sola consideració, y és, que ab los seus basquejaments ha perjudicat lo senyor Amari la honra de sa patria, car si (ja en témps del rey En Jaume) calgué fer grans castichs contra personatges qui havíen figurat en primer térme en la revolució de les Vespres, y si al present nos cal donar per traydors, no traydors per venjança, sinó traydors venals de los homens més grans que produhí Sicilia, en lo periode més esplendorós de sa libertat, tindríem que deduhir o concloure que éra mala niçaga la siciliana, y que no podèm esperar nobles actes dels homens mijans o ínfims d'aquella terra, entant que los més ilustres éren tan depravats, cosa que-ns gordaríem bé prou de creure, y més de consignar, per tenir formada una idea molt favorable y altament honrosa d'aquells antichs companyons dels catalans, considerant als uns y als altres com a germans en les glories y en los perills.

En situacions com la que acabam de descriure, en què cambía del tót la política seguida feya témps per una metéxa dinastía, en què la lley vé interpretada arbitrariament, y en igual sentit s'apliquen les disposicions testamentaries, en què los germans se transformen en enemichs, los hèroes més ferms d'una causa se fan inconseqüents, los forts febles, y, a escuses de la pau, se fomenta lo major esperit de guerra, en

térmens que les batalles les dónen, com veurèm ben prompte, catalans contra catalans; és altament difícil per un historiador presentar los féts ab la imparcialitat requerida; emperò, per difícil que sía, no és impossible, y si és poch costós lo compliment del devèr donant a aquells la girada que més convinga a l'interès o a la passió d'aquell qui escriu, tampoch és costós presentar-los ab tota la veritat, dés que un hom consigna aquesta justificada, y prescindint de les desfétes que resulten al sostenir-la y enlayrar-la. Comprenent aquesta resolució, indispensable a tot historiador qui-s tinga per crítich en semblants cassos, ni han de meravellar als nostres llegidors la trascendencia dels arguments nostres, ni lo metéix senyor Amari, lo talent del qual regonexem y respectam, no ha de veure en los nostres esforços sinó lo compliment d'un noble devèr.

CAPITOL XXXI

Dés del any 1296 al 1311

Data de la anada del Rey a Roma. Successió de la casa de Pallars e invasió d'En Arnau d'Espanya: questió jurídica. Bonifaci fa donació de Sardenya y Còrcega a En Jaume. Absolució d'antichs perseguidors de la Esglesia. En Lluria vençut per los catalans y aragonesos de Sicilia. Regoneximent a En Jaume de Mallorques. Córts: remissió del bovatge. Surt la armada ab lo Rey: obgécte d'aquest a Roma y Nápols. La armada d'En Jaume acomet la de Sicilia y és vençuda. Invasió inútil del comte de Fóix al Pallars. Vindicació d'Entença. En Jaume y En Frederich lluyten ab llurs respectives armades, y pert aquest, al qual salva En d'Empuries. Cruel-tats d'En Lluria. Vergónya del triumfe per En Jaume. Lluyta En Frederich ab lo duch de Calabria, y-l fa presoner. Disposicions y actes del Rey a Catalunya, Valencia y Aragó. Fundació y Estatuts de la Universitat de Lleyda. Irrupció d'En Jaume a Castélla. Noves trames diplomátiques. Los unionistes menyspresen les més sagrades institucions, y són escarmentats. Rompiment entre lo Papa y lo rey de França. Pau entre En Frederich y los Anjous. Apareix per primera volta En Roger de Flor. Mort de la reyna Constança: ses disposicions. Lluytes feudals. Lo primogènit de Mallorca éntra en religió, y son germá En Sanxo présta homenatge al rey d'Aragó. Ansia per fer emperador de Constantinoble a diferents princeps. Actitut compromesa d'En Jaume respécte de Castélla y de França: recobre del antich poderiu. Los Colonnes, ab los francesos, maltracten lo papa Bonifaci, causant-li la mort. Obgécte de la espedició a Orient. Nou tractat ab Castélla. Mort d'En Roger de Lluria: son sepulcre a Santes-Creus. Translació de la córt pontificia a Avinyó: ses fatals conseqüencies. Idea de la conquésta de Sardenya y Còrcega: rahó per la qual En Jaume podía aspirar al llur domini. Cástich dels Templers a França: inculpacions que-ls hi feyen, y llurs riqueses, fitó dels cobejosos. Instancies del rey de França al d'Aragó per que s'estinguesca l'Orde en los seus dominis. Los Templers de Catalunya se defensen: són vençuts, y llurs fortaleses segrestades. Eloqüents escrits dels principals Templers, vindicant-se. Concordia ab lo rey de Castélla, per anar contra Granada. Moda de fer-se frares los primogènits dels reys: efectua-ho lo d'Aragó, y la muller que havíen-li assenyalada passa a esser-ho del segongènit. Convenis ab lo nou rey del Marroch. Campanya contra Almería. Mutacions en la dinastía granadina, y ses conseqüencies. Colps-de-cap dels feudals, e irrupció d'En Roger de Comenge, fácilment esbargida. Embaxades a Roma, per contrastar la fatlera que tenía lo rey de França d'ultratjar la memoria de Bonifaci. Devolució de la vall d'Aran. Mort de la reyna Blanca. Plans d'una campanya per castellans al Africa, a la qual cosa no dóna importancia En Jaume. Situació política de Italia, y gréus compromisos del Rey per élla. PASSATGE A ROMA-, O ESPEDICIÓ DE CATALANS Y ARAGONESOS CONTRA TURCHS Y ·CHS.

HAVÈM ja indicat que no pogué lo rey En Jaume anar-se-n a Roma fins al mes de Febrer prop vinent—que Zurita compta ja del any 1297, ab tót que hi mancava en-

care un mes per acabar-se lo de Incarnació, 1296, segóns costum d'aquests reyalmes,—y que diferents causes retrassaren aquest viatge: mas, llevat de les qui procehíen de fêts esteriors y de la política general, una altra causa hi hagué segóns apar, vinent d'un, fét anterior, de Catalunya, que pogué contribuir no menys a la indecisió que mostrava lo Rey. Nos referim a un principi de guerra entre nobles, ocasionada per les pretensions d'En Arnau d'Espanya y En Roger de Comenge, fill séu, en lo comtat de Pallars, del qual atemptà aquell apoderar-se, ab la ajuda de gent francesa, ab tót y la concordia o tractat de la pau uiversal que havía sots-signada lo nostre Rey, y dels mutuals afalachs que s'endreçaven lo rey En Jaume y son parent lo rey de França.

Per esplicar aquest fét és precis parar esment a certa relació genealògica que devèm al Zurita: la senyora proprietaria del Pallars éra la comtesa d'aquest títol, la qual se maridà ab l' estranger Roger de Comenge, vescomte de Cosarans, qui éra vidue, ab un fill nomenat Roger de Comenge. Indiscréta la comtessa, o pot-ser enganyada per lo marit, vené la meytat dels seus Estats al fill sobrevingut o fillastre, y a cap de poch féu-li donació de l'altra meytat, de manéra que a tenir fills la dita senyora, fóra comte del Pallars, possehint lo comtat, lo qui ni descendia dels comtes de Pallars ni éra tan solament de Catalunya. Tal com van venint les coses, dónen a compendre que lo senyor Comenge sería un d'aquells barons inmorals, amatents tota-hora a qual-se-vol avinentesa que pogués facilitar-li l'examplament de les seues proprietats séns deturar-se davant la vilesa dels procehiments, donant açò una pobra idea de la avantada cavallería y noblesa d'aquells témps, y referma la opinió que havèm manifestada dés lo començament tocant al estament aristocràtich feudal.

Tot just va veure lo marit segur l'afer per lo qual séns dupte s'éra ajustat ab la comtessa, se-n apartà, que no-n havía tingut encare fills, y la trista senyora se recollí en un monestir, ón arribà a professar, méntre que lo marit, contra lley de matrimoni, y prescindint de les prohibicions de la

Esglesia, ne prengué una altra per muller, vivint encare la primera y lledesma. D'aquesta nova muller tingué En Roger de Comenge dos fills, Arnau Roger y Ramon Roger. Si bé apar que no havíen de tenir aquests ningun dret als béns de la comtessa de Pallars, car ni devallaven d'élla, ni teníen res que veure ab lo fill que tingué llur pare del matrimoni anterior al de la comtessa, al qual aquesta féu venda y donació dels seus Estats, ab tót, per tal que axí ho disposaría lo despòtich usurpador, va veure-s com lo primogènit del matrimoni ilegal, En Arnau Roger, s'intitulà comte de Pallars, y possehí lo comtat, y no-s crega ún perçò-que ho fós com á hereu del seu germanastre Roger de Comenge, car hi havía aquesta branca com després veurèm. Lo dit Arnau Roger, intitulat comte de Pallars, prengué per muller Na Làscara, aquella infanta de Grecia de la qual havèm parlat ja en altres ocasions, y a qui la casa reyal havía dispensat gracies y protecció.

En aquest punt se complica y embulla més y més aquest embolich de ilegitimitats, car no tenint lo matrimoni d'En Arnau y Làscara successió masculina y sí solament femenina, En Ramon Roger, segon germà del Arnau, s'intitulà comte de Pallars y possehí los Estats; y en vida d'aquest possessor fóu con los descendents d'En Roger de Comenge, del primer al qual la comtessa havía fét venda y donació, se presentaren reclamant llurs creguts drets, que éren axí justs com los d'aquells qui llavors possehíen lo comtat, y ab tal motíu promoguéren-se lluytes e invasions entre abdues branques, si bé apar restant burlada la del Comenge, qui éra la que, ab justicia, o séns élla tenía algun títol.

Fa avinent lo Zurita que, ja en vida d'En Ramon Roger, provehí lo Rey que en Guillèm de Brull, veguer, ab gent de guerra, corregués en defensa de la comtessa Làscara y de ses filles, a les quals confermà los feus de Bèrga y del Bergadà, que-ls-hi pertanyíen com a hereus del comte Arnau Roger. Aprés mort d'En Ramon Roger, fóren encare hereus séus les filles del Arnau y Na Làscara, y en tal situació, que éra en la època a ón nos calía raure, segóns la ordenació crono-

lògica que seguím, esvahí Catalunya, encaminant-se principalment contra los Estats del Pallars, En Arnau d'Espanya, qui éra fill del antich donatari y comprador Ramon Comenge, ensémps ab un fill del metéix nom que lo seu avi, Roger. Per algunes novitats de la guerra de Castélla, lo rey en Jaume éra anat a Çaragoça, y estant allí tingué noves de la entrada del Arnau d'Espanya y del seu fill Roger, los qui anaven acompanyats del comte de Fóix, lo vehí més traydor que ha tingut Catalunya, y de diverses gents y companyíes de cavall y de peu. Era molt compromès, donchs, per lo nostre rey abandonar Catalunya, per anar-se-n a Roma, con menaçaven desastres en lo pahís: per tant, procurà contenir tant com pogué los invasors, ja que no disuadir-los o sotsmetre-ls ab la perentorietat necessaria; y a aytal fi, trameté contra élls en Felip de Saluces, y provehí que En Bernat Roger d'Erill, En Guillèm de Castéll-véll, lo bort de Pallars (que ignoram de quí sería fill) y En Acart de Mur, qui éren los més principals y poderosos en aquelles montanyes los contrastassen ab tot lo llur podèr, procurant alhora que ni lo comte d'Urgell, ni lo seu germà Álvar, vescomte d'Ager, los hi donassen favor y ajuda.

No sabèm si aquests compliren com devíen, o si éren gayre numeroses les forces dels invasors, car certes que no cessaren de fer correríes prenent lo castéll de Leort, pot-ser de Lort, qui seu en la vall de Despot, y lo de Scaló en la ribera del metéix nom, y arribant a dominar quasi tot l'estat de Pallars. Y en açò, vehèm que En Jaume s'endreça al rey de França, recordant-li la tréva establerta, cosa que, al nostre enténdre, no tindría més obgécte que solicitar la influencia y pot-ser autoritat d'aquell vehí respécte dels invasors de Catalunya qui, com a gascons éren sotsmesos o vassalls, séus, per que no abusassen gayre de la força per algun témps, lo precis per anar En Jaume a Roma y tornar, cars séns acò s'esposava lo nostre rey a trobar la terra abocada a la anarquía al regressar de la Ciutat santa (1). No asseguram que

(1) Justifiquen aquests féts de Pallars los pergamins 807, 808, 809, 811, 813, 815 fins al 819 inclusiu, d'En Jaume, en l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó.*

tal fós lo seu intent, si bé ho congecturèm, mas la veritat és que, per do[?]ar les demunt dites disposicións, passà lo Rey de Çaragoça a Catalunya, y d'aquí se-n anà dret a Roma ón hi arribà a les darreríes de Març (1), per la qual data pot ún deduhir con d'aquí partiría. La nova que dóna lo Muntaner sóbre havèr anat lo Rey, ab flota, a Palamós, passant d'allà a Coplliure, per veure-s ab lo rey de Mallorques, no-s refereix a aquest viatge, que diuen que-l féu sol En Jaume ab sa comitiva y córt, sinó al segón, con ja ab gran nómbre de galéres armades se-n tornà a Roma per rebre lo penó de la Esglesia, que havía de servir de guía en les batalles que s'emprenguéssen contre los enemichs d'aquesta, contra los sicilians.

Curta fóu la absencia d'En Jaume, y no passaría d'un mes, car si arribà a Roma als darrers de Març, lo díe 8 de Maig se troba ja de nou a Catalunya, y no sería aquesta data la del díe del seu retorn o arribada, per çò com en la metéxa, estant a Igualada, torna enténdre ja del afer del comtat de Pallars, per havèr-li dit que En Arnau d'Espanya y En Roger de Comenge insistíen en les llurs pretensions y feyen molt cruel guerra en lo referit comtat.

Cal ací notar que una de les filles del comte Arnau Roger, nomenada Sibilia (nom molt comú en aquells segles a Catalunya) s'éra casada ab En Huch de Mataplana, fill d'En Ramon de Urgell, qui éra dels més principals barons d'aquexa terra) Lo Zurita hi afig que éra dels més emparentats ab lo Rey, y nosaltres ignoram si ho éra per sí o per la linia de sa muller com a filla de la infanta gréga Làscara, de la casa imperial de Constantinoble: mas fós per la una o per la altra linia, bastava que lo Mataplana y sa muller fóssen considerats parents del Rey, per compendre-s que En Jaume los

(1) Bonifaci concedí a En Jaume que, en los viatges que emprengués, pogués amenar vuyt frares prehicadors agregats al seu confessor. Citam aquest document per calcular si açò fóu per ventura un obsequi que féu lo Pontífech al nostre rey mentre que sojornaría a Roma, llá ón está datada a dos de les calendes d'Abril, any tercer del pontificat de Bonifaci VIII. *Arxiu de la Coróna de Aragó*, butlla 10, lligall 21, d'aquest Pontífech.

dongués favor, com axí ho progectà tantost manant ajustar les seus gents per acometre fermament als invasors.

Ab la fí d'esquivar la trascendencia d'aytal resolució, séns que-n sapiam lo motiu, s'interposà en aquest desacort En Ramon Fólch comte de Cardona, en ocasió que Na Sibilia havía posat demanda contra los invasors, y proposà que aquests se vehéssen personalment ab lo Rey, y, en podèr séu, fermassen pau y tréva, segóns costum de Catalunya, y oferissen retre en ostatge los dos castélls ja referits de què se éren apoderats, los quals romandríen sóts lo comanament de En Guillèm d'Anglesola, qui-ls tindría per lo Rey fins a tant que fós determinat lo dret de qui éra, y llavors fóssen retuts al qui obtingués lo triumfe en la causa; y en cas de no acceptar los invasors semblant proposició, fóssen lliurats los dits castélls al Rey. Per lo compliment d'açò que proposava lo Cardona, En Jaume nomenà per jutges lo mestre del Témple, lo comte d'Urgell y lo metéix vescomte de Cardona, ab llurs assessors y lletrats competents per fer la informació; emperò lluny d'acceptar-ho En Arnau d'Espanya, perllongà lo compliment de çò que-s proposava, y llavors lo Rey no volent comportar dilacions y per acabar ab les consideracions, disposà, de Lleyda estant, passar d'allà al Pallars, com axí ho féu lo díe 5 del mes de Juliol, en direcció al castéll de Leort, davant lo qual se posà y manà combatre: emperò ans de sis díes hi féu cap En Roger de Comenge, y en presencia del Rey se concertà ab l'Huch de Mataplana, ab les metéxes condicions proposades per lo Cardona, y establiren-se tréves per espay de cinquanta anys, havènt-se sotsmesos los castélls en ostatge, y havènt refermat lo tracte En Arnau, pare del Roger, dés de Gascunya.

Interesser és aquest fét, sóbre-tót per los llegidors qui sien jurisconsults, los qui avinentment regonexeran la antirahó d'uns y altres pretendents al comtat de Pallars, car si los drets dels uns són nulls per no ésser vàlida la donació féta per la antiga comtessa de Pallars, nulls són los dels altres per no descendir ni del donant ni del donatari dels béns; y si aquells sé prevalen de títols, aquests retrauen lo

major témps de possessió; emperò tót ilegal, essent sobiranament notable que en tan encesa lluyta no aparega jamés ningun parent de la comtessa, únich en tal cas qui legalment podía reclamar la possessió y heretatge, per tot lo qual havèm de confessar que pogué lo rey En Jaume, per obtenir la pacificació de Catalunya, advocar a favor d'uns o altres: mas, a parèr nostre, no procehí ab justicia, car no havént-hi parent algun, ne corresponía la possessió al fisch, llevat tot lo més en aquella part que fóu venuda, y encare partint del principi de que la venda fós motivada. Tan sols lo témps y l'oblit, podíen fer cessar aquella lluyta en la qual ningú no tenía rahó, essent fàcil que-s renovellas quantes vegades li-n donas cor algun descendent del primitiu donatari.

Confirma lo Zurita aquestes opinions que assentam, y traslladarèm ses paraules, no solament a manifestar quant falsejats són los origens de certs drets y proprietats, sinó lo ridícol de la part heràldica ab què-s gloriegen fàcilment alguns per legitimar devegades o recordar aquells metéixs drets que la injusticia los atribuhí. Axí parla l'Annalista; «Després, per manament del Rey, perdent la causa, y durant la tréva, lo Rey manà lliurar los castélls a la comtessa Sibilia y al comte marit séu; y resolguéren de bell-nou la guerra, que durà molt témps, favorejant lo comte de Fóix (1) a En Arnau d'Espanya y a En Roger de Comenge fill séu. Emperò la comtessa Sibilia y En Uch de Mataplana restaren senyors d'aquell Estat y los llurs successors, los qual tingueren per armes molt témps en escut de camp roig un àliga imperial d'or, que éren les armes dels emperadors de Grecia, dels quals devallava la comtessa Làscara, y en los pits de la àliga un escut d'or ab brodat de vermell, que fóren les armes dels barons de Mataplana, fins que bon témps després los comtes de Pallars, no sé per quina rahó, mu-

(1) No en vá li dihèm abans al de Fóix lo més traydor que tenía Catalunya. Ja en l'Agost del 1292, lo de Cardona havía donat fermança al Rey en nom del de Fóix que aquest no esvahiría Catalunya, y adhuch la defensaría contra lo rey de França si tant convingués. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamins 150, 151, y 153 d'En Jaume II.

daren les llurs armes en àliga imperial negra, séns escut, y en los pits d'aquella les de Mataplana.»

No devèm passar avant séns consignar de passada altres dos féts, per les dates dels quals un hom deduheix, si fà no fà, que la estada d'En Jaume a Lleyda éra ja d'algun témps. Havèm vist que, a la primería de Maig, se trova a Igualada, y fóu en aquesta metéxa ocasió y en la metéxa vila, segóns lo Zurita, con se concertà En Jaume ab En Guerau de Cervelló, fill d'En Guillèm, obtenint que li venés sa noble casa, o sía lo castéll de Cervelló ab los seus térmens, prop del Llobregat, per lo qual li-n donà lo Rey cent trenta mil sous, trenta mil en diner, y per los restants la vila d'Arbós y Molins de Rey, y, tant com visqués, Vilafranca del Penadés, ab altres pactes y condicions, essent una fatlera y mirament polítich d'En Jaume per esquivar que lo dit castéll (dominant tota la comarca y ribera del Llobregat) pogués servir d'alberch avinentment als qui exiríen de Barcelona, en qual-sevulla alteració que s'hi pogués promoure (1).

No sabèm con se-n anà En Jaume de la dita vila, emperò a 5 de Juny signa ja a Lleyda, ón va rebre un escuder tramès per don Joan Alonso de Aro y don Sanxo Sànxeç de Velasco, cavallers molt principals de Castélla la Vélla, per lo qui féren dir los seus senyors que vindríen al servey de don Alfons intitulat rey de Castélla, favorit a-les-hores d'En Jaume com també ho fóu del germà y antecessor d'aquest. Posterior a la present data, la primera que trobam és la ja mencionada del cinch de Juliol, en què sortí lo Rey contra lo castéll de Leort, y axí és de presumir que romangué tot lo témps entremijà en la referida ciutat de Lleyda.

Dexant are aquéts féts particulars, vejam lo resultat d'un altre de més general, de la anada del nostre Rey a Roma, resultat que-s véu palès y séns tardança tantost com estigué

(1) A Igualada, a 7 dels ídus de Maig del 1297, féren-se a mans del abat de Santes Créus totes les escriptures sóbre lo castell de Cervelló, per lo Rey, qui havía comprat la dita proprietat.

Arxiu de la Coróna d'Aragó, pergamí 802 d'En Jaume II. Veja un hom encare, sóbre Cervelló, los pergamins 803, 804, 805, 806, 812 y 821 fins al 814 inclusiu.

lo Rey a Catalunya, y ja en tant que procurava traure ben de pressa los obstacles que li oferis la guerra del comtat de Pallars (1). Va complir-se en aquella gran congregació de prínceps y de mutuals enemichs de totes jerarquíes, ajustats a-les-hores per lo sabèr del papa Bonifaci, çò que aquest havía promès ja en altre témps al nostre Rey: concedí lo Pontífech a En Jaume y a tots los seus descendents la investidura del régne de Sardenya y Còrcega (2), del qual acte féu-ne la cerimonia fent-li a mans una copa d'or, lo día 4 del mes d'Abril. En virtut d'aquest acte, y, mijançant públich instrument, concedí lo Papa a En Jaume y als seus successors lo citat reyalme en feu perpètuu graciosament, per lo qual l'acceptant devía prestar a la Esglesia homenatge y jurament de feheltat, pagant-ne anualment de cens, per la diada de S. Pére y S. Pau, dos mil marchs d'argent, de bona lley, y de sterlings, e incorrent en escomunió en cas de no complir, y adhuch en pèrdua del feu, si tampoch no complís aprés de requerit per tercera vegada, çò és, aprés de descombregat lo feudatari la primera vegada, y de posat en entredit lo reyalme la segona vegada, en pena.

Per més que aquesta gracia pontificia pogués semblar recompensada a la docilitat d'En Jaume, no s'oblidà lo donador de imposar certa obligació que venía a ésser lo preu de la gracia que concedía: tal fóu, que lo rey d'Aragó, per rahó del reyalme a éll concedit, éra tingut de servir lo Papa y la Esglesia, de dins Italia, ab cent homes d'armes, nómbre que equival, segóns allà s'espressa, a tres-centes cavalleries,

(1) Pot-ser que fós ún dels recursos ideats per En Jaume lo casament de sa filla María ab lo primogénit det comte de Fóix, car hi hà les capitulacions matrimonials, datades a Nápols a 5 dels idus de Juny del 1296: emperò no-s dugué a cap aquest casori, havènt-se maridat més tart aquella princesa ab l'infant don Pére de Castélla.

Arxiu de la Coróna d'Aragó, pergamí 1223 d'En Jaume II.

(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 2, lligall 20, y butlla 14, lligall 21, de Bonifaci VIII. En la metéxa data d'aquesta segona butlla, 2 nones de Abril, any tercer del pontificat de Bonifaci, n'espedía aquest una altra ón espressava que «no obstant la concessió del feu de Sardenya a En Jaume, se reservava fins a Tots-Sants donar-lo a qui volgués, si li feya mester a la ordenació de la pau de la Sicilia.» Butlla 15, lligall 21 de Bonifaci VIII.

y ab cinch-cents pehons, entre los quals calía que hi haguéssen cent ballesters, naturals d'aquests reyalmes, tots a sou del Rey, y per témps de tres mesos, comptadors dés del día que entrassen en terres de la Esglesia; emperò, si més témps li convingués llur servey al Papa, podía encare disposar-ne, ab tal que-ls hi pagas lo metéix sou. Si en comptes d'aquesta força de terra preferís lo Pontífech la de mar, a-les-hores, sóts les metéxes condicions, devía servir-lo En Jaume ab cinch galéres ben armades, ab la sola diferencia que aquest servey calía que fós per un any, si n'hagués fretura la Esglesia.

Per assegurar la possessió, assenyalaren-se en la escriptura certes regles que no déxen d'ésser curioses, sobre la manéra de succehir en lo senyoríu del feu, entre altres, que lo rey d'Aragó y los seus successors fóssen alhora reys de Sardenya y de Còrcega, séns disgregar-se ja may l'un régne del altre, mal vingués lo cas de succehir fémbra en aquell reyalme, la qual éra entès que devía maridar-se ab príncep catòlich y no enemich de la Esglesia, y que en cas de no havèr-hi successor lledesme, tornas a aquesta lo reyalme; y que, may per may, lo qui fós ensémps rey d'Aragó y de Sardenya, no pogués ésser rey de Romans o d'Alemanya: y en cas d'acceptar l'Imperi degués renunciar al reyalme de què allà-s tractava. ¿Qui duptarà que la concessió de Bonifaci al rey d'Aragó és fehèl espill de la política romana d'aquell témps? Per élla veya-s complit açò que los papes no havíen pogut aconseguir dels nostres reys dés lo témps de Pére *lo Catòlich*; la protésta féta per quiscun dels successors d'aquest monarca al coronar-se, de que *no rebíen de la Esglesia la coróna ni la tenien per la Esglesia ni contra élla*; la negativa donada per En Jaume, per En Pére, per En Alfons, y segurament per lo metéix Jaume II de bell començament,—respecte al pagament del cens que oferí *lo Católich* en Roma per lo reyalme d'Aragó séns consentiment dels aragonesos,—éra ja ineficaç dés d'aquella hora; la persona qui cenyía la coróna d'Aragó, baldament ningun compromis no tingués o volgués tenir per aquest reyalme, restava, com a rey de Sardenya, feudatari y censatari de la Esglesia; con aquesta l'anatema-

titzas, descombregada romandría la persóna del Rey, per més que no fallis ni com a rey aragonès ni com a comte de Barcelona; y com a feudatari sart o corcesch, devía concorrer al servey de la Esglesia con lo Papa lo cridas, emperò ab la particularitat de tenir d'ésser los soldats qui l'acompanyassen, no sarts ni corseschs, sinó catalans y aragonesos, y lo Papa podía eczigir-li tantost, com axí ho féu, lo compliment de la obligació contréta y senyalar-li com a enemichs de la Esglesia los sicilians, y contra ells no tindría altre remey que anar-hi lo rey feudatari de Sardenya, emperò malbaratant allà lo diner y la sanch d'Aragó y Catalunya. ¿Què podía significar, noresmenys, la provisió d'admetre-s si fós necessari la successió de fémbra, costum no usada d'ençà que imperaven los comtes-reys—y que rebujaren en plenes córts després, en témps del reynat d'En Pére *lo Ceremoniós*, —y la de que l'emperador d'Alemanya no podía ésser rey de Sardenya?

Rumie-ho bé lo llegidor, y encare que axò no haja volgut tratenir-se a observar-ho ningun historiador, estam segurs de que no rebujarà los nostres càlculs e interpretacions: no més que la Providencia sap lo fat de quiscun home, y axicom En Alfons d'Aragó éra mort en la flor de sa joventut en la ocasió més impensada, de la metéxa manéra podía morir lo seu successor, En Jaume, y llavors lo successor immediat y directe en la cadira d'Aragó havía d'ésser En Frederich, lo rey de Sicilia, declarat com a enemich de la Esglesia. Un colp separada la Sicilia d'Aragó, podía resoldre-s bé en lo camp diplomàtich que no tenía res que veure En Frederich ab En Jaume, per més que fóssen fills d'una metéxa mare, y com aytals prínceps teníen germanes, fàcil fóra de que hi entras com a successora en lo reyalme una d'aquestes senyores, per exemple Na Violant, qui, en aquella metéxa sahó, acabava de maridar-se en Roma, ab En Robert, fill e immediat successor del rey Carles: de manéra que, ab lo témps, bé podía fer-se que arribassen a dominar en la casa d'Aragó y Catalunya, nó los descendents dels Jaumes y los Péres, sinó los Anjous de Nàpols, los més antichs enemichs

de la casa de Barcelona y dels llurs successors los comtes-reys; y en quant a la segona salvetat, bé podría succehir no menys que lo Frederich de Sicilia, besnét del emperador Frederich de Suavia, emperador d'Alemanya y rey de Sicilia, y descendent d'un altre Frederich també emperador,—per la qual rahó s'intitulà tercer lo qui en aquesta ocasió regnava,—fós elegit algun jórn per ocupar la cadira del Imperi, en lo qual cas éra impossible que lo descendent d'aquells descombregats fós ensémps, com a rey sardesch, feudatari y censatari de la Esglesia Romana (1).

Aquest és un dels resultats de la dominació del regne de de Sardenya al nostre En Jaume, lo qui devía aparellar-se tantost per complir les ordens que li donà lo seu senyor sobirà, lo Papa, en quan toca a la guerra contra los enemichs de la Esglesia; mas mancava lo resultat d'un altre acte, acostat al de la enfeudació per que lo servey que reclamas la Esglesia se complís ab tot lo prestigi que podíen-li donar: lo cardinal Guerau de Parma, bisbe de Sabina, devía absoldre, y axí ho féu, l'almirall Roger de Lluria, y los cavallers qui servit havíen en les guerres passades, de totes les sentencies d'escomunió en què éren cayguts com a rebetles y perseguidors de la Esglesia.

Axò, més que la reconciliació ab la Esglesia, éra la reconciliació ab los antichs enemichs: axí ho donà a enténdre En Lluria, anant-se-n no en lloch més que a Nàpols, a aquella ciutat testimoni dels triumfes del almirall de Sicilia, al qual arribà a victorejar entussiasmada algun colp, ofenent axí als seus propris reys, y mancant a la feheltat, car bastava a un hom sabèr que lo gran mariner anava a veure-s ab Carles, ab lo sogre d'En Jaume segon d'Aragó, per deduhir-ne que

(1) Aquesta previsió respécte a la eventualitat d'ajustar-se lo domini de Alemanya y lo de Sardenya en una metéxa persóna, descobre per ventura la eczistencia d'alguna veu en aquells témps sóbre la possibilitat d'ésser emperador En Frederich, principal esperança dels gibelins, y açò aludiría, séns dupte, lo Muntaner, con entre les rahons que dóna per tal com li diguéren tercer al Frederich, germá d'En Jaume, alèga com a darrera la següent: «e aprés, que seria lo tercer Frederich qui fós stat emperador d'Alemanya;» cosa que no és tan ridícola com li doná per lo cor que li éra vija-res al senyor Amari.

serviría d'aqui-avant al gendre del rey de Nàpols, reverenciant la carrera política que ún y altre adoptassen.

En tant que açò esdevenía o que feya sospitar que anava a esdevenir, lo rey Frederich volgué apoderar-se dels castélls que En Lluria tenía en la illa y que gordava un nebot d'aquest, En Joan de Lluria, en companyía del qual hi havía també un fill y part de la familia del almirall. Es natural que, a partir de la primera vegada que En Lluria va rompre ab En Frederich y s'allunyà de sa córt, los dits castélls estaríen almenys en actitut de defensa, y ab la absencia definitiva del senyor, fàcilment l'actitut defensiva se transformaría en subversiva, no duptant per tant lo Rey de Sicilia en combatre-ls tot-seguit. Sía que los llurs gordadors estiguéssen ja resolts a defensar-se, o que-ls hi indugués la declaració del Rey, donant per enemich públich y rebetle l'almirall,—per què li-n oferí pot-ser avinent escusa cert avalot que hi hagué a Randazo,—és lo cas que no-s retéren totes les fortaleses tantost: mas vençuda la qui gordava la familia del almirall, fóu permès a aquesta anar-se-n a Nàpols, segons pactes que s'éren féts (1). En Frederich seguía guerrejant, y l'almirall resolt a combatre los castélls qui-s teníen a Calabria per En Frederich, se llançà obertament a la guerra, confiant séns dupte que, enfora del seu esforç, ab lo seu prestigi atrauría ben prompte a costat séu fins los més famosos capitans, tant que féu parlar al aragonès En Blasco d'Alagó, encare que infructuosament, per havér-ne hagut esment lo Rey, qui procurà encontinent assegurar més y més la valença d'aquest cabdill otorgant-li contínues gracies.

Volgué la sort que Catànzaro, qui havía alçat banderes per lo rey Carles, fós lo teyatre d'aquella primera lluyta en què la Sicilia anava a batallar ab lo seu antich defensor: concórre-hi En Alagó ab lo seu estol, les esponeres del qual

(1) En un breu data-t-a Civitavecchia, a 3 de les nones de Setembre del any 3.er de Bonifaci, aquest fa assabér a En Jaume que ha determinat socorrer ha En Lluria ab diner, galéres y gent, per sostenir sa muller y fills y los castélls que tenía a Sicilia, com aximetéix per defensar la Calabria, en espera de que En Jaume hi contribuirà. *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* butlla 23, lligall 21, de Bonifaci VIII.

guarden los catalans En Guillèm Galceràn (Cartellà) y En Guillèm Ramon de Mont-cada; En Lluria, ab la esperança de la victoria, acomet contra élls, méntre que-s resistexen los defensors de Sicilia; baxa dels altismes la almogavaría, y semblant a un torrent s'abóquen demunt los soldats del almirall; abaxa-s fins a la póls l'estandart no vençut encare del pròs de la mar; s'apaga per un moment la relluhent estela qui sémpre guià En Lluria en les seues glorioses jornades, y al qui ja may no véu fugir sinó enemichs, li és forçós contemplar despergits los séus vers tots indrets, y ell metéix ferit, y gitat dalt-a-baix de cavall dins una cleda, cuydara pendre, séns dupte, mort afrontosa, si un soldat, Pére Satallanda (al qual gallardonà després a Valencia donant-li una heretat), no li hagués facilitat lo seu cavall, podent axí estorçre ab vida al castéll de Badolato, y d'allà anar-se-n a complir sangonoses venjances, ab la fí de retre un gran servey als novélls senyors qui tant l'havíen afalagat y desijat.

Tinguen present los sicilians qui aquesta relació llegissen, la gratitut que deu servar la Sicilia a Catalunya y Aragó; car, malgrat la volença en enfosquir als ulls dels moderns aquella antiga germanor, constarà tots témps que la primera volta d'havèr guerrejat l'invicte Lluria contra Sicilia, en la jornada per ventura més decisiva de la sort d'aquella illa y régne,—per tal com del exemple d'aquest triumfe depenjava la inclinació de la balança política,—fóu vençut lo pròs y restà victoriosa Sicilia, per l'esforç, sabèr y lleyaltat d'aragonesos y cotalans, com ho éren la major part dels cavallers y gayre-bé tota la almogavaría, segóns romandrà provat con lo metéix rey Frederich tindrà necessitat de desfer-se d'aquesta trópa.

Fóren aquests féts a les darreríes d'Agost, y a la entrada de la tardor del 1297, seguint lo nostre compte, y ab tót que lo motiu éra bastant per que no-s retrassas la revenja, la cruditat del hivern o altres causes que ignoram perllongaren la empresa que feya a esperar de part d'En Jaume y lós seus coligats. En Lluria, naturalment, esperaría basiós la ocasió; y al dir açò no sía qui-s crega que atribuygam al descalabre so-

fert la causa de la seua ja manifésta resolució a fer-se instrument del partit güelf-galo-romà, car lo nomenament d'almirall de tots los reyalmes d'En Jaume s'éra ja espedit a Roma lo díe 2 d'Abril del metéix any. Y a propòsit d'aquest document, no podèm estar-nos d'admirar la interpretació tan estesa que li ha donada lo senyor Amari,—no menys que un altre del any 1291, que no-res té que veure ab los féts polítichs posteriors,—car aglevant los diferents articles de què-s compon un privilegi-nomenament d'un almirall al qual cuyden donar amples facultats, y les atribucions del qual són tantes y tan distinctes, recompta com a una gracia cada facultat concedida, ab tót que no sía sinó fòrmula y un metéix costum en totes terres, com a un nou engranall per lo servidor, per tal que fins arriba a mencionar lo sou, com si (adhuc los més lleyals) poguéssen servir séns éll (1), y acaba, per fí, dihent que aytals condicions éren lo preu de la trahició, *furono in parte il prezzo del tradimento di Loria!*

Durant aquest témps de indecisió, encare que certes de preparatoris més o menys secréts, és natural que los sicilians s'impacientassen, y l'Amari refereix que, per llà lo mes de Novémbre, tractaren d'acabar ab l'almirall, valènt-se de homens resolts y ben pagats, *di spegnerlo per una mano di uomini risolutti, allettati di gran premio* (çò que vérament put quelcom a *brau)* o de fer-lo desafiar en públich desafíu per un notable campió, designant-se per açò, diu éll, lo famós defensor de Gióna en témps del rey En Pére, a sabèr, En Ramon Fólch vescomte de Cardona, lo qui devía reptar-lo de traydor segóns los Usatges de Barcelona o los Furs d'Aragó, per axí donar-li mort, o, cridant-lo a Espanya, arrancar quant menys d'allí aquell mastí qui estava aferrat al coll d'En Frederich. Aferma aquesta nova l'Amari en un document publi-

(1) Força gracia nos ha féta, al parlar del sou, veure com ha escrit lo senyor Amari lo nom de la moneda, que ha dexat en cursiva, per no havèr-ho comprès, pintant-ho d'aytal fórma: »il soldo di 60 *sotbarch* al giorno.» En tants de documents com han passat davant los ulls del erudit sicilià ¿no ha sabut descobrir ni una sola vegada lo nom de la moneda més coneguda en la ciutat qui servía de córt a En Jaume, *sòlidos barchinonenses*, sous barcelonins?

cat per Testa; emperò encare donat que no sía apòcrif o la seua data errada, per aquell no resoldríem que fós lo defensor de Giróna l'elegit per lluytar ab En Lluria, ja per çò com en una metéxa familia hi perdura devegades un metéix nom, ja per tal com, pochs mesos abans, en havènt tornat ja de Sicilia tots los qui no volíen defénsar la seua causa, vehèm En Ramon Fólch vescomte de Cardona, a Catalunya, adicte a En Jaume, y mijançant en la questió del comtat de Pallars, com no haurà oblidat lo llegidor.

Lo Zurita recompta aximetéix aquest fét, dihent que trameté En Frederich un missatger nomenat Montaner Pèreç de Sosa (nom estrany) a En Jaume, per estalviar que passas avant la guerra, «y comunicas ab lo vescomte de Cardona aquest afer,» trahent de part del metéix Rey un podèr per lo Cardona ab lo qual donava-li facultat per desafiar en nom séu al Lluria, ab què donaría-s a compendre que lo reptador en nom de la Sicilia sería un súbdit d'En Jaume y habitant en los seus reyalmes, per lo qual motiu és quelcom sospitosa la asserció, jatsía, per altra part, hi afig que havènt-ne estat sabidor En Jaume, lo vescomte no tingué lloch de procurar lo repte, y En Montaner de Sosa se-n tornà fugint per que no-l prenguessen (1).

Esperant que passas l'hivern per complir En Jaume y l'almirall ensémps los plans que calía ostentar en la vinent primavera, corregué aquell algunes ciutats dels seus reyalmes, y estant a Teroł, vers lo mes d'Octubre, va rebre un cavaller de la casa de don Alfons de la Cerda, nomenat En Galceran de Vila-nova, qui venía fer plét homenatge per la ciutat de Cuenca y altres viles de Castélla, de què abans havía fét donació son senyor al infant En Pére, y tornava fer-la a-les-hores al seu germà, lo rey d'Aragó. D'altres assumptes s'ocupà encare En Jaume, en aquest metéix témps

(1) Aprés d'escrites les precehents ratlles, havèm descobert dos interessants documents. L'un és la facultat donada per En Frederich al Cardona, per desafiar a En Roger de Lluria: y l'altre la prometença de donar-li 2,000 unces d'or, si aconsegueix que En Jaume no vaja contra Sicilia. Abdós són del Febrer dle 1297. *Arxiu de la Coròna d'Aragó*, pergamins 1,003 y 1,006 d'En Jaume II.

y lloch, referents a Castélla y que no interessen per l'especial obgécte d'aquesta Historia, axicom posà esment a la volença de don Joan Núnyeç de Lara per que-l rebés al seu servey, ab la idea de cobrar Albarrací, disputant-se-n la possesió feya molt témps y atribuí al cap-devall lo nostre Rey al dit Núnyeç, despullant perçò als qui fins a llavors l'havíen possehit, que éren Na Agnès Çapata, antiga amant del rey En Pére, y los seus fills, germans naturals, per consegüent, del metéix En Jaume, lo qui (segóns manifestà lo Zurita) no recompensà com se merexíen aquells parents.

En lo metéix any, no sabèm si abans o aprés dels féts sus-are relatats, féu-se lo retorn per lo governador de Navarra a En Jaume d'alguns castélls retinguts dés lo témps del rey En Pére: en tant ja l'any següent, 1298 de Incarnació, trobam lo Rey a Valencia ab motiu de la recepció d'homenatges que anava a prestar-li lo nou senyor d'Albarrací; y en lo mes de Juny, recompte l'Annalista aragonès que, en la diada de S. Pére y S. Pau, estava en lo castéll d'Argilers, de la diòcesi d'Elna, ensémps ab lo seu oncle lo rey En Jaume, per que aquest, al qual havíen ja retut les illes, prestas homenatge, y abdós se féssen mutual regoneximent, segóns que s'éra fét en témps del rey En Pére, ab la qual cosa revisqué la antiga confederació; y darrerament, vers lo mes d'Agost, lo vehèm ja ab sa poderosa armada navegant entre Nàpols y Sicilia.

Al apuntar aquesta darrera data semblarà que-ns exim de camí per citar la llunyana ruta de la armada, séns mencionar-ne abans la partida; mas com la data d'aquest fét no està ben aclarida, tant que ni-n resen molts historiadors, havèm consignat les que consten, fins a veure En Jaume donant compliment als desigs dels seus confederats, y dexar per aquest punt la investigació de la data mijancera que omeèm, combinant les diverses noves qui eczistexen sóbre un objéct que correspon ací tractar, y que tot just havèm iniciat.

Es cert que lo Zurita diu que per lo regoneximent mútuu els dos Jaumes, nebot y oncle, feren abdós cap al castéll de

Argilers, y lo Muntaner (si bé confonent la primera anada d'En Jaume a Roma en aquest viatge en què acompanyava ja al Rey tota la armada) recompta que, havènt-se embarcat En Jaume a Palamós, isqué ab cent-cinch galéres, aprés d'havèr fét dir abans al seu oncle, lo rey En Jaume de Mallorques, que estigués a Coblliure, ón faríen escala les naus, y que axí fóu complit, havènt-se obsequiat mútuament los reys, y tenint lloch a-les-hores la confermació de la pau y lo retorn de les illes, ab la qual fí dexâ en representació seua lo nostre rey lo noble En Ramon Fólch y lo noble En Berenguer de Sarrià, los qui féren lo lliurament confórme los hi havíen previngut, la qual cosa complida, continuà lo Rey son viatge.

Lo qui sapia la gran propinquitat d'Argilers a Coblliure, compendrà bé que aquest éra lo punt d'escala de la armada y l'altre la estada oficial y regia que escolliría lo príncep mallorquí per rebre y obsequiar-hi lo príncep aragonès, lo seu parent y sobirà senyor; donchs puix no hi hà dupte que la assentada dels reys per la devolució de les illes, recomptada per lo Muntaner, és la metéxa de què parla lo Zurita, separadament del viatge de la armada, y aquest autor consigna la data d'aquest acte lo díe de S. Pére del mes de Juny, séns dificultat podèm calcular que poch abans, per ventura lo metéix díe, o tot lo més l'anterior, fóu lo de la partida de la armada, per què n'hi hà prou parant compte en la curta distancia que hi hà entre Palamós y Coblliure.

L'Annalista aragonès, qui esbrinaría detingudament la escriptura de regoneximent mútuu y de lliurament de les illes, estracta molt per estens aquest interessant document; mas per lo nostre obgécte, ab la fí de tenír major seguretat en futures solucions, basta consignar que s'hi estableix la obligació que ténen los reys de Mallorques, com a feudataris, de prestar homenatge als reys d'Aragó; com que regonexen lo feu, d'estar a dret davant los metéixs; d'anar a les córts de Catalunya una vegada l'any, si-n fóssen requerits; de manar gordar en los comtats de Rosselló y Cerdenya, Coblliure y Vallespir los usatges, costums y constitucions de

Barcelona, y de fer córrer en aquests la moneda de Catalunya y no una altra. De les obligacions personals n'esceptua lo nostre rey, per gracia especial, lo seu óncle y vassall lo rey En Jaume, emperò nó ningun dels seus successors; y per estalviar, finalment, tot conflicte qui pogués sobrevenir per rahó de béns o Estats que tinguéssen a Rosselló y Cerdenya alguns cavallers catalans, o al contrari, que cavallers d'aquests Estats los tinguéssen a Catalunya, se declara que romanguen o seguesquen en aquests, tal com estaven, En Jaçpert de Castéll-nou, En Dalmau de Castéll-nou son óncle, En Arnau de Corsaví ab los seus fills, los hereus d'En Bernat Huch de Cabrenys y tots los richs-homens d'aquelles terres qui serviren en les guerres passades als reys d'Aragó contra lo de Mallorques.

Posada en clar la data de la sortida de nostra armada, vejam are còm aquesta s'efectuà, y lo resultat que produhí la empresa portada a fí per En Jaume y encoratjada o aparellada per los seus confederats, alguns d'ells nous parents, y tots plegats, ja de témps, enemichs de Catalunya y de Sicilia. En algunes historíes, sóbre-tot sicilianes, s'hi troba que En Bernat de Sarrià, l'antagonista d'En Lluria, no feya gayre s'éra encaminat ab una petita flota a Malta y a Marsalo, emperò que les seues temptatives restaren frustrades per la vigilancia y lo major nómbre de les forces enemigues. No sabèm si açò és cert, y si ho fós, no podía tindre la espedició d'En Sarrià altre caràcter que lo d'esploració: emperò de totes les manéres éra un acte indiscrét y aventurat: indiscrét, puix descobría les intencions d'En Jaume d'Aragó, con les metéxes forces de Nàpols podíen fer lo metéix ofici séns induhir sospites, y aventurat, car, séns esser aquella provatura de gran profit, corríen lo perill En Sarrià y les seues gaélres de restar presoneres dels seus enemichs, privant-se axí Aragó del seu almirall y d'un nómbre de naus que faría lta per la cabdal empresa. Com-se-vulla que sía, conste que aparellar la gran armada, ab tot y ésser nomenat En luria almirall de tots los reyalmes d'En Jaume, éra En Sarià lo cap sobirà de totes les forces navals qui s'aplegaven a

Catalunya; emperò que, havènt després comparegut En Roger, li cedí son lloch lo capitost català.

Segons lo Feliu, qui ho trauría d'altres autors més antichs, enujat En Lluria de la inacció dels francesos a Calabria, y conexent la necessitat de no perllongar la empresa, s-en passà a Espanya, anant a trobar lo Rey a Terol, ón estava deturat per los afers de Castélla, y de aquí passaren ensémps a Barcelona.

Com a un dels principals preparatoris, y per justificar la aprobació de la terra als actes que En Jaume anava a empendre, suposen diferents autors, y en especial l'Abarca, que lo nostre rey demanà als catalans que continuassen en servir-lo—cosa que té l'ayre de simplificar una formal celebració de córts a ón lo Rey e los representants del pahis poguéssen convenir-se,—y que los nostres compatricis accediren a la proposició, servint ab dos-cents mil escuts (lo Zurita diu duescentes mil lliures), en agrahiment de què và remetre-ls En Jaume lo bovatge que pagaven per les messions de la guerra (1): emperò, tant com no tingam per cosa justificada la eczistencia d'unes córts especials ab aquest obgécte, nos inclinam a creure que la oferta no fóu esclussiva ni principalment per la empresa contra Sicilia, sinó per la que s'inicià poch abans contra Castélla, y pot-ser per les demés que anassen seguint, o sía per la que teníen en cor d'empendre més o menys properament, y de la que-ns estam are ocupant.

Comptà lo Muntaner, al parlar de la armada, cent-cinch galéres, y per més que aquest nómbre no sía lo que marquen

(1) En lo còdech de les nostres *Constitucions* consta veritablement que, en l'any en què-ns trobam, havía ja tingut En Jaume dues córts a Catalunya. En la primera no s'hi parlá de bovatge ni se-n havía tractat en córts des lo regnat d'En Pére, en lo qual aquest monarca previngué que-s fés enquesta dels llochs y persónes qui-l pagaven. En les segones córts d'En Jaume s'ocuparen d'aquest tribut que fóu venut y remès, emperò en ningun dels capítols consta que aquella remissió sia, com diuen los historiadors, en gallardó del servey e generositat dels catalans, ni s'hi menciona tan solament la empresa de Sicilia. Donchs sí pot molt ben ésser qne lo preu de la venda de dit tribut fós lo que En Jaume profitas per la referida empresa, y que l'oferiment fét per los catalans per la guerra de Murcia o de Castélla fòs en lo sentit que havèm espressat, çò és' per aquella empresa y d'altres que propinquement s'executassen.

los demés escriptors, dóna-s a compendre que vol dir naus y no galéres, ja que d'aquesta mena d'embarcacïons ne compten tots una vuytantena séns lo restant navili. Lo Capmany posa lo metèix nómbre de galéres, y reparteix los bastiments en general, per esplicar la ordenació de la armada, que fa sortir del port de Roses, en aytal fórma: «La primera divisió, manada per En Bernat de Sarrià, éra composta de vint galéres, la segona, que constava de setze, isquéren comanades per En Berenguer de Vilaragut; les restants galéres, y una sexantena entre naus y fustes, manades per capitans barcelonins, qui componíen la rera-guarda, isquéren ab lo Rey.» De manéra que, comptant per veles o per buchs, encare resulta molt major nómbre que lo assenyalat per lo Muntaner, indicant açò ésser cert tot quan ne diu aquest cronista o que lo nómbre sobrer dés de vuytanta a cent-cinch se referiría segurament a bastiments de major port séns ésser galéres.

La nova del Capmany, d'havèr tingut lo comanament de la avant-guarda En Bernat de Sarrià, la devèm ja abans al annalista Feliu, lo qui afig que «arribà aquest mariner a la illa de Pantalerea, ocupada per mauritans, y la barrejà, duhent-se-n gran nómbre de captius y riqueses, passà contra les illes de Malta y del Gozo, y En Berenguer (de Vilaragut) se passejà per les mars y costes de Calabria;» y aquests primers actes de la avant-guarda, a parèr nostre, són los que d'altres prenguéren, segóns ja indicarem, per tempdives de una petita armada dirigida per En Sarrià y frustrades per los sicilians no gayre abans.

Semblants noves, retrétes per historiadors coneguts, dónen-nos a compendre també com pogué l'almirall Lluria venir de Sicilia a Terol, y passar d'aquí a Barcelona per la ordenació de la armada; emperò que no hi aniría, per ésser tingut de tornar-se-n per ventura a Calabria, a aparellar la del ey Carles, car fins a tant que després s'apleguen, no sona lo eu nom, y durant la travessía conserven lo comanament resectiu de quiscun còs d'armada los nostres capitans. Per ayal rahó concebém que ometés lo Zurita lo nom d'En Lluria

al parlar dels preparatoris y anada de la nostra armada, en la qual anava lo Rey.

Arribà aquesta a la platja romana y se-n entrà al port de Ostia, dés de ón passà En Jaume a Roma, acompanyat dels richs-homens y barons cabdals de sa córt. La flota és probable que romangués en lo dit punt, car no se-n fa menció fins més tart con fa cap a Nàpols, y lo Rey, aprés d'havèr rebut de mans del Pontífech l'estandart de la Esglesia y sa benedicció, isqué de bell-nou envers Nàpols, ón devía veure-s ab lo rey Carles, y calía a éll aplegar-se En Robert, duch de Calabria, y lo cardinal Landolf de Volta, legat de la Seu Apostòlica. Apart del compliment d'aquests devèrs polítichs, un altre desig conduhía En Jaume a la córt dels Anjous, y éra la esperança de veure-hi sa muller, qui estava prenyada, y sa mare Na Constança, qui séns dupte sojornaría en aquella córt, gojosa de veure, séns contra-témps, lo primer nét que Déu li trametía.

No sabèm si En Jaume arribà separadament de sa armada y primer que aquesta a Nàpols; emperò consta que a Nàpols éra esperada, y que tenint-ne noticia En Frederich, va concebre la aventurada empresa d'anar a esperar-la ab ses forces navals a Ischia y batre-la ans no tingués témps de ajustar-se ab la napolitana. Mas, descobrint la intenció En Jaume, apar que escrigué a En Frederich consellant-li que atemptas temerariament fora de casa séua los féts de la guerra, y ans entengués en la defensió dels ports y llochs marítims, consell diuen los autors, que respectà tantost lo rey de Sicilia recollint-se. Trobam nosaltres estranya aytal obediencia, y més encare lo consell, car estaría en contradicció ab los demés actes d'En Jaume.

Per fí aplegaren-se a Nàpols abdues armades, catalana y napolitana. Era aquella ja famosa, segóns vegérem; emperò lo crit que pugat merèxer al plega com a armada combinada no-l deu a les forces napolitanes, car bé consta que éren escasses: axí que, la gloria o minva que més avant se consigna és principalment nostra. Lo primer plan que resolgué En Jaume, consellat d'En Lluria, fóu anar al encontre de les

costes de Patti, per ésser properes als castélls que al almirall havíen presos, y tenir no gayre confiança, per tant, en la gent d'aquella comarca. Isqué, donchs, En Jaume del port de Nàpols, acompanyat del duch de Calabria y diferents companyíes de gent de cavall, ab tot lo bò y millor de la armada lo díe 24 d'Agost, y en arribant al punt dret a ón s'encaminaren, a coranta milles de Messina, desembarcà la gent d'armes y les emprengué contra la ciutat, qui estava tres milles endins a una alterosa serra, y séns combat la reté al primer díe de Setémbre, seguint tot-seguit l'exemple de Patti los castélls de Melazzo, Nuçario, Mont-fort, y altres fortaleses y llogars, per secréts tractes d'En Lluria.

Acostant-se lo témps dels frets, no estimaren prudent los nostres de limitar-se a aquells punts conquerits, y dexant-hi gornició, tractaren d'enviar la armada a Siracusa per què hi exivernas, profitant-se al metéix témps per conquerir-la. Entrà, donchs, en lo dit port la flota a les darreríes d'Octubre, y desembarcada la gent de guerra, començà a talar lo pahis y a combatre lo llogar per mar y terra; emperò defensat valerosament per En Joan de Chiaramonti,—qui castigà uns clergues convinguts ab los assetjants per retre-l,—perdé vanament lo témps lo nostre rey, y encare que, per la temor del triumfe, sotsmetéren-se tost, axicom a Patti, los castélls y llochs propers, Buxemí, Palàçolo, Xurtino, Ferla y Bucheri, aquesta darrera població tornà en pochs de díes al servey d'En Frederich, burlant les volences d'En Armengol, comte d'Urgell, qui volía defensar-la per En Jaume.

Entretant En Frederich s'establí ab la seua gent a Catania, y En Blasco d'Alagó anà discorrent per los encontorns del Reyal, Joan Baresi, qui éra home molt distingit y principal, crehent-se ben segur perduda la causa de Sicilia, lliurà als nostres los seus castélls de Petraperxa, Naso y Cap de Orlando, y conexent llavors En Alagó que allà faríen cap los nostres, profitant una nit de tempestat, molt fósca y de molts llamps y trons, posaren-se al aguayt a Farretana, per on los calía passar, y de fét romanguéren soptats y desbaratats, amenant-se los sicilians y catalans d'Alagó presoners a

Catania los nostres capitans En Alvar de Cabrera, vescomte d'Ager, germà del comte d'Urgell, En Berenguer y En Ramon de Cabrera ab la major partida de sa gent de cavall y de peu.

Tenint segurament noticia d'aytal escarment, los vehins propers de Patti se declararen altre colp a favor d'En Frederich, lo qui trameté allà gent de Messina y diferents capitans, entre ells En Huch comte d'Empuries, ab les companyies d'aragonesos y catalans, de manéra que arribà a posar-hi setge: mas al heure-n noticia En Jaume manà a En Joan de Lluria que hi concorregués ab vint galéres, ab socors per ajudar als assetjats, y recompten que també hi anà En Roger de Lluria, travessant la illa ab tres-cents de cavall. Van sabèr los assetjants la propera arribada d'aytals socorsos, y séns esperar lo perill certà que podía córrer, se recolliren a Messina, y l'almirall, dexant encare més reforçat lo castéll, se retragué aximetéix, tornant-se-n al Reyal de Siracusa.

No estam en lo cas de poder censurar la disposició de cridar vint galéres en socórs de Patti, podènt pensar que los sicilians teníen marina suficient per entrar en combat ab élles, emperò certes que aquest fraccionament de la armada fóu causa dels desastres que tàntost esperimentaren los nostres. Agoytant los messinesos tots los moviments del enemich, y pot-ser no mancant-los-hi camins per sabèr a la avançada los seus plans, deliberen anar al encontre de les vint galéres comanades per lo nebot del almirall,—que no per ésser-li nebot havía de tenir los coneximents y qualitats particulars del oncle,—s'espandeix l'escalf per tota la ciutat, fundant en aquest sa major esperança, armant-se instantaniament vint-y-dues galéres de les que gordaven en les llurs adreçanes, y s'abóquen a la mar al encalç de la armada catalana (1). La primera volta que En Frederich s'aventurà a

(1) Descriu l'Amari ab estremat enginy l'avalot de Messina, més com a poeta. que com a historiador, y si un pot tolerar-li l'entussiasme ab què. traslladant-se a aquella època, esplica l'odi dels messinesos als qui tractaven de arrebaçar-los-hi llur independencia, no admetèm la indiscréta suposició de que prorrompessen ab ultratges contra los catalans, ni menys la baladronada d'atri

un acte consemblant, exint a esperar la armada a Ischia, dihuen que tenien los sicilians sexante-quatre galéres armades y molts altres vaxells de gran port, y que confiaren lo comanament a En Conrat Doria, que l'any anterior éra stat governador de la Senyoría de Gènova ensémps ab En Conrat Spínola, qui tenía una gran part en la dita armada: emperò aquesta vegada no sona lo nom del cap de les forces navals messineses, per dur-se-n per ventura tota la importancia del fét lo recort del triumfe que conseguiren.

Méntre que lo rey En Jaume s'entretenía en lo setge de Siracusa, la armada de Messina esperà que tornas En Lluria, y al aplegar aquesta al lloch nomenat Murtila, acometé aquella a aquesta y la desbaratà, aconseguint apresonar setze galéres, entant que les altres quatre, per ésser lleugeres, a força de rems s'escaparen, emperò no, com diu l'Amari, vencent cada galéra siciliana una de catalana,—car sería açò un testimoni patent de la inferioritat de la raça catalana respécte de la siciliana, donchs si axí fós, les vint-y-dues havíen d'apresonar-ne almenys totes les vint, y no dexar escapar les quatre,—sinó resultat en conjunt de la bona disposició de la armada siciliana, del esforç dels seus tripulants o de la casualitat, ja que és lley de guerra que, vençuda la part principal, com axí pogué esdevenir, fàcilment sía dominat lo romanent. Entre los presoners s'hi trobà també En Joan de Lluria, qui fóu conduhit a Messina, y allà, per rebetle, degollat, restant los demés catalans, als quals per ultràtge

buir-se los sicilians la salvació dels catalans en altres ocasions: *in tutti é una brama di perire o pigliar vendeta di cotesti catalani, predon vendereccì, venuti a portar guerra ingiusta a lor liberatori della vittoria di Roses.* Somni constant del senyor Amari és confondre los catalans ab los sicilians, *i nostri,* la hora que-s tracta de glories; emperò, apart d'ésser una vana fantasía la salvació de Roses per sicilians, fóra prou a despertar l'historiador lo testimoni de ses propries relacions, les primeres campanyes dels sicilians independents, vassalls del català Frederich, conduhides a fí per los Alagó, Pons, Castellà, comte d'Empuries y altres molts cabdills catalans, principal nirvi d'aquella guerra, y a ohida dels quals sonaríen malament los menys-preus féts a la llur nació, qui ninguna culpa no tenía en ésser víctima de la errada d'un rey o dels enganys de la diplomacia.

los hi deyen los sicilians *garfagnini* (1), tancats en les fortaleses.

La mala nova d'aquesta desféta, contra-témps aclaparador que no esperaven los interessats en la nomenada pau general, arribà al campament de Siracusa: s'escampà lo desgayre en les files dels assetjants, ja enujats de tant d'esperar séns profit, y promoguda discussió en lo consell del Rey sóbre açò que més convenía fer, prevalgué la opinió del aragonès Cornel, que regoneguts los mals soferts y los que s'esposaven a sofrir novament, creya més convinent recollir-se, dexar passar l'ivern y refer l'estol y la armada. Passats ja quatre mesos de setge séns profit, resolguéren llevar-lo, y ab la armada que allà tenía isqué lo Rey del port, y passant per lo Faró féu la vía de Nápols. Arribant a les costes de Melazzo, referexen les histories sicilianes que En Jaume trameté embaxadors a En Frederich, suplicant-li que li tornas los presoners y les sétze galéres apresonades, als quals respongué negativament lo rey de Sicilia, adherint-se a la opinió d'En Conrat Llança, lo qui, en contra açò que altres opinaven,—de que aquella generositat podría desarmar a En Jaume per no fer jamés guerra a Sicilia,—no solament sostingué la idea de que no-s devíen tornar los presoners y les galéres a En Jaume, si que ans bé, anant aquest de capa-cayguda, convenía profitar la ocasió y acometre la seua armada, per inutilitzar-la del tót, com axí ho atemptà tantost En Frederich malgrat d'un gran temporal que posà en perill la armada siciliana al exir del port; y sabuda aquesta resolució per En Jaume, ans que esperar la batalla, preferí lo nostre rey fer-se a la vela, ab tót y tenir vént contrari. En la travessía perdéren-se algunes galéres, qui s'estabellaren a Lipari, y entrà la armada al port de Nápols, per lo mes de Febrer (que correspon encare al any de Incarnació 1298).

(1) De garfa, que és un gánxol o gafa, o de grapa, que és la urpa córba que ténen certs animals: en les mans axí, al nostre entendre, *garfagnini* equival a dir *llarchs d'ungles* o *lladres*. Jatsía are no hi sía per ventura aquesta paraula en la llengua siciliana, no és de meravellar que la tingués a-les-hores en què los idiomes vulgars se ressemblaven més entre sí.

Poch témps segurament haguéra sojornat lo nostre rey en aquella capital anjovina, si no li hagués sobrevingut una malaltía que fóu curta, no obstant d'havèr corregut perill la seua vida, malaltía ans bé moral que no física, com compendrà lo llegidor, y, per tant, fàcil de curar aparexent una contra-causa també moral, car si la tristor del oprobi pogué fer emmalaltir lo rey d'Aragó, deslliurar-lo pogué del mal la satisfacció que esperimentaría al veure lo naximent del seu primer fill, d'un successor al trònus, per çò que estant a Castel-nuovo, recompten que donà a la llum la reyna Na Blanca l'infant En Alfons.

Durant aquests féts íntims d'abdues families reyals, aragonesa y anjovina, treballaren los sicilians per recobrar la major part dels castélls que havíen ocupats en la illa los soldats d'En Jaume, y a posar-se en orde per si aquest tornava allà ab majors forces, com axí ho provà poch témps després: mas per açò, convenía-li al monarca d'Aragó tornar-se-n a sa patria, y a aytal fí jaquí Nàpols ab la armada a les darreríes de Març (començat ja llavors lo nou any de Incarnació 1299), arribant, al degut témps, a Barcelona sa ciutat natal, y habitual córt de tots los comtes-reys.

Fóu aquesta la famosa campanya empresa per lo segóngènit d'En Pére *lo Gran*, complint los desigs dèls fahedors de la pau, y esquexant la antiga y famosa senyera que havía enarborat lo seu gloriós pare, per salvar los drets materns dels seus fills. Poch podèm endevinar los sentiments, devèrs y compromisos qui rocegaren a En Jaume a totes les humiliacions de què anava essent víctima, y no més que concedint-li lo seny d'home, no l'esperit voluntariós del poderós coronat, bé podèm creure que, al tornar-se-n a la seua patria ab setze galéres menys, dexant a Sicilia numerosos presoners, recordant en aquelles mars los triumfes adquirits per seues armes y l'almirall En Lluria contra francesos y an-rins, aparexent-li per tot arreu les fantàstiques y sango-ses ómbres de les víctimes innocents qui, per causa d'éll, víen près mort lluytant ab germans, les ombres d'aquells alans qui periren sóts la espasa d'altres catalans, forçosa-

ment devía alçar los ulls al cel y regonèxer la força de la justicia divina qui castiga les injusticies de la terra, força més indomable que tots los exèrcits, y per la qual no són res, en comparança, con se proposa de obrar, les fames de acreditats prohomens, l'hàbit del triumfe, la riquesa y lo poder, la manya diplomàtica y fins los anatemes del qui solament deguéra obrar sémpre guiat per la virtut y la rahó desapassionada.

Al arribar En Jaume a Catalunya, trobà renovada la guerra que s'éra promoguda en lo comtat de Pallars, poch abans del seu viatge a Roma. Ja recordarà lo llegidor los motius que donaren peu a aquelles infructuoses lluytes, enceses per lo mal vehí comte de Fóix, y tant crehèm no errarnos al fer aquesta inculpació, com que aquesta vegada (segóns les escases noves que tenim d'aytals aveniments) vehèm ésser lo metéix comte l'invasor del comtat de Pallars, ignorant si fóu sóts la escusa de les antigues causes o per altres que inventaría, per no desmentir lo seu costum de venir a enujar-nos. Fóu lo cas que, profitant la absencia del Rey, entrà lo dit comte ab les seues gents, y aprés d'assaltar los castélls de Barrós, Leberçuy y Escaló, y d'havèr posat setge sóbre los de Leort y Aguilareny, produhiren los seus actes tal terror en lo comte de Pallars, mancat de gornicions, ben segur ab motiu del estol tramès contra Sicilia, que tots los llochs oberts restaren desamparats.

Per contrastar al bulliciós comte, s'aparellà En Bernat de Sarrià, fent tot quant hi havía a fer en aquella ocasió; ja per endavant, segóns apar, van procurar tractes ab alguns dels qui gordaven los castélls assetjats, y lo digne cabdill, aplegant les companyíes que pogué de gents d'aquella comarca, —confermant açò la fretura de gornicions abans indicada,— pujà-se-n ab élles a la montanya, socorregué los castélls de Leort y Aguilareny, impossibilitant axí que los assetjants los prenguéssen, dexà en lo primer bona defensa encomanant-lo a En Bernat Roger d'Erill, prengué lo de Biure y fortificà y assegurà més y més tots los d'aquell Estat o comarca. Donat aquest primer pas, ne donà un altre més es-

pressiu de sa energía y resolució lo vigilant Sarrià: entrà ab les seues gents en sò de guerra, y fent-la de fét, en lo vescomtat de Castéll-bò y a Urgellet, que-s teníen per lo comte de Fóix, méntre que En Ramon Fólch, vescomte de Cardona, tractant de conciliar, com la altra vegada, demanava una assentada al de Fóix a Organyà, ab la fí de procurar alguna tréva, y ja fós aquesta influencia o la actitut d'En Sarrià, y pot-ser per altra part la nova de la tornada d'En Jaume, és lo cert que tót vingué a sobresseure-s, concordant-se tréves per mijancería del Cardona.

Poch témps romandría a Barcelona lo rey En Jaume, a la seua tornada de Nàpols, car lo vehèm a Valencia y altres punts donant ordens per gornir ab forces aragoneses les fronteres cóntra lo régne de Granada (1) y contra Molina y Cuenca, llà ón s'agombolaven les forces castellanes; y ab tót y aquest entreteniment, y lo que li oferiríen los preparatoris per lo nou viatge que volía empendre altra vegada ab la seua armada, y altres alers als quals per precisió li calgué aténdre en aquell entretant, sobrevingué un fét per lo qual vé provat que a la primería de Maig, o sía un mes aprés de havèr jaquit Nàpols, tornava a estar a la capital anjovina. L'esplicarèm axí per alt, encare que no sía sinó per aclarir algunes males interpretacions.

En Berenguer d'Entença, emparentat ab los nostres reys, emperò defensor de la causa siciliana, fóu substituit, per merèxer sa generositat més confiança al rey Frederich, a un tal Guillèm Palotta, en la guarda d'Otrant: per dissort o per trahició passà aquest punt a mans del anjovins, y no sería culpable En Entença, con restà empresonat a Nàpols. Al arribar a aquesta ciutat per segona vegada lo rey En Jaume, se interessà en favor del seu parent, tant més essent com éra

(1) Dés de Barcelona, dos díes passats del Febrer de 1299, donava podèr Jaume a En Bernat de Segalas, per cobrar del rey de Granada don Mahomet ɔabdille Abennacer Amiramuzlemin «unas doblas de oro que á Nós fincan á ;ar del tiempo pasado en las aduanas.» Podría fer-se que fós la escusa per la ·rra. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamí 1.311 d'En Jaume II.

Lo llenguatge d'aquest document, y encare més la fórma de recomptar, acre·n que lo segretari qui ho escrigué no éra català.

En Entença un dels cabdals y més poderosos richs-homens d'Aragó, y aconseguí sa deslliurança, sóts una promesa que per cavallerositat hagué de complir; tal fóu la de obligar-se en dos mil marchs d'argent, que per deu anys continuus no ofendría al rey Carles, y obligaren-se al dit compliment en nom séu En Armengol, comte d'Urgell, En Guillèm d'Entença, germà d'En Berenguer, En Ramon de Cervera, y En Pére Ximèneç de Samper.

Basta la neutralitat que, per deute de cavaller, degué servar En Entença d'aquí-avant, per que l'Amari li diga ab tóta la bóca traydor: *traditore... passatto co'suoi venturieri a parte nemica*, y axò no més que per tal com axí ho digué lo Speciale, per lo qual sería també prou la inacció d'aquell qui, per devèr, no podía batallar a favor de Sicilia com abans feya.

Perdonèm a un antich cronista lo batejar axí de lluny un fét séns conèxer-lo, emperò lo modern crítich si volía fer-se ressò d'aquella veu ja apagada, devía destriar la veritat a força de documents, y si bé apar que axí ho ha intentat lo Amari, posant per nota una bona llista, al tractar aquest avenìment, que hi par esment lo llegidor, y veurà que ningun no declara esplícitament la principal veritat que un hom cerca. D'aquells se-n deduheix que los almogavars d'Otrant éren sospitosos, que alguns d'élls, per ventura los qui no fóren traydors, éren presoners, que l'antecessor d'En Entença, Palotta, fóu després fehel al rey Carles, que los prínceps Robert y Felip deyen en un diplóma que tenien tractes ab lo Entença, y que éra tornat a la seua fè y amigança, *ad fidem et mandata nostra reversurus* (y millor haguéra dit *venturus*, car mal pot un hom tornar, *revertere*, llà ón ja may no s'hi és estat); mas ab tot y admetent aquest diplóma, per ésser cadascú en podèr d'escriure còm millor li plaurà d'una altra persóna con aquesta no hi intervé, ninguna nova no resulta en tota la tanda doçumental del senyor Amari qui vinga a provar, séns retop, la trahició del Entença, Y si açò no-l cor venç al historiador sicilià, poques reflecsions bastaran a con vèncer los seus llegidors: ¿pot creure-s, sinó, que l'home ve nal reba, en paga, d'aquell qui-l compra la pèrdua de la l

bertat y la dolor de viure en trista presó? ¿calía despendre tantes cerimonies un rich-home d'Aragó, parent dels reys, si hagués volgut servir lo seu rey En Jaume, com altres ho féren, y li haguéra vingut tan malament a aquest y a En Carles la adquisició voluntaria d'aquell ilustre cabdill, en lo qual cas bé hauría-s gordat aquest d'empresonar-lo? ¿és trahició pactar indiferencia per deu anys, en paga de la libertat, con los més encarniçats enemichs signen tréves, y, con d'ésser estat l'Entença partidari del anjoví, res no li costava pactar la feheltat per sémpre més?

Cal no confóndre ací lo plét homenatge que féu al rey Carles lo presoner de complir lo promès, ab l'homenatge de feheltat; car ni l'Anjou éra son rey, ni En Jaume comportaría que los seus sotsmesos regoneguéssen un altre senyor, y aquell primer acte, segóns espréssa lo Zurita, y no lo ségón, és lo que tingué efécte a Nàpols, en presencia d'En Jaume, lo díe primer de Maig o a la primería d'aquest mes, que és la data aprohismada per nosaltres com a nova per acreditar lo témps d'estada del nostre rey en aquests régnes y lo que mijançà fins a encontrar-se per segona vegada a Nàpols ab la seua armada. No podèm aquesta vegada dir de cert quín éra lo nómbre de galéres y naus de què aquella se compònía,—y lo metéix Capmany no-ns ha facilitat la menor llum en aquest punt, car confonent les dues espedicions, calla la segóna per creure-s que és una metéxa, séns tenir en compte les setze galéres de menys que apresonaren los sicilians: —no consta sinó, per noticies del Amari, que, assetjada de deutes la casa d'En Carles, no pogué facilitar gran adjutori al rey d'Aragó, especialment en galéres, de manéra que sóbre los nostres hagué de recaure tot lo perill y tota la honor o la vergónya de la empresa; y després, que féu-se a la vela la nostra armada, amenant lo Rey en sa companyía En Robert, duch de Calabria, y En Felip, príncep de Tarent (que l'Amari féu-lo-hi anar ja la primera volta).

La nostra armada, combinada ab les poques o moltes forces de Nàpols, constava de cinquanta-sis galéres, y partí dret a Sicilia, havènt-se deturat al cap de Lipari: tenint no-

ves a la illa de quants passos donava lo rey En Jaume, y sóbre-tót del que anava a donar a-les-hores, o sía refer-se de la pèrdua y vergonya que comportà la darrera vegada, auggmentà encare més l'escalf dels sotsmesos d'En Frederich, car se recordaven de la llur darrera victoria y veyen llurs temples curullats d'estandarts que gonyaren a francesos, provençals, italians y catalans, y séns rumiar gayre, tot just van sabèr que s'acostava la armada d'En Jaume, que aparellen la llur y s'abóquen a la mar, a la aventura.

La armada d'En Frederich, de bell principi, constava de coranta galéres, assegurant algun autor sicilià que podíen agregar-se-li les de les senyoríes de Gènova y Venecia, emperò que no ho volgué lo Rey,—cosa difícil de creure, perçò com precisament aquella república estava llavors intimament unida ab Sicilia, tant que fins lo capità de la armada éra genovès:—propries o forasteres, no hi hà dupte de que les galéres de Sicilia qui anaren al encalç de les catalanes éren en lo dit nómbre, y a no confóndre l'entusiasme ab la impaciencia o ab la imprudencia, moltes més podíen ésser, per havèr-se-n anat En Matéu de Tèrmini a la vall de Mazzara, a recollir totes les d'aquelles costes, tant que comparegué tantost ab vuytanta galéres més, per tal que, ajustades aquestes ab les altres, formassen una armada molt més numerosa y poderosa que la nostra, y encalçant, per tant, nova victoria, ab élla s'enaltis més y més la fama dels sicilians, y pot-ser prengués un tóm molt diferent la política galo-romano-güelfa.

Lo gran reforç que portava En Tèrmini no éra passat de Cefalú, con les coranta galéres sicilians doblaven lo cap de Melazo, y sabènt la propinquitat de les enemigues y la ruta que duyen, séns esperar lo reforç, séns mesurar lo nómbre, y desijós En Frederich d'esquivar que prenguéssen terra, donà la senyal d'avançar y exir-los al encontre. Per més que s'acuytassen, al doblar lo cap d'Orlando, les galéres del rey d'Aragó havíen atès lo llur obgécte y estaven ab les proches girades de cara a mar; emperò séns arraulir-los semblant avantatge que l'enemich tenía, baten rems los sicilians, y,

céchs de furor, acometen. Los qui ténien los principals càrrechs en la armada siciliana éren En Alagó, En Uch d'Empuries, lo sicilià Palici y Gombau d'Entença, germà, segóns diuen, del altre Entença que l'Amari dóna per traydor: per lo combat se partiren les galéres sicilianes en dues ales, dinou a la dreta, vint a la esquerra, y al centre la capitana ón hi anava en persóna lo rey Frederich, tenint-hi lo càrrech de pópa En Bernat Ramon de Ribelles, qui éra comte de Garsiliato, y de la próha En Uch d'Empuries, qui éra vescomte de Bas, germà d'En Pons Uch, comte d'Empuries, a Sicilia comte de Squilatxe, y portant, entre un nucli de cavallers escollits, l'estandart reyal, En Garci Sànxeç, és a dir, quasi tots catalans y aragonesos, devent açò bastar per que l'autor del *Vespro*, en lloch d'ésser tan esclusiu ab *i nostri*, entonas himnes de llohança en memoria dels qui tant s'aventuraren per salvar la independencia de la patria.

Lo guerrer esperimentat qui dirigía les maniobres y les armes de les forces navals catalanes, En Roger de Lluria, manà encontinent embarbotar o travar les unes ab les altres totes llurs galéres, gitant los caps a terra; y duptant, al contemplar-ho, lo rey En Frederich, pot-ser no acometéra, a no sofocar-lo y decidirlo la cridoria dels seus, recordant-li los darrers triumfes y la esperança d'altres majors. Durant aquesta indecisió, En Lluria se desembaraça de cavalls y gent inútil, que fa exir en terra, acceptant en cambi reforç de cavallers y soldats dels castélls de la vall d'Emina, desenllaça tantost les galéres, y se-n va mar endins, colocant també en lo centre de les dues ales, com en la armada enemiga, la capitana, llà ón anava lo rey En Jaume ab los altres prínceps y la flor dels cavallers. Fóu preludi del combat un tiroteig (que-n diríem are) de llances, darts y altres armes de git; mas, impacient per sa minyonía, y bé podríem dir per lo eu gran cor, En Gombau d'Entença, talla lo cap de sa gaéra qui lo unía a les altres, y fent-se per avant, entremescla-s an agosarada nau entre les enemigues, dóna per la proha ontra una d'aquestes, entant que altres dues la acometen ıer los costats: declara-s axí començada la lluyta, rivalitzen ns y altres en feresa y resulta una mescla horrible. Víctima

fóu-ne bentost l'agosarat Entença, car prengué mort y romangué entrada la seua galéra, y méntre que les demés galéres sicilianes per ajudar aquesta o per atendre al combat que partía d'un centre, no curaven de les espatlles, sis galéres lleugeres trameses per En Lluria, apartades de la mescla, anaven acometent a les sicilianes per la popa y feyen-les sotsmetre.

Esdevingué açò un dissapte a 4 de Juliol, lo sol alt y despedint tan ardents raigs, que entre sa xardor y la que donava la fadiga del combat, ne tinguéren prou alguns per morir-se, séns necessitat de rebre la menor ferida. Los soldats que atiava l'almirall Roger, breçant-se l'altiu cor d'aquest guerrer en tots los goigs de la venjança, no perdonaven a ningú la vida, y escampant-se la terror en los coratges dels qui per élls éren acomesos, anà tombant-se la victoria a favor dels nostres, y per vençuts calgué que-s donassen los sicilians, estorcent alguns del fracas com millor poguéren.

Los cronistes sicilians, al descriure aquell trastorn dels seus compatricis, referexen actes d'heroisme y de desesperació, séns ometre la valerositat dels nostres, car recompten que En Jaume, ab tót y restar clavat d'una sageta per lo peu en la coberta de la nau (1), persistí batallant coratjosament, per no esmayar als séus, y que En Frederich, vehent que la victoria se declarava per lo seu germà, cridà ab insistencia En Blasco d'Alagó, per induhir-lo a que abdós morissen batallant; emperò malgrat del seu gran esforç, a la fi va retre-l la fadiga y la calor, y caygué menys de sentit, en lo qual estat, duptant ja alguns sóbre si aniríen o no a rendre sa espasa al seu germà En Jaume, per lliurar-lo de la ira del almirall, qui no-l perdonaría, va salvar-li la vida y la honra ensémps un català, lo noble En Uch d'Empuries, car jurant que no dexaría ja may lo seu senyor en mans dels seus enemichs, profità lo moments, y fent agregar la galéra a d'altres sis qui fugíen deslliures y apartades de la barreja, aconseguí

(1) En un document confèssa En Jaume havèr estat ferit en aquella batalla. —*En quo nos in persona nostra extimimus vulnerati. Arxiu de la Coróna d'Aragó,* pergami 1,416 d'En Jaume II.

axí que la séua, la capitana, també s'escapas y ab élla pogués lo seu rey y senyor arribar sana y salvament a Sicilia. D'entre los capitans d'En Frederich citen encare los dits autors l'aragonès Fernan Péreç d'Arbe, lo qui no volgué passar per la ignominia de fugir, y ans de fer-ho, preferí matar-se, donant del cap contra l'arbre de la nau, fins que s'estabellà lo cervell.

Lo Zurita, qui parla séns dupte en vista de les referides cròniques, plànys-se de la crueltat d'En Lluria, qui-s propassà en venjança de la mort del seu nebot Joan, fent acoltellejar molts nobles messinesos qui s'éren retuts, entre los quals se trobaven En Frederich Ruffo, En Perono Ruffo, En Ramon d'Ansalone, En Jaume de Scordia y En Jaume Capitxe, y altres varons molt principals, «lo qual féu-se, vé a dir conclohent l'annalista, ab gréu nota de la nació catalana.» Lo resultat de la brega fóu havér-se salvat divuyt galéres de Sicilia, inclusa la capitana, qui poguéren estorçre, restant-ne en podèr del rey d'Aragó altres divuyt, séns que hom tinga noticia de les quatre restants, que ben segur romandríen inutilitzades o esfondrades, de manéra que en aquest segon combat recobrà En Jaume les setze galéres que primer havía perdudes, y encare dues més. Entre los cavallers qui més s'assenyalaren en aquesta jornada, per la nostra part, citen-se los noms d'En Gilabert de Centelles, En Guerau y Ferrer d'Alemany, En Pére Sesse, En Ramon de Cabrera, En Guillèm de Sant-Vicenç, En Pére de Mont-agut, En Simó de Bell-lloch, En Riambau Desfar, En Tomas de Pròxida (nebot d'En Joan y un dels presoners que féren los sicilians, als quals aquests donaren libertat per tornar-se-n a Nàpols) y En Pére de Montornès.

Descrita aquesta sangonosa batalla, havèm recapacitat molt sóbre l'efécte que pogué produhir en l'esperit d'En Jaume, y havèm hagut la crehença de que lo vencedor, al revers de tots quants se proposen vèncer y ho aconseguexen, romangué menys sossegat y satisfét aquesta vegada ab lo triumfe, que no la altra ón fóu desbaratat y va perdre-hi les setze galéres. Lo fill d'En Pére *lo Gran* y lo de Na Cons-

tança, lo descendent d'En Pére *lo Catòlich* y d'En Mamfret, al dreçar les seues naus contra les d'aquells illenchs qui abans fóren los seus sotsmesos y tant l'estimaren, passejant la vista per los innumerables estandarts qui s'enarboraren al donar-se per ún y altre bàndol los crits de mort y venjança, calía-li descobrir que gayre-bé tóts, llevat del qui portava per divisa les claus de la Esglesia, y algun d'escaducer los llirs d'Anjou, ostentaven la molt noble insignia de les barres catalanes, ja soles, ja enllaçades ab les àligues de Suavia, emperò indicant de totes les passades l'origen comú del rebrot qui llavors s'escorterava sí-metéix, la igualtat de raça y racionalitat entre los qui mútuament se combatíen y cuydaven destrohir-se; la cridoria general qui encoratjava al estermini éra en un metéix idioma: en català; les nobles figures dels campions qui figuraven en primer térme, qui cercaven los seus parions o iguals entre l'enemich, havíen, no feya gayres anys, aplegats y sóts la senyera del metéix Jaume, combatut gloriosos contra los qui éren al present companyons, defensors y parents d'aquest; aplegats éren estats los Empuries, Entences, Lluries y Llances, y are, dividits per irreduhible avorrició y desig de venjança, ni les passades glories remembraven ni sabíen preveure l'oprobi de que-ls cobriría l'esdevenidor. Trist, ben trist hagué d'ésser aytal triumfe per En Jaume, al pensar que fàcilment podía trobar-se cara-a-cara ab lo seu germà Frederich, al qual, si éll no dongués mort per advertencia del cor, podía ocasionar-la-hi lo venjatiu almirall, manant-lo aterrar d'un colp de destral, revolcant-se axí, humiliat, en la seua propria sanch, lo germà davant los ulls del germà, lo rey de Sicilia als peus del rey de Aragó, axicom se revolcà desesperat lo famós Conrat Llança, qui en sa infantesa éra estat quasi germà d'En Lluria, abdós nodrits a Catalunya en lo reyal palau dels comtes-reys, y sóts cura de la virtuosa Na Constança. Fóra prou aquest càlcul a donar-nos lo convenciment de la opinió que assentam, emperò com no hi fós, nos induhiría a la metéxa lo comportament immediat d'En Jaume, tan bell punt com ha aconseguit lo triumfe: car, en comptes de prosseguir la

empresa y d'anar al encalç dels fugitius fins a Messina, ón podría molt ben ésser que ab la fórma del aveniment y la terror que infongués l'acost del agreujat almirall tót ho sotsjogassen, tornà enrere, ab la escusa de pendre les companyíes de soldats que teníen a Calabrià, en reemplaçament de la molta gent de la armada que's trobà a mancar, y dur-los a Sicilia: mas declarant poch aprés, davant los richs-homens, que havía complert encare molt més d'açò a què éra tingut. y puix havía dexat la empresa de manéra que avinentment podrír dur-se a compliment, séns fretura de les seues forces, restas lo duch de Calabria cunyat séu a Sicilia ab aytal obgécte, acompanyat del almirall y dels principals capitans, y éll se-n tornas a Catalunya, a ón li convenía anar per resoldre enujosos afers dels seus reyalmes.

Posada per obra semblant resolució, permutà los barons y cavallers sicilians que tenía presoners ab los aragonesos y catalans qui ho fóren abans en lo combat del Faro y en la Farretana, dexant al duch les trópes de que pogués freturar; y amenant ab sí lo príncep de Tarent, passà ab la armada a Salern, ón éren la reyna Constança, mare séua, y la reyna Na Blanca, sa muller, y duhent-les a Nàpols, d'aquí prengué vela tantost dret a Catalunya, ón arribà y desembarcà a Barcelona a la primería del mes de Desémbre.

Aytal manéra de obrar, que revela, séns dupte algun, lo més íntim y horrible penediment, bastant per donar fí a aquell que la Historia ha cognomenat lo *Just*, si lo sentiment d'alta justicia hagués fét més sensible son cor, no pogué ésser provada, com naturalment se desprèn, per ningun dels grans potentats qui s'interessaven en la nomenada pau general. En Jaume, ab aquest acte, aprés de cobrir-se de infamia per la sanch vessada, havía inflamat encare més los odis y ocasionat la major set de venjança, séns atènyer lo principal obgécte per lo qual tot allò éra fét: si abans se retrassava la empresa contra Sicilia éra per la temor de les malastrugances, y are havía ocasionats los desastres, y la Sicilia seguía de tót aximetéix, essent molt més difícil conquerir-la los anjovins tots sols, posat que l'enemich éra ja llavors més venjatiu.

La córt de Nàpols manifestà, donchs, de prompte, una estréma fredor envers lo rey d'Aragó; sóbre éll ploguéren malediccions que axí sortíen de bóques franceses com de sicilians, y no éren passats tres mesos aprés d'aquesta féta, a 15 de Janer, con lo papa Bonifaci,—qui acabava de ordenar lo jubileu concedit a la Cristianitat de centuria en centuria, a les-hores per encoratjar als prínceps a la conquésta de Terra-Santa (1),—escrigué a En Jaume culpant-lo del seu comportament, exhortant-lo «a la esmena del séu crèdit y reputació, que-n patíen en la opinió pública» (2), incitant-lo a seguir de nou la empresa, recomanant-li un socórs de galéres que demanava lo rey Carles, y apremiant-lo, a la fí, per que requeris los catalans y aragonesos que estaven a Sicilia que jaquissen lo servey d'En Frederich, com fóu ja requerit al començament, sóts pena de procehir ací contra élls y los llurs béns; emperò, segons declara lo Zurita, «lo Rey tingué escuses dihent que havía fét molt més d'açò que éra tingut de fer, per los tractats de la concordia; car dexava l'enemich vençut y quasi desbost del senyoríu y possessió de la mar, y lo rey Carles ja senyor d'aquesta ab lo seu almirall, que éra, aprés de sa persóna, tot quant dexar podía;» afegint encare en la part tocant al segrést y confiscació de béns, que jatsía a tots los qui no compliren la ordinació de venir-se-n los hi fóssen ocupats béns y réntes, «lo Rey les manava donar als seus parents, y contra llurs persónes, no declarà que perçò incorreguéssen en àvol cas».

La neutralitat o indiferencia, donchs, d'En Jaume produhí major compromis respécte del pobre duch de Calabria, a qui tocà carregar ab tot lo pès de la guerra, y en lo metéix territori sicilià. Ni En Frederich ni los seus àulichs y capitans s'esmayaren per lo contratémps sofert al cap Orlando, ans aparellaren nous plans de guerra, desplegaren grans vigilancies y activitat, y per tal perfidia d'aquesta part y per lo

(1) Dés de Roma, a 5 de les calendes d'Abril, any tercer del pontificat de Bonifaci VIII; aquest Papa havía convidat En Jaume a passar a Terra-Santa, concedint-li les indulgencies del Concili general. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 5, lligall 21, de Bonifaci.

(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 4, lligall 22, de Bonifaci VIII.

sabèr y relacions d'En Lluria per altra, començà d'aquella hora en avant un període lo més desastrós en lo qual les grans trahicions ocupen certament lo primer térme de la pintura que davant tenim. Nosaltres prescindim de descriu-re-l, si bé fórmen part de ses menuderíes aquells metéixs personatges catalans y aragonesos, sémpre fehels a En Frederich, que en anteriors féts han figurat, per no correspondre aquest treball al nostre principal obgécte, y-ns limitarèm tan sols (remetent lo llegidor als Annals del Zurita qui ho descriuen més estensament) a fer memoria de que, tras avences y pèrdues d'una part y altra, encesa per fí una batalla entre les tropes del duch de Calabria y les del rey Frederich, fóu fét presoner lo príncep de Tarent ab gran perill de la vida y vegé destroçat lo seu estol, prop de Catania, lo díe primer de Desembre—¡ben segur lo metéix díe en què En Jaume desembarcava tranquil a Barcelona, fugint de noves peripecies! — essent després portat l'ilustre presoner, separadament d'altres cavallers de sa comitiva que també fóren empresonats, al castéll de Cefalù, allà metéix ón lo rey Carles, pare séu, éra estat també empresonat en altre témps.

Ja havèm manifestat més amunt que En Jaume havía rebut lletres del Papa: fóren aquestes diverses, y arribaren a les seues mans estant éll a Barcelona, essent la darrera rebuda per lo Janer, de manéra que és probable çò que lo Zurita diu, de que no-s mogué lo Rey de la dita ciutat d'ençà de sa arribada fins al mes de Febrer. Lo motiu que alegà En Jaume al tornar a Catalunya, ón li calía espatxar molt importants afers tocants al seus reyalmes (apart de la ponderació), podía ésser lo mal jahent que havíen près alguns dels dits afers que havía dexats penjants, entre élls, lo de lluytar ab Castélla en les fronteres, lo d'assegurar Albarrací fora del nini d'aquesta nació, lo de tallar qual-se-vol rebrot de ɔrra civil o entre nobles que pogués alçar-se, com la an-or del Pallars, dedins Catalunya, y lo de pendre pos-ɔió de Murcia que adquirida havía. A aytals obgéctes ɪgué En Jaume, a parèr nostre, entant que estigué a Bar-

celona, car durant los dos mesos darrerament citats provehí al reforçament de les osts aragoneses de la frontera, prevíngué al alcayt d'Albarrací per si fós cas de que En Joan Núnyeç no complis dins lo térme que li havíen assenyalat per usar d'aquell senyoríu, y romangués, com axí ho féu, servint al rey de Castélla; fermà una concordia ab Na Guilleuma de Mont-cada, qui éra estada muller del infant En Pére, per que los seus béns, que consistíen en Giróna, Manresa y Besalú, séns altres viles y rendes, tornassen, témps a venir, a la Coróna,—si bé axò donà lloch a pléts més tart entre los successors de la dita Na Guilleuma y alguna de ses germanes, en virtut de certa substitució que havía féta lo vescomte del Bearn, parc séu,—y finalment, estigué al aguayt respecte de les pretensions del rey castellà, per quant tocava a Murcia, com éra d'esperar, en acabat de ordenar lo referent a Albarrací.

La questió d'aquest senyoríu lo resolgué En Jaume, aprés de prevenir manyosament al castellà qui-l gordava o tenía encomanat, trametent-hi En Llóp Ferrench de Luna, ab algunes companyíes de peu y de cavall, al qual se retéren tantost les fortaleses y viles d'Albarrací, venint axí a raure d'aquella hora en avant aquell petit emperò important Estat, que tantes questions portà dés de la antigor, agregat a la Coróna d'Aragó, ab doble avantatge, per empatxar axí que-l possehís Castélla y-l transformas en ciutadella y centre de forces poderoses a destorbar o malbaratar, en moments donats, les millors empreses que ideassen los nostres reys. Aytal colp inesperat a Castélla produhiría séns dupte algun un nou moviment de trópes contra los gordadors de les nostres fronteres, y per tant reclamava estremada vigilancia per l'esdevenidor. Fóu a-les-hores que lo Rey, per entendre-ho axí, se-n anà a Barcelona, y passant a Valencia, no content ab reforçar los qui devíen contrastar qual-se-vulla irrupció de Castélla o particular del despossehit Joan N nyeç, volgué encare revestir l'acte d'adquisició d'Albarra de tota solemnitat y pompa que feya al cas per que la met xa importancia que donaven al fét revelas la ferma resol

ció del nou possessor en conservar aquella proprietat: isqué de Valencia ab gran seguici vers la referida vila d'Albarrací, y aplegats, la diada de Sant Pére y Sant Pau del mes de Juny del any de Incarnació 1300, a la esglesia de Sant-Salvador, los oficials, jutges, municipalitat, canonges, clergues y cavallers, aquests en gran nómbre, y gayre-bé tóts aragonesos, inclus lo qui abans tingué encomanat lo feu, juraren a En Jaume per senyor natural d'Albarrací, y féren-li homenatge de mans y bóca, cóm éra costum, y lo Rey, en commemoració del fét, donà a Albarrací lo títol de ciutat, que fins a-les-hores no havía tingut; passat lo qual, se-n anà a Terol, ón se trobava a les derreríes de Juny—en la qual vila rebé un missatge d'un cavaller castellà qui, tement que fós acomesa Molina per En Jaume, l'interpelava al metéix témps que en lo tractament li llevava lo títol de rey de Murcia, al qual contestà ab estréma agudesa lo nostre rey, burlant la fatuitat del interpelant, segóns és de veure en lo Zurita;—y passà tantost d'allí a Çaragoça, ab l'obgécte de celebrar córts, essent aquestes congregades a la esglesia de Sant-Salvador, y començant lo díe 9 d'Agost.

Per les dates dels documents eczistents és de veure que En Jaume continuà a Çaragoça durant los mesos d'Agost y Setémbre, y entre aquells hi sobressurten los relatius a un fét, ben segur més interessant que totes les batalles, les combinacions diplomàtiques y tractats y altres sengles féts qui-ns han ocupat fins are. Lo mencionat Annalista, qui certament los véu, dexà consignat lo fét en la seua gran obra, y donà-l com a esdevingut la metéxa hora que-s teníen les córts de Çaragoça, per més que, al nostre entendre, és un acte independent de les metéxes, no més que resolució del monarca, com és de suposar, aconsellat dels seus més íntims amichs, o per efecte de instancia o ilustrada declaració de les persónes interessades en lo bon nom de la patria y en la perfécció intelectual de tots los seus fills. En estrém honrós és lo fét, clara resplendor de la civilització qui havía d'anarse descapdellant a travers dels segles, y en la que no romangué per cert enrere la nostra nacionalitat, y puix recau en

esplendorosa gloria de Catalunya, y és una plana inesborrable de la historia general de les arts y sciencies en les passades centuries, tenim pruija en ampliar com correspon la senzilla indicació del Zurita, justificant-la ab noves y descobrint la patriòtica mira qui induhí al rey En Jaume a complir un acte per lo qual gayre-bé de grat li perdonaríem totes les demés errades y caygudes que pogué cometre com a polítich y governant. Nos referim al establiment de la universitat literaria de Lleyda.

Pot havèr-se donat aquesta general denominació en témps moderns a imperféts y antichs estudis, lo foment dels quals fós degut a alguna corporació particular, à la generositat d'algun capítol o a la anomenada que als metéixs haja valgut la casualitat de produhir un dexeble qui ab lo témps arribas a ésser eminent, si no en les sciencies, en los càrrechs públichs a ón lo portà la sort o lo curs natural de féts en què intervingué: aximetéix podríem considerar les lliçons de determinades sciencies que tant a Barcelona com en altres punts donaren alguns particulars gelosos de la pública instrucció, y animats de la generositat que inspira la sciencia per dexar participar als demés dels avantatges que ells solament adquiriren, ja per lo llur propri mèrit y constant afany en l'estudi, ja per havèr tingut la sort de freqüentar en altres ciutats forasteres, veritables centres scientífichs de aquells témps, les aules o públiques escoles que s'obriren per espandir per tots indrets d'Europa los coneximents humans. Emperò lo pensament de l'Estudi general de Lleyda, apart de corregir les imperfeccions anteriors, d'aplegar les ensenyançes disperses y de igualar aquesta nació a les més avançades referent a la sobirana gloria del sabèr, se distingeix per la manéra especial ab que vé realitzada; car, per bé que no fós llavors freqüent lo nom d'Universitat per designar un Estudi general,—ben segur per no confondre-l ab lo d'una altra institució, posat que axí nomenaven l'ajustament d'habitants representat per la municipalitat en sengles pobles,—lo nou establiment literari de Lleyda tenía tot lo caràcter ab què s'han distingit posteriorment los qui han merescut lo

nom d'Universitat, podent ésser dit que en sa organització s'hi troba la pauta de les que de llavors ençà s'han anat creant o reformant en aquests reyalmes.

Per més que vullen dir que En Jaume fundà lo dit Estudi ab decret y autoritat del Sobirà Pontífech, y que axò sía cert, convé aclarir que lo pensament no partí de Bonifaci ni a éll fóu degut (que, a tenir aquest esperit, no curara de favorirnos esclusivament a nosaltres, sinó d'En Jaume, com axí ho espréssa lo breu en virtut del qual, *a petició y súplica del rey d'Arágó*, concedeix lo papa al Estudi general, *que aquest havía deliberat instituir a Lleyda*, los metéixs privilegis, gracies e immunitats que éren concedits per la Seu Apostòlica al de la ciutat de Tortosa (1). Lo témps qne mitjançà aprés de la súplica del Rey fins a atènyer la concessió de Sa Santitat prova que, no obstant la data de la institució, éra ja anterior la pensada; y axí vehèm que en lo primer privilegi de fundació per En Jaume, donat a Çaragoça en les calendes de Setémbre del any de Incarnació 1300, dreçada als *pahers, prohomens y universitat de Lleyda,* fa referencia al breu del Pontífech, que, sabèm, fóu instat o solicitat per éll.

Déxa-s'hi veure en tan notable document principalment la amor patria qui esperonà En Jaume a fer una obra axí útil, lo desig d'espandir la sciencia en aquestes regions, y la pruija en revestir lo nou establiment de totes les perfeccions que merexía. Notable es la capçalera del privilegi, mirat per aquest costat, al espressar que convé recollir en aquests reyalmes y terres los fruyts que produhissen les llevors de les doctrines que gitaren, per mijà del estudi, los més prudents, y que cés la necessitat d'anar a captar sciencia en nacions forasteres: *per quod viris eisdem scientiarum quarumlibet honestarum apud nos alimenta condantur ut nec potissime nostros fideles et subditos pro investigandis scientiis nationem peregrinas expetere nec in alienis ipsos oporteat regionibus mendicare.* Manifésta lo Rey que ha consultat mólt tocant al millor púnt ón podía allogar-se lo nou Estudi, y que ningun apa-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* butlla 11, lligall 21, de Bonifaci VIII.

regué tan avinent comla ciutat de Lleyda, per ésser *ut ortum fertilitatis en fecunditatis conclusam ac fontem deliciarum signatum que quasi quoddam intermedium terrarum ac regnorum nostrorum existit.*

Referent a la ensenyança, diu lo Rey que deu ensenyar-s'hi dret canònich y civil, medicina, filosofía y arts y qual-sevolgues facultats y sciencies aprobades que hom conega, fóssen quines fóssen, prohivint severament que hom puga ensenyar-les en altres bandes dels seus reyalmes, y als escolars que vagen apendre-les fora de Lleyda; y declara que les libertats, gracies e indulgencies, axí reyals com apostòliques que-s concedesquen, comprenen tant als qui són doctors y mestres com als éscolars.

Ab data 4 de les nones de Setémbre, de la metéxa ciutat de Çaragoça estant, atribueix noves y majors qualitàts a la ciutat de Lleyda, que la fan digna d'ésser escollida per l'establiment del Estudi general *locum comune et quasi regnorum et terrarum nostrarum intermedium quoddam fertilitate victualium-opulentum aeris, temperantia moderatum, aquarum et fluminum abundantia, circunscriptum nobilitate, civium insignitum ac decenti populo decoratum*, y ferma los estatuts y ordenances per los quals deu regir-se d'aquí avant, dreçant-los als doctors, mestres y escolars. Entre los articles n'hi há alguns de molt notables, declarant-ne ací l'esperit d'élls en resum: dóna facultat lo Rey als estudiants forasters per que puguen elegir y nomenar quiscun any un rector, concellers, un uxier general y *bancharios*, qui seràn també forasters, los quals deuen tenir les metéxes atribucions sóbre los doctors, mestres y escolars que los qui exercexen aquells càrrechs en la universitat de Bolonya; als doctors qui aspiren al títol de mestres, los obliga a un eczamen per los doctors mestres y demés, y a rebre lo llibre, la facultat de llegir (ensenyar) y la dignitat magistral de mans del canciller reyal a son vicari, qui serà tots-témps un canonge de Lleyda; marca los drets que un hom deu satisfer per obtenir aquesta y altres dignitats; concedeix grans privatives a favor d'aquells qui hi anassen a estudiar, o ab l'obgécte de vendre llibres y pergamins, entre

altres la de no ésser tinguts d'anar a les cavalcades reyals o vehinals, al exèrcit, al sometent o crida o a qual-se-vulla empresa qui equivalga a semblants actes; prohibeix als oficials reyals y d'altres que puguen fer *enquésta* o indagació en les cases dels doctors, mestres y escolars, clergues o llechs; imposa la pena de cent sous jaquesos o de cent açots al qui promogués renyines o avalots qui puguen interrompre la quietut y repos qui deu regnar en lo punt que s'és limitat en la ciutat per alberch dels dits protegits, tant si lo culpable és home com fembra; assenyala altres diverses penes per crims anàlechs als referits, algunes d'élles fins crudels; prohibeix y castiga los molts y diferents defalliments que puguen cometre los estudiants, entre altres lo d'exir de nits ab armes y estruments musicals, en qual cas, si són lléchs, perdràn solament les armes y estruments, y si clergues, seràn tramesos noresmenys al bisbe per que-ls castich; etz., etz.

Tots los avantatges que resulten del nou establiment los recomana lo Rey, ab carta datada a les nones de Setémbre, a tots los bisbes d'Aragó y Catalunya, recomanant-los que distraguen als seus subordinats d'anar a estudiar al estranger; y si van a estudiar a Lleyda, permeten als beneficiats que percebesquen les rendes dels llurs beneficis axí-com si-ls servissen. Y ab la metéxa data prohibeix absolutament los estudis en altres ciutats; faculta als doctors y mestres que accepten lo salari que-ls hi oferexen alguns ciutadans de Lleyda, ab qual intent mana al veguer y pahers que facen un repartiment entre los vehins y que-l percebesquen tot-seguit; y darrerament nomena, per que sía tantost uxier general y estacionari del Estudi de Lleyda En Andréu d'Espens, clergue, emmullerat, en atenció a sa feheltat, legalitat y mèrits de prohomenía, tant com duras la seua vida, ab obligació de portar los coderns y llistes dels estudiants, segóns és costum per los uxiers dels estudis de Bolonya y Tolosa (1).

Concloses les córts de Çaragoça, o ja desempatxat lo Rey del cabdal afer que s'hi devía tractar, se-n tornà vers lo mes d'Octubre a Valencia, ón lo cridava, de segur, lo metéix

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 197, foli 175 y següents.

negoci qui abans allà lo cridà des de Barcelona, a sabèr, la guerra, o aparença de tal, ab Castélla. Dièm aparença, car verament los preparatius no corresponíen a la decisió, parexent ans bé que aquells éren solament fets per entretenir, mentre que-s resolguéssen altres afers per la vía diplomàtica, No seguía en millor estat Castélla d'aquell que havèm descrit sus-are, car no éren pochs los qui preteníen manar, axí d'infants reyals com de richs-homens, tant que obtinguéren ben prompte fer desunir lo jove rey don Ferran y sa mare donya María, originant-se-n nous bàndols y embolichs.

A tot açò paraba esment En Jaume, ja movent-se con convenía, ja escoltant quietament, y ben segur amostrant-se poch espansiu, la embaxada y proposicions d'uns y altres. La primera resolució guerrera que prengué fou anar a assetjar la vila de Lorca; mas sía per tolerancia séua, o per major previsió dels contraris, féu-hi cap ab forces suficients per defendre-la l'infant don Joan, fill del infant don Manuel, y a-les-hores, a escusa d'exivernar, les osts aragoneses tornaren a llurs gornicions. Sobrepujà en aquella ocasió entre los infants castellans un personatge portuguès, lo Comte de Barcelos, no tenint açò d'altre significat que la pruija de fer-hi intervenir lo rey de Portugal don Dionisi, casat ab la germana del Rey d'Aragó, Na Elisabet (coneguda per la santa d'aquest nom), en los afers que tractar-se deguéssen en profit de la reyna dona María. En eféfcte, a mijan Novémbre, rebé En Jaume a Valencia una embaxada del seu cunyat portugués, proposant-li unes vistes; si bé hi accedí, segóns apar, mentre que trametía sa contestació, per conducte de Ramon de Monrós, ab tot y havèr fét retraure abans les trópes qui havíen d'anar a Lorca, ab pretést d'exivernar—en aquella estació que és la més crua del any,—trameté resoltament les seues trópes a aquella vila, y manà combatrer l'alcàzar ab gran furia, assenyalant un terme als seus defensors dins lo qual devíen sotsmetre-s si en tot éll no-ls socorría lo rey Ferran, fent-ho aximetéix ab los castélls de Febar y de Xotos; y acabat lo térme, que començà a correr dés lo 18 de Desémbre, sots metéren-se a la fí les fortaleses de Lorca.

Puix que lo térme éra de cinquanta díes, podèm calcular lo témps que romangué allà lo Rey, almenys fins a la primería del Febrer, y en aquest entremig, sóbre la fésta de Nadal, compareguéren al Reyal d'En Jaume uns embaxadors de Mahomet-Abvabdil Abennacer Alamir, rey de Granada, per tractar d'una concordia ab don Alfons de la Cerda (pot-ser aparellada per lo metéix En Jaume), de la qual parlarèm tantost. Ningú no duptarà, donchs, que hi estava en aquesta jornada personalment en Jaume, com axí ho confermen los homenatges que li prestaren; y segóns escriu l'autor de la *Historia del rey don Ferran*, les trópes del rey d'Aragó assetjaren després dos altres castélls molt forts de Murcia, nomenats Mula y Alcalà, que fóren socorreguts per tropes de Castélla, afegint que En Jaume se recollí a Murcia, la qual ciutat poguéra ésser assetjada y combatuda en tant que s'hi deturà lo Rey, car la reyna Na Blanca havía parit, y estaríen en gréu perill, si no ho empatxaven los infants don Enrich y don Joan.

Aquesta darrera nova, que transcriu lo Zurita, és duptosa sino confósa, car lo part de la reyna fora d'allà no sería motiu per que lo marit se recollís a Murcia y corregués perill, y a no entendre-ho axí nos caldría supondre que en aquesta ciutat o en lo campament estigués la Reyna, cosa no probable, per més que sía per aquest témps con Na Blanca infantà son segon fill, l'infant En Alfons (1). Lo Zurita diu que estava ja En Jaume a Murcia a les darreríes del mes de Janer, provant açò que no hi hagué necessitat d'esperar tot lo térme convingut per apoderar-se de Lorca, y que al metéix témps lo Rey don Ferran estava a Guete, dés de ón menaçava entrar en les frontéres d'Aragó; emperò segóns, és de veure, acabaren per esbargir-se tants d'aparats del ún y del altre monarca, car lo castellà féu retraure los séus, y En Jaume, qui no estava resolt a amollar çò que ja possehía y çò que anava agavellant y fins a tant que la força dels tractats o de la alta política lo convidas a fer-ho, se-n tornà tranquilament a Va-

(1) Era nquest lo ségón fill que tingué En Jaume, y fóu lo seu immediat successor al trònus, per los motius que després dirèm.

lencia, llà ón a 29 d'Abril—y d'aquesta data en avant devèm començar ja a comptar lo nou any de la Incarnació 1301, començat al Març,—concordà la pau y aliança ab lo rey de Granada, provant açò la esperança que-n tindría, con los embaxadors del granadí anaren ab éll a Lorca, per ordenar la altra concordia ab don Alfons qui s'intitulava rey de Castélla.

Semblant proposició del granadí reposava en la esperança que lo dit pretendent tenía de triumfar, si aconseguía los socors y ajuda de la França, ón lo mantenía actiu En Jaume, y per si fós cas que de fét obtingués don Alfons lo domini de Castélla o que-s reservas lo régne de Sivilla y Còrdova, solicitava Mahomet que li donassen Tarifa, Medina, Alcalà y Beger, que deya que éren séus y estaven ocupats contra dret. No sabèm la resolució d'aytal proposta o solicitut, que depenjava del anament favorable que seguissen los afers d'En Alfons, emperò prova açò tota-hora que hi havía inteligencies entre Mahomet y En Jaume, ab la idea, aquest, de lligar les demés potencies espanyoles contra Castélla, y aquell, de profitar la ocasió per engrandir los seus dominis. Per més que En Jaume instas lo rey de França per que favorejas don Alfons, pintant los greuges féts a aquesta nació per lo difunt don Sanxo de Castélla, los avantatges que resultaríen per Navarra (llavors francesa), si ajustada al Aragó conseguía esténdre ses fronteres, y la facilitat del triumfe de don Alfons si Felip li ajudava, y sóbre-tót si feya per manéra que la Esglesia lo patrocinas, no s'hi aplanà lo lo francès, dient que parexía millor una avinença entre les dues branques qui-s disputaven lo setial de Castélla: podènt per ventura convenir que los reys trametéssen llurs embaxadors a Narbona.

Restaren interromputs per algun témps los plans que madurant anava lo rey En Jaume, per un greujós fét esdevingut al reyalme d'Aragó. Havía tingut lo Rey la sort de que en los primers anys del seu regnat no s'éren recordat los richs-homens de crear los obstacles que sabíen oferir a tot rey novell, dels quals estan ja prou informats los nostres

lectors; mas com bastas a aquells ambiciosos feudals la menor escusa per desordenar lo pahis, li-n cercaren aquesta vegada, cansats de la pau y benestar, per rahó de no ésser suficients les réntes assenyalades per cobrir-se dels deutes que devía satisfer la Coróna, y séns més ni més, com de costum, ajustaren-se, van prorrompre en irreverencies, començaren a fer correríes talant los llogars del térme de Çaragoça, tant que a aquesta ciutat calgué posar-se en armes per contrastar-los, atemptaren de commoure los coratges, y de inflamar los de Valencia y Catalunya contra lo Rey, y, en suma, confonent la libertat que invocaven ab la llur fantasiosa volença, traguéren escarn d'allò més sagrat, axi tocant a les institucions com a les lleys establertes, y de les persones qui representaven lo podèr y la justicia, pervers procehiment digne tan sols de dispersos capitots séns lley ni patria de témps més moderns.

No corresponent, com ja indicarem en ocasions consemblants de la Historia de Catalunya, ocupar-nos d'aytals afers, sinó per relació incidental, bastarà consignar, com ja ho consignaren los més assenyalats historiadors d'Aragó, que en aquell conflicte los senyors unionistes van propassar-se, atacant a les municipalitats y al element popular,—¡y encare hi hà en aquest témps d'are qui somnía veure en los alçaments de la Unió la sement de les modernes institucions lliures y un pas avançant envèrs la civilització de que gaudím!— menyspresaren la autoritat de les córts, la jurisdicció y podèr del Justicia, que a instancia d'élls metéixs s'éra creat, proclamaren ésser invàlida la autoritat d'aquest jutge y d'aquella assamblea, mancaren a la cortesía, al devèr de cavallers y a la obligació de vassalls y de patricis, emigrant voluntariament séns pendre comiat ni de les córts ni del Rey, per anar a oferir los llurs serveys a una nació estranya; y per als gosadíes, aprés del dictamen de les córts y de la sentencia del Justicia, a la qual se subgectà de bell començament En Jaume (y convé declarar aquest acte de dretura del seu esperit), fóren condemnats los renitents a perdre les honors, menyaderíes y cavalleríes que del Rey tenien, declarant que aquest pogués donar-los al que li vingués de grat.

Va sabèr En Jaume la nova d'aytal escàndel y de la resistencia que-s proposava fer la ciutat de Çaragoça als richshomens sublevats, estant a Lleyda, y dés d'aquí manà als sobrejuncters del reyalme y als demés oficials reyals que favorejassen los jurats y vehins d'aquella capital y dels seus poblets: mas, aconsellat després lo Rey de que no convenía presentar-se francament a les córts, que podía congregar ab qual-se-vol escusa, axí ho féu En Jaume. per oferir sa demanda davant los veritables representants de la terra, acte que-s complí lo díe 29 d'Agost, a la esglesia de Sant-Salvador. Mentre que duraren los tràmits del procés que subgectaren a la autoritat del Justicia y fins la seua sentencia definitiva y compliment, hagué d'aturar a Çaragoça En Jaume, distrét forçosament dels altres afers públichs; y allà vehèm-lo encare al Setémbre, con pronuncià lo'Justicia la sentencia; al Octubre, al complir l'obgécte que havía servit d'escusa per la reunió de les córts, a sabèr, lo jurament del infant En Jaume com a primogènit y successor en lo reyalme, y, per fí, a mijan mes de Novémbre, con respongué als culpables que-ls rebría segóns lo Fur d'Aragó disposava, en la qual data isqué de la capital del antich reyalme son monarca, y s'encaminà a la vila de Terol.

Ans que vejam en quina manéra, tranquil y vencedor legal dels rebetles, emprèn novament En Jaume l'anament dels afers qus ocupaven llavors ab preferencia la seua atenció, convé, jatsía de passada. per que no-ns manquen antecedents en futures solucions, donar una lléu idea dels aveniments de Sicilia, d'ençà que fóu lo príncep de Tarent vençut y près. Si bé aquest fét augmentà la valor y esperança dels sicilians, no s'esmayaren los llurs enemichs; y axí lo duch de Calabria, qui seguía a Catania, axicom En Lluria, qui éra anat a Nàpols en quésta de socórs, valguéren-se de grans remeys per dur a acabament llur progécte d'apoderar-se de Sicilia, de fórma que los esforços d'una part y altra donaven per resultat una alternativa contínua de triumfes y aperduaments.

Anant lo Duch al castéll de Galiano, convinguéren en què s'aplegassen a un punt donat, a Ursino, les trópes de

aquest y altres que hi havíen de fer cap, manades per Guàlter, comte de Brièn, en nómbre de tres-cents de cavall. En Blasco d'Alagó y En Guillèm Galceran (castellà) comte de Catànzaro, isquéren al seu encontre, y aprés d'una terrible batalla, romanguéren aquélls senyors del camp y lo de Brièn vençut y presoner. Los vençuts, segóns lo Muntaner, se donaven títol de Cavallers de la Mort, y justificaren llur títol, car trobaren çò que-ls convenía.

Ab aquest nou triumfe dóna-s a compendre que si havíen abans cobrat esforç los defensors de Sicilia, lo doblassen al present, y s'aparellassen a les més arriscades empreses, axicom ho féren armant vint y set galéres, ajustant-se-n'hi altres cinch de genoveses, y donant lo comanament de tótes a En Conrat d'Oria per contrastar la armada de Nàpols. Séns que vullam atribuir més o menys mèrit als nostres compatricis, podèm observar que sonen aquesta volta sols noms de sicilians com a principals cabdills de la empresa, y pot fer-se que llur céch entusiasme los portas a un desengany que prompte havíen de soferir, apar de quant pogués ajudar-hi la impericia del almirall genovès y la astucia d'En Lluria, qui tingué la bona pensada d'agregar a la seua armada les galéres de Pulla y altres set de genoveses, qui éren de la banda dels Grimaldos, enemichs dels d'Ories, de manéra que en lo combat que s'aparellava veuríen combatre genovesos contra genovesos, com en lo cap Rotllan van combatre catalans contra catalans.

La impremeditació dels sicilians y del llur almirall d'Oria, qui gosà desafiar a En Roger, tingué la fí que feya a esperar: lo qui més imprudent era estat, En Benincase d'Eustasi, y qui més s'entoçudí en presentar batalla, prop la illa de Ponça, contra lo consell dels prudents, fóu lo primer qui se-n isqué de la préssa, seguint tras la seua galéra altres sis, y l'almirall, qui s'aguantà ab tenacitat, no retent-se fins a veure que anaven a cremar-li la galéra, calgué-li retre-s a la fí ab los seus genovesos, dels quals se venjà després vilment En Lluria manant tallar los munyons y traure los ulls als ba-

llesters que aquests amenaven, restant per fí al vencedor vint y vuyt galéres de la armada de Sicilia.

Aquest infortunat succés inclinà, com és de pensar, la balança de la sort a favor de Carles, perçò com, a la força o per tractes, anaren-se a ell sotsmetent los castélls de Francavila, Rachal-giovanni (encare que aquest tornà bentost al podèr d'En Frederich, Tabas, Delia, recobrat y defès no gayre aprés per En Berenguer d'Entença en servey de Sicilia, y diferents altres, méntre que En Lluria, en companyía del legat, cardinal Guerau de Parma, anava ab la armada fent lo tóm de la illa, convidant los habitadors a la sotsmissió y acometent als qui-s resistíen, com s'esdevingué a Términi, a ón En Uch d'Empuries y En Mámfret de Chiaramont l'escarmentaren, per tal que tingué d'escondir-se y salvà-s per miracle, Aplegat després ab lo Duch, prosseguiren abdós lo metéix sistéma, dividint la armada, y discorregué ab la una part l'ún la costa de mig-jórn y l'altre la del septentrió; mas un temporal desbaratà llur propòsit, destroçant-los-hi vint y dues galéres; y encare en aytal estretor profità En Roger sa agosarada astucia, car fent la vía de Palerm, cercà camí de tractar en secrét ab En Blasco d'Alagó, per trobar lo mijà d'establir una concordia entre los principals contendents, negant-s'hi aquell resolt y honrat aragonès.

Aquesta darrera resolució del almirall, no havènt-ne la Historia posat en clar lo motiu, podría tenir algun lligament ab un fét en què hi figuraven habitadors de Palerm, En Pére de Calatagirone, En Gualteri de Bellant y En Guiu Filanguieri, iniciadors d'una conjura contra En Frederich, que aquest descobrí, castigant lo primer dels nomenats ab la pena de mort y los altres ab la de eczili. Al metéix temps, resolgué lo Duch assetjar Messina per mar y per terra, y axí ho manà fer, anant-se-n ell entretant a combatre ab altres forces Reggio, que defensava lo compte d'Empuries: se defensaren enèrgicament en abdós punts los sicilians, y los de fora socorreguéren a meravella aquella ciutat, fent acomeses per introduhir-s'hi, com axí ho conseguí don Blasco, lo qui tingué la dissort de morir-hi, no gayre aprés, de malaltía,

essent aytal mort una gran pèrdua per la causa de Sicilia: emperò, ab tot y los esforços de la una part y altra, no se aconseguit avantatge per ninguna, a causa de la gran escassesa que un hom patía, de manéra que comportavén fam y miseria tant los assetjats com los assetjadors. Per encoratjar aquells, car de la salvació de Messina depenjava la de la illa, hi entrà dedins En Frederich metéix en persóna; mas la tristor y la desesperació lo-n féren exir ben prompte, duhent-se-n a les vehines roques los habitants, y encarregant la defensa de la ciutat a En Nicolau Palici; y, malgrat tan afligida situació del contrari, los assetjants tractaren per necessitat d'alçar lo setge.

Veritable necessitat pogué esser aquesta separació o indiferencia d'abdós combatents; emperò, a parèr nostre, començà ací a nàxer una causa oculta qui obligava pot-ser a seguir per un altre sistéma lo camí seguit fins a-les-hores per atènyer lo retorn de la Sicilia a la casa d'Anjou o ans bé a la Esglesia. La muller del duch Robert, Na Violant, éra germana del nostre rey, e d'En Frederich: aparegué aquesta senyora com a interessada en la pau, y alegant lo just motiu o escusa del cansament y fadiga d'abdós exèrcits, del escàndel que éra per la Cristianitat, y de cuant sensible éra que axí se destrohissen mútuament dues persónes per élla axí volgudes com ho havíen d'ésser un marit y un germà, percaçà com si no-res una assentada, en què s'establiren unes tréves, al sosteniment de les quals donaren-se seguritats y ostatges. Emperò, transcorregut lo térme, reféts los coratges d'una y altra part, y previnguts convinents preparatoris durant aquest período, tornaren tantost a mostrar aparells de guerra, y en aquest cas intervingué en la lluyta un altre personatge qui fins a-les-hores no havía figurat: aquell Carles de Valois, *rey del Xapeu*, qui arribà, en témps del Rey En Pére, a intitular-se rey d'Aragó y comte de Barcelona, per justa y voluntariosa gracia de Martí IV: somnià fer-se en quella hora emperador d'Orient, alegant que Na Caterina, segona muller, filla de Felip y néta de Baldoví lo menor, mperador de Constantinoble, tenía dret a la successió del

dit Imperi, que ocupava injustament Andrònich Paleòlech. Era aquesta una ilusió ni més ni menys que la que tingué al venir, ab lo seu pare, a Catalunya en cerca d'una coróna de rey, séns altra diferencia que per aquesta havía-l entusiasmat lo papa Martí, y per la imperial anava are obcegat per lo papa Bonifaci, qui li donà lo govern de la Toscana, y li prometía fer-lo governador y protector del pàtrimoni de Sant-Pére.

Fins ací la galivança no passà de tal per part del Valois; emperò la realitat, per part de Bonifaci, éra que en acabat de aparellar la armada y féts tots los preparatoris de guerra per anar contra Constantinoble, prengués aquella la ruta dret a Sicilia y acabas de complir allò que s'havíen emprès de fer lo duch Robert y En Lluria, çò és, que arrancas tot d'una la illa de mans de Frederich. Determinació tan inesperada conduu naturalment a fer una pregunta: ¿si tan favorablement anava estenent-se lo domini de la casa d'Anjou per Sicilia, si éra ja llavors Carles, segons espressió del Zurita, senyor de la mar, ¿còm no profitaren la ocasió per dur a térme la empresa iniciada dés lo témps del papa Martí, assajada tantes voltes y ab tanta perseverancia d'aquella hora en avant, valènt-se del recurs acostumat de cercar lo recolze en la casa de França, tan interessada abans en l'establiment de la pau y axí identificada ab la política de Roma? La força de la espedició a Orient podía ésser un mijà més o menys segur per aconseguir l'obgécte, emperò lo metéix reforç que açò proporcionas a les forces navals de Carles y Roger sería més positiu si fós tramès per la França, si portas la recomanació moral d'ésser una ajuda proporcionada per lo rey Cristianíssim, y si materialment los soldats qui gorníen les galéres del ilus conqueridor d'Orient fóssen estats cavallers de la nació francesa y no gent arreplegadiçà de Toscana y altres punts, com axí és probable que fóssen.

Per altra part, ¿quí éra Carles de Valois per constituir-se en la ànima d'aquella empresa, per més que fós príncep de la casa reyal de França, si, com a home públich, no havía tingut ocasió de descobrir lo talent y demés qualitats reque-

rides per lo càrrech que devíen exercir, sóbre-tot devent ésser servidor d'una altra branca procehent de la metéxa casa, emperò de categoría superior a la séua; com ho éren los Anjous de Nàpols, tenint de tractar-se ab prínceps belicorosos, de la metéxa casa, y ab cabdills de tanta anomenada com En Roger de Lluria y altres capitans ja coneguts? Con ab prou feynes poguéren los Anjous recobrar un castéll de Sicilia, la França hi havía ajudat, y are que dominaven ja gran part de la illa y la mar, no-s valíen de França per volcar del tót la desequilibrada mola, y adhuch per part dels qui podíen tenir per segur lo triumfe, s'atempten y proposen camins de pau y de concordia... ¿Què podrà esser?

Descobrigam lo *quid* d'aytal confusa situació: sería cosa llarga d'esplicar si cercassem lo naximent del odi qui mijançà entre lo papa Bonifaci e los cardinals Colones, qui éren gibelins, y los desastres y escàndels a què donà lloch semblant odi més endavant. Felip de França patrocinà en los seus dominis aquests perseguidors o perseguits del Papa; los ressentiments que-n resultaren entre Bonifaci e lo rey de França van atènyer tals proporcions, que aquest s'oposà als drets de les esglesies de França, y valènt-se del títol de la regalía, convertí en altres usatges los delmes solament concedits per la guerra sagrada, empresonà lo legat apostòlich, y en conseqüencia Felip *lo Bell*, aquell príncep qui vivent encare son pare, *l'Atrevit*, s'era rigut del seu germà Carles de Valois perçò com séns rahó venía a Catalunya a cercar la coróna del seu oncle lo rey En Pére, y que injustament la hi donava lo papa Martí, arribà a veure-s en igual cas que-s véu aquell gloriós monarca, descombregat, privat del reyalme, y cedit aquest a qui ningun dret no tenía per obtenir-lo, ¡y aytal castich y anatéma lo fulminava lo papa Bonifaci, lo continuador de la política de Martí, y lo més unit a la [F]nça, en un principi per desheretar los prínceps arago[ne]os de Sicilia, y retornar aquesta illa als seus antichs [se]nys!

No síen causa d'estranyesa aquests féts y altres anàlechs [q]ui conega la Historia. Per quant havèm sus-are declarat,

donchs, vé un hom a compendre que los interessats en la pau o que la proclamaven com a camí d'especulació, vehent-se privats del gran element que éra per los llurs propòsits l'adjutori de França, temerosos per ventura de que lo rey d'Aragó se sotstragués a la docilitat que fins a-les-hores amostrat havía, y que per tant se reféssen los sicilians algun díe y lo rey llur arribas per sort a destronar la dinastía de Nàpols, apelaren al nou sistéma, lo principi del qual (segóns indicarem) se declarà ja dés del moment que la infanta Na Violant s'hi interposà, procurant vistes entre los enemichs y fent establir tréves ja que no sòlida pau. Aquest cambi podía venir més tart, emperò com perentoriament l'avantatge éra per En Carles d'Anjou, lo talent d'aquell qui dirigía llavors aquella política calculà que éra del tot convinent apurar més y més En Frederich, desesperar-lo y a-les-hores proposar-li lo novell camí, que éll, séns dupte, acceptaría de grat. A aytal fí, començades de nou les hostilitats, la armada d'En Carles de Valois s'encaminà dret a Sicilia; En Lluria y lo Duch, ab llurs forces de mar y terra, prosseguiren lo metéix sistéma adoptat abans de les tréves, e hi hagué preses y aperduaments de castélls' baralles y estratagemes, que no atanyen a nosaltres engrunar, havènt-n'hi prou' ab consignar ací que en aquesta darrera temporada se-n dugué generalment la gloria la part siciliana: emperò, transformat lo coratjós rey en actiu capità, ans bé feya ofici de militar, que no de rey, y los restants afers de la pública administració rebíen-ne menys-preu, anaven en disminució les réndes, no podènt contrarrestar la armada de la illa a la d'En Carles, vegen-se en contínua estretor los gordadors de les fortaleses de Calabria y Pulla, esclataven de colp y volta inesperades trahicions, trobava-s lo jóve rey isolat, séns rebre consol ni ajuda de ningun príncep, llunyat de sa mare, sotsmesa devota al Pontífech y contenta ab la companyía dels demés fills, y no li restava ja altra esperança sinó morir com a soldat entre los seus sotsmesos, con no pogués donar més que la sanch de ses venes. Podèm dir que llavors se trobà En Frederich en igual situació que-s trobà En Pére en lo llit de mort; que

En Alfons al fermar lo tractat de la pau, y que En Jaume con tingué de consentir en fer-se enemich del seu propri germà: éra aquesta la ocasió oportuna.

La Historia no ha pogut consignar los plans d'aquell cor entristit, ni los mijans secréts que-s pendríen fins arrivar a la reexida vers ón nos dirigim; no esplica sinó un fét, y aquest fét consisteix en que En Carles de Valois trameté a En Frederich uns cavallers francesos per assentar y signar la pau, que de fét se fermà a Calatabelota, llà ón estava En Frederich, als 19 d'Agost del 1302. No donarèm per peces menudes lo contingut d'aquest important tractat,—que-l trobarà lo llegidor minuciosament transcrit en lo Zurita,—empero cenyint-nos a la part més essencial dirèm, en suma, que per éll s'establía que En Frederich romangués rey e senyor de Sicilia, renunciant al Carles les possessions de Pulla y Calabria, que aquest procuraría y tractaría ab lo Sobirà Pontífech que concedis al mencionat Frederich la conquésta de Sardenya (que ja s'éra concedida a En Jaume) o d'un altre régne, que mútuament se restituissen tots los presoners y fóssen perdonats tots los greuges, y que mort En Frederich, la Sicilia no passaría als fills que tingués de la muller que llavors li oferíen, sinó a En Carles; emperò que en cambi assenyalaríen al acte la recompensa que aquells donar-se devía.

La condició o article que acabam de mencionar és lo qui revela més clarament la idea del nou sistéma per aconseguir la pau, idea que no éra nova, car se trasparentà, com podrà recordar lo llegidor, ja en la ocasió en què-s féu transigir o amollar al rey En Jaume: la muller que a En Frederich destinaven tenía les metéxes qualitats que la que destinaren al rey d'Aragó; éra Na Lionor, filla del rey Carles y germana, per tant, de Na Blanca, reyna d'Aragó. Axí s'ajustaven les dues families rivals, los descendents del antich comte de la Provença y d'Anjou y los descendents d'En Pére *lo Gran* y d'En Mamfret.

Gens de rahó no té lo patriota modern qui, séns fer-se càrrech de la època y de les circumstancies qui voltaren En

Frederich, faça retréts d'aquest digníssim príncep per havèr accedit a un tractat que estalvià de prompte molta sanch y moltes llàgrimes séns fruyt. No tenía altre remey lo rey de Sicilia; y proven que no fóu solament per impuls propri l'accedir a aquest acte, sinó convicció y aprobació de tota la terra, la satisfacció y cordialitat ab què-s tractaren mútuament d'allí en avant los qui fins a-les-hores fóren enemichs y follament se destroçaren en defensa dels llurs respectius drets.

Féta aquesta ressenya indispensable, tornarèm al encontre del nostre rey, continuant lo fil de la narració principal, si bé apuntant abans, de passada, per tenir relació ab aquella y ab aquesta, dues o tres noticies soltes que interessa no ometre. Entant que lo duch de Calabria tenía assetjada Messina, recompta lo Zurita que En Roger de Flor, per altre nom Roger de Bríndeç, que feya poch éra anat a servir lo rey Frederich, en aquesta guerra, ab dótze galéres y altre navili, que s'éren carregats de bastiments en la vall de Màzzara, navegà cap a Messina, y ab vent d'exaloch molt favorable entrà dins lo port al esguart de la armada del almirall, qui isqué contra éll; mas no-n pogué empatxar la entrada per la furia de la mar y per lo vént, qui éren molt contraris a les seues galéres per exir contra les de Sicilia. Emperò aquesta nova la prengué l'Annalista del Muntaner, qui refereix los començaments d'En Roger de Flor, y recompta com no gayre abans anà aquest cèlebre aventurer oferir los seus serveys al Duch, y havènt-los aquest menyspresats, prengué d'éll comiat, y se-n passà al encontre d'En Frederich, qui féu-li molt bon acolliment, començant d'aquí-avant una tanda de féts per part d'aquest mariner, si notables los uns, més los altres, entre los quals hi vé comprès aquest sus-are apuntat. Fem aquesta indicació, ja que per primera volta sona ací lo nom d'aquest intrèpit mariner, tan solament per que ho tinga present lo llegidor més avant, car fóu En Roger lo pròs de la més famosa epopeya que registra la nostra Historia, epopeya ón fóren llurs protrgonistes tots catalans y aragonesos.

Les altres noticies a les quals nos referims ón que, estant

lo rey Frederich a Calatabelota, se morí a Tèrmini la infanta Na Violant, duquesa de Calabria, qui feya de mijancera per obtenir la concordia que progectaven entre aquells prínceps; y que, no gayre abans, se morí també, a Barcelona, la reyna Na Constança, qui fóu soterrada al monestir de Fra-menors de la metéxa ciutat, en l'hàbit de sa religió. Lo Zurita exalça la primera d'aquestes dues dames com a molt excelent princesa, formosa en estrém y de gran honestat, per la qual cosa ploraren la mort séua abdues parts ab gran sentiment; y és tan notable y significatiu çò que-n diu de la segóna, atès l'amblement dels féts que han anat succehint-se en lo present regnat, que no podèm estar-nos de copiar les paraules del Annalista, qui són del tenor següent «Fué esta reyna cristianíssima, y tan obediente á la Iglesia, que á su hijo D. Federico no le llamó rey en su testamento, sino infante, y no le dexó otra cosa, sino lo que pertenecía en dos lugares muy pequeños de Aragón, que eran las Cellas y Ponzano, y esto con condición que primero hubiese vuelto a la obediencia de la Santa Madre Iglesia, y dexó al rey D. Jayme heredero universal de todos sus bienes.» Axí pensava y sentía la filla d'En Mamfret, la vídua del gran rey En Pére en les darreríes de sa vida!

No éra encare conclos l'any de Inçarnació 1301, car estaven al Janer, qui és l'antepenúltim mes, segóns lo dit compte, y calgué a En Jaume girar los ulls envers Catalunya, a ón transpuntava algun síntoma de pertorbació. Aprés de tot quan havía adés comportat al reyalme aragonès, duptós en la questió de Castélla per esperar la resolució de França y malencòlich per los féts de Sicilia que veya cada díe més complicats, hagué d'enujar-se ab rahó, con al metéix témps fóu sabidor de que los richs-homens bandejats o fugitius de Aragó acabaven d'oferir-se al rey de Castélla per fer la guerra al llur senyor natural: emperò tingué un petit confort, tan bell punt com s'informà de que los avalots del nostre pacífich territori no teníen l'origen ni les causes de ón procehíen los del vehí reyalme, y sí purament éren reclamacions per mor de dret, a mà armada, entre particulars.

Bé remembrarà lo llegidor les darreres commocions de aquesta mena que havèm esplicades, y per tant bastarà dir que les d'are no éren sinó conseqüencia o continuació de les passades. Fóu iniciat aquest aveniment pèr un cartell de comiat o *deseximent* que trameté l'antich mijancer En Ramon Fólch vescomte de Cardona, dés de Castéll-follit, al Rey, alegant la rahó d'havèr entrat los oficials y la gent de guerra que aquests conduhíen en llurs terres, fent-hi bon damnatge per no ésser comparegut llur senyor a la córt, estrany motiu que no sabèm compendre prou com poguá prestar-se ni tan sols alegar-se, car no essent la comparecencia obligada, ni com a obgécte d'un ajornament, ni la lley ni la costum no consentíen lo castich militar que volen suposar: «emperò la causa mes cabdal (diu lo Zurita, aclarint çà com llà aqueix dupte que-ns sobrevé) que lo vescomte publicava del seu acuydament éra, no volèr fer lo Rey esmena y satisfacció al comte y comtesa de Fóix, per lo dret que En Gastó fill séu pretenía en la baronía de Mont-cada y Castéll-véll, que fóu d'En Gastó vescomte de Bearn, y preteníen que devía tornar a la comtesa Na Margarida y a En Gastó fill seu, y que lo Rey, per la concordia que féta havía ab Na Guilleuma de Mont-cada, volía usurpar aquell estat: y sóbre açò hi hagué grans alteracions a Catalunya».

Per les comptades noves que hi hà d'aquests féts ningú no pot sabèr lo volt que prenguéren a la reexida que-ls hi tocà: és de creure, no obstant, que prompte hi posaría mà lo Rey, e que apaybegaría los avalots, primer per la actitut més favorable ón pogué allogar-se En Jaume a conseqüencia dels mudaments esperimentats en la política general, y després per ésser éll l'un dels interessats en los drets que-s questionaven; de manéra que tingué a le seua mà, per afogar la temptativa, tots los recursos, axí de generositat com de força, y congecturam que tingué tan bona fí con vehèm que encare segueix lo Cardona en la gracia del Rey.

Fós com fós, d'aquestes guspires de rebelió, no dexaríen de ocupar al Rey en los darrers mesos del any qui finía y en los primers del vinent, durant los quals tinguéren lloch

los que havèm referits de Sicilia. En los metéixs, confórme indicarem, se verificà lo rompiment entre lo Papa y lo rey de França, lo qui, segóns apar, estava ressentit ab Bonifaci per tal com aquest havía-li promès fer elegir rey de Romans al seu germà Carles de Valois—al qual tantes coses lo Papa havía promeses, ajudant-lo per la preparació de la armada ab què havía d'anar a conquerir l'imperi de Constantinoble, y serví sols per anar contra Sicilia, séns gayre profit per lo favorejat,—y acabà per confermar la elecció d'Albert duch de Austria. Desunida romangué la casa de França de la Seu Pontificia, sóbret-tót dés que lo Papa requerí En Felip que li fés regoneximent de la part temporal del seu reyalme, y que-l tingués per éll. Aquesta fantasiosa menaça interessava a tots los reys con se començava a fer contra un rey de França; y profitant aquest lo motiu, lo tingué suficient per cercar les simpatíes del rey més poderós y proper que conexía, d'En Jaume, y aquest no faría lo sórt als afalachs d'En Felip, ja que, ab éll ensémps, podía més fàcilment resoldre la questió de Castélla.

A mijan Setémbre, arribà a Barcelona, ón estava lo Rey, un embaxador de Felip, y en contestació a les seues proposicions li envià En Jaume dos embaxadors de part séua, lo sagristà de Lleyda y En Gonzalo García, emperò no passaren de Perpinyà, ón calía que s'aplegassen ab los de França, en primer lloch perçò com aquests nos presentaren, y després per havèr rebut noves de que-n retornava, y volía veure-s ab En Jaume, l'infant don Alfons, pretendent de Castélla. Ignoram açò que tractaríen los protectors y lo protegit, y què li-n diría aquest de part del Felip; mas és cosa certa que suspenguéren la remesa d'embaxadors, per algun témps, esdevenint-se en l'entreval un fét important de què convé donar compte.

Calculam que aquesta suspensió sería efécte de les novitats esdevingudes a Sicilia, çò és, per havèr sabut En Jaume la pau allà obtinguda, que anava a aprovar y confermar lo Papa.

Succehí en açò que lo primogènit del Rey de Mallor-

ques, al qual havíen retornat los estats, havía de regonèxer lo feu novament concedit al seu pare; y aytal fí En Jaume passà a Giróna, ón se trobava als 19 d'Octubre: emperò lo primogènit mallorquí, qui-s deya Jaume com lo seu pare, no pogué complir aquell acte, car havía renunciat la successió del régne, y entrà en religió en l'orde dels frares Menors. Podía èsser aquesta resolució de part d'aquell qui renunciava una coróna terrenal per la celestial (segóns espressió d'alguns historiadors nostres), eféctе d'una moda, confórme en altra ocasió declararem que eczistí entre los primogènits reyals: emperò l'Amari, aferrant-se en un document dels arxius de França (J. 509, II) y en una relació del Ducange en sa *Historia del imperi de Constantinoble*, calcula que, si no fóu l'acte per vocació, pogué èsser eféctе d'un desengany o del despit, per havèr contrariat lo papa Bonifaci lo casament que progectaren entre lo dit príncep y Na Catarina de Courtenay, arribant a èsser estipulat formalment lo contracte matrimonial en 1298, en presencia del rey e de la reyna de França, ab la esperança de que lo Papa dispensaría la consanguinitat; mas, com aytal dama, com a pretendent al imperi gréch, calía que servis de instrument perque lo príncep qui la prengués per muller tiras avant la empresa contra los Paleòlechs, que éra la ilusió, veritable o aparent, de Bonifaci, fóu oferta tan excelsa mà, primer a En Frederich de Sicilia, qui no pogué aplanarse llavors als afalachs d'aquell; després a En Jaume de Mallorques, y finalment, llevant a aquest la esperança que concebría, a en Carles de Valois, del qual cuydava servir-se per dur a cap los seus intents lo qui tenía podèr de donar o denegar dispenses, y proposava-s tenir aferruçats al volèr séu tots los prínceps de la terra. En comptes, donchs, del primogènit En Jaume, féu lo regoneximent lo segongènit del rey de Mallorques, nomenat Sanxo, en la abans citada data d'Octubre, ab lo metéix jurament y homenatge que s'éra fét al rey En Pére per alguns richs-homens y cavallers, qui juraren fer-lo complir. Los qui juraren aquesta volta fóren En Ponç Uch comte d'Empuries, En Dalmau vescomte de Roca-berti, En Jazbert ves-

comte de Castéll-nou, En Guillèm Galceran de Roca-berti, senyor de Cabrenys, En Ramon Canet, En Arnau de Corsaví y En Bernat de Sor; jurant-ho aximeteix los síndichs de la ciutat de Mallorca y de les viles de Perpinyà y Puigcerdà.

Passat aquest fét, a 21 de Janer prop-següent, trobam En Jaume a Tortosa, novament ocupat en l'afer de les vistes ab França. Per bé que lo valiment de Felip li convenía, s'amostrà diplomàtich aquesta vegada lo nostre rey, car sens oblidar l'afer de Castélla—ón estaven desavinguts llavors lo rey Ferran y sa mare, y los qui seguíen la veu d'aquesta oferiren en secrét que ajudaríen en ses pretensions al Alfons de la Cerda,—trameté per segona y adhuc per tercera vegada los seus embaxadors a Narbona: mas lluny de retra-s cégament a la voluntat de Felip, alegant diversas consideracions, li imposà la condició de fer abans la pau ab Bonifaci; y profitant la oportunitat tingué ab ell cortésment infinides eczigencies, tals com la de fés la restitució de la vall d'Aran, ja promesa en altra ocasió, y del comtat y territori de Bigorra que éren feus del rey d'Aragó, la de donar per muller la infanta Na María (qui tindría llavors fort poca edat), filla d'En Jaume, al segon fill del rey de França, cosa que no passà avant, y que com a heretat y patrimoni li fós donat lo régne de Navarra y los comtats de Champanya y Bría, deslliurant ab açò Aragó y tot Espanya del payrastre que venía a ésser aquell reyalme ab dinastía francesa, y tant, que bé podía un hom dir que éra Navarra per la Península lo Gibraltar d'aquells témps, ab la diferencia de no havèr ocasionat aquest domini modern ningun conflicte als espanyols, per are.

Ab la actitut de França en esguart de Roma y respécte del nostre En Jaume, és de compendre que lo pretendent de Castélla don Alfons se-n tornas d'allà séns ninguna esperança d'ésser ajudat per Felip, y que de tornada a sa patria oferis gréus desplahers, confórme axí ho declarava en lletra particular al nostre rey. Naxíen aquests en part del despollament que en aquell régne sentir se feya, ab tanta di-

versitat de banderíes com l'escorteraven, capitanejades per nobles o prínceps de la sanch reyal. Bon compte tenía a tot açò En Jaume, y séns abandonar la causa del seu protegit, se mantingué en espectativa, rebent embaxades dels uns y dels altres, prometent vistes, cercant escuses per no complirles con no li convenía, y axí esperant, ab justa desconfiança, les inconseqüencies de tal o qual cabdill, per resoldre-s, segóns lo tóm que prenguéssen los afers en general, posat que, al cap y a la fí, no-res anava a perdre dels legítims dominis, per més que perdés la conquésta de Murcia, que podía assegurar segóns fós també la reexida d'aquell desconcert,

No hagués sobrevingut la questió entre França y Roma, de segur podríem afermar que, aliats los reys Felip y En Jaume, colocaríen al setial de Castélla lo descendent directe de Àlfons *lo Savi*, y cessaría lo successor de don Sanxo: emperò tot sol lo d'Aragó en la empresa, s'esposava ab lo témps a ésser víctima per la favor que donas obertament a aquell que nomenaven llavors intrus. Axí romangué En Jaume en la actitut indicada per espay de tres o quatre mesos, discorrent per diferents punts del seus dominis, segóns li convenía estar més o menys proper d'aquells qui a ell se dreçaven ab proposicions, súpliques o noticies. Ans de cloure l'any, ab posterioritat al mes de Janer, va veure-s ab En Jaume a Vila-franca l'infant don Alfons, tot just a la entrada del nou any de Incarnació 1303, a 28 de Març, anant a Valencia vingué al seu encontre una embaxada de part del metéix infant per dir-li que son parent l'infant don Enrich y molts richshomens castellans se perferíen a sostenir-lo en sa querella; aquest escrigué çò metéix al Rey, que-s trobava ja a Valencia, per l'Abril; los dits infants y un altre qui també ho éra, don Joan Manuel, y los Haros, solicitaren séns triga unes vistes que-s verificaren a Xàtiva als 8 de Maig, de les quals ne resultà concertar-se matrimoni (que no tingué compliment fins vuyt anys desprès) entre l'infant don Joan Manuel y Na Constança, filla d'En Jaume, matrimoni qui tenía per obgécte arrancar del nostre rey la seguretat de no fer guerra al dit infant castellà y futur gendre per los llogars que pos-

sehía a Murcia; passant després de Lleyda (llà ón éra anat, segóns lo Zurita, per esbargir alguns ajustaments de gents que feyen los richs-homens d'Aragó y Catalunya) a Çaragoça; als 17 de Maig, vingué-li davant un cavaller de part del rey don Ferran de Castélla, solicitant vistes entre abdós sobirans; vers lo mes de Juny sots-signaven-se a Portogal, per los nostres embaxadors, unes tréves entre lo monarca portoguès, lo d'Aragó y don Alfons y son germà don Ferran; dins aquell metéix mes, lo díe 20, feya cap En Jaume a unes vistes a Hariza, ón s'hi feyen grans progéctes de transacció per part de don Enrich y dels Haros, los quals acceptava sols lo nostre rey sots moltes condicions y fermances; y darrerament, aprés d'aquesta y altres temptatives e indecisions, no fiant gayre En Jaume de les prometences dels primers qui s'éren perferits, conexent lo desig de veritable pau que hi havía per part d'alguns, y lo d'altres de tornar al servey del rey de Castélla, consultat lo seu concell, s'inclinà per fi En Jaume a tractar de camins de pau, accedint a çò que los uns y los altres proposaren, com veurèm més endavant, essent ben cert que lo resultat no correspongué a la esperança que éll alimentava respécte de Murcia, y cessant per consegüent, en aquell sistéma fins a-les hores seguit, consistent, segóns espressió del Annalista aragonès, en tenir tratinguts los uns y los altres per traure-n lo millor profit que pogués.

Al anar-se-n lo Rey cap a les vistes d'Hariza, vers lo 9 de Juny, va rebre la agradosa nova, tramesa per lo seu germà Frederich, per conducte dels seus embaxadors Juvench d'Ubertis y Aparici de Vila-nova, d'havèr estat confermades les paus fétes entre aquell y lo rey Carles per lo pontífech Bonifaci, ab la sola condició de que per ésser rey de Tinacria (que axí calía nomenar-se d'aquí avant la Sicilia) lo germà d'En Jaume, pagas a la Esglesia un cens annual de quinze mil florins. Ab tal motiu los embaxadors demanaven estreta pau, y proposaven que abdós reys poguéssen armar llurs galéres l'ún en les terres y senyoríus del altre, y que-s substituissen los dos germans en la successió, no podent en açò dexar d'accedir En Jaume, car lo posava aytal fét en la

situació més avantatjosa en esguart de molts altres princeps; per aquella cosa lo rey d'Aragó assegurava lo recolze que sa nació devía tindre en la Mediterrania, fent paga de la Sicilia vinculada en sa familia; ajustats los dos germans feyense axí superiors als Anjous de Nàpols; ab lo favor de Bonifaci, enemistat férament ab França, preponderava sóbre aquesta nació la nostra, lligant de mans lo més constant enemich d'Aragó y Catalunya; desordenada Castélla, ninguna temor podríen fer-li les menaces que de llà li vinguéssen, y menys encare tenint pau e aliança ab Portogal y ab Granada; arbitre de la mar, per lo tractat d'armament naval que acabava de fer ab En Frederich, y per la adquisició que faría dels cabdals mariners y capitosts, a conseqüencia de la pau, bé podria estimar-se En Jaume més poderós y segur que ningun dels princeps contemporanis, y tant com ne fóren los seus antecessors En Alfons y En Pére, aquest per son talent y energía, y aquell per son ocult enginy y aparent condescendencia.

Lo pern d'aquesta benanança que véu rodar entórn de sa coronada tésta lo monarca d'Aragó, al contemplar restablerta la pau y bona armonía entre los fills del gran rey En Pére, y la seguretat de la preponderancia que de llavors ençà adquiría, se recolzava naturalment en la favor del home qui ocupava en aquella hora la Seu Pontificia, car si Bonifaci se negava a regonèxer En Frederich, no conseguiríen pas la pacificació general de les nacions que tant ne basquejaven, y per la qual devessaren tanta sanch: podía En Jaume esperar, ab rahó, la favor del Papa, car aquell metéix any, vers lo mes d'Abril, havía tramès la Seu Apostòlica a Sardenya y Còrcega, com a delegat, lo bisbe de Valencia (1), ab la idea de consellar als eclesiàstichs, axicom a tots los habitants, la obediencia als rescriptes apostòlichs, que és com si diguéssem la sotsmissió al nostre rey, al qual havía donat lo Pontífech lo domini de les dites illes; emperò semblant donatiu no satisfeya del tot a En Jaume, perçò que no tenía

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlles 2, 5, 6 y 7, lligall 23 de Bonifaci VIII.

altre obgécte sinó fer-lo lluytar ab la part gibelina, a la qual pertanyíen los qui llavors les senyorejaven, per que no ofenguéssen la casa d'Anjou, e indirectament resultas major profit y seguretat per lo més principal y essencialment güelf, per lo Papa.

No dexava d'ésser la volença de Bonifaci, com axí ho provà, cedint per tres anys los delmes d'Aragó, Valencia y Catalunya (1), una penyora d'afécte per En Jaume, qui, al cap y a la fí, y brega per brega, no dexaría de portar los seus catalans a aquelles illes, los qui, ab lo preu a què solíen pagar aquestes adquisicions, sabríen comprar-les gloriosament per lo llur senyor. Emperò la realitat que palpablement tocava lo rey d'Aragó ab tals coincidencies, hagué de tornarse bentost, si no passatgera, duptosa, car no éren passats tres mesos con a Agnania, ón residía Bonifaci, hi hagué un gran avalot, promogut per los Colones y gents de França, los qui donaren veus de ¡Muyra lo Papa y visca Felip! y ab bandéres desplegades entraren al llogar y barrejaren lo palau apostòlich, vehent-se en conseqüencia desamparat lo Papa, de tots los séus, llevat dels cardinals. Séns minvar perçò lo gran coratge de Bonifaci, lluny de fugir, manà lo Papa que-l revestissen ab la tiara e insignies pontificals, y assegut en la seua cadira, esperà la turbamulta, la qual, si bé tractà-l vilanament de paraula, no li féu ninguna violencia, limitant-se a empresonar-lo, jatsía a cap de tres díes recobrà Bonifaci la libertat, y se-n anà a Roma.

Esdevingué aquest fét la vétlla de la Mare-de-Deu de Setémbre, y per més que aparentà gran serenitat lo Papa, po-

---

(1) Una altra concessió molt original féu Climent a favor de la empresa. Havènt prohibit lo comerç ab los sarrahins d'Alexandría, facultà los abats de Sant-Cugat y de Santes-Creus per absoldre d'aquest pecat, devent los pecadors pagar lo quint de llurs guanys, si éren fémbres, y lo quart si éren homens, y aquest producte éra çò que cedía lo Papa. Mont-peller 16 calendes de Novém-e, any I del pontificat. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 3, lligall 24, de .iment V.

Ans d'aquestes concessions, al Maig, havía ja escrit Bonifaci a Pisa y a Gè-ova, amonestant-los a ajudar En Jaume per la adquisició de Sardenya, cosa ıe no déxa d'ésser molt diplomàtica. *Id. id. id.*, butlla 9 y 3, lligall 23, de Bo-faci VIII.

dría fer-se que los seus metéixs esforços fossen l'origen del abatiment que li sobrevingué fins a dur-lo al sepulcre, car, segóns recompta lo Zurita, a cap de trenta díes del seu empresonament, com éra home molt altiu, se morí de pura rabia y dolor, a 11 d'Octubre: y als 22 del metéix fóu elegit al pontificat lo cardinal d'Ostia, qui éra del orde dels prehicadors, nomenat Nicolau, natural de Trevis, y fóu coronat la vétlla dels apòstols Sant Simó y Judes, y visqué poch témps en lo pontificat.

A continuació d'aquesta nova, esplica l'Annalista, prenent-ho del historiador Villani, que los nebots y parents de Bonifaci féren gran venja de sa mort, y que teníen a sou tres-cénts de cavall aragonesos y catalans, de la gent de Sicilia, per industria y valentía dels quals, segóns refereix En Joan Villani, s'apoderaren gayre-bé de tota la provincia que-n deyen Campania.

Prescindint de si és honrós o deshonrós aquest adjutori prestat per los catalans als nebots de Bonifaci per la venjança, nos apar que la nova és molt duptosa, con axí a bell-ull vé citada, sens noms de cabdills ni particularitzar ninguna prohesa, y endemés per ésser molt cert y provat que la espedició imaginada després ab En Roger de Flor, per anar al Orient, fóu ab mirament polítich, a sabèr, lo de foragitar de Sicilia tots los àvols elements militars forasters qui havíen allà fet estada dés lo temps del rey En Pére, y que no hi fóren a havèr-se ofert la avinentesa que refereix lo Villani. No dirèm que los capitosts venjadors de Bonifaci no tinguéssen en los llurs rengles alguns dels nostres compatricis, emperò dóna-ns vija-res que lo pensament del historiador sicilià al ponderar-los no fóu altre que lo d'ocultar la ajuda de compatricis séus als nebots de Bonifaci, cedint la honor als catalans, per que no fos may dit que los habitants de Sicilia fóren los qui més s'esforçaren a venjar l'home qui-ls causà més perjudicis.

Depenjava, donchs, de la actitut del novell Papa la que prengués d'aquí-avant lo rey En Jaume, car si corríen de nou ab bona amistat França y Roma, ja no podía lo rey

d'Aragó mostrar-se axí preponderant, y quant a Castélla, deuría estar més dispost a cedir a allò que los àrbitres resolguéssen. En tant regonegué sa nova situació En Jaume, com que fins sobressehí en la empresa contra Còrcega y Sardenya, car és ben clar que desijant unió ab lo seu germà Frederich, qui era altament gibelí, no podía En Jaume fer-se servidor dels güelfs, con no fós sinó per respécte a la memoria del seu germà Alfons y de son pare lo rey En Pére, qui s'amostraren sémpre ardents favorejádors de la part gibelina. No perçò dexà, ab tot, lo rey d'Aragó, tan bell punt com sabé l'exalçament de Benedicte XI, de trametre los seus embaxadors, que fóren En Vidal de Vila-nova y En Guillèm de la Cenia, per fer al novell Papa lo regoneximent degut y declaració de vassallatge, ab jurament per lo féu de les citades illes, havent-se tingut aquest darrer acte y cerimonia a 5 de Juny del any prop-següent, venint açò a provar que estiguéren los missatgers molt de témps en la córt pontificia, que llavors éra a Perosa, posat cas que se-n anassen d'ací al començament de la elecció, o sía en los mesos de Novémbre o Desémbre, per qual rahó Benedicte concedí axò metéix que ja havía concedit Bonifaci, y encare mes, lo delme d'aquests reyalmes séns condició alguna y la legació per les dites illes, A la tornada, recompten que los propris embaxadors passaren a Nàpols, y concordaren, per mijà del rey d'Aragó y de la reyna Dona Blanca, matrimoni del infant don Sanxo, primogènit de Mallorques, ab Na María, filla del rey Carles, y de la infanta Dona Sanxa, filla aximetéix del rey de Mallorques, ab En Robert, duch de Calabria, vídue de pòch témps; si bé açò, admetent les dates del Zurita, nò pogué succehir, segóns indicarem, fins passat lo mes de Juny vinent.

A les derreríes de Desémbre del metéix any 1303, a con-
qüencia d'ésser mort lo rey de Granada, y per no re-
rdar-se pot-ser lo successor del tractat fét per lo seu pare
En Jaume, acometé les fronteres, y ab tót que sa idea éra
s bé perjudicar Castélla, no dexà de inferir certs danys als
chs propris del rey d'Aragó a Murcia, al qual efecte, posà

aquest per obra un nou sistéma per fer-lo recular, a sabèr, armant genets y caballería moresca d'aquell metéix reyalme y de Valencia, percaçant, per aquest camí tindre una força disponible qui tant podía foragitar los granadins com donar ajuda als qui en les fronteres de Castélla se tenien per lo pretendent En Alfons.

Per aquest metéix témps, segóns apar, pensaren en la espedició de catalans y aragonesos de Sicilia, sóts comenament d'En Roger de Flor, venint per tant a organitzar-se en aquesta illa y per Frederich una empresa en ajuda dels Paleòlechs contra los turchs qui havíen ocupat una part del immeri de Constantinoble, és a dir, en ajuda dels metéixs contra los quals progectaren abans fer armada y atemptar conquésta, oferint-se la gloria de la direcció y los profits que-n resultassen de la metéxa al propri Frederich, ja al rey En Jaume, ja a Carles de Valois, lo darrer dels convidats y l'únich qui treballà ab la ilusió de complir una esperança fundada en los drets de sa muller, la hereua de Courtenay. No referim per are la descripció per peces menudes de tan notable empresa, tenint en compte que, per sa metéxa importancia, nos proposam tractarla per separat, y en un sol capítol qui farà a considerar com a un apendiç al regnat d'En Jaume.

Donà-s a conèxer lo papa Benet, en lo reduhit témps que ocupà la cadira de Sant-Pére, per sa humilitat, y en conseqüencia, per sa amor a la veritable pau, qui-l féu fugir d'ambicions y de tot manejament polítich, origen de les guerres y desastres anteriors, y axí, alçà séns triga l'entredit que pesava sobre França, y féu tant com pogué per apayqegar les turbulencies entre güelfs y gibelins. Séns que les virtuts del Papa fóssen contra-témps als plans del Jaume, haguéren de limitar poch o molt los que imaginats havía poch abans, y fós aquesta causa o un altra que ignoram, és ben cert que llavors se resolgué la questió de Castélla, acceptant lo nostre rey bonament lo resultat.

A la primería del Febrer començaren a tractar de pau ab lo rey de Castélla, per mijà del infant don Joan, ab qui va

veure-s tost En Jaume, durant lo mes de Març, a Calatayú, passant-hi de Valencia estant: vers lo mes d'Abril, entrat ja lo nou any de 1304, vegéren-se abdós reys y los germans En Alfons y En Ferran a Taraçona, intervenint-hi lo rey de Portogal, donaren-se los concorrents mútues fermances, y ocupats en aquest arranjament per espay d'algun témps, acabaren per nomenar uns compromissaris, qui fóren lo rey de Portogal, l'infant don Joan y don Ximèn de Luna, bisbe Çaragoça, y donada, ja en lo mes d'Agost, sentencia decisiva, que publicaren, y jurà y ratificà quiscú per sa part, féu-se la ordenació del tenor següent: que Cartagena, Guardamar, Alacant, Elx, ab lo seu port y sos termenals, axicom los parteix lo riu Segura cap a Valencia, fins al més alt llogar del térme de Villena, llevada la ciutat de Murcia y Molina Seca, ab los seus termens, restassen al rey d'Aragó; que aquest dexas al rey don Ferran la ciutat de Murcia, Molina Seca, Montagut, Lorca y Alhama, y los altres llogars que tenía en lo régne de Murcia, y en quant al infant don Joan Manuel li donaríen Villena en proprietat, y que aquesta y los restants llogars qui fóssen de senyors particulars, estiguéssen sóts la jurisdicció y senyoríu del rey d'Aragó. Respécte als infants don Alfons y don Ferran, resolguéren com a jutges lo rey d'Aragó y lo de Portogal, y adjudicaren al primer per rahó de son dret diferents pobles y castélls (que engruna lo Zurita) a Castélla y Andalusía, prohibint-li lo títol de rey y l'ús de les armes reyals, fent-li restituir les proprietats que tenía a la frontera, y devent ésser tingut al rey don Ferran y als seus successors, cosa que fóu també acceptada per aquell príncep qui fins a llavors s'éra intitulat rey. En conseqüencia féu-se lo compartiment confórme a açò que convinguéren y a la sentencia dels jutges, havènt passat abdós reys, per fer-la executar, a Hariza, als 26 de Febrer, en acabat de què, assegura l'Annalista aragonès que lo rey d'Aragó donà graciosament al rey de Castélla la ciutat de Cartagena, per que donas a don Joan, fill del infant don Manuel, la vila d'Alarcon. Duraríen aquestes vistes a Hariza fins al mes de Maig (qui correspon ja al nou any de Incarnació 1305), car

consta que vers aquest mes se-n anà d'aquí dret a Barcelona.

Ans de començar aquest any de Incarnació, qui donà principi en lo Març, se morí a Valencia, lo díe 17 de Janer, l'almirall En Roger de Lluria, les qualitats dels quals, bones y males, ha tingut ocasió de conèxer lo llegidor en los anteriors féts que havèm descrits, dés lo témps del gran rey En Pére ençà. Lo Zurita diu en los seus Annals, que-s morí lo metéix díe y mes del any de la Nativitat del 1305, emperò, com ho havèm ja provat en distinctes ocasions, pénja tal diferencia solament del sistéma cronològich que-s compongué lo dit Annalista, comptant com a any de Nativitat lo qui és no més de Incarnació, y fent començar aquest en lo Janer y no en lo Març, axicom deu començar semblant compte. Fóu portat lo seu còs a Santes-Creus, y soterrat al peu del sepulcre del rey En Pére, per indicar quant units havíen corregut en les llurs empreses los dos grans homens, y lo vincle de amistat qui-ls ajustà en vida, que no-s devía rompre ni en mort—per més que en les seues darreríes acreditá l'almirall havèr-se llunyat de la escola ón havía-l nodrit lo millor mestre de la política gibelina d'ací, com ho éra son rey e senyor, l'heroych En Pére (1).

No feya gayre de la arribada del Rey a Barcelona, con succehí lo fét que menys podía imaginar lo nostre En Jaume. Aprés de vacar lo pontificat per espay d'onze mesos, fóu elet a Perosa, per los cardinals, a 5 de Juny, lo nou pontífech, qui prengué nom de Climent V. No-res de particular ofereix aquest fét isolat; emperò çò que no poguéra imaginar En Jaume éra la particularitat de la persóna eleta, la influencia a la qual éra deguda la elecció y sóbre-tót les novitats que d'aquell hora ençà s'introduhíen en lo papat: éra lo nou papa francès, arquebisbe de Bordeu y natural de Gas-

(1) Segons una nota publicada per lo senyor Hernàndeç Sanahuja, inspector d'antiguitats de Tarragona, se conserva a Santes-Creus un troç de la làpida del sepulcre d'En Roger, ón s'hi llig la següent data de sa mort: *En l'any de la Incarnació de N. S. Jhesucrist M.CCC.III, a 16 càlendes de Febrer*. N'hi hà prou d'aquesta nova per acreditar la nostra opinió en aquest cas y en los restants ón havèm tingut de rectificar l'errat sistéma cronològich del Zurita.

cunya, anava a ésser coronat a Lió, en aquella terra qui havía sofert fins sus-are l'entredit y a ón regnava lo descombregat y deheretat per Bonifaci, y, finalment, d'allí-avant Roma dexava d'ésser la capital del catolicisme, car la residencia del pontífech sería Avinyó, una ciutat francesa.

Tot parlant lo respectable Flòrez de Climent, dlu «que concedí al rey de França tot quant ab éll pactà ans de pujar al trònus, menys lo condemnar la memoria de Bonifaci VIII.» Lo trasllat de la córt pontificia, que los italians nomenaren son *Captiveri Babilònich*, donà origen al escandelós scisma qui durà tota la centuria, y del qual tindrèm ocasió d'ocupar-nos més d'una vegada.

N'hi hà prou ab aquestes indicacions per que comprenga lo llegidor la duptosa reexida que aytals novitats haguéren de produhir en lo cor d'aquell qui tót ho esperà del rompiment hagut entre Bonifaci y lo rey Felip, qui podía llavors dir ab triumfe que si en altre témps França s'éra mesa a Roma, a-les-hores havía percaçat, per sa voluntat y per sa avinentesa, que Roma s'entremetés dins França. En continua espectativa havía d'estar lo rey En Jaume, y puix éren variats los vents, no calía sinó seguir lo qui bufas, séns contrastar la tempestat, que de segur esclataría si éll se-n anava per una altra vía: se previngué per concórrer a la coronació del Papa, a qual intent partí dret a Perpinyà vers lo mes d'Octubre y s'aparellà a tractar ab lo nou pontífech lo dificultós assumpte de Sardenya, més incert, quant més témps anava transcorrent séns complir-se la obligada gracia que havía dispensada Bonifaci al Gonfanoner de la Esglesia. L'acte y cerimonia de la coronació va tindre-s a Lió lo díe 14 de Novémbre, ab assistencia del rey de França, del seu germà Carles de Valois y d'un gran nómbre de senyors francesos, crehent-se que hi concorregué també lo rey En Jaume. Çò que n'hi hà de més cert en antigues memories que lo Zurita véu, és que de Perpinyà estant passà lo Rey a Mont-peller per fer reverencia a Climent, al qual havía ja abans tramès un embaxador per que prestas homenatge per lo régne de Sardenya, y que en la assentada En Jaume dema-

nà al Papa socórs y ajuda per la empresa de Sardenya, responent a açò Climent que sobressehís d'aquella conquésta fins a tant que ell ho ordonas: y axí calgué que fós con lo veritable homenatge no-l prestaren fins al 28 de Maig del any següent, essent lo primer rescripte apostòlich (diu ab rahó lo Zurita) que lo rey d'Aragó tingué aprés de la investidura, car del papa Benet, per la seua mort, si bé li-n prestaren lo jurament, no-n poguéren traure les llctres apostòliques.

Abans d'aquest veritable acte de regoneximent, en lo Desémbre del 1305, estant lo Rey a Çaragoça (y és digne d'esment que passa gayre-bé tot l'any següent o gran part d'aquest séns esdevenir greus novitats qui meresquen ésser consignades), arribaren en presencia d'En Jaume, la diada de Sant-Tomas apòstol, uns embaxadors de la Senyoría de Gènova, ab l'obgécte d'assentar la pau y confederació ab éll, per la temor que tenien de que anava a empendre-s ans de no gayre la conquésta de Sardenya. Algun motiu calgué que hi hagués per aquesta embaxada y quelcom significa la temor que, diuen, la motivà: lo sobressehiment d'aquella empresa o suspensió de la conquésta provingué en un principi de la voluntat d'En Jaume, per les rahons que havèm manifestades, després fóu imposat per orde del Pontífech, com ho acredita la tardança del regoneximent, emperò cambiaría la rahó política, y sería un dels seus eféctes lo pendre novament ab resolució açò que poch abans convenía que-s dexas córrer o suspengués; y aquest cambi sería ja de sospitar en la darrera data citada, con los genovesos s'adenantaven per assegurar-se ab témps.

Aytal afer és, donchs, lo qui abstrau del tót lo Rey en lo vinent any de 1306, y tot quant en éll fa és prova del anament gradual que segueix aquell negoci fins aconseguir-ne la sortida que imaginà Bonifaci al inventari; als 22 d'Abril ja envià En Jaume los seus embaxadors per prestar l'homenatge; als 28 de Maig, confórme indicarem, tingué aquest acte formal compliment, que s'éra perllongat fins a-les-hores, y és lo més notable que, al veure-s, per tal motiu, los emba-

xadors ab lo Papa, li fan súpliques de part del nostre rey qui tendexen tótes o a acusar la França o a cercar un llaç, d'unió per lo qual hom gonyas avantatges y seguretats per los Estats d'En Jaume. Demanaren, donchs, al Papa que ordonas al rey de França restituir la vall d'Aran, y que concertassen matrimoni del fill segon de Felip, donant-li lo régne de Navarra y los comtats de Xampanya y Bría, que diferents vegades ja havíen progectat.

¿Quí sap si En Jaume arribà a concebre la esperança de tenir en lo cor del Pontífech lo metéix ascendent que hi tenía Felip, y s'aplanà llavors, séns contradicció, a la conquésta que abans rebujava, sols per creure-s que per aquest camí encalçaría lo seu obgécte? Emperò tota aquesta esperança no passà de ilusió per aquella vegada, y encare fóu mester que En Jaume esperas llarch témps séns veure clarament decidida la empresa, en qual espay se profità cadascú per sa part, prevenint-se per la hora que lo cas se presentas.

Lo matrimoni proposat per los embaxadors al Papa no-s verificà, y en cambi Felip, l'any següent, al morir la reyna de França qui éra la proprietaria de Navarra, trameté a aquest reyalme, donant-lo-hi en proprietat, lo seu primogènit Lluis Huttin qui fóu coronat a Pamplona: y açò hagué de contemplar-ho En Jaume de la frontera estant, séns que sa prudencia li permetés fer algun acte del qual ne pervingués, séns dupte, un rompiment ab França y l'anorresament de tots los plans respécte de Sardenya, ón podría avinentment cobrar algun prestigi.

Passà lo romanent del any 1307 lo rey En Jaume, com entretenint-se en la diversitat d'afers qui-l rodejaven, emperò séns poder-se aplicar en cada ún de fort y de ferm, entant que vigilava les fronteres de Navarra, donava ordens per activar la guerra contra los irruptors granadins: tal témps com aquell trametía lo cavaller En Gilabert de Centelles a Nàpols, per escodrinyar del seu sogre Carles lo valiment que donaría la part güelfa a la empresa de Sardenya; tantost feya orelles als plans d'alguns richs-homens qui progectaven lo casament d'una filla del jutge de Gallura ab tal

o qual personatge d'ací o foraster, y la menor observació diplomàtica bastava a fer variar aquest y altres plans; ja concertava unes vistes ab lo castellà, per los afers de don Alfons o del infant don Joan, planyent quiscun per sa part de injusticies, séns que les vistes se verificassen per qual-se-vol lléu motiu, y ja que aquestes no-s tinguéssen, trametía a don Ferran consells, y no havènt-n'hi prou d'aquests li procurava socórsos més positius, com va fer-ho al enviar-li quatre-cents ballesters per assetjar la vila de Mayo, ón se defensava contra lo rey l'infant don Joan.

Envers lo mes de Setémbre concorregué lo Rey a les córts aragoneses que s'éren aplegades a Çaragoça, y fóren després traslladates a Alagó, y per la fésta de Nadal—que no éra lo començament del any de la Nativitat 1308 com creu lo Zurita, y si sols aquella fésta del any de Incarnació 1307, data que reduida al primer compte ans bé deu disminuir, que no augmentar,—se troba ja a Valencia, dés de ón trameté En Bernat de Fonollar a Tarragona, en la qual ciutat l'arquebisbe Guillèm de Roca-bertí celebrava concili provincial ab tots los bisbes sufraganis de la metròpoli, y l'obgécte (inseguint puntualment lo Zurita) fóu per que hi concorregués en nom seu «al impedir que s'hi ordenas ninguna cosa en perjudici de sa pseeminencia reyal y usas dels remeys ordinaris; y perçò com s'éra féta certa constitució, en virtut de la qual se procehía en causes y afers particulars, contra tot una provincia a escomunió y entredit, manà lo Rey als jurats y Concell de Çaragoça, que enviassen llurs procuradors y síndichs ab podèr d'apelar y protestar, car sóts color de la libertat Eclesiàstica no rebèssen perjuhí los pobles, ni llurs oficials y ministres.» Al tractar la part eclesiàstica corresponent a aquest regnat, nos ocuparèm més per menut de aquest afer.

Un autor més modern, l'annalista Feliu, fa també referencia al dit concili; mas tant lo concili com la resolució d'En Jaume d'enviar-hi un representant, lo suposa efécte d'unes córts celebrades als catalans a Mont-blanch, de ón nos portaría a deduhir que fóren aquestes ab anterioritat al mes de

Desémbre en què-s tingué la assamblea eclesiàstica. Al resumir lo dit autor l'obgécte d'aquestes córts, espréssa que fóu «per dispondre la fórma y recórsos de la conquésta de Sardenya y de la defensa de Castélla, y tractar de conservar la autoritat Reyal per algunes pretensions dels eclesiàstichs, etc.» afegint, per fí, que encare s'hi tractà de la *horrenda acusación de los Templarios.* Ampara lo Feliu aquesta relació, segóns acostuma, d'una referencia vagarosa a una caxa del Reyal Arxíu (séns més minucies) y altra de no sabèr nosaltres si la nova atany solament a la darrera noticia, als Templers, o és testimoni general d'havèr-se coltes aquelles córts, per ésser la dita referencia desavinent de comprovar actualment, ateses les vicisituts per ón és passat l'Arxiu dés la darrera centuria, arribam a sospitar que la anterioritat de les córts que a primer colp-d'ull apar revelar les paraules del Felíu, no sía tal, y si ans bé posterioritat al concili, tenint-ne prou lo Rey, per enviar lo comissionat, ab sabèr l'obgécte que s'hi proposaven; y açò ho fundam no més que en lo premadurat que fóra estat lo tractar dels preparatius de guerra axí de Sardenya com de Castélla, con veritablement no éra cosa que estigués ben resolta. Desistirèm, no obstant, de aquesta sospita o congectura si la sort nos favoreja proporcionant-nos alguna nova positiva qui-ns decidesca a variar d'opinió.

Quant a la ajuda a Castélla, no-ns diu lo Zurita sinó que al Marҫ d'aquest any (que no sabèm si sería abans o aprés del día ón fineix l'any de Incarnació, fins are no més que 1307), lo réy de Castélla manà posar sa armada contra los maures, lo qui trameté un cavaller que demanas al nostre Rey «que li permetés fer gent en aquests reyalmes; y lo Rey comissionà a En Bernat de Sarrià, son almirall, que la gent fós féta de la metéxa manéra com si fós armada séua y per lo seu servey.» Ja veurèm con ne serà ocasió, quina fóu la ajuda que donaren los catalans a Castélla, y si a aquesta, com és de creure, volía aludir lo Feliu al tractar de les córts de Catalunya qui s'ocuparen de la defensa d'aquell reyalme, per lo témps ón se verificà, podrèm deduhir ab major proba-

bilitat la rahó de la nostra anterior sospita, afegint nova prova en reforç d'aquesta.

Ja manifestarem que la empresa contra Sardenya se perllongà per molt témps, y la indecisió que referent a aquella observaven, per bé que dimanava en part de rahons polítiques conegudes d'alts potentats, la mantenía aximetéix la necessitat de conciliar diferents interessos y de neutralitzar les aspiracions de diversos partits y families, cosa a què s'aplicà lo Rey En Jaume, ab la prudencia que la época permetía, durant tot lo següent any de 1308; de manéra que aquest afer vé a ocupar gayre-bé del tót la atenció del Rey. Per esplicar, donchs, los tractes que-s moguéren ab lo nostre rey, y posat que-ns anam acostant al compliment de la mencionada empresa, ja que los régnes de Sardenya y Còrcega han de raure certament ab lo témps formant part de la gran Coróna d'Aragó, y han d'ésser los catalans los qui més especialment han de intervenir y figurar en aquell nou domini, hora és ja, per no fallir el sistéma fins ací seguit, de que informèm lo llegidor, donant-li idea clara, per bréu que sía, del caràcter y situació dels nous Estats que fan a agermanar ab los antichs d'ací, axicom dels diversos drets que hi radicaven per quant atany al domini dels metéixs.

Prescindint nosaltres de les dominacions allà exercides en témps llunyadans per pobles irruptors, y de si fóren gréchs, liguris o hispànichs los habitadors qui poblaren les dues illes e hi introduhiren una civilització més o menys avançada, nos limitarèm a observar que en los primers témps de la època carlovingia, aspiraren a apropiar-se aytals Estats algunes nacionalitats vehines, com fóren los mauritans de Sicilia, los genovesos y los pisans. Desaparexent aquells, no oblidaren jamés aquesta llur igualtat de mires, y per consegüent la rivalitat que d'aquesta pervenía, y la major pruija en disputarse continuament la possessió parcial o total axí de Sardenya com de Còrcega. Les dissensions que axò promogué per molt de témps, y, en lo vuytè any del imperi d'Enrich cinquè (recompta lo Zurita) y en lo metéix ón lo comte de Barcelona passà ab armada de pisans y genovesos,

contra les illes de Mallorca y Menorca vé referit en alguns annals que genovesos prenguéren la ciutat de Càller (Cagliari), qui és lo cap y principal lloch de Sardenya; y fóu per la Senyoría de Gènova posat en possessió d'élla Marian, qui-n pretenía ésser senyor, y feu-se vassall del Comú y censatari de la Esglesia Cathedral de Gènova, en una lliura d'or: y pretengué aquella Senyoría que aquest feu fóu confermat per lo papa Pasqual segón. Aquest és lo més antich títol que podíen alegar los genovesos, mas lo dret a la possessió de la illa éra comú a aquests y als pisans, los qui, al aliar-se per qual-se-vulla guerra, esceptuaren sémpre de la concordia la questió sóbre lo senyoríu de Sardenya, provant açò que no reculaven de llur pruija per sobreposar-se los uns als altres en lo domini total.

Compartía-s lo govern de Sardenya en quatre regions, en quiscuna de les quals hi havía un governador, nomenat jutge, ab atribucions y autoritat que no fóra gayre avinent deslindar, y encare que podíen ésser consemblants Arborea, Gallura, Càller y Turri (aquesta agregada després a la segóna), éra considerada com a més preeminent entre totes les regions lo qui s'intitulava jutge d'Arborea, corresponent a la familia de Còmit.

En les questions entre güelfs y gibelins, s'arrimà cada senyor o jutge a la part que millor li convenía, y si l'emperador Frederich I, considerant lo domini de les illes com a dependencia del Imperi, les cedía a un príncep de sa familia, no trigà gayre a admetre lo vassallatge del jutge d'Arborea, a qui donà lo títol de Rey, entant que fins lo coronaren a Pavía; y lo metéix Frederich, acceptant féts consumats, tras diferents lluytes entre genovesos y pisans, donà la investidura de tota la illa de Sardenya a la Senyoría de Pisa per l'arquebisbe de Maguncia. Per los antichs regoneximents tocava, donchs, al Sobirà Pontífech la sobiranía suprema, l'Emperador sostenía per altra part igual dret, los jutges tan prést confessaven llur dependencia del un o del altre podèr, com obraven a tall d'absolut: entre aquests metéixs hi havía més que rivalitat avorrició inestingible, quiscun en particular

s'atribuya lo domini de tót, y en tan enverinada situació, rompérense guerres y més guerres en genovesos y pisans, arribant a tal estrèm, en témps del rey En Pére, que ja no-s circuya la lluyta al domini de Sardenya, sinó que s'estenía a la mútua destrucció d'abdues nacionalitats a Italia. En quiscun d'aquests partits nacionals entrà una nova divisió originada de volèr privar als gibelins, als quals pertanyíen los pisans qui possehíen llavors la illa, la possessió y govern d'aquesta: emperò no ho conseguiren los güelfs, y essent jutge d'Arborea En Marian, gran gibelí, lo favorejà lo rey En Pére en les guerres contra los genovesos, y continuà aquesta favor, com a deute de familia, per part d'En Alfons, y del rey En Jaume, fins que renuncià aquest rey la Sicilia, en la qual ocasió, com compendrà lo llegidor, no podía lo nostre rey favorir ningun gibelí, per més que servas ocultament en la memoria la tendencia del seu germà y sóbre-tót de son pare.

Los qui principalment dominaven a Sardenya en la època que anam historiant éren per part dels genovesos los d'Ories, y los llurs parents los marquesos de Malaspina, y per part dels pisans En Marian y En Andréu, jutges d'Arborea, y los comtes de Donoràtico, güelfs o gibelins, segóns que-ls convenía, al metéix témps que los bisbats regonexíen los uns per metròpoli algunes ciutats de la illa, ón verament hi havía arquebisbes, y altres, com éren los de Còrcega, regonexíen en part per lo llur metropolità l'arquebisbe de Pisa, y en part lo de Gènova.

Con lo Papa donà la investidura de les mencionades illes a En Jaume, vegéren-hi los güelfs, partidaris dels Anjous, un camí per destruir los llurs rivals los gibelins; y axí los bandejats de Sardenya, pertanyents a aquell bàndol, oferíen llur valiment al rey d'Aragó, y los de Florencia y Luca, qui éren acèrrims güelfs, se perferiren a promoure la guerra contra lo comú y ciutat de Pisa, méntre que lo nostre rey anas a lluytar ab los pisans gibelins. Los genovesos d' Oria y Malespina, qui per ventura no podíen gaudir tota la seguretat personal a Sardenya, jatsía hi tinguéssen los llurs Estats,

per la preponderancia pisana, diguéren també a En Jaume que-l servirien en la empresa—oferiment que quant més fóra fill del desig de venjança;—mas alhora que tot-hom se perfería per una fí comuna y los de Luca instaven lo nostre rey que may per may consentis en un casament que progectaven entre la successora del jutge de Gallura, qui dominava grans Estats, y Bernabé, primogènit de Branca o Brancaleó d'Oria, per veure-hi pot-ser no més que un negoci, no donant-hi resposta En Jaume per reservar-se, séns dupte, aquell imponderable avantatge per algun príncep de sa familia o algun rich-hom dels més adictes o lleyals, ab la fí de podèr tenir en lo nou domini que adquiris un vigilant fehel y gordador del gran feu, si sóts aquest caràcter l'erigía, ab tot que d'ell prengués En Jaume lo títol de rey.

Per esbrinar més palpablement çò que hi havía en tots aquests oferiments, nomenà En Jaume un comissionat o embaxador, que fóu l'almirall En Bernat de Sarrià, trametent-lo a aquelles terres, y al metéix témps per arreglar les diferencies qui brollaven entre los reys Frederich y Carles, per havèr-se aquell retingut llogars y castélls de Calabria en contra del pacte establert en lo tractat de pau, y éra açò un gran inconvenient, car no dexaría d'ésser un entrebanch per la empresa de la conquésta, si no hi donava son valiment En Frederich, axicom esperava y volía En Jaume. Partí, donchs, l'almirall ab l'indicat obgécte, vers lo mes d'Abril del any de Incarnació 1308, y dirigint-se primer a Sicilia, allà estigué al començament del mes de Juny, passà després a Sardenya, y lo díe 10 entrava a Gènova, ab la Senyoría de la qual s'éra fét de poch un tractat de pau. Respécte a la questió ab Frederich, s'éra ja previngut lo Rey per endavant, trametent dés l'Abril un altre embaxador, qui éra lo conceller Pére Boyl, a Nàpols, ab l'obgécte de procurar que no hi agués rompiment entre En Carles y lo rey de Sicilia, car, ademés de la questió dels castélls, hi havía lo plany per part d'aquell de que aquest no usava lo títol convingut en lo tractat de pau y cobrava y eczigía lo tribut de Túniç que, segóns éll, corresponía solament a la casa d'Anjou.

Per allò que éra més principal y apremiant proposà lo representant d'En Jaume que los castélls en questió no-ls gordas ninguna de les dues parts, y que li fóssen retuts per gordar-los éll en nom del rey d'Aragó: a Sardenya ignoren què-s féu lo comissionat, y a Gènova tractà ab los d'Oria, los qui ratificaren la llur oferta de servir a En Jaume en la empresa, ab tal que-ls dongués certs castélls ab tota la jurisdicció llur, tenint lo feu, no segóns costuma de Italia, sinó de Catalunya.

A parèr nostre, fóu aquest viatge d'En Bernat de Sarrià del tót diplomàtich, y més nos ho semblaría si coneguéssem part dedins les instruccions que lo comissionat se-n portà y tots los punts ón segurament estigué. Conferma aquesta idea lo veure que al propri témps, per mijà d'altres comissionats, que éren En Fortuny Martíneç y En Pére de Vila-rasa, jutge de córt, tractava En Jaume ab les senyoríes de Florencia y Luca, y ab altres ciutats güelfes, ab les d'Oria y altres genovesos, entretenint ab bones paraules y donant vanes esperances als uns y als altres; y dihèm vanes, car la idea del Rey éra veure si percaçava la conquésta ab assentiment de tots los bàndols y partits, per axí fer-se superior a tóts: y aquesta mira, y sols aquesta mira fóu la qui no decidí la empresa, per més que a aparellar-la, com diguérem, s'aplicà tot aquell any. Car als luquesos y florentins, remembrant estretors de la casa d'Aragó en les guerres passades, deya-ls que si no li facilitaven cabals no podría empendre la jornada; als d'Oria los prometía la possessió dels castélls dels Arborees y afalagava-ls ab la galivança de casar-ne un d'élls ab la successora del jutge de Gallura, séns cuydar jamés donar-hi compliment; y no sabèm què diría als pisans gibelins, per bé que ho presumim per lo resultat, que no aparegué fins molt témps després, fins que, axicom veurèm, obtingué percebre grans quantitats de les senyoríes y ciutats güelfes, y pactà ab pisans y ab genovesos, çò és, ab güelfs y gibelins qui-s mantindríen com a feudataris, sóts algunes condicions, y uns y altres acollissen En Jaume d'Aragó com a rey e únich senyor sobirà. Sóts aytal caràcter no tindríen ninguna

repugnancia a ajudar-lo los sicilians, gibelins, y jatsía ab lo témps lo d'Anjou romangués descontent d'aquesta manéra de procehir ¿quí sap si axò fóra més avantatjós encare per En Jaume, posat que En Frederich estaría sémpre més dispost a dexar lo reyalme a la casa de ón procehía, que lliurar-lo a la de Nàpols, complint lo darrer tractat de pau? Esperant, donchs, lo resultat que indicam, y méntre que s'esforça En Jaume en mantindre íntima aliança ab lo seu germà, devèm per are suspendre lo tràctar de la empresa de Sardenya y Còrcega, a la qual bé tornarèm en sent-ne hora, per entrar en la descripció d'altres féts esdevinguts durant lo metéix any de 1308, alguns d'élls de importancia estréma, sóbre-tót lo primer de què anam a ocupar-nos.

Ja dés lo témps dels nostres comtes sobirans, com recordarà lo llegidor, havèm vingut tractant del origen y espandiment d'un orde militar religiós, al qual prestaren los nostres princeps especial favor, tant que arribaren a ésser los individuus d'aquell àulichs preferits de la magestat Reyal, gaudint ab élla de la amistat y confiança més íntima· Los templers, qui havíen tingut la honor de comptar entre los llurs individuns l'un dels més ilustres princeps de la nostra comarca, En Ramon Berenguer III, nomenat ab justicia *lo Gran*; que-s gonyaren la distinció de concórrer, com a més adictes y lleyals servidors, tocant al llit dels monarques en les llurs darreríes, y fóren testímonis y marmesasrs en llurs testaments y sobiranes disposicions; que ajudaren poderosament a la reconquésta de Catalunya la nova, y dels demés Estats qui s'agregaren a la Coróna d'Aragó; que exceliren per lo llur esforç y constancia al camp de Tarragona, a les serres de Prades y Ciurana, al memorable recobre de Tortosa, y a Mallorques, a Valencia y a Murcia en témps d'En Jaume I; los regeus y lleyals cavallers, finalment, qui, aliens a totes les ambicions de podèr y de bandería promogudes per los parents d'aquest monarca y per los richs-homens aragonesos, salvaren en sa infantesa aquest famós prous, arrancant-lo de les arpes del ambiciós Mont-fort, y procurant-li ab llohable aptesa la més alta favor del pontífech de Roma, y

la major popularitat entre los seus sotsmesos encare abans d'arribar a ésser pròs; aprés d'observar la prudencio més admirable en témps d'En Pére *lo Gran*, séns dexar alhora d'ésser soldats fehels al rey e a la causa nacional, y que seguiren, per fí, sóts aquest caràcter, servint ab lleyaltat, y séns promoure escàndel com a religiosos, als successors d'aquéll, a En Alfons, y al metéix En Jaume fins en les seues més fresques empreses; anaven a veure-s estingits y ab perill de ésser severament castigats, per sospites d'horrorosos crims de qué acusaven l'Orde en una nació vehina. A França, lo any anterior, fóren tots los templers del régne presos en un díe, a 13 d'Octubre, y remès per Felip l'afer als inquisidors, en especial a un religiós del orde de Prehicadors, nomenat Guillèm de Paris, inquisidor general, procehiren contra aquells; y com alguns dels presoners, quatre no més, confessassen los crims de qué-ls acusaven; essent-ne sabidor lo Papa, manà sospendre la inquisició, y avisat després de que ja no éren aquells solament los qui confessaven los llurs errors, sinó lo gran Maestre y molts cavallers en contra del Orde en general, trameté a Paris dos cardinals per informar-se, y noresmenys, ab igual obgécte de pendre informació, comissionà l'arquebisbe d'Arles.

Molt interessaría lo castich d'aquells religiosos al rey de França, con, séns esperar lo treball dels comissionats, resolgué per sí que éra plenament provada la culpabilitat dels principals del Orde, y passant davant a aquells, se donà brasa a escriure a molts granats de la Cristianitat amonestant-los y requerint-los a que, ensémps ab éll, atenguéssen a la defensa de la Fè, o millor a que l'imitassen a éll, y seguissen lo seu exemple respécte a çò que faría contra los templers. Fóu l'un dels prínceps més poderosament requerits per lo rey de França lo nostre En Jaume, y ab les cartes de Felip ne rebé aximetéix altres d'un Fra Roméu de Bruguera—y dihèm Bruguera, cognom català ben conegut, traduhint-lo del Brugaria que ún llig en los dits documents, per ésser aquesta la fórma de llatinitzar aquell cognom,—en les quals és de notar prou bon acort ab les del monarca fran-

cès, anant les unes y les altres a una metéxa fí, que aplegaren totes a mans d'En Jaume en lo mes de Desémbre anterior, estant en lo Reyal de Valencia.

Fa avinent lo Zurita que, al rebre En Jaume aquestes cartes, entre altres personatges hi havía lo confessor del Rey, qui éra Fra Guillém d'Aragó, del orde de Prehicadors; a açò ho observam meravellats de la coincidencia que hi hà tots-témps en aquest afer, de intervenir-hi constantment frares, sobre-tót prehicadors, que són los qui, com observarem ja en témps oportú, substituiren als templers en la confiança e intimitat que aquests meresquéren en la antigor als nostres reys y prínceps.

Les inculpacions que feyen los interessats en la estincció dels templers, y que tindríen bon compte de que lo vúlgusles espargís y ponderas, són de crims tan repugnants, que molts historiadors, inclús lo Zurita, s'han avergonyit de consignarlos, limitant-se a dir que los dits cavallers, en la professió que feyen del llur Orde, renegaven de Nostre Senyor Jesucrist y adoraven un ídol, cometent endemés altres coses nefandes. Nosaltres participam de igual vergónya, emperò atès l'obgécte qui-ns guía en la present historia, y desijosos de no ocultar la veritat, majorment con pot ajudar a compendre-la la metéxa repugnancia que inspira una nova, conciliarèm abdós sentiments, repetint ací en llatí les notables paraules que altres callaren al parlar dels dits crims: *quilibet frater qui recipitur Jhesum Christum Dominum nostrum ter eius cruce preposita negat in facie figure Domini vice qualibet conspuendo. Recipiens in super ex uto tal...eptis vestibus osculatur receptum primo in fine spine dorsi subtus batteum secundo in umbilico tercio vero in ore nec non recepto precipit quod si quis ex suis fratribus sibi voluerit camaliter commisceri hoc sustinere debeat ex eo quod ad hec ex statutis ordinis teneatur quod pro dolor natura negat animalia bruta verentur.* Tals són les paraules ab les quals se fa ressò de infamants remors tot un rey de França, o que ell llançava al públich per que trobassen ressò entre lo poble ignorant. cuydant de que aquest, escandalitzat, ajudas ab los seus crits de

reprovació la obra política que s'aparellava per los enemichs, rivals o envejosos dels templers.

Copiades són tan repugnants frases de la primera carta que escrigué Felip a En Jaume, ab data de Paris, díe 16 de Octubre del 1307, y guarden suma relació ab les següents, que traslladam de la lletra del prehicador Bruguera *nunc Parisius in Theologia actu regenti,* escrita de la metéxa capital estant, la vétlla dels sants apòstols Simó y Judes a En Jaume: *Jurabant enim servare semper et inviolabiliter instituta et constitutiones consuetudines et secreta ordinis Templi quo facto mantellum ordinis recipiebant et seperati ad partem oblata cruce et facta recognitione ymaginis Christi et requisiti an crederènt ipsum esse Deum apportebat eos abnegare tanquam falsum prophetam et in huius signum ter conspuere in candem. Si qui vero contra dicerent immediate mancipabantur custodie carcerali. Item injungebatur eisdem per sacramentum prestitum quod ad mulieres non accederent sed ad invicem accederem licitum reputarent licet volente Domino actus rarissimus sit inventus. Item qui recipiebatur osculabatur in ore in umbilico et in parte posteriore recipientem vel e converso in quibusdem. Item quidam eorum dieunt se affuisse in capitulis eorum generalibus ubi caput quoddam fictile argenteum vel argentatum et barbatum adorabatur a presentibus ut creator omnium et redemptor.*

En la primera butlla o carta dreçada per lo papa Climent a En Jaume s'hi fa referencia tambe al ídol o cap de metall, emperò en quant al restant, y ho comprenèm molt bé, calla-ho lo Papa dihent *ob ruborem exprimendi subticemus.* Passanací per alt les cogitacions a què dónen lloch tan grans calumnies con és lo cas, no d'un sol convent isolat o casa, mas d'un ordre immens repartit entre totes les terres cristianes axí al Occident com al Orient, y qui comptava entre los seus individuus ilustres rebrots de les més nobles families, havènt tóts dónat fermes proves d'aquella vigor y senceresa varonívol qui ja may no pot avenir-se ab la manifésta afeminació del sodomita. Quant a nosaltres nos basta sabèr que los autors qui han perpetuat la historia d'aquest fét han pogut repetir, en segles posteriors, la nova dels crims aplicats als templers; mas ningú no-ls ha justificats, y lo més antich qui

escrigué en una época més acostada al fét aferma que éren innocents (1). A aytal observació és d'afegir la de que Bossuet (a qui no convenía recordar falliments de la dinastía francesa con escrivía son *Discurs sóbre la Història Universal*, a instrucció del Daufí) se constreny a dir que *Felip tenía un ressentiment contra los Templers*, y noresmenys que aquests *fóren acusats* de diferents crims, menys d'espressar que-ls haguéssen comesos, no essent açò poch en aquell témps; y la de que assegura que los Templers confessaren en lo torment, emperò negaren en lo patíbol, asserció qui va confórme ab quan espréssa una singular relació eczistent en los nostres arxíus (2)—séns dupte lo tramès dés de París a súpliques d'En Jaume (3),—ón s'hi recompta que lo gran Maestre Jaume de Molay negà en lo patíbol, revelant que çò que abans lo féu declarar fóu lo torment ab lo qual destroçaren cruelment les seues carns, que manifestà, esquexant forcivolment la seua túnica, atenellades y plenes de nafres de ón ne rajava encare la sanch.

Defensam los Templers en general, car si innocents han pogut ésser considerats los de França per lo bon seny d'homens doctes e imparcials y per la crítica moderna, ab major motiu poden ésser admesos com a inculpables los nostres, contra los quals no hi havía ni lo ressentiment del rey Felip ni la opinió pública aparellada d'un vúlgus fanàtich. Sóbre los de França pot un hom cercar la causa de la inculpació y del càstich en lo ressentiment indicat per Bossuet, que podría molt ben pervenir de la apatía que demostrassen aquells soldats religiosos, en quan al servey militar, la hora de les sagonoses lluytes entre Felip y lo papa Bonifaci--y aquesta és opinió esclusivament nostra;—emperó en totes les altres

(1) Lo Zurita observa ja que S. Antonin y altres autors afermaren que los Templaris éren estat *mala y falsament acusats*.

(2) *Arxíu de la Coróna d'Aragó*: Cartes Reyals de la època d'En Jaume II.

(3) Consten aquesta instancia d'En Jaume y los altres documents fins ací citats en les primeres planes del nomenat procés contra los Templers, que en la organització antiga del Reyal Arxíu portava solament lo titol *De nogotiis Templariorum*.

terres, la malvolença de França contra los séus pogué servir d'escusa, oferint oportuna avinensa per anorresar-los: car en tots, inclusos los francesos, hi havía de fét una causa que no podía legalment alegar-se, atesa la legislació y los costums d'aquell témps per corregir un mal que provenía dels Templers, séns que, malgrat aquell, poguessen nomenar-los a élls culpables. Una comunitat qui vivía sóts les austeres régles del claustre, séns caldre recompensar serveys particulars dels seus individuus, qui estava disciplinada estrictament, y per tant vivia allunyada del bullici de la societat, del lucse y de la ambició individual respécte a açò que no éra del seu orde; un còs de religiosos qui éren alhora soldats y per llur institut los primers en preferir-se als reys per anar, contra los enemichs de la Fè, en les grans conquéstes, alternant ab los grans senyors feudals o richs-homens, també havíen d'alternar naturalment ab aquests en la participació dels avantatges que les conquéstes oferíen en lo gaudiment de les proprietats y terres que éren donades a uns y altres com en recompensa dels llurs serveys; y com al fer aquestes adquisicions los Templers les rebíen séns mimva ni descabalament algun y senceres les conservaven en la possessió llur, car ni havía-ls calgut manllevar per anar a la guerra, axicom los nobles feyen, ni, tal com aquests, calía-ls pagar sou algun, per ésser ells-metéixs los soldats de llurs osts complint lo servey militar per un deute religiós, de manéra qne la metéxa comunitat qui batallava éra la qui adquiría; d'aquí que, lluny de disminuir llurs cabals, entant que passaven anys y s'emprenien noves conquéstes, no solament se conservaven intactes, ans bé millorassen y augmentassen en nómbre, essent los llurs senyors veritables depositaris de grans y positives riqueses, que més d'una vegada servirien per procurar respir als feudals o a particulars constrets en los llurs interessos y adhuc als metéixs reys, los qui, en cambi dels cabals que-ls Templers los hi proporcionassen, no dexaríe de cedir-los aximetéix, com és de creure, béns, drets, privilegis (1) y altres benifets de què abans gaudiren com

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* pergamí 138 y 193 d'En Jaume II.

particulars o de què podíen dispondre per efécte de podèr y autoritat.

Axí un hom s'esplica lo gran agombolament de riqueses que éren atribuides als Templers en la època de llur estincció, y ab rahó corría la veu de que, a durar més témps l'Orde, arribaría aquest a absorbir de tot en tot les nacions. Aquestes metéxes riqueses prou que encendríen la enveja d'altres ordens, militars o no, qui anaren aparexent y qui preteníen exercir preponderancia en la societat d'aquell segle, y qui-s veyen privades d'adquirir ab la facilitat que aquell del Temple, arrelat de segles, y oferint totes les fermances de seguretat per los qui ab éll tractaven: de ón pervendríen ben segur l'ergull y la altivesa en la llur manéra de procehir que generalment s'atribueix als cavallers del Temple, car instantment y abrivada sosteníen pléts per qual-se-vulla insignificant dret axí ab lo Rey com ab los richs-homens, municipalitats y particulars (1), y essent axò, ensémps ab sa propria riquesa (que sémpre és la riquesa fitó d'enveja), motiu més que suficient y sement fecunda de ressentiments personals, de gelosíes, malvolences y avorricions, bé podèm concloure, al cap-devall, que eczistía una causa manifesta qui reclamava, forçosament, la estincció del referit orde, car convenía la seua desaparició als reys, a les comunitats y als poderosos feudals. Emperò ¿què podía atemptar un govern contra los possessors de les riqueses con la llur adquisició éra estada legal, y la llur conservació y augment depenjava del comportament que aquells gordaren? No-res, y per tal, ab tot que regoneguéssen los reys que los Templers dels llurs respectius dominis no podíen ésser compresos en les inculpacions que hom aplicava als de França, calía tolerar interiorment que per lo motiu pretestat per la estincció d'aquests, s'estingiríen tot d'una los restants, majorment instant-ne un rey axí poderós com lo de França, y semblant instancia venía corroborada per los manaments del sobirà Pontífex.

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamí 138 y 134 d'En Jaume II.

Ja coneix lo llegidor la situació d'En Jaume respécte de Felip *lo Bell*, al témps del rompiment d'aquest ab lo papa Bonifaci, y per tant pot calçular la nova y compromesa situació ón se trobava are com are lo nostre monarca, con l'anatematitzat y desheretat per aquell papa, tóst aprés d'havèr-li procurat la mort ab los insults de Nogaret, dels cardinals Colones y dels soldats francesos qui seguíen aquests cabdills, havía tingut l'habilitat d'aparellar lo camí per que algun díe França se sobreposas a Roma, y aconseguit a la fí, no solament que lo darrer papa elet fós francès, sinó que fins traslladas la cadira pontificia de Roma a França, què esplica per sí sol la grandíssima valença del monarca agreujat per los Templers. Perçò degué palanquejar En Jaume al rebre les lletres de Felip y del prehicador Bruguera, y encare que per ventura conexía que més o menys tart li tocaría obehir, la hora que li ho intimas lo pare sant, ni-s resolgué a accedir als desigs del rey vehí, ni encare, rebut lo manament del Pontífech, gosà gitar mà en los Templers; car al recordar-li de nou Climent çò que havía manat fer un jórn lo rey de França *ad requisitionem inquisitoris heretice pravitatis*, li insta a fer-ne altretant en lo seu reyalme (10 de les calendes de Desémbre, any tercer del pontificat), negant-s'hi segurament lo Rey, segóns resulta d'una altra contestació de Climent (3 de les nones de Janer), ón li diu *quod super ipsis nolevas sicut nec etiam noveras expedire contra fratres procedere memoratos donec super illis providentiam dedis apostolice in hac parte tibi rescriberet veritatem.*

No hi hà dupte que les ordinacions se reiteraríen y que la força de les circumstancies decidiría al nostre rey, con finalment encarregà fra Joan de Lotgeri, aximetéix del orde de Prehicadors, inquisidor general d'aquests reyalmes, diputat per la Seu Apostòlica per que procehis contra los inculpats: mas com no-ls mancassen als Templers avisos d'aquells d'altres terres, y coneguessen la disposició dels inquisidors o prehicadors a procehir contra élls, si fà no fà, com a França, ab lo témps que transcorregué durant la correspondencia d'En Jaume y lo Papa y lo rey Felip, o millor,

méntre que durà lo dupte e indecisió del nostre rey, deliberaren los persecutats no cedir tan fàcilment a les fantasíes e injusticia dels llurs perseguidors, y a aquest efécte començaren a prevenir-se per fer resistencia, si convingués, als qui tractassen d'apresonarlos. Açò donaría bé prou motíu per que, considerant-los com a rebetles, pogués donar lo Rey una ordinació, que espedí a 3 de Desémbre, manant que tots los Templers fóssen pressos y llurs béns segrestats, al metéix témps que l'Inquisidor general publicà los seus edictes manant als concellers dels pobles ón hi havía convents de Templers per que no donassen favor ni ajuda als comanadors y cavallers d'aquell orde, y discernó ensémps (afig lo Zurita) les seues lletres citatories, per les quals los ordonava comparèxer a Valencia al monestir dels frares prehicadors—¡sémpre Prehicadors!—dins de certs térmens, per que responguéssen còm sentíen de la Fé Catòlica.

Poch los importaven semblants resolucions per los qui teníen la de defensar-se; car, óltra aquells qui estaven en diferents punts de la Coróna d'Aragó, particularment a Catalunya, estaven encastellats y en defensa tots los de les vegueríes d'Osona, Bagà, Vich, Berga y Ripoll. En tal conflicte, convocá lo Rey per lo díe de la Epifanía a Valencia tots los prelats dels seus reyalmes, per que ensémps ab l'Inquisidor general y altres persones religioses y de grans lletres deliberaren açò que éra més convinent: y a conseqüencia d'açò que anaven fent a França y de les conquéstes y confessions que, deyen, ne resultaven, lo Papa, dexà los inquisidors y ordinaris lliures per que inquirissen, y les condemnes que-s fèssen, baldament fóssen contra indivíduus singulars, com aximetéix contra tot l'Orde, les féssen en Concilis provincials.

Entretant que açò feyen s'enviaren forces per acometre los castélls ón los Templers se defensaven, essent-se retut lo de Puig-reig en la veguería d'Osona, llà ón estaven En Galceran de Biure, lloch-tinent en aquella comanda per En Bertran de Biure, y molts cavallers; emperò sostenint-se ab pertinacia heroyca tots los restants, de tal manéra que, mal-

grat havèr-se destacat moltes y diverses forces per assetjar los castélls, hi hagué punts ón se sostinguéren passat de nou mesos, durant los quals no cessaren los perseguits de protestar, per quants mijans tinguéssen a mà de la injusticia e infamia que contra élls cometíen y de llur inocencia, ja escrivint al Rey, ja recorrent al Papa, ja evocant, com a testimoni de llur depurada fè y de la lleyaltat llur, los recorts de les més glorioses prohomeníes ón prenguèren part y los sacrificis que fins en aquella hora féts havíen en benefici de la religió, y que no-ls calgués soferir a ésser certa la inculpació que-ls aplicaven de idòlatres, enemichs de Jesucrist y observadors pràctichs de la moral més depravada: de tot lo qual, com a mostra y per simple curiositat, proporcionarèm als nostres llegidors alguns fragments o exemples, qui basten per sí sols a provar quan sensible éra per aquelles nobles víctimes, veure-s sullades ab les calumnies més feréstes y degradants encare per l'home mès senzill, rústech y humil.

No sabèm si les protestes y súpliques dels nostres Templers y segurament dels d'altres terres, víctimes tóts de la venjança del rey francès ab los séus, produhiríen algun escrúpol en la consciencia del Papa, con, de Potiers estant, vers lo mes d'Agost, disposà Climent que-s nomenassen comissions mistes per esbrinar los processos que s'aniríen formant, los qui, repetía, devíen ésser jutjats en quiscuna provincia per Concili metropolità, aprés de què, en Concili general, resoldríen si calía reformar l'Orde o estingir-se, y a aytal fí, pochs díes passats, en lo metéix mes y lloch citats, s'ajornà tot l'Orde per que, per vía dels síndichs comparegués en la ciutat de Viena, ón s'ordonava congregar lo dit Concili general, dés lo díe primer del mes d'Octubre vinent a dos anys, y que fós sentenciat per estatut Apostòlich açò que feya a provehir:

Encare que per los fragments que transcriurèm són de deduhir algunes dates qui acrediten lo témps en què-s defensaven los Templers de Catalunya, no sabèm de cert la duració de la llur defensa deduhint-la solament, en part, d'una nova del Zurita, lo qui parlant en general de tots los de la

Coróna d'Aragó, vé a indicar que los dos grans centres de part deçà fóren Monçó, en defensa del qual estava lo català Fra Bartomeu de Bellvis, y Miravet, tocant al Ebre, ón s'éren recollits molts cavallers, per ésser castéll molt fort e inexpugnable, llà ón estava fra Bartomeu de Sant-Just, qui éra comanador d'aquella Comanda; y puix Monçó, contra lo qual s'éren tramescs grans forces, ab tota mequinaria de batre que hi havía a Çaragoça y Osca, no-s començà a pendre fins al divendres, díe 17 de Maig del altre any, per aquesta dificultat podèm calcular aprohismadament la que presentaría lo castéll de Miravet tant anomenat, en lo qual s'éren acollits los Templers d'altres indrets, y aximetéix que sa defensa sería llarga y de no menys durada que la de Monçó. Cantavieja fóu també un altre centre per l'estil dels que acabam de nomenar, y per més que no pertanya a Catalunya, lo mencionam per veure que estaven davant la llur defensa, ab molts cavallers, dos personatges de cognom català, qui éren En Ramon d'Anglès, y En Ramon de Galliners, abdós Comanadors, y (segóns afermació del Zurita) persónes principals d'aquell Orde.

A fur y mesura que anaren sotsmetent-se, ocuparen-se totés les llurs fortaleses y réndes, que restaren segrestades en podèr dels oficials reyals, y les persónes fóren empresonades en diversos llochs y castèlls, cometent tantost lo coneximent de les causes y processos que anaven sóts-signant al bisbe de Valencia, qui éra canciller del Rey; en la qual situació dexam als uns y als altres, a criminals y jutges, fins a veure al seu degut témps lo resultat dels procehiments que anaven-se instruint. y la reexida del misteriós acte polítich que inicià lo rey de França, sóts pretést de salvar la religió, y que deguéren pagar tant y tants innocents qui res no teníen que veure ab aquell monarca, al qual jamés no cuydaren fer ni favors ni gréuges.

Complint are la nostra promesa, en obsequi als nostres llegidors, transcriurèm ací les mostres dels fragments indicats, tant per donar a conèxer la inculpabilitat dels Templers de Catalunya, com per fer aytal a interessants noves

profitoses a la Historia general, con s'hi tractarà de la estinció del orde del Témple, subgect sumament important per les serioses y trascendentals cogitacions que desperta.

Axí s'espréssa En R. Ça-guardia, comanador del Masdéu y lloch-tinent del Maestre del Témple a Aragó y Catalunya, en una carta dreçada a En Jaume, datada al castéll de Miravet, de divendres aprés de la festa de Sant-Vicenç, (1)... «Axí, donchs, senyor, foragitau del vostre cor çò que diheu, car Nós no havèm jamés errat contra vós ni en los féts de que hom parla ni en ningun altre: y per tal, nos convé donar-vos resposta y rahonar ab vos, a satisfacció nostra y dels demés frares del Témple, y en contra d'aquests malvats crims a nosaltres injustament imputats, ocasionant un gran tort y un gran pecat. Y bé sap Déu que-m dolch més per vós, per lo rey de França, y per lo mal que-n resulta y resultarà a tots quants viuen en la fè catòlica, que no per lo mal y tribulació que a Nós y als demés frares nos calga comportar.»

»Ab rahó podèm témbre com a un fort desastre que vós y lo senyor rey de França siau estats enganyats fins al punt de creure que serviu a Nostre Senyor, justament la hora que més lo desserviu. Déu, qui és poderós per sa misericordia, dó la seua gracia e illumin a vós y a Nós, per que conegau, sapiau, y vejau là veritat d'aquest aveniment, a la qual fí bastaría, senyor, recordar los nostres féts ja passats, y quant als presents, certa y clarament los pot veure qual-se-vol qui-ns vulla rebre y tinga paciencia d'escoltar-nos: car Nós molt volenters demostraríem per justes y veritables rahons, y adhuc per mijà de la nostra santa régla que-ns donà la Santa Esglesia de Roma, y per totes quantes ordenances y establiments de la nostra Religió, qui són axí bons y ben assenyalats com los millor, que tinga ninguna religió del món, podent encare, noresmenys, amostrar-vos, en presencia vostra, de quina fórma són féts los frares del Témple, y

(1) Aquest y los altres documents que seguexen relatius a Templaris de Catalunya, se troben al *Arxiu de la Coróna d'Aragó*. entre les cartes reyals corresponents a En Jaume II.

a-les-hores, per tot axò, podríeu veure y conèxer que tot quant s'hi practica és a satisfacció de Nostre Senyor Deu Jesucrist, en profit y pura salvació de les ànimes d'aquells qui entren en la religió del Témple, y axí vé fét, dit y complit, y són-ne testimoni y exemple tants nobles y tants homens savis qui són estats frares del Témple, y qui ja, la hora de fer-se frares, havíen viscut en lo segle sexanta o vuytanta anys. Donchs no és de creura, ni hi hà en cor humà, ni cal pensar, que si tals malediccions se féssen, en ningun témps s'hi haguéren ficades, ni consentiríen en res que fós error ni perdició de la ànima llur, car tóts s'hi meten solament per que aquesta sía salva y en servey de Déu.

»Donchs si-us plahía, Senyor, consentir en donar-nos seguretat per venir a la vostra presencia, axicom per anar y tornar segurament, aytals coses vos demostraríem en veritat, que-us podríeu desexir d'aquests afers a la vostra honor, ab gran mèrit per la vostra ànima y a gran profit vostre, de Nós y de tots los del nostre reyalme.»

Del metéix castéll de Miravet estant, lo dimécres aprés de la fésta de Sant-Joan Baptista, En Ramon de Canet escrivía una altra carta ón manifestava havèr allà parlat ab En R. Ça-Guardia y los demés frares sobre lo salconduyt que aquest solicitava, manifestant la gran confiança que aquest tenía a En Jaume, més que en ningun altre home del món, y termenava ab aquest paragraf: «Emperò lo pensament dels frares de Miravet és que no consentiríen que ell se llunya-s del seu costat, séns donar-li vós seguretat y guiatge que ja-us té demanats, no obstant lo manament que hi hà en la lletra del senyor Papa per que empresoneu los frares del Témple.... Molt desijaría lo dit senyor la assentada, car coses hi havía de tractar y fer ab vós qui seríen a honor y profit de vós y de tota la Cristianitat.»

Datada a igual punt lo díe de la Concepció, lo metéix En R. Ça-Guardia trametía una altra lletra a En Jaume, ón aprés de plànyer-se de que haguéssen empresonats lo Maestre y altres frares, deya-li entre altres coses:... «Si aquest aenantament que s'és fét per lo senyor rey de França contra

los frares del Témple volèu vos seguir, deuríeu aténdre a que nosaltres no som de la metéxa condició d'aquells, car nosaltres som los vostres naturals, y aquells són de diverses nacions, llengues y terres, que conqueriren lo dit rey e sos predecessors ab favor y ajuda de la Esglesia, y açò que ells ténen en llur pahis no poden dir que ho hagen adquirit per conquésta sóbre los enemichs de la Fè, si solament que són donacions y déxes fétes als frares del Témple, y compres y millores que ells han fetes; méntre que los nostres frares, ab los vostres predecessors ensémps, vessant llur sanch y morint en combatiment contra los enemichs de la Fè, y prenent de les altres terres y provincies çò que-n podíen pendre, han ajudat a conquerir y a sostenir y defendre la terra contra los enemichs de la Fè, com ne són, senyor, testimonis los vostres antecessors ab llurs privilegis y franqueses que nosaltres havèm obtinguts; de ón ne pervé que en les metéxes libertats diguen que dónen tals gracies, a salvació de llurs ànimes, y en remissió dels llurs pecats, a nosaltres qui som batalladors, defensors y mur contra los enemichs de la Fè de Jesucrist.

»Encare més, senyor: tota la gent dels vostres reyalmes o la major part bé sap, que con los sarrahins vénen contra lo vostre régne, los frares del Témple són los primers qui concórren en defensió del vostre régne y de la Fè de Nostre Senyor, y no fà gayre témps que lo darrer Maestre qui-s morí entrà en terres del rey de Granada, ab pochs frares y poques companyíes, y vencéren les gents del rey de Granada, y van combatre castélls, y talaren la terra y s'albergaren llà ón volguéren, venint açò a gran honor vostra y de les vostres gents.

»Y encare més, senyor: fra P. de Mont-cada, qui èra Maestre d'Aragó, fóu près en la vall d'Albayda, y tots los frares quí ab éll anaven fóren morts o presoners a servey de Déu y en defensa de la Fè y del vostre reyalme.

»Noresmenys, senyor: los frares de part deçà la mar (en contraposició a óltra la mar), sien del Témple, del Hospital o de qual-se-vulla altra religió que hajam ohit nomenar, no

fan tan grans almoynes com los frares de la vostra terra; car, en témps de fra Bernat de Mont-oliu, comanador d'Osca, a Monçó, atenyía lo nómbre dels socorreguts a cinch o sis milia persónes, y en les altres cases ón tenim frares nostrats, hom fa la almoyna que pot: y a Miravet, ja que no hi poden concórrer tants cristians, hom fa la almoyna tant a cristians com a sarrahins, a satisfacció de Déu, y com a bon exemple a les dites gents; y Nós, al Masdéu, la donam quiscun jórn a tantes gents com venir hi vullen....

»Més, senyor; tingau present la lleyaltat y constancia ab què ham servit los frares del Témple als vostres predecessors; per què, jatsía tots los homens del món nos féssen defalt, vos nos deuríen sostenir, car la hora que lo rey de França vingué a aquesta terra per conquerir-la, Frà Berenguer de Sant-Just, qui éra Maestre, y los restants frares del Témple, de la batllía d'Aragó, no-s separaren del senyor rey En Pére, con la gent de Barcelona y los del pahis fugíen y-s teníen per perduts, entant que los dits frares gordaven provehits y disposts los seus castélls y forts, ab voluntat de morir per lo senyor Rey o de salvar-li lo reyalme, defensant la terra, complint axí un devèr de naturalesa; per què, senyor, semblaría ésser lo més just que vós deguésseu lliurar lo nostre Maestre y los demés frares qui estan presos....

»Per tot axò, clamam de vós mercè, per que la vostra bondat, noblesa, sabèr y devoció dega-ns ajudar y valdre, fent que la nostra veritat sía ohida ans de procehir contra nosaltres, car axí Nós, com tots los altres frares del vostre senyoríu aparellats estam a tota prova y en quésta que hom puga fer-nos, ja sía en podèr de prelats, com de richs-homens y altres gents de la vostra terra, ab tal que síen dignes de fè...»

A aytal lletra respongué En Jaume, de la manéra més ambigua y bréument, ab un altra datada a Algecires (séns dupte Alcira) la diada de Santa-Llucia: car regonexent en molt curtes espréssions los serveys dels Templers als seus antecessors, fineix dihent que al procehir contra élls *fa açó*

que tot princep catòlech deu fer, e quant a çò que d'aqui avant farà, seguirà veritat e justicia.

A aquestes cartes és d'ajustar-ne com a compliment una altra del veguer de Tortosa, En Bernat Sespujades, ón fa sabèr al Rey que, lo díe de Santa-Magdalena, s'encarregà dels Templers qui estaven en podèr d'En G. de Zeret, y posà a quiscun *bons grillons*, manant que tots estiguéssen dins una metèxa casa y que les finestres fóssen *ab bones tancadures qui-s tanquen ab clau.*

Altre dels afers qui ocuparen la atenció d'En Jaume durant l'any referìt de 1308, fóu la concordia establerta entre éll y lo rey de Castélla don Ferran per anar contra lo rey de Granada. D'ençà del darrer tractat en què s'éra convingut, de bon o mal grat, los prínceps castellans descontents, lo rey don Ferran y sa mare y los infants de la Cerda, éra finit lo compromis heretat que tenía ab aquests lo rey d'Aragó, y havía desaparegut del tot la esperança que nonara als intents polítichs dels nostres reys, la aparença de protecció donada a un pretendent, ab què jogaven, si axí podém dir-ho, dés lo témps del rey En Pére. Recobrat axí com axí lo prestigi que perdut havía, no feya gayre, lo fill del rey don Sanxo, y essent induptable lo molt gran podèr y autoritat que Felip de França tenìa gonyada, y d'ençà que Climent ocupava la cadira pontificia, naturalment En Jaume, puix no li calía esperar béns ni mals de part del rey de França, com en altre témps, valía més que obras d'acort ab lo rey de Castélla, ja que abdós menaçava un enemich comú, lo rey de Granada, tant per tenir en pau lo territori, axicom convenía per no complicar en qual-se-vol trastorn que sobrevingués, com per assenyalar tal vegada algun plan de conquésta del qual ne resultas benifét comú a les dues nacionalitats espanyoles, com devía-ho ésser sémpre que tractassen de reduhir y arraconar més y més en los llurs últims reduyts meridionals les reçagues d'aquells dominadors estranys qui estaven destinats a éser foragitats del tot, més o menys tart, de tots indrets del sol hispànich.

Ab aquesta tan noble idea, tractaren abdós monarques,

al qual intent passà en Jaume de Valencia a Çalatayú, a la primería de Desèmbre, car devíen veure-s al monestir de Huerta, de ón passaren a Monreal per assentar mes fermament la concordia. A Huerta ordenaren abdós reys alguns afers secundaris, que éren conseqüencia del tractat anterior, y com en los plans polítichs de dues nacions hom procura, a major seguretat, cercar sémpre vincles qui síen tan ferms o més que les prometences y juraments, fóu allà tractat al metéix témps de concertar matrimoni entre l'infant En Jaume, primogénit del nostre rey, ab la infanta Na Lionor, filla del rey de Castélla, ab condició que hi tingués una part lo rey En Jaume a la conquésta de Granada emprenedora, fent tot d'un colp guerra contra lo rey de Granada y contra lo rey del Marroch.

No arribà a cap aquest matrimoni, car si bé sóts-signaren les capitulacions lo díe 1.er de Desémbre, als 22 de Desémbre del 1319 (1) (séns dupte abans que la nuvia fós d'edat nubil) renuncià lo dit primogènit los seus drets a la successió y los avantatges que reportar-li pogués lo matrimoni ab la infanta castellana (que després fóu aplicada al seu germà, lo rey En Alfons) y obehint a la inconcebible modoría que regnava llavors de fer-se frares los primogènits dels reys, confórme havèm provat per distincts exemples, entrà ab aprobació del Rey son pare, a la religió de Sant-Joan de Jerusalèm, y morí profés a Tarragona, per los volts del any 1333, havènt estat sepelit a la esglesia catedral de la dita Metròpoli (2). Emperò ja que-s prevegés o no semblant fí per part d'En Jaume en quant tocava el matrimoni del seu fill, lo vincle o llaç d'unió entre los dos monarques duraría aparentment més témps d'aquell que convenía per dur a cap les progectades conquéstes, y axí plegats En Ferran y En Jaume tractaren en gros del afer, donant-se paraula, aprés d'acomiadats, d'ordenar per vía de embaxadors les condicions que, inseguint lo tést del Zurita,

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* pergamí 2599 y 2600 d'En Jaume II.
(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* pergamí 3753, 3754 y 3755.

fóren del tenor següent: «Que atès, que lo rey d'Aragó en les vistes de Monreal havía ofert que, ab los seus reyalmes y gents, y ab son podèr, faría guerra per terra y per mar contra lo rey de Granada y contra son reyalme, que éra de la conquésta de Castélla.... lo rey don Ferran, en nom séu y dels seus successors, feya donació al rey En Jaume y al seus descendents, del régne d'Almería en comptes de la sisena part de la conquesta del régne de Granada. Posat cas que lo régne d'Almería no fós de tanta valua com la sisena part de la conquesta del régne de Granada, éra tingut de donar equivalencia en altres llochs que-s gonyassen, més propes a la ciutat d'Almería, juhí e determinació del arquebisbe de Toledo y del bisbe de Valencia; y si valgués més que aquella part que li donaven de la conquesta, havía-s de dexar al rey de Castélla, a coneximent d'aquells Prelats.» Fóren aquests los articles principals de la concordia qui interessava al nostre rey, avenint-se abdós monarques en donar principi a la empresa per la diada de Sant-Joan del mes de Juny següent.

Al entrant del Janer següent se trobava ja lo Rey a Çaragoça, dés de ón trameté novament los seus embaxadors als reys Carles y Frederich, qui continuaven discordes en llurs pretensions, per rahó dels castélls de Calabria, per lo títol que usava lo segón y per causa de la eczigencia del tribut al de Túniç, sóbre què s'abrogà En Jaume la facultat de dirimir o compondre com a jutge, segóns que axí ho intentà, si bé n'ignoram lo resultat, podènt tan sols dir ab lo Znrita, que, no gayre aprés d'havèr assajat aquest camí de concordia En Jaume als 5 de Maig, çò és, ja entrat lo nou any de Incarnació 1309, morí a Nàpols lo rey Carles, al qual succehí lo seu tercer fill Robert, conegut fins ací per duch de Calabria; car lo veritable primogènit Carles Martel havía succehit a Ongría, y lo segón, en qui requeya llavors lo dret de primogenitura, éra caygut també en la moda d ficar-se en religió, y aprés d'ésser frare Menor se trobav ja de bisbe de Tolosa. Aquest y altres afers poguéren e tretenir En Jaume a Çaragoça; mas resolt a empendre l

espedició marítima contra lo Granadí, séns que discorregués tot lo Janer, se-n vingué a Barcelona per aparellar la armada, y havènt poch abans tramès los seus embaxadors, qui fóren En Pons bisbe de Lleyda y En Bernat de Fonollàr, al Papa ab l'idea de que-l favorejas ab gracies apostòliques, y ab la escusa d'aconseguir la dispensa de consaguinitat per lo matrimoni que s'éra tractat ab la filla del Castellà, atengué l'obgécte d'una y altra pretensió, y en conseqüencia portaren-se a cap, a corre-cuyta, los preparatoris, ab la fí de que al díe convingut no mancas sinó fer-se a la vela.

En aquest entremig, y arribant pot-ser a ohida dels interessats en la empresa de Sardenya, la preferencia que donava llavors En Jaume a la que intentava contra Almería y Granada, fóu con van fer-se per part de les senyoríes de Florença y Luca les ofertes pecuniaries de què abans parlarem, y anaren y vinguéren embaxadors, de Barcelona a les senyoríes indicades y a Pisa y a altres llochs y d'aquests paratges a Barcelona, entretenint-se mútuament ab prometences y afalachs diplomàtichs que res no resolguéren per aquella hora: donchs, puix no li feya res a En Jaume trigar en aquesta empresa, y posava tot son volèr en lo compliment de la altra, tan bé s'aparellà per aquella, que res no li mancà al témps assenyalat, axí en quant tocava a forces com als altres aparells militars y marítims.

Al convenir-se En Jaume ab don Ferran de Castélla per contra lo rey de Granada, li passà pêl cap una doble jogada, que li serví de profit, sèns mancar perçò a la cosa convinguda ab lo castellà: lo granadí possehía Ceuta, y havént succehit, en lo régne del Marroch, Aborrave (ja veurèm qui sía) al seu germà Bocenet, qui morí entant que al mes de Desémbre anterior estaven tractant les condicions del conveni ab don Ferran, envià En Jaume un emissari séu al nou rey del Marroch, convidant-lo ab sa amistat contra la de Granada, al qual tots juncts podíen llevar la ciutat africana, restant en aquell cas tot allò moble, la hora de saquejar Ceuta, per los nostres, y lo lloch y les persónes per Aborrave, lo qui en cambi pagaría a En Jaume no menys de dos mil dóbles per quiscuna galéra que hi trametés, per quatre mesos, y convi-

nent sou a mil cavallers, méntre que duras la empresa fins a havèr près Ceuta. Ab aytal colp, gonyava diner per ajudar a les despeses de la armada principal, contrariava al granadí, prenent-li una ciutat important, y feya aliança ab lo marroquí, que no dexaría de procurar-li algun benifét témps a venir. Al espatxar, donchs, la armada principal qui havía de ajudar Castélla, séns mancar-hi res de quant s'éra promès, ordenà-s semblantment, y deslligada d'aquesta, una altra armada, o millor diríem flota composta d'algunes galéres, de les quals donà lo comonament a En Jazpert, vescomte de Castéll-nou, lo qui, volant abrivadament a Africa, en bréu témps y ab gran esforç s'apoderà per combat de Ceuta, aprés d'havèr-la tingut assetjada los nostres per mar y los marroquins per terra, havènt-se a continuació complit fehelment la cosa tractada entre abdues potencies: fóu açò a les darreríes del mes de Juliol, o sía no gayres jórns aprés d'havèr jaquit les nostres costes la armada principal, axicom anam are a veure (1).

Anaven en aquesta escollits cavallers de tots aquests reyalmes, axí aragonesos, com va'encians y mallorquins o rossellonesos, los quals nomena lo Zurita llargament, marcant que «lo rey de Mallorca trameté l'infant En Ferran fill séu ab gran cavallería del Rosselló y dels seus Estats; y éra aquest príncep un dels més valerosos y assenyalats cavallers que hi hagués en los seus témps.» Y los principals dels catalans éren En Guillèm y En Ot de Mont-cada, En Bernat

(1) Lo Zurita diu en un capítol que En Castéll-nou fortificá Ceuta y dexá allá de capità o alcayt En Bernat de Seguí, cosa que provaría alguna intervenció del nostre rey en aquell domini: y en un altre capítol al tractar de les galéres catalanes qui anaren al fréu de Gibraltar, assegura que En Castéll-nou estava ab lo rey del Marroch esperant que calía fer-los-hi de la terça part dels drets de mar, que-s donaven al rey d'Aragó, al reyalme del Marroch y del moble de Ceuta. No sabèm quina fóu la reexida final, y no podèm calcular-ho atès lo fracas de la campanya d'Almería, com no sía que ans d'acabar aquesta s'hagués ja retrèt En Castéll-nou d'Africa, percibint tot quant acreditava. Dés d'Almería, a 24 de Agost del 1309, En Jaume li escrivía que percebís del de Marroch, o vegés si hi havía qui li bestragués o prestas, car temía que les galères deuríen jaquir l'estrét, y açò fóra un mal.

Arxiu de la Coróna d'Aragó, registre 344, foli 27.

de Centélles, En Bernat de Cruilles, En Guillèm d'Angleso-la, En Guerau de Cervelló, En Berenguer de Puig-moltó, En Berenguer de Portellà, En Pons de Rajadell, En Pére de Sant-Vicenç, En Bernat Després, En Pére de Queralt, En Acart de Mur, En Dalmau de Castéll-nou, En Asbert de Mediona «y molts altres barons (hi afig lo Zurita tot parlant dels nostres) y cavallers prou assenyalats, y de molt d'ús y esperiencia en la guerra.»

Ignoram totalment lo nómbre de vaxells de què constava la nostra armada, no parlant-ne ni lo Muntaner, que és lo qui dóna les cabdals noticies d'aquesta campanya, ni la crònica del rey don Ferran, de ón n'han près les més minucioces los autors posteriors, y, vérament, no podènt-se posar en dupte semblants escrits, ab los quals concorden en alguna part les apuntacions dels alarbs, aquells han bastat per que no duptàssem del envíu de la nostra armada, ni de tot lo succés en general, com nos passaría si per dissort arribam a fiar-nos del Capmany—y açò prova que les autoritats històriques no fan a respectar sémpre a ulls-cluchs,—car tan distingit historiador e investigador calla de tot-en-tot la campanya contra Almería, y per consegüent la formació d'armada, que confón ab la flota que comanava lo Castéll-nou, de qui diu que partí de Barcelona ab destinació a obrar en l'estret de Gibraltar en valiment de les armes del de Castélla, y que aquestes forces navals de Catalunya van retre Ceuta.

Semblents errors y omissions romanen esbargides per açò que anirèm esplicant, y per més que ún ignor lo nómbre de les nostres galéres no podèm negar la tramesa de la armada, séns la qual no podíen sostenir los nostres, fora de la terra llur, una campanya axí duradora com fóu la d'Almería. Apart d'açò, consten bé los noms de molts cabdills axí de mar com de terra; y entre los primers prou es sabut que tenía lo càrrech d'almirall En Bernat de Sarrià, y n'éren viç-almirall En Aymerich de Beluchi (pot-ser sicilià), En Ramon de Marimon y En Bernat Marquet. Anèm are seguint en lo seu córs l'estol que anà aplegant lo nostre Jaume per

abocar-se a la guerra, y vejam què esdevingué fins a dexar aquest complit çò que promès havía al rey de Castélla.

Féu-se la embarcada de la comitiva Reyal a la platja de la ciutat de Valencia als 18 del mes de Juliol, fent-se a la vela d'allí envers lo port del cap d'Aljup, ón devía replegar-se la armada. Segóns lo plan combinat per abdós reys, havía d'anar En Jaume sóbre Almería y lo Castellà sóbre Algecira d'Alhadía (en arabiá la illa verda), coneguda antigament a Castélla per *la vella Gibraltar*, y al present per Algecires. Estant a Aljupja ordenats estol y armada, per anar-se-n per mar y per terra, va rebre un avis En Jaume del bisbe de Cartagena, fent-li a sabèr que los maures havíen assetjat lo castéll de Sant-Pére, tocant a Lorca, y no podènt-hi concórrer lo rey de Castélla, sóts pena de desbaratar lo plan convingut féu aenantar lo nostre rey una part del seu estol, ab orde de fer entrada en los dominis granadins com axí fóu fet, car al acost de la avant-guarda, qui partí un diumenge a 3 d'Agost, arribant a Lorca lo dimecres següent, los mantres llevaren lo setge y s'internaren. Tras aquesta remesa, partí també per terra, lo rey En Jaume, portant ab sí la seua muller Na Blanca, a la qual feyen d'acompanyament En Guillèm de Roca-bertí, arquebisbe de Tarragona, los bisbes de Çaragoça y Valencia, aquest canciller del Rey, y altres prelats,

Aplegá lo nostre estol sóbre Almería lo 15 d'Agost, diada de la Assumpció de la Mare-de-Deu, mèntre que lo rey de Castélla estava ja sóbre Algecires des lo 27 de Juliol. Esdevingué en açó un d'aquells contra-témps qui éren axí freqüents llavors en la familia reyal de Castélla: l'infant don Joan, fill del infant don Manuel, cuydà desamparar ab les seues forces o no ajudar al seu rey don Ferran y calgué-li a En Jaume usar tot lo seu valiment, espatxant nombroses lletres, per esquivar lo conflicte que de fét menaçava, car combinades y mesurades les forces d'abdós estols, si del nostre se-n desprenía una part per ajudar al altre, podía fallar tot lo plan. Tal cosa prevehent o tement per ventura En Jaume, havía ja tramés per endavant al estret de Gibraltar deu galéres y cinch fustes armades, al comanament

dels viç-almiralls Beluchi, Marimon y Marquet (y no del Castéll-nou, com cregué lo Capmany), y més lo romanent de la armada ab l'almirall no volgué llunyar-se de les costes tocants a Almería, que éra llà ón feyen fretura. Allogat lo nostre estol davant la ciutat, se marca lo setge, s'alçaren barreres, com éra costum en aquells témps per totes terres (1), s'asseguéren los enginys y trabuchs de batre, se construiren tórres de fusta, y s'encomençaren a obrir algunes mines, per estrènyer axí per sengles víes los numerosos defensors que tenía lo circuit de la ciutat.

Al sabèr lo rey de Granada que éra combatuda Almería per mar y per terra, tractà d'anar en son adjutori, y axí ho féu, avançant ab sa cavallería fins a tres lleugues del nostre camp; En Jaume que veu com s'atansava, posà la seua gent en orde, y a la matinada, vigilia de Sant-Bartoméu, isqué al seu encontra tan decidit per acometre, que adhuc s'allogá entre los primers, segóns escriu lo Muntaner, y al veure-l los catalans En Guillèm d'Anglesola y En Asbert de Mediona, avallaren de cavall, y aferrant de les régnes lo d'En Jaume, suplicaren aquest que no passas més avant, car bé hi havía a la avant-guarda gents per acometre y que ho faríen complidament. Aquestes paraules, que reproduhí lo Zurita, prenent-les del dit Cronista, proven que ja éra exida la davantera, y que lo fét no fóu axicom aquell autor recompta, sinó aquest, qui diu que al acostar-se les forces del de Granada, ordenà que lo senyor infant don Ferran romangués, tocant de la ciutat, ab sa companyía, a un punt nomenat *l'Esperò* (en la fortificació antiga, angle sortint en mig de la cortina o davant una porta), ab la fí de que, si algú exía de la ciutat

(1) Ja lo Zurita, ab rahó, incrépa l'autor de la historia del rey don Ferran qui critica los nostres per çó com feyen barreres dihent en tò de mofa «*ni fué costumbre de los castellanos fazer barreras, quando cercaron algunas villas. ante lo ovieron por gran mengua.*» Es de veure que vé de la vellura a Espanya havèr-hi doctors *in plurimus*, y de no veure-hi més enllà del estret cercle ón un hom viu, per jutjar per éll de tot lo món. Lo metéix feyen barreres los castellans, la hora que convenía, com los alarbs (segóns ho acrediten les armes de Navarra), com los catalans y com los francesos, y axí aytal balandronada no eczistí sinó en la imaginació d'aquell autor.

per acometre als del setge, entant que ells combatéssen ab los sarrahins, lo senyor infant lo hi empatxas. Per havèr-se realitzat aquesta temor, com més avant referirém, no pogue ésser la gent d'En Jaume la primera qui acometés; mas vehent los maures de la ost (que seríen los de fora) la gatzara que-s movía entre·les forces del Infant y les qui exíen de la ciutat, s'aparellaren a acometre, y llavors fóu con lo Rey tractá d'empaytar ab la seua gent, y con se vegèren constrèts a deturar-lo los dos cavallers.

Tan corprenedora és la descripció d'aquell fét per lo Muntaner, que preferim dexar-lo en sa propia fórma, trancribint-la com segueix: «Com lo senyor Rey stavá ja prevengut ab tota la ost per acometre la dels sarrahins, isqué de dins Almería per l'Esperon, e caminant per l'ayga de la mar qui-ls aplegava a les cingles, un fill del rey de Godix, acompanyat de quatre-cénts homens a cavall e molta gent de peu: alçà-s llavors lo crit de ¡Vía fora! en les téndes del senyor Infant, e aquest molt bé arresat ab sa companyía, isqué tantost ab tota sa cavallería molt ordenadament.

»Era aquell fill del rey sarrahí famós cavaller, y uns dels millors que al món fós, e tantost los sarrahins haguéren passat l'Esperon, l'haguéreu vist anar davant tot-hom, ab la atzagaya en la mà, e cridant:—*¡Ani be ha Soltan!*—séns que nos isquéren altres paraules de sa bóca—Què-s diu? preguntà llavors lo senyor Infant.—Çò que ell diu senyor, responguéren los truximans que li estaven prop, es com ell és fill de rey.—Si ell és fill de rey, çó dix llavors lo senyor Infant, fill de rey anch yo som.—E brocant contra lo sarrahí, ans no li s'acostas, dexà ja morts sis cavallers de sa propia mà, entro que hagué rompuda la llança: gità aprés má a las pasa e obrint-se pas per tot-arreu, no se-n llexá entro que encalçà lo qui cridava que éra fill de rey. L'altre que-l véu venir, e en sabènt que éra l'Infant, dreçà-s a éll, e doná-li tal coltellada, que li feu caure en terra lo quart traser del seut (colp qui fó molt meravellós), entant que cridava:—*¡Ani bé ha Soltan!* —mas lo senyor Infant contestà al seu colp ab la seua spasa, donant-li-n un altre axí fort endret del cap, que entre les

dents la-y ficá, fent-lo caure tantost en terra. Dés d'aquell instant los sarrahins restaren dipergits, storcent la vida no més aquells qui poguéren tornar-se-n vers l'Esperon, que dels restants tóts fóren morts, e en aytal fórma lo senyor infant aconseguí donar compliment al seu propòsit, per quan toca als de la ciutat.»

Assegura lo dit cronista que aquell jórn hauríen perdut los sarrahins tota llur cavallería, mas lo temor de que acorreguéssen per altra part contra los del setge empatxá que-ls hi anassen al encalç: ab tót, d'aquell díe en avant a tal estrem los estemordíen los cristians, que no gosaven fer-los cara; y al veure açò, hi afig «lo senyor Rey ab tota sa gent, e ab gran goig e alegría, se-n tornà a les seues tendes, ón trobaren que lo senyor infant don Ferran havía executat un fét d'armes axí bé com pogués fer-lo Rotllan metéix si s'hi trobara. E l'endemà colguéren ab gran pompa la fésta del benaventurat sant Bartoméu apòstol (1).

Méntre que açò passava a Almeria, començaren a verificar-se algunes de les temors que de primer havía concebut lo nostre rey, y ab sobrat motiu, si un hom fa cabal del estat de divisió qui-s dexava veure entre los castellans no havènthi concorregut l'almirall de Castélla ab ses galéres, y séns comptar l'assetjant d'Algecires més que ab les galéres catalanes qui éren anades ab los viç-almiralls al Estret, y ab lo reforç de les d'En Castéll-nou, qui tornaría d'Africa, arribà fins anomenar lo rey don Ferran almirall major seu al nostre intrèpit catalá lo vescompte Jaspert de Castéll-nou (2), favorejant-lo ab totes les décimes del seus reyalmes que lo Papa li havía concedit per pagar les galéres de Castélla, y

(1) Escau Sant-Bartoméu lo díe 24, y ab data d'aqueix metéix díe, fa a sabèr son triumfe En Jaume a diferents prínceps y personatges castellans y francesos y al Papa. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 344, foli 26 y següents.

(2) *Castelnuevo* tingué lo traductor espanyol del Romey la ocorrença de omenar-lo, y açò és més de meravellar car la traducció y la edició féren-se a arcelona. Freqüents hi són en la dita obra les transformacions de cognoms, óbre-tót catalans, y los mudaments en les dates, per tal que devèm no més atriuir-ho al corrector de proves.

per aytal càrrech facultá En Jaume al dit mariner, vassall séu, ab lletra datada als primers d'Octubre.

En aquesta ocasió, segóns apar, va retre-s Gibraltar, y haguéra-s sotsmes tantost Algecires, que oblidaren bon xich los sarrahins de Granada per fer cap a Almería, si les dissensions no haguéssen donat lo llur fruyt, car los infants castellans y diferents nobles desampararen lo rey llur, les gelosíes y enveges corregueren entre aquells descontents, y afegint a aquest desastre lo de morir-se en aquella sahó don Diego López de Haro, senyor de Biscaya que éra per qui més se regía don Ferran, tement aquest que-l jaquiríen les seues gents per ésser molt cruu l'hivern, deliberá alçar lo setge d'Algecires, tant més quant lo rey de Granada li oferia donar en cambi, si se-n anava, algunes poblacions. Axí ho certifica En Conde (vol. III, pl. 91), ab semblants paraules: «Proposaven-li que si llevava lo setge d'Algecira, y jaquía la guerra, li donaría les fortaleses de Quadros, Xanquin, Quessada y Balmar, y noresmenys fins a 5.000 dóbles d'ór. Acceptà lo rey de Castélla, y donades fermances de abdues parts, lo rey de Castélla, llevà lo setge d'Algecira, y los muçlims respiraren de llur perllongada angóxa.»

Tot açó, dónan-s a enténdre que vingué a esdevenir al cor del hivern, vers lo mes de Desémbre, y ab tot y lo témps transcorregut y la cruesa de la estació, no hávia desamparat En Jaume lo setge d'Almería, tocant-li sobreportar la furor continua de les osts granadines, qui feyen mil esforços per que no s'apoderas d'Almería, com axí ho haguéra fét tantost sobrant-li com li sobraven queviures. Durant los cinch mesos que hi romanguéren los nostres prohomens, treballant en comú benifét de les dues nacions espanyoles, no mancaren fortes batalles y difícils escaramuces: al 15 d'Octubre compareguéren tres mil genets, y al exir-los al encontre En Jaume ab gent de cavallería y de peu, avallaren de la serra fins a coranta mil sarrahins, tenints en cor d'apoderar-se de les bastides y metre socórs dins la ciutat. Mas de tal fórma van-los empènyer los nostres, que, donant-se per vençuts los sarrahins, fugiren montanya amunt, dexant en lo camp més

de dos mil morts y presoners en gran nómbre, seguint-los en la llur fuyta los nostres fins a tres lleugues més enllà. En la metéxa ocasió, valènt-se d'una estratagema la cavallería moresca, car figurà que-s despargía, féu algun damnatge, al un cap de la prada, contra una partida qui conduhía queviures al Reyal. Als 18 del metéix mes d'Octubre, tornaren de nou los genets ab alguns pehons; y ab tót que los nostres escamucejaren, matant diferents cavallers granadins, per conèxer lo Rey que tota la volença dels maures éra distraure del setge los assetjants, donà les més severes ordens per que no se-n ilunyassen, aconseguint fer prevaldre la disciplina militar d'una manéra que té pochs exemples en aquella centuria; car regonexía los perills a què s'arriscaven los homens del seu estol desbandats, y l'avantatge que-n trauríen tantost aplicant-se ab constancia a estrènyer los assetjats, los qui, séns remey, hauríen de sotsmetre-s a la fí (1). Axí, que oferia un singular contrast lo camp del rey d'Aragó, ón s'hi feyen enquéstes y s'hi castigava als qui faltaven, ab lo del rey de Castélla, ón los infants reyals y certs nobles faltaven al llur senyor, donant mal exemple als lleyals qui, en servey de aquest, se sacrificaven en bé de la patria.

Emperò los aveniments d'Algecires havíen de produhir fatals resultats al campameut d'Almería: lo rey de Granada, qui ho conexía, tracta de fer-se benvoler del rey d'Aragó, estalviant-se axí desastres inútils per abdues les parts, y a aytal fí trameté al Reyal un cavaller moresch, molt principal, nomenat Mohasip, ab una trentena de cavall, lo qui féu sabedor En Jaume de çò que passava, oferint-li si llevava lo setge posar en libertat tots los captius del seu reyalme; y En Jaume acceptà lo tracte, encare que persistí tota-vía en lo setge, fins al 26 de Janer següent, havènt encarregat lo comanament per la conducció del estol a la tornada a un caller català, En Guillèm de Mont-cada, y a un altre d'ara-

(1) Noresmenys dels féts que refereix lo Zurita sóbre disciplina, troben-se ersos documents qui proven la vigilancia d'En Jaume per esquivar que los ogavars se llunyassen del estol ab l'obgécte de fer cavalcades per llur compte, fer solíen. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 345, foli 204.

gonès, don Joan Ximèneç d'Urrea, lo qui morí per lo camí al tornar y fóu soterrat al monestir de frares prehicadors de Calatayú: y passà lo Rey, aprés d'alçat lo setge, d'Almería a Alacant, ón deturà-s fins al 10 de Febrer, essent entrat per fí a Valencia lo 18 del propri mes. Si bé lo Muntaner no nomena lo cavaller moresch tramès per lo granadí, refereix totes les menuderíes y resultats de sa visita, essent molt interesser lo llenguatge que en aquest cas usá, valènt la pena d'ésser traslladades les seues paraules, qui són com seguexen;

«Tantost com lo senyor Rey hac ohit lo missatge, cridà los del seu concell, e-ls manifestà tot quaut lo rey de Granada li trametía a dir, prenent lo deliber definitiu de tornar-se-n a la seua terra principalment per tres rahons: la primera, per çò com l'hivern vénía-ls demunt; la segóna, per la gran deslleyaltat dels castellans envers éll; e la terça, per los captius crestians que lo de Granada li retornava, çò que éra pus estimable, que si hagués conquerides dues ciutats de Almería: e acordada aytal resolució, fóren confermades les tréves.

»Ab tant, manà embarcar lo senyor Rey tota la gent ab tot quant duyen, e los uns per mar, altres per terra, se-n tornà tot-hom al régne de Valencia. Podèu are conèxer ab quin coratge lo senyor rey d'Aragó tractava d'exalçar e multiplicar la santa Fè catòlica, con anà sostenir un setge ón no li-n tocava la conquésta, e tengau per cert que, hagués format part de sa conquésta, lo régne de Granada témps hà que sería de crestians.

»Fét açò, e tornat ja lo senyor rey d'Aragó a Valencia, lo senyor infant En Ferran se-n tornà al Rosselló, a aplegar-se ab son senyor pare, lo qui tengué gran goig de veure-l, e sóbre-tót per havèr-se axí bé desexit del seu encàrrech.»

Per esclarir les causes d'aquests féts inesperats, y de complerta esplicació d'aquest punt, convé, per ràpidam que sía, donar una idea de la Historia musulmana, corres nent al període que-ns ocupa. Al rey de Granada, qui te signada aliança ab lo rey d'Aragó, havía succehit, p

anys abans, son primogènit, Mahomet Alamar, céch y taboll, com lo nomena lo Romey per significar quo éra de caràcter arruxat y de curt enteniment; y fóu aquest lo qui, no respectant los tractats del seu pare, féu atacar los possessions que los nostres tenien a Murcia. Les males qualitats del Alamar fóren motiu de goig per los espanyols, qui van preveure al moment los despropòsits que aquest cometía: tot promovent desplahers y ambicions entre los sarrahins. Y axí fóu; car regnant al metéix témps a Mâlaga un parent séu nomenat Faraquena, molt espert en l'exercici del govern, acomparant sa propria capacitat ab la mermada del Alamar, fóu lo primer que nọ-n féu cabal, ab tot y lo parentiu que hi mijançava; en la metéxa Granada anava formant-se un partit a favor d'un germà del Alamar, nomenat Mahomet Azar; y per fí, a Almería s'éra coronat rey un parent d'aquell del Marroch.

Aquest és lo punt sobreexint d'aquesta aclaració. Per més que digam de bell començament (guiats per lo dictat del Zurita) que mort lo rey del Marroch Boceuet, lo succehí son germà Aborrave, no és altre aquest personatge que lo coronat per rey a Almería a la primería del nici Mahomet Alamar, essent lo veritable nom del dit intrús Aberraben, lo metéix Aborrave germà (segóns lo Zurita) de Boceuet del Marroch. No obstant les males qualitats del Alamar, son govern ercarmentà al coronat a Almería, de ón li calgué fugir Aberraven, acaçat per les osts granadines: y ab tal envergonyiment, volènt venjar-se del rey de Granada qui possehía Ceuta, proposà a En Jaume lo plan que portà a cap En Castéll-nou ab les galéres catalanes, prometent éll ajudar ab trópes marroquines, com axí ho féu: mas, segóns l'Annalista aragonès, aprés d'havèr complida aquesta empresa Aberraben y Castéll-nou ensémps, «no passaran gayres díes, que lo rey del Marroch, com a infehel se confederà ab lo rey de Granada, y lo rey d'Aragó duptava d'éll, com d'un enemich, car fallí en tot quant havía promès.»

Lo comportament d'Aberraben, per més que sía conseqüencia del seu caràcter traydor, vé esplicat encare per un

altre eveniment qui tingué lloch entant que durava lo setge d'Almería: lo partit qui-s formà a Granada a favor d'Azar, o Azan, ab son cabdill al cap, desbostà del trònus l'inútil rey Mahomet Alamar, lo qual fóu tancat a Almunyècar y portat després a Granada: ón li donaren mort. La guerra, donchs, sostinguda a Algecires y a Almería éra contra lo rey caygut, qui mancà als convenis del seu pare ab lo rey de Castélla y lo d'Aragó, y devent lo succés iniciar una nova política, és de compendre que l'Azar tingués interès en relligar les antigues amistats d'aquestes potencies ab la que ell regía; y com per aquestes causes se recobrava lo prestigi del rey de Granada tocant a aquells sahebs y walís qui cuydassen coronar-se reys y emancipar-se d'aquell podèr, d'ací que Aberraben procures la amistat del novell rey de Granada, ab qui estaría ja abans convingut mentre que ocultament aparellava la cayguda d'aquell qui no servía per regnar.

No-n tenim prou, ab tót, d'açó per que dexèm de lamentar-nos, al veurer com va perdre-s lo témps, lo diner y la sanch en una empresa qui, lluny d'augmentar la fama del nostre rey e d'engrandir y millorar lo pahis, ans bé retrassà una altra empresa, los avantatges de lo qual calía que fóssen més positius y durables, la de la conquésta de Sardenya, a lo qual convenía que s'aplicas d'aqui-avant En Jaume, si no sobreveníen nous entrebanchs, tant per refer-se de les pèrdues sofertes, com pèr complir-se lo propòsit dels nostres antich reys y cabdills, los qui procurant conservar en pau los reyalmes d'ací, creyen que la gloria de les armes calía anar a cercar-la sempre fora y lluny de la patria.

N'hi havía prou ab que lo Rey e los nostres estols estiguéssen enfeynats en empreses d'alguna importancia per que tragués lo cap, com sémpre, la hidra de la rebelió, fomentada per les ambicions feudals. No obstant la declaració y sentencia que En Jaume havía donada, com recordarà lo llegidor, sobre les pretensions de la casa de Comenge per succehir en lo comptat de Pallars, entant que los nostres soferíen a Almería, tornà a esvahir lo fill d'En Arnau d'Espanya, nomenat Roger de Comenge, contra la comtesa Sibi-

lia y son marit En Uch de Mataplana, séns gordar respécte a les gents del Rey qui anaren a contrastar-li, ans s'escampà tota la ost del pretendent foraster per les montanyes del pahis que lo malcontentadiç Espanya reclamava: al metéix témps, a causa d'havèr mort la possehidora de les baronies de Mont-cada y Castéll-vell, pretenguéren succehir en les metéxes dues germanes séues, y un nebot. En Gastó d'Armanyach al qual deyen que aquella havía fét hereu, formant-se ab açò dos bàndols, de la quiméra dels quals ningun bé podía esperançar lo pahis; y finalment, a un altre cap de Catalunya, a la baronía d'Entença, que hi pertanyíen lo castéll de Tivisa y altres llochs, se barallaven los d'aquell cognom ab los tudors d'un fill d'En Roger de Lluria, nomenat Berenguer, los qui reclamaven la dita fortalesa, com a propria del almirall, tot assegurant los altres estar solament obligada per certa suma de diner que aquest prestà a En Guillèm d'Entença, y aytal questió, purament legal y de la pertanyença dels tribunals, va plaure-ls als dits contendents resoldre-la per les armes, acabant, ab tal procehir, de desordenar lo territori catalá, a la generalitat dels habitants del qual no-res havía de importar lo dret d'un indivíduu, per que tots los restants fóssen víctimes de sa fantasía o ambició. Emperò, segóns apar, n'hi hagué prou ab la presencia del monarca en aquets reyalmes, per que tot s'apaybegas, car sabía en semblants ocasions obrar ab molt de seny En Jaume, remetent als tribunals les conténdes o pactant en forma que sossegassen tantost les revoltes, segons axí ho féu ab en Gastó d'Aymerich al qual obligà a retre homenatge que va rebre l'infant En Jaume, per aquelles baroníes que-n disputava la possessió; dexant salvat lo dret dels altres pretendents fins que la justicia resolgués.

Aquestes provisions les espedí lo Rey, de Valencia es-.nt; allà metéix, y menys de sabèr nosaltres què-s féu d'En astéll-nou, nomenà En Jaume un altre almirall per la seua ·mada, y anà En Ponç Uch, comte d'Empuries y vescomte e Cabrera, per fer guerra als sarrahins d'Algecires qui es-.ven fora de la tréva. Per més que no s'éra sóts-signada la

pau definitiva entre lo rey de Castélla y lo de Granada, podía un hom dir que estava assentada d'abans de llevar-se lo setge d'Almería: y tant, que no sabríem compendre lo nou càrrech confiat al d'Empuries, ab un obgécte que calía que fós en resultat un benifét per lo rey de Castélla, qui tau mal s'éra portat ab nosaltres; emperò, a parér nostre, podría fer-se que lo nou almirall ab la seua armada no tingués més encàrrech que lo d'escarmentar al traydor Aberraben, per sa mala passada, y axí-s déxa entreveure, con, no obstant d'ésser lo nou nomenament de les darreríes de Març, començat ja lo nou any de Incarnació 1310, no isquè lo d'Empuries fins passat lo mes de Maig, a les darreríes del qual mes fermaren tréva per set anys entre lo rey don Ferran y lo nou rey de Granada, y al partir aquell ab les galéres catalanes, no digué altre ab lo seu comanament lo Rey sinó que éra per fer guerra als sarrahins qui éren enemichs séus, séns dir quins.

Notable és una embaxada que envers lo metéix témps espedí lo Rey al Papa, posant-se d'acort ab lo rey de Castélla. Climent a Avinyó, lo mes de Setémbre anterior, havía declarat públicament en Consistori, mogut per Felip de França, que fós lícit als qui volguéssen intentar juhí contra la memoria del papa Bonifaci—¡ni la mort no ateny sadollar la set de venjança!—Tal escàndol, qui honra molt poch lo qui-l consentía, repugnà fins als metéixs enemichs d'aquell arruxat pontífech, y En Jaume volgué donar-ne exemple, trametent a la curia romana En Bernat de Fonollar, qui s'ajustà ab don Joan Núnyeç de Lara, enviat per Castèlla ab consemblant obgécte, y aquests embaxadors protestaren ensémps davant lo Papa, fent les majors llohances de Bonifaci y presentant-lo com a un exemplar en virtuts, tracte familiar puritat de Fê y ordenament dels afers públichs.

Lo Zurira recorda que Felip tenía pruhija en continuar lo procés, dihent que En Jaume s'hi oposava solament per ç com tenía que agrahir a En Bonifaci que li havía donat l Sardenya y Còrcega, y lo metéix don Ferran al qual legit mà aquell Papa per que pogués succehir en los régnes d Castélla y de Lleó, en perjuhí dels infants de la Cerda. I

és tot açò cert, y nosaltres hi afegirèm que al contrastar En Jaume la escandelosa invitació del Pontífech, no éra per altra cosa sinó que per fer lo contrari de çò que feya lo rey de França, donant axí a entendre que de la metéxa manéra podía contrastar qualsevol altra de ses fantasíes, a la condemnació dels templers per exemple, y ab tal advertencia se resolgués Felip a ésser més generós o just complint a çò que devía ab lo rey d'Aragó, entre altres coses lo retórn de la vall d'Aran, tantes vegades réclamada.

Al estiu, passà En Jaume de Valencia a Catalunya, y estant a Tarragona, als 10 d'Agost, arribà un embaxador de Castélla, don Diego García de Toledo, per tractar lo casament del infant don Pére, germà del rey don Ferran, ab la infanta d'Aragó Na María, filla del Rey. Era quelcom polítich l'obgécte d'aquest casament, com gayre-bé sémpre ho són los dels prínceps reyals, car s'inclinava don Ferran a esquivar que, ressentit per lo fét d'Algecires lo rey En Jaume, donas valiment als infants don Joan y don Joan Manuel, y per si anulas, com éra probable, lo tractat, ans de la guerra contra Granada, entre lo primogènit d'En Jaumé qui-s féu frare, y una altra infanta de Castélla, cuydava are posar per obra aquest nou vincle entre la casa castellana y la aragonesa; noresmenys de que ab tal seguretat pot-ser tenía esperança don Ferran d'ennavegar novament En Jaume en algun altre afer de cregut profit per abdues nacionalitats. Convingué lo nostre rey ab la proposta, y tractaren-se los capítols del matrimoni, si bé aquest no-s verificà fins dos o tres anys després; y pot-ser per donar major seguretat a don Ferran, donà-s brasa en reconciliar ab aquest los inquiets infants qui s'éren llunyats del seu servey, al qual tornaren dins bréu témps.

Seguí En Jaume a Catalunya lo restant del any, y estant a Barcelona, ón passà l'hivern, esperimentà un gréu desplaher, car als 14 d'Octubre sa muller la reyna Na Blanca, que de sa successió bé-n parlarèm, com de costum, a la fí del regnat. Havía fét testament aquesta senyora a Valencia als 18 d'Agost del 1308, y son còs fóu conduhit al monestir de

Santes-Creus. Continuà lo Rey a Catalunya fins a les darreríes del Desémbre, ón tornà a Valencia: en aquest entremig, y ab lo sentiment que esperimentà En Jaume, dexaríen enlayre lo tracte del matrimoni progectat de sa filla ab l'infant de Castélla, mas no perçò havíen-lo dexat córrer, ja que son compliment anava lligat ab un altre plan: y axí tan bell punt com lo nostre rey estigué a Valencia, se renovellà la volença, demanant vistes don Ferran a En Jaume, y en aquesta ocasió, per vía del embaxador castellà tramès a aytal obgécte a Alcira, ón se trobava lo Rey, se descobrí lo progécte que secrét gordava lo castellà, fent compte de realitzar-lo en companyía d'En Jaume, per la qual fí séns dupte, tenía préssa en assegurar com més prompte millor lo referit casori.

Consistía la famosa empresa en fer valença a un sarrahí nomenat Abdulhache-Abenabduzmen, qui s'intitulava rey de Benamarí, lo qui, deya l'embaxador castellà, comptava ab alguns capitans y xechs, y estava en relació ab diferents cristians de Castélla: donchs éra son propòsit anar-se-n a la terra de Benayguen, de ón tots los habitants lo seguiríen, hevènt-n'hi prou de quatre díes per apoderar-se de tot aquell pahis, del qual cuydava fer-se senyor. No eczigía lo sarrahí sinó deu galéres grosses y algunes naus d'armada, per que anassen al port de Hune, y en recompensa d'aquest adjutori donaría al rey de Castélla la vila d'Algecires y tots los seus castélls, dues centes mil dóbles, y sexanta resenes de les seues fémbres y fills en fermança. Don Férran havía ja tramès dues de lès seues galéres per dur les resenes a Cartagena, y demanava que En Jaume li valgués ab cinch galéres y vint fustes de banda, y li manllevas altres tantes galéres y fustes a despeses séues, y que ell volía pagar-lo-hi tantost: e per tan gran servey, que éra lo principal, tenía la generositat lo castellà d'oferir al nostre rey coranta mil unces, malgrat de no correspondre-li, deya sinó la sisena part de les dues-centes mil. Si havèm de creure al Zurita, qui és lo autor del qual prenèm aquesta nova, respongué En Jaume ab gran discreció dihent: «que aquella gent éra molt astuta e

infehel, y que ho tenía ben esperimentat, no merexent donar-hi ninguna fè, per la malvada astucia y gran d'aquella nació; y quant a les vistes volía que fóssen a Requena o en los termens del régne de Valencia.»

Emperò dexant apart la essencia d'aquest afer, que pot ésser cert, en quant a les proposicions y relació del embaxador de Castélla, crehèm que hi hà gran ponderació, o millor, que és pura imaginació del cronista de qui ho prengué lo Zurita; car ni podía un moret qual-se-vol oferir tantes d'unces ¡dues-centes mil! per una ajuda secundaria, posat que tots los habitants del pahis que havíen de conquerir ja estaven de sa banda, ni podía lo senyor Abenabduzmen oferir al rey de Castélla Algecires, ab la qual no-res tenía que veure, pertanyent tan sols aquesta ciutat, si per cas, al rey de Granada, ab lo qui acabava d'ordenar tréves lo metéix rey don Ferran, y per fí, és infundat de sobres l'oferiment al rey d'Aragó, al qual no corresponíen la sisena part de les dóbles ni les coranta-mil que generosament li cedíen, sinó moltíssimes més, puix que éra éll lo qui havía de prestar la principal ajuda, com no fós que l'embaxador castellà y son senyor creguéssen que la gent qui no èra del llur pahis pertanyía a una raça qui no sabìa discorrer ni preveure.

Envers lo mes de Maig, qui correspon ja al nou any de Incarnació 1311, anà En Jaume a Çaragoça per tenir-hi córts als aragonesos, essent lo principal obgécte fer que l'infant En Jaume, primogènit y cregut successor, qui com a tal havía jurat gordar los furs del reyalme, essent de menor edat, repetis a-les-hores, ja de edat complida, l'anterior jurament, com axí ho féu als 19 del dit mes, ratificant la confermació del privilegi general y altres privilegis que lo rey son pare havía concedits: y en aquesta ocasió, tancà-s definitivament lo tracte del matrimoni de la infanta Na María ab l'infant don Pére de Castélla, convenint-se en què abdós reys, de Castélla y d'Aragó, estiguéssen a les noces, y lo nuvi se-n anas a Çaragoça per la diada de Tots-Sants.

Crehèm que en aquestes córts no s'hi va debatre ningun afer, y no tinguéren altre obgécte que lo del regoneximent

del primogènit, car no passà gayre témps séns aplegar-se-n unes altres a Aragó, axicom veurèm.

Si havèm de donar crèdit al Feliu, en aquust metéix any se tinguéren córts a Barcelona, ón jurà l'infant En Jaume, com a primogénit y successor del Rey, les constitucions y privilegis de Catalunya. Més d'una vegada havèm manifestat quan difícil no éra comprovar les referencies que fa lo dit autor al Arxiu reyal, y tantost no responèm de la certesa d'aquest jurament, si bé es possible que axí fós, en profitant la ocasió, car fóren coltes de fét, veritables córts legislatives segóns consta en el volum de les Constitucions, séns que no-ns caldrà per la nostra part sinó observar les paraules d'una constitució aprovada en les metéxes córts, sóbre jurisdicció dels veguers y altres oficials qui diu axí: «No deu açó enténdre-s respécte del ilustre e molt car infant nostre fill, procurador de Catalunya, ni del seu lloch-tinent, ni dels jutges de la nostra córt o de la del dit Infant e son lloch-tinent; no obstant lo dit Infant e los altres abans referits són tinguts de gordar e servar les ordinacions de les córts passades e de les presents, com aximetéix de les venidores;» essent cosa fàcil que açò hagués donat peu a la afermació del Feliu, ja que lo metéix Rey no dóna altres títols al seu fill enfora dels mencionats.

Donam compte d'aquest fét per entrar en l'any 1311: durant aquest son diversos los qui esdevénen, emperò atesa la materia, qui constitueix un nou període en la vida del monarca del qual ne descrivim lo regnat, per reposar en aquest punt, tancant lo present capítol ab una lléu ressenya dels féts esdevinguts durant los darrers témps, a Italia, no més que per la relació que té ab Catalunya y ab los catalans. Enrich, comte de Luxemburch, VII entre los emperadors de Alemanya, no havía rebut encare la coróna imperial a Roma, cerimonia que no complí fins al any 1312, emperò passant a Italia, volgué coronar-se ab la coróna de ferre dels Llombarts, y a aytal obgécte féu la vía de Milan. Tiranitzava aquesta ciutat Guiu de la Torra, qui n'havía foragitat diversos personatges gibelins, inclus l'arquebisbe; emperò ab tòt y aquets compromisos, portat per les forces de les circums-

tancies, jatsía contra sa voluntat, rebé l'Emperador, y aquest cridà los emigrats, cenyí la coróna pèr mans del metéix arquebisbe, y d'allí estant envià vicaris y governadors a totes les ciutats. Les qui éren güelfes se rebelaren tot-seguit, tenint que procehir Enrich contra élles, y les del metèix partit, de Toscana, se confederaren en estreta lliga contra l'Emperador, prenent per protector lo rey Robert de Nàpols, al qual lo Papa havía nomenat lloch-tinent general en la Romanya.

Sortí en açò un gran compromís per lo rey En Jaume: tenía aquest d'embaxador a Nàpols En Gilabert de Centelles, y Robert, tot improvisant un petit estol per la guarda del territori de sa lloch-tinença pontificia, nomenà per conduhirlo un mariscal, y del metéix pahis, sóbre lo qual no tenía la sobirana jurisdicció ¡cosa estranya! donà lo títol de vescomte al embaxador del nostre rey. No sabríem de ón possehiríen los assoldejats d'aquella estranya força si no fós lo Villani, qui diu que éren tots catalans y aragonesos, afegint que tals éren aximetéix dos-cents homens qui seguiren lo nou vescomte de Romanya En Centelles, norresmenys de cinch-cents almogavars; mas per veure desprès que figurassen en aquells féts En Blasco d'Alagó y altres personatges coneguts en les guerres anteriors a favor del rey Frederich, porta-ns a deduhir que seríen sicilians en sa major part, y més probablement partidaris güelfs, puix que és molt de meravellar que lo gran protector güelf no tingués gent de qui fiar-se y-s valgués precisament d'aquells qui no li tindríen, per cert gran simpatía (1). Si foren alguns de Catalunya, hi aniríen voluntariament y no tramesos per En Jaume, qui-s mostrà duptós; car en tal compromis temía per una part desplaure les ciutats de Florença y Lucca qui li havíen ofert diner per la con-

(1) Possible fóra que en aquella ocasió hi haguéssen concorregut campions de Sicilia, catalans o sicilians (encare que poca soldatesca hi hauría en los priners, per havèr-se-n anat a Orient ab Roger de Flor), a defensar la causa güelfa a Italià, per çò com consta que era llavors ocasió d'empendre la conquésta de Terra-Santa, per Frederich, per què lo rey Robert havía de cedir a aquest lo títol de rey de Jerusalem, y donar-li una forta quantitat de diner, socorrent-lo aximetéix lo Papa ab los tresors que la Seu Apostòlica tenía destinats a aquella

questa de Sardenya, per altra tembría rompre ab l'emperador, qui podría desbaratar aquella empresa y adhuc disputar lo domini de Sicilia, y per altra finalment considerava que anava a enemistar-se ab son parent y aliat, lo rey Robert: donchs que, séns figurar obertament, toleraría a tot estirar l'assoldejament, tant més quant entre les ciutats favorables al emperador hi havía Pisa, ab la qual cuydava convenir-se bonament En Jaume, per la empresa de Sardenya, y a-leshores, a escuses de fer guerra al emperador, tractaven de destruir-la florentins y luquesos.

Nosaltres no sabèm comprendre quina política representaven los soldats del mariscal de Robert, ni los del vescomte, nomenat per aquest, ni encare d'altres qui anaren-se aglevant, ni, en rigor, qui-ls dugué a Itália a servir l'anjoví e la causa güelfa; emperò, si les paraules del Villani fan a entendre en son estricte sentit, havèm de creure que aquells dos cabdills y la gent referida prenguéren los gibelins Forli, Imola y Faença, y que al empatxar lo pas al emperador tot dirigint-se a Toscana, hi havía allà Diego de la Rata, Blasco d'Alagó y molts barons catalans y aragonesos ab les llurs companyíes, fins a nou-cents de cavall, armats a la catalana, y ab élls sis-cents cavallers italians a Sarazana y Pietra-Santa, la cavallería de Florença, Lucca y Siena, tots plegats tres mil llances, ab moltes companyíes de ballesters y gent de peu.

No sabèm nosaltres còm resoldre lo dupte que aytal nova ofereix-nos, y crehèm que abona la nostra opinió respécte de la actitut d'En Jaume, allò metéix que diu lo Villani, reproduhit desprès per lo Zurita, çò és, que al arribar En Centelles a Toscana, los comuns de Lucca y Florença lo requeriren que

empresa. Era la ánima d'aquest plan lo famós Arnau de Vila-nova, en aquella sahó gran privat del papa Climent, lo qui anava de córt en córt fent tractes; y donat que En Frederich, successor del altre Frederich qui també aná a la crohada, tingués alguna esperança o ilusió (difícil d'esplicar per la nostra part) en aquella empresa, no fóra gens estrany que, oblidant antigues questions y partits, s'inclinas llavors a ajudar o fer que los seus sotsmesos ajudassen los personatges dels quals depenjava lo compliment de sa galivança, que jamés no havía de veure convertida en realitat.

solicitas al rey d'Aragó per que anas a la conquésta de Sardenya, desijant favorir-se-n en aquella sahó contra l'emperador, oferint-li, si accedía, una suma major de diner de la abans promesa, y anar contra la ciutat de Pisa, per que no destorbas la empresa; y que, aprés d'havèr près totes les seguretats, havènt comunicat lo Centelles la proposta al seu rey, aquest li respongué, dés de Barcelona a la primería del mes de Setémbre, «que continuas la plàtica e procuras que fós servit d'aquelles ciutats ab major suma de diners» y no-res més. En resum, dóna açò a compendre que En Jaume acceptava tot quant favoreja sa futura empresa, emperò no-s declarava obertament en quant tocava a la actitut de la Italia güelfa contra l'emperador qui pochs anys després havía de coronar-se a Roma ab consentiment del metéix pontífech Climent; y n'és un altra prova lo veure que, estant al setge d'Almería, dés de ón havía tramés En Jaume son embaxador fra Père de Marsili (lo traductor llatí de la crònica d'En Jaume) al Papa, ab la fí de solicitar los delmes per ajuda de la empresa, lo resultat de la embaxada fóu empresonar lo pontífech al embaxador, per havèr dexat anar, deya, paraules poch respectuoses, y trametre-l després al seu general per que-l castigas; y al observar que en la metéxa ocasió o un poch després, als 19 de Setémbre, havént tramès lo metéix pontífech un nunci a En Jaume per que empresonas tots los sotsmesos venecians qui habitaven en los seus reyalmes y-ls fóssen confiscats los béns—cosa que feya Climent per axí apoderar-se dels fugitius de Ferrara, ciutat propria de la Esglesia, y a la qual disputaven lo domini de Senyoría de Valencia,—lluny de obehir tantost al rey En Jaume, se valgué d'una evasiva diplomàtica, fent cas omis de la orde de presó y de confiscació de béns, y limitant-se no més que a respondre «que ell provehiría primer que tots los naturals y sotsmesos dels seus reyalmes, qui estaven dins a Venecia, o al seu Estat, a terme donat se-n isquéssen, y que llavors se provehiría que los venecians també se-n anassen dels seus reyalmes.»

PASSATGE A ROMANIA

ó

espedició de catalans y aragonesos contra turchs y gréchs

Conseqüencia natural dels féts que venim esplicant calía que fós la *Ecpedisió de catalans y aragonesos çontra turchs y gréchs*, com la nomenà lo Mont-cada, o lo Passatge a Romanía com simplement ne digué lo Muntaner. Establerta per necessitat la pau ¿què havíen de fer a Sicilia les reçagues d'aquells estols qui allà anaren ab En Pére *lo Gran* per vindicar los drets de la reyna Constança, qui serviren a aquesta y al seu fill En Jaume per deslliurar-se de la furor anjovina, y sèns los quals no-s mantinguéra, bén segur, en la cadira que conquerí son pare, l'infant Frederich, acaçat tot d'una per anjovins, güelfs y francesos, y finalment per lo seu germà y antecessor En Jaume, y adhuc per l'abrivat almirall En Roger de Lluria, qui amparava darrerament los metéixs que abans combatía en vida del conqueridor? Si a tot-hom convenía estar en pau, l'element de guerra, vagorós, dins de casa metéix, haguéra portat perills y despeses. Era més útil, donchs, veure si, trametent-lo a Orient, s'aconseguía per la força, respécte d'aquell imperi, allò que ja s'éra atemptat encarregar a tres prínceps diferents, entre élls lo metéix Frederich: y si no, jatsía perdent los que s'hi trametessen,

gonyaven los interessats en enviar-los, car se deslliuraven axí d'aquells qui, per llurs instints, podíen ésser, algun jórn, destorb ací per los ordenaments que la maquiavèlica diplomacia sap combinar en moments donats, no per lo bé de les nacions, sinó per satisfer lo plêr, la fantasía o la ambició d'alts potentats.

Al arribar a aquest gran aveniment en la present historia nos ha saltat soptosament lo dupte de si corresponía o no incloure-l'hi. No fóra rahó per incloure-l'hi lo parlar-hi de féts qui esdevénen a altres Estats de la Coróna, y encare de fora d'élla, entre los quals podría comptar-s'hi aquesta empresa que no és esclusivament de Catalunya, ni verificada al seu impuls ni a despeses séues: car convé no oblidar que los féts estranys o forasters que referim són o incidents, de què ún no pot prescindir, relacionats ab los nostres, o antecedents generals, sens regoneximent dels quals mal se compendríen los particulars o secundaris, los nostres, que immediatament ne resulten.

Sóts aytal punt de vista, apar que ab dóble rahó deuría un hom prescindir de la espedició a Orient, exida d'una illa qui ja no fórma part, com a régne, de la confederació catalana-aragonesa, y ans bé ab caràcter d'aventura, séns profitar-se per sí sola dels fruyts que percaças: ab tot, són los seus prohomens catalans y aragonesos, prous-varons qui ja fóren coneguts per altres gestes anteriors en prò de la nacionalitat comuna; les bandéres que enarbolaren són les de les cuatre barres; sa parla y los seus costums són los que aprenguéren en la patria dels Berenguers, dels Péres y dels Jaumes, y sóbre-tót, les famoses empentes del seu caràcter, ab lo qual han de donar fí a féts gayre-bé fabulosos, són de la nostra raça, dels nostres costums, de la nostra sonch, y baldament no fós més que per donar-li gloria, al estudi de la qual entén principalment aquesta historia, deuen consignar-s'hi: y estimar-los una de ses planes si no més importants, més atractívols.

Per tractar, emperò, de la gran epopeya d'En Roger de Flor y sa famosa companyia, no pot historiador algun vana-

gloriar-se d'oferir un nou treball, més estès y més atractívol que l'únich fins are conegut, essent per lo més divers en la fórma o en l'estil de la esposició, no en la seua essencia. ¿Constaríen, per ventura, les fonts a les quals s'atribuis la novitat en los desapareguts arxius del imperi bizantí? Fóu lo primer escriptor contemporani qui referí la empresa, y millor dirèm l'únich, l'inolbidable cronista Muntaner: de aquest la parafrasejà, segles més tart, en castellá, lo Moncada. A la importancia del primitiu recompte hi han afegit interès los traductors, en distincts idiomes, de la famosa crónica d'aquell notable patrici, qui fóu al plegat testimoni, prous y relador de la gran empresa, los qui si no han espletat gran nómbre de documents ab relació a la metèxa, han exalçat la importancia del tèst, quant menys, acomparant les descripcions del autor català ab açò que incidentalment apunten en llurs obres historiadors grèchs, ans bé enemichs nostres, que no amichs. L'únich treball per consegüent que deuríem adoptar, o deuría servir-nos de guía en aquest cas, no podía ésser altre que lo del anomena cronista.

L'agombolament de tots los estudis sus are indicats, axí tocants a interpretació del tést, a la fermesa, fins a cert punt, dels noms geogràfichs ab la equivalença moderna, a correcció d'errades materials, en les quals fan a compendre-s'hi dates o èpoques, y a la ilustració facilitada per algun document desconegut o per relacions de historiodors gréchs, ha aconseguit transformar, en aquesta part, la crònica poètica y senzilla de témps més feréstechs en un llibre de major interés històrich, al qual poden acudir aquells qui cuyden sabèr quelcom d'aquella antiga y romancesca campanya, oferint son engrunament, apart de la importancia històrica, una font inestroncable de inspiracions als poetes.

A aytal importancia (y protestam ací de la vanitat que-ns pogués ésser atribuida, con la necessitat nos indiça lo recurs de què-ns valèm) ha contribuit l'autor de la present historia, publicant en 1860 la nova edició de la crònica catalana del Muntaner, traduhida al castellà, acompasada ab les traduccions, en diferents idiomes, que se-n han fétes, y

comentada e ilustrada davant tots los treballs als quals férem referencia. Transcriure al peu de la lletra la traducció y les notes fóra llunyar-nos del sistéma que seguim en aquesta historia, ón procuram no reproduhir entegrament sinó los apéndecs indispensables; y fer-ne un nou treball especial no fóra, en rigor, sinó variar la fórma, no la essencia del únich tést al qual precisament cal recórrer per tractar de tan important afer.

Axí, donchs, cercant un mijà camí, crehèm dexar complaguts los nostres llegidors, procurant-los-hi, de la manéra més avinent, bréu y justificada, la noticia d'un fét axí ressonant, y aquesta consistirà en l'estracte ordenat dels capítols del Muntaner qui-s referexen esclusivament a la empresa d'Orient, aplicant a la relació que-n façam totes les aclaracions, interpretacions e ilustracions dels diferents autors qui-s són ocupats de la dita obra, y presentant axí, en bréus planes, lo conjunct del fét que convé conèxer, treball qui, de totes passades, no pot tenir altre caràcter que lo d'apèndiç al capítol precehent.

En ocasió que lo rey Frederich de Sicilia estava celebrant grans féstes ab motiu del seu casament ab Lionor, filla del seu antich enemich lo rey Carles, fóu con En Roger de Flor parlà ab aquell monarca del plan que tenía concebut, d'anar a Romanía ab los catalans y aragonesos, manifestant-li, en primer lloch, lo servey que li retría *trahent-li aquella gent d'amunt séu*, y després lo benifét que a aquesta faría, car fent compte que Frederich estava perdut, no sabènt de què mantenir-se los quí abans lo serviren, no tindríen altre remey sinó valdre-s d'allò que primer los ne prengués.

Acollí En Frederich lo progecte, y adhuc prometé que ajudaría, en quant pogués, ab diner y vaxells; y ab tal seguretat, com que En Roger éra templer fugitiu, y temía per la pau que llavors hi havía ab la Esglesia, que lo Papa lo re-

clamas, se donà la millor ansia en llunyar-se d'aquelles terres, y, per tal, en disposar lo més prompte possible los preparatius de la espedició, y en obtenir lo permis y la protecció del emperador de Constantinoble. A aytal fí, trameté a aquest uns comissionats o representants, ab los pactes que li proposava per la seua ajuda, entre los quals, assegurant-li aquesta, establía que calía que li fós donada per muller la sobirana del emperador de Lantzaura (que no éra altre sinó lo rey dels Bulgres, Azan), nomenada María; que havíen-li de donar lo títol de Megadoch del Imperi (gran capità, superior a tots los capitans terrestres y marítims), y calía pagar per quatre mesos quants ab éll n'aniríen, a rahó de quatre ónces quiscun mes per cavall armat, y una ónça per quiscun pehó, la suma de les quals quantitats devía trobar ja aparellada en arribant a Malvasía.

L'emperador de Constantinoble, xor (kir) Andròmich y son primogènit xor Miqueli acceptaren les condicions, y encare les milloraren, posant quatre ónces per cada cavall armat, dos per cada alforrat, una per cada pehó, quatre a cada còmit, una a cada nauxer, vint tarines a cada ballester y vint y cinch a cada prohell; advertint que si n'hi havía algun qui cuydas tornar-se-n a Ponent, li fós pagat la metéxa proporció y cobrant per dues vegades. Y no és açò de meravellar, com-se-vulla que estaven en gran perill, car d'una part los genovesos, qui ocupaven lo barri de Péra, los espletaven fins al estrém de tenir-los sótsjogats a la llur voluntat, y d'altra los turchs los menaçaren ab esvahir-los la ciutat, cosa que ja haguéren féta, sols haguéssen tingut camí de passar un braç de mar qui-ls separava d'aquella; y havènt-se ja apoderat de més de trenta jornades de terra, y d'algunes fortaleses, viles y ciutats, de les quals ne percebíen tribut, y tot imposant als llurs habitadors la lley llur, obligant als fills mascles qui anaven naxent a ésser circumcidats.

Obtingut lo consentiment, y aplegada tota la gent qui devía embarcar-se, homens, dones y nins—car és de sabèr que entre los allistats hi havía casats, y ab élls anaren llurs respectives familíes,—avisaren la sortida al rey Frederich,

lo qui donà a quiscun d'élls, home, dona o nin, català o aragonès, un quintar de bescuyt, deu formatges, un porch o la carn-salada d'un per cada quatre, y encare alls y cebes. Ja tót aparellat, vingúé a resultar que la armada se componía, entre galéres (deu d'élles y dues fustes de les draçanes de Palerm, fétes armar per Frederich y cedides al Roger), fustes, naus y tarides, de trenta-sis veles, ab mil cinch-cents homens de cavall, arreats de tot lo necessari, més de quatre mil almogavars, y passat de mil pehons, séns comptar encare los galiots y los mariners de la tripulació, tots los quals éren catalans y aragonesos, aportant la major part ab sí les seues mullers o amigues y llurs fills. S'embarcaren aximetéix com és de suposar, car no podíen anar aytals gents menys de cabdills, diferents richs-homens y cavallers, citant-se com a principals En Ferran Ximèniç d'Arenós, En Ferran d'Ahones, En Corbaran d'Alet, En Pére d'Aros, En Pére de Logran, séns comptar encare los adalits dels almogavars. Dós, lo nom dels qual deu èsser tantost lo més sonat, En Berenguer d'Entença y En Berenguer de Roca-fort, no poguéren anar-hi en aquell primer passatge, y féren-ho després, sóbre-tót lo darrer, per tenir uns castélls a Calabria, que no-ls volgué retre la hora de les paus, fins a tant que li haguéssen satisfét lo sou que li devíen a éll y als séus.

Si ab féstes fóren acomadiats de Sicilia los espedicionaris, ab altres tantes rebèren-los a Malvasía, llà ón arribaren en pochs díes, mercés un témps favorable; y com trobassen allà orde del Emperador per que passassen tot dret a Constantinoble, ho verificaren tantost, exint a rebre-ls ab gran alegría l'Emperador y son fill, ab les demés gents de la córt. En Roger, qui ja a Sicilia havía rebut totes les insignies de megaduch, y les usava, a sabèr, lo capell especial, y lo bastó, junct ab la senyera o estandart y lo segell del megaducat, no perdé témps per gaudir altre títol mén important qui l'emparentava ab l'Emperador, y verificant les noces ab María, féren-se ab tal motiu grans féstes.

Méntre que aquestes se teníen, esglayats los genovesos de çò que veyen, y envejosos de la sort que anaven a gau-

dir los catalans en detriment llurs, tractaren ab un dels llurs capitosts, nomenat Reos del Fítar, de moure avalot; y tal éra lo llur propòsit, que aconseguiren aplegar-se en gran nómbre, y enarborant una bandéra, anaren a allogar-sa davant lo palau de Blanquerna. Comptèu ab quin goig veuríen lo joch los nostres qui-s desfeyen per batallar. Aplegant-se los almogavars y la marinería, alcen tot-d'una un penó Reyal, acompanyen-los en llur empresa una trentena d'escuders ab cavalls alforrats, y séns que fós prou a deturar-los la veu del megaduch y d'altres richs-homens, s'abriven contra los genovesos, dels quals ne moriren tres mil, inclús llur cabdill Ros o Reos.

Recompta lo cronista que l'Emperador mirava tot açò ab gran alegría dés d'un balcó del seu palau, per veure que los qui tan ajovat lo teníen havíen trobat a la fí llurs contrincants. Mas lo seu goig mudà-s de sópte en esglay, car inflamats los almogavars, qui veyen una bona ocasió de fer fortuna, tractaren de definir aquella funció d'una manéra més profitosa: los entrà en cor d'anar tantost a saquejar lo barri de Péra, que habitaven aquells enemichs, y en les cases dels quals s'estojaven grans interessos axí de la familia imperial com d'altres magnats gréchs, y tan solament pogué esquivar-se, als crits del Emperador, pujant a cavall En Roger ab los richs-homens, aferrant aquell vigorosament la seua maça d'armes, y fent desistir del seu propòsit la soldatesca y retraure-s, a la qual, per altra part, féu perçò gallardonar l'Emperador, agrahit, fent que li donassen una altra o doble paga.

Semblant síntoma prova bé la necessitat que hi havía de no entretenir per més témps a la capital guerrers vagarosos, y axí ordenaren que s'aparellassen per anar tantost a Bóca-Daner (probablement la antiga Abydos), al encontre dels turchs. Escayent previsió tingué En Roger abans de posar-se en campanya, car convenint-li escloure de tota intervenció los genovesos, y esquivar que per ninguna rahó cometés informalitats la casa imperial, proposà y complí séns triga, lo casament d'En Ferran d'Ahones ab una parenta del Empe-

rador, féu-li donar l'alt càrrech d'almirall del Imperi, y combinades les forces de mar y terra, assenyalaren a les primeres (esclusivament catalanes y aragoneses) la ruta que-ls calía pendre, per estar promptes e immediates al punt ón acampassen les segónes, y plegades s'encaminaren al nomenat cap d'Artaqui (la antiga Artasia), punt qui està resgordat per un perllongat mur a la part de terra ferma, y dés de ón, cap al interior, s'estenía un territori en què compten que hi havía 20,000, entre masíes, cases de camp y altres edificis. Vers allà, entre dos rius, estaven acampats los turchs, ab llurs mullers y fills; y en havènt desembarcat En Roger ab los séus al Cap, con aquells menys s'ho pensaven, vegéren-se esvahits de la nova gent que no conexíen, plens d'admiració per quant aquell metéix díe havíen lluytat prop del mur.

Fóu la acomesa a la matinada següent d'ésser arribats: ab la cavallería anava En Roger, ovirant-s'hi la senyera de aquest, que duya éll metéix, y la del Emperador, y endemés la almogavaría portava un penó ab les armes del rey d'Aragó, y un altre ab les del de Sicilia, com axí ho havíen resolt al retre homenatge al Megaduch. Viva fóu lo sorpresa, y no volènt los turchs desamparar llurs mullers y fills, féren desesperats esforços de valor; emperò, semblant a un torb que-ls hi hagués caygut demunt, se vegèren desbaratats, morint-ne, diuen, més de 2,000 de cavall y 10.000 de peu, y romanint les mullers y nins (dels quals En Roger, al llevar lo camp, féu-ne matar a quants passaven de 10 anys) en captiveri, ensémps ab los bagatges y exovars que portaven. Axí, que per a sabèr lo triumfe als de Constantinoble, y en celebració de goig tan immens, tant lo Megaduch com les seues gents, de tots estaments, trametéren-ne tantost per una galéra, presents, esclaus, esclaves y joyells al Emperador y altres individuus de la familia imperial, y respectivament cadascú al qui més li plagué.

Era açò per los volts de Novémbre, com sía que primer del dit mes éra lo díe assenyalat per internar-se; er però sobrevenint pluges, néus y temporals, essent aquell c

ma molt cruu en hivern, y les grans crescudes dels rius qui priven tota operació, resolgué lo Megaduch exivernar en lo metéix Artaqui, tot esperant la vinent primavera; y en lo plan que concebé En Roger per efectuar-ho diríeu que éra l'home més ordenat, car hi establí lo sistéma d'allotjaments, fent apuntar a cada patró çò que bestragués al seu allotjat, disposà que la armada se traslladas a la illa de Chío, fins que ell la cridaría, y segur de que en l'Artaqui passaría avinentment l'hivern, trameté per la Megaduquesa, y en tal fórma esperà que la estació lo favorejas per empendre de bell-nou la campanya.

Tots quants escriptors han parlat de la decadencia del imperi bizantí, han dit, ab més o menys ponderació, que los gréchs, en general, estaven afemenats, y lo Muntaner ho corrobora, si fà no fà, esplicant que xor Miqueli, lo fill del Emperador, s'éra proposat, per dues voltes, atacar aquells metéixs turchs del Artaqui, una d'elles dubent 12.000 homens de cavall y 100.000 de peu, y s'éren tornats, séns cor d'heure-se-les ab los turchs. Y entre los defalts que atribueix a aquella raça, per los quals Déu los castigava, cita l'ergull desmesurat y sa poca caritat, tant poca, que adhuc a les pobres gents, fugitives de la Natolia, per la persecució dels turchs, y qui, seguint les nostres osts, entraren a Constantinoble, no hi havía un gréch qui-ls dongués un boci de pà, dexant que-s morissen de fam en los femers, ón dormíen per escalfar-se, méntre que los nostres almogavars, compadintse-n, partíen ab élles llur menjar. Aquests deféctes de raça y encare la enveja que despertaría lo prestigi que anava adquirint En Roger, deguéren ferir en son coratge l'inútil fill del Emperador, xor Miqueli, y ací comença un fatal gèrmen de desunió que no trigarà a donar los seus fruyts.

Al acostar-se lo bon témps, isqué ab quatre galéres En Roger cap a Constantinoble, essent lo seu obgécte dexar-hi a la Megaduquesa y la seua servitut, y solicitar del Emperador la paga de los seus per quatre mesos; com ho aconseguí. Entretant, per la hora ón tornas al Artaqui, s'estaven ordenant los comptes entre allotjats y patrons, los quals trobà

després no gayre néts per part dels soldats, car véu que alguns s'havíen fét donar lo dóble y encare lo triple y adhuc lo quadrúple de çò que éra convingut. Emperò a tots perdonà la abusió, aprovant al metéix témps les notes dels patrons per que las pagas lo mestre Racional; y donant, aprés d'açò, major satisfacció als soldats, al avisar-los de que-ls fóra bestreta paga per quatre mesos, tenint açò lloch lo díe primer d'Abril, çò és, en témps favorable per exir a campanya, no-res li costà a En Roger determinar-los per que seguissen la seua senyera, com axí de fét se verificà, exint lo díe següent vers lo régne de la Natolia.

Anaven los turchs en diferents estols ab llurs cabdills, y ho éren dels primers que-s trobaren en lo dit reyalme, prop de la ciutat de Filadelfia, uns parents dels vençuts al Artaqui, nomenats Cesa y Tiu, los qui capitanejaven 8.000 homens dé cavall, y més de 12.000 de peu. Séns donar témps tan sols a que los turchs etgegassen les sagetes dels llurs archs, escometen los nostres, y havènt durat la batalla dés la exida del sol a la hora de nona, acaba restant aquells morts o presoners, tant que no-n poguéren escapar sinó un miler de cavall y cinch-cents pehons; essent la pèrdua dels nostres vuytanta de la primera sort y cinch-cents de la segóna.

Llevat lo camp, en què esmerçaren vuyt díes parant téndes en lo metéix lloch de la batalla, se traslladà tantost l'estol de catalans y aragonesos (o dels *franchs*, com allà-ls deyen, obehint a la tradició antiga d'apellar ab aquest nom tots los occidentals) a la ciutat de Filadelfia, qui-l va rebre ab grans féstes, en agrahiment d'havèr-la lliurada del perill dels turchs, y aprés de sojornar-hi quinze dìes, se-n anà dret a Nif *(Nifea ?)*, passant després a Magnesia y finalment a Tiria o Thirra (la antiga *Tirreum)*.

Los turchs escapats de la batalla, ajustant-se ab un altre escamot que comanava un tal Mondexia, féren la vía de aquesta darrera ciutat (llà ón guarden lo còs de sant Jordi) mas tot just n'arribaren davant la esglesia, con l'estentori crit de ¡*Vía fora*! alçat per los nostres, de tots indrets, fóu lo

senyal d'una propera lluyta. Habitava lo Megaduch a la part alta de la ciutat, y abocant-se a! ohir lo crit, pogué molt bé ovirar lo rebombori d'uns y altres al plà: séns perdre tèmps, mana e-les-hores a En Corbaran d'Alet que munt a cavall, y ajustant-ne aquest tantost dos-cents cavallers y un miler de peu, acomet abrivadament sóbre los turchs, los acolltelleja a tort y a dret, tant que motant-los-ne 7.000 de cavall y mólts de peu, constreny los restants a fugir devers la montanya, al peu de la qual no tinguéren altre remey los fugitius sinó abandonar llurs coses. Ardent en la brega, no vol perdre En Corbaran la ocasió, y cuydant fer aximetéix, çò és, descavalcar també per internar-se en lo munt per donar l'encalç als fugitius, aclaparat per la calor y cobert de pols, se lleva, en mala hora, lo capell o elm, per anar més desembraçat, y aplegant-lo una sageta dels turchs, lo déxa allà estès.

La nova d'aquest contratémps traspassà de dolor lo cor d'En Roger car estimava molt En Corbaran, tant que l'havía fét senescal de la ost, y havía promès donar-li per muller una filla séua, que havía tinguda lo Megaduch d'una dama de Xipre, ab la qual devía casar-se l'infortunat cavaller en tornant de Constantinoble. Recompta lo Cronista que fóu sotarrat En Corbaran, ensémps ab altres deu dels nostres qui moriren en aquell fét d'armes, a la esglesia de Sant-Jordi, ón feren-los-hi fabricar un sumptuós panteó.

Conexería En Roger que no podía hom dexar los turchs en repos; y passà tantost avis al Ahones per que passas de Chío, ab la armada, a la ciutat d'Ania, ón ell faría cap. En aquesta ocasió, arribà a Constantinoble En Roca-fort, duhent ab sí un reforç de dos-cents homens de cavall y un miler d'almogavars, los quals passaren a Chío y d'aqui, ab la armada, se-n anaren a Ania. Axí que ho sabé lo Megaduch, féu avisar per En Muntaner al Roca-fort, que acorregués a Altolloch (*Agasaluck*, segóns lo Cronista la antiga Efeso, ón hi hà lo moniment de Sant-Joan Evangelista, que descriu); y aplegades a la fí en la dita ciutat totes les forces, aprés de romandre un bon forniment a Thirra, a les ordens d'En

Pére d'Aros, posà lo Megaduch al Rocà-fort al lloch del malastruch Alet, çò és, lo nomenà senescal y li prometé la mà de sa filla qui havía d'ésser la muller del altre, y s'aparellaren per tirar avant la campanya.

La ocasió no-s féu esperar gayre, car l'escamot d'Atía, fent nna correría per la horta d'Ania, sentí-s prompte aturdida per lo desconegut crit de ¡*Vía fora*!, y acomès ab gran impetut per los nostres, dexà estesos al camp, d'aquells, més d'un miler de turchs de cavall y de dos-mil de peu. Se-n tornaren a Ania los vencedors, méntre que los vençuts, ab la favor de la nit, s'escamparen per la Natolia.

Quinze dies sojornaren aquells en la ciutat, y entretant deliberà En Roger que éra la gran ocasió aquella per empendre una espedició per lo dit reyalme, séns deturar-se fins a la nomenada porta del Ferre, que és un munt ab un pas d'aquest nom que serveix de límit entre la Natolia y lo régne d'Armenia. Entretant l'escamot d'Atia que fóu destruit a les portes d'Ania, s'aplegà en aquella regió ab altres escamots, arribant a formar los turchs una ost de 10.000 homens de cavall y 20.000 de peu, lo qual, sabènt que s'atansaven los nostres, los esperà en batalla formada. Al ovirar-los la companyía, fóu immens lo goig, y encarregant-se lo Megaduch, ensémps ab En Roca-fort y tota la cavallería, de ferir en los d'aquesta arma, la almogavaría alçà lo crit de ¡*Desperta ferres*! y brocà en la infantería, embregant-se la més cruel batalla que hom puga imaginar-se: mas no triga gayre a veure-s lo senyal del triumfe complert, car lo crit d'*Aragó! Aragó!* ressonà per tot lo camp, y aquells qui no hi queyen morts, perdíen la vida poch més enllà, per tant com los encalçaven ón-se-vulla que fugíen. Recompta lo Cronista que dels turchs de cavall ne moriren 6.000 y 12.000 de peu; cosa no gens mirable atès lo costum d'aquells en formar tribus trashumants, y la pràctica dels nostres almogavars en sabèr inutilitzar la cavallería: donchs bè és cert que, per llevar-lc lo camp, calgué als nostres romandre-hi vuyt díes, essent lo guany de tóts descomunal.

No cessaren los vencedors fins atènyer al punt assenya-

lat, a la porta del Ferre, de ón cuydaren, aprés d'estar-hi tres díes, tornar-se-n a Ania, ben segur per depositar-hi la presa y provehir-se de nou, car feyen compte que dominaríen del tot aquella terra, puix que tan seguidament s'éren vists los turchs humiliats per les armes llurs. Y verificaven ja aquesta incursió los nostres, con al camí d'Ania, se presentà al Megaduch un missatger del Emperador, qui-l suplicava que, abandonant-ho tót se-n tornas séns perdre un moment, ab tota la seua ost, a Constantinoble, per quant l'emperador de Lantzaura (aquell Azan, rey dels Bulgres, la filla del qual éra la muller d'En Roger) s'éra mort, y un germà séu s'éra alçat ab tot l'imperi en perjudici dels seus fills, germans de la Megaduquesa.

Ab la nova que acabava de rebre En Roger, y que certes desbaratava los seus plans de conquésta, apar que tingué per bò cridar los séus a concell; y com deliberassen anar en ajuda del Emperador menaçat—car ben mirat lo compromis dels nostres en aquelles regions éra d'ajudar y salvar a Andrònich,—s'embarcà la ost y féu la vía de Constantinoble. Mas, al arribar al pas de Bóca d'Aner, una fusta armada li portà comunicacions del Emperador, qui-l pregava que allotjas les seues gents per lo cap de Galípoli, com axí ho féu de fét, repartint-les per la ciutat d'aquell nom, Potamos, Sexto y Madytos, y ell se traslladà a la capital.

Tot éra fésta y alegría al entrar a Constantinoble En Roger, y no és de meravellar, càr sabènt que s'atançava, lo pretendent o usurpador havía desistit, fent les paus ab Andrònich. No dexaría d'enujar-se lo Megaduch, vehent lo sacrifici que havía fét, y puix aquella pau convenía tant al Emperador com la guerra que éll sostenía contra los turchs, devent tornar-hi tantost, just éra que l'Emperador fés nous sacrificis també, y axí li demanà que bestragués la paga nessaria a la companyía per tornar-se-n.

Exaugat com estaría l'Erari, no tingué altre remey Anònich que fer encunyar nova moneda, a tall de ducats veecians, de valor 8 diners barcelonins quiscun, emperò éra n cert que llur valua intrínseca no passava de 3 diners.

Aquesta falsa valor éra veritablement una estafa o engany, —y segóns lo compte del Muntaner, açò ho havía imaginat Andrònich per moure questions entre los pobles y la ost, car començava a tenir avorrició als nostres;—emperò jatsía En Roger de bell començament rebujava la moneda, la acceptà per fí, fent compte que ab élla no devíen los séus sinó pagar, y puig los qui percebíen éren los habitants de Romanía, ells s'ho compendríen per mantenir-la en sa valor. Pot-ser que aquesta conformitat éra filla d'una altra causa, que fóra per nosaltres aventurat d'endevinar, car ni l'Emperador tenía gayres recursos d'encunyar més moneda, ni li sabría bò a En Roger, ab tals dificultats, tenir gran dependencia d'aquell, qui res no fóra séns lo seu adjutori. No assegurarèm que l'ambició arribas a encegar lo cabdill dels catalans y aragonesos, que bé podría ésser; emperò és la veritat que llavors esdevingué a Constantinoble un acte per lo qual bé podría ún interpretar çò qun dihem: arribà en aquella ocasió lo cap que mancava, En Berenguer d'Entença, ab lo reforç de trenta homens de cavall y més de mil almogavars. Com-se-vulla que éra un dels richs-homens més notables d'Espanya, diuen que al presentar-lo En Roger al Emperador, volgué honrar-lo, y per tant li cedí lo megaducat, donant-li totes les insignies del seu càrrech. Emperò ¿és creible que En Roger, en la situació ón se trobava, ab la ambició que sentía, y ab lo desig de continuar la guerra, dexas d'ésser megaduch, fent-ne al darrer vingut, si no tingués seguretat d'obtenir un càrrech més alt?

Prompte dexà-s veure lo significat de tan gran generositat: tan bell punt com se despullà del megaducat, lo nomenà l'Emperador Cèsar de tot l'Imperi, càrrech que, diuen, no havía ningú exercit de quatre centuries ençà; y puix lo qui-l tenía gaudía de jurisdicció distincta de la pertanyent al Emperador, tant que signava sémpre «Cèsar del meu imperi,» y puix aquell li cedía tota la Natolia y les illes de Romanía d'aquí que-s transformas En Roger en un dels prínceps dominants d'Orient, y que degués córrer per avant al seu càrrech lo sou de les seues trópes, alleugerint-se axí d'aquest

greujor Andrònich, per més que, al acomiadar-se reservà-s aquest, per vía de present, donar al Roger, per als séus, la paga de sis mesos, cosa que no passà llavors de prometença.

Se-n anà lo nou Cèsar a Romanía, y començà a distribuir les pages ab la moneda, mas li donà per no partir cap a la Natolia séns pendre comiat de xor Miqueli, qui estava llavors a Andrinòpolis, al régne de Macedonia, a cinch jornades de Galípoli. Aytal estremada atenció d'En Roger no se esplica, com no sía un engany ja aparellat de lluny. Emperò és ben cert que satisfèu aquesta fantasía, malgrat dels préchs de la muller y del consell de la companyía, qui opinava no ésser convinent aquest viatge, y que aquella, vehent la resolució del seu marit, se'n anà acompanyada del senescal Ferran d'Ahones, ab quatre galéres, a Contantinoble: y llavors lo Cèsar, amenant tres-cents homens de cavall y un miler de peu, s'encaminà vers la ciutat ón estava xor Miqueli, aquell envejós dels seus triumfes y qui llavors ho fóra més de les seues honres; vehent-lo cèsar del Imperi.

Lo Miqueli festejà En Roger, lo tingué en sa companyía set jórns, y lo darrer, en què l'obsequià ab un gran convit, méntre que estaven menjant, entraren dins la ciutat nou mil homens de cavall, d'alans y turcoples, comenats los primers per un tal Milich, y los segons per Gircon, anant-se-n dret al palau, y a coltellades mataren En Roger y quants ab éll havíen concorregut, no escapant-ne sinó tres qui-s tancaren a un campanar, En Ramon Alquer, de Castelló d'Empuries, En G. de Tous y En Berenguer de Roudo, del Llobregat, als quals van estorçre la vida, per intercessió del Miqueli. No pasà ací lo desastre: conexent los vencedors la seguretat en què creuríen estar los de Galípoli, anaren-hi séns triga, y no s'erraren, car arribant-hi en ocasió que los cavalls de la companyía estaven fent ferratge, brocaren sóbre élls de sopte, y per molt que los nostres hi correguèren com los fóu possible, tal éra lo nómbre d'enemichs, que no pogué menys d'ésser ben trista la fí, car ne mataren passat d'un miler dels

nostres, restant d'aquí-avant reduhida la ost a 206 cavalls y a 3,307 persónes d'armes de totes menes,

Era açò certament una fatalitat inesperada, y puix bé sabíen los nostres que no-ls calía esperar sinó la mort, ans no-ls arribas, deliberaren fer pagar car lo seu triumfe al enemich: resistiren-se de ferm, tant que calgué als altres cenyir-se a ésser assetjants, passant-se quinze díes séns que aconseguissen entrar dins la població. Durant aquells imaginaren diversos camins per refer-se, y a la fí convinguéren en compartir les forces, una part de les quals s'embarcaría en cinch galéres y dues fustes, y, acabdillada per En Berenguer d'Entença, faría una embestida a Constantinoble, y l'altre part romandría, defensant la ciutat assetjada fins a la tornada dels espedicionaris. Axí fóu fét: Entença ab los séus se apoderà, de prompte, de Recrea (Heraclea, la antiga Perint); y los principals gordadors de Galípoli, qui éren En G. Siscar, català, En Ferran Gorri, un altre cavaller d'Aragó, En Juan Peris de Caldes, En Ximèn d'Alber y En Ramon Muntaner, malgrat de les grans estretors que passaríen en la defensa, tinguéren la pensada, tant éra lo llur esperit, de trametre talment uns comissionats al Emperador per desafiar-lo; retrahent-li sa mala fè, essent-ne los elegits En Siscar y En Pére Llòpis, adalil, ab dos almogadèms y dos còmits, los qui anant-se-n'hi ab una barca de vint rems, compliren lo llur propòsit, davant los representants del Comú de Venecia, fent sabèr al Emperador, que-s desentenien del llur compromis, per la trahició que éll los havía féta o que consentit havìa, y oferint-se, per lo dcsafíu, a exir deu contra deu o cent contra cent, com millor li paregués. Diu lo Cronista que l'Emperador s'escusà, alegant que ninguna part no tenía en lo fét, emperò que tal díe com aquell, un colp defora los comissionats, féu matar tots quants catalans y aragoneses hi havía a Constantinoble.

Començant dè tan mala manéra la fatalitat contra lo: companyons d'En Roger, seguí per algun témps descapde llant-se d'una manéra terrible, y no més que llur caràcte altament heroych podía fer-los durar tan com duraren encare

Assenyalèm d'un a un los llurs contratémps: al arribar los comissionats a Redisco *(Rodosto)*, fins a ón convinguéren que-ls conduhis un porter de la casa imperial, lo metéix porter los denuncià, y prenent-los tóts, qui éren vint-y-set en nómbre, los contestaren al mahell, y penjaren llurs corters per tot-arreu. Los féts qui-s van esdevenint dónen entenent que, al deliberar a Constantinoble l'anorresament dels nostres, espletà l'Emperador lo greuge que, al començament, havíen rebut los genovesos a Péra, car de méntre que En Entença se-n tornava d'Heraclea, que havía del tot barrejada, carregades les seues galéres de presa, tocant a les platges que hi hà entre lo Planidos y lo cap de Gànos, s'encontraren ab 18 galéres genoveses qui anaven entrar a la mar Negra, y ordenant En Entença atracar les prohes de ses galéres en terra, s'estigué a la popa ab los seus a veure venir.

Se conexía que los genovesos estaven informats del sistéma que s'éra adoptat per desfer-se dels catalans y aragonesos, per çò que, ab bones manéres, lo capità o capitost envià una barca a donar seguretat, convidant al metéix témps, lo nostre cabdill a menjar, y havent acceptat En Entença, con estigué en llur podèr, los genovesos l'engrillonaren a éll y als qui l'acompanyaven, y acometent de part darrera les llurs galéres a les nostres, tractaren d'apoderarsen-n, com axí ho conseguiren, matant més de dues-centes persónes, qui-s defensaven. Una galéra hi hagué, ón hi anaven En Berenguer de Vilamarí y altres cavallers, qui per res al món no-s volíen dexar desarmar, y tan encesa fóu la brega, que hi restaren morts tres-cents genovesos, emperò dels nostres ni ún tan solament ne restà ab vida.

No-us dich res del guany que los vencedors féren, car anà raure en llurs mans tota la rica presa d'Heraclea que portaven los nostres en les llurs embarçacions, y fent la vía de Constantinoble, allà se-n duguéren l'Entença y restants presoners, los quals, a major escarn, gordaren en llur barri de Péra, y per humiliar més En Entença lo trametéren a Gènova, emperò passant per Galípoli, vehent lo qual los defensors, tractaren de rescatar-lo, havènt ofert per sa persóna En

Muntaner, fins a 10.000 perpres d'or (moneda dels emperadors bizantins, quiscuna de les quals equivalía a la quarta part d'un march), y no podent alcançar-ho, aconseguiren almenys que li fóssen donades a éll mil perpres, à subvenir-se en ses necessitats, méntre que estigués près a Gènova.

Compteu l'eféete que produhiría la nova de tals contrarietats, que ja anaven formant restallera dés d'algun témps, en lo cor dels defensors de Galípol: respirant ira, no desijaven sinó ocasions de venjar-se, y axí y tót, com a gent més mesurada, ja que la situació éra tan gréu, tractaren de reunir-se en concell, per veure què calía fer. En semblant acte, un dels que més honren a aquells desesperats prohomens, y que ab més gracia descriu lo Muntaner, al consignar que éren dues les opinions dominants: «Los úns deyen que, ab tot lo nostre, féssem la vía de Metellin, qui és una bona e abundosa illa—car és de sabèr que teníem encare quatre galéres, uns dotze lenys armats, moltes barques e una nau de dos ponts, per tal que-ns podíem embarcar, metent-nos bé a salvament,—e aprés, que d'aquella illa stant fahéssem guerra al Emperador; e la altra opinió éra que sería a nosaltres gran vergónya, sí, havént perdut dos senyors e tan gran nómbre de brava gent, la qual nos havíen morta, valènt-se d'una gran traydoría, no-ls venjassem o moríem tóts ab élls; que no hi hauría al món qui no-ns apedregas, majorment essent gent de gran fama com érem, e tenint lo dret de la nostra part: per què, més valía morir ab honor, que deshonrats viure. Què-us diré! Tal fóu la resolució del concell per fí, a sabèr, que de tót-en-tót lluytassem e stiguéssem per la guerra, donant mort a aquell qui res digués en contra. Què-us diré! A major fermesa encare, s'hi afegí que tantost fóssen llevades de quiscuna de les galéres, dels lenys, de les barques e de la nau dues taules del fóns, ab la fí de que negú no pogués fer compte de podèr storçre per mar; e per tant, tractas quiscú de obrar com a bò.

»Aytal fóu l'acort que-s tingué; e axí anarem tantost barrinar tots los vaxells, e yo al punt ordení fer una senyèra gran de Sant-Pére de Roma, per allogar-la en la nostra tór-

ra, una altra de reyal, del senyor rey d'Aragó, una altra del rey de Sicilia y una altra de Sant-Jordi, les quals havíem a portar a la batalla, entant que la de Sant-Pére onejas dalt la nostra tórra, totes les quals fóren préstes entre aquell jórn e lo següent.»

Semblant resolució de inutilitzar los vaxells, atribuida, en la antigor, a Agatocles y Timarco, capità dels Etolis, no més la referexen, en posteriors centuries, recordant à Hernan Cortès a Veracruz; emperò sens desvirtuar aquests personatges, bò és consignar que hi hagué un espanyol, català, qui ho sabé posar per obra tres segles abans del descobriment d'Amèrica.

De fólls tractarà algun als defensors de Galípol al veure çó que féren, y més observant la mescla de sentiments qui bull en llur esperit, car tant com no esperen llur remey sinó del cel, com axí ho amostra la idea d'enarborar sóbre totes la gran senyéra de Sant-Pére de Roma, y l'aparellar-se, en sengles féts d'armes que acometen, confessant y combregant lo díe abans, llur pensa y recurs constant és matar, matar y morir matant: emperò ¿per ventura lo seny, en moments suprems, com se tracta del bon nom de la patria y de la raça que un hom representa, essent los fólls persones nades per la guerra, ha de consentir en la conformitat y en l'esperit de pau del màrtir cristià, o en la transacció egoísta del militar d'ofici dels témps més moderns, qui per salvar-se a sí ret çò que guarda, dés de ón l'enemich podrà ab més facilitat sotsjogar lo pahis, la possessió del qual pendrà aviat, a força de major escampament de sanch? Lo qui açò no tinga en compte, deurà regonèxer, no obstant, que tots aquells fólls, qui defensaven Galípol, havíen de morir irremisiblement a mans d'aquells qui-ls assetjaven; y puix altra cosa no-n podíen esperar, per si lo cel al qual invocaven, l'etzar o sort, que devegades és més boja que los homens, o la degeneració de les races enemigues los favorejas en la obtenció dels llurs propòsits, la llur follía deu tenir-se com a gran viesa, ja que los féts confermen tost que encertaren al rar séns acohardir-los lo major nómbre de les mesclades e

inconeccses forces qui-ls enratllaven. Convé parar esment en aquesta circumstancia, car ab tót que, aprés de quant s'és referit, la reduhida ost catalano-aragonesa tenía per enemichs no ja solament los turchs, sinó encare los metéixs gréchs en ajuda dels quals vinguéren, y per més que los assetjants de Galípol, éren turcoples y alans, convé recordar la organització d'aytals gents; tribus vagaroses, portant ab sí cascun guerrer sa familia, consistent tot lo mèrit del llur sistéma belicorós en lo major nómbre d'homens, de cavall la major part, ab més obediencia que disciplina, séns amor de patria, séns ideal d'honor, y fàcil a inflamar, per la llur imaginació oriental, lo metéix per la empenta en lo triumfe, que per la fuyta y la pôr si un inesperat aveniment los encalçava soptadament.

Fèm aquestes observacions, per que ni-s dó tanta importancia al nómbre d'assetjadors, ni faça meravellar tampoch lo dels vençuts qui moreu—per més que aquest aparega excessiu en la Crònica, podènt molt ben ésser efècte d'alguna errada d'imprempta, y no més corregir-se vehent, si possible fós, los códechs primitius, y sóbre-tót l'original del metéix Muntaner;—y corrobora en part la nostra opinió la important nova que s'hi dóna al parlar d'aquest fét, de que la ost, ço és, lo campament, estava a un munt proper, a dues milles de distancia, y per tant los qui vallejaven la ciutat, més que tenir veritable caràcter d'assetjants, éren turbes ben o mal armades qui traversaríen o s'entretenien per aquell espay, séns altra idea que gordar circumvalada la plaça per que ningú no-n pogués escapar, y no serà aventurat que digam si la llur metéxa seguretat los faría distraure.

Vejam, donchs, are la célebre follía que imaginaren aquells prous-varons dignes de millors edats: componía-s la llur ost de 206 homens de cavall y de 1.256 de peu—los quals essent en gran part almogavars seríen prou a atorrollar ab llu aspécte y cridoria la legió més vigoroses d'aquells barbres —repartides les senyéres, que s'encomanaren la d'Aragó a En Péris de Caldes, la de Sicilia a En Ferran Gorri o gor la de Sant-Jordi a Dàlber y la del cabdill Roca-fort a E

Guillèm de Tous, se convingué que per la empresa imaginada no calía formar avant-guarda, si no tan solament que los cavalls se dreçassen a la esquerra y los pehons a la dreta y sóts aquest plan, agoytant una ocasió oportuna, alçant de colp y volta gran rebombori de trompes y nacres o corns, se disparassen ensémps y ab gran furia contra los assetjants per lo punt que-s designas, séns mirar perill ni obstacle, no curassen sinó en donar coltellades, a tort y dret, obrint-se pas y matant a quants los vinguéssen davant.

Vint-y-tres díes abants de Sant-Pére de Juny (aquesta és la data), allogaren-se los nostres a la part forana dels fossats, cosa que al enemich no vindría de nou, acostumat a veure-ls exir a justar tots los díes; la força d'aquell consistía en un sol còs, molt numerós, de cavallería, havent-ne dexat part ab tots los pehons a les tendes, y si bé aparegué estar previnguda, tot esperant çò que atemptassen los assetjats, ni podía pensar la manéra còm havíen de dur a cap lo llur plan, ni sabía lo moment precis en què-s decidissen, y sóbre-tót havía de sorpendre-l de veure-s tot-d'una acomesa per cavallería e infantería, que ells no teníen a mà, y essent com éren los nostres almogavars, gent axí pràctica en estripar cavalls. Arribada la ocasió, donchs, fét lo senyal convingut, s'etgegaren los nostres de sópte, semblants al tórb feréstech, donant crits y omplenant l'ayre ab lo brugit de les trompes y corns marins, « que aparíe que lo castéll se-n vingués dalt-a-baix, » endret al centre d'aquell escamot armat, que ni témps tingué de revenirse. Desordenat aquest a la primera empenta, atorrollat per l'aldarull d'aquells qui acometíen, y vehent no més demunt los llurs caps los afilats ferres dels altres qui, céchs, anaven resolts a matar, derrocant quant los venía al pas, començaren a desordenar-se, y com en aquests cassos no hi fá lo nómbre, mancant de tàctica, n'hi hagué prou ab un que corregués per desbandar-se los restants, y un colp dominats per l'esglay, dexaren-se malparar de tal manéra, que per la espatlla y a llur grat los anaven matant los nostres, y axicom diu lo Cronista «no s'alçava mà per ferir, que no donas en carn.»

Partida la força enemiga en dues meytats, per no podèr contrastar la furia d'aquells qui acometíen—y açò esplica la primera causa del esberament y pèrdua, postats de la llur furor los nostres,—trobaren-se més enllà d'açò que imaginaven, tocats al peu del munt, ón hi havía lo campament dels assetjants, los qui en aquell moment s'inclinaven satisfèts endret a la vall, fent com si rebèssen los llurs, que creurien que tornaven vencedors. Compromesa éra allà la situació dels esforçats de Galípol, car, en primer lloch, teníen lo desvantatge d'avèr d'embestir costa amunt, y a sabèr-se-n profitar los qui baxaven, per poch que ab llur actitut ajudessen a encoratjar los dispergits de la vall, se trobaven los nostres entre dues forces qui induptablement los anorresaríen en un instant: emperó sía per la empenta de llur propri esforç o necessitat profitosa, lluny de deturar-se aquells terribles assoladors, seguexen ab lo llur furor, prenent montanya amunt, la entrada de la qual saluden ab retrunyidors crits de —¡Amunt! ¡Amunt! ¡Aragó! ¡Aragó! ¡Sant-Jordi! ¡Sant-Jordi!—Esma-perduts los qui baxaven, y avalotant-se alhora la gent de les téndes, s'hi entén, en bréus moments, lo desorde de baix, lo guerrer sent afeblit lo seu braç mogut per la idea del perill que corren los séus abandonats en aquelles, los qui no empunyaven armes comencen a fugir, los qui les empunyaven los seguexen per salvar-los o salvar-se ab élls, transformas lo campament en batibull immens, les barques qui jahíen soltes y buydes per la propera platja, s'umplen en un instant de gentada, y no podènt soportar-ne l'excessiu pès, tan bell punt com s'allaneguen mar endins, s'esfondren y procuren la mort dedins la aygua a quants ne van estorçre demunt terra: crits de desesperació, aguts planys; paraules de gemegor ressonen per tot-arreu, y, dominant ab sublim alè aquell espayós desconcert los fólls de Galípol, qui considéren èsser la fortuna la qui alça llurs bandéres, y havèr-se fét los llurs cóssos invulnerables, acoltellegen a tort y a dret, cobrint lo camp de membres fumejants, y transformant en desfigurats cadavres los qui sus-ares fóren ayrosos genets.

Vencéren los nostres, y en millor espresió ho esplica lo

Cronista dihent que fóren los altres los que-s vencéren simetéixs, en térmens que prompte no van sabér los nostres ón ferir. Tant com durà lo díe, afegeix, durá l'encalç que hom donava als fugitius, de forma que lo veritable espay de la brega s'estenía fins a 24 milles. Abans de la mija-nit regressaren los vencedors a Galípol, y entornant al camp per llevar-lo, lo díe següent, esmerçaren en aquesta operació vuyt díes, essent-ne lo resultat fer gran arreplech de riquíssima presa, per portar aquelles gents les espases, selles, frens y armadures incrustades d'or y argent, y recollir 3.000 cavalls útils, car abandonaren infinitat de ferits qui vagarejaven solts, havènt-ne tocats tres d'aquells per quiscuna persóna. Lo nómbre d'enemichs morts no-l mencionam per tan ecsagerat, emperó perdonèm la ecsageració, propria dels cronistes d'aquells témps, en gracia de la veritat o substancia essencial del fét ja que lo significat del triumfe és açò que importa a la Historia.

Aquest primer pas dels defensors de Galípol los revelaría séns dupte, la utilitat de la tàctica o sistéma de guerra que-ls calía seguir d'aquí-avant ab les multituts qui cuydassen anar-los-hi demunt. Es axí de creure, vehent açò que practiquen tantost, y si d'ací no ha de venir-los la llurs salvació, serà almenys un camí per sostenir-se beligerant a un pahis en què tots éren enemichs llurs, si bé ho éren igualment aquests entre sí. Prevehent que no-ls convenía romandre tancats defensant debades Galípol, contra la qual ciutat faría cap tot-hom, procurà de bell començament lo Muntaner esbrinar, per mijà d'espíes grèchs, què-s feya a Andrinópolis xor Miqueli, y sabènt que hi anava tot dret ab 17.000 homens de cavall y uns 100,000 de peu, isquéren-ne defora, disposts a aplicar çá com llà llur sistéma, çò és, acometre per parts y sobtosament.

Havènt-se informat que l'estol qui s'atançava se dividía en avant-guarda, centre y rera-guarda, distant l'un còs del altre, partiren ab la idea d'esperar aquella en lloch oportú: mas com s'éren acampats, a la nit al peu d'un munt, y d'allà estant ovirassen una gran claror a la part contraria, tingué-

ren prompte ardit per les guaytes, que en lo castéll d'Apro, qui seu a una vall d'aquell paratge, estava allotjat xor Miqueli, gordant-lo tot entorn 6.000 homens de cavall, los quals, acampats ab la major confiança, s'entreteníen encenent fogueres per enlluernar lo campament. Per acometre-ls avantatjosament, valía més que-ls gonyasen de part demunt, y axí tractaren de dominar lo cim de la montanya; emperò com fós ja de díe clar con los encalçaren, y restassen descoberts per l'enemich, cregué aquest de prompte que anaven a élls ab la idea de sotsmetre-s. No obstant, lo Miqueli, com a més previsor, se posá en actitut defensiva, dividint també sa força en avant-guarda, centre y rera-guarda, y aquesta fóu sa major errada; car vehent los nostres la oportunitat qui-ls convidava, acometen per lo metéix orde que ho féren a Galípol, y en un instant donaren compte los almogavars dels cavalls enemichs, y, darrera aquests, dels genets qui-s derrocaven, romanent, per tant, del tót trocejada la avant-guarda. Vençuda aquesta, ab feble cor avança la rera-guarda qui tingué la metéxa fí, y solament se mantingué al un cap lo fill del Emperador, gordat lo seu còs de cent cavallers qui l'environen, resolent-se entre abdós agregats contendents, y per poch com no roman mort o presoner Miqueli; car havent-lo acomès un mariner, muntant en rich cavall dels presos a Galípol, y vestint una rica cuyraça, cregué l'altre que aquell qui anava a ferir-lo éra un igual o parió séu y per més que de bon començament, al acceptar la lluyta, li doná una gran coltellada al braç exquerre aferrant llà-donchs lo mariner ab lo dret una bronxa que portava, li-n donà tres colps en la cara, per tal que-n restà desfigurat, y dexà caure l'escut enterra, cahent éll aximetéix del cavall, y valga-li que los nostres no-l coneguéssen y que-l recolliren los séus, portant-lo séns triga dins lo castéll d'Apro.

Lo triumfe y lo guany aquesta vegada fóu per l'estil que en la batalla d'abans; tant, que féren mester deu carruatges, tirats per búfals, per dur-se-n la presa, séns comptar lo gran nómbre de bestiars de què s'apoderaren: conduhint-ho tót a Galípol. Per bé que provaren los vencedors de posar setge

a Apro, per ésser llà-ón s'éren refugiats tots los dispersos, conexent al cap de vuyt díes que no éra la cosa que més los convenía, y més que tót al veure que los qui éren romasos defora havíen desaparegut, se-n tornaren, resolts a traure profit de la terror que infundíen, car n'hi havía prou ab cridar *¡franchs!* per què tot-hom se prengués a córrer, podènt ab açò dir que restava vençuda tota Romanía. Tant és axí, que lluny d'abandonar Galípol, confórme abans ho creyen necessari, s'establí d'aquí-avant com a centre militar y administratiu, essent-ne governador En Muntaner, y ab tal seguretat fóu emprès per avant lo sistéma de correríes, que no cessaren, ab gran profit, y adhuc recompten d'un almogavar ab dos fills séus qui arribà a entrar dins los jardins de Constantinoble, ón regrestà un rich mercader genovès, per la rehemçò del qual va tocar 3.000 perpres d'or, Es de veure, en tan venturosa situació, com anaren arrodonint lo llur afer los qui havíen arribat a trobar-se séns la menor esperança, ni adhuc per substentar-se.

La una de les primeres pensades que-ls entrà en cor fóu anar a saquejar Rodost, com axí ho féren, posant allà per obra, en venjança y castich, çò que abans s'éra fét en la metéxa ciutat ab los llurs, escorterar-los y compartir-ne los corters. Méntre que açò feya un escamot, un altre agregat anà al Plànit, e hi féu la metéxa funció; y ja apoderats d'abdues ciutats, hi traslladaren los vencedors les llurs mullers y fills, establint-s'hi entant que restava En Muntaner gordant Galípol ab la força suficient, com axí ho féren, per rahó d'estar a sexanta milles de Constantinoble.

La nova de semblant situació, y del domini que exercía la companyía al pahis, arribaría a ohida d'En Ferran Ximèn d'Arenós qui éra a la Morea, servint al duch d'Atènes—car és de sabèr qua aquest personatge s'éra separat de la companyía en l'Artaqui, a conseqüencia d'unes baralles que havía tingut ab lo Megaduch,—y desijant ajustar-se de nou ab los seus antichs companyons, féu-ho en aquesta ocasió, venint-se-n en una galéra ab vuytanta homens entre catalans y aragonesos, als quals donaren bons cavalls tantost y lo con-

vinent armament: y sía la rahó de participar dels triumfes y los guanys, o l'interès que tenía en borrar lo pecat de sa anterior absença, bon cavaller com éra lo d'Arenós, no perdé témps per distingir-se, y emprengué séns triga lo setge del castéll de Maditos, qui éra defès per gréchs. Eren aquest en major nómbre que los assetjants, los qui, ab algun intent séns dupte, tinguéren la paciencia de mantenir lo setge per espay de vuyt mesos; estrenyent als dins ab contínues descàrregues de trabuchs—devent sabèr que entant que allà-s mantinguéren; no-ls mancaren provisions, escales, garfis y altres ormeigs bèlichs, que-ls hi trametía En Muntanar dés de Galípol;—y la intenció passà a ésser venturosament un fét positiu, car un xardorós díe de Juliol, a la hora de mig-diada, en què escalant los nostres ab gran cura les muralles, apoderaren-se soptosament de la fortalesa, començaren la matança part dedins, méntre que altres derrocaven la porta. L'Arenós, ensenyorit de Maditos, s'hi establí, y tinguéren aquest punt més de defensa, apart de les dues ciutats, del govern de les quals n'éra encarregat En Roca-fort. «Axí, donchs (conclou lo Cronista), visquéren cinch anys de venturós viure, e éren les cavalcades que hom feya les pus meravelloses que síen de pensar, tant que, si-us les referis tótes, no bastaría un hom a podèr-les recomptar.»

Malgrat les omissions que lo Cronista és tingut de fer recita un fét, atractívol, séns dupte per no ésser efécte d'escursió progectada, sinó de provocació als governats per lo Muntaner. Un baró del régne de Salònica, nomenat Ser Jorge de Cristopol, encaminant-se ab vuytanta homens a Constantinoble, per veure l'Emperador, cregué podèr fer, de passada, un afer, acometent Galípol. Profità, per tant, la sortida d'uns quants qui diariament exíen a replegar llenya, guiats per un escuder qui éra ballester de cavall; al ovirar aquest l'inesperat foraster, manà als seus homens, que se-n pujassen dalt d'una tórra séns portes que hi havía, dés de ón se defenguéssen a pedrades, corregué ell entretant a la ciutat, isqué En Muntaner ab los únichs de què podía dispondre, arremetèren plegats, per lo metéix estil que en les

altres batalles, al salònich, l'estol del qual restà anorresada encontinent, recobrant los gordadors de Galípol llurs carruatges y compartint-se una bona presa.

Estava absent de Galípol en aquella ocasió En Roca-fort qui s'havía emprès una escursió al Estanyara, draçana a la mar Negra, ón s'hi bastíen tots los vaxells de Romanía, y de tal forma lo dugué a cap, que aprés d'apoderar-se de aquells que havíen pertanyut a la companyía, cremaren los restants, saquejà la població, y se-n tornà ab la presa que és de pensar.

Utils podíen ésser materialment aquestes correríes parcials, mas d'aquí-avant apar que-s tractà de verificar empreses més formals, y que poch o mólt contribuissen a arrelar lo domini dels nostres en lo pahis; avinguts En Roca-fort y En Ferran Ximéniç se recordaren que no s'éra vejat lo César, que son assassí Gircon, militava ab una gran comitiva de cavall y de peu, en les terces del Emperador de Lantzaura, amenant, com alans y tartres acostumen, llurs mullers y fills; y com llavors estimassen més comvinent concentrar-se tóts en un punt, féren desamparar les ciutats de Rodost y Plànit a les dones y families qui les habitaven, les quals se-n passaren tantost a Galípol, y corrent després al encontre del Alà, aconseguiren lo triumfe més complert, abatent los seus estandarts, desbaratant les seues trópes, matant-lo a éll y duhent-se-n presonera tota la gent del seu campament a la dita ciutat, fins dones y nins.

Romanía tota-hora En Muntaner a Galípol, essent endemés de governador lo cap de tota la administració, puix que-s nomenava sí-metéix canciller y mestre racional, y en podèr séu estava lo segell que-s féu construir aprés de la mort d'En Roger, la lligenda del qual éra: *Segell de la ost dels franchs qui régnen en lo reyalme de Macedonia.* Aquest darrer càrrech li portava alguns compromisos, perçò que ell éra lo qui feya les distribucions d'allò que-s recollía, y sía per efécte de desigualtats que devegades resultaven, o per tal com a tots afalagas la empresa contra Gircon, lo resultat fóu romandre En Muntaner a Galípol ab molt reduhit nómbre

d'homens, o, com diu éll de bon ayre, mal acompanyat de homens y ben acompanyat de fémbres. Fós sabuda o no aytal desavantatge a Constantinoble, fóu lo cas que méntre la ost anà combatre al Gircon, comparegué davant Galípol Antoni Spínola ab una partida de galéres genoveses, lo qui, tramès per l'Emperador, y en nom del comte de Gènova, desafià los gordadors d'aquella ciutat. En tal estretor, En Muntaner féu armar les dones, distribuint-les per les muralles, y procurant perllongar sa contestació, ab mil escuses, als reptadors, per donar axí témps a que tornas entretant la companyía, tingué la manya d'agontar-se, dexant que los assetjants etgegassen totes les llurs sagetes—que en quant a despendre totes les municions, diu, se diferencíen los genovesos dels catalans,—y con ja ninguna sageta no fería l'ayre, profitant un jórn molt xafogós, en què s'afogaven los assetjants, tant que continuament treyen la llenga, isqué ab los séus, mig despullats, emperò muntant ab vigorosos cavalls, la adarga al braç y la llança al puny, y acometent segóns teníen per costum, sòbre una legió qui s'acostava al portal, féu-ne tal destroça, que recollint-se los restants en llurs galéres, partiren dret a Gènova, séns havèr-los servit de res llurs balandronades: aplegà no gayre aprés la ost, qui sentí en estrèm no havèr estat present en tan bella ocasió.

Amichs o enemichs, dels gréchs los catalans y aragonesos, tots-témps havíen tingut per enemichs y avíen conbatut los turchs: mas tal éra lo ressò de sa fama, que dés aquella hora comencen aquests, no menys enemichs dels gréchs, a manifestar benvolences per los nostres. Un cabdill nomenat Ximelich (que interpréta lo Buchon per Isaak Meleck), avisant per endevant, celébra una assentada ab En Roca-fort, En Ximèniç y En Muntaner, y perferint de servir-los en tót, passa al llur servey ab 800 homens de cavall y 2.000 de peu, sémpre entenént-se ab llurs respectives mullers y fills, y si havèm de donar fè al Cronista, fóren éll y los séus los homens més lleyals, y ab aquest avantatge senyorejaren los nostres d'aquí-avant tota la terra y cavalcaren per tot l'imperi a llur plaher.

Per intercessió del rey En Alfons (y açò provaría que éra ja posterior al any 1327, ón se morí En Jaume), apar que los genovesos donaren llivertat a En Berenguer d'Entença, lo qui, passat a Catalunya, diuhen que solicità socors del rey de França y del Papa, per tal que la companyía d'Orient pogués operar a major benifét de tot-hom, y que avènt-se-li denegat, com éra natural, realitzà alguns dels seus béns, y noliejant ab son produyt una nau, qui éra de un tal Saolivella de Barcelona, s'hi embarcà, entre homens de paratge y d'altres, cinch-cents companys poderosos, ab los quals s'encaminà a Galípol.

La presencia d'aquest personatge produhí de prompte algun scisma, car pretenent èsser cap superior, no s'hi adherí En Roca-fort, qui, en veritat, estava acostumat a fer-ne l'ofici feya témps, y tenía l'afecte de tota la ost, y en especial de la almogavaría, y per més que tractá de conciliar-los En Muntaner, dexant que quiscun d'élls fés cavalcades per compte propri, tant que méntre En Roca-fort assetjava Nona, l'altre posava setge a Megarix, acompanyat d'En Ximèniç, de tots los aragonesos y de la marinería catalana. Aytals enveges y rivalitats no podía ésser que no donguéssen fatals resultats alguns jórn, axicom veurèm al tractar tantost de la espedició al règne de Salònich. Y per que un hom endevini millor la causa d'axó, y veja lo desig que En Roca-fort tenía d'ésser únich en lo comanament, convé abans consignar un fét qui ho prova, ensémps que-s lliga ab l'anunciat adés metéix.

Los reys qui, per egoísme, havíen foragitat de llurs terres aquelles reçagues militars, per que-s fonguéssen a Orient, fent compte llavors que dels metéixs podía traure-se-n algun profit, tractaren d'espletar-los. Se presentà de sópte a Romanía l'infant En Ferran de Mallorques, ab diplomes del rey Frederich de Sicilia per quiscun dels cabdills, assenyalant-los-hi les catagoríes, y essent-ne senyor sobirà l'Infant, qui devía pendre possessió de totes les viles, castélls y terres en nom del rey de Sicilia. En Muntaner acceptà, ab los séus, la novitat, y enviant correus als capdills qui estaven

als setges ja indicats, dexaren aquests, En Entença y En Ximeniç, y acorreguéren séns triga, regonexent també al Infant confórme ell proposava: emperò En Roca-fort, no volènt abandonar lo séu, donà ses disculpes, que no éren sinó escuses per no trobar-se ab aquells rivals séus, y sóbre-tót pensant que, puix havíen ells parlat abans ab l'Infant, major confiança ne merexeríen, y a-les-hores lo cap de la ost, ben segur, no fóra éll. Per compendre-ho En Muntaner, aprés d'hagut consell ab los altres, se-n anà ab l'Infant y les principals forces al encontre d'En Roca-fort, romanent entretant los altres dos cabdills a Galípol: mas aquest, ab major manya, previngué los séus, y aprés de dilacions y més dilacions vingué a declarar al cap-devall, resoltament, que si l'Infant venía per sa propria representació, l'acceptaría per senyor, emperò ja may en la del rey Frederich; car, digué: «bé prou sabèu quin és lo gallardó que-ns ha donat per lo servey que li prestarem nosaltres y los nostres pares, que tantost aconseguí tindre pau, nos foragità de Sicilia, ab un quintar de pà per quiscun hom.»

No dexava de parlar ab rahó lo cabdill, aprés de les penes y perills que tots havíen passats; emperò per ventura la atenía menys per convenir-se, si no eczistis la rivalitat ab los altres; y com a semblant resposta, l'Infant cuydas tornar-se-n, lo suplicà En Roca-fort que no ho fés fins a estar en lo régne de Salónica, llà-ón pensaven anar, que allà per ventura tot se compondría, y adhuc l'hi acataríen per senyor. Aquesta empresa dóna-s a entendre que éra pactada per endavant, car tóts hi havíen convingut, significant, a parèr nostre, l'abandonament d'un pahis que ja havíen escorregut, per anar a espletar-ne un altre de vérament rich.

Aprés de set anys que havía sojornat la companyía en lo territori de Galípol, y complits bé cinch anys de la mort del cèsar Roger, vehent despoblada la comarca deu jornades tot-entorn, foren destruits e incendiats Galípol, Maditos y tots quants llochs possehíen los nostres, y ordenant una flota de 36 veles, entre galéres, lenys armats, barques armades y barques de ribera, s'embarcaren En Muntaner y totes les

fémbres y nins, ab tot lo restant que-ls convenía, y féren la vía de Cristòpol, qui és una ciutat al entrant del régne de Salònica. La única dificultat que hi havía per aconseguir l'obgécte fóu lo trasllat del estol, per terra, ateses les rivalitats que eczistíen entre los cabdills: bé van convenir en què anassen en distincts còssos, a una jornada de distancia los uns dels altres, y que la divisió d'En Roca-fort pernuytas endret allà ón haguéssen pernuytat la nit d'abans l'Infant, L'Entença y En Ximèniç: emperò sía equivocació impremeditada en l'anament, sía ocasió cercada, lo resultat fóu que con tot-just mancaven dues jornades per aplegar a Cristòpol, ovirant molt de prop la una divisió a la altra, se cregué que la d'enrera venía acometre la davantera, se donà ab imprudent avalot lo crit de ¡a les armes! y posaren-se en estat de defensa. Creguts los altres de que aximetéix los atacaven, avancen ab la metéxa actitut, y encegats uns y altres, mesclant-se en ferésta brega, se debaten com a férs enemichs, morint l'Entença, y prenent En Ximèniç, la resolució d'anar-se-n, ab cent homens, a un castéll qui-s tenía per l'Emperador.

Fóu soterrat l'Entença, ploraren sóbre son cadavre l'Infant y En Roca-fort, car no éra aquest lo qui li donà mort, mas dos parents séus, y apaybegat lo conflicte, perfidiejà aquell en que tornas En Ximèniç a la companyía, emperò aquest li manifestà que éra ja tart, per los nous compromisos que contréts havía. Ab la desaparició dels dos èmuls, s'estimà En Roca-fòrt encare més poderós, y al insistir l'Infant en son propòsit de que regoneguéssen per senyor lo rey de Sicilia, tornà negar-se resoltament, y en conseqüencia se-n anà l'Infant a la illa de Taix (Thassos), ón devía trobar-li tantost En Muntaner.

De la resolució d'aquest a seguir lo dit senyor, per més que ún no ho veja espressat, se-n deduheix que les forces de la companyía se partiren en dues, la una part qui seguí ab En Roca-fort, lo qui avançà fins a un cap nomenat Cassandria, internant-se després y fent correríes vers la ciutat de Salònica, assolant-ne la terra, y una altra part, séns dupte

tota la marinería, qui seguí al cabdill mallorquí. Fundam aquesta opinió en que En Muntaner, qui no sabía res dels passats féts, se-n anà ab la armada a la dita illa, y resolt després a fer lo darrer esforç, anà aplegar ab aquella llà ón estava la companyía, que trobà a una jornada de Cristòpol, y essent inutils los seus esforços aquesta vegada, se-n tornà a Taix; y és de creure que també hi aniría ab la armada, y que-hi duría gent d'armes, puix que vehèm l'Infant empendre-s campanyes, cosa que no faría séns tropes. De passada, havènt-se-n anat En Muntaner a Galípol, vingué trobar-lo estant allà, un genovès, Tici Jaquería o Zaccaria, qui manifestà adherir-se-li si li ajudava, revelant-li lo propòsit de sorpendre un important castéll, Fuylla (Fugliari o Phochia vecchia), que de fét sorprengué, en lo qual, recompta lo Cronista, eczistíen unes famoses reliquies de Sant Joan, e hi fóren En Muntaner y l'Infant bé acollits, tant que-ls serví en gran per fer los preparatius convinents de la campanya que atemptaven.

Encomençà-s aquesta, anant l'Infant, ab En Muntaner, al port d'Armiro, qui està en lo ducat d'Atenes, a ón havía aquell tramès per endevant quatre homens per provehir-se de bescuyt; mas com ni aquest ni los homens aparaguéssen, que tot ho havìen esterminat los del pahis, venjaren-se aquells passant-ho tot a foch, fent tot-seguit allò metéix ab un castéll de la illa de Spoll, y traslladant-se per fí al cap de la illa de Negrepont. Volgué llavors l'Infant passar per la ciutat d'aquest nom, oposant-s'hi En Muntaner conexent que fóra la llur desgracia: emperò entoçudit l'altre, com a fill de rey, jóve y poch esprit—de què no poch se planyía lo bon Cronista, dihent que aytals fadrins, per tal com són d'alta sanch, se figuren que no hi hà qui puga fer-los tort algun,—passà avant y al aplegar a la ciutat, trobaren-se ab deu galéres armades y un leny de venecians, los quals navegaven per compte de Carles de França—aquell Carles de Valois, tan ridícol nomenat rey del *Xapeu* y rey del vént, qui havía consentit fer-se cornar rey d'Aragó en témps d'En Père *lo Gran*.—Car és de sabèr que lo dit Carles, havènt-se emmu-

llerat en segones noces ab Catarina de Courtenay, filla de Felip, fill de Baldoví II, qui fóu aventat de Constantinoble per Miquel Paleòlech, s'éra mès al cap d'ésser emperador, axicom abans atemptà ésser rey, e hi havía tramès les dites galéres ab un rich-hom francès nomenat Teobalt de Cepoy, qui en nom d'En Carles calía-li pendre possessió de tót.

Fóu lo cas que los venecians, malgrat de mijançar salconduyts, brocaren en les galéres del Infant, mataren-ne mólts, se-n duguèren aquest près, que fóu mès en poder del duch d'Atenes (Guillèm de la Roche, predecessor de Wàlter, segóns lo Buchon), y tancat en lo castell de Sant-Omer, tot apoderant-se de quant portava En Muntaner en ses galéres. Un mal consell que donaren a Cepoy fóu gayrebé la salvació d'En Muntaner: fent-li veure que li convenía entrar en tractes ab la companyía, diguérin-li que prengués aquest per mijancer, y ab éll se-n anà encontrar a aquella, estalviant-se axí lo retórn de çò que près li havíen, car de segur que al veure lo dit subgécte los d'En Roca-fort, li donaríen mort. Emperò verificat lo viatge, tot anà altrement, car no hi havía qui no basquejas per obsequiar l'antich governador de Galípol. Lo consell, noresmenys, éra encertat, car havènt En Roca-fort perduda lo favor de la casa de Sicilia, Aragó y Mallorques, haguéra-s convingut fins ab son major enemich: aquell ambiciós prepotent, malgrat la seua sanch y d'havèr batallat tantes vegades a Sicilia contra francesos, que no havía volgut regonèxer per senyor En Frederich, y que no consentía ningun cap superior a sa persóna, transigí bonament aquest colp, y jurà y féu jurar tota la companyía lo senyoríu del rey del *Xapeu*, personatge antipàtich a tot bon català; y axí ab rahó diu lo Cronista que allò féu-se contra la voluntat de la companyía, y en perjuhí d'abdues les parts.

Aclarirà aquesta darrera alusió la definició que té tantost semblant despropòsit; no éra fretura ni virtut axò que llavors féu En Roca-fort, ans bé, manyós com sémpre, acceptà En Cepoy per cap, emperò al tornar-se-n les galéres, gradualment anà sobreposant-se-li, fins a tant de no fer-ne lo més petit cabal, y vanagloriós en estrèm, fins va somniar en

corónar-se rey de Salònica, com axí ho confermà cert segell reyal que manà fabricar, y donà-s als majors desordens, arribant al estrém d'abusar de les mullers dels seus subordinats, fent-se de tóts élls odiós. En cambi En Cepoy, mostran-se prudent, esperà la ocasió de que fóssen los séus metéixs los qui demanassen son castich: emperò no tenint prou confiança, escrigué secrétament a un fill séu que s'hi traslladas ab sis galéres venecianes, y tingut poch abans consell ab tots los cabdills de la companyía, fóren aquests metéixs los qui-l posaren près y metéren a mans de Teobalt, qui tenint ja En Roca-fort y son germà en podèr séu, ab élls se embarcà tot-seguit y amenà-ls a Nàpols, ón per orde del rey Robert fóren abdós tancats dins una volta del castéll de Aversa, y allà van dexar-los morir de fam. A tal estretor arribâ llavors la companyía, vehent-se séns cap, que fins a proporcionar-se-n ún, resolgué dexar-se governar per quatre que-n elegiren, dós de cavall, un adalil y un almogadèn, ab consell de tots los altres; y en tal situació ningú no creuría los cambis per ón encare li calgué passar, essent véra-ment meravellós çò que li esdevé.

Abans d'aquests féts de la companyía, comanant-la ja En Cepoy, se-n tornà En Muntaner ab les galéres venecianes, als capitans de les quals lo recomenà aquell, manant que li retornassen tot quant abans li prenguéren, cosa que després no pogué aconseguir lo recomenat viatger, per més que-l satisféren d'obsequis en la travessía y que li otorgaren una suplicació que-ls féu: tal fóu que-l dexassen anar a Tebas o Thiva, ón estava près l'infant En Ferran. ab qui tingué En Muntaner una sentida entrevista, y al qual donà lo presoner unes lletres per lo rey de Sicilia. Reembarcat lo bò del Cronista a Negrepont, seguí ab les galéres venecianes fins a la illa de Sapiença, ón encontraren quatre galères de Sicilia qui anaven en llur encerca, y traslladant-s'hi, féren los nous vaxells la vía de Corfù, lo golf de Tarent, y costejant després la Calabria, vinguéren a raure a Messina, ón fóren donades per En Muntaner les lletres del Infant al rey Frederich. Fóu açò la causa de que lo rey de Sicilia trametés mis-

satges al d'Aragó y al de Mallorques, y sía la llur intercessió, o la de Carles, com algú suposa, n'esdevingué que lo duch d'Atenes tragué de la presó l'infant En Ferran, y-l va remetre a Nàpols al rey Robert, ón hi recobrà més tart complerta deslliurança, a préchs del seu pare lo rey de Mallorques, y per intercessió del francès (1).

Semblava cosa escrita que la companyía de catalans y aragonesos no havía d'estingirse a Orient, y que en llur domini o govern, per més que lo atemptassen, no s'hi havía d'entremetre representació francesa. Hi havía un comte de Brenda o Brienne, qui s'éra nodrit a Sicilia, y parlava català segóns deyen: lo duch d'Atenes, qui éra cosí-germà séu, al morir, menys de successió, li dexà lo ducat; y per que no se-n possessionas, va encontrar-se ab tres desafíus al plegat, del dèspota d'Arta, de Langlo *(Àngelo)* senyor de la Blaquia (terra montanyosa de Tessalia, segóns Nicetas) y del emperador de Constantinoble. Per podèr acceptar los reptes, féu pactes lo nou duch ab la Companyía, la qual acceptà, essent immensos los seus sofriments al tenir que travessar dés de Cassandria, per la Morea y la Blaquia finsa Atenes; y tan bé li anà l'afer, que en sis mesos li recobraren los nostres més de trenta castélls que li havíen presos los seus vehins, per tal que estigué ja en disposició de fer pau ab aquests, y de prescindir d'aquells qui l'ajudaren, ginyant-se a aytal fí una astucia que no li serví, consistent en triar dos-cents homens de cavall, dels més distingits, y tres-cents de peu, y aplicar-los a la seua casa y servitut, proporcionant-los-hi

(1) Lo principat de la Morea gayrebé sémpre fóu regit per francesos, y témps a venir heretaren llur domini dues germanes, una de les quals se maridà ab Felip, fill de Carles de Nàpols, y una altra ab un baró de la Provença. La segóna, a qui finalment passà l'heretatge, tingué una filla nomenada Elisabet, y d'aquesta fóu marit En Ferran de Mallorques, del qual ací parlam, de manéra que lo presoner del duch d'Atenes tornà més avant a Orient, per ésser com ho fóu príncep de la Morea. D'Elisabet tingué l'infant mallorquí un fill, al qual posaren nom Jaume, y aquest fóu lo nin, axí afalagat per En Muntaner, con per encárrech del pare lo traslladà dés d'aquelles llunyadanes regions a Catalunya, y que a Perpinyà féu a mans dés de la dinastía mallorquina y en particular a la reyna avia. Ja veurèm, en lo discurs d'aquesta Historia, qui sía aquest infant Jaume y lo fat que li èra reservat.

grans avinenteses y avantatges. Mermada axí la companyía, digué als restants que ja podíen anar-se-n, puix no li feyen mester, fent venir al metéix témps, gents de les terres del rey Robert, de la Morea y d'altres paratges, comptant per la seua defensa ab set-cents cavallers francesos. Los catalans y aragonesos demanaren llavors los arreratges de sous que-ls hi devíen, y com no cercava lo nou duch sinó un pretést per exterminar-los, los espatxà ab males manéres, y fins s'hi presentà, formant estol ab dos-cents cavallers francesos, y cert nómbre de pehons, ab ayre d'acometre-ls.

Al veure tals intencions los qui éren estat allogats al palau, no volènt tindre ninguna responsabilitat en l'estermini dels llurs germans, havíen jaquit lo duch, agregant-se de nou a la companyía y resolta aquesta a defentsar-se, esperà mamparada darrere un estany; y los turchs, desconfiant, per creure-s que allò no fós més que un simulacre. ab la fí de desempallegar-se-n, romanguéren separats y a la espectativa d'alt un altisme. Envanit lo Duch, tractà d'acometre ab los seus cavallers; mas axí que estaven a ran del estany, se despenjà contra élls la almogavaría ab sa retrunyidora cridoria; al ohir-los, los cavallers francesos s'espanten, se desordenen, y los acomesos profiten la ocasió dominant la lluyta, que-s fa més encarniçada, per quant, vehent los turchs que la cosa anava de bò, devallaren en adjutori dels catalans, y en tal matança com aquella romanen víctimes l'ingrat Duch y sos nous servidors.

Ensenyorits de la situació los nostres, per no tenir veritable cap superior, y no volènt mancar-ne, creu-se que oferiren aquest càrrech a dos cavallers ilustres dels metéixs presoners que havíen féts, cosa que no trigà de véure-s que no tingué efécte, per lo deliber que prengué la metéxa companyía. Los turchs qui ja-s veyen prou richs, y que pot-ser pronostiqueríen una mala fí per la companyía, tractaren a-les-hores de separar-se, per tornar a la Natolia y allà reposar de les llurs fadigues, y per més que-ls ne suplicaren, no volguéren desistir: mas los infortunats fóren víctimes d'una trahició, car, encontrant a Bóca-Daner deu galéres de geno

vesos, perferiren-se aquests a passar-los a la altra banda del Fréu, y si bé ho executaren formalment de primer ab les dónes y nins, al passar los homens, degollaren-los en mig del Fréu, llevant-los tots llurs equipatges, y no servant sinó los qui-s sotsmetéren, per fer-ne negoci, tot anant-los venent després per la Pulla, Calabria y Nàpols.

Ací és de veure com no obrà bojament la companyía al volèr cercar un cap qui-ls dirigis. Trametent missatgers al rey Frederich de Sicilia, per que envias per senyor un dels seus fills, aquell assenyalà lo segon nat, qui-s deya Mamfret, o més bé Roger-Mamfret; emperó com l'Infant comptava tan sols set o vuyt anys, proposà que l'acceptassen per senyor, y, en nom séu, per regir la ost, En Berenguer Estanyol, discrét y estrénuu cavaller, natural del Empordà, lo qui hi anà ab cinch galéres que posà a sa disposició lo Rey. Lo nou cabdill se conduhí d'una manéra digna, y adoptà lo gran sistéma qui éra més indispensable per sostenir-se contra tants y tan mal vehins—car lo territori que, ab la companyía, dominava, éra confrontant ab les terres qui abans desafiaren al de Brienne, y noresmenys ab les del príncep de la Morea,—consistint en fer guerra a un sol punt, matenint-se en treves ab los senyors dels restants, fent pau ab los vençuts; y després, convinguts ab élls en combatre los altres, sistéma que usà per llarch témps, car séns la guerra, segóns opinió del espert Cronista, no podríen viure.

Aprés d'algun témps, morí l'Estanyol de malaltía, y llavors lo reemplaçà lo rey Frederich, trametent en lloch séu un altre dels seus fills, l'infant Alfons-Frederich, qui pujava al costat del rey d'Aragó. De Barcelona, isqué donchs, lo nou cabdill, envers Sicilia, acompanyat de diversos cavallers, fills de cavallers y altra gent; y aprés d'havèr abraçat lo seu pare, partí de la dita illa, amenant deu galéres, y fóu acceptat molt alegrament per la companyía. Mas com no gayre témps aprés d'estar allà moris l'infant Mamfret, son germà passà de procurador y representant séu a senyor, y per tal fóu tingut, havènt tantost presa per muller la filla de Bonifaci de Veróna, senyor de la terça part del Negropont

y de trétze castélls en lo ducat d'Atenes (la qual historia ne descriu molt circumstanciadament lo Cronista), ab què vingué a establir-se la dita branca catalana en aquells dominis, y pervenint-ne, per reversió o successió los títols de duchs d'Atenes y Neopatria que usaren primerament los reys de Sicilia, y més avant, refóses en úna les dues cases, los reys d'Aragó, y per heretatge los reys d'Espanya, fins a témps no gayre llunyans.

Aquesta fóu la definició de la famosa espedició a Orient, ideada a Sicilia per En Roger de Flor: seguir-la d'aquesta època en avant, engrunant totes les proheses o contra-tèmps, sería impossible, per falta de noves, essent-ho encare més, marcar la veritable època de sa desaparició y del oblit de quant la representava. Nosaltres, com ja indicarem, seguim ab preferencia lo tést del Muntaner comentat; mas com a darrera y única nova sóbre la duració de la referida companyía, reproduhirèm ací les paraules ab què fineix sa paràfrasi lo Mont-cada, lo qui dóna fí a la obra per lo metéix subject que lo cronista qui li serví d'exemple, assenyala aximetéix com a darrer capítol d'aquells qui atanyen açò que ell ne diu los féts de Romanía: «Ab açò donarem fí a la espedició dels nostres catalans y aragonesos, fins que tingam llarga y veritable noticia de tot quant esdevingué en l'espay de *cent-cinquanta anys* que tinguéren aquell Estat.»

No devèm repetir, donchs, les disculpes que consignarem al començament, ja que lo treball d'aquest apèndech l'havèm ofert sols com a un obsequi als nostres llegidors: con, ab lo témps, romanguen porgats de les secundaries ponderacions poètiques los féts, justificats los mòvils d'aytants cambis com han d'esperimentar los primers qui acorreguéren en ajuda del agonitzant imperi bizantí, esbrinades o combinades les dates, interpretats definitivament los noms geogràfichs, destriats los vicis y virtuts dels nostres soldats, y descobert sóbre-tót si lo cabdill Roger de Flor és digne de perpètua memoria o de ludibri, l'atractívol apèndech podrà enlayrar-se a interessant plana històrica, y a-les-hores podrà un hom estimar en sa justa valor la prohomenía de

aquells qui aconseguiren per llarch témps mantenir llur domini en regions estranyes, ón, per atenyer-lo, van sabèr batallar ab tants y axí diversos, com gréchs, turchs, turcoples, alans, blaquians y demés habitadors orientals, ensémps que ab francesos, venecians, genovesos, y adhuc, per dissort, ab sí metéixs, valènt-se sovintment del antich enemich per repetlir l'enemich novell, y vencent-los sémpre tots juncts o per seperat.

—

Taula

—

Pagines

Historia de Catalunya

HISTORIA CRÍTICA

CIVIL Y ECLESIASTICA

DE

CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REAL ACA-
DEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGI-
CA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA
E HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA:
OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECA-
RIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIU GENERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PRE-
MIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ
LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE
UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA
LO 1875 PER TREBALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D' OB-
GECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CER-
TAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes històriques

---

TOMO XII

COMTES-REYS

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1907

CAPITOL XXXII

Dés del any 1311 al 1323

Progéctes de matrimonis. Córts a Barcelona y després a Daroca: llur obgécte. Declaració per los aragonesos de no pertányer Fraga al Aragó. Esperit federal. Concilis per jutjar als Templers: adjudicació dels béns d'aquests, per lo Papa, al Orde de Sant-Joan. Vistes ab lo rey de Castélla a Calatayú, ab motiu del casament de la infanta Na María. Regoneximent del feu, a Barcelona, per lo rey Sanxo de Mallorques, a En Jaume d'Aragó. Presa de possessió de la vàll d'Aran. Absolució dels Templers al concili de Tarragona: cuyda possehir llurs béns lo Rey. Vistes a Calatayú, a causa de la anarquía de Castélla. Complicacions a Italia, compromisos d'En Jaume, y nova guerra entre Sicilia y Nápols. Casament de la infanta Elisabet ab En Frederich d'Austria (després emperador): féstes a Barcelona. Drets imaginaris d'En Jaume al imperi de Constantinoble. Possessió de Gerbes, y sa defensa per En Muntaner: errors cronològiques. Nova dinastía a Túniç, y tractat de pau entre élla y los reys de Sicilia y Aragó. Progéctes del casament d'En Jaume ab la filla del rey de Xipre. Mort del comte d'Urgell, y com per ses disposicions degué unir-se per tercera vegada aquest comtat al de Barcelona. Embaxades de Italia, decantament d'En Jaume al gibelinisme, y adjutori a la Sicilia. Relacions comercials ab lo soldà de Babilonia. Arribada de la infanta de Xipre, y casament del Rey a Giróna. L'infant En Jaume de Mallorques ajuda a la defensa de Sicilia, y l'altre infant mallorquí, En Ferran, prèn per muller la princesa de Morea. Confiança féta al Muntaner, d'amenar lo tendre successor d'aquests princeps, del Orient a Perpinyà: succés altament poètich. Seguexen les guerres entre Nàpols y Sicilia. Política vacilant d'En Jaume, y homenatge d'aquest al nou pontifech, per les illes de Sardenya y Córcega. Temptativa d'usurpació de Mont-peller per la casa de França. Procehir misteriós dels reys tocant a la pau. Despropósits dels magnats: gibelinisme del Rey. Lo primogènit defuig de pendre muller y entra en religió; prèn aquell títol lo segongènit, En Alfons, comte d'Urgell. Naximent d'En Pére, *lo Cerimoniós*. Regoneximent del primogènit a Çaragoça, y concessió d'un notable privilegi. En Alfons s'acredita com a capitá contra los nobles rebetles de Catalunya. Disensió entre juheus y criats de la Reyal casa: la mort de la Reyna. Córts a Giróna, per la conquésta de Sardenya. Noves per esclarir la successió dels princeps subalterns. Informalitats polítiques y egoistes de güelfs y gibelins. La conquésta de Sardenya.

Any de casoris per los nostres princeps podríem dir-ne al de Incarnació 1311, que iniciarem a la fí del capítol anterior. Ja havèm vist que al Juliol van concloure-s los capí-

tols matrimonials entre la infanta María y l'infant don Pére de Castélla, dexant ajornats per lo mes de Novémbre l'acte y cerimonia del casori. Encare per aquest metéix mes sería con fóu tractat un altre casament molt més important, car bé éra lo del vídue rey En Jaume ab una princesa de Xipre, ab tót y no fer un any encare de la mort de Na Blanca. No sabèm de qui sortí la idea d'aquest casament, si del varó qui desijava tenir nova muller, o de la familia d'aquesta, qui esperas algun profit, ajustant-se ab la del rey d'Aragó. Natural nos apar que dega atribuir-se al primer; mas per l'intervenció dels Hospitalers, qui esperaven ésser hereters llavors dels béns que dexassen los Templers, arribam a creure que d'aquells religiosos militars naxería lo pensament o consell, per tenir per ventura tota la favor possible d'una nació marítima y guerrera com la nostra, en les illes y dominis que ocupaven, y que per tal mijà podíen passar, ab lo témps sóts lo domini sobirà dels nostres reys.

Lo rey Uch III de Xipre tingué de sa muller Elisabet, filla del conestable Guiu, dos fills y varies filles. Fóren aquells, Enrich, successor en lo reyalme, y Amalrich, governador del metéix, lo qual s'éra rebelat contra son germà, per qual rahó féu-lo pendre, y fins cuydà privar-lo dels drets de successió. En açò reposa pot-ser lo naximent del progectat casori d'En Jaume: devent, en conseqüencia, passar los drets de successió a les germanes, posat que l'Enrich al morir ne mancas, Na María, qui éra la més gran, devía ésser ab lo témps la successora immediata del Enrich. Prova que d'una o altra manéra teníen en cor la unió de les dues cases reyals y la confusió de llurs respectius drets en uns metéixs successors, que van progectar alhora no sols lo casori d'En Jaume ab la infanta Na María de Xipre, sinó també lo del metéix rey Enrich de Xipre ab una Infanta d'Aragó, ab Violant, filla d'En Jaume, la qual nodría la emperadriu de Constantinoble a Valencia, y, segóns assegura lo Zurita, volía fer-la hereua de çò que li pertanyía per rahó del seu dot ab l'imperi de Grecia.

A posar per obra aytals progéctes, envià donchs En Jau-

me dés de Barcelona, als 26 d'Agost, son embaxador, qui éra En Matéu de la Licha, Comenador del Hospital en la dita ciutat, acompanyat d'un altre germà séu nomenat Joan, cavaller del metéix Orde, Comenador en la illa de Xipre, y prior del convent Cismarí de Sànt-Joan de Rodes, y d'En Joan de Vilaret, maestre també del dit Orde, al rey Enrich. Apar que los embaxadors proposaren lo casament ab la germana menor d'aquest, si bé ab la fermança de succehir en lo reyalme. Sols la major bellor y altres qualitats físiques o morals podíen fer preferir la germana més petita; emperò al eczigir los drets de successió, senyal de que volíen conciliar-se los dos estréms, y com l'Enrich no podía, séns motiu, llevar-los a la més gran, respongué que donaría per muller aquesta a En Jaume, y ab tal motiu va combinar-se un altre casament entre la dita germana menor y l'infant En Alfons, fill segon d'En Jaume, qui al cap y a la fí li tocava ésser també rey d'Aragó, per la disposició que lo primogènit tenía a fer-se frare. Emperò semblants fruyts no més donaren resultat per quant toca al principal casament o sía lo d'En Jaume, com veurèm al seu degut témps.

Seguí lo rey a Barcelona, durant lo qual témps diu lo Zurita que celebrà córts generals als catalans—que volèm creure que fóren les metéxes de què parlam al capítol anterior, y ón creuen que tingué lloch lo regoneximent del primogènit,—les quals mencionam per lo metéix y sol obgécte que les menciona l'Annalista, qui s'espréssa axí: «y en elles se declarà que En Ponç Uch comte d'Empuries pagas per certs damnatges que fét havía en algunes naus que prengué de venecians, anant al córs, vint mil lliures de moneda barcelonina, no empatxant açò que tenía esprés manament del Papa, per que no restituis los béns que-s tenía ocupats, essent declarats per los seus enemichs. Donchs procehiren a la execució rigorosament per la contractació y fermances que tenien los venecians en los reyalmes y senyorius d'aquesta coróna. Mas lo comte va defensar-se, reconvenint al Rey que li restituis lo vescomtat de Bas, que lo-y tenía injustament, lo qual ell havía donat a En Uch d'Empuries germà séu en

la seua presencia, ab aquesta condició, que si son germà moría sèns fills, tornas a éll y al seu hereu; y havènt lo Rey manat ocupar lo vescomtat, estant En Uch d'Empuries en servey del rey En Frederich germà séu, y éssent mort a Sicilia séns dexar fills, per més que diferents vegades havía suplicat que lo-y manas restituir, o a Malgualí son fill, al qual pertanyía de dret, no ho havía volgut fer.» Lo llegidor pot bé recordar-se la prevenció del Papa tocant al venecians y los motius de antipatía que hi pogué havèr en altre témps entre lo nostre Rey e l'Uch d'Empuries qui servía a Sicilia.

Finit lo mes de Setémbre, passà lo rey de Catalunya al Aragó ab l'obgécte d'unes noves córts celebradores en aquest reyalmes, a Daroca, ón s'hi promogué una questió, notable per quant ajuda a justificar l'esperit federal dels nostres avant-passats. En Guillèm de Mont-cada éra senyor de Fraga, vila y comarca qui éra, segóns éll, del fur d'Aragó y de la jurisdicció y districte dels oficials d'aquest reyalme, com-se-vulla que en témps del seu avi, del seu metéix nom, al qual havía donat la referida vila en cambi lo rey En Jaume I, hi havía cavalleríes pertanyents al citat reyalme, y tots los vehins d'aquell térme feyen llurs apelacions al Justicia d'Osca, y estaven obligats a les ordinacions que-s feyen a les córts d'Aragó; y finalment, ningun oficial de Catalunya no hi tenía jurisdicció, posat que no hi regíen les constitucions y Usatges de Catalunya, ni ab aquestes lleys podíen aquells obligar los habitants. Fundat en aquestes rahons, demanava lo Mont-cada al Rey e a les córts que fòs admès del tót per baró d'Aragó o rich-hom del dit reyalme, demanda que proposà lo díe de Sant-Martí—la qual data fa deduhir la durada de les dites córts aragoneses:—oferint algunes dificultats aytal questió, com que no fóu resposta en lo térme que lo demandant requería, ne desistí en part lo Mont-cada, solicitant per aquella hora que, almenys, l'admetéssen als tractats generals de les córts, com a heretat en lo reyalme d'Aragó. Donchs deliberant aquestes, sentenciaren que no devía ésser admés en les córts generals del dit reyalme, ni

ésser considerat, per ninguna, res, com a rich-hom d'Aragó, posat que éra natural de Catalunya y fóren-ho son pare y antecessors, y tenía lo més honrat ofici d'aquesta terra, que éra la senescalía, que no-s donava sinó a català, devent observar-se encare que lo demandant tenía son domicili a Catalunya, com éra Fraga, lloch sehent part dellà les limitacions del reyalme d'Aragó, de la altra banda del Cinca y de la Clamor d'Almacelles; y sí solament per los llochs que tenía dins lo reyalme podía èsser admès, per sí o per mijà de procurador als tractats generals.

En la varietat de parèrs que açò produhí van recórer al Fur que a Exea establí En Jaume I, dexant que, per son esperit, resolgués lo dupte lo Justicia d'Aragó, ab concell del Rey y dels richs-homens; y axí sentencià aquest magistrat, qui éra llavors don Ximèn Péreç de Salanova, declarant lo metéix que havíen declarat les córts, o sía, que no devía ésser tingut En Guillèm de Mont-cada, ni rebut per baró de Aragó, y no més que als tractats com a heretat en territori aragonès, romanent per tant esclós de les cavalleríes y dels oficis y càrrechs que solament als naturals del reyalme podíen ésser donats. La part més important d'aquesta sentencia per nosaltres és la darrera rahó ón fonamenta la negativa lo Justicia, y que abans retraguéren aximetéix les propries córts, çò és, «l'ésser notori que lo domicili d'En Guillèm de Mont-cada, y sa principal estada, que éra Fraga, éra de Catalunya, y que lo còs d'aquella vila y gran part del seu térme, qui està part dellà lo Cinca, estava enfora de les limitacions d'Aragó posades en lo Fur, de la altra banda del Cinca y de la Clamor d'Almacelles.» De manéra que lo sobirà còs legislatiu aragonès y son primer magistrat judicial, ab concell del Rey e dels richs-homens, declaren no pertànyer Fràga al Aragó y sí a Catalunya.

Darrera aquesta solemne declaració, sobrevé naturalment la pregunta de ¿com donchs, alegà En Mont-cada rahons qui no éren certes? Emperò no podènt admetre nosaltres lo desvergonyiment que faría supondre si de tal manéra hagués obrat lo nostre senescal davant tots los representants

del reyalme d'Aragó, calculam, y no crehèm anar errats en lo compte, que ans d'En Jaume I pertanyería lo districte de Fraga, ab totes les circumstancies sobredites, a la jurisdicció d'Osca, que al adquirir-lo lo català Mont-cada, continuaríen los habitadors en los llurs antichs costums, tant en lo judicial com en tot lo restant, ja fós per dessidia, ja per avinentesa, ja per abusió, per més que les limitacions del Fur d'Exea dexassen fora d'Aragó lo territori de Fraga, y com no hagués tingut lo seu possessor la pretensió d'aquesta vegada, mirant-lo no més que com a heretat, y no com a richhom, no cuydaren regularitzar aquella imperfecció fins que ho promogué lo meteix reclamant; podènt axí un hom dir que de llavors ençà induptablement calgué ésser considerat Fraga com a una part de Catalunya, y en son territori degué imperar la nostra legislació per avant y may per may la aragonesa. Si algú nos pregunta quin obgectiu pogué portar en sa pretensió lo Mont-cada, certament no ho sabèm, com sía una aspiració de simple vanitat, per intervenir en totes les córts generals dels diferents estats de la Coróna; y puix tan mal exemple, si ho toleraven, haguéra obert lo camí per que los magnats qui teníen heretatges en quiscun d'aquells, deguéssen ésser considerats com a richs-homens en tóts y cada ún, resultant-na que tindríen representació en los distincts braços militars de la Diputació catalana, aragonesa y valenciana, çò que podía donar preponderencia a un sol braç o estament sóbre los demés en certs punts. Per tant, nos alegram de que rebés aquest desengany lo català Mont-cada, ja per que no-s malèjassen les nostres institucions y lo nostre èsperit federal ab abusions, ja també per que al ocórrer un cas anàlech per part d'algun aragonès respécte de Catalunya, pogués aquest jutjar-lo ab major justicia; apelant al exemple d'Aragó y al contingut de la legislació aragonesa.

Durant la ocupaciò inevitable del Rey a les córts aragoneses convocà lo Papa concili general per la ciutat de Viena, a França, al obgécte de tractar entre altres afers lo dels Templers: y va celebrar-se la primera sessió lo díe 16 d'Octu

bre, havènt-hi tramès En Jaume, per que hi concorreguéssen en nom séu tres embaxadors catalans, que fóren En Pére de Queralt, En Pére de Boyl, mestre racional, y En Guillèm d'Aulomar, jutge de córt, los qui partiren de Barcelona a 6 de Setémbre, ab les instruccions convinents, no sols tocant a la aplicació dels béns dels Templers, mas encare sóbre altres afers, entre altres lo de Sardenya, de què havíen de parlar al Papa, profitant tan venturosa ocasió.

Esbrinaren-se en aquest concili tots los actes o processos e informacions contra aquells religiosos, instruits per los comissaris que-s nomenaren en diferents reyalmes, y si-ns atenèm al contingut de la butlla *Vox in excelso*, per lo qual lo pontífech esplica tantost l'anament, procehiments y deliberacions d'aquell congrés catòlich, podrèm assegurar que Climent esplotà tots los camins per pasar en clar la veritat de les acusacions, que alguns Templers oferíen-se a defendre l'Orde, «que la major part dels cardinals y quasi tot lo concili, çò és, quasi tots los vocals de la diputació votaren que en força dels processos féts fins are no pot l'Orde ésser condemnat per los crims de que l'acusen, séns greu ofensa de Déu y de la justicia;» que per havèr-se desacreditat l'Orde ab les sospites y acusacions, considerà la Seu Apostòlica, com a més oportú y honest, que fós suprimit per vía d'ordinació y provisió, menys de seguir tràmits y dilacions de judici, ja que per camí havíen-se fet cessar altres ordens religiosos, y en conseqüencia, no per definitiva sentencia, y si ab amargor y dolor de son cor, lo pontífech suprimí per provisió y ordinació apostòlica, l'Orde del Témple: manant que les persónes y los béns del metéix restassen a disposició de la Santa Séu, prohibint que ningú no-ls molestas, declarant nul quant sóbre élls hom fés, emperò séns derogar, ab açò, los processos féts per los concilis provincials y per los bisbes.

Porta la referida butlla la data de Viena 11 de les calendes d'Abril, any seté del pontificat de Climent, qui correspon al 22 de Març següent: y posteriorment espedí lo Papa altres butlles (que estracta llargament l'Amat, en sa Historia Eclesiàstica) per les quals vé provehit lo convinent a les

persónes dels Templers, dexant-les a la disposició dels concilis provincials, als quals aconsella que tempren la rigor de la justicia ab molta misericordia, y en quant als béns, los concedeix lo pontífech tóts al Orde de Sant-Joan de Jerusalèm, «llevat dels eczistents en los dominis dels reys de Castélla, Aragó, Portogal y Mallorques, la destinació dels quals sospèn, dexant-ho reservat a la Seu Apostòlica.» Esperém, donchs, fins al any vinent, per fer aplicació d'aquestes disposicions y veure les resolucions que aquí van pendre-s respécte dels Templers de Catalunya, ja que fóu aquella la hora en què, a conseqüencia de la nova comissió del Papa, ajustaren-se los concilis provincials, entre élls lo de Tarragona (1).

Tancades les córts d'Aragó, procurà En Jaume tirar avant, ab la promptitut que ja requería, l'afer de les noces de sa filla, car jatsía deguéren aquestes celebrar-se abans, tant que havíen assenyalat la fésta de Tots-Sants per veure-s ab lo nuvi a Çaragoça, a les darreríes de Novémbre no s'éra assenyalat encare lo díe en què semblant acte havía-s de concertar, y lo rey de Castélla estava posat en que calía fer les noces a Almazan, y En Jaume insistía en que fós dins los seus reyalmes; y axí perllongant arribaren fins a la fésta de Nadal del any de Incarnació 1311 (y no 1312), com diu lo Zurita, preocupat ab lo seu compte) en la qual diada, aplegats a Calatayú lo nostre rey, ab sa filla la infanta Na María, y lo rey Ferran de Castélla, ab sa muller la reyna Na Constança, y los infants don Joan y don Pére, portaren a efecte lo matrimoni (2).

A la tornada d'aquestes vistes y féstes, apar que En Jaume, segóns mal costum d'aquells témps, se-n dugué la infanta de Castélla Na Lionor, nina de tres anys, que destinaven per muller del infant En Jaume, qui no havía de succehir; y

(1) Lo Papa pregà en un breu al rey En Jaume, que concorragués personalment al dit concili. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 7 de Climent V.

(2) Un distingit cronologista suposa verificat aquest casament molt més davant, emperò la data que cita está errada séns dupte algun, per culpa del crivent o del corrector de proves. Ho advertim no ab cor de censurar, sinó pel dupte a què podía induhir la metéxa autoritat d'aquell qui involuntariam s'errá.

estant ja a Terol, per lo mes de Febrer, va rebre una embaxada de Frederich duch d'Austria, al obgécte de solicitar per aquest príncep la mà de la infanta Na Elisabet, filla d'En Jaume, la qual per sa bellesa y singulars virtuts era anomenada fins en llunyadans reyalmes.

Ab ocasió de les vistes de Calatayú, apar que tractaren d'una diferencia o questió que hi havía entre los reys de Castélla y Portogal, ón intervingué com a jutge o tercer lo nostre En Jaume; y crehèm que-s continuaría lo tracte d'aquest afer a Terol, car séns marcar lo Zurita lo punt ón se trobava lo nostre rey, si bé anteriorment l'havía ja fét anar a aquest poble (çò que observam més com a nova cronològica per no llunyar-nos del sistéma que seguim), nos diu a la fí del capítol ón tracta la mencionada diferencia entre los reys: «emperò lo rey d'Aragó hi sobressehí, y se-n anà dret a la ciutat de Barcelona, ón hi arribà a la fí de Març d'aquest any, car lo rey En Sanxo de Mallorques, qui havía llavors succehit en aquell reyalme per la mort d'En Jaume, pare séu, venía a sa córt per lo regoneximent que li devía prestar per rahó del feu d'aquell reyalme y dels comtats de Rosselló y Cerdanya.»

Cal ací observar una altra errada resultant del mou de comptar los anys l'annalista aragonès, car afig a la anterior nova que «morí en Jaume de Mallorques, segóns que apar en memories d'aquells témps, la vétlla de la fésta de Pentecostès del any 1312.» Donchs tant si lo Març correspon a aquest any com al interior, tindríem sémpre que lo successor En Sanxo havía fet regoneximent com a rey de Mallorques ans de morir l'antecessor En Jaume; axí, que la data de la mort d'aquest, citada per lo Zurita, no pot ésser sinó considerant la fésta de Pentecostès com corresponent al any de Incarnació 1311, del qual no havèm exit encare, y axí un om comprèn que lo successor prometés anar a fer lo regoeximent a Barcelona per lo Març del metéix any, que, se-óns l'espressat compte, l'únich seguit a la nostra terra y er la nostra cancillería regia, és lo darrer mes del any, mén-e que per lo compte de Nativitat és lo tercer. Açò ha d'és-

ser, llevat de no ésser cert lo motiu d'anar lo rey a Barcelona al Març, car més avant lo propri annalista esplica que per fer lo regoneximent y homenatge, al qual éren tinguts los reys de Mallorques a la primería del llur regnat, anà En Sanxo a la cort del rey d'Aragó qui estava a Barcelona, havènt-se colt semblant acte un diumenge, que fóu en la vuytada de la Visitació, a 9 del mes de Juliol del 1312, de manéra que axí ninguna dificultat no ofereix per resultar la Pasca de Pentecostès, o sía la data de la mort d'En Jaume, anterior al regoneximent que féu lo successor al Juliol.

Per més que sía adevançant-nos al donar la nova d'aquest acte, convé, per arrodonir-la, dir çò que féren al Palau Reyal, estant presents, segóns consta al peu del document qui ho acredita, En Armengol comte d'Urgell, En Ramon Fólch vescomte de Cardona, En Felip de Saluces, En Ot de Montcada, En Bernat de Cabrera, En Ximèn Cornell, En Berenguer senyor d'Anglesola, En Arnau de Corsavi, En Pére de Fonollet, En Guillèm de Canet, En Dalmau de Castéll-nou, En Guillèm d'Erill, En Asbert de Mediona, En Bernat de Fonollar, En Dalmau de Crexell, En Galceran de Curt, En Gonçal García, En Pére de Boyl y En Guillèm de Berga, davant los quals ratificà En Sanxo la concordia que-s prengué entre son pare lo rey En Jaume y lo rey En Pére sóbre lo senyoriu de Mallorques e illes adjahents, los comtats de Rosselló, Cerdanya, Conflent, Vallespir y Coblliure, y la vila de Mont-peller ab los castélls y viles de la dita baronía, la qual éra estada confermada ja per lo difunt En Jaume de Mallorques al seu nebot En Jaume d'Aragó, aprés de la concordia que s'assentà ab lo rey Carles; regonexent al propri témps tenir tot lo referit senyoriu en feu axicom havía-l tingut lo seu pare, qui-l regonegué encare als reys d'Aragó En Pére y En Jaume, tot fent, a aytal obgécte, homenatge segóns costum d'Espanya; procurant no oblidar-ho lo llegidor per més endavant con tractarèm de la agregació de Mallorques a la Coróna dels comtes-reys, y dels drets, ja antichs y tota-hora renovellats, que alegà lo rey En Pére *lo Cerimoniós*, per donar fí a la dinastía mallorquina.

Per ventura trauría profit d'aquesta ocasió de tenir que anar lo rey de Mallorques a Barcelona, per concloure una questió que ja de molt de témps ecxistía, séns acabar ja may de resoldre-s, y éra la tan cobejada restitució de la vall de Aran. Les causes qui determinaren aquest acte definitivament, les ignoram, com vehèm que lo francès feya lo sórt a les reclamacions de dret, y és de pensar que una instancia o altra faría En Jaume al qui més valgués con se nomenaren comissaris per part del rey de França y del d'Aragó per informar-se d'aragonesos y navarrenchs sóbre la ocupació de la dita vall. Aprés de informats los comissaris, qui, per la nostra part, fóren, lo merí de Jaca, com a procurador del rey y En Berenguer d'Argilés, Ardiaca d'Urgell, y En Pére Despès de Lleyda, passaren ab lo llur dictamen aprobatori de la restitució al cardinal Tusculano per donar-hi la corresponent sentencia, y conformant-se aquest també, no tingué altre remey lo rey de França que accedir; per què, donà orde al rey de Mallorques, qui tenía aquell territori en segrest interinament (1), per qué-l retés ensémps ab lo castèll de Lleó, que éra llà ón residía la força, y trametent En Sanxo aquest manament a En Pére de Castéll, qui éra governador de la dita vall, y-l tenía en guarda per son senyor, ne donà la possessió a En Jaume, no séns fer-li abonar abans, com li abonà lo nostre rey, lo compte del despès fét per rahó de la dita guarda, y que pujava a set mil lliures barcelonines; aprés de la qual cosa, los síndichs y procuradors de la vall prestaren al Rey lo jurament de feheltat y homenatge com a vassalls de la Coróna. Posat cas que lo dit acte, com nos crehèm, tingués lloch profitant la estada del rey En Sanxo a Barcelona, al obgécte indicat en l'anterior apartat, podèm colocar-lo en

(1) Ja a 3 de les calendes de Juliol del 1298, a Arxiler s'éra fét un conveni entre En Jaume d'Aragó y los embaxadors de Felip de França, per lo qual, en atenció a hàver-se mort lo cardinal Guillèm, qui devía tindre en segrest per S. S. aquell territori fins que sa Eminencia hagués decidit a qui pertanyía la possessió, concordaren que, per vía de segrest, restas en mans del seu oncle lo rey de Mallorques, fins que S. S. resolgués a qui pertanyía. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 12, lligall 23 de Bonifaci VIII.

l'any de la Incarnació 1312 (1), començant al Març, y al qual donam principi ab aquest fét a la tanda dels demés qui a la metéxa fí corresponen.

Ja havèm vist la data que duya la butlla *Vox in excelso*, qui esplica lo resultat del concili general de Viena respecte dels Templers, y com correspon al any que havèm començat, inseguint l'orde natural per cercar les seues conseqüencies, nos cal donar compte del concili provincial tingut a la nostra terra, lamentant de passada la omissió que-n fan alguns dels nostres historiadors generals d'Espanya, qui mencionen solamént lo de Castélla, com si ja a-les-hores y sémpre y constantment fés a considerar aquest antich reyalme com a sinònim de la monarquía espanyola, molt posterior, y com única encarnació del esperit, caràcter e importancia de totes les altres regions y Estats, ja fóssen o no dependents de la nació castellana. A aytal fí, per mor d'abreujar, copiarèm çò que diu En Blanch en son *Archiepiscopologi* de Tarragona, atenent-nos a la traducció o estracte fét per l'ilustríssim Amat en sa Historia Eclesiàstica, en semblants térmens: «Lo de Tarragona (concili provincial) se congregà a la primería d'Agost del metéix any 1312. Fóren citats aquells cavallers, y compareguéren: va procehirse ab tota formalitat de judici, inquiriren molts testimonis y féren-se altres diligencies. Y per fí a 4 de Novémbre, congregat lo concili a la capélla de *Corpore Christi*, pronunciaren la sentencia definitiva, ón aquells Templers fóren absolts, y declarats lliures tóts y quiscun d'élls de tots los crims, errors e impostures que-ls hi carregaven, y de què éren acusats, manant que ningú no gosas infamar-los, y declarant que ab les informacions fétes per orde del concili restava ben porgada qual-se-vol sospita que contra élls hi hagués hagut. Hi afegí lo concili que los cavallers visquéssen sóts la obediencia dels respectius bisbes, y que

(1) En les *Ordinacions de la vall d'Aran*, donades a la llum per J. F. de Gracia, assessor de Ribagorça y Visitador Reyal de la vall, en 1618, s'hi llig que En Sanxo gordá la vall fins al 1312, y s'hi refereix lo famós privilegi nomenat de la *querimonia* donat ja per En Jaume, a Lleyda, a 10 de les calendes de Setémbre del any 1313.

dels béns del Orde fós a quiscun donat lo corresponent per aliments y vestidures.»

Poch abans de coldre-s aquest concili provincial, car diu lo Zurita que fóu tost aprés d'havèr fét lo rey En Sanxo de Mallorques lo regoneximent al nostre En Jaume, passà lo Rey a Lleyda, ón s'hi escaygué la fésta de Sant-Jaume, traslladant-se d'allá a Çaragoça, de la qual ciutat ignoram si-n tornaría, car continua o lo-hi tornam a trobar a 6 del mes de Desémbre, enviant ab aytal data una embaxada al Papa ab l'obgécte de contradir en part la disposició que aquest havía donat respécte als béns dels Templers. Séns dupte esperaría En Jaume la resolució o sentencia del concilî, donada un mes abans de la data darrerament citada, per obrar en aquest afer, y no fóra gens de meravellar que la seua absença de Catalunya durant lo témps de la celebració d'aquell congrés eclesiàstich fós ab prudent intenció per aparentar quant menys que dexava en libertat los deliberants.

Havía lo Papa fét ajust dels béns dels Templers als del Hospital de Jerusalèm, llevat emperò en quant tocava a aquests reyalmes, los reys o prínceps dels quals devíen, a un témps cert, alegar ab informació les causes y rahons en què fundassen la diversa aplicació dels béns corresponents al Orde estingit, y perçò, en aprés de conclós lo concili provincial, trameté En Jaume lo referit embaxador, qui éra En Vidal de Vila-nova, proposar al Papa que dels béns dels Templers d'aquests dominis se-n fundas un convent y casa d'Orde de cavallería, ab hàbit y régla qui fóssen subgéctes al monestir de la gran Selva o de Font-freda, tal com ho éra l'Orde de Calatrava, y que lo cap de la metéxa fós Montesa, al régne de Valencia. Y posat cas que fós inescusable l'ajust proposat per lo Papa, pretenía En Jaume que, per la seguretat dels seus reyalmes, li dexassen ocupar totes les fortaleses y castélls principals que tinguéren los Templers, com éren Monçó, Miravet, Ascó, Chalamea, Puig-reig, Celma, Barberà, Montornès, Castellot, Villel, Alhambra, Canta-vella, Penyíscola, Arès, Cullar, Xivert y Orta; que li cedissen les réndes dels metéixs per provehir a la llur guarda y defensa,

y que los vehins y habitadors dels dits llochs li fèssen homenatge de feheltat, magnífich pensament a utilitat del pahis, y que segurament per sa metéxa bondat oferiría dificultats per part dels interessats en possehir béns dels Templers. Per les que en açò éren proposades, diu lo Zurita, que estigué lo Papa prou témps a resoldre-s: mas témps a venir, va combinar-se un ordenament intermijà qui poguè dexar un xich satisfét En Jaume, no més que un xich, car los anys vinents s'aplicaven los béns dels Templers als cavallers de Sant-Joan, exceptuant-ne los de Valencia, de què-s fundà la cavallería de Montesa que desijava lo Rey (1), ordenament semblant al que féren ab Portogal ón, per lo metéix estil, fóu fundat, en 1319, la *Milicia del Crist.*

A les darreríes del mes de Desémbre, per la fésta de Nadal, tingué de passar En Jaume à Calatayú, per rahó d'unes vistes que solicità son gendre l'infant don Pére, lo qui, per ésser mort feya quatre mesos lo rey don Ferran, *l'Emplaçat,* per los Carvajals, y ésser romas lo successor d'edat de trétze mesos, havía lo dit don Pére alçat bandera, proclamant rey lo referit minyó, infant don Alfons, assumint-se alhora lo dret d'ésser son tudor, y com n'haguéssen brollat complicades questions, que no correspon a aquesta historia esgrunar, recorría don Pére al seu sogre per que li donas valiment y ajuda, estalviant majors escàndels, essent cosa inútil y témps perdut lo que s'esmerças; car ab tot y havèr-hi intervingut En Jaume, avenint-se ab lo rey de Portogal, no poguéren desarrelar les banderíes, ni apaybegar les enveges d'infants y altres magnats, y Castélla continuà abocada com ho estava ja de témps, en la més lamentable anarquía.

Ningun altre fét notable no distingeix lo témps restant del any ón nos trobam, ni descobrim altra nova del Rey fins aprés de començat lo vinent any d'Incarnació. Ans que no hi entrèm, per relacionar, axicom fins ací havèm fét, los nostres féts particulars ab altres de més generals qui ténen indispensable lligament ab la nostra historia, donarèm una

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* butlles 52 y 53 de Climent V, y 10 y 9 de Joan XXII.

ullada sóbre Sicilia a Italia, ab la fí de que en les posteriors conseqüencies no estiga lo llegidor ignorant de necessaries premisses. Ab la anada del emperador Enrich a Italia varià molt l'esperit d'algunes potencies, y poch o molt s'embolicà la esperança d'En Jaume respécte a la conquésta de Sardenya. Aquest aveniment donà ales, com éra natural, al partit gibelí, y ja fós per la temor de que pretengués exercir senyoríu en los territoris més enllà del Far, com éra la Sicilia, o per la antipatía inescusable dels Anjous a aquell partit, Robert de Nápols se declarà enemich del Emperador, procurà acabdillar la part güelfa, y tot se transformà en guerra y destret. Frederich de Sicilia, o per seguritat propria o per odi a Robert, regonegué l'Emperador y no desistí d'acometre territoris qui éren obgécte de constant disputa entre éli y lo rey de Nàpols.

Prevehent la complicació de semblants féts, debades espatxava En Jaume embaxadors al seu germà per que no rompés la pau establerta, a Robert per qué no desistis de la prometença d'ajudar-lo ab galéres y altres forces per la conquésta de Sardenya, a les ciutats güelfes, qui havíen féta la metéxa prometença o pareguda, per que no-s desdiguéssen de la llur paraula y-s féssen carrech dels motius que tenía En Jaume per retrassar la empresa. Responía En Frederich al Berenguer de Sarrià, embaxador del nostre Rey, que no per ajudar al Emperador en sa demanda devía entêndre-s que trencava la pau: Robert, vehent la irresolució d'En Jaume, segóns lo tóm que preníen los afers de la guerra, demostrava ésser conseqüent en la seua promesa, o anava fent lo mut, o recelós, o adhuc éra eczigent si convenía, tant que arribà a demanar deu mil unces per les galéres que manllevas; y les ciutats, per fí, no podènt soferir més perllongament deyen a En Gilabert de Centélles, per mijà del qual s'entenien ab lo gran protector güelf, que donas entenent al rey d'Aragó de la necessitat de passar a Sardenya séns estirar-ho més enllà del vinent estiu. Y En Jaume, duptós, ans que complir sa esperança, preveya bé prou un venidor rompiment entre En Robert y En Frederich, y l'anulació de les

prometences de Luca y Florença, ja que rebent llur valença caldría també ajudar-les si llurs forces navals se combinassen ab les catalanes, lo qual sería favorir los güelfs y, per tant, contrastar al seu germà Frederich y als sicilians, esposar-se a les ires d'Enrich, dexar malcontents los pisans y demés gibelins, y al cap-devall desbaratar del tot lo plan de la conquésta de Sardenya, com axí paregué romandre almenys per la hora aquella.

En semblant ocasió, recompta l'historiador Villani un fét que no podèm ometre, per referir-se a catalans, als quals fa intervenir en los desordens de Roma al trobar-s'hi l'emperador Enrich. Sabut és que aquest volgué ésser coronat, rebent en aquella capital la coróna del imperi: aprés de duptar lo Papa, com-se-vulla que aquest feya estada llavors a França, sóts la protecció de Felip, qui havía abans favorejat los gibelins Colones, ja sía per consell d'aquest o per eféete de justa prudencia, consentí en que l'Emperador fós coronat ab tal que prometés no esvahir les terres de la Esglesia; y perçò com aquest accedis a la eczigencia, no hi hagué altre remey sinó donar compliment a la cerimonia los cardinals comissionats del Papa. Emperò tal ja preveuríen los güelfs, y com no-ls dexas satisféts la condescendencia del Papa, tractaren d'empatxar la coronació, y s'agombolaren a Roma trópes y més trópes d'una y altra banda, per l'un costat los Colones, los antichs favorejats del rey de França, y per l'altre los güelfs, manats (segóns l'historiador abans citat), per lo comte de Gravina, germà de Robert, ab l'adjutori de siscents homens d'armes, catalans y aragonesos, tenint per cabdill un català nomenat comte de Luna, a tots los quals donà orde d'anar-se-n de Roma lo papa Climent, dexant que la coronació fós féta séns entrebanch.

Ja lo Zurita observà que los Lunes no éren catalans y que lo títol de comte annecse a aytal cognom és molt posterior, y nosaltres posam en corantena la nova, tant per çò que diguérem anteriorment del Villani, al parlar de les forces catalanes organitzades en la Romanya sóts lo comanament del mariscal de Robert, com per no arribar a compendre quins

catalans podíen ésser los qui seguissen are al comte de Gravina contra l'Emperador, méntre que lo nostre Rey En Jaume romanía duptós y en espectativa séns favorejar a güelfs ni gibelins, con lo rey de Sicilia declarava-s ostensiblement a favor d'aquests respectant l'Emperador, con lo metéix Robert se planyía de la indiferencia del nostre Rey, y con, finalment, la soldatesca mercenaria, amiga de contendes y de llógre, tenía un camp overt a Orient, lo camí del qual no éra romas tancat ni per los naturals de Catalunya, ni per los catalans de Sicilia, camp més gloriós que no lo d'Italia, ón los nostres no hi podíen passar aucsiliars secundaris y tenint que defendre principis y persónes que jamés no poguéren ésser per élls defesos ab entussiasme.

Erem tinguts de fer aquesta observació, per que lo llegidor ne prenga çò que li sabrà bò, havènt-n'hi prou per are marcar ací lo resultat de tots aquests féts, resultat que, séns dupte algun, està ja previngut, y és que, en tornant l'emperador a Toscana y continuada ab major perfidia la guerra, convenint destriar obertament la actitut d'uns y altres, hagué de insistir Robert en obrar com a enemich d'Enrich, y puix que-s mostrava son fehel amich Frederich, en conseqüencia aquest y aquell fóren forçats de declarar-se mutuals enemichs, y axí la guerra d'Italia hagué de tenir com a seguici una altra guerra secundaria o igual a aquella, a sabèr, la guerra entre Sicilia y Nàpols, en la qual se renovaren los antichs odis y en què Robert y Frederich tornaren a perjudicar-se mútuament axicom ho féren abans del nomenat establiment de la pau.

Entrèm ja al present, dins lo no nou any de Incarnació 1213. Era per l'estiu, segóns aferma lo Zurita, y estava En Jaume a Barcelona, con arribaren embaxadors del duch d'Austria, nomenat entre los emperadors Frederich III, solicitant lo casament d'aquest ab la infanta Na Elisabet, filla del nostre rey, lo qui la dota ab quinze mil marchs d'argent: concordades les capitulacions matrimonials, envià lo Duch a 5 d'Agost, dés de Viena, a Rodolf de Lichteustein y a Enrich de Valse, ab prou podèr per contraure, en nòm séu, lo

matrimoni, que-s celebrà a 14 del mes d'Octubre, al palau reyal, havènt-se fét ab tal motiu grans féstes, qui començaren ja dés la rebuda, y entrada dels dits embaxadors o procuradors del Duch. Al 15 de Novémbre vinent, partí la infanta acompanyada del bisbe de Giróna y de Felip de Saluces, los qui havíen de fer fehel donació d'aquesta senyora al seu marit, y encaminant-se dret a Perpinyà, traversant la Provença, visitant de passada la córt del Papa, anaren per les terres del comte de Saboya al del Tirol, ón los calgué deturar-se a conseqüencia de les noves que arribaren sóbre la elecció del emperador.

Convé advertir que l'Enrich, aprés dels féts de Roma, y con ab major podèr anava empendre la guerra contra Robert de Nàpols, se morí inesperadament, y autors hi hà qui asseguren si fóu mort de verí, esplicant la manéra horrible de donar-lo, y nomenant l'assassí: axí que feya a considerar lo casament de Na Elisabet ab lo duch d'Austria, no solament com a un gran partit per la Infanta, mas com a una combinació política molt favorable a la casa d'Aragó, posat que, per los seus drets y qualitats, éra d'esperar que fóra elegit emperador d'Alemanya (1), y qui sap si d'aquí-avant, prevalènt la banda gibelina, se realçassen tot-d'una los nostres prínceps, y fins per ventura delissèn çò que forçosament havíen tingut de fer élls y los llurs antecessors. En Alfons, en contradicció als principis proclamats y practicats per lo pare de tóts, lo gloriós conqueridor de Sicilia.

De segur que la combinació del viatge de la nuvia ab l'acte de la elecció d'emperador, sería imaginada per que al rebre personalment En Frederich la muller, pogués oferir-li, com a present de noces, la coróna d'Emperadriu; y axí ho poguéra fer en part, encare que no ab la sort per ell esperada

(1) Ab rahó diu lo Muntaner, en lo capitol CCLX de sa Crònica, al consellar a Robert de Nápols la amistat ab los nostres reys, aquestes significatives paraules: «debades treballa lo rey Robert, e si fará tostémps; per què, li sería tengut major seny, si en sa vida acostava en bona amor son fill ab sos avóncles e ab sos cosins germans, que si-ls jaquis en discordia ab élls, *per ventura de les parts d'Alemanya* vendría emperador qui-l volrá desheretar; e si-l trobava ab amor de la casa d'Aragó e de Sicilia, no-u faría.»

ni ab la absoluta seguretat que havía d'ésser senyal de ventura, en los seus plans polítichs, per los reys Jaume y Frederich: car, dividits los electors, nomenaren los uns a Frederich d'Austria, y los altres a Lluis de Baviera, y entoçudits los dos elegits en sostenir llur elecció, quiscun prengué nom d'emperador, transformant-se l'imperi en sangonós camp, séns que-hi pogués concórrer ni l'un ni l'altre mes que al sosteniment del seu dret, abandonant altres empreses y séns aténdre per res los plans dels altres reys y aliats, fins a tant que, aprés de nou anys de lluytes y de sanch, en 1323, restant a una batalla En Frederich presoner del seu contrincant, lo retingué aquest empresonat per espay de tres anys fins que-l forçà a renunciar tot dret y pretensió al imperi, y continuà de llavors ençà Lluis de Baviera reverenciant com a veritable y únich emperador. De segur que, si En Jaume hagués previst la amargant reexida que per la seua filla Elisabet havía de tenir lo matrimoni per lo que tantes féstes féu Barcelona, haguéra desistit de tals goigs y esperances, y preferir-la ans bé donar-la al qui, séns portar coróna d'emperador, no la llunyas de prop séu, que veure-la plorar en apartades regions, gaudint tant sols d'una honrà duptosa qui havía d'acabar aximetéix ab llàgrimes y penes. Axí en les combinacions polítiques y diplomàtiqnes solen sacrificar-se nobles éssers, per los quals fóra una veritable benanança alimentar-los no més que ab modestes fortunes y esperança més positives, per bé que ófssen menys falagueres.

Dóna l'annalista aragonès com a esdevinguda en aquests témps la mort de la emperadriu dels gréchs, madrastra del emperador Teodor Lascaro, tía de la reyna Na Constança, la qui anys enrere, fugint de sa patria per efecte de les usurpacions que hi tinguéren lloch, se-n vingué a aquests reyalmes, ab tres filles qui-s maridaren ab diferents senyors, essent una dama d'aytal familia, no sabèm en quin grau de parentiu, la qui-s maridà (segóns indicarem) ab Mata-plana, possehint després lo comtat del Pàllars. La dita senyora emperadriu, que fóu heretada en lo régne de Valencia, rebent sobirana favor y recolze dels nostres reys En Pére, En Alfons y final-

ment d'En Jaume, apar que féu testament en 1306, que confermà després en lo témps de sa mort, y considerant l'actual rey com a parent més acostat, o pot-ser per altres consideracions que ignoram, li féu donació de tot quant li pertanyía en aquell imperi, per tal que procurà En Jaume (hi afig l'Annalista) concertar-se ab l'emperador Andrònich Paleólech qui llavors regnava: y va trametre-hi per embaxador, per espondre son dret, un cavaller nomenat En Joan Bonanat, responent-hi l'Andrónich, que la hora que la emperadriu Na Constança isqué d'aquell imperi, ell no tenía sinó quatre anys, que no tenía la dita senyora lo dot y tresor que suposaven, car no sentí dir ¡càndida resposta! que les princeses allà fóssen dotades, y que al anar-se-n la dita senyora, que ningú no podía tindre un l'imperi per nò tenir fills mascles, éra en ocasió que son pare, Miquel Paleòlech; no tenía tampoch ninguna part en lo metéix.

Lo llegidor, qui te ja noticia de quant passava en semblants témps a aquell escorterat imperi, y de les vicissituts per ón passava la companyía de catalans qui anaren ab En Roger de Flor, podrà mesurar bè, séns freturar consideracions de part nostra, lo valor que tinguéren les intencions de la agrahida emperadriu, les esperances o temptatives d'En Jaume y les càndides escuses del prou escorregut y compromès emperador dels grèchs.

Entant que esdevinguéren aquests dos féts ab què havèm donat començament al nou any de 1313, ne succehiren, en llunyadanes regions, d'altres que no devèm ometre per ésser los llurs protagonistes en gran part catalans, y segónament per corregir una errada de cronología que podría confóndre, çà com llà, la nostra historia. Ja dés lo témps del rey En Pére y del almirall Roger de Lluria; podèm recordar les escenes que ocorreguéren a la illa de Gerbes, la possessió de la qual restà a la fí per En Roger de Lluria, favorit per lo *Rey o tirà de Barcelona* (1), com anomenen lo d'Aragó en la

(1) Féu diferents estractes de la Historia d'Ibn Khaldun lo baró M. G. de Llane, y va publicar-los a Alger en 1847. Ne reproduheix alguns troços lo senyo

historia de Ibn Khaldun. D'En Roger passà lo feu a possessió al seu fill del metéix nom, lo qual diuen que lo rey Frederich tractavà d'emmullerar ab una filla natural séua que tingué d'una dama anomenada Sibila de Solmerla. Era capità de la illa per los Lluries lo català Simó de Mont-oliu, y és probable que fós també catalana la gornició en sa major partida, per tal com són catalans los cognoms dels cabdills qui-s nomenen en les cròniques, si bé és possible que hi hagués sicilians, emperò ja may esclusivament aquests, com pretén l'Amari.

Es lo Muntaner lo primer historiador qui parla d'aquests féts y solament la seua Crónica es la font originaria de ón ne prenguéren los demès recomptes dels histoeiadors qui escriguéren posteriorment. Al esplicar-nos lo dit cronista la situació de la illa, nos diu que los maures habitants a Gerbes estaven dividits en dos bàndols, l'un qui-s deya de Mahabia y l'altre de Miscona, bàndols qui s'esteníen també y èren coneguts a Terra-ferma, essent la casa de Benfimomen, de molta reputació y molt considerada ab los cristians, la qui regía y acabdillaba lo partit de Mohabia.

Les guerres en què s'éren entromesos aquests reyalmes y sóbre-tót lo de Sicilia, poguéren donar peu als mauritans a envalentonar-se contra la gornició cristiana, y si aquesta passà alguna estretor y s'afluxà quelcom la disciplina dels soldats, n'hi hagué prou per posar quant menys en perill aquella possessió qui éra considerada, per los nostres reys, com a la porta de Berbería, y que éra indispensable gordar per qual-se-vol empresa que progectassen contra Africa. En les derreres temptatives de rebelió que allà-s posaren per obra, en les situacions angunioses de la nostra gornició, la hi ajudaren tots aquells qui teníen interès en la conservació de Gerbes, axí la metéxa familia dels Lluries o del *Moracaia* (segóns li diu la crònica aràbiga, damunt dita, al fill del almirall, primer *saheb* o senyor d'aquell territori), com En Conrat

Amarí en sa obra del *Vespro*, y al annotar la part de què ací-s tracta, admirat de que al rey d'Aragó li diguen rey de Barcelona, dóna per suposat que no hi haurá quí no conega que és açò una errada de copia.

Llança de Castéll-mayart, qui éra tudor d'En Rogeret, y lo metéix rey En Frederich, qui s'encarregà de la illa, en virtut de pacte ab los Lluries, confermant en son càrrech lo metéix Mont-oliu; y armant unes divuyt galéres, hi posà cent homens de cavall y uns mil cinch-cents pehons de la nostra gent, donant lo comanament d'aquelles forces a un cavaller sicilià nomenat Pelegrí Pati.

Va propassar-se lo Zurita en la interpretació d'aquelles paraules del Muntaner, traduhint *nostra gent* per catalans y aragonesos: car a parèr nostre, sèns negar la intervenció dels nostres compatricis, és de creure que hi haguéren també sicilians, puix que éra lo rey llur lo qui trametía la espedició, y siciliá éra lo cabdill elegit, en atenció a que, tras la espedició a Orient y ab les guerres de Italia, no podíen ésser axí sobrers y numerosos los catalans y aragonesos, qui encare romanguéssen a Sicilia, sóbre-tót la soldatesca disposta a ferse matar.

Lo metéix cronista nos recompta que, ans de pendre En Frederich per son compte la defensa de Gerbes, éren anats los Lluries al Papa, qui ninguna ajuda no volgué prestar-los, y al rey Robert, del qual éren vassalls per los castélls que teníen a Calabria, lo qui tampoch no hi volgué sabèr res en l'afer; y deprés, nos pinta la fí llastimosa que tinguéren aquelles forces mal conduhides per lo llur cap, anaren a la desbandada: y profitant-se d'aytal desconcert les gents de la una y altra banda moresca (1), bateren-les, que no-n restaren sinó vint-y-vuyt dels de cavall, presoner l'indiscrét cabdill Pati, per la deslliurança del qual calgué-li satisfer una grossa rehençó; y en conseqüencia apoderant-se la banda del Miscona del castéll dels Quèrquens y enseyorint-se de tota la illa, a sostenir la qual va enviar-los forces lo rey de Túniç.

(1) Per pura curiositat apuntam com a nota çò que diu lo Muntaner de aquests vint-y-vuyt cavallers, qui romanguéren al castéll, ab lo Pati ensèmps, aprés que s'hagué rehemut ab lo diner que se-n éra dut de Sicilia per los qui allá estaven de gornició: «si may véreu gent qui poch s'avengués ab altra éren aquests ab los qui estaven dins lo propri castéll, en guisa que tots-jórns éren sus al punt de fer-sr troços, per mor de les fémbres e amigues que los darrers tenien.»

La noticia de la desféta del Pati e la tornada a Sicilia de les reçagues de sa armada fóren de tot-en-tot vergonyoses y ferí aquell fét la amor propria d'En Frederich, qui tenía ferma volença en venjar-se d'aquell afront, freturant perçò de un home resolt y de gran esperiencia, lo qual la sort li procurà en aquells moments. En Ramon Muntaner, lo metéix cronista al qual devèm les presents noves, éra arribat en aquella sahó d'Orient a Sicilia, y anava a passar a Catalunya per replegar la seua muller, la qual havía coneguda deu anys abans, con éra encare minyó, y a qui ja a-les-hores havía donat paraula de casament en la ciutat de Valencia; ans no tornas a sa patria volgué pendre lo lleyal patrici, comiat del rey Frederich, qui en aquella ocasió, per ésser lo mes de Juliol, estava passant l'estiu al mas de Mont-albà, a trétze lleugues de Messina, y féts los preparatoris del viatge, ab sa galiota y un altre lleny que féu armar per venir-se-n a Catalunya, s'encaminà dret allà ón estava lo rey de Sicilia, lo qui, diu, va rebre-l en presencia de molts assenyalats cavallers catalans, aragonesos y sicilians. Lo pretést de la visita, apart de la rahó de lleyaltat y respécte, èra recollir unes joyes que En Frederich volía trametre a la reyna d'Aragó y als infants: y fós o no açò cert, que molt possible éra, la realitat fóu que al tenir En Frederich davant séu En Muntaner, li referí la desféta de Gerbes, la necessitat qui tenía de pendre-n venja, y la elecció que feya de sa persóna per donar-hi complida fí, car no éra ningú més apropiat per aquell afer, que En Muntaner, y per tres rahons: la primera, car havía vist y ohit en guerra més que ningú d'aquella terra; segónament, per çò com havía comanat llarch témps gent d'armes y sabía còm calía conduhir-la, y tercerament per tal com sabía lo sarrahinesch y, séns freturar de truximans podía tractar los seus afers axí en quant toca a espíes, com en les altres coses que féssen mester a la illa de Gerbes; afegint, per fí, a tan justes llahors En Frederich poderoses súpliques, qui acabaren ab aquestes notables paraules: «E yo-us promet, que si Déu vos trau ab honor d'aquesta guerra, que-us farèm anar a Catalunya a complir ab major esplendor que no

haguéreu d'abans fèta: per què, suplicam-vos que no-ns ne digats per negun motiu.»

Si la lleyaltat y lo patriotisme no féssen accedir En Muntaner, l'arreplech de glories y riqueses que la espedició li procurava, hauríen-li consellat tantost la acceptació del encàrrech que li feyen; y otorgant resoltament allò que demanava l'ultratjat príncep, manà aquest entrar séns triga En Simó de Mont-oliu, ordenant-li que fés allà formal donació al Muntaner del castéll de Gerbes y de la tórra dels Quèrquens, que li retés sagrament y homenatge declarant que-l tenía per éll, com axí ho féu, y estenent en favor del nou encarregat amples podèrs ab ilimitades facultats, prometentli per fí donar-li en forniments y socors tot quant fós mester.

No s'adormí la activitat reguneguda d'En Muntaner, y devèm reproduhir ses propries paraules per donar una idea del primer desengany que se-n dugué al creure-s que tenía a mans los elements ab què devía comptar per donar compliment al desig del rey de Sicilia: «Presí, donchs, comiat d'éll, e me-n aní a Messina, dés de ón tenía en cor de partir tantost: emperò aquells llatins qui havíen a seguir-me començaren a volèr-me retornar, séns triga, lo diner que près havíen, dihent que no volíen anar pendre mort en Gerbes: e llurs mares e llurs mullers veníen a mi plorant, demanant-me per amor de Déu, que-ls rehebés lo diner, e tot éra plânyer, dihent-me que hich havíen perdut pare, o germà o marit; axí que fóu obs que yo recobras de tóts lo diner, e no-y hagué d'altre remey sinó contractar gent nova de catalans.»

No podèm, donchs, duptar de que la nova espedició a Gerbes fóu ab gent catalana y sóts la direcció del català Muntaner, lo qui, al aplegar a la illa, posà tantost en pràctica son sistéma, apaygebà los del castéll, trameté lletres als xechs d'una y altra tribu o bàndol, ordenà una població a barraques y cases de fusta y brancam per que s'hi acollissen y visquéssen reposadament los alarbs dispersos qui volgués-sen adherir-se als pactes que En Muntaner los hi proposava

repartí a quiscun d'aquests un besant diari, equivalent a tres sous quatre diners barcelonins, y emprenent tóts-jórns cavalcades, aconseguí fer perdre dels rebetles, en l'espay de catorze mesos, fins a set-cents homens d'armes, arreconant los restants al un cap de la illa, ón hi éra tanta la fam que passaven, que-s mantenien de serradures de les palmeres.

Lo principal cap dels de Miscona donà cor a d'altres alarbs poderosos, y aplegant set mil homens de cavall y catorze barques, cuydaren fer una acomesa per terra y per lo canal, ón hi allogà En Muntaner dos llenys armats y quatre barques, los còmits de les quals éren En Ramon Godà y En Berenguer de Spingals, y encarregà lo castéll a múcer Simó de Vall-gornera, tots catalans, com és de veure per los cognoms. Dexaren-se sorpendre de bell començament los nostres qui gordaven lo canal, tant que-ls calgué abandonar-lo, volènt per tant En Muntaner fer penjar los còmits; y presensentant-se ab major nómbre de forces los alarbs y comparexent al canal ab vint-y-una barca, s'abocaren abribats a la lluyta: emperò, rebujant-los ab major coratge los nostres sóts la direcció d'En Muntaner, fóren los alarbs desbandats y acoltellejats, restant-ne morts més de dos-cents, set barques afonades, disset en podèr dels nostres, y los principals senyors o xechs presoners, en sortes que per lo llur rescat arribaren a oferir-ne cinch mil unces, humiliats uns y altres als peus del vencedor, al qual, recompta lo Cronista, besaven a gran préssa la mà, *tal com s'esdevé con entra en un pahis rey novell,* y restant finalment foragitats de la illa tots los altres rebetles del bàndol de Miscona, entre los quals n'hi havía quatre-cents de cavall ab lo cabdill Alef, qui sortiren de llà a la vista dels nostres soldats y del pròs Muntaner.

Ab tal triumfe, lo metéix Alef solicità sotsmetre-s, mas no fóu escoltat, pretestant En Muntaner que ell no-res podía er séns abans consultar-ho ab lo rey de Sicilia; y fét aquest també sabidor de la bona sort de sa campanya fins en aquella hora y la situació ón se trobaven los alarbs, li envià En Frederich vint galéres ab dos-cents cavalls armats, y dos

mil homens de peu, séns la altra gent de les embarcacions, sóts lo comanament d'En Conrat Llança de Càstéll-mayart, y ab aquest reforç imaginaren aquest y En Muntaner un nou plan de campanya, y anaren al encontre del enemich qui entretant s'éra organitzat y esperava-ls en nómbre de deu mil homens. Per que la gloria fós esclusivament nostra, espatxà En Muntaner los alarbs qui estaven al seu servey, car «no volguérem, diu lo Cronista, que entre nosaltres hi hagués, un sol alarb dels nostres, de manéra que érem de cavall fins a dos-cents-vint ab cavalls armats; y trenta d'alforrats, y fins a dos mil homens de peu, catalans, car la altra gent estava en les galéres a gordar lo canal.»

Cruel fóu la acomesa d'uns y altres, tant que entre los alarbs no hi havía un home qui no volgués morir; entremesclats ab confusa barreja durà la batalla dés de mija terça fins a hora nona, y fóu lo resultat pendre mort tots quants alarbs hi havía en lo camp, éssent la pèrdua de la nostra part sexanta cavalls morts—sospitam que per cavalls voldría dir cavallers, car ab la denominació de cavall armat s'entén sémpre lo brut y lo genet, abdós coberts d'armadura,—altres sexanta ferits de mort—y açò confirma la nostra opinió, car jamés en les batalles no-s parla de ferits,—y més de trescents homens nafrats, dels qual no-n moriren sinó disset: fent després los nostres la vía del alcàcer ón se recollíen los alarbs, y aprés de combatuts, passaren a coltell tot-hom, séns perdonar més que los menors de dotze anys, captivaren entre fémbres y nins més de dotze mil persónes, que fóren tantost amenades a Sicilia, y llevaren lo camp a ón féren molt profitosa presa.

En Muntaner, llà-donchs, senyor absolut de la illa, la poblà ab gent dels de Mohabia (1), resultant-ne gran rénda per lo rey Frederich, lo quí, en gallardó dels afanys y encertat sistéma adoptat per l'espert capità, cedí per tres anys a En

(1) Afig lo Zurita que al poblar En Muntaner la illa «entengué que hi hagués lo comerç y tracte dels mercaders d'Alexandría y de tot lo Llevant,» nova molt important que, séns dupte, tragué l'Annalista d'algun document. Con lo Papa prohibía en aquests reyalmes lo comerç ab aquelles llunyadanes terres, lo

Muntaner la illa de Gerbes y dels Quèrquens, ab tots sos drets, per tal que durant aquesta temporada vingué a ésser allà lo nostre compatrici un petit rey.

Oraenada en axí la administració y assegurat lo pahis, no podía dexar de permetre En Frederich que lo Muntaner complis llavors çò qui éra estat causa de sa tornada d'Orient, y axí se-n anà aquest de Gerbes dexant la illa encomanada a En Joan Muntaner, y los Quèrquens a En Guillèm Sesfàbregues, abdós cosins séus, passà a Sicilia, y armant una galéra s'encaminà a Valencia a la encerca de sa esposa o promesa.

Interessant és la relació del Cronista al esplicar com en aquest viatge prengué terra a Mallorca, ón lo rey En Jaume y l'infant En Ferran l'obsequiaren sobremanéra, distingint-lo com ningun altre home de son estament, ho sía jamés per reys estat, *si que anch null hom tan sotil com yo no-s póch tant llohar de tan alts senyors com yo-u fuy délls;* car, entre altres coses, recompta que l'infant anà avistar-lo en sa propria galéra y féu-li dò de la armadura o arnés qui éra del seu ús particular. Acompanyat ja En Muntaner de la persóna que més volía, de sa jove muller, se-n tornà a Sicilia, y d'allà tornà a Berbería, per gaudir durant los tres anys de senyoríu absolut que li havía otorgat lo rey de Sicilia, de la major ventura que jamay pogués havèr somniada.

Vejam are un nou aveniment a Gerbes, que poch feya a esperar, si la enveja, causa de molt grans mals, no-l hagués produhit. Bé-s recorda lo llegidor los motius d'odi qui eczistíen entre los reys Frederich y Robert, tóts nascuts de la possessió de la Sicilia, y les pretensions del segón, encare aprés de fermada la pau, sóbre lo tribut de Túniç, possessió de Gerbes y percepció de les altres réntes y drets d'Africa, alegant que tót provenía d'esforços féts per la dinastía anjo-

discret català Muntaner lo concentrava en la illa del seu comanament y govern; y n'hi hauría prou d'aquesta nova econòmica, qui esplica lo sabèr del poblador y governador de Gerbes, per que deturassen la llur plóma los céchs adversaris del nostre pròs, tot volènt rebaxar-lo del alt pedestal ón l'ha colocat la pública fama de tots los segles.

vina de Sicilia y no per la posterior. A la primería, con los Lluries anaren demanar, per amor de Déu, socors al Papa y a Robert, abdós féren lo sórt, emperò los avantatges reportats darrerament per En Muntaner y los seus catalans en benefici de Sicilia y d'En Frederich, féren obrir los ulls al rey napolità, la gelosía, qui és l'agulló del envejós, donà activitat al qui no-s mouría sinó per que lo seu antagonista no gaudis millor benestar que éll; armà Robert sexanta galéres, ab quatre-cents homens de cavall y provehides de quatre trabuchs, y donant lo comanament també a un català, a En Berenguer Carroç (segurament un altre envejós de la sort d'En Muntaner), donà orde per que anassen a Gerbes, batessen, si fós méster, los pobladors y la gent d'armes qui gordava lo pahis, y, en resum, lo llevassen del podèr de Sicilia, y-n prenguéssen possessió en nom del rey de Nàpols, axicom éra, en son concepte, veritable monarca sicilià.

Tan imprudent rebombori no sérví sinó per posar en ridícol los qui-l moguéren: En Frederich véu una ocasió oportuna per batre ab la seua armada aquelles forces marítimes del seu enemich desviades de les aygues ón s'hi feya la principal guerra, y En Muntaner, tant si sabía com no aquests intents del rey Frederich—com que de la reexida d'aquella empresa depenjava lo perdre per un may mès la seua felicitat o augmentar-la per sort,—prengué la resolució vigorosa y suprèma de defensar-se, passas què passas, y com a mida de prevenció, tan bell punt com sabé que s'acostava la armada napolitana, féu exir del castéll de Gerbes totes les fémbres y nins, y per sóbre de tót, noliejant una nau d'un tal Lambert de Valencía, fèu-hi entrar sa muller, y dos fills que tenía (1), y ab la companyía convinent, la trameté a sa terra. Lliure ja d'aquests obstacles de tendresa, manà construhir enginys, omplir les cisternes y prevenir tot allò necessari per la guerra, se convinguè ab tots los senyoraços principals pobladors de la illa, qui hi concorreguéren ab gran nómbre de

(1) D'ençá que vingué En Muntaner d'Orient per *verificar son matrimoni*, apar que no hi havía témps per tenir tants fills, fent-nos açò sospitar si ab aquella frasa creu significar solament l'acte y formalitat del sagrament.

mauritans y alarbs per gordar lo canal; y tót estava aparellat a la defensa, con van sabèr que la armada napolitana, qui s'éra deturada a la Pantanella, dés de ón lo díe abans l'almirall Carroç havía intimada llur sotsmissió als de Gerbes, ja no hi éra, y se-n èra anada de retòrn a Italia. Fóu aquest cambi, ridícol e inesperat, a conseqüençia de la actitut que havía presa Frederich, y com volgués esquivar un contratémps, la reyna de Nàpols, qui éra alhora sogra d'aquell y del rey Jaume d'Aragó, havía aconseguit fer signar tréves per un any al dos reys enemichs (1), y en conseqüencia havía procurat que ni la armada napolitana perjudicas los de Gerbes, ni los sicilians perjudicassen los napolitans méntre que s'endreçaven a les costes d'Africa. Ab tant, tornà a trobar-se En Muntaner en pacífica possessió de Gerbes, romanent-hi tant de témps com li plagué, y tornant sol a aquests reyalmes, com notarèm al seu degut témps.

Esplicada la empresa de Gerbes que portà a cap ab los seus catalans, convé posar esment en la error cronològica demunt indicada. Lo Zurita dóna com a esdevinguts tots aquets féts en l'any 1314, y ho conferma con diu que en l'anterior 1313 mudà-s la successió a Túniç: y mal pot axó ésser, con a la tornada d'En Muntaner de Gerbes, per anar a cercar la seua muller, trobà a Mallorques encare viu lo rey En Jaume, qui, com saben los nostres llegidors, se morí en l'any 1312 del compte que cal seguir, y açò esdevingué al anar-se-n lo altre de Mallorques, car va caure lo rey malalt lo díe següent de la exida del Cronista, y al tornar-hi aquest dintre poch, trobà que ja regnava En Sanxo.

Aquest rey, per lo Juliol del 1312, féu regoneximent al rey En Jaume, axicom deuen fer-ho los reys de Mallorca *a la primería del llur regnat*: torna a aquesta illa En Muntaner ab sa esposa, aprés d'havèr passat vint-y-tres díes a Valencia— séns comptar lo que passaría a Catalunya, per més que no-n parla, car sabut és que la casa paterna d'En Muntaner éra a

(1) Serien aquestes treves solament de paraula per aquella hora, posat que lo Zurita no les dóna com a fermades o assentades fins als 16 de Maig següent, o sia ja entrat l'any 1314.

Peralada, y encare més recordarà lo llegidor que, la primera vegada que li tocà venir, lo rey Frederich li donà joyes y altres presents, per la reyna d'Aragó y per los Infants;—de Malllorca passa tantost a Menorca, y visità Mahó, dés de qual port se traslladà a Sicilia, dexant la muller a Tràpani, y passant ab sa galéra de-bell-nou a Mont-albà ón hi estava lo Rey, y tornant després a aquell port, ab sa muller ensémps, y duhent-se-n dues barques armades que havía comprades a Messina, calent-li per açò alguns díes, partí novament dret a Gerbes. Per altra part, al enviar En Muntaner la muller, d'aquexa illa estant, per lo perill que hi havía si arribava a maniobrar-hi la armada del rey Robert, recompta que estava prenys de cinch mesos; axí, que prescindint d'esbrinar, per impossible, en quin temps començà lo prenyat, per poch que-n passas del dit nómbre, y sémpre posterior a la época en que En Sanxo de Mallorques entrà a regnar, tindríem que los féts de la anada de la flota napolitana y tot quan hi esdevè ab posterioritat ha d'èsser ja en lo mes de Janer y següents, dés lo qual mes, segóns costum, lo Zurita compta ja any nou.

Per aquestes observacions roman, donchs, per clar, que solament pot correspondre al començament del any 1313, o per les immediacions d'aquella època, una part dels féts que acabam de descriure, a sabèr, l'anament de la armada napolitana a Gerbes, les disposicions preventives de defensa per part d'En Muntaner y la prosperitat resultant de la bona administració y govern que ell metéix establí, mentre que tot lo restant ja dés de témps d'En Mont-oliu y d'En Pati deu colocar-se proporcionalment en l'any 1312 y en los propers que a aquest precehiren (1).

En lo metèix any de 1313, succehí en lo régne de Túniç, Buyahie Zacharia, fill d'Almir Abuladeu, qui avallava dels Almirs Raxendis y s'intitulava Miramomelí, lo significat de

(1) A un altre capítol lo Zurita, tot parlant de la guérra entre Nápols y Sicilia, vé a confermar la aclaració que acabam de fer, car diu que la armada qui sortí de Nápols ab En Caroç, y que després aná a Gerbes, estava a Palerm lo 9 de Agost del 1313.

la qual parada havèm ja esplicat en altres ocasions. Sería aquest emir o rey lo qui prestà adjutori als maures rebetlats de Gerbes anteriorment, y axí, no desconexería lo talent previsor d'En Muntaner, la necessitat de posar-se bé ab lo successor, tant per estar ab més seguretat a la illa durant los tres anys que li calía romandre-hi, com per que ab la metéxa la adquiris deprés lo rey de Sicilia qui éra lo senyor per lo qual éll tenía aquell territori o feu. En nom, donchs dels reys de Sicilia y Aragó, assentà pau En Muntaner per espay de catorze anys, la qual fóu concertada en nom d'En Jaume, per En Guillèm Aulomar, pagant Buyahíe al nostre rey cinch-mil dóbles de tribut quiscun any: «y perçò com tenía guerra (afig lo Zurita) ab altres reys mauritants, hi havía gent de guerra de cavall y de peu d'aquests reyalmes al seu servey: y éra son alcayt y capità, y dels cristians qui estaven a Túniç, En Bernat de Fonts, per En Guillèm Ramon de Mont-cada, y portaven dos penons reyals d'Aragó y Sicilia.»

En lo mes de Febrer següent (1), estant lo rey a Lleyda va rebre lletres del duch d'Austria ón li feya a sabèr l'avenïment esdevingut ab motiu de la elecció d'emperador: y encare que, com indicarem, la filla d'En Jaume, infanta Na Elisabet, destinada a ésser muller del Duch, tingué de sospendre la seua anada, estant ja a llunyes terres al sabér lo gran contra-témps que s'éra alçat, ab tót, a la festa de Pentecostès d'aquest metéix any, celebraren la coronació de la dita infanta en reyna de Romans, a la ciutat de Basilea. Respondría En Jaume al seu nebot, emperò desijós, séns dupte, de favorir-lo en quant fós possible, ab la fí d'assegurar més en lo seu cap la coróna imperial que li disputaven, escrigué també lo nostre rey al Papa, espatxant a aytal obgécte embaxadors, dés de la metéxa ciutat de Lleyda a 8 de Març.

(1) Essent axí que lo Zurita, per sa manèra de comptar, sémpre avança lo any, observam que en l'orde de féts que anam descrivint, ans bé escurça; y axí crehèm que aquesta vegada no és culpa séua y si del editor qui marcá irregularment los anys marginals: car segóns lo séu sistéma, los féts de què anam a tractar no corresponen al seu 1313, que començá al Janer, en qual cas deuría habèr dit millor 1314, mas al nostre 1313 de Incarnació, qui no fineix fins al Març.

Aquesta data correspon encare, segóns lo nostre compte de Incarnació, al 1313, emperò la següent que anam a citar, entra ja en lo nou any 1314. Al arribar los embaxadors catalans a Avinyó, no poguéren complir la llur comissió, car, malalt lo papa Climent V, espirà lo díe 20 del mes d'Abril.

Lo fét que acabam d'apuntar, la mort del Pontífech qui havía traslladat la cadira pontificia de Roma a Avinyó, donà peu a féts escandelosos per la elecció del successor, los quals, com a consequencia de la referida trasllació, fóren, séns ningun dupte, les veritables fonts del scisma que pertorbà prompte la Esglesia catòlica y tota la cristianitat. Per son caràcter, ometèm aci aquest aveniment de que podèm prescindir en la historia civil de Catalunya, y-l reservam per esposar-lo a la part eclesiàstica ón és indispensable tractar-ne.

Pochs díes aprés de la data darrerament citada, y ans de acabar-se lo mes, arribaren embaxadors del rey de Xipre per tractar del matrimoni progectat entre la filla d'aquest y En Jaume, y és de creure que-s presentaría alguna petita dificultat, con, als 21 d'Agost, envià novament a Xipre lo nostre rey, fra Martí Péreç d'Oros, almirall del Orde de Sant-Joan y lloch-tinent de maestre a la castellanía d'Amposta, emperò conclosa la diferencia, al Setémbre del any següent 1315 verifica-s definitivament lo matrimoni, que-n parlarèm al lloch que li corresponga.

Al mes de Juliol se morí a Camporrells lo comte Armengol d'Urgell, darrer descendent de la familia de Cabrera, de qui tanta menció havèm féta anteriorment. Ni l'Armengol ni son germà l'Álvar, vescomte d'Ager, atenyéren havèr successió, no obstant d'ésser emmullerat lo primer dues vegades, la una ab Na Sibilia de Mont-cada y la altra ab Na Fayzidia, germana d'En Bernat, vescomte d'Illa. Con ni l'un ni l'altre no preveyen llur insuccessió, o per altres causes difícils d'esplicar, faríen donacions al de Fóix, vescomte de Castéll-bò, lo qui com saben los nostres llegidors, promovía tots-témps, per rahó d'aquest domini, qüestions y més qüestions qui no poques vegades llevaren la tranquilitat a Catalunya.

Per esperit patriòtich séns dupte, conexent per ventura lo comte d'Urgell quant poch convenía favorejar o donar ales a aquell mal vehí, qui profitava totes les ocasions per pertorbar lo territori català, revocà certes donacions que al metéix féren abans éll y son germà, y disposà, tocant a la successió al comtat, de la manéra que podía ésser més convinent al bé general del pahis, devent-lo-hi Catalunya granment agrahir. Tenía l'Armengol una parenta, descendent també dels Cabreres y filla de sa germana Na Lionor, qui-s maridà ab En Sanxo d'Antilló: aquesta neboda, nomenada Na Constança d'Antilló, va maridar-se ab En Gombau d'Entença, y d'aquest matrimoni nasqué una filla, qui-s nomenà Na Teresa d'Entença y Antilló, y qui per sa avia materna éra Cabrera. Parà esment lo testamentari en aquesta senyora per dexar lo comtat d'Urgell, y conexent ben segur que, compartint-lo entre llunyadans parents o particulars qui s'hi creyen ab dret, s'estingiría la antiga y famosa casa de ón ell devallava, començà anulant les referides donacions fétes en altre témps al de Fóix; y com si cercas un patró fort qui pogués sostenir la seua idea, establí en son testament, otorgat a Camporrells de Ribagorça, lo díe 10 del mes de Juliol (1), que sos testamentaris—qui éren lo bisbe d'Urgell, En Guillèm de Mont-cada cosí séu, En Bernat de Péra-mola, senyor de Péra-mola, y En Bernat de Guardia,—venéssen al rey En Jaume II d'Aragó son comtat y lo vescomtat que encare havía heretat del seu germà En Àlvar, per preu de cent milia lliures jaqueses, ab condició, entre altres, d'éser tingut de casar En Jaume lo seu fill segón l'infant En Alfons, ab la referida Na Teresa, neboda del testador, y d'intitular-se los nous esposos comtes d'Urgell, ab ùs de llurs armes y (segóns diu l'autor de *Los Condes vindicados)* «fundando en una palabra, un mayorazgo de segundos para los infantes de Aragón.»

En aquesta manéra la casa d'Urgell havía de veure-s ajustada per tercera vegada ab la dels comtes de Barcelona, si algun díe En Alfons o los seus successors atenyíen a ésser

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 545, foli 101.

reys, y llavors podríen intitular-se, axicom s'intitulà una temporada En Jaume I, comte al ensémps de Barcelona y d'Urgell.

Al dictar aquesta disposició tan útil l'Armengol, preguntarèm ¿tenía per ventura algun pressentiment de que lo primogènit d'Aragó, En Jaume primogènit d'En Jaume II, havía de renunciar la coróna per escondir-se a un claustre, y devía heretar aquella, per consegüent, lo segongènit? ¿trobà goig, per ventura, a la esperança de veure asseguda en lo setial d'Aragó y de Barcelona a la successora dels Cabreres? Aventurat sería afermar tan possible congectura, qui tindría més aparença de probable si la favorida per lo testamentari fós la seua filla, y hereua en compte de neboda, y séns portar ja lo cognom de son noble llinatge.

Si tals pensaments guiaren En Armengol al dictar lo seu testament, no-s compliren sinó a miges, o sía la part més útil y principal, com fóu la d'ajustar-se les dues cases y assegurar-se lo patrimoni de la d'Urgell: mas la part de vanitat no-s complí, car (per més que sía anticipat lo dir-ho) la noble princesa qui-s lligà tantost a un infant, arribà a ésser témps a venir la muller del primogènit y successor de la coróna, emperò no pogué aconseguir la honor d'ésser esposa del rey, per ésser mort cinch díes abans que no son sogre En Jaume, de manéra que son marit En Alfons hagué de cenyir la coróna del seu pare, séns tenir vora séu la distingida senyora, qui éra de totes perfeccions complerta, com recita lo Muntaner, y per los quals drets usava lo rey d'Aragó d'un nou y honrós títol que no usaren los seus antecessors immediats.

La quantitat que donà En Jaume per la adquisició del comptat d'Urgell havía de servir per pagar los deutes y llegats del comte y a dotar lo monestir. Premostratench de Bell-puig de les Avellanes, qui éra al comtat d'Áger, a ón, per disposició séua, fóu sepultat. Lo patrimoni que adquirí ab aquest casament l'infant En Alfons fóu no solament lo comtat d'Urgell, mas encare altres béns als quals tenía dret o que possehía sa muller, procehents de la heretatge d'An-

tilló y d'Entença en los diferents Estats de la Coróna. Per la adquisició principal o sía lo comtat, ab les revocacions que havía fétes En Armengol, porta naturalment a creure que los escorreguts indivíduus de la familia de Fóix, los Estats de la qual, entre élls la vall d'Andorra y lo vescomtat de Castéll-bò, confrontaven ab l'Urgell, alçaríen planys, qui passaríen prompte a vies de fét: y lo metéix perill hi hauría per part d'En Ramon Fólch vescomte de Cardóna y los seus fills, d'En Ramon de Cardóna, senyor de Torà, y d'En Malgalí comte d'Empuries y vescomte de Bas, qui preteníen aximetéix tenir algun dret sobre l'heretatge d'En Armengol, y-s posaven en armes per defensar quiscú la seua possessió; la qual cosa procurà esquivar lo Rey, disposant, de Lleyda estant, ón sojornà a semblant obgécte, que-s posassen en orde y s'assegurassen les fortaleses y castélls del comtat, per defensar-se si fés mester. Lo casament del infant En Alfons se verificà a la esglesia major de Lleyda, ab la benedicció d'En Guillèm de Rocabertí, arquebisbe de Tarragona, y lo díe 10 de Novémbre del 1314 féu lo rey En Jaume donació als nuvis del comtat y vescomtat, inseguint les disposicions del difunt Armengol (1).

De Lleyda passà lo Rey a Barcelona, ón lo trobam de nou en lo metéix mes de Setémbre. Estant en la dita ciutat, va rebre En Jaume una embaxada de la ciutat de Luca, solicitant sa participació en la empresa de Sardenya, y bon plan revelaría lo tramés, o trobaría En Jaume de bonayre, con ell-metéix anà tantost en nom del nostre rey a les ciutats y comuns de Florença, Bolonya, Pistoya y Siena, per que resolguéssen la manéra més bréu y avinent que hi hagués per dur a cap ben prest la dita empresa. Les guerres entre Nàpols y Sicilia, diferents de les d'altres témps, en què aquesta perillava per lo favor que donava la Esglesia als seus enemichs, la esperança que infondría en lo cor d'En Jaume, algun triumfe que percaçà en aquells primers témps son gendre l'emperador Frederich, y la casualitat de trobar-se Seu vacant lo pontificat, séns dubte feyen més possible als ulls

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 211, foli 237.

del nostre rey la preponderancia del Gibelisme (1), y crehènt-se ja que tenía segura la favor dels d'aquest partit, calcularía ésser aquella la ocasió de posar per obra son antich pensament, çò és, gonyar-se a si-metéix la bona voluntat de les ciutats güelfes, per dur a cap ab benevolença y ajuda de una y altra banda la empresa tantes vegades intorrompuda o sospesa.

Apuntà lo Zurita en lo metéix mes de Setémbre un fét molt important que judicam tindría lloch durant la estada del Rey a Barcelona. Tal fóu lo trasmetiment d'una embaxada, composta d'En Guillèm de Casanal o Casa-nadal y En Arnau de Ça-bastida, al soldà de Babilonia, per rescatar los captius d'aqueixs reyalmes, qui éren en gran nómbre (diu lo Zurita), per la peregrinació de Terra-Santa y per lo comerç y tracte que catalans teníen a Egipte y Siria, y a diverses parts de Llevant..... y ab élls envià lo Rey dos girifalts blanchs y moltes peces de grana, y draps finíssims y pennes-vayres. Va rebre lo Soldà la embaxada molt humanament, y perferí de trametre tots los captius que tingués en lo seu senyoríu, y permeté que en tot éll los cristians poguéssen tenir esglesies, que s'hi colguéssen los divinals oficis (2).»

No-res més de importancia trobam en lo restant d'aquest

(1) Esplica, si fá no fá, les aspiracions secrétes d'En Jaume, qui tan neutral y reservat s'éra mostrat poch abans en les questions entre En Frederich y Robert lo consentiment (si no és comanament) que dóna, en la darrera guerra, a distingits personatges dels seus Estats per que vajen ajudar al rey de Sicilia, car defensen a aquest En Bernat de Sarriá (perçò que déxa l'almirallatge d'Aragó), ab tres-cents homens de cavall y mil de peu, y En Dalmau de Castéll-nou ab un centenar també de cavall y dos-cents pehons, tóts catalans y aragonesos, tramesos dés de Catalunya, entant que vehèm defensar Trápani com a principals capitans En Simón de Vall-gornera y En Berenguer de Vilaragut.

(2) En la credencial, dreçada per En Jaume a Abrilfat-ben-Almançós (que éra aqnest lo nostre Soldá), no s'hi parla de captius, y si solament de la amor y amistat que deu regnar entre princeps, dihent-li que vulla aténda a açò que los embaxadors li esplanaran y demanaran. Los presents són efectivament falcons, y noresmenys diverses peces de grana, Chalons, teles de Reims y pennes-vayres. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, reg. 337, foli 231.

Lo Papa havía donat permis a En Jaume (repetint-lo més endavant) per trametre embaxadors al Soldá, ab l'obgécte de rescatar captius. Féta a 2 dels idus d'Octubre del any segón del pontificat de Joan XXII. Butlles 18 y 63 d'aquest pontífech.

any, fins al altre mes de Setémbre del vinent any de Incarnació 1315. En lo dit mes, trobant-se En Jaume a Barcelona, tinguéren noves de que la infanta de Xipre, acompanyada de grans personatges, aprés d'havèr tocat al port de Clarencia de la Morea, ón la obsequià l'infant En Ferran de Mallorca, a la ciutat de Palerm, a Sardenya y a Mahó, se-n éra anada al port de Marsella, per qual rahó En Jaume, a mijans de Novémbre, envià a aquexa ciutat lo bisbe de Barcelona Ponç y En Vidal de Vila-nova, per que isquéssen a rebre-la al Rosselló, ón hi arribà lo díe 27, y vers lo metéix témps lo Rey s'aenantà fins a Gióna, en la qual ciutat féu-se lo matrimoni, ab molt grans fèstes. Mal viatge tindría la pobre reyna, o molt se deturaría en los punts de repos, perçò que als 5 de Setémbre ja tenía lo Rey noves de que estava a Palerm.

No devèm passar avant séns donar compte de dos féts, l'ún digne de memoria per formar part de les campanyes dels catalans a Ultramar, y l'altre, resultat del anterior granment atractívol com a epissodi d'antichs costums, relacionats abdós ab la historia que escrivim. Ja-s recordarà lo llegidor la fama de valent y ayrós que tenía l'infant En Ferran de Mallorques, fill del difunt Jaume II, y per tant germà del seu successor En Sanxo, lo qual s'éra gonyat lo major afecte de part d'En Jaume II d'Aragó, de manéra que podíen considerar-se borrats los antichs odis qui mijançaren entre les dues branques procehents d'En Jaume *lo Conqueridor*. Aytals circumstancies seríen un poderós móvil per que lo bataller infant mallorquí, tan bell punt com s'informà de que tornava a encendre-s guerra entre lo seu parent Frederich de Sicilia y l'Anjou de Nàpols, y que l'altre parent y protector, lo nostre En Jaume, consentía que passassen los nostres guerrers a la combatuda illa per ajudar al seu Rey, se-n anà decidit vers aquell nou camp qui s'obría a la enquesta de gloria, y axí-l veurèm alternar ab los nostres Sarrià, Vallfornera, Castéll-nou y Vilaregut, y assenyalar-se a la defensa del munt de Sant-Julià, nomenat per los antichs Erix, sóbre Tràpani. Dés lo témps de les crohades, lo territori cone-

gut per principat de la Morea, qui comprenía lo comtat de Andría (al qual per ventura donà nom la antiga Andros o illa Andría, depenjant d'Atenes), y lo ducat de Clarenza, pahis que hom creu que comprenga la Achaya dels antichs, éra estat sòts lo domini de diferents personatges, mudants aquést y la successió per motius no sémpre del tot lledesmes.

Dexèm d'engrunar aquestes menuderíes qui no interessen al nostre particular obgécte, y que tot-hom curós podrà estudiar en la Crònica del Muntaner, primer autor qui ha escrit sóbre aquest punt y lo principal a qui devèm totes les relacions posteriors, constrenyent-nos, per tant, a allò més essencial y qui conduheix mes immediatament a la conjunctura que cercam. Referint lo dit cronista la fama dels cavallers francesas qui dominaven aquella terra, con allà imperaven prínceps descendents del duch de Borgonya, qui fou lo primer senyor sobirà, diu que «aquesta gentilesa de cavallers durà fins que la companyía dels catalans los occiren tots en un jórn, la hora que lo comte de Brenda (Brienne) anà acometre-ls,» y aprés, dóna comte de la insuccessió masclina del darrer qui s'intitulà príncep, y dels matrimonis que contraguéren les filles, compartint-se lo territori entre sí, y fent-se tantost mútua guerra los cunyats, Entre aquests figura un germà del rey Robert de Nàpols, un Felip de Saboya, un duch d'Atenes, qui ben segur éra lo metéix comte de Brienne, y un titolat comte d'Andría, qui éra de la casa dels Baucis. Tingué lo darrer una filla nomenada Elisabet, y havènt mort lo pare, no volènt la mare contràure segon matrimoni, procurà maridar la filla, méntre que posava demanda sóbre los Estats d'aquelles filles del darrer príncep francès, qui éren mortes séns successió, amparant-se en lo dret de substitució; y desijant donar-li un marit digne, qui fós apte a refer aquell tan cèbre principat, tenint noticia de la fama que environava al príncep mallorquí En Ferran, env un missatge al rey Frederich de Sicilia, proposant-li lo m ridatge de sa filla Elisabet ab aquell ben-plantat fadrí, co fórme indicarem en l'apèndech anterior.

Si tal proposaren los catalans de Grecia, si fóu obra d'En Frederich, per tenir axí témps a venir un sobirà amich al Orient, o si fóu política d'En Jaume d'Aragó ab igual obgécte y per que la casa de Nàpols no aconseguis preponderancia allà ón hi havía catalans, ho ignoram: emperò, fós com fós, calculam que hauría compliment aytal pensada o una altra pareguda, al veure que en la guerra entre Nàpols y Sicilia, l'infant de Mallorques, tan benvolgut d'En Jaume II d'Aragó, passava, séns necessitat, a aquella illa, en defensa del rey Frederich, y batallava per consegüent contra Robert de Nàpols, lo germà del qual sostenía també ses pretencions a la Morea. Enllestit lo tracte, la Comtesa y sa filla passaren a Catania de Sicilia, ón residía l'infant En Ferran; y complit lo matrimoni, previngué-s lo marit per passar a la Morea, a verificar la conquésta del principat, ab la idea de dur-se-n la muller, per la defensió dels quals drets se posava en armes, arribant a aplegar cinch-cents de cavall y molta gent de peu.

Esdevénen en aquest entreval una munior d'aventures qui dónen peu al altre aveniment atractívol que prometérem esplicar. En Muntaner qui ja sabía dés de Gerbes lo casament d'En Ferran y fóu tantost sabidor del progécte que duya, passà prestament a Sicilia ab licencia del seu rey, per posar-se, com ho féu, a la disposiciò del infant, al qual duya particular estimaciò, y a qui portà singulars presents de robes y altres obgéctes d'Africa: passats vuyt díes de la arribada d'En Muntaner, lo primer dissapte d'Abril del 1315, la Infanta donà a la llum un *bell y gracios* infantó, al qual posaren per nom Jaume, y trenta-dos jórns après espirava, en los braços del seu marit, la gentil infanta de la Morea, séns dupte per contigencies de sobre-part, ignorant aquesta senyora, per havèr-lo-hi ocultat, que també sa mare éra morta a Matagrifó, dos mesos abans: de manéra que l'infant En Ferran se trobà dispost a partir a la conquésta, tenint enllestits tots los aparells de guerra, emperò séns eczistir precisament la persona de qui proveníen los drets que anava a vindicar, si bé romanent-li aquests, per trobar-se ab un fill a qui

havia fét hereu la mare, en testament anterior y confermat a-les-hores, en lo qual s'hi prevenía que si moris lo dit infant Jaume, l'heretas y substituis son pare En Ferran.

Gran compromís éra, donchs, per aquest senyor aquell que contrét havía, y per altra part no sabría què fer-ne del fill acabat dés de nàxer, com duptant entre la cura del seu fill y la dels interessos y drets que al metéix pertanyíen, ardent y valerós com éra lo pare, tingué una venturosa pensada, per complir degudament ab l'un y l'altre obgécte; deliberà tirar avant la conquésta y confiar lo nin al qui-n pogués tindre millor cura, que no lo propri pare. Tan dispost estava lo gordador de Gerbes a ajudar-lo en lo primer, y tant que, a bon grat del rey de Sicilia, féu donació d'aquella illa y dels Quèrquens, que acceptà en Frederich a Palerm, en presencia d'En Berenguer de Sarrià y d'altres cavallers y ciutadans, y essent aprés passat En Muntaner a Messina, per activar la embarcada, y prestar tots los serveys que pogués a En Ferran, aquest, aplegant encare gran nómbre de personatges granats, a llur presencia, va rebre l'amich d'abans, y recordant-li passats serveys, entre altres que a Romanía y en aquella metéixa ocasiò li havía fét manlleutes, que plegats, y per causa del infant, havíen estat presos, que per éll havía dexat la companyía d'Orient, y dexava llavors la capitanía de Gerbes, acabà proposant-li un bon servey, tant car, que per aquell postposava tots los altres que li havía féts o pogués fer-li. No éra xich l'obsequi que anava a reclamar l'infant En Ferran d'En Muntaner, car li demanava que amenas lo fill que Déu li havía donat a la seua mare, la reyna viuda de Mallorca, accedint en açò l'amich qui va rebre aquella *benaventurada comanda*, per la qual donà-li En Ferran molt amples poders y facultats, y dihent-li que en acabat de complir l'encàrrech, y ordenats los afers de la seua casa, podía tornar a Sicilia per acompanyar-lo en la empresa de la Morea: «Tornarèu a Nós ab tot l'acompanyament de cavall e de peu que puxats; e lo senyor rey de Mallorques, germà nostre tant vos donarà de diner com li demanarets per pagar les companyíes que amenàssets: vet-ací çò que Nós volèm que per Nós façats.»

Totes les formalitats, donchs, que-s compliren dés aquest moment, y les circumstancies del viatge emprès per En Muntaner són l'obgécte del segon fét que havèm promès descriure, fent-ho no més que en estracte, a major brevitat, emperò recomanant, ab tót, la lectura de la descripció original en la crònica, plena d'una sabor inimitable, respirant tot élla la senzillesa més poètica, y vessant de sentiments los mès purs y tendres. De bell començament, cridà l'Infant En Oton de Monells, tenint lo seu fill la guarda del castéll de aquest nom, y li comaná com adavançant la recompensa per la favor, que fés donació del dit castéll a En Muntaner, y li juras, com a homenatge, que d'aquí-avant lo tenía per éll. Aquell metéix díe passà lo tendre infant, qui comptava ja coranta jórns, a mans y podèr del encarregat, estenent-se-n escriptura formal: noliejà En Muntaner una nau de Barcelona, qui estáva a Palerm al comanament d'En P. Desmunt per que anas a Catania; aplegà després com una petita córt o servitut fembril per que acompanyas lo nin en son viatge, o sía mi senyora Na Agnès d'Adri, qui éra empordanesa, de rich llinatge, y havía tingut vint-y-dos fills, la nodriça del infant En Ferran, que la reyna de Mallorques havía tramesa al servey del seu fill tan bell punt com sabé que aquest s'éra emmullerat, la dida del novell nat, qui éra de Catania, molt çapada, dues altres nodrices més, a major abundor, les quàls, ab los nins que alletaven, entraren també dins la nau, ab la fí de que, si faltava la úna, estiguéssen les altres dispostes a suplir-la, «essent la meua idea (diu lo Cronista) al fer entrar les dues ab los llurs infantons, que la llét no-s corrompés, ans devíen aquests mamar tots-jórns, fins al moment perentori d'havèr d'élles fretura,» y finalment altres diverses dones lo nom de les quals ignoram. Anaven encare en la nau cent-vint homens d'armes y de paratge, ab varietat d'altres, ɔ y en orde del llur mester axí per la vida com per la de-ɔnsa.

Al bell moment de volèr embarcar lo tendre infantó, En ton de Monells, davant tots aquells cavallers catalans, araonesos y llatins, y dels granats ciutadans qui allà s'éren

aplegats, preguntà, per tres voltes, si conexíen ésser aquell l'infant En Jaume, fill d'En Ferran y Na Elisabet, y responent afermativament donant proves de que-l conexíen, estenent-ne formals escriptures, posà lo nin en braços d'En Muntaner, lo qui isqué de la ciutat, duhent-lo-se-n a la nau, seguit de més de dos milers de persónes. Un colp embarcats, arribà a la nau un porter del rey Frederich qui portava de part d'aquest, dos parells de vestidures de drap d'or per lo senyor infantó, y diversos altres presents.

Lo primer díe d'Agost féren-se a la vela de Catania estant, emperó en la travessía comportaren varietat de contratémps: al tocar a Tràpani, posaren En Muntaner a noves de que hi havía quatre galéres armades dels de Clarença qui volíen apoderar-se del nin, fent, per tant, mester augmentar la gent y l'armament de la nau; passaren després molt de témps, noranta díes, en què ni lo gordador ni les nodrices no isquéren de la nau, y per fí arribant a la illa de Sant-Pére, hi estiguéren vint-y-dos díes, car aplegant-s'hi diferents naus catalanes y genoveses qui devíen fer la vía deçà, sortí la de En Muntaner ab élles ensemps, qui éren vint-y-quatre, podènt axí tenir gran confiança y seguretat; mas, no a gayre, un furiós temporal, set de les dites naus van perdre-s, y les restants, inclusa la qui duya l'infant, corregueren gran perill. «No obstant (continua ací lo lleyal relador del fét) plagué a Déu que lo díe de Tots-Sants prenguéssem terra en Salou, ab la circumstancia de que la mar no-ns trastornà pas un sol moment ne a mi ne al senyor infant, lo qual no isqué dels meus braços, tant com durà la tempestat, ne de nits ne de díe, car devía jo sostenir-lo, per sentir tan fort mareig la dida, que no podía estar asseguda, no menys que les altres fémbres, les quals ne podíen tenir-se en peus ne passejar-se.»

Al arribar a Salôu, l'arquebisbe de Tarragona, qui éra Pére de Roca-bertí, trameté tantes cavalleríes com fóren mester per traslladar la comitiva, que fóu albergada a casa d'un tal Guanesch. De llà, a curtes jornades, anaren dret a Barcelona, y perçò que calía fer-se aquest viatge per terra

fins a Perginyà, va prevenir-se En Muntaner manant construir unes andes, en les quals anaven l'infantó y la dida, cobertes aquelles d'una tela encerada, ab la part de dalt de grana, portant-los una vintena d'homens, per mijà d'unes bandes, penjades al coll. Malgrat semblant previsió y seguretat, semblava que no podía esquivar entrebanchs la tal comitiva, car se mogué una gran tempestat de vént y pluja; emperó, atraversant aquesta, tirà avant lo ferm y curós Muntaner, y si bé féren poch témps a Barcelona, ón lo rey En Jaume acollí dignanament l'infantó, perçò que-l volgué veure, y besà-l y benehi-l, arribaren a Perpinyà vint-y-quatre díes aprés d'ésser exits de Tarragona. Poch abans ja encontraren fra Ramon Ça-Guarda, ab deu cavalcadors que trametía la reyna de Mallorques, y quatre porters reyals, que tantost s'allogaren a costat de les andes séns desemparar-les: calía a-les-hores traversar la ayga del riu Tech tocant al Voló, y atansant-se tots los homens d'aquesta població, los principals se carregaren les andes a coll o a les espatlles y passaren l'infant part dellà lo ríu. No pogué exir a rebre-l lo rey de Mallorques per tal com éra a França, emperò isquéren los prohomens y tots quants cavallers hi havía, y rebent obsequi de per tot arreu, s'encaminà la comitiva al castéll, ón estava la reyna mare d'En Ferran, çò és, l'avia del infantó, y la altra reyna esposa del rey En Sanxo.

Se verificà aquella cerimonia de lliurament ab majors formalitats encare que la de la rebuda, car volgué En Muntaner que hi fós lo lloch-tinent del Rey, lo batlle, lo veguer, los còmols y lo notari, y en presencia de tota la córt y los magnats, aprés de regonèxer l'infantó y de donar per lleyal, bò y lliure lo seu conductor, lliurá En Muntaner lo nin a la avia, y qui-l prengué en braços y-l besà per més de deu vegades, fent lo metéix la seua nora. Tendra en estrém és uesta scena, con la avia, impacient, s'avança, ans de cerimonia de lliurament, a pendre entre sos braços lo ı, y En Muntaner lo hi empatxa fins a havèr-se complit cte formalment y havèr-lo donat per quiti; méntre que, ncat lo cor del qui ja éra pare y podía ésser témps a ve-

nir avi, al veure les llàgrimes de goig que destila la bona senyora, arriba a envejar sa satisfacció y esclama: «Vulla Déu otorgar-nos un goig semblant al que llavors esperimentà mi senyora la reyna, avia séua, al veure lo nin axí bò e graciós, ab cara bella e riallera, *e vestit de drap d'aur, mantell catalesch, e pelot, e un bell batut d'aquell drap metéix, al cap.*

Aturà En Muntaner quinze díes a Perpinyà, durant los quals diu que anava dos colps al díe a veure l'infant, havènt-li près tal tristor y anyorant-lo tant d'ençà que se-n éra separat, que no sabía què-s fés, entant que més témps hi romanguéra si no fós que s'acostava la diada de Nadal (que sèns dupte volía passar-la ab sa familia); y axí prenent de tot-hom comiat, y aprés d'acompanyar al seu poble y casa, prop de Banyoles, la séua companya de viatge, mi senyora Agnès d'Adri, féu la vía de Valencia, ón hi arribà tres díes abans de la mencionada festivitat.

En aquesta ciutat estigué algun témps En Muntaner, ordenant entretant la companyía de gent que tenía de dur-se-n envers la Morea, emperò fóu inútil lo seu treball, primer per haver-se donat orde de suspensió, ab motiu d'havèr-se encarregat l'assoldejament a un altre vingut d'aquell principat, qui ho fóu bé prou malament, y després per havèr-se sabut que l'infant En Ferran s'éra mort a Morea, havènt-se apoderat del pahis, inclusos los Estats d'un altre príncep contrincant qui també va morir-se, lo germà del rey Robert, axí, que lo tendre infantó Jaume (a podèr del qual En Muntaner préga a Déu que tórn tot l'usurpat, y que li dó força y sabèr, en sos vélls cabells blanchs, per ajudar-lo), vingué romandre orfe de pare y mare, sèns esperança de reivindicar los drets d'aquesta, y sols ab la llunyana y eventual d'ésser rey de Mallorques, segóns fós la successió de la dinastía qui l'amparava, com de fét vingué a complir-se, car fóu lo dit infant lo darrer rey mallorquí, nomenat En Jaume III, desbor tat per En Pére *lo Cerimoniós* d'Aragó, y víctima del engin polítich d'aquest, emperò més encare de fluxedad y lleug(resa dels seus antecessors. ¡Quí sap si la orfanesa ón romar gué y les tempestats qui contrastaren lo seu viatge dés d

Catania a Perpinyà, fóren ja un trist presagi de les qui-l circuiríen al ocupar la cadira de Mallorques, de la qual fóu seperat per sémpre més ab tots los seus descendents!

Transmet lo Zurita, la veu dels antichs cronistes, dihent que En Ferran començà a córrer la Morea terra endins, y molt bréument ab favor dels catalans, qui éren senyors del dictat d'Atenes, que conqueri tot lo Principat y-l regí pacíficament, que fóu de doldre la seua mort a aytal edat y en témps que podía augmentar son senyoríu al Llevant, essent senyor d'aquell Principat, per la gran valua de sa persóna, y finalment, que son còs fóu portat a Perpinyà, y sepeliren-lo en lo monestir dels frares Prehicadors d'aquella vila.

A les darreríes del mes de Febrer següent, que lo Zurita compta del any de Nativitat 1316, emperò qui corresponía encare al que seguim de Incarnació 1315, finiren les tréves qui s'éren establertes entre lo rey Robert y En Frederich; y semblava com si aquest esperas la conclusió del compromis per rómpre novament la guerra, car ja en lo Març assetjava lo castell de Castelamare, ón hi havía gent de Robert, un gran exèrcit, que n'éra capità general lo nostre En Bernat de Sarrià. Mala qüestió éra la de Sicilia per aconseguir una pau definitiva entre los prínceps qui la-s disputaven, y no s'obtindría açò fins passat molt de témps, atesa la toçudería del ún y del altre, y vista la disposició d'En Frederich a fer regonèxer lo seu primogènit com a successor en la Coróna de Sicilia, cosa que equivalía a anular los tractats anteriors y a vincular la coróna no en la sanch dels Anjous, sinó en la d'En Pére *lo Gran* y En Mamfret.

No éra desfavorable a aquesta idea, com és de compendre, lo rey En Jaume, y ho esplica poch o molt la favor que dónen a En Frederich alguns d'aquells metéixs cabdills militars qui servíen a En Jaume con estava barallat ab lo seu germà y que havíen jaquit la Sicilia per servir al rey de Aragó, y are tornaven a la illa en defensa del rey Frederich: emperò darrera aquesta observació, que esplica fins a cert punt la política d'En Jaume: no sabèm compendre dues coses qui éren resultats dels seus plans, estimant-nos verita-

blement petits per jutjar de la diplomacia d'aquells témps, La una d'élles és veure que al metéix témps de defensar a En Frederich los Sarrià y los Vall-gornera, catalans, endreçen també los estols anjovins altres compatricis nostres, com En Carroç; y la altra, l'observar que ab tót y manifestar En Jaume desigs de solivificar la pau entre En Robert y En Frederich, no són los camins que proposa lo nostre rey, los més dignes y honests y més confórmes ab la esperança que podía concebre en pro de Sicilia y que més tart descobrí; com veurèm tantost. Tant en açò com en quant à la empresa de Sardenya, arribam a sospitar que En Jaume palanquejava tot estudiant la política del seu gendre Frederich, car axicom lo competidor d'aquest s'amostrava vérament gibelí, probable fóra que son rival se decantas a la part güelfa, per més que fós en aparença. A aytal obgécte y per conëxer l'éfecte d'aquests dos bàndols a Italia, y en los cors dels dos prínceps qui-s disputaven la Sicilia, dés de Tarragona, a 27 de Abril del nou any de Incarnació 1316, trameté d'embaxador En Pére Fernândeç d'Ixar, ab amples podèrs, segóns se-n desprén, per trobar-lo més tart prop del Papa, proposant los referits camins y solicitant-ne la favor de la Santa Seu. Fins a aquella hora éra estada vacant per espay de 27 mesos y mig, y congregant-se després vint-y-tres cardinals a Lió, elegiren en sobirà pontífech lo cardinal Jacòbus, bisbe portuench, natural de Cahors, és a dir, francés, prenent lo nom de Joan XXII, lo qual fóu coronat a 5 de Setémbre.

Noticia per endavant tindría d'aquest nomenament En Jaume, con de Lleyda estant, l'endemà de la elecció, o sía a 6 de Setémbre, trametía ja embaxadors, que fóren En Pons, bisbe de Barcelona, y En Vidal de Vila-nova, al Papa, cuydant (deya) prestar jurament y homenatge per lo regne de Sardenya (1), y per obtenir la pau entre Robert y Frederich, si bé de fét éra, apart d'aquests obgèctes, per aconseguir altres pretensions de què parlarèm tost a la part eclesiàstica.

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 3, de Joan XXII. En élla declara S. S. havér acceptat l'homenatge y jurament de feheltat per los règnes de Sardenya y Córcega.

Ab tót y ésser la proposició féta per En Ixar més favorable als Anjous, perçò que fins ofería que En Frederich fós sol duch de Sicilia, feudatari de Robert, y li retés un tribut, lo nou papa, dotant de millors sentiments y desijant sencerament la conciliació, nomenà dos nuncis séus, que fóren En Felip, óncle del rey Sanxo de Mallorques, y l'abat Latimacench per qué procurassen percaçar nova tréva, y en arribant lo cas, Joan XXII se mostrà més just que no los propris parents dels dos enemichs y que los qui-s deyen interessats en la pau. De fét prestaren los embaxadors d'En Jaume homenatge per lo régne de Sardenya, y havènt-hi alguna dificultat sóbre la concessió del delme dels fruyts eclesiàstichs y lo nomenament del bisbe de Valencia per legat, solicitaren llavors la metéxa concessió per sis anys y lo nomenament de legat per lo bisbe de Barcelona; y al metéix témps la concessió d'una part de béns dels Templers per la fundació de una esglesia particular, y la presentació del infant En Joan, fill d'En Jaume, per arquebisbe de Tarragona, per ésser mort a-les-hores lo qui obtenía aquest càrrech, En Guillèm de Roca-bertí, sóbre lo qual afer parlarèm en altre lloch més propri (1).

Al estiu del any de la Incarnació 1317 durava de ferm la guerra entre Sicilia y Nàpols, y En Jaume estaría en espectativa, no sabènt a quin partit decantar-se, puig li entrà a Robert en cor de proposar al Papa ni més ni menys que cedir la conquésta de Sardenya a En Frederich de Sicilia, dexant axí burlat lo rey d'Aragó; emperò no acceptant aquell, hi intervinguéren per aconseguir la pau representants o embaxadors d'En Jaume (qui nomenà per aquest càrrech En Arnau de Torrelles), de la reyna de Portogal y dels dos prínceps contendents y lo Papa perferí a aquests que passassen a la seua córt, proposant que En Frederich jaquis Reggi e os castélls que possehía a Calabria que romandríen en ter-

(1) Hi hà un breu ón no accedeix lo Papa a la proposta del fill d'En Jaume per arquebisbe de Tarragona, espressant-s'hi los motius ab què s'escusa, y ofeint fer la provisió en un de tres subgéctes que lo Rey nomenas. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 4 de Joan XXII.

cería en podèr del metéix pontífech, manant-los fer noves tréves per tres anys comptadors dés del vinent Nadal, adherint-s'hi l'un y l'altre. Y diuen que en aquesta ocasió, donà l'un dels nuncis una savia resposta al rey En Frederich, per donar-li entenent la necessitat de circumscriures, car senyalant-li l'estret qui separa la Sicilia de Calabria, li digué que no debades havía lo Criador marcat aquells límits, dexant separada la una terra de la altra, axí que quiscun se contemtas ab la seua part, resposta qui tanca una idea moderna, que fóra més eczacta si los vindicadors de nacionalitats no sabéssen agregar y disgregar les illes als continents com millor los hi convingués.

Brollaren en aquesta ocasió algunes questions sóbre l'únich domini o senyoriu oltra-pirenench que restava a la una de les branques procehents de la antiga casa de Barcelona y qui éra entrat a la metéxa en témps d'En Jaume I *lo Conqueridor*, sóbre Mont-peller, que (com ja saben los nostres lectors) éra un feu de la casa de Mallorca, del qual éra senyor sobirà lo rey d'Aragó. Malgrat lo tractat de Corbeil y de tots los tractats y garanties, més d'una vegada s'havíen cercat pretésts per assumir la França aquella darrera engruna de domini dels reys d'ací, y és de presumir que tantes vegades com mudas la successió a Mallorques renaxeríen les pretensions, les escuses y les temptatives.

Havèm vist no fà gayre que, al arribàr En Muntaner a Perpinyà ab lo fiil del infant En Ferran, trobà qne no hi éra lo rey En Sanxo, per èsser tingut d'anar a França, no sabènt nosaltres l'obgécte qui l'obligà a fer aquest viatge, podènt molt bé fer-se que fós lo que anam à indicar. Segóns descriu lo Zurita, ja Felip IV y son fill Lluis *Hutin* havíen ajornat En Sanxo per que comparegués al parlament de París, a regonèxer séns dupte los dits reys com a únichs sobirans en lo domini de Mont-peller, y havènt-ho sabut lo nostre En Jaume, trameté dés de Mont-blanch, ón se trobava, als 6 del mes de Juny del any anterior, uns embaxadors, qui fóren En Guerau de Roca-bertí y lo cavaller aragonès nomenat Martí López de Rueda, a França, per recordar lo dret que tenía y

fer veure los perjudicis que li irrogaven les pretensions de França; mas fóu inútil aquell viatge, per havèr sabut los dits embaxadors al arribar a Giróna, que lo rey Lluis s'éra mort com axí fóu vérament als 15 de Juny del 1316, y per tant se-n tornaren. Dexà Lluis una filla, nomenada Joana, a la qual progectaren donar lo régne de Navarra; emperò romanent la reyna prenyada, van esperar lo part, del qual nasqué un nin, qui morí tantost, y, per tant, en virtut de la lley Sàlica, Felip, nomenat le *Bell* o lo *Generós*, germà de Lluis, qui havía excercit les funcions de regent en aquest entreval, fóu proclamat rey, havènt-lo consagrat l'arquebisbe de Reims lo díe 6 de Janer següent. Ja fós per la temor de que-s repetissen les antigues pretensions, o perçò com de fét les tingués Felip, y atesa la dilació qui mijansà fins a succehir lo nou monarca, troba-s ben esplicada una altra nova que dóna lo metéix Annalista, a sabèr, que en lo mes de Febrer (qui segóns lo nostre compte, correspon encare al any de Incarnació 1316) envià En Jaume una altra embaxada, composta d'En Ferrer de Vila-franca, veguer de Barcelona y del Vallès, y d'En Sanxo Sânxeç Munyoç, jutge de córt, lo qual féu la volta de Paris ab lo metéix obgécte que la anterior. Ab tal motiu, espressa lo Zurita, ignorant-se si-s refereix al rey En Sanxo o al antecessor, que «també havía lo rey de Mallorques permés en aquella baronía algunes coses al rey de França, de ón s'éra perjudicat y s'usurpava lo domini, com éra lo que-n deyen Refort, y dexant correr la moneda dels reys de França y posar-se lo seu nom en los instruments.»

No desconexería lo rey Felip, almenys al primer colp, les rahons d'En Jaume; y axí ho acredita poch o molt lo veure qua als 21 d'Agost següent o sía l'any que comptaven 1317, trameté igualment embaxadors al rey d'Aragó, ab los quals van convenir-se (segóns diu l'Annalista) «que-s sobres-ehis lo procés començat al parlament de Paris, y que fós conegut amigablement per persónes nomenades per lo rey d'Aragó y per lo rey de França.»

Per aquest témps, segóns apar, obtingué En Jaume la nstitució del Orde de Montesa, segóns indicarem al parlar

de la estinció dels Templers, com aytambé la aplicació dels béns d'aquests, als cavallers de Sant-Joan; mas reservam tractar aquest punt a la part eclesiàstica. Donchs per le metéxes rahons qui-ns consellen aquest orde, nos estalviam també donar ací compte de çò que esdevingué en lo mes de Juliol del següent any 1318, con s'erigí en arquebisbat lo bisbat de Çaragoça, comportant axí un cambi en ses diòcesis sufraganies la antiguíssima metròpoli tarragonina (1); subjects l'un y l'altre que fóren resultat, séns dupte, de la primera embaxada que trameté al papa Joan XXII lo rey En Jaume, ab l'obgécte, segóns deya, de retre homenatge per lo régne de Sardenya.

Les darreres tréves que s'éren assentades entre Robert y Frederich duraven y-s manteníen en aparença, pot-ser per consideració al Papa, qui éra la persóna qui major interès tenía en ordenar la pau, y la qui, ab intencions més dreturеres y entegres que tots los seus antecessors, desijava fermament conseguir-ho. Emperò llavors la guerra entre aquells dos prínceps no éra ja la guerra antiga, y los llurs pretésts ho éren ja per una fí més general. Açò que vérament llunyava llavors los dos enemichs éra lo creximent de les parcialitats o bàndols de que éra teyatre Italia, atenyent los llurs eféctes a d'altres moltes nacions, los güelfs y gibelins y si Robert se feya fort en ésser protector y cap dels primers, los actes d'En Frederich acabaríen per fer-lo regonèxer com a capitost dels darrers, y en semblant cas, per poch que minvas, com minvà, la preponderancia d'En Frederich de Austria, gendre d'En Janme, aquest no tindría altre remey que fer reviure en sa niçaga lo gibelisme que éll-metéix rebujà anteriorment.

En les aparences de pau dels dos referits prínceps, anaven, donchs, fent-se més forts y numerosos los bàndols polítichs, y a Toscana y Lombardía y sóbre-tot a la ciutat de Gènova, brollaven contínues discordies, e hi havía tots-jórns batalles y-s feyen confederacions, ab què s'everinaven més y més los coratges y perdía-s tota esperança de pau. No desis-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 14 de Joan XXII.

tía entretant lo Papa de cridar a la seua córt los dos prínceps qui havíen signades tréves, per proposar-los definitives compostes, y En Jaume estava al aguayt per intervenir-hi d'una o altra manéra, ab la fí de que vencéssen quants obstacles poguéssen contrastar la execució dels seus plans (1).

La assentada de Róbert y Frederich a Avinyó devía ésser al primer de Maig del 1318, y ja per endavant En Jaume hi havía tramès, dés de Valencia, als 15 d'Abril, lo seu Maestre Raçional En Pére de Boyl; y sabènt més tart que En Frederich no hi anava de Barcelona estant, envià formals embaxadors, qui fóren En Guerau de Roca-bertí y En Vidal de Vila-nova, del seu Consell, ab instruccions per ajudar a la obtenció de la pau. Arribaren aquests a Avinyó lo 29 de Juliol, y trobaren-se ab que ni En Roca-bertí ni sos representants no hi havíen concorregut, y que los embaxadors d'En Frederich per consemblant rahó se-n éren tornats séns tractar res, passant després a veure En Jaume, entant que los nostres seguiren tractant ab lo Papa. No tinguéren resultat aquests esforços, com no podíen tenir-ne, mancant les parts principals; y per més que esperaren al rey Robert, qui anava aplegant una gran armada, que tot-hom creya que éra per conduhir-lo a Avinyó, lo fét de la cosa fóu anar-se-n ab élla contra la ciutat de Gènova, per desbaratar los gibelins y venjar la mort que aquests donaren a un germà y nebot del metéix Robert: emperò convé mencionar tals disposicions, encare que no fós sinó per fer ressortir la estranyesa d'algunes de les proposicions que-s feyen, que no se-n capeix devegades l'obgécte, per ignorar un hom les mires diplomàtiques o l'egoisme que hi podía havèr en los personatges d'aquell témps. Veja hom si no: méntre que lo Papa ab gran mirament acceptava la proposta dels embaxadors d'En Frederich, que consistía en que donassen a Robert la marca d'Ancona o la Romandiola en compensació de Sicilia, no disminuint-se perçò les réntes de la Esglesia, per comprometre-s aquell a pagar a la metéxa un cens annual de quatre unces: en la nostra córt, y ab aprobació d'En Jau-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 15 de Joan XXII.

me, éra proposat ¡oh meravélla! que hom donas al rey Robert, com si no-res, la Sardenya y Còrcega, les illes qui éren causa de la vagarosa conducta d'En Jaume, y la conquésta de les quals, més o menys tart, devía empendre-s, sóts pena de fer un paper ridícol als ulls de tots quants y havíen intervingut, ja de témps, per donar compliment a aquella empresa. Séns que res no-s resolgué, donchs, los embaxadors d'En Frederich, qui arribaren a Barcelona als 8 d'Agost, se-n tornaren a cap de vuyt díes a la llur terra.

En lo següent any de 1319, produhí son eféçte la disposició testamentaria d'En Armengol d'Urgell, al anular les concessions que havía fétes a alguns qui-s creyen ab dret al llur heretatge y al prevenir que En Alfons, segón fill d'En Jaume, prengués la hereua d'Urgell, Entença y Antillon, per muller. Sía l'esperit de guerra general que anava deplegant-se, sía lo mal exemple del reyalme d'Aragó—a ón los Alagons y Carnels se barallaven regeament per los llurs drets particulars, burlant, com allí ho feyen per costum los richs-homens, la autoritat del Rey e dels seus oficials, tabuxant tot lo pahis y transformant-lo en un exam de malfactors y saltejadors que no dexaven discórrer per los camins públichs ni mercaders ni viadors,—o bé sía vérament la convicció de la injusticia que ab élls s'éra comesa, los referits dret-havènts, qui éren En Ramon Fólch, vescomte de Cardona, ab los seus fills En Ramonet y En Guillèm, En Ramon de Cardona, senyor de Torà, y En Malgalí, comte d'Empuries y vescomte de Bas, prenguéren les armes, fent blanch naturalment de llurs iroses pretensions lo qui s'intitulava comte d'Urgell, qui éra l'infant En Alfons.

Ja havèm vist dés lo començament del seu regnat, que En Jaume éra destre en açò d'apaybegar sedicions de nobles, amparat moltes vegades en la lley que havien féta o procurada los metéixs sediciosos o llurs ascendents, o ab la força con feya mester, y aquesta vegada ho féu aximetéix meravellosament, car al Aragó, amparat en la lley, manà que irremisiblement cessassen los bàndols, y a Catalunya percaçà pau y repos, fent-hi establir tréves per deu jórns entre los

contendents, les quals proposà l'altre germà d'En Alfons, lo infant En Joan, qui fóu elegit per aquest témps en arquebisbe de Toledo, méntre que aquell romanía a Balaguer. Lo plan, sía degut al fill o al pare, fóu sortós, car, aferrant-se lo Rey als Usatges de Barcelona, o sía lley de Catalunya, intimà aximetéix, durant la tréva, als sublevats, que jaquissen la guerra per procehir contra élls, y aquells, temerosos séns dupte dels efectes de la lley e de la força, que són grans efectes con hi ha aquesta unió, cessaren positivament, per regonèxer pot-ser en aytal sahó que lo comte d'Urgell contra lo qual se dreçaven éra lo destinat ab lo témps a ésser lo rey o senyor llur (1); car, com veurèm bentost, començaven llavors a fer-se públiques les intencions del primogénit En Jaume de recollir-se a la vida privada, renunciant lo seu dret a la coróna. Per voluntat o per consell d'altres, lo menys dispost dels nobles sublevats a servar les disposicions del Rey, qui éra En Ramon de Cardona, senyor de Torà, preferí llunyar-se d'aquestes terres y anar a servir a un altre príncep, a Robert de Nàpols, lo protector dels güelfs, lo qui-l féu capità general de la armada y de la part güelfa a Toscana, essent aquest exemple un camí de probable congectura a calcular la causa què, en casos anàlechs o pareguts, pogué portar certs catalans a servir la bánda güelfa.

Una cosa molt notable és d'observar en aquest fét, de la qual podríem gayre-bé deduhir si los Usatges de Catalunya dexaven més en libertat que no lo Fur d'Aragó los nobles qui volíen servir prínceps forasters, méntre que lo Rey no anas a la guerra y no-ls cridas al seu servey per lley feudal, y és que per havèr-se-n anat lo Cardona a servir lo rey de Nàpols, puix que éra català, que s'éra sublevat a Catalunya, y en reclamaciô de proprietats o territoris d'aquest pahis,

(1) Diu lo Monfar que lo vescomte de Cardona desistí de la guerra l'any següent, con l'infant En Alfons fóu jurat primogènit a Çaragoça, acte que tingué loch als 15 de Setémbre: emperò apar-nos que havía d'ésser abans, posat que lo regoneximent feu-se primer a Catalunya, de ón éra natural lo Cardona; y encare aquest y altres harons de la terra los quals havía lo Rey convocat a Riudoms, diu lo rey En Pére, en sa Crònica, que suplicaren l'infant En Jaume per que consumas lo seu matrimoni, succés qui és molt anterior a la citada data.

lo Rey li empara les cavalleríes que tenía al Aragó; y com hi hagués dupte sóbre aquesta facultat reyal, consultà En Jaume lo Justicia d'Aragó; qui li respongué ab una lletra o dictamen molt interessant, que copia literalment lo Zurita, ón s'hi regoneix la dita facultat, dihent-li que lo rich-hom qui se-n va séns licencia séua «o sta absent, que con Vós lo volets no-l podets havèr al vostre servey,» pot emprar-li les terres y donar-les a un altre, y reservar-se en profit propri lo diner que açó produhirà, recordant-li al metéix témps ab gran saviesa un altre cas igual en què En Jaume havía regentat los béns d'un noble d'Aragó: «E sapiats que axí emparàrets Vós de la terra del noble En Ferran Lópeç de Luna, con se-n anà de la terra, e donàrets les seues cavalleríes a àltreus.» Porta aquest dictamen la data del 12 de les calendes de Desémbre del 1319.

La resolució del Cardona d'anar-se-n al servey del rey Robert, prenent açò com a greuge que cuydà fer lo dit noble al Rey, nos conferma la idea de que llavors ja no correría prou bé En Jaume ab lo d'Anjou, o més clar, que a-leshores s'éra ja declarat lo nostre rey decidit gibelí, y favoridor del sicilià en son dret; car lo trametre poch abans los seus embaxadors a Avinyó, crehent de que hi faríen també cap los metèixs princeps contendents o aquells qui-ls representaven, los ordonà «què no consentissen que davant lo Papa, ni son colegi, diguéssen cosa alguna en deshonor del rey En Frederich, germà séu, o que no satisfessen, com axí ho faríen per la seua propria persóna,» segóns, ab aquestes metéxes paraules, nos declara lo Zurita.

Per incidencia havèm parlat de la sospita que per ventura sentiríen los nobles sublevats de que l'infant En Alfons témps a venir, hagués d'ésser rey e senyor llur, y per més que açò féu de bon regonèxer tantost en aquest metéix any, convé justificar la presumpció que se-n tindría. A parlar de aquest important fét ab major engrunament, nos valèm de la font més genuina de totes les relacions que tocant al metéix se síen escrites, que és la *Crónica del rey En Pére lo Cerimoniós;* y profitant d'aquesta ocasió per fer a sabér que dés d'are

comptam ab aquesta nova històrica per l'esclariment de la veritat eñ los féts que anirèm descrivint dels quals ocupa lo primer lloch aquell que anam a traure tot-seguit.

Fóu lo dit rey En Pére fill del infant En Alfons, del qual tractam axicóm tost veurèm, y al recomptar aquell famós cronista—lo primer escriptor d'Historia, los trevalls del qual oferexen veritable caràcter històrich a la nostra patria (1),—la manéra com son pare passà a la primogenitura y a la successió dels reyalmes, esplica açó ésser degut per la renuncia que lo verdader primogènit, l'infant En Jaume, féu dels seus drets a la Coróna. La causa d'aquesta volença la çerca lo cronista en féts llunyans, car ésser molt espert l'infant En Jaume en coses de justicia, y havènt fét algunes inquisicions contra algunes persones *generoses* (2), les quals volía ajusticiar, lo pare, escrivint-li espesses cartes de Catalunya estant, li manà que-s desentengués d'aquells processos, y contorbant-se bon xich l'infant ab lo rebuf que li donaven davant los tribunals, li cogué de tal manéra, que ja d'aquí-avant a parèr d'alguns, començà a donar mostres de volèr renunciar lo reyalme. Sabut és lo compromis que hi havía ja de témps de pendre lo dit infant per muller la infanta de Castélla, qui ja de nina feya estada al palau dels nostres reys, y que per lo compliment d'aquest matrimoni s'éren donats castélls en ostatge y altres fermances: axí que, lo rey En Jaume, a fer desistir per ventura de sa volença lo fill, proposà donar compliment al dit matrimoni, y fins donà a entèndre que convenía començar a regir lo primogènit, car ell sentía ja lo pès

(1) Dés del any 1887, en la *España regional* fóu aclarit com aquesta crónica, generalment atribuída al propri monarca, la redactà o continuà En Bernat Dez-Coll. V. reg. 1.959, foli 167 revers, al *Arx. de la Cor. d'Aaragó* N. del T.

(2) No és ací *generós* qualitat moral d'una persona, sinó títol d'una categoría de noblesa, molt coneguda a Catalunya. L'antich llibre vert, ón s'hi inscrivíen los noms de tots los qui componíen lo braç militar de Catalunya, en sa portada, ón hi ha l'escut d'armes de les quatre barres, diu *Sigillum militum generosorum et hominum de paratico Cathalonial.*

Ja l'any anterior havía escrit S. S. al infant amonestant-lo a complir lo matrimoni, pregant-lo al metéix témps que induhis son pare a termenar amigablement ses desavinences ab lo rey de Mallorques, escrivint-ne aximetéix al rey En Jaume. *Arx. de la Cor, d'Aragó,* butlla 33 y 38 de Joan XXII.

dels anys y podría fer-se que, com a descans, se recollis volenter al monestir de Santes-Creus. Emperò, quanta més fermesa amostrava lo pare en volèr que son fill lo succehis, major éra la d'aquest en volèr defugir la coróna y la esposa que li destinaven: e en la dita crònica reyal s'hi reciten diferents aventures d'ésser-se encontrats pare y fill en camins públichs y en altres llunyats paratges, dins o fora de la ciutat, prop de Calamotxa, per lo pla de Cella, y prop de Tortosa, en lo plà de Burriana, en los quals lo fill manifesta sa resolució a jaquir lo món, confermant ensémps aquest plan la nova d'havèr-se trobat en los cofrens de la cambra del infant un hàbit de Prehicadors, de què s'enujà lo Rey granment, tant que lo confessor d'aquell hagué d'escapar, per córrer la veu de que éra éll lo qui l'esperonava a metre-s en lo seu Orde.

Lo Zurita creu que de bell principi tindría l'infant bon esperit y devoció, per constar que ja en 1311, no tenint sinó catorze anys, féu públich jurament de que si li calía en religió sería a la de Sant-Bernat, y adhuc trià la seua sepultura al monestir de Santes-Creus, actes que, per molt primerenchs, nos porten a creure més que éren efécte de inducció d'algun altre amích del infant per l'estil del Prehicador qui fóu tingut de fugir. Emperò prescindint d'esbrinar-ne la causa, aquest acte y los demés succehints que havèm assenyalats, ensémps ab les distraccions y retrahiment que naturalment se dexaríen veure en l'infant, méntre en la córt y en altres actes o cerimonies públiques rauría davant los seus ulls la nuvia que li designaven, són poderoses noves a fer caure en sospita de que aquell príncep no cenyiría jamés la coróna; y puix lo germà prop-vinent éra En Alfons, llavors comte d'Urgell, no-res tindría d'estrany que los nobles sublevats prevehéssen la fí que havíen de tenir les llurs pretensions agreujant un infant qui tèmps a venir calía que fós lo rey llur.

Aplegam, per tant, en aquest punt al any y ocasió corresponents als féts que anam referint. Constret lo rey e pare, disposà que lo casori del primogènit passas en avant, y a

aytal fí aplegà a la vila de Gandesa tota la córt ab molt gran solemnitat: l'infant insistí llavors més que may en lo voler casar-se, y prevehent lo rey lo dany que-n podría pervenir, suplicà lo fill que almenys prengués la infanta nupcialment y ohis missa ab ella, y que no permetés may per may que éll romanguès perjuri, car bé sabía que jurat havía al rey de Castélla posar per obra lo dit matrimoni la hora que-s tractà. Contra sa voluntat accedí l'Infant, y l'arquebisbe de Tarragona En Gimèn de Luna donà sa benedicció al nuvis, y aquets ohiren la misa fins que arribaren a donar la pau, en la qual ocasió En Jaume la prengué, mas no la volguè donar a Na Lionor, cosa que féu per éll lo Rey son pare. No poch escàndel mogué semblant acte, car finida la missa y benedicció, lo rey En Jaume, la infanta, los prelats y cavallers y restants de la córt isquéren fora de la esglesia, anant-se-n quiscú a casa séua, mentre que l'infant, llunyantse de la comitiva, partí tot sol vers lo lloch del Lledó (1), dexant tot-hom envergonyit y confós.

Més avant essent anat lo Rey al camp de Tarragona, tingué lloch a Riudoms la congregació de Barons ensémps ab lo vescomte de Cardona, de què s'és parlat en una nota anterior, y havènt de nou suplicat lo Rey lo seu fill que complis per còpula carnal lo matrimoni, y pregant-lo-y aximetéix, los dits nobles, si bé aquests, diu lo Cronista «no-ls sabía gayre gréu que renuncias, car lo dit infant regía ab bé prou rigor e ells lo temíen molt,»—cosa que fins a cert punt pot-ser enalteix ans bé que no rebaxa lo caràcter del Infant,—insistí aquest novament en no volèr acceptar la muler ni la coróna, per més ofertes que lo pare li féu, lo qui desenganyat ja a-les-hores y vehent que son fill no volía mu-

(1) En la traducció de la Crònica d'En Pére IV, que publicarem en 1850, aclarirem ja aquesta paraula o nom geográfich que s'éra confosa en alguna historia ón s'hi llig que la comitiva se-n éra anada al lloch d'Ezledó; *Desleds* no és sinó *des,* contracció de l'antich *de ce* y equivalènt a *del,* ajustat al nom *Ledò,* çò és, lo nom Lledó, escrit com s'escrivíen antigament tots los qui tenien la inicial *ll,* per la qual no feyen ús sinó de la *l* (lum, lamp, loch), y l'accent a la *o* final, de què-s prescindía en los antichs còdechs y adhuc en les primeres impressions. Lo metéix Zurita, a un altre punt, parlant d'aquest poble lo nomena Lladon.

dar de coratge, manà llevar escriptures testimonials d'aytals féts, se traslladà ab tota la córt de Riudoms a Tarragona, ón hi féu lo dit infant formal renuncia, prenent tot-seguit l'hàbit del Hospital (1), lo qual orde fóu en més estimat ab l'obgécte de que pogués ésser tantost profés, avantatge o desavantatge que no oferíen los altres ordens: y en la metéxa ocasió los prelats, barons y endemés qui allà estaven congregats regoneguéren per futur rey l'infant En Alfons, per que ho fós tantost aprés obte del rey En Jaume, lo qui en senyal del dit regoneximent manà que tots besassen la mà a En Alfons; y previnguts al punt segells reyals que portaren de Barcelona, li-n féren donació, y jaquint los comtals, s'intitulà ja d'aquí-avant, «l'Infant En Alfons primogènit del molt alt senyor rey d'Aragó, procurador general del metéix y comte d'Urgell.» Aprés d'algun témps, traslladant-se En Jaume a Çaragoça, convocà a córts generals, davant les quals esplicà çò que éra esdevingut, y proposant allà açò metéix que proposat havía a Tarragona, fóu jurat l'infant En Alfons per rey e successor per los aragonesos, y en conseqüencia, romangué assegurada sa successió ja sóts lo caràcter de comte de Barcelona, ja sóts lo de rey e senyor de tots los Estats del seu pare.

Afig lo Zurita encare algunes minucies atractívols sóbre l'acte de renuncia, dihent que, per tant, convocà lo Rey córts generals a Catalunya, que s'aplegaren, als 22 de Desémbre del dit any 1319, al monestir de Frares menors, que la professió la féu l'Infant a la capella de Santa-Catarina, estant presents, méntre colíen la missa, lo Prior de Catalunya y En Jofre de Roca-bertí comanador de la Espluga de Francolí, En Arnau de Soler comanador d'Aliaga, En Guillèm Rabaça comanador d'Ull-de-cona y de Torrent, fra Bernat abat de Benifaçà, En Blasch Maça de Verga, En Pére

(1) No més que per simple curositat, y a fer veure quant fantasiós havía d'ésser l'infant En Jaume, citarèm ací un breu per lo qual se néga lo Papa a la solicitut que li havía dreçada lo dit Infant, demanant-li que li permetés portar l'hàbit d'una color honesta, emperó diferent dels altres qui éren negres.

Arxiu de la Coróna d'Aragó, butlla 49 d'En Joan XXII.

Pomar, En Vidal de Vila-nova, En Gonçal García, En Artal d'Azlor, En Martí Lópeç de Rueda, En Pére Boyl y altres cavallers del concell del Rey: que fra Bernat de Soler, facultat per lo Maestre del Orde del Hospital, fóu lo qui donà l'hàbit al Infant, lo qual devía estar sóts la seua cura per encàrrech del rey En Jaume, emperò que no gayres mesos després volgué passar l'Infant al Orde de Montesa, lo primer maestre del qual éra mort en aquella ocasió, y calent-ne elegir un altre novament, volgué lo Rey que aquesta volta se reservas la elecció a la Santa Seu, séns dupte per que fós nomenat un varó respectable y d'autoritat, qui pogués vetllar y curar també del Infant, axicom en lo del Hospital feya-u Bernat de Soler; y tingué tan bella reexida lo progécte, que resultà nomenat lo metéix Soler, passant, per consegüent, d'aquest Orde, que no éra comanador, a ésser Maestre de Montesa.

Semblants esforços del rey En Jaume a la cura del fill qui s'éra emancipat y que havía renunciat a tota honor y goig mundanal, seríen prou a fer sospitar, con altra nova no-n tinguéssem, si és cert açò que lo metéix annalista recompta del dit infant, a sabèr, «que ans paregué haver dexat la dignitat que tenía y la que esperava tenir com una pesada y fexuga càrrega, per que ab més libertat se pogués aplicar a tota mena de vicis.... car sa vida fóu molt dissoluta y profana y d'home fort deshonest y de vils y baixs pensaments, séns que hi bastas ninguna correcció del Rey, pare séu, ni dels seus superiors a sofrenar-lo y llunyar-lo-n, ab unes tals costumes, qui fóren prou alienes, no solament de príncep, mas de cavaller y religiós com ell havía-u volgut ésser;» lo qual, certes, poch s'avé ab aquella vocació que diu lo propri Zurita tenía l'Infant ja als catorze anys, deduhint-ne nosaltres, en suma, que o va sabèr ésser abans un gran hipòcrit, o per dissort hi havía secrétament alguna pertorbació en sa organització, ja en la part moral, ja en la física.

De molt de témps y durant la témporada ón tinguéren lloch los féts sus-are referits, residía com a comte d'Urgell que éra En Alfons, junct ab sa muller Na Teresa, a la ciutat

de Balaguer, comptant a la època en què fóu exalçat a la primogenitura y successiò del reyalme uns vint anys, y uns quinze de matrimoni. En aquest entremig havía percaçat tenir fruyt de successió, car sa muller infantà un nin al qual posaren lo metéix nom del pare, y qui no visqué sinó un o dos anys, essent soterrat al morir dins un dels témples de Balaguer, que segóns Jaume Monfar, gran conexedor de aquell pahis, diu que éra lo de P.P. Dominicans, a la capella de San-Pére Màrtir, dins un sepulcre de marbre a costat del Evangeli. No sabèm si per la ocasió ón nos trobam havía ja sofert aquest sentiment lo futur rey, emperò ab tót que axí fós, adquirí per aquest témps una nova satisfacció, comptant per élla que no sería sa muller exorca, ni s'estingiría la dinastía que ell representava, en sa branca, car Na Teresa estava de bell-nou prenyada y estava en lo setè mes del seu prenyat, con, adavançant-se lo part parí la dita senyora, lo díe 5 de Setèmbre del 1319, un infant set-mesó, axí feble y denarit que les padrines ni los restants qui fóren al naximent cuydaven que pogués viure; entant que, lo rector d'Alcalà de Xivert, qui éra lo capellá de Na Terasa, volgué donar présa a la cerimonia del bateig per temor de que lo nin no-s moris, y va batejar-lo a la propria cambra, servint de pica un renta-mans, essent padrí En Ot de Mont-cada, y pronunciant lo dit clergue, al imporsar-li nom, aquestes paraules:—Posèm a aquest infant lo nom de Pére, per que axí monsenyor Sant Pére la faça viure y li atenya la gracia de Déu; y puix ha d'havér nom Pére; que tinga la bona sort que tinguè son besavi lo rey En Pére!—¡Quí ho diría! aquell esquitx d'home, a força d'escolar dides, car recompta éll me tèix en sa historia que *n'encombrí* set en menys d'un any, anà vigoritzant-se de tal manéra y desplegà tal caràcter y talent ab lo témps, que vingué a ésser un del homens més notables de sa època: fóu aquell nin batejat sóts lo patrocini de San-Pére, lo famós rey En Pére, al qual nomena la Historie *Cerimoniós* y ans bé lo del *Punyalet*, successor de son pare En Alfons al setial d'Aragó, y continuador de la gloriosa dinastía catalana dels comtes-reys.

Convenía no passar ací per alt aquest fét, tant per reclamar-ho l'orde cronològich, com per la relació que té ab altres aveniments qui aniran seguint, sóbre-tót aprés del segon matrimoni del mencionat infant En Jaume ab Na Lionor de Castélla; aquesta senyora estigué per espay d'un any a Tortosa, passat lo qual la se-n dugué lo rey En Jaume a Ateca, ón la lliurà als comissionats castellans; emperò, morta més endavant Na Teresa, muller del infant En Alfons, se maridà de segones nupcies aquest senyor ab la qui devía ésser muller del seu germà En Jaume; y axí tornà la dita infanta castellana a la nostra terra, portant la malastrugança (y açò ho dihèm séns cor de ofendre lo secse ni la memoria d'aquella dama, ni menys lo sol ón nasquéra) que-ns duguéren les reynes vingudes de Castélla a ocupar lo setial d'Aragó, çò que provarèm, sóbre-tót si-ls tocava fer ací paper de marastra, com li tocà fer-lo a Na Lionor, y havíen de lluytar ab fillastres tan entesos y enèrgichs com En Pére, lo denarit infant, nat en aquesta ocasió a Balaguer..

Continuà durant aquest témps la xardorosa lluyta entre güelfs y gibelins, essent Gènova lo fitó ón apuntava uns y altres per fer prompte lo paper d'assetjants com lo d'assetjats, y en l'estiu del any 1320, que fóu con més s'inflamà la rancunia, figurà ja com a almirall de Robert, en la armada qui-s drcçà contra aquella ciutat, lo català Cardona, de què fa poch havèm parlat.

Encare dins aquest metéix any féu-se lo regoneximent que havèm referit del infant En Alfons a Çaragoça, y en aquelles córts d'aragonesos, que s'obriren als 15 del mes de Setémbre, «confermà lo privilegi que lo Rey son pare havía concedit en Tarragona l'ans any sóbre la incorporació y unió dels reyalmes d'Aragó y Valencia y principat de Catalunya, per que d'aquí-avant no-s desmembrassen ni separassen de la Coróna.» Mencionam aquest acte per la importancia política que porta en sí, y noresmenys per ésser molt possible que aytal privilegi hagués donat origen a un costum practicat per avant a Barcelona, al venir ací los reys per primera

vegada a jurar com a comtes, y del qual tindrèm ocasió de parlar més d'un colp.

Mencionarémací també, per correspondre aximetéix al any que havèm començat, una famosa questió de competencia entre l'arquebisbe de Tarragona y lo de Toledo (1), fill del rey En Jaume, resultat en part de les dificultats e intrigues anteriors per la provisió d'aquestes altes dignitats; emperò bé-l reservam, com a més propri, per la part eclesiàstica, a ón pot recórrer lo llegidor, si axí li plau.

La aplicació del infant En Alfons en les coses de govern encoratjaren sobremanéra lo rey En Jaume per activar-la, en aparença esmortida empresa de la conquésta de Sardenya, essent l'únich obstacle qui la embarrancava la continuació de la guerre entre güelfs y gibelins, dirigits per Robert y Frederich, o ans bé la desavinença d'aquests dos prínceps, car la marcada separació que llavors hi havía en aquells dos bàndols, encare donava major esperança al nostre rey, posat que sobrepujaven los gibelins, y tota Sicilia los favorejava ab son sobirà. Contribuí a donar cor a En Jaume la oferta que acabava de fer-li lo jutge d'Arborea, confederat ab Brancaleó d'Oria, d'ajudar-lo a foragitar de la illa los pisans, qui la teníen enjovada, dihent-li que aquella éra la millor ocasió d'empendre la conquésta; éra, donchs, convinent que l'únich qui podía fer-ho, lo Papa, reexis a posar en pau Robert y Frederich, per que aquest lliurement pogués ajudar lo seu germà, y no éra fahedor en atenció a que la Santa Séu s'éra vista en la precisió de posar entredit en la de Sicilia, per havèr-se lo rey apoderat dels fruyts y réndes eclesiàstiques per la guerra.

La súplica que fés llavors En Jaume, més que súplica havía d'ésser quasi eczigencia, car Robert anava apoderant-se dels estats de Toscana y Lombardia, y si anava massa en augment sa puxança, témps a venir calía que fós açò desastròs als descendents del gran rey En Pére, o més clar, calía pro-

(1) A 2 del ídus de Desémbre del any quart del seu pontificat, féu sabèr En Joan XXII al rey En Jaume, la elecció d'En Joan al arquebisbat de Toledo.

Arxiu de la Coróna d'Aragó, butlla 42 de Joan XXII.

bar ja aquesta vegada en sò més gibelí; y axí, trametent dés de Valencia, en los primers díes del mes de Març (durant encare l'any d'Incarnació 1320), En Simó de Bell-lloch al Papa, féu dir a aquest resoltament que procuras posar en pau y concordia los prínceps: altrement, entengués sa Santedat que ell may per may no podría fallir al seu germà Frederich, en tanta necessitat y treball com aquest patía per la guerra, y que l'ajudaría contra lo rey Robert y contra tots los seus valedors de qual-se-volgués estament y condició que fóssen. A la qual embaxada, segóns lo Zurita, respongué lo Papa usant de grans compliments ab lo Rey, dihent que desijava més que tot la pau, «y havía per mor d'açò proposat alguns camins perjudicials a la Esglesia, posant sémpre per davant lo be comú.»

Sabía En Jaume que Robert s'éra desentés d'acceptar les proposicions que éll-metéix li havía d'abans fétes, y no havía volgut renunciar a ésser favoridor de la part güelfa: lo Papa, qui éra varó prudent y no apassionat, y desijava de cor la pau, restava ja advertit, induhint a creure que faría esforços per que lo rey d'Aragó per necessitat no hagués d'intervenir en la guerra general. No mancava, donchs, sinó llançar al coneximent públich la nova de la resolució que ací s'éra presa, activant preparatoris per la conquésta y environar l'infant En Alfons, qui havía de dirigir aquella empresa, del prestigi necessari per donar-li compliment.

Més d'una vegada havèm vist, com si la Providencia ho disposas, que en l'aprohismació d'una gran empresa, se presenta una oportunitat en la qual s'assenyala lo venidor pròs, essent a-les-hores los seus actes preludi o auguri d'aquells que més endavant han d'ésser-li donadors de veritable renom: y axí li-n prengué aquesta vegada a En Alfons, car en lo metéix mes de Març (no sabém si ab anterioritat o posterioritat al díe 25 ón li tocava havèr principi lo nou any de Incarnació 1321), reiterant en les seues pretensions, a mà armada, los burlats ab lo testament del comte Armengol, va oferir-se ample camp al successor d'aquest ón acreditas la

fama que desprès sabé conquerir (1). En Ramon Fólch, vescomte de Cardona, y altres cavallers qui-l favorejaven, ab gent de cavall y de peu, isqueren tocant a Claramunt (y no Claramonte com posa lo Zurita) contra lo veguer de Bagà y contra los de Manresa, damnificant y causant los majors perjudicis als habitants de tota aquella comarca, essent lo principal en aquelles sobergaríes un cavaller nomenat Ramon Tórt, qui possehía lo castéll d'Orpí.

Al tindre-s noticia de semblants malifétes, l'infant En Alfons, per sí o per orde del seu pare, aplegà les osts de Catalunya per anar contra los rebetles: emperò no éra en aquesta ocasió l'infant, aquell minyó casat ab la neboda del comte d'Urgell y hereu obligat d'aquest, considerát com a representant d'una branca secundaria de la familia Reyal, qui havía de llunyar-se de la metéxa per curar del heretatge que li dexas un príncep subaltern. Lo comte d'Urgell qui en aquesta ocasió empunyava les armes per escarmentar los qui li disputaven son dret, éra ja un home fét y pare de familia, éra lo jurat primogènit del rey d'Aragó, lo futur rey, y lo cabdill qui ben aviat éra tingut d'anar a batallar a Sardenya y Còrcega, per agregar aquests nous Estats a la coróna de son pare. Reduhida éra la escola ón anava fer los seus assaigs de capità lo jóve infant, emperò fóren prou a acreditar per élls la fermesa del seu caràcter y la activitat de la seua resolució, abdues calitats qui podíen ésser de gran utilitat al fer-ne aplicació en la vinent conquésta: va ans de tót ab lo seu estol dret al castéll d'Orpí, qui éra defensat per coranta-sis homens ab moltes municions d'armes y forniments; l'assetja, manant destruir ensémps tót lo térme, lo combat fortment ab enginys que als seus obs se-n dugué, y donant-li fermes acomeses, no céssa fins que-l sotsmet, séns accep-

(1) Lo Monfar, historiador d'Urgell, observa que ja en l'any anterior, la comtesa Margarida de Fóix, qui pretenía lo vescomtat d'Ager, féya públicament planys contra lo Rey, sóbre-tót en la córt romana, y que per informar al Papa d'açò que hi havía, trameté a aquella En Jaume En Guerau de Roca-bertí y En Joan Lópeç, ardiaca de Calatayú, per que aclarissen al Pontífech les falsedats que inventava aquella senyora, ab la qual fí li escrigué llargament lo Rey, a 5 de les nones de Maig del 1320.

tar condició alguna de part dels assetjats. Ab quatre díes ne tingué prou per encalçar aquest triumfe, y tost aprés manà derrocar lo castéll per los fonaments, en memoria dels ultratges, deya, que d'éll estant éren-li estat féts o que s'hi éren comesos. Séns perdre témps, s'encaminà tantost als llogars del vescomte, ón no cal duptar-ne que hi hauría fét altretant; mas conexent-ho per ventura son pare, manà-li sobresseure en aquella execució, ordenant que hom procehis contra élls per térmens de justicia, perçò com manifestaren los culpables que volíen estar a dret, cosa que féu lo Rey, diuen, per contemplació de la vescomtesa Na María Alvarez, qui éra germana d'En Joan Alonso d'Haro, senyor dels Cameros. Bò fóu l'assaig y bona lliçó per la anormenada d'En Alfons, y en los primers actes que comet al empendre la armada sa ruta envers Sardenya, se veuran confemades les particulars dots qui-l distingiren ja en la campanya contra lo Cardona y lo castéll d'Orpí.

En lo mes d'Abril vinent alloga lo Zurita lo fét d'una commoció que, diu, esdevingué a Barcelona, entre los juheus de la dita ciutat y los oficials y criats de la reyna Na María, en ocasió ón estava lo Rey absent, «y arribà la gosadía dels juheus a que lo primer díe de Pasca posaren les mans en alguns criats de la reyna, y los maltractaren y féren diferents ultratges: de què se-n tingué per ben injuriada, car no-s feu per los oficials reyals y per la Ciutat la demostració que-s requería, fins que lo Rey manà fer castich molt exemplar en los delinqüents.»

No havèm vist mencionat aquest fét en ninguna obra, emperò no duptam que la nova té un origen encare més cert, que la trauría l'Annalista d'algun document, com no duptam de la possibilitat del fét, per tal com lo fanatisme sémpre crexent del baix poble, feya tots-témps veure en los infortunats juheus, constantment traydors, espíes, metziners y tot allò que fa a atribuir a una raça enemiga y avorrida, contra la qual, ans de finir la centuria, calía que s'hi aferruças lo poble cometent la barbaritat més feresta. Donam-ne comte, no solament per la importancia que té, mas encare

per lligar-lo l'Annalista ab un altre, la mort de la dita reyna Na María, que suposa esdevinguda a Tortosa, ón patí d'una gréu malaltía a les darreríes de Març del 1319, vivint aprés d'açò pochs díes, y essent soterrada al monestir de Frares prehicadors de la dita ciutat, ab l'hàbit d'aquella religió.

Axicom compendrà lo llegidor, mal podía ésser l'avalot dels juheus contra la reyna María en l'Abril del 1321, si per lo metéix mes del 1319, éra ja morta: emperò nos decantam a la fórma de resoldre aquest dupte que tingué lo Feliu de la Penya, com fóu colocar en aquell any y no en lo segón, la mort de la dita senyora, y axí deu ésser, car altrement no haguéra parlat lo Zurita d'aquest fét en l'any ón nos trobam, senyalat com a 1321 en lo marge de sa obra, sinó que l'hauría mencionat abans y en lloch oportú; y d'açò no cal culpar-ne l'historiador, y si solament lo corrector o impressor, qui, al marcar la data en xifres romanes, en compte de colocar lo nómbre hu, aprés de les dues X qui valen per vint (XXI) l'allogà al mig, resultant axí tres anys menys (XIX). No-ns tratindríem en aquesta aclaració, si no vehésssem que la errada d'imprempta s'és propagada entre historiadors y cronologistes, alegant-ho en aquests témps com a nova certa del antich Annalista, y fent morir ans de la hora que li senyalà la Providencia, la pobre reyna Na María de Xipre.

Molt se complicaríen los afers polítichs generals, con malgrat de la préssa que duya En Jaume en tirar avant la empresa de Sardenya, y ací advertim que aparexen en les histories uns féts tocants dels altres, qui no ho són (no més que per la falla d'assumptes intermijans), no convocà les córts ón se-n havía de tractar, fins a la primería del any de Incarnació 1322, per l'estiu del metéix; y fem la observació d'aquest compte perçò com és lo que segueix y marca lo rey En Pére, primer narrador d'aquests féts en sa Crónica, y s'hi són adherits, per necessitat o séns adonar-se-n, fins aquells qui seguexen un altre compte diferent. Abans de la convocatoria d'aquestes córts generals per Giróna (escollint lo rey aytal ciutat segurament al obgécte que tantost dirèm), estava En Jaume a Valencia, y se-n passà a Catalunya al

acostar-se la època senyalada, tenint en cor de congregar tan important assamblea, en primer lloch per sabèr là disposició ón se trobas Catalunya de favorir la ja resolta empresa, y segónament, per aclarir certes sospites que tenía en esguart a En Sanxo de Mallorques, al qual havíen alguns dels seus àulichs francesos donat entenent de que no éra tingut al regoneximent y feu que prestava al rey d'Aragó, per tal que no éra estat voluntaria y si violent y forçada la obligació que havía arrencada del seu antecessor, lo seu germà lo rey En Pére.

Venturós fóu lo resultat d'aquelles córts, car amadora de glories y esplèndida com sémpre Catalunya, oferí per boca dels seus representants, ab gran afició, com diu lo Zurita, quant éra en son podèr de fer per donar venturós compliment a la idea del Rey, que éra lo de tot lo pahis, segóns que-ho donarèm a conèxer al tractar especialment de la progectada conquésta.

Quan al segón obgécte, qui éra molt oportú, y al esclariment del qual tingué molt bona pensada En Jaume en congrégar les corts a Giróna, per ésser ciutat vehina als Estats del rey de Mallorques, tant que aquest podía acórrer bréument dés de Perpinyà, valgué-s ja lo nostre rey ja per endavant d'una manya, l'eféccte de la qual en l'apocat y pacífich coratger d'En Sanxo esquivas ensémps lo perill en què-l posassen los mals concells dels francesos, y a éll la pena de tenirlo de castigar: per son tresorer Pére March, féu-li escriure En Jaume, consellant-li que no seguis lo camí torçut, que los forasters li senyalaven; altrement, lo reptaría de traydor donant-lo per parió o igual al infant En Alfons. Poch li costà al mansuet Rey decidir-se, car trameté tan prést embaxadors séus a En Jaume, con estava encare a Valencia; y essent llur missió pau y concrdia, fins perferiren al nostre rey que concorrería lo llur a les córts de Giróna, com axí ho féu, y ajudaría de tot son podèr al compliment de la gran empresa (1).

(1) Recompta la Crònica del rey En Pére, que al rebre En Sanxo la carta del seu parent, estant-se al castéll de Perpinyá, fóu tant gran l'enuig que pren-

Concloses les córts, passà l'infant En Alfons a Barcelona, per activar los preparatius de la armada, y lo Rey s'estigué a Tarragona, ón s'hi trobava per la fésta de Nadal. En tan assenyalada diada, se verificaren a abdues ciutats dos actes distincts, emperò dels mes solemnes: a aquesta s'emmullerà En Jaume, prenent com a quarta muller Na Elisenda de Mont-cada, filla d'En Pére de Mont-cada, y germana d'aquell Ot o Oton qui fóu padrí del infant En Pére a Balaguer, de ón pot deduir-se que la familia de la nova reyna estava llavors molt unida ab la Reyal, posat que axí intervenien los seus individuus en actes tan íntims e importants com lo del naximent d'un princep: y en la altra, o sía a Barcelona, córt y estatge dels nostres reys, l'infant En Alfons manava traure l'estandart reyal per la conquésta de Sardenya, ab gran solemnitat, com éra costum, segóns diu lo Zurita, en les empreses ón los Reys posaven les llurs persónes, essent açò molt fahedor, per més que lo rey En Pére diu solament en sa Crònica que *parà lo standart*, cosa que-ns apar que equival no més a plantar bandéra per fer assoldejament, y axí ho dóna a entendre, puix no parla de la solemnitat, que fóra un acte distinct y originari del altre.

De Barcelona, partí l'Infant envers l'Aragó, a procurar que les viles y comunitats del reyalme lo servissen, com va conseguir-ho, romanent entre los aragonesos fins a mijan Març vinent; y apaybegant los seus bàndols ab gran reexida, essent esdevingut que a Terol y sos poblets, per esquivar parcialitats, arribaren a suplicar l'Infant que, per la composta de llurs desavinences, més s'estimaven que fóssen elegits catalans, y axí fóren proposats per aytal càrrech dos cavallers del seu concell, ancians, qui per la llur edat no podíen anar a la empresa de Sardenya, a sabèr En Bernat de Juba, En Bernat de Pons y En Guillèm Moliner, ciutada de Lleyda ab altres d'aragonesos.

gué, que no volgué sopar, y tancant-se dins una cambra, passà totes les primeres hores de la nit passejant-se d'un cap al altre, y dihent: «¡Eu hay haut mal consell! ¡eu suy en mal punt nat! ¡eu hay perduda ma terra!»

Possible és açò atés lo caràcter d'En Sanxo, emperó cal tindre present que lo qui ho recompta és lo rey enemich de la casa de Mallorca.

Passà lo Rey de Tarragona a Tortosa, com a punt més avinent, y colocat entre les costes de Catalunya y Valencia, ab l'obgécte de fornir lo necessari per la espedició, y malgrat havèrse assenyalat l'ajustament de tots quant, havíen d'anar-hi per allà mijan Març, perllongant-se lo térme involuntariament, axicom veurèm, posat ja tot quant convenía en orde, profità la diada de la Ascenció per anar-la passar a Lleyda, y estant allà, verificà un acte del qual convé parlar perçò que ajuda a aclarir la successió dels príncеps subalterns de Catalunya. Tot erigint en comtat los territoris qui componíen lo senyoríu de Ribagorça, donà-l en feu al infant En Pére, fill séu—que convé no confóndre-l ab l'altre infant En Pére, fill del infant En Alfons,—segóns los Usatges de Barcelona y constitucions de Catalunya, reservant-se sols que l'infant y los seus successors estiguéssen obligats a retre homenatge y a lliurar al Rey, sémpre que ho volgués, los castélls de Montanyana, Aren, Esfopanyà, Viacamp, Falc y Fontova, en nom de tot lo comtat. Al metéix témps cuydava En Jaume traspassar lo comtat d'Empuries a un altre dels seus fills, car les dues úniques branques d'aquesta familia éren romases menys de successió masclina, recahent per tant lo feu en la Coróna. Representaven les dites branques En Mal-gaulí, qui éra lo comte, mort a-les-hores séns dexar sinó una filla, y una altra filla que dexà En Uch, óncle d'aquell, casat ab Elisabet, filla del rey En Frederich. Se convenía la vídua del comte, per que-s fés la composta, en què li dotassen la filla, y Na Elisabet, vídua d'En Uch, se maridaría en segones esposalles ab l'infant d'Aragó que En Jaume designas, establint-se llavors a favor d'aquests dos esposos lo comtat en nou feu: emperó, segóns apar, no-s dugué a cap lo plan, acabant per separar lo comtat d'Empuries del vescomtat de Bas, qui anaven plegats, y donant lo primer al propri l'infant En Pére, ja comte de Riba-gorça, y lo segón al nomenat llavors Bernardí de Cabrera, lo metéix Bernat prou conegut en lo regnat d'En Pére *lo Cerimoniós*, com un dels homens més notables del seu témps, y endemés per sa injusta y desastrosa mort.

No devèm fer la relació especial de la conquésta de Sardenya séns donar una idea al llegidor de les informalitats que en aquesta ocasió van cometre-s per los personatges principals qui més intervenien en los afers de la política general, entre los quals s'hi deu comptar lo nostre Rey, per més que la posteritat li haja donat nom de *Just*, axicom dels contra-témps que esperimentaren aquells que per dissorts no-ls preveurien, ajudant no poch ni gayre tan impensats aveniments, al resolt y definitiu anament del nostre estol contra Sardenya.

Aplegant la nova d'aytal resolució, o millor dels preparatoris que-s feyen, a ohida de tots los beligerants d'aquell témps, quiscú va prevenir-se a sa manéra, per obtenir benefici o estalviar danys; y estant-ne avisat En Jaume, també per sa part se movía a deturar o privar les pretensions dels altres, com axí ho féu, trametent En Vidal de Vila-nova a Avinyó, al Papa, qui donà-li audiencia als 21 de Janer (qui correspon encare al any de Incarnació 1322, per més que lo Zurita lo compta ja per 1323).

Resultà, donchs, de tan fatal procehir, que los pisans, gibelins, perseguits per les ciutats güelfes, éren desamparats per En Jaume, no més que per éstar aquest convingut ab los arborees, enemichs d'aquells, méntre que les metéxes ciutats güelfes mancaven a llur prometença d'ajudar lo nostre rey en lo fét de Sicilia, per instigació de Robert, y que los propris gibelins pisans recorríen al Papa (qui no podía dexar d'ésser güelf per més bondadós que fós), y li consellaven que manas al rey d'Aragó que desistis de Sardenya, y convertis sa empresa contra Granada. Al metéix témps que En Frederich de Sicilia feya regonèxer lo seu primogènit com a coadjutor en lo govern, y establía la successió en sa familia, burlant axí les esperances de la casa d'Anjou, cosa que no desplauría per cert a En Jaume, y con aquest acabava de declarar que éra tingut de defendre resoltament lo seu germà en tots los seus actes contra Robert, és d'observar ab estranyesa que En Frederich no ajuda contra Sardenya, y que l'embaxador del nostre Rey, per una part s'espréssa

com a güelf llevant mèrits del seu senyor qui volía reprimir la ciutat de Pisa, sémpre enemiga de la Esglesia y cap y recolze de la part gibelina, y per altra part obrava com lo més ferm gibelí, rebujant la proposició del Papa qui li consellava que anas a salvar lo régne d'Armenia, replicant-li en les observacions que li feya sobre la oportunitat y legalitat de la conquésta de Sardenya, y glosant ab gracia les advertencies que li donava sóbre lo clima d'aquella illa, que havía de perjudicar la salut dels catalans, qui no hi estaven féts.

Era causa d'açò la infundada disculpa del Papa, con séns recordar-se del homenatge que li havía retut En Jaume, y malgrat de tots los documents y butlles que alegava l'embaxador per provar que aquell pensament éra degut als papes y no al Rey de bon principi, s'obstinava en dir que En Jaume emprenía aquella conquésta contra son consell y voluntat (1); y esdevenint en aquella sahó que l'embaxador advocas en prò del emperador Frederich, gendre d'En Jaume, qui, com sap lo llegidor, s'inclinava més a la part güelfa, solament perçò que son rival lo de Baviera veya-s ajudat dels gibelins, li respongué lo Papa que no li parlas de tan gran traydor, que havènt-lo ell ajudat y donada favor en los seus afers, oferint que fóra fehel y devot de la Esglesia contra la part gibelina, tenía ses inteligencies ab Matéu Vicecòmit y ab Candela Escala, essent heretges.

Es de sabèr que poch abans, essent tramès a Gènova contra los gibelins En Ramon de Cardona, y no essent prou les forces d'aquest a contrarrestar-les, lo Papa y Robert, convinguts, se valguéren del emperador Frederich, segóns abans referirem, pagaven tals sacrificis lo Papa—desconexent los esforços d'aquell qui, batallant a favor de la Esglesia y de la causa güelfa, havía perdut per un may més la coróna imperial—y Robert, alegant la sospita de que l'infant En Alfons imitaría los seus avis qui publicaven un afer y n'emprenien un altre—ab què aludía a la presa de Sicilia per En Pére *lo Gran*,—y que podènt fer-se que la armada que-s progectava fós per apoderar-se de Gènova, donava co-

Arxiu de la Coróna d'Aragó, butlla 56 d'En Joan XXII.

miat a la gent de guerra de catalans y aragonesos qui voluntariament l'havíen servit, ab los quals se conduhía almenys com a ingrat. Prescindim ací de mencionar altres personatges de llinatge menys enlayrat, com lo comte de Donoràtich, los quals, no essent gibelins, y sols per l'ambició de possehir Estats, con vehéren les complicacions y desenganys d'uns y altres, y coneguéren la ferma resolució d'En Jaume en tirar avant la conquésta, se perferiren en servey del nostre rey, qui no estimà de colp gayre, llurs pretensions y ofertes.

La situació que acabam d'indicar la conexía pregonament lo nostre En Jaume, y ben informat lo seu embaxador, no desistí en proposar davant lo Papa la necessitat d'aquella conquésta, malgrat havèr-s'hi entremesa una comissió de cardinals, qui hi accedíen, emperò consellant que-s fés la conquésta no per les armes, sinó per vía de pau, cosa que éra impossible, y darrerament no havent-hi altre remey, féuse un acort entre lo cardinal Napolion, l'embaxador Vidal de Vila-nova y l'arquebisbe d'Arborea, ón s'hi convingué que lo Rey fés donació a En Uch vescomte de Basso y Jutge d'Arborea, del Estat que tenía a Sardenya, per éll y los seus successors lledesmes, ab cens de tres mil florins annuals, per lo qual calía que retés homenatge y sagrament de feheltat per sí o per son procurador, y havía de donar al Rey, vuytanta mil florins d'or del encuny de Florença, séns mencionar ja com calía fer la guerra, lo qual, a parèr nostre, éra dexar lliure En Jaume en los seus plans, y consentir-hi més o menys espréssament lo Papa, de manéra que aquest acte pot estimar-se com la darrera informalitat d'aquest ajust, si ja no fós necessitat imprescindible, puix que la part güelfa restava desbaratada, y fent desplaher a En Jaume de Aragó, podía la Esglesia donar peu a aquest a ajustar-se ab son germà Frederich y entronitzar per sémpre més lo partit gibelí. Darrera aquesta instrucció indispensable del estat dels afers polítichs generals en aquella època, y regoneguda per ella la causa de la decisió d'En Jaume a empendre la conquésta de Sardenya, podèm ja tractar-ne especialment, en tornant a la darrera data demunt citada.

LA CONQUÉSTA DE SARDENYA

MENTRE que anaven avançant los preparatoris pei dur a cap, la empresa tractada a les córts de Girona, y espatxats los afers qui féren anar En Jaume de Tortosa a Lleyda, tornà aquest a la capital, a Barcelona, ón hi activà altres negocis que éren indispensables a la major reexida del seus plans. En tal ocasió féu la darrera temptativa, ineficaç, per conciliar En Robert y En Frederich, que feyen de mal conciliar: ja en lo prop-passat Octubre, estant en la metéxa ciutat, havía provehit que los naturals de Mallorca, Barcelona, Valencia, Tarragona y altres ciutats qui residíen a Pisa o tractaven ab élla, o estaven al seu servey, no poguéssen ésser detinguts ni tabuxats: acort tan prudent com utilós, car de tal fórma no havíen de mancar-li al Rey noves de çò que esdevenía en aquelles parts; y en aquesta ocasió li resultava igual avantatge tocant a Gènova, per havèr tramés a aquexa ciutat quatre comissionats, qui éren En Francès o Francesch de Mont-soriu, En Berenguer de Mont-pahó, En Bernat de Renat y En Guillèm d'Azlor, los qui compartits entre la capital y sos burchs, posaven a noves de tot quant aparellaven

genovesos y pisans, de les forces que teníen y de les que podíen esperar.

Durant la metèxa estada del Rey a Barcelona, fóu con En Vidal de Vila-nova partí vers Avinyó, ab l'obgécte que abans s'és declarat, y d'allà estant també oferí En Jaume al Jutge d'Arborea confermació del Estat antich que tinguéren los seus predecessors, ab prometença d'altres mercès y de gratificació a quants hi ajudassen; entenent-se al metéix témps En Jaume ab En Brancaleó d'Oria y En Bernabé fill séu, als quals havía donat en feu los llochs y terres que teníen a la illa, constituint-se per tant aquests en avançades guaytes, per acórrer a témps ab los séus tan bell punt com tinguéssen noticia de que l'Infant ab sa armada feya-s endret allà a la vela.

Com-se-vulla que no haguéren de venir les dóbles d'or tants colps ofertes per les ciutats güelfes, y no havía de percebre de prompte En Jaume les que ab lo témps devía satisfer lo Jutge d'Arborea, segóns lo contracte fét a Avinyó per lo nostre embaxador: per més que-s mostraren esplèndides les ciutats y generosos los particulars en les ofertes fétes per lo compliment de la gran empresa qui interessava indistinctament a tots los Estats de la Coróna, freturava d'algunes quantitats En Jaume, séns la qual percepció perentoria no podía aparellar-se ni portar a sencer compliment certes particularitats de la espedició. Per tant, va recórrer a la venda d'algunes réntes y proprietats, al qual obgécte, séns dupte romangué a Tarragona una temporada y se-n anà Lleyda, car al arquebisbe de Tarragona tractà de vendre-li la baronía de Entença, y al arquebisbe de Çaragoça tota la honor de Valderobles y de Juslibol, que lo propri arquebisbe y la esglesia de Çaragoça teníen en feu, la franquesa de la feheltat que lo Rey tenía al lloch d'Albalat del Bisbe, lo monedatge de Çaragoça y altres diferents coses corresponents a la Coróna, axí d'Aragó y Valencia, com a Catalunya. A aytals quantitats és d'afegir la de quinze mil escuts que donà la ciutat de Barcelona, y la valua d'un altre donatiu fét por la metéxa ciutat, a sabèr, de tot lo blat que fés mester per lo bescuyt

de la armada, segóns consta en l'arxiu municipal d'aquella, y de més a més cent-vint mil sous jaquesos ab que-s perferireu Terol y los seus llogars con hi anà a apaybegar-los l'infant En Alfons.

Oltra les ofertes pecuniaries, qui seríen moltes més, per més que al present les ignoram, altres n'hi hagué per les quals pogué estalviar En Jaume grans quantitats y augmentar sobremanéra la importancia de la armada. Lo rey En Sanxo (y no En Jaume com lo va errar lo Feliu) oferí valdreli ab vint galéres armades, per quatre mesos al seu sou; Barcelona ab totes ses galéres, naus y les barques dels particulars; Tortosa ab dues galéres y gran nómbre de soldats a ses messions; Tarragona, Valencia y Mallorca ab altres ciutats y viles, acorreguéren ab llurs vaxells a ajudar lo transport de cavalls, trabuchs, arnesos y altres ormeigs de batre: los eclesiàstichs proporcionaren també vassalls e hisendes, y los nobles, per fí, van contendre ab decisió, tal com veurèm al parlar dels qui, segóns consta, anaren en la armada.

Lo nómbre de vaxells de què aquesta se componía apar incert si acomparam les de diverses obres qui tracten d'aquesta empresa; emperò és solament eféete de mala interpretació de çò que diu la crònica del rey En Pére (al qual convé seguir ab preferencia), d'error en la fórma de comptar, o de confusió d'aquesta empresa ab altres de més o menys immediates, y fins pot-ser ab una empresa imaginaria de què-ns dóna compte un autor respectable (1). Ja en lo mes de Maig, En Jaume, dés de Barcelona a Oristà, a requèsta del Jutge d'Arborea, tres coques en les quals anaven En Dalmau ves-

(1) Lo Moncada, qui parfrasejà lo Muntaner, traduheix fehelment la nova que aquest dóna, de que al morir lo governador qui tenía la companyía de catalans al ducat d'Atenes, trameté en lloch séu lo rey Frederich lo seu fill l'infant En Alfons-Frederich, qui's nodría a Catalunya a costat del seu oncle, lo rey d'Aragó, y a semblant fí se-n dugué lo dit infant de la nostra terra corresponent companyía de cavallers, fills de cavallers y altra gent, y passant després a Sicilia li donà lo pare molt bona provisió y va trametre-l ab deu galéres a la companyía, de manéra que aquestes galères són sicilianes y no catalanes y exides dels ports de Sicilia. Lo Capmany, no obstant, coloca aquesta armada entre les nostres, y fa que isca del port de Barcelona l'any 1322, no essent açó cert.

comte de Roca-ber-tí, En Guerau de Roca-bertí, En Bernat de Castellet, En Huguet de Santa-Pau, los quals amenaven cent-vuytanta homens de cavall y cert nómbre de pehons. Al propri mes, passà En Alfons de Barcelona a Port-fangós ab vint galéres y una altra flota de naus, coques y altres vaxells: mas aquesta no éra la veritable armada, sinó una part de la metéxa, qui-s dirigía al punt ón aquesta havía-s de formar, aprés que estiguéssen allà congregats tots los reforços qui vinguéssen dels demés punts, com axí hi anaren fent cap vint galéres armades de Valencia, y les altres vint de Mallorca ab llur almirall N'Uch de Totx. Axí, donchs, no devèm comptar sinó lo conjunct al exir tota la armada de Port-fangós, qui-s compon, segóns la Crònica reyal, de sexanta galéres, la coca dita Santa-Eularia, propria dels ciutadans de Barcelona En Bernat y En Arnau Ballester, ón hi anava la infanta Na Teresa, catorze naus y altres bastiments de menor port, «venint a formar entre tót com unes tres-centes veles.»

No consta especificat quina sort de gents de guerra anaven a la armada, ab tot que és de suposar per çò que n'havèm vist en cassos anàlechs, ni menys lo nómbre, podènt tan solament deduhir-se proporcionalment per lo de cavallers principals qui s'embarcaren en companyía del infant. Dóna-n una immensa llista lo Zurita, y la componen d'Aragó dótze richs-homens y coranta-dos cavallers, de Valencia dos richs-homens y trenta cavallers, entre los quals sols n'hi hà vuyt qui no síen de cognom y llinatge català, tant que en aquell témps poden bé ésser dits catalans del régne de Valencia, y finalment de Catalunya hi van vint varons, a sabèr, En Dalmau vescomte de Roca-bertí, En Guerau de Roca-bertí son óncle, En Guillèm d'Anglesola y En Berenguer Arnau d'Anglesola, En Amorós de Ribelles y En Ramon de Ribelles, En Bertran de Castellet, En Guillèm de Cervelló y En Guillemet de Cervelló, En Berenguer Arnau de Cervelló, En Ramon Berenguer de Cervelló, En Pére de Queralt y En Guillèm de Queralt, En Dalmau de Castéllnou, En Ramon de Cardona, En Bernardí de Cabrera, qui

fóu vescomte de Cabrera (lo futur ministre d'En Pére *del Punyalet)*, En Ramon Alemany, En Gilabert de Centelles, En Uch de Sancta-pau, y Galceran de Sancta-pau, y coranta-tres cavallers, coneguts, car consta que n'hi anaren molts més, essent llurs noms En Ferrer d'Abella, En Tomas Çacosta, En Jaume de Péra-Mola, En Guillèm de Clariana, En Francesch de Mont-buy, En Dalmau de Timor, En Galceran de Castéll-véll, En Berenguer de Copons, En Guillèm de Cervera, En Berenguer de Mascasata, En Armengol de Pruylans, En Jofre Guerau, En Guillèm Moliner y En Ramon Moliner, En Guillèm de Namontaguda, En Gueraų de Clariana, En Berenguer de Puig-vert, En Pére de Mont-pahó, En Huguet de Fluvià, En Berenguer d'Otina, En Bernat Ces-pujades, En Ramon de Perelló, En G. de Boxadors, En Guillèm de Mont-oliu, En Pére de Castéll-véll, En Berenguer de Jorba, En Dalmau de Rajadell, En Pére de Granyana, En Simó de la Marial, En Guillèm Bernat de Rialp, En Bernat d'Anglesola, En Roger de Sant-Vicenç, En Arnau de Torrelles, En Pére de Thous, En Pére d'Hostalrich, En Pére de Mont-pahó, En Guillèm de Foxà, En Arnau de Maurellans, En Pére de Ballestar (Ballescar ?) En Ramon Bernat de Riera, En Ramon Córt y En Pére de Foxà.

No sabèm los noms dels barons y cavallers dels Estats qui componíen la coróna de Mallorques, emperò és de calcular que fóra gran lo nómbre dels qui hi concorreguéren, puix lo llur rey ajudà a la empresa ab vint galéres. Al concloure-s les córts a Giróna, con l'infant En Alfons féu la vía d'Aragó per apaybegar los bàndols, En Jaume, d'acort ab En Sanxo, procurà també posar en pau alguns que n'hi havía al Rosselló, tenint los uns per cabdill En Ramon de Perellós y altres En Guillèm de Canet, y havènt-ho conseguit, aquell, qui éra un dels barons més principals, se perferí tantost a servir lo Rey en la conquésta; y con axí ho feyen los qui estaven ficats en lluytes per sostenir los llurs drets, bé és de creure que tots los restants, desijosos de participar de la gloria dels seus germans de Catalunya, s'hi dexaríen caure tot-seguit.

Figuren a la llista dels valencians, En Jaume Scrivà, y un Ramon de Muntaner, qui tinguéren càrrech de fer gent per la armada en aquell regne, y endemés En Francesch Carroç, qui vingué comanant les vint galéres qui d'allà s'hi enviaren, y qui romangué després com a almirall de tota la armada.

Per bé que s'éra senyalat per l'anada d'aquesta lo mes de Març, calgué perllongar-la fins al 15 d'Abril, y ni encare en aquesta data no pogué ésser, com tantost veurèm. Entretant les secretes inteligencies entre En Jaume y lo Jutge d'Arborea donaren son resultat: s'insurreccionà aquest contra los pisans—y axí diu lo Capmany que la nostra armada éra per ajudar la insurrecció del Jutge d'Arborea, si bé a parèr nostre féu-se la insurrecció per ajudar la armada—; la senyoría de Pisa qui estava al aguayt, hi envià les seues forces marítimes, y llavors, per mijà d'una barca armada, féu dir lo Jutge d'Arborea a En Jaume que éra impossible que retrassas per més témps la nostra armada; mas no podènt aquesta partir de bell moment, acordà lo Rey trametre de prompte algun socórs, y a aytal fí, partiren de Barcelona, lo díe 6 de Maig, tres naus ón hi anava En Dalmau vescomte de Roca-bertí y En Guerau de Roca-bertí son óncle, acompanyats dels richs-homens En Bertran de Castellet y en Uch de Sancta-pau, ab molts altres cavallers, y duhent cent-vuytanta homens de cavall y algunes companyíes d'almogavars, dihent lo Muntaner que los primers éren dos-cents, nómbre molt possible, si agregam als 150 de cavall los *mólts* cavallers qui anaren ab los anomenats, y dos mil dels segóns, nómbre que troba eczagerat lo Zurita per no anar-hi sinó tres naus, no gosant nosaltres censurar-ho, tant que no sapiam la cabuda de les tres embarcacions, y si calculam que trametre-n llavors menor nómbre haguéra estat un trist recórs per lo pobre Jutge qui ja havía romput la lluyta y no veya arribar la hora de veure-s favorejat per los catalans.

Méntre que-s dreçà vers Sardenya aquesta petita avantguarda, se donà ací major préssa als preparatoris d'embarcada. No obstant, lo veritable aplech de tots los bastiments y

de la gent de guerra, no tingué eféte fins al mes de Maig en què se-n anà l'infant En Alfons de Barcelona ab les vint galéres, y comparegueren alhora les dels restants indrets. Estant ja tot aparellat, a Port-fangós, en determinat jórn, lo rey En Jaume en presencia de tots los prelats, barons, richshomens, cavallers y endemés qui devíen seguir en lo dit viatge, pronuncià un lluminós discurs, cuydant donar instruccions al infant En Alfons, recomanant-li alhora la gloria y la honor de la patria y de la dinastía que representava. Tres fóren los consells principals que li donà, y puix són tan notables y solemnes en aquella ocasió, no sabèm estar-nos de reproduhir-los, no sía sinó prenent lo millor de quiscun. Recordant-li, al donar-li lo primer, un privilegi que Déu havía otorgat a la casa Reyal d'Aragó, «lo qual éra botllat ab bótlla d'or, e éra clar e net, e no corromput ne viciat en res, çò és, que la bandera de la casa Reyal d'Aragó (1) null témps fó vençuda ne arrencada de camp»; y axí li consellà y manà-li «que li éra bé mester que lo dit privilegi li tornas e li retés axí bò e sencer com lo-y havía acomanat.» Lo segón consell lo-y donà al recordar-li que aquella conquésta la emprenía sóts lo just títol de la Santa Esglesia, essent de presumir, perçò metéix, que ab lo volèr de Déu aconseguiría victoria, y reduhí-s lo consell a aquestes paraules: «Fill, con serets en la batalla, ferits primer sforçadament e poderosa: o morir o vençre! o vençre o morir! o morir o vençre! (2).» La tercera recomanació o tercer consell fóu que si al entrar en brega algun cavaller mancas, que l'esperas, per ésser esdevingut molts colps que per lo sabèr d'un cavaller guanya hom una batalla, car podría fer-se que casualment aquell qui mancas fós lo qui donaría millor consell per gonyar-la, y aprés per lo menys-preu que li-n pendría no esperant-lo,

(1) Aquesta bandera no és, ni més ni menys, sinó la llistada de groch y vermell, per simbolitzar l'escut de les quatre barres, qui éra l'estandart reyal de aquell témps, conservat com a bandera y armes de Catalunya, per ésser la de la dinastía catalana, tot aximetéix que los Sarts, ans de la constitució del régne de Italia, teníen per divisa la creu de Saboya, qui éra lo distinctiu de la dinastía qui cenyía la coróna de Sardenya.

(2) Crònica de Pére *lo Cerimoniós*, cap. I, nóm. 12.

puix que privaría-l hom de participar del triumfe axicom los altres.

Tras aquest discurs, continua la Crònica, persignà lo Rey lo seu fill, donà-li aprés, de part de Déu, sa gracia y benedicció, y manà que-s verificas la embarcada. Lo Muntaner, entussiasta y partidari d'aquesta empresa, havía escrit per celebrar-la, una composició poètica en lo llenguatge convencional dels trobadors, com feyen generalment los poetes de aquell témps, y en élla hi alternen ab les rauxes poètiques del ardent patrici los frets y pesants consells del home esperimentat, advertint en sa crònica que no podènt ell personalment portar aquella rima al Rey e al Infant de Barcelona, la-y trameté per lo joglar Comí, qui éra ún dels qui millor cantaven.

Transcriu lo dit cronista la referida composició en sa obra, al donar compte de la embarcada a Port-fangós, y ab tal motiu esplica que hi concorregué tres vegades més de gent de la que s'hi esperava, tant que restaven séns embarcar més de vint mil homens, per no cabre en les galéres, tarides y lenys, y que aprés d'acomiadada la familia del Infant de la del senyor Rey, féu vela la armada, y aquest y la reyna tot aquell díe romanguéren contemplant dés de vora mar los vaxells fins que-ls perdéren de vista, y en acabat partiren abdós vers la ciutat de Tortosa y los demés concorrents se-n tornaren quiscú a casa séua.

Apar que ans del jórn senyalat definitivament per la anada s'éra ja esperimentada alguna tempestat, podènt açó ésser una de les causes del retras; emperò al cap y a la fí verificà-s aquella lo díe primer de Juny, segons la Crònica reyal, y lo Zurita diu que fóu lo 30 de Maig, petita diferencia que no val la pena d'aclarir. Encare que la ruta éra cap a Sardenya, apar que-s mogué vent contrari, devent per tant acostar-se la armada a Menorca, essent entrada, lo díe 5 de Juny, al port de Mahó, que fóu també una de les causes d'aturar-s'hi, certa baralla que hi hagué entre aragonesos y catalans, lo qual féu que l'Infant manas penjar cinch homens, que no-ls volgué perdonar en ninguna manéra, per

més que intercediren per élls diferents richs-homens y altres persónes.

Ja advertirem per endavant que durant lo viatge donaría proves l'Infant del caràcter que començà a donar ja a conèxer con la pacificació dels Cardones. Quatre díes estigué a Mahó En Alfons, durant los quals anaren a veure-l En Pére y En Francesch Ça-font, ciutadans de Mallorca, ab una galéra ormejada, per seguir la armada, com axí ho féren; y va rebre noves dels reforços que enviava Pisa a Sardenya, per què resolgué l'Infant traslladar-se a la galéra Santa Eularia, ab l'obgécte d'acuytar-se ab les demés y arribar ben prést a la illa. Per ventura llavors regonexería la cabdill de la armada lo fundat consell que li donava lo Muntaner en sa rima, de que hi anassen vint galéres lleugeres, cosa que no féu, segons deplora lo referit poeta.

Lo díe 9 de Juny tornà partir de Mahó la armada, y lo 13 arribà al cap de S. March, prop d'Oristà. Diu lo Crònica que al aplegar l'Infant, va sabér per lo Jutge d'Arborea (y açó prova més o menys que l'isqué a rebre) que lo vescomte de Roca-bertí ab los que tramès havía anteriorment estaven a un lloch nomenat Quart, a una lleuga del castéll de Càller, ensémps ab un reforç que lo Jutge havía-ls tramès. Aconsellat que anas ab preferencia a Palma de Solç (la antiga Sulci), dexà l'Infant un lleny armat en l'indret de ón partía, per avisar totes les embarcacions, axicom anaven aplegant, que seguissin aquell camí, y ab les qui ja allà estaven, partí la d'En Alfons. Envers mija nit començà bufar un fort vént a la Provença, y al passar lo freu (1) que hi hà entre la illa de S. Pére y la Major, donà contra una roca una galéra de Mallorca, ón anava embarcat lo noble En Ramon de Peralta, ocasionant tal encontre la mort a un fill de cavaller y a sis mariners.

Lo díe 14 del metéx mes de Juny entrà lo senyor Infant ab ses galéres, envers lo mig-jórn, al port de Palma de Solç,

(1) No sabèm si en los còdechs originals s'hi llegiría *feu*, com en la crònica d'En Pére IV, emperò crehèm que deu enténdres *freu*, de *fretrum*, estret.

y a hora de véspres ho verificà tot lo restant de la armada. Lo díe 15 atracaren, y après d'haver-se embarcats complertament, vinguéren molts Sarts a retre homenatge al infant en nom de tota la illa. Los pisans havíen introduhit d'amagat alguns reforços a Vila-d'esglesies de Sitger, y axí creguéren convinent fer la primera prova acometent aquesta població, y al eféctc, aprés d'algun díe de repós, hi trameté l'Infant lo noble En Artal de Luna, ab tres-cents homens de cavall, los qui estiguéren esperant davant les muralles tot un díe, y no exint ningú a acceptar lo repte, se-n tornaren. Llavors l'Infant resolgué anar-hi en persóna a posar setge formal, y partint lo 25 de Palma, féu la vía de Vila-d'esglesies, méntre que les embarcacions posaren en terra, en la plana de Canyelles, a deu milles lluny, los queviures, trabuchs y altres aparells de guerra, y aplegant l'estol al lloch del setge lo díe 28, donaren-hi complement distribuint-se la gent per aquest orde: l'Infant ab sa comitiva s'allogá endret la part ón se troba la esglesia de Santa-María de Vall-vert; los nobles En Artal de Luna y En Artal, fill séu, ab altres cavallers d'Aragó fóren colocats a un puig davant la torra Pisana; En Ramon de Peralta ab altres richs-homens y cavallers de Catalunya y Aragó, a un altre puig qui està a la part de ponent de la dita vila; los nobles En Pére de Queralt y En Bernat de Castellet, a una vall enfront la porta de Sant-Antoni, y los nobles En Guillèm d'Anglesola, En Joan Ximèneç d'Urrea y altres cavallers, enfront la porta de Mont-barlau; y per fí, los Sarts tramesos per lo Jutge d'Arborea ocuparen la part de llevant.

Durant lo setge, a 3 del mes de Juliol arribà al campament lo Jutge d'Arborea, ab gran comitiva de trópes sardesques a cavall y a peu, y allà reté homenatge al Infant per tot lo feu que possehía y s'obligà al cens y endemés que tenía promés; y consecutivament, anaren arribant ab obgécte anàlech En Bernabó ab tots los barons d'Oria, los homens de Sàcer, lo marquès de Malespina, y altres representants de poblacions y castélls, llevat d'aquells qui estaven ocupats per los pisans, com éren Càller o Cagliari, Vila-d'esglesies,

lo castéll d'Aygua-freda, lo de Joyosa-guarda, lo d'Erguloso, lo d'Ullastre, lo de Quirra, lo de Patres y Terra-nova.

Fóu primerament donat l'encàrrech als homens de mar que combatessen la vila: segons lo Zurita, se començà als 6 de Juliol: emperò donà mal resultat, tant que en la desféta resultà mal-ferit lo cavaller català En Huguet de Santa-pau: als 20 del metéix mes, diu lo Cronista que encomençà lo combat, y nosaltres crehém que fóu un nou combat per la gent de terra, no de mar; emperò la resistencia fóra viva, con determinaren no combatre més, çó és, acometrer y entrar en batalla ab los de dins qui exiríen de tant-en-tant, car d'aquí-avant s'acordà solament continuar lo setge, trabucant la població ab màquines.

Méntre que-s tenía lo setge, van creure utilòs enviar l'almirall Carroç, ab En Ramon de Peralta y En Bernardí de Cabrera, ab vint galéres, a Pisa, per empatxar reforços, y si bé de fét s'apoderaren del Castéll d'Ullastre y van combatre Terra-nova, no donà gran profit la espedició y se-n tornaren al punt d'ón éren exits, al golf de Càller.

Algun témps duraría lo setge, séns donar resultat, car lo primer acort que-s retrau, va pendre-s per temor al hivern qui s'acostava, y fóu que les galéres que hi havía a les platges de Canyelles carregassen los queviures y passassen al golf de Càller, y que En Guerau de Rocabertí, qui estava ab los séus a Quart, passas a posar setge al castéll de Càller, com va fer-ho, allogant-se al turó proper de Bonayre, que fortificà tot-seguit.

Los contra-témps que d'aquexa hora en avant s'esperimentaren fóren terribles. Aplegà de fét l'hivern, començà a ploure, va corrompre-s lo fanch que hi havía entorn del campament, y ab la infecció del ayre, desenrotllà-s una pestilencia tal, que gran part del estol caygué malalt y-s morí, fent tant de damnatge en los pehons, que tot just si-s trobava qui-ls volgués soterrar, ni menys qui fés la guayta, durant axó tant de témps com se tingué lo setge, y, afig la Crònica reyal, al metéix Infant no-l jaquí la fébra méntre que estigué a Sardenya; y emmalaltí encare la Infanta, y moriren totes

ses donzelles, llevat d'úna, per tal que calgué-li pendre per lo seu servey fémbres sardesques y d'altres nacions, podènt bé calcular que morí en lo dit setge la meytat de la gent que hi havía, séns restar-ne ún qui no s'enmalaltis. En mig d'aytals estretors, vint galéres dels pisans arribaren a la platja de Canyelles y cremaren tots los queviures que hi havía de prevenció, desastre que s'atribuí a negligencia del almirall, tant que, per aquella cosa, lo Rey arribà proposar a En Alfons que-l despatxas, y posas en lloch séu En Guillèm Ramon de Mont-cada, qui estava a Sicilia al servey d'En Frederich; emperò esbrinat lo cas, va trovar-se que ninguna culpa no-n tenía En Carroç, y recobrà aquest la gracia del Infant que pot-ser perduda la havía.

Lo Zurita, qui en aquest punt se guiaría per Villani, diu que aplegaren trenta-cinch galéres de Pisa al Cap, que lo nostre almirall s'aparellà a la batalla, y que les altres, no gosant acometre, se-n tornaren séns podèr socórrer lo castéll: emperò lo llegidor ja conexerà la major probalitat del primer fét sóbre lo segón.

Al calcular la situació ón se trobaven los nostres, admirarà al primer colp veure la inacció dels assetjats, car apar natural que profitassen la ocasió, per desfer-se d'aquells forasters qui volíen traure-ls dels llurs dominis, emperò ja no ho trobarà estrany còn sabrà que si mal se trobaven los assetjants, pijor situació éra la dels assetjats, víctimes del propri contagi, famejants y ab la crexent fetor que espedíen llurs numerosos morts part dedins les muralles.

No desistí perçò l'Infant dels seus plans, tant que ni abandonà lo Reyal, y vestía-s la armadura sémpre que éra necessari, ab tot y la fébra, segóns diu lo Muntaner, y açò té esplicació tant per les altes qualitats qui distingíen aquell cabdill, com per la gran confiança que tenía en la activitat de son pare y senyor, confórme anam a provar.

Tan bell punt com lo Rey fóu separat del seu fill, procurà que aquest no-res li pogués mancar, y aximetéix que potencia alguna no pogués posar obstacle a sa empresa. De prompte ja convocà noves córts a Barcelona, qui s'aplega-

ren per la diada de la Magdalena, séns altre obgécte que suplicar que li donassen consell y ajuda per la prossecució de la conquésta; y conseqüencia d'açò seríen séns dupte los socorsos que tantost anà trametent, sóbre-tót al tindre noves de les malalties y de les baxes del estol, car hi anà primer En Guillèm Aulomar ab algunes naus y ab dos-cents ballesters y cinch-cents remadors, y altrestants soldats pagats per quatre mesos: procurà que lo rey de Mallorques hi trametés per les seues galéres un nou almirall, qui fóu en Guillèm de Toreno (pot-ser Turent) per ésser vingut malalt lo primer qui se-n hi anà (1): féu armar desprès divuyt galéres de rems, per regonèxer que n'hi feyen gran falla a la armada—esmenant axí lo gros defalt de què-s plany en sa obra l'esperimentat patrici Ramon Muntaner, al veure que surt la armada séns lo nómbre de galéres lleugeres que ell consellava en sa rima—: y per fí, dóna orde d'aparellar-se als richs-homens aragonesos don Pére Fernàndeç de Vergua y don Blasco Maza de Vergua, y als catalans En Berenguer d'Anglesola, senyor d'Anglesola, En Bernat Ramon de Ribelles, En Guillèm de Bellera, En Ramon de Cardona, senyor de Torà, y En Arnau d'Erill, per enviar-los ab companyíes de gent dels llochs del Principat de Catalunya, en ajuda del Infant.

Per altra part, seguía En Jaume sa política ambígua, y are més obertament que may, car feya concessions a gibelins y güelfs, y encare que séns efécte, encoratjava les ciutats güelfes d'Italia, afalagant-les ab la idea d'humiliar los pisans, per que l'ajudassen; y per bé que sabía que, pagat d'aquest avantatge, no faría res en contra de la empresa de Robert de Nàpols, per que En Frederich de Sicilia no-l perjudicas ab sa indiferencia, concedía al seu almirall Conrat d'Oria, gran gibelí, abundosos feus qui encare éren per adquirir a

(1) Recompta lo Zurita que lo viç-almirall de la armada mallorquina, qui fóra lo cap principal, con la sortida del almirall, tingué una forta contenda ab lo nostre almirall, arribant al punt d'avalotar-se los mallorquins, fent açò témer que aquests ab llurs galéres se-n tornassen; emperò que l'Infant los apaybegà de manéra que continuaren al seu servey, almenys per aquella hora.

Còrcega, y ab secrét y ab manya, puix que hi establía certes régles, avisava al infant En Alfons que-s consellas ab lo seu oncle, emperò que no ho fés fins a la primavera, y séns entrar en ninguna empresa ab éll, per no fer gelosía a Robert y no agreujar lo Papa (1). Encare més: per millor assegurar les resolucions que degués pendre lo jove Infant, volgué posar al seu costat un home d'esperiencia qui tingués la veu principal en los seus consells, y fóu elegit fra Martí Pérez d'Oros, castellà d'Amposta, que se-n hi anà també ab companyía de cavall y pehons; emperò tingué la dissort d'ésser mort, no gayre aprés d'arribar a la illa, d'un cantell que li gitaren dés d'una bastida, dissort que, segóns la crònica del rey En Pére, esdevingué al punt d'incendiar los queviures a Canyelles.

Justificada està, donchs, la rahó de la constancia que servà l'Infant, y major fóra son esperit al veure refét lo seu estol, y acorralats los habitadors de Vila-d'esglesies, qui arribaren al estrém de tenir que menjar-se cavalls, asens, cans, gats, rates y adhuc hérbes. Axí, que espatxaren los assetjats, dones, vélls y nins, y vehent que l'Infant los feya tornar enrere, fóu-los forçós demanar un térme per capitular, qui finía lo díe 13 de Febrer, y no podènt esperar-lo, reteren-se abans, çò és, lo díe 8 de Febrer (que correspon encare al any de Incarnació 1323), ab pacte de que-ls dexassen anar al castéll de Càller: y convinguts axí, entrà l'Infant a Vila-d'esglesies, emperò éra tanta la carestía de queviures que hi havía, que ni per aquell díe n'hi tingué tan sols, axí que no hi romangué sinó lo témps precís, set díes, durant los quals aparellà lo nou plan de campanya, y ordenà tot quant feya mester per que aquesta tingués venturosa reexida.

En la Crònica Reyal s'hi consigna que durà lo setge de

(1) Es de veure que la táctica d'En Jaume consistía en estar bé ab tot-hom, emperò séns que li calgués agrahir serveys de ningú, car més avant, aprés del setge de Vila-d'esglesies, lo príncep de Tarent féu grans ofertes al Infant, més que en obsequi, per acabar ab los pisans, als quals portava gran avorrició la casa d'Anjou: y fós que ab les ofertes vinguéssen eczigencies, o per altres causes que ignoram, En Alfons no volgué adherir-se a la proposició del seu parent anjoví. Per algun altre exemple, veurèm confermat més avant aquesta metéxa opinió.

Vila-d'esglesies set mesos y deu díes, y que en élls l'Infant comportà grans treballs, axí per rahò de les malaltíes y morts ja mencionades, com d'afronts que li ocasionaren los séus, séns espressar quins éren.

Lo Zurita, qui véu distinctes relacions, refereix alguns féts desagradables, y no duptam que a aquests aludiría En Pére en sa Crònica. L'un d'ells fóu a conseqüencia d'havèr donat lo Jutge d'Arborea al Infant, en ostatge fins a verificar la paga total d'açò que satisfer-li devía de diferents castélls que los Ories, també servidors d'En Alfons, deyen que-ls pertanyíen, originant-se-n ressentiments y planys qui podíen portar molt desastrós resultat, sino que la prudencia del Infant, lo qui, ab tót aténdre als drets d'abdós reclamants, no dexà de primer colp los seus alcayts en los dits castélls, y ho fóren En Ramon de Sentmenat o Gocià—y cal recordar que aquest cavaller sabé defendre ab gran esforç y prohesa aytal fortalesa com li encomenaren, rebujant los pisans qui tantost per llà traspuntaren ab llurs galéres,—En Pére Ortiz de Pisa a Bosa, y En Guillèm de Cancerch a Mont-agut. Lo altre fét tingué lloch al resoldre en aquesta ocasió l'Infant que dexaría a la vila la senyora infanta, ab dos-cents homens de cavall qui la gordassen, mentre que ell aniría ab lo restant del exèrcit a empendre lo setge del castéll de Càller, y en tan crítich pas, los senyors richs-homens (no los pehons, vassalls y endemés gent ínfima) li diguéren que no-l seguiríen, si no-ls feya donar paga; la qual cosa vehent En Alfons, hagué de prometre-ls que no entraría en lo setge fins a tant que-ls hagués satisféts, com no fòs cas de que hi féssen cap gents estranyes y tingués, per tant, de trametre socors als qui ja hi estaven.

Aquest motiu féu que en compte d'anar de dret l'estol a Càller, fós tingut d'aturar per espay de vuyt díes a un lloch nomenat Sèlich, a quatre lleugues lluny del metéix. La promesa condicional abans féta per l'Infant, als richs-homens prova que anava adquirint aquell la previsió que ensenya la esperiencia en los treballs: posà-l a noves lo Jutge d'Arborea de que coranta-tres galéres y altres embarcacions, la ma-

jor part de pisans, éren estades a Terra-nova ab moltes trópes de cavall y pehons y tudeschs y d'altres nacions (fét que lo Zurita confon ab l'anterior de la platja de Canyelles, la hora que fóren cremats los queviures), dels quals éra cap y cabdill lo noble En Mamfret, fill del comte Guiu de Donoràtich (1), cosí germà del Rey, les quals forces se-n havíen dut dos-cents homens a cavall dels que hi havía a Terra-nova (2), sols ab l'obgécte de podèr batre ab major nómbre lo Infant y obligar-lo a llevar lo setge de Càller. Ab rahó tan apremiant, no volguéren mancar a la llur honor los richs-homens, y se-n anaren ab llur senyor vers lo nou setge lo díe 24 del mes de Febrer.

Prompte sabríen les embarcacions enemigues que lo setge no s'éra posat sinó que anava a posar-se, y és natural que s'afanyassen a empatxar-ho, y conexent l'Infant que axí havía d'esdevenir, cregué més encertat començar la lluyta en la mar ans que en terra. Per més que no podía presentar la nostra armada lo nómbre de galéres com de bell començament, car al cap y a la fí les de Mallorques se-n éren tornades, ab tót y les baxes que havía sofertes lo nostre exèrcit, a conseqüencia de la passa de Vila-d'esglesies, per què feya témer que no podríen èsser ben servides les embarcacions, axí de soldats com de remadors, féu En Alfons posar en orde vint galéres, compartí entre élles la seua gent, y ocupant ell la séua, tenint noves, lo díe 25 de Febrer, de que-s trobaren los pisans al cap de Carbona, y prenent aquella ruta, avançà fins al cap de Senealia, davant lo qual aturà-s, colocant-se en orde de batalla. Féren veure que accep-

(1) Lo Zurita observà ja que lo Villani nomena al Mamfret, no fill d'En Guiu (com en la Crònica reyal) mas de Ner, deduhint molt oportunament que fóu fill de Rayner o Ragnieri, lo principal senyor del Comú de Pisa. Lo Muntaner lo nomena comte Ner, tot sech, de qué hauríem de deduhir que era lo metéix Rayner. Prescindim d'aytals duptes, bastant-nos sabér que éra de la familia Donoràtich, y advertint que al cens de Sardenya s'hi troba mencionat de vegades algun Ner, sèns èsser d'aquella familia.

(2) Lo Zurita, ab referencia a la Crònica d'En Pére, diu Tarragona en compte de Terra-nova, emperò bè ès de compendre que no pot èsser sinó una errada d'imprempta.

taven lo combat les galères enemigues, colocant se en igual orde, mas al arribar a dos tréts de ballesta, se deturaren séns gosar tirar avant. En altre ocasió, y de no havèr-hi hagut escassedat de remadors, les nostres haguéren acomès séns dupte, emperò no convenía per aquella hora; y aprés d'esperar, l'endemà matí, que éra lo díe 26, observaren los nostres que l'armada enemiga se-n anava cap a Santa-Magdalena, ón prengué terra, desembarcant tot-seguit los seus cavalls y demés companyíes.

Semblant cambi féu pendre al senyor Infant una altra resolució del tót encertada; manant atracar, féu desembarcar al instant vint-y-cinch cavalls lleugers o genets, als quals encarregà que, séns parar, anassen donant voltes entorn del enemich, per observar los seus moviments, de què anassen a informar-lo cada dues o tres hores, axí de díe com de nits; y avisant-lo a la fí de que l'enemich s'encaminava dret a la vila de Dècim, llà ón de fét arribà lo metéix díe de Carnestoltes, que éra a 28 del referit mes, consultat lo parèr de tots los richs-homens cavallers y restants, qui convinguéren ésser més avantatjós presentar batalla, que no dexar que lo castéll de Càller fós socorregut, ordenà l'estol En Alfons, y confiant més en la justicia de Déu, que no en lo podèr de les companyíes (com diu lo rey En Pére) anà al encontre de les forces contraries, essent açò lo díe 20 de Febrer, que en aquell any éra de traspas y primer díe de coresma, de manèra que l'Infant rebè abans la cendra que tóts som tinguts de rebre.—Al avançar lo senyor Infant ab l'estol, diu la Crònica reyal que ordenà al almirall Carroç que estigués al aguayt ab les galéres, vetllant lo campament, y dexà dins lo castéll (que havèm de creure que fóra lo de Bonayre), al comanament del metéix capitost, uns dos-cents homens a cavall, entra sans e inferms, y la major partida de pehons.

Ans de resoldre En Alfons o de consultar ab los nobles, l'enemich estava a quinze milles de distancia; l'endemà va sabèr qur estava ja més a prop y que ses forces se componíen de mil dos-cents homens a cavall, dos mil ballesters y altra gent de peu, cosa que no volgué revelar de prompte

als qui-l voltaven, y aquell metéix díe, a hora de mija tercia, emprengué la anada l'Infant amenant en sa companyía quatre-cents noranta-quatre homens a cavall, entre armats y alforrats (1) en rocins sardeschs y uns mil pehons, les quais forces compartí en dos cossos, donant lo comanament de la avant-guarda, ón anaven los richs-homens, a un baró de Catalunya, nomenat En Guillèm d'Anglesola, y èll ab lo seu penó y la major part de la cavallería s'encarregà de la rera-guarda, disposant que los pehons se decantassen vers lo punt ón éren los del enemich. Al atravessar lo camí que va de Dècim a Càller, avisaren los genets que anaven a encontrar tantost l'enemich, y crehent, per tant, convinent que los nobles de la davantera ab los cavalls armats apressurassen lo pas, féu-se axí; y descobrint en lo camp vehi nomenat de Lucistana (nom que-l donà aprés a aquesta batalla) les forces enemigues qui éren compartides en tres escodrons o ales; ferí la nostra davantera contra ells: mas tal fóu lo podèr ab què contrastaren la acomesa, que bentost totes les senyeres dels richs-homens fóren derrocades, salvant la d'En Guillém de Cervelló.

Al veure tal contra-témps, no pogué menys de brocar ab impetut la rera-guarda, assegurant-se que aquésta, ab lo senyor Infant al seu cap, quasi vingué a ferir al metéix témps que la avant-guarda. Ni caldrà dir que en aytal punt romanía encesa la batalla, efectuant-se una veritable préssa, y aqui fóu ón l'Infant justificà bé de quin llinatge devallava: son porta-estandart, qui éra lo noble aragonès Joan Ximéneç d'Urrea, per anar solament armat de la lloriga, per tal com

(1) Són tantes les denominacions de cavalls de guerra, en aquells témps, que no-ns atrevim a establir la puntual diferencia que hi hà entre uns y altres, per més que havém consultat lo Ducange y altres autors més moderns qui s'han vist en la precisió d'esplicar devegades al donar a la llum, o al comentar alguna antiga crònica. Crehém, no obstant, que los cavalls *armats* éren los qui anaven tots coberts de ferre, los *genets* o *a lo genetia* éren los lleugers qui no portaven armadures, y los *encobertats* los qui portaven una coberta de tela o cuyr. Los *alforrats* que espressament se mencionen en les nostres cròniques apar que han de ésser càvalls lleugers, qui podíen anar lliurement (d'*alforrer*, afranquit), emperò no-ns atrevim a marcar la diferencia acomparats ab los altres que no éren pesats ni armats, a sabèr, ab los encobertats y genets.

no podía contrastar los colps, y menar un cavall mal enfrenat, se véu en tal estretor que li calgué dexar caure a terra lo dit estandart o senyera. Al adonar-se-n, s'hi aboquen los cavallars enemichs, y ún d'élls sóbre-tot, per apoderar-se de la insignia: los nostres córren aximetéix per destorbar-ho o per recobrar-la, y entre élls ab major interès que ningú, doblant d'esforç, vola al infant En Alfons, lo qui, séns fer cabal dels terribles encontres d'armes que allí ténen lloch, ni en l'encenimenc de la lluyta, no vol consentir que tan grossa taca romanga en lo seu nom y en lo de son llinatge: en la préssa dels esforços que feya, sent caure lo seu còs, car lo seu cavall cau mort, emperò séns esmaya perçò salta del derrocat animal, y a peu, repartint coltellades a tort y a dret s'obre pas y consegueix a la fí per sa mà—ajudant-lo en tan gloriosa empresa lo metéix Joan Ximéneç d'Urrea, En Benet de Boxadors; podènt un hom dir que en aquella prohomenía complía per ventura En Alfons l'encàrrech que li féu son pare a Port-fangós, con digué-li que li feya a mans un privilegi «botllat ab botlla d'or, e que lo-y tornas de la metéxa manéra que lo-y lliurava,» aludint a la bandéra de la casa Reyal d'Aragó, que jamés no éra estat vençuda ni arrencada.

En aquesta ocasió recompta la Crónica que l'enemich ja tenía més de tres-cents homens de cavall morts, y llavors fóra con lo metéix Boxadors prestà son cavall a En Alfons y ajudà-l a muntar, aprés de què, aferrant l'Infant sa espasa Vilardell (1), tornà de bell-nou a la lluyta y de nou començà a ferir ab tal impetut, que arribà encontrar-se enemig dels enemichs, séns qué pogués valdre-li ningun dels seus.

(1) Crehèm util reproduhir ací la nota que posarem a la traducció de la Crònica d'En Père, al parlar d'aquest metéx fét: «Hi há dues tradicions molt pareguda en Catalunya qui s'atribuexen a diferents prous: la un referent a un ferest drach qui destrohía la comarca y al qual doná mort un dels Guifres o En Ramon Berenguer III, ab la espasa de Sant Martí, la metéxa ab què aquest sant partí la seua capa per donar-ne la meytat a un pobre que éra Jesucrist: la altra tocant un monstre qui infectava lo territori de Sant-Celoni, y que esterminá un tal Soler de Vilardell ab una espasa que li doná un ángel, tan ben trempada, que ab élla aconseguí-s partir una penya Tals féts qui estan representats en les gentils mot-

Veus-ací les paraules ab les quals pintà aquest fét lo cronista reyal: «Ellà, semblant a lleó lo bon cavaller, vehent rompuda una llança que portava, e no fent cabal del nómbre de enemichs qui-l environaven, car mólts éren e molts los colps que ab les espases li donaven, per tal que en la gorguera havía rebut dinou coltellades, derrocat al mntéix témps del cavall, gitada per terra, als seus peus, sa propria senyera, posà resolta mà a la espasa, la qual havía nom Vilardell, e sols ab açò començaren a donar-se vençuts los enemichs, e tantost preseren la fuyta.»

Fóu gran la mortalitat que esperimentaren los contraris; entre los que periren al temps de la espasa, y aquells que s'afogaren en l'estany del castéll, ón volgué introduhir-se molta de gent, de manéra que, entre uns altres, cavallers y pehons, vinguéren a morir unes mil y dos-centes persónes, y les restants qui escaparen a la mort, ab gest indignat, propri de gent vençuda, se-n entraren al castéll de Càller, y ab élls lo metéix cabdill qui-ls dirigía, Mamfret de Donoràtich (1), al qual, diu lo Muntaner, ferí per sa propria mà En Alfons, no essent cert açò que recompta lo Villani, de que éra romas mort en la lluyta, car esbrinà lo Zurita que no morí fins després, en lo castéll, a conneqüencia de les moltes ferides que portava; y axí dóna-s a enténdre, perçò que després veurèm, inseguint la Crònica del rey En Pére, a ón solament espréssa que morí de malaltía.

Percaçada la victoria, aplegaren-se tots los cavallers entorn del Infant, y aquest aferrant de nou l'estandart va enlayrar-lo, com cridant tot-hom al seu voltant, per gaudir la

llures que ostenta una de les portes de la catedral de Barcelona, han donat lloch a diverses questions tocant al orígen y significat del drach que en la ciméra portaven los nostres comtes y reys; y noresmenys s'han confóses les dues espases a què-s fa alusió, podènt molt ben ésser que la d'En Vilardell sía la metéxa de Sant Martí, car consta que aytan invicta arma d'En Alfons IV passá als seus decendents per heretatge fins al rey Martí, aprés del qual regnat la adquirí la cofraría del Sant, qui eczistia a la esglesia de Sant Agustí de Barcelona, a qui la demaná la reyna Na María, muller d'En Alfons V, y de la qual no pogué recobrar-la aytal confraría fins aprés mort de la dita senyora.

(1) Ja havèm vist abans qui éra aquest Mamfret y ab quant diferents noms lo nomenen los antichs cronistes.

alegría del triumfe. Sorpresa y esbojarrat escalf havía de infóndre en lo cor dels nostres valents contemplar la figura del heroych príncep, sobressortint en mig del camp, ab la recobrada bandéra y saludant ab vibrant accent la patria vencedora: observaren esbalahits que estava tot colpejat y que éra molta la sanch perduda, especialment d'una ferida que tenía a la cella, prop de la orella dreta; emperò éra prou que éll y la bandéra se fóssen estorts, per entonar plegats mil llahors al Senyor, qui havía-ls donat la victoria. Fét, tan prestament y segóns costum, regoneximent de les companyíes, trobaren qne tan solament s'éren morts sis homens de paratge, entre los quals hi havía En Alemany de Luna (qui diu lo Zurita que éra fill d'En Pére Martíneç de Luna y nebot del arquebisbe de Tarragona), En Fontaner de Binyech, En Gonçalo Sacorbella, un tal Sanahuja y endemés sis pehons. Dels ferits no-n dóna noticia alguna de les obres conegudes a que solèm referir-nos.

Donada la batalla, tornà En Alfons ab son estol al setge de Càller, y allà encontrà l'almirall Carroç qui, ab sa gent de mar, havía comesa al metéix témps una altra prohesa. Hi hà alguna diversitat en la fórma de referir-la distincts autors, y axí preferim cenyir-nos a la propria relació de la crònica d'En Pére, que és d'ón la prenguéren, séns dupte, la major part d'aquells: «Lo senyor Infant féu de nou la volta al setge de Càller, ón fóu rebut ab gran honor y alegría, trobantse ab lo noble En Francesch Carroç, qui ab sa gent de mar havía barrejat la pola (1) e la palliçada, apoderant-se d'uns vaxells que-y havía, e fent penjar tot d'una un dels genets qui, fugint de la batalla, se-n éra anat a Vila-d'esglesies, ón estava la infanta, e havía recomptat com lo senyor Infant éra estat vençut e mort. Al veure sa ost desbaratada, les altres galéres e restants embarcacions dels pisans preséren-se a fugir, llevat de deu qui provaren de introduhir queviures al castéll, mas no-u poguéren conseguir, car tantost lo-y empatxaren.»

(1) *Pola* sería com una riba. Ducange defineix: *ager ad rippam.*

En memoria d'aytan assenyalats triumfes, nos dóna lo Zurita noves de dos monuments que desprès s'alçaren, y fóren una capella que manà construir l'Infant al camp de Lucisterna, sóts invocació de Sant-Jordi, al lloch metéix ón caygué son cavall, y va córrer tan greu perill de mort; y una vila ab son castéll al punt ón estava la fortalesa que ocupaven los nostres sóbre Càller, a la qual donaren o dexaren lo nom de Bonayre.

Resolt En Alfons a empendre ab vigoría lo setge, manà ordenar los enginys, alçar una muralla, y obrir un fossat entorn de la ost, comprenent dins la metéxa esglesia de Sant-Sadurní, y tantost començà a trabucar lo castéll ab incessants tréts, als quals corresponíen los de dins ab iguals gits, per estar també provists d'enginys. Açò y lo tenir los pisans disposta de manéra la exida de la fortificació, que podíen efectuar acomeses menys d'ésser vists—car teníen un camí cobert ab ramatge y estacada e hi mijançava un estany que los altres no podíen dominar séns una gran marrada,—éra causa de contínues escaramuces; car acudint de tots indrets Sarts ab queviures per l'estol del Infant, feyen los de dins acomeses per sobrependre-ls, adonaren-se-n los nostres, y profitaven la ocasió d'escarmentar los agosarats, y axí no reposaven un moment, arreplegant uns y altres bones ferides, con no la mort. No parla la Crònica reyal del Jutge de Arborea, emperò a ell se referirà indirectament ab aquesta nova del adjutori dels Sarts; car diu lo Zurita que no s'ajustà lo Jutge ab l'Infant fins dos díes desprès de començat lo setge, y que no-s trobà a la batalla, per tal com éra anat a recollir tota la gent de la illa per contrastar lo podèr dels enemichs.

A burlar l'enemich y podèr sostenir ab tota seguretat lo setge, donâ durant aquell En Alfons algunes disposicions útils. Ja que teníen los assetjats un camí cobert qui-ls comunicava séns dificultat ab les viles de la curadoría de Nures, donà orde que-n fabricassen un altre d'igual en l'espay que hi havía de la mar al estany, a dues milles de Santa-María Magdalena, en tal paratge, que hi estiguéssen constantment

deu galéres ab vuytanta homens de cavall y cinch-cents pehons, lo qual recurs fóu de gran resultat, car d'aquí-avant no pogué ja passar més ni un home tan solament. De primer, per protegir les conduccions de queviures, havía aximetéix dispost que estiguéssen a la vila de Palma, cent homens a cavall. Manà igualment que enviassen una companyía de cent-cinquanta homens de la metéxa sort a Vila-d'esglesies, per traure-n la senyora infanta Na Teresa y dur-la al castéll de Mont-reyal, que éra del Jutge d'Arborea, car la gornició que hi romangué éra reduhida, y podría ferse que los habitants de la vila féssen algun pacte ab los del castéll de Càller, qui éren en gran nómbre. Aquesta minva de forces del nostre estol no dexà de sabèr-la Mamfret, y envalentonant-se ben segur, tractà de provar fortuna per mijà d'una acomesa ràpida.

Era un dissapte, a mig-díe, en lo mes d'Abril (yací per primera vegada podèm assentar l'any 1324 de la Incarnació), con, aplegant En Mamfret totes les forces que tenía al castéll, axí de cavall com pehons, acometé axí soptosament la ost, que ans arribaren al mur del campament, que los de dins no tinguéssen témps de muntar a cavall. Recompta la Crònica que los de cavall se dirigíen a la porta nomenada del Almirall, y los pehons a la part de baix envers Sant-Sadurní, emperò que al adonar-se de la embestida algun dels de dins, tancaren encontinent la porta y la gordaren fins a tant que poguéren ajustar-se com una vintena de cavallers, d'aquells del senyor Infant, y obrint-la a-les-hores, aplegats allà alguns pehons dels més escollits, feriren en l'enemich, y en un moment lo venceren, aconseguint matar-li en la fuyta y mentre l'anava encalçant més de tres-cents homens de cavall, venint açò a provar que als primers més llests aniríen-s'hi afegint los restants del campament. Moriren en aquesta conténda sols dos cavallers catalans, En Bernardí de Centelles y En Guillèm de Na-Montaguda, y la retréta al castéll dels altres fóu tan vergonyosa com la primera vegada. En prova d'açó, que l'endemà dematí haguéren de demanar tréva los assetjats, per soterrar los morts que teníen, y

un colp otorgada, sepeliren los que poguéren, y ompliren ab los romanents dos pous que taparen després ab terra, per mor de la fetor.

En aquesta ocasió fóu con Mamfret suplicà l'Infant que li permetés tenir una assentada ab éll, recordant-li, per la obtenció d'aquest obgécte, son íntim parentesch: li respongué En Alfons que ab éll no volía veure-s sinó batallant; y no gayre aprés morí En Mamfret, com indicarem, de malaltía. Consigna la Crònica que açò fóu en ocasió que s'incendià lo campament, essent tal lo damnatge que tot se cremà, rebentne mólts per tal, gréu perjudici.

També fóra per aquesta ocasió, con lo Castrucci d'Antelminelis, cap gibelí, qui dominava la senyoría de Luca, aprés de fer proposicions al rey En Jaume contra los pisans, y no obtenint favor alguna, provà de temptar, per mijà d'un secretari o embaxador, l'infant En Alfons, qui diuen que éra obertament gibelí: emperò sía que aquest príncep tingués instruccions de son pare, o que l'un y l'altre coneguéssen les manyes del ambiciós, qui solament pretenía apoderar-se de una altra senyoría, de Pisa, profitant-se de les dissensions que hi havía dins los metéixs partits principals, és ben cert que En Alfons fugí lo còs d'aquell y d'altres tractes, y s'estimà més, a major honra de la nostra patria, que la gloria nos costas sols a nosaltres y fós també esclusivament per nosaltres.

Ans no-s sotsmetés Vila-d'esglesies, y ab les veus que corríen de preparatoris d'armada de part dels pisans, En Jaume havía fet armar divuyt galéres, donant orde per que se-n armassen encare, a gran présssa, set d'altres, de les quals nomenà almirall En Pére de Bell-lloch, manant que-s paras taula de gent de mar a les ciutats de Barcelona y Tortosa. Aximetéix perferí d'anar en ajuda del Infant nous personatges y cavallers de tots los reyalmes de la Coróna, gonyant-se-n alguns ab grans recompenses y gracies, de tots los quals se troben los noms y circumstancies en lo Zurita. Ab tót y la utilitat que prestar poguéssen semblants forces, no isquéren del port de Barcelona fins al 27 de Març, y no

arribaren a Càller fins a les darreríes de Juny, viatge que podríem pendre per molt llarch, si no calculassem que-s deturaríen a Mallorques o en algun altre punt, per rahons que hom ignora, assegurant lo Zurita que-s compouía aquesta nova armada de divuyt galéres, les més lleugeres y millors, quatre llenys y dues naus grosses, molt ben armades, ab altres molts vaxells; que hi anava l'almirall En Pére de Bellloch, per havèr ell armat les dites galéres (lo qual figurá tantost com a segón d'En Carroç), y que en élles s'assenyalà un altre català nomenat Miquel Marquet, «cosa qui fóu en los d'aquest llinatge tan ordinari com si fós per herencia.»

Es de compendre, per çò que acabam d'esplicar, que lo nou reforç arribà ab posterioritat ab féts fins are descrits; emperò la aparició de les noves galéres ab llur corresponent estol y provisions, y la tàctica d'En Alfous en llunyar de sí tractes ab amichs o enemichs qui li éren oferts, aprés dels grossos escarments rebuts per los enemichs de Vila-d'esglesies, a Lucisterna y a Càller, haguéren de inclinar aquests a pensar de distincta manéra: axí que començaren los enemichs d'aquella hora en avant a esmayar y a parlar de capitulacions, y En Felip de Saluci, qui arribà en aquesta ocasió de Sicilia, y qui prevalgué tan prést en lo consell del Infant, no sabèm si mogut per aquest, o per lo rey En Jaume o per lo metéix Comú de Pisa, corregué per avant dels úns als altres per raure a un tracte honrós, tan prompte com los assetjats, o millor la senyoría a la qual ells pertanyíen dongués senyals de voler convenir-se (1). Lo resultat fóu lo més avantatjós que un hom podía esperar per la nostra part, car, axicom veurèm, va conseguir-se a la fí lo domini de Sarde-

(1) Diu lo Capmany que la rapiditat ab qué s'acabà la total reducció de la illa fóu degut en part a la assenyalada victoria naval que lo papelló aragonés havía percaçat al golf de Càller ab trenta-una galéres, coranta barques y set coques manades per l'almirall En Bernat de Boxadors, contra una armada pisana, que restà desordenada y derrotada ab pèrdua de vuyt galéres de les trenta-tres que comptava, y de dinou úxers y gran nómbre de llenys grossos carregats de municions de guerra y bóca. L'almirall dels pisans fóu Gaspàr Doria, genovés, qui havía armat vint galéres seues, y les incorporà a una trentena de Pisa.

nya com s'éra progectat, tenint tantost al servey uns y altres bàndols, y ab la gloria de que los nostres reys comptassen per vassalla y feudataria una nacionalitat o senyoría de Italia, com éra la de Pisa. Perçò convingué, donchs, lo Comú de Pisa, per bóca d'En Bernabé d'Oria, qui portà als embaxadors y síndich d'aquella senyoría, los següents pactes: ans que tót pau y aliança, ab deslliurança per tots los presoners, y facultat als pisans de residir en qual-se-vols Estats de la Coróna d'Aragó; que l'Infant, en nom del Rey, donas en feu perpetual al Comú de Pisa lo castéll de Càller ab son territori, enclós Estampa ab lo port y estany y Vila-nova; que-s reserva-s l'Infant los salines que hi havía tocant de Càller, sí bé donant als pisans una compensació de dos mil lliures d'Aquilis menuts, ab facultat per part dels vehins, de pendre la sal que volguéssen per lo preu acostumat—pensament que lloha lo Zurita, per privar-se, ab aytal reserva, que los pisans fóssen senyors del port y escloguèssen los demés; y per fí, que per rahó del vassallatge en què-s regonexíen los pisans, no deuría enténdre-s que éren tinguts de servir lo Rey, ni de prestar-li ajudá enfora dels térmens del régne de Sardenya, sinó tan solament dedins aquests.

Acordaren-se semblants pactes. aplegats en la ténda del senyor Infant per tots los interessats y qui intervingut havíen an aytal concordia, ab totes les prometenses y renuncies, donant en conseqüencia En Alfons la invastidura del feu al embaxador de Pisa, y prestant lo convinent homenatge de feheltat lo Rayner comte de Dinoràtich, que s'obligà per l'embaxador al compliment de la capitulació, y los alcayts y capitans del castéll, aprés de què s'ordenà fer dona-

Noticia és aquesta mal combinada de les relacions del Villani, Stella y Grancis, y no és altre fét que l'esplicat ja d'En Carroç, essent molt possible que les forces de terra o cavallers armats los comanass En Bernat de Boxadors, lo qual no fóu may almirall, ni figurà en aquesta espedició com a mariner y si solament com a cavaller. Altres referencies fa lo Capmany a autors nostres, emperò inútils per provar sa nova: és la una al Carbonell, qui no meréix ésser tingut com a autoritat en aquesta ocasió, y la altra al Zurita, la obra del qual pot escodrinyar lo lector, per heure lo convenciment de que no-res diu qui corrobor la opinió del Capmany.

ció al Infant dels castélls y fortaleses d'Aygua-freda, Terranova, Quirra, Faba, Oposada, y de Gucoyteli y la vila de Petresa, y altres fortaleses que-s teníen a Sardenya per lo Comú de Pisa, absolent als habitants de qual-se-vulla homenatge, per que obehissen a En Alfons. A ratificar aquesta concordia per part del Comú de Pisa, en presencia dels embaxadors del Infant, fóren tramesos tantost com a comissionats En Bernat de Boxadors y En Guillèm Aulomar, jutge de Córt y del Consell; y axí-s complí rebent aquests del Comú los juraments y homenatges de feheltat, tornant-se-n tot-seguit a Sardenya ab los instruments de la ratificació.

Diu lo Zurita que aquesta pau se concordà als 19 del mes de Juny, y no lo díe que s'assenyala en la Historia del rey En Pére, correcció infundada que no comprenèm còm pogué fer-la lo sciençat Annalista, puix en la dita Historia o Crónica no-res absolutament s'hi menciona de la dita d'aquesta pau, essent la única qne hom hi cita la del 12 de Juliol, en la qual diada lo senyor Infant ab alguns richs-homens y cavallers traslladà la seua senyera al dit castéll, ón hi entrà honoríficament, y tantost fóu pujada y clavada a la torra qui dóna sóbre la porta d'Oristà, havènt-se-n posat aximetéix una altra al cloquer de la esglesia major del propri castéll, y ja d'aquella hora en avant les unes gents entraren en amigança ab les altres y tractaren-se com a germans, podènt tot açò molt ben ésser, per més que la pau se fós concordada lo 19 del mes prop-passat (1).

Per ventura provingué aquesta errada d'haver-se guiat l'Annalista per una altra obra, car refereix que «la metéxa hora en que açò éra tractat en la ténda del Infant, y ans no fermassen la capitulació, lo castéll va retre-s al Infant, y se apoderaren dels séus, y allogá-s l'estandart del Rey a la torra de la Esglesia major per un cavaller d'En Pére de Luna,» y puix va creure-s que l'acte d'apoderar-se (cosa estranya) y

(1) Lo tractat se fermà *in loco ubi consuevit esse assedium vel exercitus domini iufantis in domo videlicet ubi dictus dominus infans morabatur*, entre En Alfons y Bene de Calci, embaxador y síndich de Pisa, a XIII calendes julii M.CCC.XXIII. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 342, foli 241.

l'acte de la concordia se verificaren alhora, al llegir en la Crònica que no hi entrà En Alfons ab los séus fins al 12 de Juliol, ne deduhí que implícitament volía En Pére indicar també ab aquesta data la del altre fét, que, si pogué concloure-s dins la ténda lo 19 de Juny, no estava encare ratificat per lo Comú de Pisa, séns la sanció del qual no s'aventuraría pot-ser En Alfons a entrar, per mirament, ni los de dins no-s propassaríen a fer lo lliurament.

Fós con fós semblant data, lo resultat d'aquesta concordia fóu havèr adquirit en l'espay d'un any un reyalme més, séns que restas un palm de terra que no obehis lo senyoriu del nostre Rey, y açò recaygué en gran reputació dels catalans y aragonesos, especialment per les regions d'Italia, sóbre-tót per la constancia dels conqueridors, qui no amollaren de la llur volença, ab tót y ésser morts en aquella empresa en nombre de dotze mil (1), segóns se córre la veu, çò que fa present lo metéix Villani, séns oblidar-se de la prudencia y consell d'En Alfons. Nova axí grata com éra la de la pau, aprés del triumfe, féu-la saber tantost l'Infant al seu pare y senyor, trametent ací un cavaller català, nomenat Pére de Sant-Climent, qui éra gran privat séu.

Ans no se-n anassen, nomenà En Alfons governador de la illa aquell Felip de Saluci, o de Saluca, qui vingué de Sicilia y privava tant en son concell, dexant a les seues ordens dos-cents homens de cavall y cinch-cents sirvents—lo Muntaner diu tres-cents de cavall, qui, ab los pehons ensémps veníen a formar fins a mil homens;—donà càrrech de tresorers de la illa al honrat En Pére de Lebia y a En A. de Costa, ciutadà de Mallorques; lo castéll de Bonayre, que fóu poblat

(1) A la Crónica d'En Pére s'hi troba una llista dels nobles y barons d'Aragò, Catalunya y Valencia, qui no moriren en la conquésta, y una altra dels qui hi moriren. Tocant a Catalunya s'espréssa que moriren En Dalmau de Castéll-nou, En Guerau de Roca-bertí, En Gilabert de Centélles, En Pére de Quer-alt, En Ramon Berenguer de Cervelló, En Ramon Alemany, En Galceran de Sancta-Pau y En Ramon de Cardóna; y que no moriren En Dalmau vescomte de Roca-bertí, En Guillèm d'Anglesola, En Bernardí de Cabrera, En Berenguer Arnau d'Anglesola, En Guillèm de Quer-alt, En Guillèm de Cervelló, En Ramon de Ribelles y En Uguet de Sancta-Pau.

encare no ab mig any, segóns lo Muntaner, ben amurallat y ab diferents edificis, lo comanà a En Berenguer Carroç, fill del almirall, y emmullerat desprès, segóns lo Zurita, ab Na Teresa Gombal d'Entença, germana de la Infanta (cosa verament singular, per resultar dues germanes del metéix nom), constant que en aquell punt hi havía sis mil homens de guerra; a càrrech d'En Ramon de Set-menat de Tortosa, hosà la ciutat de Sàcer ab bones companyíes de gent de cavall y de peu; y per fí en les restants fortaleses y castélls s'hi dexaren esperts cabdills catalans y aragonesos, qui havíen servit en la conquésta, mantenint-se també fehels per en aquella hora en los llurs feus, los altres qui no éren de la nostra nació, emperò que havíen regonegut y prestat homenatge a En Alfons.

De tot quant fins aci s'és esposat, vé un hom a compendre que los nous reforços enviats per En Jaume al seu fill no tinguéren ocasió d'utilitzar-se, almenys de moment, y axí havèm de creure que lo principal profit de la conquésta lo gaudiríen ans bé los primers qui hi anaren y qui tinguéren la sort de no morir-hi. Ja sabèm que hi éren los catalans en major nombre; emperó sía que als aragonesos los recompensassen altrement, o que permutassen çò que adquiriren, és ben cert que a un Cens ordenat formar anys després, en 1358, ón s'hi troben totes les possessions de la illa y los productes y réndes que donava (1), hi veuríeu escas nombre de noms aragonesos, y en cambi y abunden sobremanera los catalans, inclusos los de Valencia, qui, confórme indicarem poden ben dir-se catalans en aquella centuria; y qual-se-vol se convencerà de la veritat d'aquesta observació no més que apuntèm ací los dits noms personals y de familia, que són Carroç (sémpre escrit Carros), Capéra, Des-coll, Sitges, Sant-Climent, Aulomar, Ladrera, Castéll-Dusens, Arbre, Montpahó, Empuries, Marquet, Stoper, Cassa, Satría, Torrent,

(1) Porta aquest registre, al Arxiu de la Coróna d'Aragó, lo títol de *Compartiment de Sardenya,* y está ja publicat en la *Colección de doc. inéditos* del propri establiment.

Sent-Just, Guomis, Penya-Aguda, Senta-Pau, Cruilles, Montagut, etc., etc.

D'açò-n deduhim que aquella illa, enjovada segles hà per diversos pobles d'Italia, qui parlaríen distincs dialectes vulgars (d'aquells que lo Dant s'entretingué en fer passar per son garbell o Crusca), séns havèr jamés atès de donar a aquell territori una autonomía propria, ni aplicar-li costums qui a éll s'adaptassen esclusivament entrà, per aquesta conquésta, en una restauració del tót catalana; arrelant-s'hi de tal manéra lo catalanisme, axí tocant a idioma, com a costums y demés, que ha durat a travers de segles, malgrat de totes les vicissituts per ón és passat, y viu encare en mig del segle innovador en què vivim.

Referent a la illa de Còrcega, qui ha d'ésser la bessóna inseparable de Sardenya, tantes vegades com caldrà nomenar per avant los Estats de la Mediterrania, qui han de formar part de la confederació catalano-aragonesa, ne tractarèm tantost, en ocasió més propria, per no havèrse res emprès aquesta vegada.

Sóbre la tornada del Infant y del estol tot-just si n'hi hà noves, limitant-se a la següent, que un hom llig a la Crònica Reyal, y que, de segur, ha servit d'exemple per emmontllarla, en distincts térmens, tots los historiadors en llurs respectives obres: «Tal díe com lo divuyt del mes de Juliol del metéix any 1324, partí lo senyor Infant del lloch de Bonayre ab tota sa armada endret Catalunya, e essent aplegat al lloch de Sant-Macari, ordonà en açò que tan prést tornassen embarcar-se los cavallers e altres companyíes. Passats dos jórns emprengué la anada devers Barcelona, e als 2 d'Agost vinent arribà a aquesta ciutat, llà ón fóu rebut per lo senyor rey En Jaume son pare, e los altres qui allà éren, ab tota honor, *Deo gratias*. La causa de venir axí cuytadament lo dessus dit senyor Infant, pare nostre, e de fer los referits pactes, fóu, a dir veritat, per havèr-lo avisat dés d'ací, que lo demunt dit Infant En Pére, germà séu, tractava, si lo nostre pare moría a Sardenya, d'apoderar-se del régne e fer-se rey, per succehir al nostre avi e desheretar-nos a Nós.»

Aquesta fóu la tan celebrada conquésta de Sardenya, inventada per los papas, y tantes vegades sospesa o entrebancada, tolerada ab egoisme per los güelfs, malgrat d'ésser camí per recobrar major força lo gibelinisme, y nou grahó al podèr que les nostres armes anaven adquirint a la Meditarrenia, padró de gloria y font de nova riquesa per la nostra antiga patria, emperò certament, segóns espressió del Capmany, teatre de ruinoses guerres per la Reyal Casa d'Aragó, y principalment per Catalunya, qui sacrificà la seua sanch y cabals durant més d'un segle en una tenaç successió d'espedicions, pròsperes les unes y adverses les altres, per podèr conservar sóts lo domini aragonès una Illa y Reyalme sémpre somogut de continues torbacions intestines.

CAPITOL XXXIII

Dés del any 1323 al 1327

Colps-de-cap del infant Jaume, religiós. Casaments polítichs burlats. Actitut equívoca del Rey. Títol de comte de Prades al infant En Ramon Berenguer. Lo Rey prohibeix al infant Alfons que faça reverencia al Papa. Tornada del Infant ab la armada, y féstes a Barcelona. Preludis importants de la adquisició de Còrcega: va a aquesta illa armada catalana, y, en lo viatge, desbarata los pisans. Se mort lo rey En Sanxo de Mallorques, qui déxa lo reyalme al seu nebot En Jaume: pertorbacions y discussions inútils per mor de la successió: Remissió, en part, del cens de Sardenya. Confermació del Privilegi general a Aragó. En Pére, fill primogènit d'En Alfons, és jurat successor a la coróna. Concordia ab lo nou rey de Mallorques, y casament d'aquest ab una filla d'En Alfons. Apaybegament del Rosselló. En Jaume aconsegueix que son fill En Joan sía arquebisbe de Toledo, y resultat passatger de semblant astucia. Errada del Villani sóbre usurpació de quantitats al Papa. Reforços a Sardenya. Batalla naval al golf de Càller, ón resten vençuts genovesos y pisans. Odi y escàndels entre los dos caps de la nostra armada, per efècte d'una indiscreció del Rey. Ocupació de Cáller y Sácer. Estretors diplomátiques sóbre lo domini de Sicilia. Primers síntomes de la decadencia del Rey: disposicions del primogénit en pugna ab les reyals. Escándels al comtat de Pallars. Mort del Rey e de la muller d'En Alfons. Testament del Rey, orde de successió, trasllació del cadáver a Santes-Creus, y panteon ón se gordá. Fills lledesmes y naturals d'En Jaume. Estima del dictat de *Just* que li donaren alguns historiadors.

Convé are tornar un xich enrere per seguir lo curs general dels féts, de què-ns havèm desviat per aplicar-nos esclusivament a la descripció de la empresa de Sardenya. Ja vehérem, al partir la armada de Port-fangós, que lo rey En Jaume, ab sa muller y familia ensémps, se-n passà a Tortosa. No sabèm lo témps que estaríen a aquesta ciutat, empe-

rò no-s triga gayre a veure lo sobirà a Barcelona, ón continua residint per llarch témps, segóns és de veure per una tongada d'actes què s'hi verifiquen. À Barcelona degué fer estada la hora de les córts, de què havèm parlat, per enviar nous socorsos al Infant, les quals fóren obertes lo jórns de Santa-Magdalena, qui és als 22 de Juliol: en la metéxa ciutat, per aquest témps, va rebre les diferents embaxades de güelfs y gibelins que ja havèm referit, y d'allà trameté, per lo mes de Setémbre, En Albert de Gatell a les ciutats de Florença, Sena, Bolonya, Pistoya y Perosa, per fer-los assabèr la resolució que portava En Alfons, segóns les instruccions que éll havía-li donades, y veure si, per esperit de partit, les inflamava contra los pisans, per que axí atenyés l'Infant ab major espedició la conquésta de Sardenya; y per fí, als 25 de Novémbre, continua en lo metéix paratge, con, ab aquesta data calgué-li escriure al infant En Pére, fill séu, qui éra procurador general en los reyalmes de la Coróna, que li trametés tantost ben custodiat l'altre infant En Jaume, qui, com sap lo llegidor, renuncià als seus drets de successió, y seguía llavors de frare profés en l'orde de Calatrava, al convent de Montesa.

Molt notable és aquest avenîment qne refereix estesament lo Zurita, y és una nova prova de la confusió de sentiments qui dominaven a certes persónes en aquells témps, en les quals la moda no dexà de tindre també son fantasiós regnat; y si perdura una temporada ón tots los primogènits dels reys se fan frares, ne segueix una altra en què los exelebrats se tapen ab la cogulla, per fer després asquerosa gala d'exelebrament, y en abdues situacions apar que volgué assenyalar-se l'exprimogènit d'Aragó, veritable predecessor, en aquesta part, dels Marginet y Turmeda, que ja tindrà ocasió de conèxer lo llegidor. En bréus paraules dóna l'Annalista una espressiva idea de çò que vingué a ésser l'infant En Jaume, al dir que semblava que havía renunciat a la primogenitura, y dexat lo segle, per aplicar-se de tót-en-tót y retre-s a diferents vicis, y per tal com dexà d'ésser príncep, axí donà a enténdre que tractava de descompon-

dre-s del tót, y desagraduar-se de la dignitat de cavaller y religiós.

Apar que lo dit infant no trigà gayre aprés de profès a entrar en aquesta mala vida, car no passà gayres díes que-s donà ja a conèxer, inclinant-se a tota sort de turpituts y lleugereses, y essent prou sabut com vivía a Valencia amistançat. Havía-l amonestat lo pare per que no-s llunyas de la bona moral, per ésser tan mal exemple en perjudici de la Religió y en deshonor de la familia reyal: mas profitant poch los amonestaments del pare, per continuar l'infant en aquella vida, y tots-jórns empijorant, escorregut ja En Jaume, espedí la damunt dita ordinació, per que lo-y amenassen presoner, posat cas de resistir-se a obehir, y que hi anassen ab éll fra Soler mestre de Montesa y En Guillèm de Santa-Colóma, ab quatre fills de cavallers de la casa del dit infant y un monge, llunyant de prop séu tota la familia qui fins a aquella hora l'environava, y prevenint los restants que no s'apartassen del seu costat, ni de díe ni de nits, fins a tenir-lo dins Barcelona, com axí féu-se de fét; mas (conclou l'Annalista) ab tót y encare que lo castich del Rey profità per estimar-lo y refrenar-lo, emperò sa naturalesa estava tan depravada, que méntre visqué sémpre fóu viciós y perdulari.

Per aquest metéix témps cuydaren-se verificar dos matrimonis que lo bon juhí dels nostres prínceps aconseguí rebujar, car no-ls movía sinó lo mesquí interès. Lo primer lo solicità, en venint a la córt del rey a Barcelona, lo comte de Fóix, qui pretenía poch menys que pendre per muller la infanta Na Violant, filla del Rey, crehent-se que ab tal vincle fóra-li esmenada la injusticia que, als seus ulls, li havíen féta, al denegar-li lo dret que-s creya tenir al Urgell en lo vescomtat d'Áger, y en la baronía de Mont-cada. L'obgécte del altre éra ajustar l'infant En Ramon Berenguer, fill d'En Jaume, ab una filla del vescomte de Coserans, En Roger de Comenge, nomenada Segrina, esperant que lo Rey donas a aquest fill lo comtat de Pallars.

No mancaríen retiments y ofertes de part dels preten-

dents, los qui, jatsía movent pertorbacions y revolent la terra ab les armes, no havíen aconseguit fer-se respectivament comtes d'Urgell y de Pallars, espletaven are lo recurs al qual apelen sémpre en lo darrer grau los traydors, la sotsmissió y la aparença de bona amistat, estojant sémpre ocult dins lo pit una mala intenció. Emperò, segons apar, mal los serví la manya a aquells mals vehins, forjadors constants de sedicions a la nostra terra, car negà En Jaume la pretensió al primer, per més que s'intitulas comte de Fóix y senyor del Bearn, y desbaratà lo progécte que duya lo segón, l'infant En Alfons, per més que açò fóu, segons diuen, per tal com tractava de maridar una germana de sa muller, nomenada Urraca, ab En Arnau Roger, hereu d'En Uch de Mataplana, lo qui, com saben los nostres llegidors, possehía per rahó de sa muller lo comtat de Pallars, y per cert no en virtut dels títols més legals. Emperò com-se-vulla que fós, Catalunya havía d'estar contenta de que no s'emparentassen ab los seus prínceps aquell parell d'ambiciosos, car jamés no-s complaguéren los llurs desigs, per més que passassen a ésser barons catalans de la primera categoría y gayrebé infants de la casa Reyal, y qui sap si, en lo discurs del témps, arribaríen a somniar no ja solament la pretensió de feus y comtats, sinó fins lo metéix setial dels reys, o quant menys la garlanda dels Berenguers.

Vers lo mes de Març vinent (no sabèm si abans o aprés del díe ón començava l'any de Incarnació 1324), vehèm encare lo Rey a Barcelona, en acabat dels pactes que li proposava Castruci de Luca, car per consultar sóbre aquest subject, envià d'allà estant un comissionat, qui fóu En Domènech de Biscarra. La actitut neutral que servava En Jaume, ja que tenía seguretat en la empresa de Sardenya, y comptava ab recursos propris y nous per verificar-la, és digne de llohança, y de no fer-ho axí, pot-ser haguéra-s vist en aquesta ocasió compromès, perçò com les armes de la Esglesia y dels güelfs éren llavors dirigides per dos catalans, En Ramon de Cardona, ja derrotat una vegada, y En Bernat de Montsoriu, senescal del Piamont per lo rey Robert; y per

aquesta data ón nos trobam, lo Cardona acabava d'ésser batut novament per los Vicecòmits a Moncia, y encare havía d'esser-ho per tercera volta per lo metéix Castruci de qui parlarem: axí, donchs, prescindint de tot-hom, no estava obligat lo rey En Jaume ab ningú, cenyint-se a sa empresa, y poch li se-n donaven los crevants de güelfs o de gibelins y les questions del Imperi con adhuc lo metéix Papa no volía regonèxer, d'una banda a Frederich, gendre del nostre rey, que tenía-l per sospitós, y de la altra descombregava, com axí ho féu en aquesta ocasió, al de Baviera, fundant-se en que éra estat elegit en discordia, y pertanyía a la Esglesia l'eczamen y juhí de la elecció per veure si éra estada canònica.

Ja havèm vist com fóu en lo metéix mes de Març, lo díe 27, con espedí En Jaume, també de Barcelona estant, lo nou reforç de galéres y gent que trametía al seu fill a Sardenya.

Finalment continua lo rey en sa córt y ciutat nativa lo vinent Maig, segons hom deduheix d'un document espressiu d'un acte notable qui té relació ab un personatge ja nomenat. La pretensió que havía tinguda lo de Coserans al proposar-se fer comtesa de Pallars la séua filla, per aventura inclinava un poch l'esperit del Rey, no per rahó del casament, sinó per la afició que anava descobrint a revestir los seus fills de títols honrosos, acompanyats de grans feus per que axí ostentant-se com a veritables prínceps, ajudassen ab llur propria grandesa la major esplendor ab la qual en conseqüencia havía de lluhir la magestat sobirana y lo respécte degut al setial dels reys.

Rahons de conveniencia y política poguéren llunyar lo progécte del casament, emperò la altra idea qui afalagava En Jaume no desaparegué perçò, y axí, lo díe 6 del referit mes, a la esglesia major (que sería la catedral) de Barcelona, ab gran solemnitat y pompa, donà lo Rey lo títol de comte de Prades y de les seues montanyes al infant En Ramon Berenguer, fent-li donació per èll y los seus successors de la vila d'aquell nom, ab son castéll, del de Ciurana (los murs

del qual gordaren presos tants de prínceps e ilustres personatges) ensémps ab la vila, y dels castélls d'Alta-falla, Falset, Tivisa y Mora, en virtut de la donació que-n havía féta En Guillèm d'Entença, ajustant-ne la baronía y dominis al Comtat y dignitat que acabava d'eczigir, y del dret y domini que tenía lo Rey als castélls y llochs de Marsà y de Pratdip; fent aytal vincle per los fills lledesmes y varons, que en cas de defalliment, havía de tornar tot a la Coróna, llevat la part de la baronía d'Entença que la donava lo Rey, no en feu honrós com los altres, sinó en franch alou, per què podía passar, com de fét passà, a un descendent femella. Hi agregà a les referides donacions lo Rey, en instrument, la vila d'Elx y lo castéll de Crivillent, que, com sap lo llegidor, no són de Catalunya. Es emperò d'advertir que los dominis de Prades y Ciurana los havía ja possehits l'infant En Pére (Pére *lo Gran)* per donació de son pare lo rey En Jaume I, y després de sa mare la reyna Constança, qui també fóu senyora dels metéixs durant una llarga temporada; emperò no perçò ningun possessor portà abans lo títol de comte de aquells territoris (1).

En lo témps que transcórre entre aquest darrer fét y la arribada a Barcelona del infant En Alfons, que és lo que anam a encalçar, dexà d'esdevenir un acte notable, y perçò metéix quo no-s verificà lo mencionam, per ésser la omissió de gran significança. Apar que al tornar lo conqueridor de Sardenya, tenint present l'origen d'aquella empresa, emperò per ventura no conexent part dedins la intenció política del seu pare lo rey En Jaume, deliberà tocar ab sa armada a algun port de la Provença, ab la idea de desembarcar per fer una visita al Papa, qui estava a Avinyó, y fer-li reverencia com a conqueridor d'un reyalme, lo domini del qual se tenía per la Esglesia: emperò apar que, al sabèr-ho lo rey En Jaume, manà al Infant que may per may no complis aquell acte, per gran descontentament (com diu lo Zurita), que tingué

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, reg. 8, foli 12, reg. 192 y 193, foli 108, reg. 224 y 225, foli 151 y 153, y reg. 226 y 227, foli 90.

del Papa, qui ningun socors no havía volgut donar per aquella conquésta, ni afavorir-la, ans la denegà diferents vegades, y perçò l'Infant dexà de fer aquell compliment. Ab tot y aquesta resolució, de qué lo pontífech podía havèr-se-n agreujat, car al cap y a la fí éra lo senyor sobirà de Sardenya, ja veurèm, ans de finir l'any, com En Jaume, inseguint sa política ambígua, fa los deguts acataments al successor de Sant Pére, emperò llavors lo-y duu la idea d'una especulació o avantatge.

Ja recordarem, y havèm esplicat a la fí de la conquesta de Sardenya, la tornada del Infant a Barcelona, y per tant tornam a trobar-nos a la metéxa darrera data que citarem al finir aquella resenya, çò és, al díe 2 d'Agost del any de Incarnació 1324. Parlant lo Muntaner d'aquesta tornada y de les féstes ab.què fóu celebrada la conquesta de Sardenya en aquests reyalmes, diu les següents paraules: «Tornà-se-n a Catalunya sà, e alegre e ab gran honor, e desembarcà en Barcelona, ón trobà lo senyor Rey, mi senyora la reyna, lo senyor infant En Joan, arquebisbe de Toledo, son germà, lo senyor infant En Pére, lo senyor infant En Ramon Berenguer, lo senyor infant En Felip, fill del senyor rey de Mallorques, e tots los altres capdals de Catalunya, qui s'éren aplegats per ordenar que-s trametés socórs al senyor Infant en Sardenya. E com lo senyor Infant e mi senyora la infanta fóren desembarcats a la platja, òn éren lo senyor Rey e tots los infants, e mi senyora la reyna, qui-ls rebéren ab gran honor... ¿què-us diré?... molt gran fó la fésta que se-n féu per tot Catalunya, e per Aragó e per lo régne de Valencia, e per lo régne de Murcia, e en Mallorques e en Roselló, per totes les gents d'aquexes terres, per causa de la vinguda del senyor Infant, e de mi senyora la infanta. E aquí ab tal motiu lo senyor Rey e lo senyor Infant féren molts de dons e gracies a tóts quants éren vinguts ab aquest, e aprés se-n tornà cascú pagat e alegre entre sos amichs.»

No passà gayre témps aprés de trobar-se En Alfons en companyía del seu pare, con començaren a esperimentar algun petit desplaher per éfecte de noticies que-s rebéren de

Sardenya, emperó qui ajudaren per ventura a resoldre quelcom la unió de Còrcega a aquella altra illa sóts lo domini dels nostres reys. Sabut és que al proposar-se a la córt pontífica la idea de la conquésta de Sardenya no-s nomenà solament aquesta illa sinó la de Còrcega, abdues ab obgécte comú d'aquella empresa, y los successors d'En Jaume s'intitularen reys d'una y altra illa, menys de separar-les jamés com axí-s féu ab altres dominis. ¿Havèm, donchs, de creure que verificada la conquésta de la primera ab tan venturosa reexida, y rehabilitada en sa puxança la nostra nacionalitat, formaría ací En Alfons, séns havèr almenys aparellat alguna solució respécte del domini que li atanyía sóbre la altra?

Lo Zurita assegura ab fermesa que no-s mogué res fins aprés de la tornada del Infant a Barcelona, y que ací En Bernat d'Oria y altres barons genovesos gibelins de Còrcega procuraren que les terres llurs se tinguéssen en feu del Rey, al qual arribaren a retre homenatge, y per altra part Castruci de Luca ofería lo lliurement de castélls que allí tenía, desijós de contribuir a la empresa, y séns més valença que sa seguretat, incrépa lo dit autor lo Muntaner, per havèr dit que tan bell punt com En Alfons hagué fet la concordia ab los pisans, vinguéren al seu davant los de la ciutat de Bonifaci e d'altres llogars de la illa de Còrcega, y féren-li pleyt-homenatge y en axí fóu lo dit príncep senyor d'abdues illes. No tindría açò res de particular, y fóra molt consegüent, emperò posat que lo Muntaner hagués encarida la espressió, per dir que féren pleyt-homenatge los de la illa y que En Alfons fèu-se senyor d'una y altra, no destruu axò la probabilitat de que los gibelins de Còrcega anassen a veure en la illa vehina al vencedor y li propossassen açò que ab tal fermesa calgué-ls proposar a cap de poch témps al seu pare en Barcelona; donchs prova aytal volença que no éra resolució nova, y noresmenys ja havèm vist que les ofertes fétes per Castruci y rebùjades d'En Jaume, fóren molts abans de que tornas de Sardenya En Alfons, podènt un hom creure, per tant, que axicom se perferí per altres ciutats de Italia ho perferiríen

alhora per los castélls de Còrcega, y que, ans de molestar-se passant o trametent embaxadors a Barcelona, més s'estimaría tractar de prop ab lo príncep Alfons, crehent que aquest podía resoldre per si sol les seues pretensions.

Admetent de que-s tractas aquesta questió a Barcelona, no perçò havèm de negar que s'hagués tractada a Sardenya ab l'Infant y que allà haguéssen manifestat los de Còrcega llurs desigs, podènt-ne En Alfons ja estimar-se com a senyor d'aquesta illa, per més que no haguéssen complert los seus habitants la materialitat y cerimonia del homenatge, podènt per tal rebaxar tantost la culpa que atribueix al Muntaner l'Annalista aragonés, lo qui, al cap-devall, se funda en què açò no consta en la Historia del rey En Pére, «qui fóu molt diligent en escriure, particularment çò que succehí en la empresa de son pare,» car moltes son les coses, certes e históriques, que nosaltres mencionam en la relació de la dita empresa séns que-s vegen consignades en lo referit llibre, y lo metéix Zurita trova-s en igual cas que nosaltres al descriure-la, y adhuc lo qui-l acompar, descobrirà més d'una divergencia entre les paraules del rey cronista y les del autor dels Annals d'Aragò, que aposta les variaría séns dupte a major justificació de la veritat.

Al nostre concépte, si alguna irresolució paregué havérhi durant la estada del Infant a Sardenya, tocant a possessionar-se de Còrcega, fóu per efécte del metéix fét que esplica lo Zurita, al parlar de la solicitut dels Ories a Barcelona: lo jutge d'Arborea, qui fóu lo primer que ajudà a la conquésta de Sardenya, tenía o s'éra fét cedir altres feus a Còrcega, com éren entre altres Gocian y Montagut, los quals ambicionava En Bernabé d'Oria, y encare los eczigía com a recompensa, per fer ell a Còrcega çò que havía fét lo d'Arborea a Sardenya. Semblant compromis fóra la causa de la irresolució del Infant, instruit com estaría per lo seu pare, y En Jaume ab sa manyosa política esperaría a resoldre lo dupte per la hora que hagués assegurat lo domini de Sardenya, com axí ho féu de fét, car en la època ón nos trobam, estant ja de tornada l'Infant, va remetre aquest duptós afer al go-

vernador de Serdenya: En Felip de Saluci, per que-l resolguéssen per térmens de justicia.

No sabém si fóu prudent aquesta darrera determinaciò, car ni-n restà pagat En Bernabè d'Oria ab los seus genovesos, ni éra convinent en aquella sahó donar lloch a planys, mentre que en la metèxa Sardenya se-n alçaven algunes contra lo dit govèrnador, al qual no-ns atrevim a defensar ni inculpar, per ésser la historia d'aquell periode poch espressiva en aquesta part. Com-se-vulla que-s fós, lo resultat és que, estant ja En Alfons a Barcelona, va saber-se que a Còrcega regnava gran alteració en los coratges, y que a Sardenya éren arribats a les mans. catalans y pisans, culpant aquests a aquells de torts e injusticies, y los nostres de cert esclusivisme que volíen exercir en la illa los altres, tement-se per tant que si s'ajustaven los pisans ab los genovesos, los qui alhora reclamaven la ciutat de Sàcer, com a séua alçant lo poble contra los oficials reyals, per què calgué fer algunes presons, ocasionaría gréus conflictes.

Aquella mala situació de les illes havía de tindre prompte y fatal resultat, y los agreujats genovesos esperaren la primera ocasió per fer-ne una de les séues. Dés la entrada del any s'éra encesa de nou la guerra entre Sicilia y Nàpols, y lo rey Robert havía tramés una gran armada a Sicilia, ab l'intent de posar setge sóbre Messina. En Frederich s'uní a-les-hores ab los gibelins de Gènova, y confià la defensa de la illa a diferents richs-homens catalans y aragonesos, entre élls lo fill d'Alagon, En Blasco de Senesterra y En Simó de Vall-gornéra, lo qual discorría per la illa ab dos-cents almogavars, per abocar-los al primer punt ón sabés que havía de desembarcar Robert. Per ajudar a En Frederich, y no dexava d'ésser açò gran política, ordenà En Jaume que hi anas l'almirall Carroç ab bona armada, com axí ho féu, y avalotantse en aquella ocasió los pisans de Sardenya, los qui començaren vedant als catalans lo comerç dins lo castéll de Càller, trameté lo Rey un altre reforç marítim compost de dotze galéres, al comanament d'En Bernat Cespujades, carregades de blat y vitualles per socórs dels catalans qui estaven a Bo-

nayre. Apar que aquestes galéres encontraren ab dues naus de pisans qui conduhíen també vitualles al castéll de Càller, y volent pendre-les los nostres, defensaren-se los altres ab fermesa, y lo resultat natural fóu romandre víctimes los pisans del major nómbre, assegurant-se que fóren molts los qui hi moriren.

Recompta lo Villani que esdevingué açó vers lo mes de Juny, és a dir, gayrebé un any aprés d'ésser arribat l'Infant a Barcelona, y que-s morí per lo metéix témps En Bernabé d'Oria, qui-s mostrava molt afectat al servey del Rey; y nosaltres hi afegim que mancant aquesta persóna, qui podía deturar los descontents, y tras la desféta de les naus pisanes, no és d'estranyar ja açò que tost aprés va seguint, y fóu que-s rebetlaren los marquesos de Malespina, ajudant-los tot lo Comú dels genovesos de la part fehel al Imperi, e lluny d'escoltar la veu del Rey qui-ls concellava que desistissen y prometía perdonar los primers, los de la metéxa banda, genovesos y gibelins, qui ab vint y dues galéres servíen al rey Frederich, al exir del ducat de Calabria ón hi teníen guerra, dexaren lo rey gibelí de Sicilia y-s concordaren ab los pisans, sols ab la idea d'anar plegats a espulsar de Sardenya los catalans y aragonesos, vehent ab general cscàndel que l'almirall dels genovesos En Gaspar d'Oria, servía ab ses galéres a sou dels seus enemichs los pisans, sols per fer mal al rey d'Aragó. A aytals noves, En Jaume escrigué a En Carroç que-s posas en orde per exir ab tota la armada, y poch trigà aquest a complir, posant setge per mar y per terra contra lo castéll de Càller, y rompent en cruel guerra contra pisans y genovesos, de la qual resolució veurèm les conseqüencies con serà lloch oportú.

Noresmenys dels desplahers qui anaren venint de fora, esperimentaren altres alarmes lo rey En Jaume y son fill En Alfons, al poch témps d'ésser aquest tornat de Sardenya, car lo díe 4 de Setémbre del any de Incarnació 1324, rebéren la nova d'ésser mort lo rey Sanxo de Mallorques a un llogar de Sardenya, nomenat Formigueres, a ón solía anar com a deport al estiu, y més que tót aquell en què, diuen,

s'esperimentà una molt gran calor (1). Apart del sentiment de familia, no dexaría motiu de pertorbació la mort d'un rey vehí e parent, essent com éra, segóns pública veu, home molt religiós y exemplar, mansuet y pacífich en estrém, y no havènt dexat fills de sa muller Na María, germana del rey Robert: emperò aquesta metéxa rahó última havíen de sentir cert malestar los nostres prínceps, posat que ab la successió podíen renovar-se los duptes y questions provinents de la concordia féta per los fills d'En Jaume *lo Conqueridor*, y per altra part ja sap lo llegidor los afalachs que tótstémps prodigava la casa de França als reys de Mallorca, llurs fronterers, y lo desgrat, sécret o manifést ab què aquests comportaven d'ésser feudataris d'Aragó, essent una prova d'aquesta mala disposició la metéxa estratagema de què-s valgué En Jaume, al témps de les córts de Gieróna, per que hi vingués En Sanxo e hi fés per temor més de çò que per ventura no haguéra fét per voluntat. Fóra, donchs, cosa fàcil que En Sanxo, en son testament, donas tal disposició que plagués al nostre Rey; y axí vingué a confermar-se en part, al sabèr-se que dexava lo reyalme de Mallorques y los Estats adherents al seu nebot En Jaume (aquell infantó que ab tant d'amor y cura dugué En Muntaner de Catania al castéll de Perpinyà), fill del infant En Ferran, qui morí a la Morea, substituint al dit En Jaume, en lo cas de morir séns dexar fill mascle lledesme, un altre germà del metéix, nomenat En Ferran, qui diuen qui éra segon fill del pròs de la Morea y tenía, per tant, lo metéix nom que lo pare—no sabènt compendre-ho al fer memoria de tota la relació del naximent del primer infant, de la mort de la mare y del anament del seu pare, sinò que lo segon infant fós nat d'una altra dama allâ al Orient.

Esdevenía ací un cas semblant al dels infants de la Cerda, con a Castélla hi succehí la segona branca, dexant de banda la primera. Emperò éra encare ací més greu la contingencia, car a Mallorques lo cridat a la successió éra lo de menys edat, y los postergats qui éren germans del rey di-

(1) En la crònica del rey En Pére diu-se que morí de malaltía al castéll de Perpinyá.

funt, éren ja majors y los més prop parents: emperò la postergació éraací convinguda y consentida per ésser eclesiàstichs los dos germans d'En Sanxo; lo major, nomenat Jaume, ja sap lo llegidor que seguí la modoría d'aquell témps, en la qual volgué també assenyalar-se lo primogènit del nostre rey, de nom consemblant, y l'altre infant nomenat Felip, éra prebere o promogut a orde sagrat. Prescindint, donchs, d'aquests dos germans, substituya En Sanxo, en darrer terme, al rey d'Aragó, con no hi hagués successió dels dits infants fills d'En Ferran, y la única consideració possible que tenía ab los germans eclesiàstichs éra que dexava al un de élls, En Felip, per tudor del nin En Jaume y per governador del reyalme y demés Estats adjuncts.

Al Zurita devèm la nova engrunada dels procehiments immediats als quals donà lloch aquesta disposició, séns que sapiam si la degué l'Annalista a la sort de possehir algun escrit o procés de la cosa llavors actuada, o a alguna obra antiga a nosaltres desconeguda, emperò com-se-vulla que sía, és de suma importancia la relació del dit autor y mereix tota la fè; axí, que fins reproduhirèm algunes de ses espressions al donar are a conèxer lo fét. Diu, donchs, lo Zurita que lo rey d'Aragó pretenía que tornava a éll la successió com a més propinque, per la substitució que féu d'aquell reyalme y dels comtats del Roselló y Cerdanya lo rey En Jaume, avi séu, ab lo senyoríu de Mont-peller y ab les baroníes d'Omelades y Carlades; y que com éra En Jaume príncep molt just y allò éra axí fexuch y tant tocava a sa propria sanch y al dret dels seus reyalmes, no volgué procehir a ningun aute d'execució séns primer consultar-lo ab los estats dels seus reyalmes per què, a 16 del metéix mes de Setémbre, acordà de fer aplegar alguns prelats, barons, cavallers procuradors d'algunes ciutats, a la de Lleyda, y ab élls certes persones de llétres, de les més mirades y principals dels seus reyalmes, per la diada de Sant-Lluch, y que allà s'hi discutis y escodrinyas y deliberas açò que éra tingut de fer per lo dret que ell pretenía tindre en aquella successió.

Precisament les persones de lletres, les més autoritzades en aquest cas, no les nomena l'Annalista, sinó que fóssen

considerades com a tals les eminencies eclesiàstiques qui hi concorreguéren, y les restants convidades fóren los arquebisbes de Tarragona y de Çaragoça, los bisbes de Barcelona, Tortosa, Lleyda, Vich, Valencia y Taraçona, l'abat de Sant-Joan de la Penya, fra Ramon d'Empuries prior del Hospital de Sant-Joan de Catalunya, fra A. de Soler maestre de Montesa; los nobles En Ramon Fólch vescomte de Cardona, En Jofre, vescomte de Roca-bertí, En Bernat de Cabrera, En Guillèm de Mont-cada, En Berenguer d'Anglesola, En Arnau Roger de Pallars, En Bernat de Sarrià, l'almirall En Francesch Carroç, En Ximèn Cornell, En Joan Ximeneç d'Urrea, En Joan Martíneç de Luna, En Ximèn de Foces, En Jaume d'Exérica, y dos procuradors de la comtesa d'Empuries y dels testamentaris del Comte Malgaulí; y los cavallers En Miquel de Gurrea, En Miquel Péreç de Gotor, En Ramon Xatmar, En Berenguer de Rajadell, En Berenguer de Castèll-bisbal, En Berenguer de Castèll-aulí de Rubrens, En Guillêm d'Anglesola Guerau de d'Aguiló y En Gonçal García y Vidal de Vila-nova qui éren del concell del Rey; y per fí los síndichs de la ciutats de Barcelona, Çaragoça, Valencia, Osca, Lleyda, Tortosa y Giróna. Curiós en èstrém haguéra estat possehir los dictamens que en aquella gran junta se donaren y los punts discutits que ofería materia tan delicada o espinosa; emperó per més que diu l'Annalista que fóu aquella congregació molt assenyalada, se limita a descobrir lo següent resultat: que, posat lo negoci en disputa y contenció d'opinions, restà, com sol esdevenir, insert y duptós, y en major contradicció que no abans.

Per un altra resenya que fa mes avant lo citat autor, un hom ne deduheix que la indecisió de la junta de Lleyda oferiría ocasió per celébrar-se un altra junta, en la qual hi intervindríen representants de Mallorca, per tal de podèr-se arribar a un acort, y que entretant als comtats del Roselló y Cerdanya van promoure-s desordens, per rebujar com a tudoı l'infant En Felip, lo govern del qual tampoch no admetíen, singular fét que no-n espliquen la causa los historiadors y que nosaltres no sabèm si atribuir a compostes del nostre

rey, o a la malvolença que hom sentis per lo governador prebere, car en la definició d'aquest complicat afer, que no vingué fins un any després, com veurèm, s'hi fa menció d'havèr admès l'infant En Alfons de Perpinyà y dels Comtats de la Coróna, per lá mort del rey En Sanxo, cosa que no pogué esdevenir al témps en què-ns trobam, o sía immediat a aquell ón se celebrà la junta de Lleyda. Notable és aquesta resolució, que esplicarèm, axicom la congectura tocant a la segona junta, al atènyer lo Setémbre del any vinent.

Al mes d'Octubre del present 1324—que fóra en la metéxa ocasió de celebrar-se la junta de Lleyda, posat que la diada de S. Lluch cau en lo dit mes,—resolgué En Jaume dur a cap un acte qui esplica del tót lo caràcter d'aquest rey, y quant estava atent tota-hora, per més que l'ocupassen altres afers, a tot allò que podía procurar-li algun benifét. Encare que al tornar de Sardenya En Alfons, li prohibí En Jaume que anas fer reverencia al Papa, tras la prohibició li-n prengué al Rey de creure-s que convenía enviar solemne embaxada al Sobirà Pontífech per avisar-lo de la sortida que havía tinguda la empresa contra Sardenya y al metéix témps donar-li a conèxer les grans despeses y messions qui oferiren-se a les armades. A aytal fí, trameté En Jaume l'infant En Pére a Avinyó, per allà l'Octubre, y aquest comissionat, instruit per lo seu pare, féu-ho tan bé, que pintant los treballs y perills d'En Alfons y los estipendis que s'éren féts, acabà per suplicar que lo cens que calía pagar a la Esglesia, que éra de dos mil marchs d'argent quiscun any, se reduhis a cinchcents y que-s remetés la meytat del servey que éra tingut de fer a la Seu apostòlica dels cent de cavall, y de cinchcents soldats o de cinch galéres en lloch d'aquells. Encare més: no content ab demanar la rebaxa, demanava també gracia dels cens rebaxat y del servey per mentre duras la vida del Rey e del infant En Alfons; y lo Papa, qui va rebre ab amor estréma, voltat dels seus cardinals, l'infant embaxador d'Aragó, mostrà-s tan generós y esplèndit, que sens acedir a la atrevida súplica, concedí, en cambi, a En Jaume lo delme dels fruyts eclesiàstichs per dos anys, y per altres

deu va remetre quiscun any mil marchs, del cens y la meytat del servey militar (1), de què no-n restaren contents, segóns apar, ni lo Rey ni l'infant En Alfons, podènt un dir en conseqüencia, que-s decantà més a justicia lo Pontífech, que no lo sobirà al qual la posteritat ha donat lo renom de just.

No tingué, donchs, altre remey En Jaume sinó contentar-se ab aquella rahonada composta, y jatsía no complí tantost la primera paga, no la retrassà gayre, car estant a Terol, als 25 de Maig (data qui correspon ja al nou any de Incarnació 1325, començat al Març), trametè En Bernat de Boxadors, majordom del infant En Alfons, al Papa, per ferli donació, com axí ho féu, de mil marchs d'argent, per la meytat del cens annual, que calía pagar-lo per espay de deu anys, quantitat que fóu lliurada lo díe de la fésta de Sant Pére y Sant Pau. Nota ab oportunitat lo Zurita que fóu aquesta la primera vegada que hom pagà lo cens, y éren los mil marchs de moneda de stèrlinchs, y valía menys lo march d'aquesta moneda, que lo march del comte comú (2).

Trobam, al donar aquesta nova, lo rey En Jaume fora de Catalunya, aprés d'havèr-hi fét estada llarch témps. Hom iggora l'afer qui-l pogué conduhir a Terol, essent probable que hagués passat a Aragó ab motiu de les córts que congregà aquell estiu, les quals tinguéren pcr principal obgécte la confermació, per part del Rey, del Privilegi general, ab algunes refórmes originals, que si bé proven un avenç en los costums, acrediten al metéix témps la idea errada d'alguns comentadors qui han cregut veure en lo poble aragonès un veritable poble modern y en sos legisladors un coneximent especial del esperit democràtich qui anà caracteritzant les nostres antigues institucions: tals fóren, entre altres, la de prohibir lo torment, y fer encerca o inquisició; emperò d'aquest avantatge n'éra sol exceptuat lo crim de fer moneda falsa, y d'éll podíen fruhir únicamont les persónes de condició y de bona vida y fama, y encare los qui no tinguéssen aquesta ni portassen bé aquella, ab tal d'ésser fills de rich-hom,

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* butlla 87 y 88 d'En Joan XXII,
(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* butlla 99, 100 y 117 d'En Joan XXII.

mercader, cavaller, *infantó*, ciutadà o hom de vila cabdal, y no dels altres.

Per més que valía la pena de consignar aquest pas, sémpre important, de la legislació aragonesa, no-ns haguéra calgut mencionar ací aquestes córts, àtés l'obgécte particular de la nostra historia, si no hi hagués passat un fét que no-l podèm dexar de consignar, car atany de plè a la successió dels nostres monarques. No fà gayre, en parlant de la disposició testamentaria del rey En Sanxo de Mallorques, recordarem la irregularitat comesa a Castélla en témps de don Alfons, al succehir allâ lo segongènit don Sanxo, en perjuhí dels fills del primogènit: lo metéix En Jaume succehí en Aragó al seu germà En Alfons, jatsía que aquest no tingués fills, emperò desconegué aquell lo testament del primogènit, privant al seu germà Frederich que regnas tan prést a Sicilia; y lo de Mallorques, per fí, ja havèm vist com prescindí dels seus germans, y dexà la coróna al seu nebot, substituint-lo un germà séu. Proven tals actes que si havía legislació o costum en la successió dels reys, éra lo millor dret la força d'aquell qui devía succehir, y com aytan mals exemples se presentassen a pijor interpretació, car quiscun aspirant, segons li convenía, n'aplicava aquell que més li convenía, d'aquí que, havént-hi dues o més generacions dins una metéxa familia, per poch que aguhas la ambició, n'havíen d'exir precisament contendes y desplahers.

Ja repetirem, al parlar de la tornada d'En Alfons, unes paraules que son fill consigna en la Crònica que escrigué, a sabèr, que la causa de venir tan precipitadament fóu per havèr avisat dès d'ací que l'infant En Pére, germà séu, tractava, si En Alfons se moría a Sardenya, d'apoderar-se del reyalme y fer-se rey, per succehir a En Jaume y desheretar al fill del seu primogènit, qui éra aquell nin setmesó, nat a Balaguer, y que-s deya també Pére, axicom l'Infant son oncle, qui cuydava usurpar-li son dret. Aquesta nova de la Crònica reyal és noresmenys certa, car, de fét, lo germà del primogènit d'Aragó se tingué ferm en què devía anar la coróna d'un germà al altre y no de pare a fill, ni més ni menys, que axi-

com passà a Castélla al heretar En Sanxo, y puix que jamay no manquen cortesans als ambiciosos, per les galivances que dónen; ni déxa de tindre partidaris una idea per descabellada que sía, no pogué anar altrement sinó que-s posaren de la banda del fantasiòs pretendent En Ximèn Cornell, qui éra de gran pès en l'antich reyalme, y seguint la opinió de aquest personatge diferents richs-homens. Va açò menaçar tal perill, que hom cregué ja en lo venidor alçament de distincts bándols, y lo vencedor de Sardenya temé percaçar, com a gallardó a les seues proheses y serveys, la privació de que son volgut fill y successor directe y masclí del llinatge dels seus augusts predecessors cenyís algun díe la coróna dels Jaumes y los Péres. A burlar semblant perill, concebéren la més sortosa idea, çò és, que lo fill del infant primogènit En Alfons fós jurat sóts lo metéix caràcter que ho éra estat son pare, en vida d'aquest y del seu avi En Jaume, tot recordant, a aytal fí, que un fét consemblant éra esdevingut en témps d'En Jaume I, de manéra que, tot alhora hi havía regoneguts y jurats lo monarca regnant, son fill com a primogénit y successor, y son nét com a primogènit del primogènit, e igualment futur successor a la coróna.

Segons la Crònica reyal, apar que lo qui més instava per la obtenció d'aquesta idea éra la muller d'En Alfons, Na Teresa, movent e la reyna Na Elisenda de Mont-cada per que inclinns, com axí ho féu, lo cor del seu marit lo rey En Jaume II, cosa que conseguí aquella senyora, solventant obstacles, car lo gran partidari del infant pretendent, don Ximèn Cornell, li prometé donar la governació del reyalme, per més que la hi llevà a cap de poch. Diu lo Zurita que passà algun témps que lo Rey no volía tractar en aquesta materia, tement-se que fóra molt dificultós de concordar-se los richshomens... y finalment considerant açò que calía esquivar, que aprés la seua mort no hi hagués alguna diferencia en quant a la successió, condescendí a complaure l'infant En Alfons fill séu: y en aquexes córts demanà que En Pére lo seu net, qui tenía cinch anys, fós jurat per primogénit.

Aquestes paraules nos convencen de que no aplegà En

Jaume les córts d'Aragó ab aquest obgécte, segóns han referit alguns historiadors, sinó que profitaren la ocasió d'estar aplegades aquelles vérament legislatives, per proposar lo rey l'assumpte sóbre qué l'instaven sa muller, sa nora y lo seu fill. Féta, donchs, la deguda proposició, lo díe 15 de Setémbre declararen les córts aragoneses que tindríen l'infant En Pére, nét d'En Jaume, per rey, aprés de la mort d'aquest y son fill En Alfons, y juraren que li servaríen feheltat y obediencia, com éra degut a senyor natural. L'infant En Pére, oncle del jurat, per ésser conseqüent en ses pretensions, contradigué aquell acte, y no obstant l'exemple que les córts li donaven, no volgué ell jurar-lo, y se-n isqué de Çaragoça: emperò, aprés d'un any, procurant-ho lo Rey, s'hi adherí jurant, com tots los altres, son nebot.

En Feliu de la Penya, fent d'una congectura una certanitat, parla d'aquest fét aplicant-lo a Catalunya, y diu que lo Rey proposà aquí lo seu intent y fóu reverit per los catalans; mas jatsía açò pogués ésser probable, aprés de les córts d'Aragó, no crehèm que hi haja document qui ho justifich. Lo metéix autor, per havèr llegit l'Abarca, s'encarregà de disculpar cà com llà lo pretendent, car vé a dir que aquest permutà sa ambició per lo grosser hàbit de Sant Francesch, y que morí frare. Possible fóra açò, emperò en tal cas no-s verificaría fins aprés d'alguns anys y com ja l'infant no ambicionava ni tan sols pensava en desconèxer lo dret del seu nèbot, posat que-l vehèm cambiar son comtat de Prades, que son pare poch feya que li ho donà, ab lo comtat d'Empuries que ell metéix concedí al altre infant Ramon Beranguer, y lo nostre cabdal genealogista assegura que lo dit infant En Pére, al qual dóna títol de comte de Ribagorça y d'Empuries, quart fill d'En Jaume II, prengué en 1327 per muller Na Blanca, filla de Felip príncep de Terent.

En lo metéix témps ón se fortificava lo dret d'un infant d'Aragó minyó y futur rey, éra aclamat lo dret hereditari d'un altre minyó, l'infant En Jaume de Mallorques, successor a la coróna que havía cenyida son oncle En Sanxo. La estela de la justicia pogué rellubir en aquell moment sóbre

los caps d'aquells innocents dos minyons, emperò no ab la metéxa igualtat repartiría la seua llum la estela de la fortuna, al atènyer aquells dos innocents la edat de la malicia y de les passions, car un díe vindría en qué lo nin nascut a Balaguer desbostas aquell que véu la llum a Catania.

Ja esplicarem les pretensions que tenía lo nostre rey, crehent-se preferent en la substitució, y lo resultat de la junta de Lleyda: llavors ja calcularem que tras aquesta junta se-n hagué de coldre una altra, y axí ho corrobora lo Zurita al dir-nos que «lo Rey tingué de reduhir-se a açò que éra més confórme a equitat y justicia, majorment que per lo camí que ell volía fundar-lo restava reconvingut y esclos de la successió del reyalme d'Aragó; per tal com ell requeya en lo meteix cas, puix no havía succehit en lo reyalme al Rey son pare, sinó al Rey son germà. Y deyen que devía-li ésser preferit lo rey En Sanxo de Mallorques.» Esplícit és aquest dictamen, y bè prova de qúe-s discutí y que per consegüent hi hagué nova junta, con lo propri Annalista assegura que d'aquesta opinió fóren los majors lletrats, entre élls lo bisbe de Comenge y un Carlin de Cremona, advocat de la curia Romana, qui éren los més famosos.

Sería conseqüencia d'aquesta junta y de la opinió predominant un concert que-s féu lo díe 24 de Setémbre del present any de Incarnació 1325, per lo qual En Jaume d'Aragó cedí en nom séu y dels seus successors tot lo dret que li podía tocar en lo régne de Mallorques y en los altres Estats adjuncts, per vigor de les substitucions, en rahó d'ésser mort lo rey En Sanxo séns fills, a En Jaume, fill del infant En Ferran, y als seus descendents, per dreta linia masclina, reservant-se qualse-vol dret que d'allà en avant li podía recaure en vigor de les substitucions, en cas que tinguéssen lloch, al qual no-s perjudicas per aquesta renuncia que feya: en contra (y açò esplica lo caràcter interessat d'En Jaume, qui sémpre especulava en tots los seus afers) l'infant En Felip, tudor del nin En Jaume rey de Mallorques, donà, en nom d'aquest, al rey En Jaume d'Aragó per lliure de la suma de vint-y-cinch mil lliures que lo rey En Sanxo li havía manlle-

vades per la espedició contra Sardenya, noresmenys del socors que li havía prestat de vint galères armades al seu sou, per espay de quatre mesos.

Salvades en tal fórma les grans dificultats y desaparegudes les temors que engendrà lo testament del rey En Sanxo, o més clar, admesa séns ulterior dupte la successió del infant En Jaume de Mallorques, qui, en aqueix régne (comptant *lo Conqueridor)*, havía de dir-se Jaume III, inseguint lo darrer tractat fét entre lo rey En Sanxo y lo rey En Jaume d'Aragó, éra tingut de fer cap lo nou rey mallorquí a Barcelona per fer regoneximent per mor del feu; y verificant-se axí, profitaren aquella ocasió, com diuen los historiadors qui n'han tractat, «a major vincle d'amor y confederació entre abdues cases,» y nosaltres dirèm «per un mirament polítich que may no defall al idear primerenchs consorcis;» y a aytal fí tractaren d'emmullerar lo jove reyet ab la infanta Na Constança, filla del infant primogènit En Alfons, comptant aquell, segons lo Muntaner, poch més d'onze anys y la nuvia poch més de cinch, y dexant aprovat aquest matrimoni per abdues les parts l'any de Incarnació 1325. Con que los contrahents no tenien la edat suficient, va contraure-s lo matrimoni per paraules de present, y no-s consumà fins més endavant, consentint segons mal costum d'aquell témps, que lo marit se-n dugués la muller al castèll de Perpinyà, que éra la natural residencia dels sobirans mallorquins, sempre entenent-se sóts la guarda y vigilancia del tudor y governador, l'infant En Felip. Per lo compliment d'aquest contracte, donaren-se a aquest, en ostatge: los castells de Pons, al Urgell, y de Pontons y de Begue a la diòcesi de Giróna, y per part del mallorquí los de Querol, a la Cerdanya, lo de Belvedel de Berida y lo Pollensa a Mallorques; y juraren la concordia, noresmenys dels interessos quí estaven en disposició de fermar, los síndichs de Mallorques y los de Puig-cerdà, en presencia del bisbe d'aquella illa, y d'En Arnau Roger de Mata-plana, comte de Pallars, En Aymar de Mosset y En Gonçal García, del concell del rey d'Aragó, y En Artal d'Azlor, son porter major, ab altres cavallers.

Les dificultats que poguéren mijançar entre les dues cases reyals restaven vençudes, emperò mancava vèncer encare la que oposà dés lo començament lo poble dels Estats de Rosselló y Cerdanya, la hora que, apoderant-se de la persóna del rey En Jaume y donant oficials y governadors, se negà a rebre com a tudor del metéix y governador del reyalme l'infant En Felip, de qui per ventura van témer que favorejas en ses pretensions al rey d'Aragó, perçò com recompta la Crònica reyal que, al témps d'exir aquest de Lleyda cap a Aragó, en les quals córts proposà també una questió de dret hereditari, anava en sa companyía lo tudor del rey mallorquí. Ordenat lo casori d'aquest ab la nina Na Constança, per més que-s convingué en que se-n anas ab son marit, diu que-s sobresschí en la anada d'aquesta senyora a Perpinyà, car estava tota aquella terra en armes, fins a reduhir-se a la obediencia del rey de Mallorques, y açò-ns fa creure que durava tal situació dés lo Setémbre del any anterior, con hi anà l'infant En Alfons.

No ningú més apropòsit, donchs, que aquest príncep, conexedor ja d'aquell territori y revestit de la fama de ínclit guerrer, per tornar-hi aquesta segona volta y atènyer la pacificació general que tant convenía. Algun obstacle trobà de prompte lo primogènit d'Aragó, emperò ab tacte y prudencia, anà obtenint lo noble obgecte del seu encàrrech, segons se desprèn de la ressenya que fa lo Zurita d'aquesta pacífica campanya, per la qual, no obstant, aplegà En Alfons les osts de Catalunya a Perelada y passà a la Junquera. De prompte féu que-s restituissen y lliurassen les fortaleses que ans s'éren ocupades al Rosselló, y avançant los diferents cossos d'exèrcit qui formaven lo del Infant, no cessaren fins a aplegar-se tots prop del punt més important. Al exint de la Junquera, manava la avant-guarda En Ot de Mont-cada, ab son estandart y gent de cavall, y en arribant prop del rieral tocant al Voló, aplegaren-s'hi En Arnau y En Ramon Roger de Pallars y En Bernat de Cabrera, qui anaven davant ab un centenar de cavall, y ajustats dés d'allà úns y altres, anant en la llur companyía l'infant En Felip, entraren dins la població.

L'endemà metéix, En Ot de Mont-cada, ab son escodró en orde de batalla, s'allogà a la entrada del bosch qué hi havía junct al castéll de Perpinyà, les portes del qual romaníen tancades, estant la gent distribuída per les muralles ab gést hostil y com resolta a defensar-se; emperò tót tingué bona fí, y séns que hom sapia si mijançaren alguns diàlechs o correus, consta si, que al cap-devall isquéren del castéll dos cavallers, En Pére de Bell-castéll, y En Guillèm Cesfonts, los qui platicaren ab l'infant En Felip, y lo resultat fóu entrar aquest tan prést dins la vila, y regonèxer-lo per tudor del rey de Mallorques, que diuen que ja hi éra, prestant al ún y al altre homenatge los de la població.

La manéra com entrà al castéll no dexa d'ésser notable, car féu-ho acompanyat solament d'En Ot de Mont-cada, lo qui espatxà tota sa gent, trametent-la a Banyoles; mas al Arnau de Pallars, al Cabrera y a En Berenguer de Vilaragut, qui anaven també en sa companyía, no-ls dexaren entrar. L'infant En Alfons s'hauría esperat, séns dupte, a la Junquera, o retrassaría la seua anada entant que l'estol avançava; mas al verificar-se la entrada d'En Felip a Perpinyà, entrà éll al Voló, y sabuda aquesta nova en aquella vila, va tót apaybegar-se al moment, prenent possessió de les forces l'infant En Felip, y mudant oficials. L'infant En Alfons se deturà a Elna, ón va rebre les autoritats de Perpinyà qui passaren a fer-li reverencia, y entrà en aquesta vila lo díe vinent qui fóu a 3 de Janer (corresponent encare aquest mes al any de Incarnació 1325, per més que lo Zurita, segóns sa manéra de comptar, l'aplich ja al 1326.)

Per satisfer sos miraments polítichs, havía procurat ja de témps En Jaume tenir coneximent de les interioritats dels afers de Castella, y açò ho conseguí ab la promoció del seu fill En Joan al arquebisbat de Toledo, car exercint tantost aquest prelat lo tan important càrrech de canciller d'aquells reyalmes, no-res ocult allà s'esdevindría que no ho pogués sabèr lo rey d'Aragó. Un nou camí anava encare a obrir-se en aquest metéix any, per que lo nostre Rey pogués exercir certa influencia a la córt castellana, car tractaven de donar

al rey de Castella Na Constança per muller, qui éra néta d'En Jaùme, com axí-s verificà, complint-se lo matrimoni lo díe 28 de Novémbre. Emperò abdós camins proporcionaren fútil resultat, per quant, en aquest témps, crexent los recels y abundant les enveges en la córt de Castella, com ja feya molt de témps que s'esperimentava, va rompre lo Rey ab lo seu parent y canciller, l'arquebisbe aragonès de Toledo, y llevà-li la cancillería; y aquest, no podènt comportar tanta humiliació, se-n vingué a Catalunya, ab cor de resignar aquella esglesia, y tractà que li fós donat en administració l'arquebisbat de Tarragona, de que-n tractarèm més per menut a la part eclesiàstica; y en quant al casori, sabut és que per aquella hora, com éren molt jóvens los contrahents, no s'ajustaren, y poch aprés d'havèr-lo realitzat, s'apartà lo Rey de sa muller, per casar-se ab l'infanta Na Maríe, filla del rey don Alfons de Portogal.

Reproduheix lo Zùrita, ab certa desconfiança, una nova donada per lo Villani, car diu «que en les nostres memories no se-n fa menció,» la qual, d'ésser certa, no dexaría d'ésser molt de pès, a sabèr, que «en aquest metéix any, vers lo mes d'Octubre, l'infant En Alfons manà ocupar als colectors del Papa, qui tornaven a la curia Romana tot lo diner que havíen recollit en los delmes y de les altres subvencions y subsidis, que deyen que pujaven a dótze mil florins d'or, que per tal témps com aquell éra molt de diner, y que lo Papa ne rebé gran torbació: y lo rey d'Aragó fóu tingut de trametre sos embaxadors, escusant-se de quant féu, car ell fretarava d'aquella moneda, y que la prenía a manlleuta per la guerra de Sardenya, y-s concertà ab lo Papa de restituir-la, y donar certs castélls en penyora a la Esglesia.»

Con entre les butlles eczistents del papa Joan XXII, no troba un hom res referent a aquest afer, ni-s transparenta lo menor odi entre la Santa Seu y la casa d'Aragó, ni tenim noticia en los nostres arxius dels mencionats castélls donats en penyora, havèm de creure solament que lo Villani confongué un fét legal y convingut ab una usurpació, car no hi hà dupte que per aquell témps lo rey d'Aragó pogué perce-

bre lo delme dels fruyts eclesiàstichs, emperò fóu per concessió del metéix pontífech, segóns havèm vist, al anar l'infant En Pére a Avinyó, a demanar rebaxa del cens de Sardenya, y si axí no fós, mal paper haguéra fét l'embaxador d'En Jaume, alguns mesos després, davant lo generós pontífech, con anà a fer-li donació del primer terme del rebaxat cens.

Ja recordarà lo llegidor que, a conseqüencia dels desordens de Sardenya y Còrcega, éra allà aplegat altre colp l'almirall Carroç ab sa armada, y que los genovesos gibelins, conduhits per l'almirall Oria, éren anat ajustar-se ab los pisans, per intentar lo recobre d'aquelles illes. Semblant nova, per més que En Carroç estignés previngut, alarmaría per ventura al rey En Jaume, qui tenía alhora, segóns fós lo resultat a Sardenya, per la sort de Sicilia y del seu Rey, y a millor seguretat disposà que sen-hi anas un nou reforç, que consistía en dues naus armades, qui amenaven més de cent-cinquanta cavallers y altra gent molt escollida, al comanament del cavaller Ramon de Peralta, les qui armaren veles al port de Salou, la diada de Sant-Tomas, y tinguèren tan prosperós témps, que arribaren a la maresma d'Oristà un dimecres ans de la diada de Nadal. Les forces genoveses y pisans isquéren del port de Pisa per anar a socórrer lo castèll de Càller, que En Carroç tenía bloquejat, lo díe 1 de Desémbre, y dexant En Bonifaci les naus, passaren ab les llurs galéres y ab los llenys y sagetíes al golf, lo díe de Nadal, colocant-se davant la escala de les nostres galéres y naus, en la qual actitut romanguéren desparant-se los uns contra los altres per mijà de la ballestería.

Componía-s la nostra armada de catorze naus grosses que hi havía a Bonayre, les dotze de catalans, la una del rey de França, qui éra arribada de Xipre, y una altra que-n havía près als genovesos güelfs: y ajudaven, per altra part, trenta-tres llenys d'una coberta, de mercaders catalans, vint-y-dues veles entre galéres y uxers, y vuyt entre llenys armats y altres embarcacions nomenades tóps, qui servíen per travesar l'estany. Totes aques es naus les manà afrenellar l'almirall ab cadenes, dedins la palliçada.

Lo díe 26 de Desémbre, provaren los genovesos d'avançar, y rebent dany, prenguéren la vía de Cabo-terra, y atemptaren de dreçar la acomesa per altra banda, y l'endemà, passàt lo 29 qui ére en diumenge, no esperant més lo nostre almirall manà publicar la batalla, admetent que les nostres galéres dexassen amagadament lo cap dins la mar, per que axí no-ls calgués amagar la àncora y esquivar que, advertides ab la remor que fés aquesta operació les enemigues, qui éren més lleugeres, poguéssen escapar. S'inicià lo combat avançant-ne set d'aquestes. les cinch genoveses y les altres dues pisanes, també afrenellades, y seguint totes les altres de part de popa fins a allogar-se a tret de sageta de les nostres: llavors fa l'almirall lo senyal, y séns donar témps a entreveurer-s, y séns tenir-ne les contraries per donar lo tóm, acometen en élles les nostres, y comença la barreja, resultant havèr perdut l'enemich més de set-cents homens y les galéres ón anaven. Per tal com En Gaspar d'Oria muntava la galéra cabdal, y aquesta faría per tenir-se ferm ab més perfidia, tingué de saltar dins un esquif que tenía a la pópa, y encare hi afigen que, en camisa, calgué-li travesar nedant, sens dupte per atènyer les altres galéres qui anaven de fugida, y que per ésser tan lleugeres no poguéren ésser assolides de les nostres.

Méntre açò esdevenía al golf de Càller, aparellava-s una altra lluyta entre les galéres enemigues y les naus que conduhía lo Peralta; malgrat del bon témps ab què aquestes navegaren de bell començament arribant en aygues d'Oristà, ón oviraren ja la illa a trench d'alba, tan bell punt com clarejà s'alçà un vent contrari, y tinguéren d'arracerar-se al port de Sant-Pére; mas al tercer díe que hi estiguéren, van podèr a arribar a Palma de Sols, ón etgegaren gent a terra per pendre llenga, e informant-se de çò que en lo golf passava, s'esforçaren, conseguint allogar-se a la vista de Bonayre. A fretura de vént, anava la una nau separada de la altra, axí distants que no servíen los senyals, y dótze galéres enemigues ovirant, al ésser díe clar, aquella ón anava lo Peralta, cuydaren apresonar-la: A les dótze galéres se n'hi ajus-

taren després altres cinch, de manéra que éren disset galéres, y tres llenys armats, contra una sola embarcació, y si havèm de creure çò que refereix lo Zurita prenent-ho pot-ser una part del Villani o d'algun altre autor foraster, y un altre part del Muntaner, tal cosa allà passà axí meravellosa, que dexà molt enrere les dels llibres de cavalleríes. Recompten séns més ni menys que les galéres enemigues se posaren entórn de la nau a trét de ballésta y donaren-li tres terribles combatiments, y que al començar lo quart, fent senyal los de les galéres per parlar al Peralta, aquest se-n desentengué, sols los hi féu dir que complissen tant com poguéssen lo llur devèr; que llavors «los enemichs ordenaren que-s donas la batalla per cinch bandes y calaren foch en molts llocs de la vela, tot atemptant encare de calar-ne ab totes les galéres a la pópa de la nau, emperò que los soldats y mariners de la nau se descapdellaren també, que apagaren lo foch y los de les galéres continuaren en lo llur combat molt coratjosament fins a hora de véspres que se-n anaren, tot dexant la nau; que dés lo sol exit fins aprés mig-díe soferí la nau vuyt combats, y que passada revista, en acabat de la brega, fóu trobat que de la part de la nau d'En Peralta no morí sinó un cavaller nomenat lo cavaller Salvatge (1), que fóu ferit d'una sageta al pit, e hi hagué coranta ferits entre soldats y cavallers, méntre que los enemichs, (pasme-s lo llegidor!) perdéren una galéra qui s'afonà, y més de dos-cents homens, restant-ne

(1) Lo Zuríta és lo qui diu que lo cavaller mort tenía nom lo cavaller Salvatge, emperò lo Muntaner espréssa que «sols morí un cavaller salvatge,» de manéra que és aquest lo nom d'un estament y no un cognom. Lo metéix cronista al parlar de les féstes que-s féren con En Jaume I, tingué d'anar. al concili de Lió, entre altres deports cita lo de «Taules junctes de reyló de cavallers salvatges.» Lo Ducange defineix *arremire bellum*, decidir les questions per mijà de desafiu; y a les corts de Cervera del 1359, fòu prohibit aytal costum, espressant l'acte ab aquests dos sinònims *arramira vel juntas de relono faccre*. Lo Ducange defineix lo *sylvaticus* com a gent de mala vida; y afegint a aquestes noves la observació de que ja may no-s veuen cavallers selvatges en batalles y si en féstes, venim a deduhir que éren una lley de matatxins qui oferíen l'espectacle de lluytar en públich axicom los antichs gladiadors y los actual bocsadors anglesos essent aquest mal-us tolerat encare en tèmps d'En Jaume II.

Veja-s encare la nota que estamparem a la plana 46 de la *Crónica del Muntaner* que publicarem ab la traducció en lo 1860.

altres tants de ferits, y tres galéres tan desarmades, que no tocaven sinó vint homens per galéra.»

No cal fer comentari algun a semblant relació: havènt-n'hi prou ab llençar la congectura, tot lo més, per interpretar-ho ab favor, de que algunes de les galéres dispergides aprés del combat de Càller—car esdevingué l'encontre ab lo Peralta con los genovesos y pisans anaven de vençuda, ovirant de passada la nau enemiga,—profitaríen la ocasió per venjar-s'hi dels ultratges que acabaven de inferir-los los catalans d'En Carroç, y per molt que s'esforçassen, com tembrien ésser acaçats per la espatlla, y éren tot just desbaratades, debades provaríen de humiliar la tenaç altivesa d'En Peralta, qui, sabedor d'açò que éra esdevingut y lo coratge que-ls hi podía restar als fugitius qui l'encalçaven, persistiría més y més en sa defensa, segur de que mentre la feya la vehéssen, com certament la podíen veure, los vencedors de Càller, y correguéssen en sa ajuda, per acabar d'escarmentar-los qui estorcéren del combat. No negam, donchs, lo fét, mas la ponderació de la pintura.

Lliures, per fí, les naus d'En Peralta, prenguéren terra a Bonayre, y ajustant-se la força que aquest portava ab les del almirall Carroç, se convinguéren en anar per terra a combatre la vila d'Estàmpaxe, ón hi havía gran gent en sa defensa y s'hi éren acollits tots los compromesos a la rebelió, ab llurs families, y jatsía aquesta població va sabér defensar-se y li fóu tramès socors del castéll, al cap-devall fóu entrada per força d'armes, matant los nostres molts dels que hi havía; y «va córrer perill (afig lo Zurita) d'ésser entrat lo castéll al metéix témps,» fent-nos sospitar que vol aludir l'Annalista al castéll de Càller, ans bé que al de la citada illa. No éra, donchs, d'esperar més favor de la Providencia que la que visiblement se descobría en aquests triumfes, y ja aprés del combat de Càller l'almirall Carroç s'éra donat brasa a fer-ne sabedor d'aquesta satisfacció lo seu rey, enviant a Barcelona, ón éra En Jaume, un adalil (cap d'almogavars) nomenat Rovira y lo cómit de sa galéra, qui tenía nom Lambert, los qui aplegaren a la dita ciutat lo díe 15 de Janer. Em-

però ben segur que, fins après del triumfe d'Estampaxe, no sabía lo desplaher que li sobrevindría, car altrement, no haguéren anat axí units aquells dos cabdills que séns triga havíen de venir-ne a les mans per destroçar-se mutuament, aventurant d'ésser delits los triumfes que acabaven d'atènyer y sullant ignominiosament la metéxa gloriosa senyera qui-ls conduhí a la victoria.

Per algun autor s'ha inculpat lo caràcter envejós dels prous de la nostra raça; y nosaltres no-ns oposarèm a aytal juhí, per recordar los odis d'En Sarrià y En Roger de Lluria y la fí desastroça que proporcionà la enveja als capitans de Orient: emperò cal tenir en compte que no és tan fàcil aquesta dissort entre races degradades, los individuus de les quals no tinguen idea de llur propria dignitat, y sóbre-tót, que semblants contrasts procehexen moltes vegades no per sobres de amor-propria que tinguen los qui obehexen, sinó de la indiscreció e injusticia dels qui manen; y axí fóu en aquesta ocasió. Al trametre En Jaume lo reforç de les naus al comanament d'En Peralta, va cometre la bandomería de ordenar que al aplegar aquest a Sardenya prengués lo càrrech d'almirall, y En Carroç, qui ja ho éra, que s'intitulas general en les costes de la mar.

Faça-s compte are lo llegidor del eféctе que produhiría al cor del vencedor de Càller, qui consent, acabada de fer sabedor del triumfe lo seu rey, lo nomenament que, de part d'En Jaume, li trametía lo Peralta, cap sobirà d'aquí-avant de la armada. Penedits de sa indiscreció deguéren romandre axí lo Rey com l'infant En Alfons, y més al rebre una carta d'En Carroç, que aquest li enviava per En Grau d'Alos, ón suplicava, per tal motiu, retraure-s de Sardenya: debades aquells prínceps usaren espressions amistoses y sentenciosos consells en les llurs respostes, per disculpar-se; esforços d'enginy féren ún y altre per convèncer l'humiliat almirall de que lo nomenament del Peralta no s'éra provehit per deshonor séua; oferiren-li gallardonar sobradament los seus serveys, y adhuc, com a suprèm lenitiu per ventura, li proposaren casà lo seu fill, Francesch Carroç, ab una germana de la

reyna Na Elisenda de Mont-cada, que és com si li oferissen ésser germà polítich de Rey.

Si los remeys haguéssen estat immediats al mal, pot-ser hauríen estalviat la cangrena; emperò hi calía témps per que los correus poguéssen anar de Sardenya a Barcelona y de Barcelona a Sardenya: lo vencedor de Càller séns podèr-se arrencar del cor la sageta ab què En Peralta l'havía ferit en la fibra del ergull, havía de romandre subordinat al nou capità, qui venía a gaudir los avantatges del triumfe séns havèr-hi tingut la principal part, y cada jórn que passava éra un nou y major verí qui emmetzinava les ullades y les paraules que-s dirigíen mútuament aquelles dues víctimes del llur propri ergull. Pot perllongar-se la esperança, emperò no la impaciencia, y apurada aquesta, séns donar témps a que arribassen les bones y conciliadores paraules dels principals, esclatà un jórn y esclatà de manéra, que per poch com no s'afóna per sémpre en aquelles regions la honra de la nostra patria y lo bon nom català.

Folls y furiosos aquells dos rivals, ben segur aprés d'havèr-se ferit ab paraules y ultratges, se llançaren un díe al camp, alçant los penons de llurs estols, iguals en llur senyal per acolorir-los indistinctament les roges barres catalanes, y guiats per tan gloriosos emblemes, que dividíen llavors en oposats signes d'odi inflamat y mortal, s'escometéren cruelment y, en formada brega, acabaren per acoltellejar-se los uns als altres, o sía los partidaris y defensors d'En Peralta contra los qui feyen igual ofici a costat d'En Carroç, resultant d'abdues parts molts de morts y ferits, y valga-li que los habitants (vehins, pobladors y soldats) de Bonayre, que fóu endret allà ón se donà l'escàndel, procuraren descompartir la baralla.

Bé-s dóna a enténdre que en tal situació no podía seguir bonament lo govern d'aquelles illes, y tan bell punt com arribà la nova del fét, lo rey En Jaume y l'infant En Alfons privaren dels oficis ab què havíen honrat a En Carroç y En Peralta, donant orde per que fóssen conduhits deçà en sen gles vaxells, y amenassen aximetéix presos los fills del al

mirall y En Gilabert de Cruilles, qui-s trobaren en la brega, crehent-nos que ho compliríen, si bé que fa avinent lo Zurita que En Ramon de Peralta se-n passà llavors a Sicilia, a servir lo rey En Frederich, havènt dexat en aquell régne los seus successors.

Per suplir los dos càrrechs dels quals llavors s'apartava los dos culpables y aténdre al bon govern d'aquells Estats, com aximetéix per complir los ordenaments de presó que s'éren donats, envià tantost En Jaume a Sardenya En Bernat de Boxadors, majordom del Infant y En Felip de Royl, donant-se al primer lo càrrech de governador general de Sardenya, y al segón lo de general de tota la illa.

Entretant los pisans enviaren una embaxada al Rey solicitant la pau, per conèxer segurament que no-ls restava gran esperança, y ab tót que En Jaume s'amostrava generós ab los rebetles d'allá, generosos o desenganyats s'amostraren també los pisans, perçò que fins renunciaren a algunes concessions que feya Fn Jaume sóbre lo gordar-se certs feus, cosa que-s convingué (diu lo Zurita) a 24 d'Abril, vetlla de la résta de Sant March del any de Incarnació 1326 (1). En Boxadors y En Boyl, entant que-s tractava la pau ab lo Rey, pressuraren ab la armada y l'estol de tot llur podèr lo castéll de Càller, y enviaren forces numeroses contra los marquesos de Malespina y los de Sàcer qui s'éren rebetlats; y tan segurs estaven del retiment d'aquella fortalesa, que lo Rey e l'Infant trametéren a Sardenya dos comissionats, En Gonçal Ximèneç d'Arenós y En Galceran de Ribes, per rebre la sotsmissió, y efectivament a ells y a En Boyl fóu lliurada Càller lo díe 9 de Juliol del metéix any, publicant-se

(1) Reproduhim la data d'aquest document, no solament per que no-s confónga aquesta pau ab la primera que fermá En Alfons a Sardenya, segóns havèm vist en alguna obra estrangera, mas per que-s veja la diferencia que hi há en la fórma de comptar los anys entre nosaltres y los pisans, lo qual sistéma han seguit alguns al tractar d'assumptes de la nostra historia, cometent, en conseqüencia, gréus anacronismes: *Actum est hoc in palatio Regio civitatis Barchinone, VII calendas madii anno Domini M.CCC. vigesimo sexto, secundum morem Barchinone Dominice vero Incarnationis anno M.CCC. vigesimo septimo, indictione nona, secundum morem civitatis Pisanorum.*

Arxiu de la Corona d'Aragó, registre 342, foli 300.

tantost la pau, y restant de llavors ençà estingida la influencia dels de Pisa a Sardenya, séns altra esperança, tot lo més, que ésser admesos com a mercaders. Çò que En Bernat de Boxadors en aquesta ocasió posà per obra en la illa, és allò que, séns dupte algun, féu errar en Capmany al creure-s que aquest personatge éra lo qui éra anat la primera volta d'almirall contra Sardenya, reportant la victoria que aconseguí En Carroç, segóns que diguérem.

Tras la sotsmissió de Càller, qui éra, com si diguéssem lo darrer desengany dels pisans, los Malespines anaren a En Boxadors y a En Boyl desijosos d'ésser admesos en la pau, y lo marquès Azo, qui éra un d'élls, passà ab l'almirall Boxadors a Catalunya. En Jaume condescendí a la súplica, per tal com regonexía quant utilós no éra que amichs y enemichs, voluntaria o involuntariament, respectassen lo domini d'Aragó en aquells Estats, y convingué en que los Malespina continuassen tenint en feu lo castéll d'Osolo y altres llochs de Sardenya per éll, y fins l'infant Alfons donà la investidura al Azo y aquest reté homenatge.

Hi havía un capítol en aquesta concordia qui pot-ser féu mudar d'intént al acceptar-lo aprés d'havèr-lo fermat, y éra que, a despit de quant se convingué devía En Azo lliurar lo castéll d'Osolo a En Guerau d'Alós, per que ho tingués poderosament, séns assenyalar témps limitat, fins que lo Rey determenas altra cosa, y li fós restituit, capítol que, als nostres ulls, porta en sí la justa desconfiança que tenía En Jaume del voluble sotsmès, qui podía rebetlar-se novament a la millor ocasió. Donchs cert és que, a les acaballes d'Agost, estant ja a punt d'enbarcar-se a Barcelona lo marquès d'Alós cap a Sardenya, aquell mudà de propòsit, y perfidiejà en que ans li convenía passar a Italia, y penetrant lo Rey sa mala intenció, manà-li que s'embarcas, emperò sóts la guarda del Alós, ab orde que al arribar a Sardenya lo retinguéssen près a Càller, fins a tant que fòs fét lo lliurament convinget, que-s verificà de cert en lo mes d'Octubre.

Romanent d'aquí-avant a la obediencia del Rey la ciuta de Sàcer, y ocupat per los nostres lo castéll de Càller, los

Malespina no tinguéren altre remey sinó complir, y continuant en la llur feheltat los Arborea pogué un hom molt ben dir que lo nostre domini estava assegurat per llarch témps a Sardenya, y que no calía ja temer dominadors estranys. Les forces qui gordaven aquests dos punts tan importants estaven a Sàcer, sóts comanament d'En Ramon de Mont-pahó y En Pére de Luna, y a Càller, ón residía l'almirall Boxadors, y lo capità general Boyl, hi havía tres companyíes de gent de cavall, tenints per capitans los richs-homens Gonçal Ximéneç d'Arenós, En Uguet d'Anglesola y En Bernat de Senesterra, ab altres cabdills, entre los qui havía los catalans, En Galceran y En Bernat de Ribes, En Pére de Puig-vert y En Pére de Péra-mola.

Al exemple dels Malespina, vinguéren encare per lo metéix témps a Barcelona, uns comissionats, ab l'obgécte de reclamar unes proprietats que l'Infant havía cedides a la familia d'En Marquet, per la qual cosa En Jaume va remetre lo afer a aquell, séns que ningú sapia lo resultat que tingué.

Durant los féts adés descrits y en los mesos transcorreguts del any qui-ns ocupa, jogà la diplomacia lo paper més inútil, y tot per defalt de franquesa dels úns y per sobrer ergull dels altres. Lo Papa éra tingut a condescendir a les pretensions d'En Robert de Nàpols, car séns lo seu adjutori no podía hom combatre lo scismàtich emperador bavarià; lo rey En Frederich, abandonat per los genovesos, menaçat per les forces marítimes que tenía a sa disposició lo napolità, séns arbitris y plè lo pahis de malfactors, no podènt assolir una pau honrosa, se gitava als braços del emperador descombregat, que éra més que fer-se defensor del gibelinisme, transformar-se en parçoner del heretge. Per aquest pecat, En Jaume d'Aragó, séns dupte ab viva dolor, no gosava ajudar lo germà per no agreujar la Santa Seu, y temorós ensémps de que la armada d'En Robert aprés d'acabat ab la Sicilia, no se apoderas de Sardenya (1), y per fí, aquest Rey, conexent la situació y lo coratge d'uns y altres, energullit ab la impor-

(1) Ja dés d'Avinyó, a 11 de les calendes d'Abril del any novè de son ponficat, escrigué lo Papa al rey En Jaume, dihent-li que no permetés que son fil

tancia que havíen adquirida de nou les seues forces navals, perfidiejava entoçudit en no acceptar pacte algun qui no dongués per resultat romandre la casa d'Anjou senyora absoluta de la Sicilia.

Ab tal motiu, fóren innombrables, durant aquella temporada, los viatges d'embaxadors y comissionats de Barcelona a Avinyó, Nàpols y Sicilia, y de cada un d'aquests punts a Barcelona, y tót éra combinar, proposar, mudar y volèr ordenar çò que-n deyen una pau honrosa, emperò séns may aconseguir-la, posat que éra impossible satisfer als úns séns fer més o menys víctimes als altres. Entre los mólts y diversos pensaments que-s féren per acontentar En Frederich, donat que forçosament calía-li abandonar la Sicilia, s'inventà cedir-li lo régne d'Albania y lo principat de Morea; desprès creguéren més convinent fer-li donació del régne de Murcia y lo dret que lo rey d'Aragó tenía a la conquésta de Granada, qui éra la sisena part. No cabent bé aquest mal engiponat recurs, se renovellà la primitiva combinació de dexar que En Frederich continuas, emperò dihent-se no més que rey de Tinacria y no de Sicilia, y los seus successors fóssen sols duchs y feudataris d'En Robert, çò que tingué la indiscreció de favorejar En Jaume, convenint axí que son germà fós respécte dels Anjous, ni més ni menys que los reys de Mallorques respécte dels reys d'Aragó: y no podènt açò venir de grat a En Frederich, com no devía tampoch havèr-n'hi vingut al seu germà, si-s recordava que éra fill del rey En Pére, al cap-devall, deliberaren endóssar-li les illes de Sardenya y de Còrcega, de què-s desprenía En Jaume si li donaven en compensació les viles y llogars que los Templers y Hospitalers teníen en los seus reyalmes, composta que no volgué consentir may per may l'infant En Alfons, fundat en qué semblaría axò un menys-preu als esforços que éll havía féts en la conquésta.

En Alfons anas ab una armada ajudar al rey En Frederich, segóns sabia que atemptava fer-ho si no reexía a consolidar la pau.

Arxiu de la Coróna d'Aragó, butlla 96 de Joan XXII.

Per aquesta darrera combinació, adhuc havía ordenat En Jaume que-s fés armada de vint galéres, y escampassen la veu (com diu lo Zurita) de que éren coranta, y que hi calía anar lo rey en persóna o l'Infant a la vinent primavera essent la realitat d'aquest plan estar previnguts, car en arribant la hora de no podèr més palanquejar entre güelfs y gibelins, se resoldría En Jaume obertament a ajudar lo seu germà y a esquivar que fóssen perjudicats éll y lo seu reyalme. Emperò no-res d'axò pogué verificar-se entre la oposició d'En Alfons y les temptatives de Castélla; car és de sabèr que d'ençà que s'imaginà donar a En Frederich, Murcia y una part de Granada, les nostres fronteres se veyen menaçades, sabènt que lo castellà s'éra ajustat ab lo mahometà, al qual obgécte s'envià En Guillèm Ramon de Mont-cada, procurador general en aquella part del reyalme, que vigilas ab lo més gran mirament.

No podènt fer-se res per la questió de Sicilia, En Jaume va limitar-se, donchs, a assegurar, segóns lo seu acostumat sistéma, a amichs y a enemichs habitadors a Sardenya, per èsser aquest lo mijà de conservar la illa; y axí, als 8 del mes d'Octubre, encarregà al Boxadors, qui éra vingut ab Guiu, arquebisbe d'Arborea, y ab aquest ensémps que tractassen d'avenir-se de bones y primeres ab alguns grans feudataris de Còrcega y ab los bisbes de Pomblin y Massa, qui desijaven estar al servey del Rey, y com més aviat poguéssen cuydassen reduhir-los a la obediencia.

Durant aquest metéix any fóren proposats diferents casoris entre les cabdals cases de prínceps a les quals fem contínua referencia, com és de veure en lo Zurita, de què prescindim en part per are, crehent no deure-n citar sinó entre los progectats, lo que s'atemptà entre la infanta Na Lionor, filla del rey de Castélla, y l'infant En Pére comte de Ribagorça y Empuries, al qual obgécte fóu allà tramès un cavaller nomenat Galacià de Tarba. No s'afectuà aquest ajustament, emperò mencionam son progécte per tal com la dita infanta éra la metéxa qui éra estada esposa (casada solament ab paraules de present, per èsser nina) del religiós exelebrat

En Jaume, primogènit que éra estat d'Aragó, proposada al present per un altre germà séu, l'infant En Pére, y que al cap y a la fí havía d'anar raure a un altre germà, l'infant En Alfons, confórme indicarem de bell començament.

En los mesos posteriors al Setémbre—entre los quals podèm ja ficar-n'hi alguns del any següent,—estiguéren una bona temporada a Aragó, axí lo Rey com l'infant En Alfons, per motiu d'unes guerres que hi tingué entre En Jaume senyor d'Exérica y sa mare Na Beatriu de Lluria, resultant-ne l'escàndel de veure-s que lo Rey favorejava un dels contendents y l'Infant l'altre, fins que, convinguts los qui disputaven, passaren los nostres prínceps a Valencia. Mencionam aquest fét (de què no-n freturavem) per ésser aquesta la primera nova que trobam de la falla de salut del Rey, car tot parlant lo Zurita del Infant, diu «que fóu cosa qui causà major escàndel veure en aquest afer provisions contraries del Rey, qui estava en aquella sahó malalt, y favorejava a Na Beatriu, y del Infant son fill qui donà tota favor a En Jaume;» lo qual, unit a la oposició que féu a alguns plans del pare l'infant En Alfons, nos induheix a presumir que aquell començava ja a ésser inservible per los negocis públichs, y aquest ja hi intervenía de forma com si adavanças a la autoritat sobirana que no gayre aprés havía d'exercir.

Un altre dels motius perquè citam lo fét d'Aragó, que no sabèm en quin mes tingué fí, és solament per mor de la data qui correspon a un altre fét paregut de Catalunya, la durada del qual tampoch no sabèm, y que en part podém colocar ja dins lo nou any de Incarnació 1327, car diu ls Zurita, aprés de parlar del primer que «a Catalunya estaven les coses en major perill de recruharse alguna gran alteració y escàndel, per la mort d'un varó molt principal, qui-s deya En Guillèm de Queralt, al qual hi hagué sospita de que-l féu matar En Arnau Roger de Pallars, qui succehí en lo comtat de Pallars, al comte En Uch de Mataplana son pare: y alçà-s tota aquella terra en armes, seguint una part a En Arnau Roger, y la altra a En Raman Fólch vescomte de Cardona.»

Tantes vegades havèm parlat de les pretensions al comtat de Pallars, origen de contínues pertorbacions a Catalunya, y tan especialment nos dedicarem a esplicar còm vingué a recaure en la familia de Mata-plana, que no caldrà are tornar-hi, podènt compendre lo llegidor, que fóu aquest fét una de tantes guspires qui rebrotaven del mal apagat foch d'altres jórns (1). No crehèm que esdevingués ací l'escàndel que-s véu al Aragó de defendre lo Rey un contendent y l'Infant un altre, car no consta; emperò en cambi és positiu que En Alfons favorejava l'un dels dos, a En Arnau Roger, qui corría gran perill, per estar tota la terra commoguda.

No sabèm si aquest comportament d'aquell qui estava prop d'ésser coronat Rey fóu generositat, política o força de parentesch, y és fàcil de sospitar que fós lo darrer, car noresmenys d'ésser ja parents los Mata-plana de la casa Reyal, s'éra estret llavors més lo parentesch, per estar emmullerat lo dit Arnau Roger ab Na Urraca d'Entença, germana de la esposa del Infant. En nom del Rey, ja fós que aquest positivament los nomenas o lo primogènit, presentaren-se a mijançar en aquella questió, lo vescomte Jofre de Roca-bertí y En Ot de Mont-cada, los qui proposaren que los cabdills d'àbdós bàndols se vehessen ab élls a Perelada; mas crehent perillós d'aconseguir la pau tan prop de la guerra, senyalaren un altre punt ben apartat, que fóu Aytona, y entretant anaren sossegant los coratges d'úns y altres, y lo metéix En Alfons procurà a la fí, que no vinguéssen a les armes.

Posteriorment a aquests féts, trobam l'infant En Alfons ab sa muller a la ciutat de Çaragoça, y lo rey En Jaume a la

(1) Constantment, ja dés lo pontificat de Climent V, emperò molt especialment en lo de Joan XXII, escriguéren los papes a En Jaume, exhortant-lo a compondre les questions a que doná naxença lo comtat de Pallars, emperò tots-témps advocant a favor dels Espanyes y Cosserans, sèns que pugam conèxer de què provenía aytal volença, la hora que lo subject éra en estrém secundari respécte de la Santa Seu. Lo butllari del nostre Arxiu general conté gran nómbre de butlles y breus, corresponents als dos sus-dits pontificats, ab l'únich obgécte que s'indica.

de Barcelona, ón hi va patir una llarga malaltía, de la qual morí (1). Estant en aquella ciutat la infanta Na Teresa, passà també d'aquesta vida, de resultes del part del seu darrer fill, nomenat Sanxo, lo díe 24 d'Octubre del 1327, segóns lo tést de la Crònica reyal, y fóu soterrada al monestir de Frares menors de la dita ciutat, lo díe 2 de Novémbre vinent, que éra la Commemoració dels difunts.

No espréssa lo llibre que acabam de citar lo díe ón morí lo rey En Jaume, emperò l'epitafi de Santes-Creus, y confórme ab lo Zurita, consigna que-s morí lo díe 2 de Novémbre; de manéra que, no podènt duptar-se d'aquesta data, aná morir-se lo Rey lo metéix díe que soterraren la seua nora, mijançant nou díes del un òbit al altre (2).

No-s trobava a Barcelona l'Infant, ocupat a Çaragoça ab les exequies de sa muller; emperò tan bell punt com ne tingué noticia, se-n anà a aquella ciutat. No consta quina malaltía fóu la qui dugué En Jaume al sepulcre, si solament que fóu llarga, y que, al comportar-la, comptava ja lo Rey la edat de 66 anys, esplicant-nos lo Muntaner la seua mort ab semblants paraules: «Sobrevénch axí llónga infermitat, que comportà molts treballs, mas com a senyor sanct, bò e plè de gracies que éra, e impregnat de la Fé Catòlica, confessà-s, va combregar e rebé la estréma-unció, practicant axí tots los sagraments de la Santa Esglesia; e en aprés, ab clar enteniment e bona memoria, plegà les mans, abraçà la

(1) Un mes ans de la mort del Rey, al 1.er d'Octubre, aná lo nou rey de Mallorques, acompanyat del seu oncle Felip, a Barcelona, ab motiu del regoneximent del féu; y féu-ho axicom ho havíen fét son oncle y lo seu avi En Jaume. No sabèm en quina disposició estaría llavors lo nostre Rey, ja que sa malaltía fóu llarga, mas per la validesa del acte ninguna dificultat hi hauría que-s fés davant lo llit del sobirá, ab tal d'haver-hi los numerosos testimonis que menciona lo Zurita, y que són los qui-s troben al peu de la escriptura de regoneximent.

(2) Lo Zurita diu que morí Na Teresa cinch díes aprés d'havèr otorgat testament, que fóu lo 23 d'Octubre, y en conseqüencia fa mijançar sols cinch díes més entre la mort de la Infanta y la del Rey; emperò nosaltres nos atenèm a la Crònica d'En Pére, qui la dóna per morta lo díe 24, o sía lo següent d'havèr otorgat testament. Çò que hom llig en lo Feliu de la Penya, de que-s morí lo díe 21, no pot ésser sinó una errada d'imprempta.

creu é reté son sperit en mans de Nostre Senyor Jesucrist, lo dilluns, díe 2 de Novémbre del 1327, a hora d'encéndre los llums (1).»

Ja diguérem en tèmps oportú que En Jaume, la primera volta que passà de Sicilia a aquests reyalmes per heretar la coróna del seu germà, havía fét testament, en lo qual cridava a la successió, a defalt de fills, dels dos régnes de Sicilia y d'Aragó, dividits per orde de primogenitura, als seus dos germans los infants Frederich y Pére: emperò romangué inutilitzada aquesta disposició, tant per no havèr-li mancat fills al Rey, com per los cambis polítichs que d'aquí-avant se succehiren; de manéra que, vulles no vulles, hagué de fer nou testament per estalviar noves dissensions. Certes, consta que-n féu no una, sinó dues o més vegades, emperò atenent-nos nosaltres al darrer, que és fét al palau Reyal de Barcelona lo díe 5 de les calendes de Juny del 1327, no estant encare malalt, podèm assegurar que en éll disposà a favor del seu fill En Alfons, al qual fa hereu universal d'Aragó, Valencia, Sardenya y Còrcega, del comtat de Barcelona, de tot lo dret y domini que tenía en lo reyalme de Mallorques ab ses illes adyacents, y en los comtats de Rosselló, Cerdanya, Conflent, Vallespir y Coblliure y en los vescomtats de Omelades y Carlades; tot declarant que fós successor d'En Alfons lo seu fill En Pére, al qual devíen substituir los seus germans, y solament fallant aquests, podíen succehir los oncles o síen los demés fills d'En Jaume, germans d'En Alfons, esclohent no obstant lo primogènit En Jaume y l'infant En Joan, per los llurs vots religiosos.

Entre les dexes y altres disposicions s'hi troba la d'una creu d'or ab un *lignum crucis* a la seua muller, y una coróna d'or que havía comprada a En Ot de Mont-cada, y noresmenys la del sceptre y de la coróna que servíen per la coronació, y una cópa d'or al seu germà En Alfons, advertint

(1) Conferma aquestes menuderíes una carta del successor al rey Carles de França, dés de Mont-Blaech, ón s'hi llig, *die lunc secundo hujos mensis novembris in crepusculo noctis*, etc. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 519 foli 5.

que la creu y lo sceptre y coróna del Rey no puguen ésser venuts jamés, confórme los havía ja exceptuats en certa ordinació sóbre empenyorament de joyells, y que la cópa éra en aquella sahò empenyorada. Per lo compliment d'aquesta disposició testamentaria nomenà marmessors y executors lo seu fill En Alfons, lo seu germà En Joan arquebisbe de Toledo, los arquebisbes de Tarragona y Çaragoça, lo bisbe de Valencia, y los nobles En Eximèn Cornell, En Otó de Montcada, En Bernat d'Aprera (Cabrera ?); En Gonçal García y En Vidal de Vila-nova, los seus concellers (1).

De bell començament fóu depositat lo reyal cadavre al monestir de frares menors de Barcelona, y, en arribant poch després de Çaragoça l'infant En Alfons, fóu dut a sepelir al monestir de Santes-Creus, per havèr axí disposat que hi dexava lo còs, séns dupte ab la grata idea d'estar en companyía del seu pare lo gran rey En Pére, y de la seua segona muller Na Blanca, qui també hi éra sebollida, y, segons lo testament, per ésser prometença que jurada havía davant lo altar de Santa-María. Se verificaría aquesta trasllació ab certa cuyta, car trobam que als 23 de Novémbre se-n anà ja de aquell monestir En Alfons, llést de les exequies y endemés sumptuoses y fúnebres cerimonies que s'hi féren, ab assistencia de numerosos personatges, a sabèr; tots los infants, algunes de les infantes, prelats, richs-homens, cavallers y altres gents de tots estaments.

Del sepulcre d'En Jaume nos ne dóna noticia una obra moderna (2), al fer un escorcoll comparatiu entre Poblet y Santes-Creus, en los següents termes: «Al devallar a la part ornamental, certes no trobarêm a Santes-Creus la magnificencia desplegada en lo soberch sepulcre dels reys, de qué are no-n romanen sinó completats fragments; mas hi hà encare dos sepulcres qui per ventura haguéren pogut sostenir lo més rigorós parangó ab los més sumptuosos de Poblet, los

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, volum de *Testaments reyals*, foli 15. Es una copia simple en paper y lletra de la època.

(2) *España* (volum de Catalunya) per En F. Pí y Margall, plana 249.—Any 1842.

quals vuy en díe són los qui-ns poden donar una idea més avantatjosa de çò que aquests fóren.

«Quatre ogives entre pilars constituíen lo templet qui-ls cobrecela. Les ogives són calades, los pilars enlayren llurs pinacles de cresteria entórn d'una agulla afiligranada qui brólla d'en mig del sostre. Estogen aquests templets, l'un la tómbà d'En Pére *lo Gran*, posada sóbre un vas de porfiri, l'altre la tómba d'En Jaume II sóbre una alta socolada. Lo vas de porfiri és grandiós y senzill, lo sócol y les tómbes estan rublertes de relleus, les cobertes servexen de llit a les estàtues dels príncceps. Aquests dos monuments de marbre pintats y daurats en llur major partida, són los més bells y delicats ornaments d'aquest monestir.»

Al sepulcre d'En Jaume un hom hi llig lo següent epetafi:

Honoratur hac tumba qui simplicitate columba
est imitatus Rex Jacubus hic tumulatus,
Rex Aragonensis, comes et dux Barcinonensis,
Mayoricensis Rex, nec non Siciliensis:
moribus et vita consors sua Blanca munita
Illustri nata Carulo simul hic tumulata.
Nec fuit hic segnis in subdendis sibi regnis,
Subdita sunt jamque sibi Murcia, Sardiniaque,
Floruit hic quinque Regnis tempus utrimque
Restituit gratis tria jus servans deitatis.
Hic humilis corde peccati mundus á sorde
Misericors mundus animo sermone facundus,
Judicis justus armis belloque robustus,
laetus non maestrus vultu mitisque modestus,
dici pacificus meruit quia pacis amicus,
Regna tenet coeli Domino testante fideli,
cum se collegit habitum Cisterciensem prae elegit,
Qui cuncta regit parcat quae nescius egit,
Defecil membris secunda nocte novembris,
Anna milleno centum ter bis quoque deno.
Septenoque pia sibi sistat dextera Virgo María.
Amen

¿Farèm aci memoria, ab vergonya, axicom ho fém cada vegada que lamentam la destrucció d'una obra d'art, amparada, segles a travers, sóts lo mantell de la religió, que entre les runes del monestir de Santes-Creus, han rodat escorterats los sepulcres dels nostres princeps y prous varons, confonet-se en la més pudent póls, los ossos d'En Jaume, Na Blanca, del gran deslliurador de Sicilia y del intrèpit Roger de Lluria, despertant tanta llàstima com respécte, fins al estrèm de que lo peu no gosa trepijar-los ni la mà replegar-los? Bé fóra per demés, y lo sentiment que experimenta aci lo llegidor català podrà suplir ab major espressió les nostres paraules.

No mès que per no apartar-nos del costum seguit fins aci car gayrebé tots los fills d'En Jaume han estat mencionats en lo transcurs del seu regnat, donarèm are compte de aquests, sóts la guía del nostre principal genealogista en sa obra de los *Condes vindicados*. Tots los fills llegítims los tingué En Jaume de la reyna Na Blanca de Nàpols, y fóren En Jaume, qui renuncià la primogenitura, En Alfons, immediat successor, En Joan, arquebisbe de Toledo y desprès de Tarragona, En Pére, comte de Ribagorça y Empuries; y endemés tingué cinch filles, a sabèr, Na María, qui-s maridà en 1317 ab l'infant dē Castélla En Pére, y després, vídua, se recollí al monestir de Sixena; Na Constança qui-s maridà en 1311 ab l'infant don Joan Manuel; Na Elisabet qui-s maridà ab Frederich III duch d'Austria, unida conjugalment ab son marit sóbre lo 1313; Na Blanca qui fóu priora de Sixena; y Na Violant, casada a mijan 1337 ab Felip, dèspota de Romanía, y dos anys més tart ab Llóp de Luna, senyor de Segorb, a la ciutat de Lleyda.

Lo Marineo Sículo y altres escriptors dónen a En Jaume un sol fill natural, del metéix nom del pare, casat (segóns suposen) ab Na Joana, filla d'En Llóp de Luna, emperò séns fer esment del nom de la mare. Nosaltres, ab tót, crehèm havèr-ne trobat un altre, nomenat Neapolió, qui serví al rey del Marroch, segons se deduheix d'unes cartes dirigides per lo successor En Alfons al dit monarca, nomenat Abuçayt y al seu fill Bolcacén, als quals recomana lo nostre Rey lo men-

cionat Neapolió d'Aragó, germà séu, ab aquestes paraules: *Lo Rey, havèm entès que vós, per honor nostra, havets près al vostre servey En Neapolió Daragó, frare nostre, etc. Barcelona, a 24 díes de Juliol del any de N. S.* 1327 (1).

Lo Zurita, esplicant lo sentiment general que produhí la mort d'En Jaume, fa lo panegírich d'aquest monarca, axí en quant toca a qualitats morals com a les físiques, dihent «què fòu príncep valerós y molt clement, y ab axò de tanta igualtat y justificació ab los seus vassalls, que per causa d'açò lo nomenaren *lo justicier*, y governà los seus reyalmes ab tota pau y justicia.»

Lo llegidor qui, al arribar a aquest punt, bé coneix lo psrsonatge y la època, podrà, per sí sol, regonèxer fins a quin grau sía cert açò que senta l'Annalista Aragonès, car d'éll podèm retraure qualitats y actes bons y mals, confórme ho havèm justificat: emperò que, per sa metéxa diversitat, priven al crítich que-n faça un juhí sobrerament absolut. Com a jahent especial del seu caràcter, cita lo metéix autor un fét «que fóu près com a cosa molt exemplar en aquells témps,» y per tant lo reproduhim ací, com a cimbell de la seua vida, y fóu «que manà bandejar dels seus reyalmes un famós lletrat, qui éra jurista, y-s deya Ximèn Álvarez de Rada, com a perniciós a la república, lo qual per ses manyes y mals comports, havía empobrit moltes persónes: y per axò, y per prevaricador, lo manà foragitar de la terra.»

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* registre 519, foli 55.

†

Fundacions de convents de Franciscans y Carmelites, y principalment de Prehicadors y Mercedaris. Competencia entre aquests dos ordens sóbre lo mèrit de rehembre captius. Construccions: la Catedral y Santa-María de la Mar de Barcelona, y Pedralbes. Fundació d'aquest convent per la reyna Na Elisenda. Referencia a la estincció dels Templers. Institució del orde de Montesa en la capella Reyal: Entredit: comportament de la clerecía durant l'anatema. Referencia a la part civil sóbre concilis. Concessió de delmes de fruyts eclesiàstichs per la guerra de Granada. Presentació del infant En Joan per arquebisbe de Tarragona, denegada per lo Papa y obtinguda per un Luna. Diminució consegüent de la provincia eclesiàstica tarragonina, y creació per primera vegada del arquebisbat de Çaragoça, a favor d'un altre Luna. Causes d'aquesta innovació innecessaria. Enaltiments eclesiàstichs en los individuus d'aquell cognom. L'infant En Joan, arquebisbe de Toledo, consagrat a Lleyda per los Lunes. Protesten aquests dels fums del nou arquebisbe toledá, prohibexen-li que travers per lo territori ab creu alta, y lo de Çaragoça l'escomunica. Consegüent desplaher entre lo Rey y los Lunes: sentencía la Santa Seu a favor d'aquests. Desplahers y escándels a Castélla, d'ençá de la anada del nou arquebisbe a Toledo, lo qui resigna sa dignitat y se-n torna a Catalunya. Compliment de la primera ilusió d'En Jaume, anant lo Luna de Tarragona al arquebisbat de Toledo, y entrant en son lloch lo resignat Toledá. Augment dels ardiacanats de Barcelona. Avantatge als ordenants qui contribuyguen a la conquésta de Granada. Féstes a Tarragona per la adquisició del braç de Santa Tecla.

En la última ressenya eclesiàstica, qui correspon al regnat d'En Pére, ja manifestarem la rahó per què no continuaríem en aquesta part fins a la ocasió ón nos trobam. Efectivament, poch hi hà per dir del curt regnat d'En Alfons; mas, en cambi, durant lo del successor En Jaume, qui és d'alguna estensió, no manquen subjects del major interès. En lo témps que comprèn abdós regnats segueix proporcionalment lo desenrotlle y prestigi dels ordens religiosos,

la importancia dels quals havèm justificat en les ressenyes anteriors, y que-s va provant per les noves fundacions qui ténen lloch, ab què-s dóna al metéix témps noticia de les construccions d'edificis eclesiàstichs: a Mont-blanch, ab les almoynes dels vehins, s'edifica, en 1286, lo convent de Sant-Francesch; y a Perpinyà, en 1292, se funda lo del propri orde,—si bé algun escriptor ne remunta la fundació a la època de Sant-Francesch,—comptant-se noresmenys, havèr consagrat lo de Barcelona, en 1297, l'arquebisbe de Tolosa Sant Lluis (1).

Traspunta algun altre orde, com és de veure per la fundació del convent del Carme, ja eczistent a Barcelona lo Juliol del 1294, segons se deduheix d'un donatiu d'aquest any, lo del convent de Giróna als 17 de Febrer del 1295, lo del de Valls, del metéix orde, en 1325, lo del convent de Sant-Agustí a Barcelona, en 1310, per lo venerable P. fra Bonanet de Zagual y altres religiosos, segons referexen Diago, Cervera y altres autors y lo de Nostra-Dona de Gracia, en 1317, al Vernet, de ón lo traslladaren lo metéix any tocant dels murs de Perpinyà.

Emperò los dos ordens qui déxen més impresa la llur pétja al sol català durant la èpooa qui-ns ocupa, podènt-ne duduhir son valiment e importancia, són los de Prehicadors o Dominicans, y lo de la Mercè; d'aquell se funden lo convent de Puig-çerdà en 1288, de Coblliure en 1290, de Castellò d'Empuries en 1317, per lo comte d'Empuries y Comú de la metéxa vila, los de Manresa y Cervera ho són en lo metéix any, ab les almoynes dels naturals, lo de Tortosa qui-s troba ja eczistent en 1321, y lo de Balaguer en 1323. Los convents de la Mercè no són tants en nómbre com los de Prehicadors, car solament se troben, en 1290, la fundació

(1) Constava aquesta circumstancia a una lápida qui estava clavada a la part forana del claustre, la qual traslllada lo Capmany, aclarant, ab tàl motiu, que lo dit bisbe consagrant éra nebot de Sant Lluis rey de França y fill d'En Carles d'Anjou, lo qui trobant-se presoner de guerra a Barcelona ab altres dos germans, lo duch de Calabria y lo príncep de Salern, dés la victoria d'En Roger de Lluria, prengué l'hábit en aquest convent. Per altra banda, del metéix autor, és de veure que l'edifici éra ja construit en 1277.

del de Prades, y en lo metéix any eczistent lo de Montblanch (si havèm de creure lo Camós, qui diu que fòu fét present al metéix, en aquest any, per sant Pére Armengol, de la imatge de la Verge del Miracle, que rescatà de Berbería.) Rivals fóren aquests dos ordens en quant toca a la redempció de captius, portant-los a tal estrém l'esclusivisme de aquesta gloria, que per disputar-se-la l'un y l'altre, axicom per cercar la major antiguitat de llur respectiva institució en aquesta part, han omplert los defensors y advocats de Mercedaris o Prehicadors innumerables planes, segóns ja indicarem al parlar del origen d'aquells frares militars.

Prescindint nosaltres de mijançar en aquest debat, n'hi hà prou ab insistirací en la idea de que abdós ordens tenien gran valiment en témps d'En Jaume, cadascú per lo seu estil, car si trobam Prehicadors en totes parts, en les embaxades, en los confessionaris, en la cambra y en los testaments dels reys, y són mólts los convents de Dominicans qui-s funden en lo primer terç del XIV.én segle, en cambi honren l'orde de la Mercè persónes d'alta virtut y mèrit, algunes d'élles inscrites en lo catàlech dels sants per havèr fét cara al martiri en compliment del sublim devèr del llur institut.

Per més que sía excedint-nos quelcom, en quant toca a construccions d'edificis eclesiàstichs, per entretenir-nos de sobres en determinats punts, nos deu ésser tolerat, puix que les noves que anam a donar, interessen no solament per l'objécte especial què ací-ns guía, mas encare a la historia del art en general, de la qui fóu, durant segles, protectora y fomentadora la Esglesia catòlica. Aludim als famosos temples gòtichs de Barcelona ab los quals s'enriquí aquesta ciutat y córt dels monarques d'Aragó del regnat d'En Jaume II encà, Conegué aquest rey que la basílica del témps d'En Ramon Berenguer I, ab l'augment de població que havía adquirit la ciutat, no correspondría a la grandesa de la capital, y axí, volgué senyalar los primers anys del seu regnat, construint novament una altra més espayosa catedral, y talment encertà en la elecció dels artistes per dur a terme tan famosa obra, que s'hi vegé aplegat (com per sort pot contemplar-ho

encare lo llogidor) tot allò que de més grandiós y elegant alhora pot donar de sí l'estil y orde al qual pertany tan bell, ensémps que sólit, monument. Lo grandiós de la obra eczigía naturalment duració, y axí no és de maravellar que no-s completas del tot y que fins se suspenguéssen devegades los treballs per continuar-los la hora que major oportunitat hi hagués, tant que encare s'hi treballà a la primería del XV.èn segle, y adhuc en lo díe de vuy li manca la portada, lo dibuix de la qual s'estoja en la metéxa catedral (1). Emperò, interessant-nos açí principalment donar noticia del començament de la obra general, no-s referirèm a la làpida que-s veu clavada a costat d'una de les portes laterals, ón s'hi dóna compte d'aquell acte inolvidable del rey En Jaume II, marcant que fóu començada la obra, lo díe de les calendes de Maig del 1298 (2). Consta per altres documents que estava acabada la esglesia fins al tras-chor en 1329, o sía dos anys aprés de la mort d'En Jaume, y per aquestes dues dates pot un hom compendre lo témps que durà la obra y lo troç que-n féren en lo regnat del dit sobirà.

Tal com féu lo Rey ab la catedral, féren-ne, per la llur devoció y liberalitats, los feligresos de la parroquia de Santa-María de la Mar, ab la esglesia llur, car substituiren l'antich témple de igual nom per l'ufanós y sumptuos que admiram vuy en díe, de tres naus, emperò de fórma la més atrevida, elegant y lleugera que sía coneguda en la art gótica; y per més que aquesta construcció no corresponga, a dreta lley, al regnat d'En Jaume, car no fóu començada fins prop de dos anys aprés de la mort, emperò aquesta metéxa propinquitat fa creure que fóra resultat del exemple de la catedral, y que-s

(1) Açò ho escrivía l'autor vers l'any 1876. Per llà les darreríes de la metéxa passada centuria, s'emprenguè la construccii de la dita obra continuant-se encare. (N. del T.)

(2) *Opus istius Eclesie fuit inceptum kalendis madii anno Domini M.CC.XCVIII, regnante illustrissimo Domino Jacobo, Rege Aragonum, Valentie, Sardinie, Corsico, Comitaque* Barcinone. Los títols que porta lo Rey proven que no fóu la làpida colocada fins molts anys aprés de començada la obra, car bé sap lo llegidor que en la citada data no s'éra realitzada encare la conquésta de Sardenya.

cogità la nova obra encare en vida del Rey, si un hom calcula lo témps que li caldría al arquitecte per fer-ne la traça, y los demés interessats en la obra per dispondre tots los preparatius materials y pecuniaris, que per aquella éren mester.

A la metéxa època pertany una altra construcció notable que gayrebé devèm contar entre les de Barcelona, tal es la del monestir de Santa-María de Pedralbes, del orde de Santa-Clara. La darrera muller d'En Jaume, Na Elisenda de Montcada, ja en 1325, ab aprobació del seu marit (1), havía fundat aquell monestir, y és regular que tantost s'encomençaría la obra y s'acabaría ab promptitut, car tot just hagué En Jaume closos los ulls, la reyal vídua (qui no havía tingut successió, y que per ventura va preveure ab témps los pochs anys que li restaven de vida al seu marit) se tancà en lo Reyal convent que élla havía fundat, duhent-se-n en companyía seua catorze senyores catalanes, y dotant de bastant rénda l'establiment, per mantindre-hi dignament les nobles religioses, y dótze sacerdots, la meytat clergues y la meytat frares franciscans, per la observança del cult. Se morí Na Elisenda en lo metéix convent, y en éll se conserva encare la bella sepultura ón són estojades les seues cendres.

Nos ha calgut donar preferencia a la part civil per esplicar la estincció del Orde del Témple, en atenció a ésser aquest acte fill d'un plan polítich, y tenír gran relació ab los féts civils y los personatges d'aquella època, per què, remetèm lo llegidor als precehents capítols, y callant·ací, per no repetir, la descripció de tan memorable fét. En la que havèm féta, veurà que fóu conseqüencia de la metéxa estincció del Orde del Témple, la nova institució de la de Montesa, procehint de la de Catalunya, encare que afillada de la Cisterciana de Santes-Creus, y que fóu nomenat primer maestre de la metéxa, lo català Guillèm d'Erill. No més devèm ací afegir, com a més propri en aquesta part, que per la cerimonia de fundació del Orde y recepció del hàbit per part dels cavallers, lo díe 22 de Juliol del 1319, a la capélla del

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 228, foli 40, 51 y altres.

palau Reyal de Barcelona, o sía de Santa-Agata, en presencia del Rey, de tota la córt y del comanador de Calatrava, se donà l'hàbit a En Guillèm d'Erill, a En Galceran de Bellera y a En Grimau d'Aroles, qui havíen estat del Orde de Sant-Joan; bentost los hi va admetre la professió l'abat de Santes-Creus, qui éra estat lo celebrant de la missa, fóu nomenat lo nou maestre, y lo Rey presentà al metéix, vuyt cavallers de les nobles famílies de Catalunya, per ésser admesos, com axí ho fóren, prenent l'hàbit—y éren En Bernat de Monçonís, En Berenguer d'Erill, En Bernat d'Aramont, En Guillèm d'Aguilar, En Bernat Roca, En Berenguer de Torrent, En Arnau de Perdisa y En Pére o Ferran d'Aragó, germà del Rey,—essent aquests los primers cavallers de tan distingit Orde, y romanent aquest, per tant, instituit en tota la Córona (1).

Passà ja lo témps en què Catalunya patía opremuda lo pès del entredit y anatéma de Roma: la política d'En Jaume, ja coneguda dels nostres llegidors, lluny d'indisposar-lo ab lo sobirà Pontífech, salvava en totes les ocasions ón podía perillar, per rahó d'interès propri, lo successor del rey En Pére, y séns declarar-se obertament gibelí, afalagava con li convenía aquest bàndol, emperò séns llunyar-se jamés de la Santa Seu, conservant-se en aquesta discréta neutralitat fins en témps de les guerres entre Felip de França y lo papa Bonifaci VIII, de les quals no més n'haguéra trét, d'interessar-se per l'un o per l'altre, o la nota de scismàtich respécte del Papa o una féra venjança per part de França, al morir aquell.

No hi havía, donchs, en tot Catalunya, durant los reg-

(1) Diu lo Zurita que fóren catorze los cavallers escollits per entrar en lo nou Orde, y que alguns prenguéren l'hàbit, emperò no espréssa res d'aquest acte y cerimonia, que ací descrivim. Nosaltres havèm preferit la relació que hom llig en los Annals de Catalunya, car aquesta volta l'autor ha justificat sa asserció ab refe rencies a varies histories del Orde de Montesa y a documents, segóns hi és d veure. La única dificultat que hi trobam és lo nom del frare Pére o Ferran, que di que éra germà del Rey, car del primer nom n'hi hà dós, l'un lledesme y l'altr natural, qui contraguéren matrimoni, y del segón, si no fóu lo senyor d'Albai raçí, germà natural, solament hauríem de creure que fós un altre d'igual non emperò ignorat dels nostres genealogistes.

nats que descrivim, la anterior diferencia entre partidaris del Papa, céchs executors del entredit, y partidaris del Rey, continuadors dels rítus, malgrat del entredit, ni féu mester solicitar de Roma, com alguns monestirs, excepció de la ordinació prohibitiva del Papa, ab la fí de coldre los divinals oficis a porta tancada. Tot Catalunya reverenciava ab constant respécte les dues potestats, tot-hom professava lo cult catòlich séns excepció de ninguna especia, pública y obertament, y si los seus fills, en la generalitat de llurs diversos estaments, éren fervents catòlichs, no desmerexíen los eclesiàstichs lo timbre de bons ciutadans o patricis, com axí ho acreditaren ab llur assentiment y ab generositats, cada volta que s'atemptava alguna empresa, qui tenía per obgécte la honra o l'engrandiment de la patria, per més que en aquells témps hagués degenerat la costum de vestir los bisbes y ses comitives la cuyraça y d'embraçar l'escut, anant a la guerra ab les legions feudals famejants de presa, avenç de què devèm tots alegrar-nos-en, pregant Déu per que no revisca jamés, en ningun témps, aquell perjudicial vici entre tan benemèrit estament, les armes del qual sols han d'ésser les del Divinal Mestre, a sabèr, la pau y la caritat.

No podèm donar compte aquesta vegada de ningun concili qui veritablement meresca aytal nom, y fent cap lo lector a la part civil d'aqusta Historia, ja veurà, segóns havèm abans indicat, açò que sóbre aquest punt féren les congregacions provincials, entre les quals deu comptar-s'hi la celebrada en la nostra terra al referit obgécte.

Tingué lloch en lo regnat d'En Jaume un acte de gran trascendencia en quant toca al còs eclesiàstich de Catalunya. La ciutat de Tarragona, qui a la època romana éra estada metròpoli civil de tot Espanya, la ciutat qui havía tingut la honra de veure desembarcar al seu ribatge Sant-Pau, con aquest gran apòstol de Jesucrist calcigà per primera vegada lo sol hispànich, la gran metròpoli eclesiàstica, qui aprés de la reconquésta de Catalunya nova y de la emanicipació del arquebisbat de Narbona, havía extés la seua jurisdicció eclesiàstica per tots los demés estats o reyalmes, qui s'uniren a

la antiga Marca Hispànica, a que havíen conquerits los catalans y aragonesos plegats, anava a soferir en aquesta época una gran minva respécte als encontorns o territoris per ón aquella s'estenía. Fins are havíem sèmpre vist bisbe a Çaragoça, bisbe a Mallorques, bisbe a Valencia, y solament Tarragona tenía arquebisbe, essent aquesta dignitat la més suprema de les gerarquíes eclesiàstiques en tots los estats qui constituíen la Coróna d'Aragó.

Apart de les rahons de conveniencia o utilitat que hi pogué havèr per dur a cap la reforma que indicam, una de les causes qui poguéren motivar-la o precipitar-la, per més que no hi han parat esment los historiadors eclesiàstichs, crehèm que pogué ésser l'afany que amostrà lo rey En Jaume de distingir los seus fills ab títols y dignitats qui-ls donassen veritable caràcter de grans prínceps. En tèmps d'aquest havèm vist crear, ab aytal obgécte, los comtats de Ribagorça, Prades y Empuries, y puix tenía lo Rey un fill qui seguía carrera eclesiàstica, l'infant En Joan, afrontós haguéra estat per aquest si, comparativament, éra desigual la categoría a que pertanyés en son estament la dels altres germans, axí enaltits en la categoría civil.

En l'any 1316 éra mort l'arquebisbe de Tarragona En Guillèm de Roca-bertí y aprés d'aquesta novitat preparà En Jaume una embaxada per Roma ab l'obgécte de proposar y solicitar diferents coses del Sobirà Pontífech Joan XXII, que no feya gayre que éra estat elegit, en acabat d'algunes competencies ab perills de scisma. Fóu lo primer pretést que-s retragué lo fer lo regoneximent degut per lo reyalme de Sardenya y Córcega que havía donat a En Jaume lo papa Bonifaci, y com aquest Papa, per la conquésta d'aquexes illes, li havía concedit lo delme dels fruyts eclesiàstichs d'aquests reyalmes per témps de tres anys, si hi consentissen la major part dels prelats, y aquests no hi havíen volgut consentir, proporcionà axò un dels motius que havíen de servi per la embaxada, car va solicitar-se llavors que lo nou Pap fés la metéxa concessió per sis anys, y que-s donas podèr d legat per la empresa ab bisbe de Barcelona, en compte de

de Valencia que havíen designat anteriorment (1). Fóu encare demanat que-s fés ajust dels béns dels Templers conforme los havía demanats en altra ocasió En Jaume, que li cedissen almenys los d'un punt proper a Osca, ón éra nat Sant Llorenç, per fundar una capélla que li concedissen les terces y delmes de la Crohada per la guerra dels sarrahins de Granada, etc.

Emperò entre altres súpliques o propostes, sobre la qual concessió tindría més o menys esperança lo rey d'Aragó, s'hi calava la de que, en atenció a que per la major part del capítol de Tarragona estava nomenat per successor del difunt arquebisbe Roca-bertí l'infant En Joan, plagués al Papa de presentar-lo a aquella esglesia.

De les diferents coses que solicitaren los embaxadors d'En Jaume, se-n aconseguí alguna, emperò quant a la presentació del Infant per arquebisbe fóu denegat (2); y qui sap si obrà axí lo Papa per veure que estava En Joan endarrerit en sa carrera, ja que, segóns lo Zurita, al parlar de la súplica en nom del pare diu: «que aquest tenía ordenat que fós eclesiàstich,» de què-n podríem deduhir que encare no ho éra: y séns admetre lo Papa la elecció féta en concordia per lo capítol, presentà En Ximèn de Luna, bisbe de Çaragoça, séns procurar-lo éll y séns volèr-lo (hi afig l'Annalista), y que vint anys hà que exercía aquesta dignitat. En conseqüencia, passà al arquebisbat de Tarragona lo bisbe de Çaragoça, al lloch que aquest dexava vacant, passà un altre Luna, En Pére, qui éra abat de Montaragó, y ocupà aquest abaciat, que no éra poch d'entrada, lo solicitant del arquebisbat de Tarragona y recomanat per lo Rey al Papa, l'infant En Joan (3).

(1) La concessió de Bonifaci y lo nomenament del bisbe de Valencia per al legat se troben en l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 4 y 5, lligall 23, de Bonifaci VIII.

Climent V maná als colectors del delme per tres anys, que féssen a mans d'En Jaume, per la guerra de Granada, una annualitat, y més avant altres dues annualitats. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 11 y 31, lligall 25 de Climent V.

(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, breu 4, lligall 28 de Joan XXII.

(3) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, escriptura de cessió, entre les butlles de Joan XXII, nóm. 13, lligall 28.

Mêrits podía contraure ab ses virtuts lo nou abad de Montaragó; y pot-ser arribaría a fer-se digne de cenyir lo front ab una mitra arquebisbal, al sobrevenir la vacant de aquell qui de tan poch com feya éra arquebisbe de Tarragona, cosa que no fóra ja tan difícil si en compte d'havèr-hi una sola d'aquestes altes dignitats en tota la Coróna n'hi hagués dues o més. Si no procuraren aquesta facilitat va donar almenys la casualitat de propondre, méntre que En Joan se resignava a ésser simple abad, que-s dividís la Metròpoli Tarragonina en dues, çò és, que hi hagués arquebisbe de Tarragona y arquebisbe de Çaragoça, y havènt-se fét axí, se compartiren entre abdós los bisbats, dexant al primer los de Barcelona, Lleyda, Giróna, Tortosa, Vich y Urgell, o sía tots los de Catalunya, y endemès lo de Valencia, y subgectant al segón los d'Osca, Taraçona, Pamplona y Calahorra y després lo d'Albarrací, que-s disputaven ja de témps l'arquebisbe Tarragoní y Toledà.

La butlla d'erecció de la nova Metròpoli Çaragoçana, que val tan com dir diminució de la Tarragonina, fóu donada a Avinyó als 14 d'Agost de 1317 o pot-ser 1318 (1), y per més que ún diga que tal divisió féu-se confórme als estatuts dels sagrats cànons qui disposen que les esglesies catedrals s'ordenen de fórma que no estiguen entre sí los bisbes separats ab gran entreval, y aquesta dificultat ofería la provincia Tarragonina per tan ample y estesa, ab justicia raciocina l'aragonès Zurita al dir que «no n'hi havía prou de totes aquestes consideracions per que aytal se fés ab tanta avinentesa, si no hi concorría una altra calitat, que fóu molt important, trobar-se Metropolità, y presidir en aquella provincia En Ximèn de Luna, arquebisbe de Tarragona, qui éra natural d'aquesta ciutat (Çaragoça) y molt prop-parent d'En Pére de Luna, qui-l succehí a la esglesia de Çaragoça; que fóu promogut

(1) La data d'aquesta butlla, que havèm comprovada, diu *Datum Avinione XIX calendas septembris anno secundo pontificatus nostri*, qui correspon als 14 d'Agost (y no del Juliol com diu lo Zurita) de 1317 o 1318, segóns còm un comptarà l'any del pontificat. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 14, lligall 29 de Joan XXII.

ab la seua esglesia en aquesta dignitat: y axí ab son consentiment s'erigí en Metròpoli, y senyalaren-li distincta provincia, y fóu aquesta Esglesia decorada de les insignies y preeminencies d'Esglesia Metropolitana, y son prelat s'intitulà arquebisbe (1). De manéra que al aragonés Luna, que *séns éll procurar-ho y séns volér-ho,* éra passat de bisbe de Çaragoça a arquebisbe de Tarragona, és deguda principalment la diminució de la Metròpoli Tarragonina—qui en bona hora pogués ésser feta si vérament éra açò un benifét per lo cult y per la religió,—résultant de sa generositat l'exalçament d'un altre Luna parent séu, qui ja-l rellevà en lo bisbat de Çaragoça, a la metéxa dignitat arquebisbal ab què s'honrava a Catalunya un altre Luna.

Póques consideracions podèm fer sóbre aquests actes, per més que-ns convençam de que és aquest cognom notable en materia d'enaltiments eclesiàstichs, tant que abans de finir la centuria havèm de veure un Pére de Luna qui ateny fins a la tiara pontificia, car bastarà sabèr que, apart dels interessos referits, lo tingué també lo Rey en que tal divisió s'efectuas y adhuch va procurar-ho, com axí ho afermen diferents autors, per insistir més nosaltres ab la idea abans esmesa de que aquella tingué son llunyadà orígen en lo desig que al Rey dominava de distingir l'un dels seus fills ab una sobirana dignitat eclesiàstica. No trigarèm gayre a veure confermada aquesta sospita, per un altre acte qui te relació ab lo metéix afer.

Per més que lo rey En Jaume hagués procurat la erecció de la esglesia de Çaragoça en arquebisbat, si certament havía-s format la ilusió de veure un fill séu ab la mitra arquebisbal, no podía estar gayre satisfét al tenir que resignar-se a nomenar-lo simplement abat, entant que altres s'enlayraven y no-s presentava ocasió oportuna per traure-l d'un humil convent. Emperò ab tót que l'elegit per arquebisbe de Tarragona per lo Capítol no havía pogut aconseguir aquesta dignitat en los reyalmes d'En Jaume, per no consentir-ho lo

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* butlla 30, lligall 28 de Joan XXII.

Papa, s'oferí en l'any 1320 una ocasió per donar un equivalènt al burlat infant. Vacà la Seu de Toledo, y En Jaume y demés interessats en aquest afer van manejar-se de tal fórma, que traguéren de la seua obscuritat l'abat de Montaragó, y reexiren en fer-lo nomenar arquebisbe d'aquella Metròpoli castellana que feya témps venía mostrant fums de primada d'Espanya, jatsía no li fés acatament en aquesta preeminecia la de Tarragona, los drets de la qual són més antichs, ni-s resolguéssen per molt de témps los pontífechs a declarar quina de les dues rivals havía de tenir la preferencia (1).

Proven aquests actes la major importancia de la nostra nació respécte de la castellana, y la influencia dels nostres reys en aquella córt forastera, car ja no éra açò la primera vegada que esdevenía, y lo lector farà memoria de que en témps d'En Jaume I, lo fill d'aquest, nomenat Sanxo, fóu ja elegit arquebisbe de Toledo, exemple que no s'esperimenta ja may en orde invers, ja sía civil, ja eclesiàstich. Emperó si sobreprèn que lo príncep català pàs a ésser primat de Castélla, encare més estrany aparexerà lo punt ón fóu consagrat, a Lleyda, havènt concorregut al acte los dos Lunes, çò és, l'arquebisbe de Tarragona y l'arquebisbe de Çaragoça, ab altres prelats, en presencia dels quals fóu-li fét a mans lo pali en lo referit any de 1320.

Diu lo Romey que «castellans y aragonesos celebraren a qui més podía aquell exalçament, y que sols la reyna Na María de Castélla s'amostrava apesarada, temerosa de que ab la vinguda d'aquell personatge, augmentassen los avalots que estaven ja destroçant tot aquell régne; mas tingué algun confort ab la correspondencia del Sobirà Pontífech, qui li prometía présta y complerta concordia.» Vol dir açò que en lo nou nomenament d'arquebisbe de Toledo, càrrech que en sí portava gran representació política per sa intervenció en lo govern de Castélla, estaven confórmes lo poble, lo Papa

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 42, lligall 31 de Joan XXII. Per élla fa a sabèr lo Papa a En Jaume havér elegit en arquebisbe de Toledo l'infant En Joan, y pregava-l que-l provehis de bons consellers y familiars. Féta a Avinyó, 2 dels ídus de Desémbre, any quart del pontificat.

y lo pare y amichs del favorejat: emperò, per més importancia que sía atribuida desprès a la Seu arquebisbal de Toledo, als ulls del elet y del rey En Jaume, en aquells témps, havía de semblar sémpre inferior a la de Tarragona, que fóu la primera ilusió del nostre Rey en favor del seu fill; axí que, per molts satisféts que aparentassen estar lo nou arquebisbe y son pare, tal elecció no podía ésser considerada com un camí més o menys indirecte, que al cap y a la fí, confórme veurèm, haurà de conduhir lo fill d'En Jaume a ésser arquebisbe de Tarragona, esblaymant-se l'efecte dels castellans al arquebisbe foraster, y adhuc los fums que al témps de la consagració ostentà En Joan com a arquebisbe toledà, cregut ja superior als propris arquebisbes consagrants qui li havíen obstruit lo camí per ésser éll arquebisbe en aquests reyalmes, en la seua patria nativa. Anèm a ocupar-nos d'aquest fét, que citam ací per incidencia, tant per lo trascendental dels efectes que produhí, com per que-s veja ls caràcter dels nostres metropolitans cada vegada que s'ha tocat la questió de primacía entre la esglesia tarragonina y la toledana.

Apar ésser que al aplegar-se los prelats a Lleyda, per procehir a la consagració del infant En Joan, ja sospitaren los dos arquebisbes Luna que l'elet, tenint-se per primat de les Espanyes, manaría portar davant séu la creu elevada per ses provincies, y resolguéren de procehir contra éll, si tal atemptas, amparant-se en constitucions promulgades en los concilis provincials. Descobriría o no En Joan aytals intents, emperò és lo cert que ans no isqués de Lleyda, los dos arquebisbes, ensémps ab los demés bisbes que allà-s trobaven, féren una protésta contra l'Infant, aparellant-se abdós Lunas a obrar en llurs respectives diòcesis de manèra que havíen d'esbalahir los qui tal vegada no-ls creguéssen poderosos a tant. Tan bell punt com tingué noves l'arquebisbe de Tarragona En Ximèn de que travessava per sa provincia l'Infant ab creu alta, escudat en una constitució d'un concili de Tarragona, procehí a cessació de divinals oficis y negà la preeminencia al toledà, tant més quant del seu nomenament no se-n deduhía aquell privilegi, ni menys la primacía.

Lo Luna de Çaragoça fóu més tremebunde si possible fós: al dirigir-se l'Infant ab igual actitut y portament per Aragó, envers sa Església, en ocasió en què-s trobaven aplegats a Çaragoça en corts generals, presidides per lo Rey, se llunyà de la ciutat prompte per estalviar conflictes; emperò fent-hi estada lo Toledà, als quatre díes d'estar en la ciutat, l'escomunicà públicament, manant encare que cessassen los divinals oficis en los llogars per ón passas, instruí procés contra éll, y denuncià ab éll ensémps per descombregats tots quants anaven en sa companyía y sos familiars y capellans, cadascú per son nom, com a fautors y participants en aquella sobergaría, y quants l'acollissen en la llur casa y ab éll se comunicassen.

Los personatges més notables, axí d'Aragó com de Catalunya, apar que aplaudíen lo comportament de llurs respectius arquebisbes, y com d'aytal aprovació naxía una oberta pugna entre la casa Reyal o lo Rey e los seus sotsmesos, de la qual podíen pervenir gréus desplahers, sobre-tot en l'antich reyalme ón estaven les córts congregades, cuydaren de apaybegar los uns y los altres, y lo Reý qui hi convingué, manant cessar les coses de fét, fins havèr-ne promogut recurs a la Santa Seu.

Per bé que axí fóu convingut, l'Infant no dexà de protestar d'aquelles censures, lo Rey se plangué al Papa de la irreverencia dels arquebisbes, y aquests no tiraríen curt en esplicar, al metéix témps, al Papa, les rahons en què fundaven la llur manéra de procehir.

La solució que esperaven del recurs a la Santa Seu no pogué menys d'ésser favorable als darrers: declarà lo Papa que havíen procehit bé, car no constava del privilegi apostòlich que l'Infant pogués portar la creu alta en aquelles provincies, y que tot quant féren fóu sols mogut de zel en defendre lo dret de llurs esglesies, séns cor de injuriar perçò llur natural senyor ni son fill, y terminava consellant al Rey que mesuras lo seu sentiment calculant que tal resistencia éra encare a honor dels seus reyalmes, per més que no s'hi

usas la manéra que feya mester (1). Durant la cessació de fét, y per resoldre la questió d'una manéra honrosa, fóren citats los tres arquebisbes per que compareguéssen a la Curia Romana per sí o per procuradors: lo Rey entretant se va convèncer del dret dels nostres prelats, si bé com a pare, a delir la ofensa, solicità excepció y gracia especial per sols lo seu fill y no per los restants arquebisbes de Toledo (2); emperò no serví de res la volença d'En Jaume, y lo resultat suprèm fóu romandre en possessió del llur dret los arquebisbes de Tarragona y Çaragoça, per prohibir als de Toledo l'usar de primacía en aquestes provincies, y per tant de travessar per élles ab creu alta, en significació de primat de les Espanyes.

Poch havía de durar-li la tranquilitat a Castélla al infant català. Com a canciller major d'aquell régne, éra depositari dels segells reyals, y tots los afers públichs havíen d'arribar a sabuda d'éll; y recelant que per aquest camí pogués sabèr lo rey d'Aragó tot quant a Castélla esdevenía, se començà a tenir alguna repugnancia a la intervenció del arquebisbe, essent aquest motiu bastant a crear admòsfera contra éll. Per altra part, la reyna Na María, qui al nomenar per arquebisbe de Toledo l'infant d'Aragó, havía tingut gréus contratémps, per no córrer bé llavors ab En Joan Manuel casat ab una germana del dit arquebisbe, al qual creya que aquest s'ajustaría, va anar després molt unida ab lo dit Joan Manuel qui exercía la tudoría, y en cambi s'enemistà lo tudor ab son cunyat l'arquebisbe, resultant-ne d'ací que lo prelat canciller tingué per enemichs la metéxa reyna, lo tudor, lo Rey, influit per los altres dós, y en conseqüencia tots los àulichs d'aquests tres personatges.

En tal situació no cal enumerar los molts trastorns a que donaría peu la antipatía qui-s mantenía entre aquests tres personatges, y per poch que hi ajudas la passió, fàcil éra que

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, breu 59, lligall 32 d'En Joan XXII.

(2) Digué lo Papa que ho concediría si ho consentissen los arquebisbes de Tarragona y Çaragoça. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, breu 61, lligall 32 d'En Joan XXII.

s'esperimentassen desplahers per uns y altres; lo Romey diu que la baralla entre l'arquebisbe y son cunyat lo tudor, provenía d'havér-li aquell retingut los tributs reyals que estava percebint en la Caspetania, y lo Zurita esplica que lo segón tingué gran avorrició al primer «per tal com no permeté que fós acorregut ab los serveys que li havíen féts a les terres del arquebisbat, qui éren encloses en sa tudoría. Emperò ja fós allò causa y açò efécte, ja síen abdós eféctes de la altra causa abans indicada, o sía, per fí, lo darrer fét pretést cercat per fer sobrexir lo got, certes que d'ací vingué lo rompiment estrém, car lo Rey, escoltant lo tudor, culpà l'arquebisbe; aquest, justament agreujat, revelà al sobirà los mals actes ab què lo tudor lo perjudicava a éll y als reyalmes, y los planys y acusacions secrétes passaren a públichs insults de paraula, resultant-ne no regonèxer per tudor l'arquebisbe al qui ho éra regonegut per la casa reyal y encare més per lo metéix capítol de Toledo.

No mancà, donchs, ocasió als castellans per llevar al arquebisbe català l'ofici de canciller que exercía, y axí humiliat y en repugnant isolament lo metropolità de Toledo, fill del rey d'Aragó, suspirà entristit per sa patria nadida, y jaquint aquelles preeminencies ab què poguéren afalagar-lo de bell començament la cadira de primat y la cancillería de la córt castellana, no podènt comportar ja més tanta indignitat, se-n vingué a Catalunya, y declarà que estava aparellat a resignar la esglesia toledana.

Nova estretor y afront apar que havía d'ésser açò per lo rey En Jaume, per lo pare qui tenía la ilusió de fer al ún dels seus fills arquebisbe de la tan espayosa metròpoli tarragonina, y are, aprés de veure aquesta dividida, séns podèr-ne donar tan solament una part a aquell, de contemplar exalçalt a tan alta dignitat personatges inferiors a un infant reyal, y d'ésser tingut de resigar-se a separar-se del seu fill ab tal de que cenyis una mitra arquebisbal, anch que fós en terra forastera, contemplava ab los seus propris ulls lo propri favorit, desestimant la antiga favor, desenganyat de la honra que cuydà encalçar a la córt castellana com a primat

de Toledo, amparant-se melancòlich y enfastijat sóts lo mantell protector del seu rey e pare, y acorrent en quésta de consol al metéix pahis ón abans fóu descombregat per los arquebisbes les cadires dels quals cuydava ell ocupar en altre témps y ab preferencia a no ésser-li adversa la sort. Emperò si açò pogué semblar un afront y nova estretor, remey prompte trobaren al mal, o millor, lo mal fóu camí per trobar lo bé, per dexar satisféta la primera ilusió del pare rey ab respécte al seu fill. Fóu tractat (no diuen los historiadors per part de qui, encare que és de suposar) que fós donat al arquebisbe resignant de Toledo l'arquebisbat de Tarragona en administració: ab la dignitat de patriarca d'Alexandría, y en conseqüencia ¡quí ho diría! l'arquebisbe de Tarragona don Ximèn de Luna, lo primer qui havía fulminat anatema contra lo prelat toledà per sostenir los seus drets de primacía, se resignà a-les-hores a ésser arquebisbe de Toledo, a la qual dignitat fóu promogut tantost, y, en resum, verificat lo cambi, lo Luna de Tarragona passà a ésser arquebisbe de Toledo, y l'infant En Joan, qui n'éra estat fins en aquella hora, continuà d'aquí-avant essent arquebisbe de Tarragoua, permutà que tingué lloch un any ans de morir lo rey En Jaume, o sía en 1326. D'aytal manéra, ni més ni menys, petits xaragalls qui salten d'aspres montanyes envers la mar se desvíen per espadades penyes vers oposades bandes, emperò al cap y a la fí arriben prenyats a entrar en l'immens pèlech, méntre que altres corrents més formades, per la força de les propries aygues, s'obren pas per tot arreu que s'endrecen, y és aquest devegades més pregón quant major és lo dóll que-ls hi proporciona una desféta tempestat.

Diuen alguns escriptors que lo bisbe de Barcelona, Ponç de Gualbes, augmentà en 1327 les réndes dels canonicats y ordenà novament los ardiacanats de Santa-María de la Mar d'aquella ciutat, lo del Panaders y lo del Vallès, ajustant al de Santa-María sa esglesia, al del Panaders la de Vila-franca, y al del Vallès la de Caldes de Mont-buy.

Un altre bisbe de la metéxa ciutat, Bernat Pelegrí, fóu conegut, durant los regnats que-s comprenen en aquesta res-

senya, per sa intervenció en alguns dels actes públichs més notables dels metéixs. Durant lo seu episcopat se donà principi a la catedral barcelonina: abans havía concorregut als concilis tarragonins del 1291 y 1293, segóns referencies de Aymerich, y assistí, com és de pensar, a la consagració ja referida del convent de Menors, que féu lo bisbe tolosench sant Lluis, per qual rahó algun autor s'anticipa fent al Pelegrí companyó de sant Francesch, y veritable imitador de ses virtuts, per remontar séns dupte la consagració del témple al témps del patriarca, y fer, en conseqüencia, deduccions qui no consten en lloch, ni en prò ni en contra del prelat.

Val la pena d'ésser mencionat en aquesta part un breu de Climent V, de data 2 dels ídus de Novémbre, any quart del seu pontificat, per lo qual dóna facultat al arquebisbe de Tarragona y bisbes de la Coróna d'Aragó de dispensar als qui obteníen y obtinguèssen rectoríes, per rahó de les quals deguéssen ordenar-se de sacerdots dintre un any, que puguen diferir-lo fins a un quinqueni, si contribuíen al rey de Aragó, per la guerra de Granada, ab los fruyts d'un any de les llurs rectoríes (1).

Ab tót que-ns ha semblat prudent ometre tot quant se refereix a miracles y reliquies que no fa del tót per una historia eclesiàstica, volèm donar fí a aquesta ressenya consignant que-s féren grans fèstes a Tarragona, ab asistencia del Rey e de tots los principals personatges de la noblesa y de la clerecía, per ésser arribat a la dita ciutat lo braç de sa patrona santa Tecla, que fóu portat d'Armenia, al qual rey l'havía demanat lo nostre, tramentent-li a aytal obgécte d'embaxadors En Simon Salcet de Barcelona y dos clergues tarragonins, cosa que féu En Jaume, instat per lo capítol y ciutat de Tarragona, qui comissionà per aquesta súplica En Guillèm de Mont-oliu, sagristà, y En Bernat de Calafell, ardiaca, y En Galceran Ricart y En Bernat Ginyet en 1318.

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla 24, lligall 25 de Climent V.

CAPITOL XXXIV

Alfons o Anfós (lo Benigne) III de la Coróna d'Aragó

(IV segóns los historiadors del antich reyalme)

Dés del any 1327 al 1335

Pertorbacions de feudals. Pretensions d'En Roger de Comenge. Les galéres destitades a Berbería, destrohides per la armada de Nàpols. Plan d'enllaçar los Arborees ab la familia Reyal. Va lo Rey a Barcelona: obgécte de sa anada, y questió de preferencia per coronar-se lo Rey, y jurar, entre los diferents Estats de la Coróna. Errors cronològiques. Continuen embaxades de Castélla. Coronació del Rey a Çaragoça: gran cerimonial, féstes y deports, armament de cavallers, convits y cants de joglars. Quina pogué ésser la llenga en què aquests cantaren. Jura en córts aragoneses. Nova línia de Comtes d'Urgell. Progecte del casori del Rey ab Lionor de Castélla: mira política d'aquest y altres actes. Tréves ab los prínceps africans. Singular estatut sóbre alienacions del Reyal Patrimoni. Papa intrus: conseqüencia del Scisma en les illes, burlada per En Alfons. Regoneximent d'En Jaume de Mallorques, com a feudatari, al nou Rey d'Aragó, a Barcelona. Casament d'En Alfons: confederació d'aquest ab lo rey de Castélla, contra Granada. Manca a la paraula En Alfons de Castélla. Pertorbacions a Sardenya, qui-s póbla novament de catalans. La senescalía de Catalunya exercida per un infant Reyal: diferencia entre aquest càrrech y lo de majordom d'Aragó. Armada catalana contra los genovesos rebetles. Propósits del Rey de França de conquerir Granada: lo-n desenganya lo nostre rey. Rompiment ab Gènova: són escarmentats los genovesos per los catalans a Italia y a Sardenya. Destrucció de galéres catalanes per genovesos prop de Barcelona. Judici del Capmany sóbre la importancia de la nostra antiga marina. Los granadins ataquen les costes de Valencia. Pretensions de la nova reyna, embolichs al palau, ocasionats per la nodridora d'aquella, Sanxa de Castélla, o de Velasco, qui va emmaranyar abans la córt de Castélla; concessions ridícules del Rey, creació del marquesat de Tortosa, avalots a Valencia, ón En Alfons dóna una savia contestació a la reyna castellana, persecucions, crims, commocions a Aragó, contra la vélla Sanxa, y bandajament d'aquesta, ab què-s restablí l'orde. Malaltía del Rey. Preludis del caràcter del primogènit: temor de venidores lluytes entre aquest y la madrastra. Revolucions y perills a Sardenya. Batalla judicada a Barcelona. Actes de rigor del Infant, e intrigues de la madrastra per lo bé séu y del seu fill Ferran. Nova irrupció del de Comenge y del de Fóix a Catalunya: tracten de casar ab una filla del primer, l'infant En Jaume. Demana lo Rey al nou papa exempció del cens de Sardenya: curioses pretensions ab què s'anticipa al pare l'infant En Pére. Destitució d'alguns partidaris de la reyna. Pau y tréva ab Jucef de Granada. Favor als navarrenchs per l'infant En Pére. Mutuals planys d'En Alfons y lo rey Robert. Agreuja-s lo Rey en sa malaltía: manyes de la reyna per posar-se a salvament, y entremalladura d'En Pére per burlar-les. La reyna s'escapa ans de morir lo Rey. La mort d'En Alfons, son testament y codicils, sa sepultura, traslació y funeralies. Fills legitims. Dictat de *Benigne*. Títols ab què-s distingí En Alfons.

Regnat curt emperò notable, en quant a la modificació o perfeccionament d'alguns costums, és aquest que començam a descriure al present moment. En açò hi influexen algunes disposicions que, obligat pot-ser per la política, li calgué donar l'últim rey, la amor-propria del successor qui ascendía a un trònus la esplendor del qual havía ell augmentada ab la valor del seu braç, lluytant per mar y terra, la superioritat d'una dona qui aconseguí assuaujar, fins a humiliar-lo, l'altiu caràcter del príncep qui a ningú no s'era sotsmès fins a aquella hora, y lo talent y manya del immediat successor, lo qual, no transigint ab injusticies e influencies de ninguna mena, ja començà, essent príncep, a posar per obra la severitat del seu esperit, en térmens que aquesta metéxa qualitat anticipada havía de transformar-lo en semitirà essent rey, si bé en aquesta situació la força de les circumstancies y les tremendes vicissituts per ón passaren moltes nacions, inclusa la séua, haguéren de portar-lo més d'un colp per necessitat a tal estrém.

S'inaugurà lo regnat d'En Alfons, al qual la posteritat ha cognomenat *lo Benigne*, y ans aquest príncep no gaudís de les satisfaccions que procurà la seua pujada al thron, ab l'espectacle de rebelions e infeheltats, exemple funest qui solía sémpre traspuntar, com havèm demostrat més d'una vegada, con hi havía un cambi en la successió, o absorbía la atenció del Rey altres afers en llunyanes terres. A Sardenya los Ories, los uns parents contra los altres, ajudats per lo marquès de Malespina, promoguéren una guerra civil, per questió d'uns drets feudals sóbre determinats castélls: a les fronteres d'Aragó, endret la part de Navarra, s'hi feyen irrupcions, originades d'una antiga disputa entre los de Sagüessa y la Reyal, a les quals no volgué posar remey lo governador de Navarra ab tot y manar-lo-y lo rey de França: y a Catalunya, per fí, l'entoçudit y descontentadiç Roger de Comenge, tants colps citat en cassos anàlechs, tornava de

bell-nou a les seues reclamacions sóbre lo comtat de Pallars, y ab major altivesa per confiar pot-ser de la *benignitat* d'En Alfons, la muller del qual éra estada germana séua.

Poch lo pertorbà al vencedor de Sardenya la aparició de aytals contratémps en lo precis moment de succehir al seu pare, y sa propria confiança y energía li donaren seguretat per veure-ls arrabaçats en molt bréu espay: en quant a Sardenya, segur estava de que En Bernat de Boxadors sabría intervenir en l'afer, definint-lo, com va fer-ho, a honra de sa patria y de son rey: una simple ordinació als aragonesos per que socorreguéssen los qui gordaven les fronteres del antich reyalme, bastà per que los de la Reyal no-s vehessen més atormentats; y en quant a la pertorbació que esperimentava una part de Catalunya, per causa del mal vehí de Comenge, provehí que per part del comtat d'Urgell se donas tota favor y ajuda al comte de Pallars, interim enviava un embaxador, Ramon de Melan, al rey de França, per donar-li plany de çò que consentíen los seus senescals de Tolosa y Carcassona, a sabèr, que dexaven assoldajar en los llurs territoris gent mercedaria y ab ella los envejosos pretendents entraven a Catalunya y ocasionaven gréus destrets, lo qual fóra prou a rompre la amistat y confederació que teníen entre sí abdues potencies, y no volía En Alfons, segons manifestà son embaxador al rey de França, donar principi al seu regnat ab un rompiment tan perjudicial.

Esplica los eféctes d'aquesta seguretat que tenía En Alfons, lo veure que ja no-s tórna a parlar més d'aytals féts, y que ni tan solament muda la ruta que havía empresa al exir de Santes-Creus cap a Mont-blanch, dés de ón havía de resoldre la direcció que pendría a Barcelona o a Çaragoça, segons convingués.

Més gréu que tot quant havèm referit éra un altre fét particular del qual llavors tingué noticies lo Rey, a sabèr, la destrucció de tres galéres, armades per En Guillèm d'Azlor, qui anaven en córs a Berbería, y trobades prop de Siracusa, ón anaren a fer provisió, y per la armada del rey Robert de Nàpols, va aquesta acometre-les, destrohint-les, cremant-ne

dues y carregant ab tot alló que portaven, séns que tingués lo capità altre remey sinó embestir en terra y fugir ab la seua gent. Açó éra de major trascendencia, posat que equivalía a un rompiment de tractats per part dels Anjous, y no-l dexaría passar per alt En Alfons, com veurèm, prenent justes represalies.

La questió dels Ories, per bé que la compongués En Boxadors, demanava, per afermar témps a venir més y més la seguretat de les illes, una determinació venturosa, y aquesta la prengué En Alfons al consentir que los Arborees, dels quals li convenía tindre més íntima confiança, se·lligassen ab parentes de la casa Reyal, assumpte que s'éra començat ja a tractar a les darreríes de la vida del rey En Jaume, tant que lo metéix Jutge havía imaginat enllaçar lo seu fill Pére d'Arborea ab una senyora de la familia dels Salucis, nomenada Constança, prop-parenta del Rey, y aquest hi consentía, y adhuc havía tramès com a representant séu a Sicilia En Ramon de Peralta ab l'obgécte d'arranjar-ho, y per efectuar lo matrimoni éra passat ací lo metéix Pére d'Arborea; podènt calcular per aquestes dilacions preliminars que les noces se verificaríen ja ocupant lo setial d'Aragó En Alfons.

De tots los subjects que acabam de referir calgué-li a aquest monarca ocupar-se en los primers díes del seu regnat, y axí és probable que algunes de les disposicions que espedí relatives als metéixs, portaríen la data de Santes-Creus, ón ja diguérem que estigué fins al 23 de Novémbre. L'endemà ja-s trobava lo Rey a Mont-blanch, y per tal com venía d'un punt ón hagué d'estar aplegada tota la familia y s'acostava la ocasió d'actes y cerimonies en què aquesta hi havía de intervenir o que devía almenys presenciar, és de creure que allí trobaren-se reunits en tal data tots los indivíduus qui éren parents d'En Alfons, axí d'homes com de fémbres.

Lo Zurita refereix que lo Rey anà dret a aquell punt «ab deliber de venir-se-n a Çaragoça y rebre la coróna del reyalme, y tenir córts, y allà jurar los furs y privilegis del reyal-

me, com éra lo costum, y segons déxa entreveure çò que lo Muntaner escriu, allà mudà de parèr, car hi hagué dupte de si vindría primer a Aragó, o passaría al règne dė Valencia o si tornaría a Barcelona: car en quiscuna d'aquestes parts éra tingut de jurar los furs, privilegis y constitucions, segons que ho havíen fét los seus antecessors. Y fóu resolt en son concell que rebés primer a Barcelona los homenatges dels prelats, richs-homens y cavallers, y dels síndichs de les ciutats y viles, per tots los feus que-s teníen a Catalunya, y que açò fós menys de cort general.»

Parlant després lo metéix autor de la coronació, per no recordar-se del estatut que féu l'un dels reys anteriors sóbre la elecció de punt per verificar aquella cerimonia, déxa anar la idea de «com-se-vulla que lo reyalme d'Aragó éra lo principal del seu Estat y cap dels seus reyalmes:» donchs aytal crehença l'induhí, séns dupte, a donar com a certa la priméra resolució que tenía En Alfons, y que tantost mudà a Montblanch. No hi hà res qui ho justifich, y si solament que hi havía lo dupte sóbre a quin punt aniríen primer, y, que tingut concell, aquest determinà a Barcelona, emperò no a rebre solament, com creu l'Annalista, los homenatges per tots los feus que-s teníen a Catalunya *y que açò fós sense córt general*, car açò haguéra estat molt poch, y la preferencia d'anar a Barcelona portava en sí una idea molt elevada. Si al cap y a la fí hi hagués algun testimoni qui corroboras les paraules del Zurita y lo mirament esclusiu que suposa de venir ací a rebre los homenatges per los feus, preferencia li donaríem sóbre les relacions dels historiadors; emperò eczistint les cròniques de dos contemporanis, la del Muntaner y la del rey En Pére, méntre que lo document no aparega, a aquelles devèm atendre-ns: una y altre callen allò de la determinació anterior d'En Alfons, y espréssen lo dupte que ocorregué a Mont-blanch, lo concell de familia y la resolució d'aquesta de que li tocava anar lo Rey abans a Barcelona.

No vaja algú a creure-s que-ns deturam a aquesta aclaració per simple vanitat provincial, com diríen alguns del témps present: sí axi fós, diríem que, per més que Aragó s'hi

fés la cerimonia de coronar lo Rey, cosa allà celebradora per çò pue no més atanyía l'acte al antich reyalme, del qual portava lo títol superior lo príncep, y no a ningun altre dels seus Estats, en cambi éra Barcelona la córt y residencia ficsa de la dinastía dels comtes de Barcelona, lo llinatge masclí del qual éra lo qui imperava llavors a Aragó y a tots los Estats de la Coróna. Emperò la aclaració que atemptada havèm s'encamina a enaltir encare més y més les antigues institucions y l'esperit de tota la nació en general, y a descobrir la veritable època de certes formalitats que més endavant anaren-se observant per cada un dels Estats confederats cada vegada que hi havía nova successió, segons anam a explicar.

L'esperit federal qui eczistía en tots los Estats de la Coróna d'encà que s'uní Catalunya ab Aragò, feya que ningú d'aquells s'entrometés en los demés qui li éren germans, emperò no superiors ni inferiors, y lo lector pot ací recordar la volença del rey En Jaume, al conquerir Valencia, en volèr que aquest territori formas un régne a part, séns ésser considerat com a continuació territorial ni d'Aragó ni de Catalunya, les questions sóbre lo fur o lley per lo qual calía que-s regissen los habitadors del dit Estat, la declaració de límit de Fraga y burla féta justament al Mont-cada qui pretenía ésser rich-hom d'Aragó, etc., etc., exemples tóts qui justifiquen fins a la evidencia l'esperit de què-ns ocupam, per tal arribava a ésser tingut quasi com a foraster a Catalunya lo aragonès o valencià, y de la metéxa manéra lo català qui-s trobava a Aragó o a Valencia, los quals Estats tenien quiscun respectivament córts generals ón s'hi tractaven assumptes del Estat qui les celebrava y no dels restants, séns que semblant fórma obstas a la unió de tots los sotsmesos d'un metéix príncep la hora que-s tractava d'una empresa gloriosa en bé de tota la Confederació en general, com aytambé, en aytals cassos, se tenien córts de tóts los Estats aplegats en un sol punt fronterer, nomenades no ja córts generals de Catalunya, Aragó ni Valencia, sinó córts generals de la Coróna, çò és, de tota la Confederació Es, donchs, conseqüencia y

deducció inevitable que eczistint cada Estat ab sa legislació y costum, y essent senyor de quiscun lo sobirà per rahó d'antichs títols qui éren entre si desiguals, no governas respectivament en quiscun d'élls sinó per lo títol que allà li corresponía, com a comte a Barcelona, com a rey a Aragó, per més que en lo tracte fós tóts-témps ab aquesta darrera denominació, per ésser en categoría la més enlayrada y respectable.

Esplicant are la nostra aclaració, podèm creure que no hi havía d'havèr preferencia entre Aragó y Catalunya per complir lo Rey ab lo primer acte de coronació y de jurament, al succehir en lo trhon, car tan antich éra un Estat com altre en la Confederació, y podía molt bé coronar-se primer comte de Barcelona y després rey d'Aragó, o *vice-versa*, segóns fós més avinent, séns que ningú degués considerar-se com a postposat. Aquesta rahó o altres que alegaríen los membres de la familia reyal al concellar al nou monarca, induhiríen aquesta vegada En Alfons a passar a Barcelona, y puix l'obgecte d'anar-hi, a la capital de tota la Coróna, degué ésser per complir com a comte, un acte paregut per sa trascendencia, al que compliría dintre poch, com a rey, en l'antich reyalme, dóna-ns per preguntar ¿què hi anà a fer llavors En Alfons a Barcelona, y si tot quant féu fóu reproducció d'actes iguals anteriors o principi tal vegada d'aquells que més avant tocava a executar als seus successors? Aquesta es la veritat que cercam, valènt-nos de les cròniques contemporanies, ab ajuda de les quals aclararèm les paraules del Zurita.

Diu lo Muntaner: «E a la fí fó determinat que, a rebre homenatge de prelats, richs-homens, cavallers, ciutadans, homens vilajants e de tots quants li présten vassallatge a Catalunya, que anas en Barcelona, e llà tengués *parlament* e conferencias ab tots los catalans,» al qual obgécte convocà per que fés cap a aquella ciutat, ón s'hi trobà per la fésta de Nadal, aprés de qué «jurà complida e molt valenterosament usatges, libertats e franqueses a tots los catalans, e ells lo juraren per senyor e com a hereu que éra del molt alt senyor rey En Jaume, pare séu, (al qual dó Déu sancta gloria!)»

Corroboren la asserció del Muntaner lès paraules del rey En Pére: «Va lo dit nostre pare tornar-se-n a Barcelona llà complí ab los catalans çó que devía, jurant-los llurs privilegis, constitucions, usatges e altres franqueses, en virtut de què fóu tantost regonegut com a Rey e comte de Barcelona.» Y més avant repetix: «e féu als catalans çò de què éra tengut com a novell senyor; va pendre-ls jurament de fehelttat, rebé homenatge per tots los feus de Catalunya, e aprés pochs díes partí envers Aragó, ab la fí de fer altretant ab los aragonesos e çò que li atanyía aximetéix com a novell senyor.»

Malgrat d'aquestes noves tan esplícites, per les quals ún veu que lo Rey jurava y éra jurat a Catalunya, y que concorríen a aquest acte los representants dels tres braços, o sía les córts, y no solament los qui possehíen feus als quals no éra tingut lo Rey de fer jurament públich, lo Zurita dóna com a únich motiu de venir aquí lo Rey lo jurament dels feudals—acte que no podía complir cada feudatari ab un representant o procurador del monarca axicom s'és dit en tots témps,—afegint-hi la circumstancia de que aquest acte lo compliría lo Rey séns córt. Lo Blancas en ses *Coronaciones*, imitador del Zurita, sens curar d'esbrinar en què fundava l'Annalista sa contradicció a les Cròniques comtemporanies, passa encare més avant, y no content ab repetir tot quant li convenía, hi afig (séns dir de ón ho prén, malgrat de ses notes marginals,) «que havía resolt pendre la jura als catalans séns córt general (1), que no entenía celebrar-la en lloch algun, séns tindre-la primer als d'Aragó, perçò com aquest reyalme fós lo cabdal del seu Estat y cap de tots los restants,» paraules que contradiu poques ratlles més avall dihent que «allà jurà als catalans llurs lleys, y ells lo juraren per llur senyor, y li prestaren los homenatges acostumats

(1) En prova de que lo Blancas ningun fonament no tenía per assegurar que fóu lo jurament *sin corte general*, veu-se en lo metéix volum de les *Coronaciones*, al tractar de les Jures (que escriuría separadament y séns recordar-se de quant digué en aquelles,) y allà s'hi trobaran aquestes paraules del metéix autor: «Y assí huvo de ir a Barcelona, y, *llamadas cortes*, bolvió a Çaragoça año 1328.»

—çò que no faríen séns córts:—y d'açò que al present féu aquest Rey de jurar primer a Barcelona, prenguéren los catalans ocasió de quant després succehí en témps del rey En Pére, que ans de coronar-se lo Rey a Çaragoça pretenguéren que havía d'anar a Barcelona a jurar-los les lleys llurs, per més que no-ls hi reexí com per avant veurèm.»

Per aquest supòsit de competencia provincial, com diríem are, arribam a sospitar que lo Blancas no comprengué del tót la època de què tracta y que en sa primera asserció confongué per ventura la córt del Rey ab les córts, çò és, ab la institució representativa del pahis en aquell témps, nomenada també córt, en singular, en la antiga legislació; y la toçudería d'aquest autor y la d'aquell qui li serví d'exemplar nos induhen a creure que ni ún ni altre s'adonaren de les diferencies establertes en tots los Estats de la Coróna respécte de la institució de les córts, les quals, com havèm amostrat més d'un colp, podíen ésser generals d'aquella, generals de sengles Estats, y parlament, que éra, especialment a Catalunya, congregació de tots los qui formaven les córts per un obgécte donat, séns necessitat de que lo Rey aprovas ni desaprovas, o millor séns la idea de legislar com éren les veritables córts.

La paraula *parlament* és la que usa lo Muntaner ab més proprietat, y s'esplica bé que, havènt lo Rey de jurar les lleys del pahis y d'ésser jurat per los seus representants, aplegas córts en la fórma que espréssa aquella denominació, y no córts legislatives de què no hi havía necessitat, essent, per altra part, probable que parlas lo Rey de sa córt particular (encare donat lo cas que acceptèm los suposats dels autors aragonesos), ja que aquesta estava sémpre aplegada, per ésser la comitiva del Rey qui-l seguía en tots los seus actes públichs. En córts, sóts fórma de parlament, tenim, donchs, que s'aplegaren a Catalunya los qui havíen de rebre lo jurament del Rey y que lo-y devíen prestar, y aquests éren eclesiàstichs, nobles y representants o síndichs de viles, çò és, los tres braços de la Diputació, denominats eclesiàstich, militar y reyal (de viles de reyalench). Cert és que en la Cròni-

ca reyal espréssa que hi anà a *fer çò que devía*, suposant ab açò que éra ja cosa acostumada y no nova; emperò a parèr nostre, és aquest lo punt més difícil de resoldre.

Dés de llunyadà témps haurà observat lo llegidor la desconfiança que manifestat havèm cada vegada que havèm donat noticia de juraments y de cerimonial de regoneximent de nou successor en la dinastía de comtes-reys; que alguna fórmula eczistía, ab cerimonial o séns élla, no pot hom duptar-ne, car hi hà indicacions de cronistes y encare documents qui ho acrediten; mas lo pacte entre lo Rey e lo poble, axicom eczistéix per avant, no pot ésser del témps d'En Alfons, posat que no s'estableix fins al regnat del seu fill En Pére, com veurèm.

No eczistint, donchs, la causa del nou y futur jurament pactat, y no bastant lo regoneximent dels feus per considerar-se com a regonegut lo Rey per la terra, quelcom calía ésser açò que anas a jurar En Alfons a Catalunya. Son pare En Jaume, fóu lo primer Rey que establí la unió de tots los Estats de la Coróna, ordenant fermament que romanguéssen sempre ajustats y no-s poguéssen separar, ni encare ell los pogués alienar, obligant als seus fills y successors a jurar-lo al començament del seu regnat, de manéra que aquesta obligació éra requisit per ésser regonegut. Lo fill, qui llavors succehía, havía d'acceptar y confermar tantost la ordinació del pare, que és la qui, a parèr nostre, dóna peu al futur jurament nomenat *per les illes* (que-n tractarèm com ne serà ocasió), y si calculam que éra En Alfons amich de pompes y cerimonies, confórme nos ne convencerém bentost, al tractar de la coronació de Çaragoça, podrèm deduhir en resum, que çò que en aquella ocasió *devía* fer En Alfons als catalans éra, per una part, allò antich no esbrinat, probablement jurament de gordar furs, privilegis, usatges; etc. y rebre homenatges en conjunct de tots los representants del pahìs; per altra, probablement lo jurament de la ordinació féta per lo seu pare—per més que faça aprés un nou estatut a aytal obgécte, com veurèm;—y per altra pot-ser lo compliment d'algun cerimonial antich o novell per lo qual se simbolitzas la coro-

nació del comte de Catalunya, la presa de la garlanda del comte de Barcelona, ja que d'aquí-avant va trobant-se aquest acte revestit sémpre de gran pompa y acompanyat de ressonants féstes.

Confermen la permanencia del nou rey a Mont-blanch lo díe 24, les dates de diferents cartes escrites al rey Carles de França y a altres reys y prínceps, fent-los a sabèr ab amarga dolor y en delicat llenguatge la mort del rey En Jaume (1): als 25, en lo metéix punt, diu lo Zurita, provehí del ofici de canciller «que éra lo principal càrrech del govern d'Estat de aquests reyalmes» a En Pére de Luna, arquebisbe de Çaragoça; als 27, convocà de llà estant les córts d'Aragó, per la fésta de Pasca, y per fí, en los vinents díes, espatxà diferents afers, fins molt entrat lo mes de Desémbre, segóns és de veure per los primers documents del registre al qual sus-are havèm fét referencia. En aquest s'hi troba una lletra datada lo díe de les nones del dit mes o sía lo 4, y lo díe 6 ferma ja a Tarragona, una carta endreçada al maestre de la Cavallería de Santiago, y a Barcelona lo-y trobam ja per los ídus, continuant allà per molt témps.

Costum éra, al trobar-se un nou successor en lo cas d'En Alfons, si éra propera alguna diada, triar-la per l'acte pompós de regoneximent y jura, y de la metéxa fórma que senyalà la Pasca per ésser jurat y coronat a Aragó, és de pensar que la propera fésta de Nadal sería la escollida per complir com a comte a Catalunya. Lo Zurita parla-n, séns espressar si l'acte fóu o no lo metéix díe de la fésta, y no més que *tingué la fésta de Nadal del any 1328 a la ciutat de Barcelona.*

Lamentable ès que aquest gran savi, exemplar triat per nosaltres y guía en gran part dels nostres treballs, tinga la pertinacia de comptar los anys de la manéra que havèm fét veure tantes vegades, y que, per afegidura, començ l'any de Nativitat, al estil curial, lo díe 25 de Desémbre o sía de la metéxa fésta, car los llegidors actuals y fins los autors poch aptes en cronología, repassant féts, les dates dels quals són

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* registre 519, foli 5.

del Desémbre del 1327, vehent un acte del Rey verificat per lo Nadal del 1328, no concebent que la Nativitat sía lo primer die del any per lo Zurita, no concebexen lo salt soptat qui apar traslladar-los al darrer mes del any vinent segóns la faysó de comptar actual.

No cal, donchs, admetre la data del Zurita en aquest cas, car no fóu tal fésta de Nadal del 1328, y si fésta de Nadal del any de Incarnació 1327, qui no fineix fins al Març, única manéra de comptar admesa llavors a Catalunya, y justificada per tots los documents dels seus arxius, y veritable compte catalanesch, qui pot certament reduhir-se al compte de Nativitat, emperò ja may de la manéra que ho fa lo Zurita, qui afig en compte de traure.

Com éra axí fresca la mort del rey En Jaume, fóu poch lo solaç y també poca la alegría que s'esperimentà a Barcelona, en lo citat acte de regoneximent y jura, segóns espréssa lo Muntaner, lo qui afig que, complit aquest acte, se-n anà lo Rey envers Lleyda, ón s'entratingué algun díe, y de llâ, passant les fronteres de Catalunya, féu vía de Çaragoça. No fóu ab tòt, tan precipitada la anada com sembla, car lo trobam (llavors del díe 3 de les calendes de Febrer, que sotssigna a Manresa) fins al díe 8 dels ídus de Febrer; mas als 14 de les calendes de Març porten ja los documents la data de Lleyda, fins al 6 de les metéxes calendes: emperò als 3 signa ja a Saranyena, y a Çaragoça als *IIII días andados del mes de marzo en el anno del Nuestro senyor Mil.CCCXXVII*— e veja-s com allà, ab tót y seguir un compte diferent del nostre, *días andados*, con escriuen en aragonés, no perçò déxen de comptar encare en lo Març, l'any 1327 y no lo 1328 que adoptà lo Zurita ja dés de Nadal (1).

Estant a Lleyda lo Rey, lo díe 20 de Febrer, espatxá una embaxada per lo rey de Castella, ab l'obgécte de consellar-li que transigis d'una manéra o altra ab l'infant don Joan Manuel, la filla del qual, nomenada Constança, havía presa per muller, y després la fèu empresonar y fins manà trencar los

(1) *Arxiu de la Corónа d'Aragó*, registre 519, y, per la data especial de Çaragoça, lo foli 55 revers.

seus segells de reyna. Apar que aquesta embaxada, més que no l'indicat obgéçte, duya lo de manifestar al rey de Castélla que no enujas axí espressament ab les séues, car embolicada com estava ja de témps la casa Reyal, confórme havèm vist, éra una contínua remesa de comissionats o missatgers ací; y En Alfons s'espressaría axí o perçò que de fét no desijava basquejar a la primería del seu regnat, intervenint en cases forasteres, o per que ab tal procehir per ventura atemptas aparentar algun mirament polítich, car d'açò recompten que-n resultà certa temor de que lo rey d'Aragó favorejas la'greujat infant don Joan Manuel, y la temor facilitas l'establiment d'una confederació entre lo nostre En Alfons, lo rey de Castélla, lo de Portogal y lo mencionat infant, si, volènt escloure lo darrer d'aquests dos reys, no s'hi haguès oposat lo nostre, venint axí a renovellar-se la lluyta en lo régne castellà.

Donam semblants engrunaments, per que hom veja que ninguna temptativa no féu lo nostre vídue monarca per contraure nou lligam ab la infanta castellana, que havía pertanyuda al seu germà En Jaume, cosa per altra part no gens honesta, la hora que acabava de coldre les funeralies de la muller y del pare, y no s'éra encare coronat rey, çò que no més pot havèr-ho assegurat algun autor qui confonguès, per la faysó de comptar, los darrers mesos del any comú proper ab los qui acaven de transcórrer dés de la mort d'En Jaume fins a la anada d'En Alfons a Barcelona.

Arribat lo nou rey a la capital del antich reyalme d'Aragó quatre mesos aprés la mort del seu antecessor, y con éra romas per espay de dos mesos y mig a la capital de Catalunya, lloch de sa naturalesa y residencia ordinaria dels Comtes-Reys, se disposà a complir allò promès y de costum com a rey en aquella terra; y en tant s'aparellà, que fins progectà dur a cap la fésta de sa coronació d'una manéra inusitada, «ab la major solemnitat e fésta, diu lo Muntaner, que-u hagen may verificat ningun rey en Espanya ne en altres provincies que yo sapia.»

No atany al nostre obgécte fer la descripció engrunada

d'aquell fét, la magnífica pintura del qual nos descriu de mà mestra lo gran cronista Muntaner, que de mancar-nos aytal exemplar no-res haguéren pogut referir los escriptors qui aprés d'éll han seguit y han reproduhit la seua obra; axí que, en acabat de donar-ne una bréu noticia, nos limitarem ans bé a çò que tinga relació ab Catalunya. Entre los concorrents més assenyalats qui féren cap a Çaragoça, recompta lo Muntaner que hi havía missatgers del rey de Tremecen y del de Granada, y lo Zurita hi afig de Bohemia y d'altres nacions com Castélla y Navarra, de les quals diu lo primer que hi havía grans potentats: hi fóren aximetéix lo fill del jutge d'Arborea, l'arquebisbe d'Arborea ab uns nebots séus y l'almirall En Bernat de Boxadors, qui-ls acompanyà dés de Sardenya; los richs-homens y cavallers, ab llurs comitives, los prelats y restants personatges éren infinits y de diferents terres, dels reyalmes espanyols ja citats, de França, de Provença y de Gasconya, y comissions de prohomens de les municipalitats de Barcelona, Valencia, Tortosa y altres ciutats, acompanyades de sengles tabaler, anafil y dolçayna, podènt un hom calcular lo gran nómbre de concorrents no més que per lo dels ginets, que (diu lo cronista) passava de trenta mil, nómbre que conférma també un altre cronista català, nomenat Francès (que no conexèm), citat per lo Blancas en ses notes marginals.

L'Annalista aragonès esplica ans de tot que «lo Rey entrà primer molt acompanyat a Çaragoça, per la Setmana Santa;» emperò aytal entrada, en esguart de les noves abans alegades, havía d'ésser solament entrada de cerimonia, posat que ans d'aquesta època notable del any ja estava allà, si no és que-s confónga la dita Setmana ab la dels Rams, segóns la nomena lo Muntaner. Aprés d'éll anaren entrant los infants, a sabèr, En Joan, que aquesta Crònica nomena sols arquebisbe de Toledo, per no esser-ho encare de Tarragona —encare que si portant ja lo títol de Patriarca d'Alexandría, com encertadament lo nomena lo Zurita,—lo qual féu estada al monestir de Sant Francesch, En Pére, comte de Ribagorça y d'Empuries, qui-n menava més de vuyt-cents de cavall y

En Ramon Berenguer, comte de Prades ab uns cinch-cents també de cavall.

Prescindint encare de comptar aquests prínceps com a catalans, car de fét ho éren, lo llur acompanyament és de creure que procehía en gran part de Catalunya ón radicaven llurs principals feus y títols. Ab élls hi fa entrar lo dit Annalista d'altres personatges, dels quals lo Muntaner dóna també noticia, emperò sens espressar la ocasió de la llur entrada, tals com lo Maestre de Calatrava, lo de Montesa, lo Comenador de Montalbà y lo castellà d'Amposta, ab molts cavallers de llurs ordens, axicom declara també que «ultra aquests» hi concorreguéren encare, noresmenys del arquebisbe ja nomenat, lo de Çaragoça, y los bisbes de Valencia, de Lleyda, de Taraçona y molts altres bisbes, abats y priors séns nomenar per res l'arquebisbe de Tarragona, la absença del qual no déxa d'ésser notable, y poderós calía que fós lo motiu en què-s fundas.

Sía l'órde d'aquesta entrada combinat y de cerimonia, o sía, y és lo més probable, simplement lo que gordaren la hora que anaren comparexent, nos atenèm al que guarda lo nostre Cronista, lo qui tantost aprés dels infants nomena ja los grans cavallers ab les llur comitives. Aytal llista comença per dos richs-homens aragonesos, Jaume d'Exérica, qui menava cinch-cents homens de cavall, y son germà Pére de Exèrica, y per los dos catalans, En Ramon Fólch, vescomte de Cardona y lo noble Arnau Roger, comte de Pallars, alternant tot-seguit aragonesos y catalans, y essent los noms d'aquests En Dalmau vescomte de Castéll-nou, En Otó de Mont-cada, En G. d'Anglesola y En Berenguer d'Anglesola, En Ramon de Cardona, En G. de Cervelló, En Amorós de Ribelles, En G. d'Erill, lo vescomte de Vila-mur, En Ponç de Caramany, En Gilabert de Cruilles, En Bertran de Castellet, En Gombau de Tramasset, En Jofre vescomte de Roca-bertí, y per fí hi anara també En Bernat de Cabrera, vescomte de Montsoriu, si no lo-y empatxara la nova d'ésser morta en aquella ocasió sa tía la comtesa d'Empuries. Aquests són los nomenats del nostre pahis, afegint-hi no

obstant que «noresmenys dels demunt dits, comparegué aximetéix lo noble En Pére d'Aregall (que en altra ocasió li diu Regal), y molts altres nobles d'Aragó, de Catalunya, del régne de Valencia, del de Murcia y de les demés provincies, ab grans y sengles cavalleríes, que fóra difícil podèr nomenar y descriure.»

Era aparellada a la major part d'aquests personatges una gran fésta, veritablement de cavallería, car lo Rey, per sa propria mà, anava a armar cavallers a alguns, fent-ne altretant los infants—entre los que hi deuen ésser comptats igualment los fills d'En Alfons, a sabèr, En Pére, jurat primogènit, y En Jaume qui desprès fóu comte d'Urgell,—y endemés los novament armats havíen-ne d'armar d'altres, resultant-ne lo nómbre de dos-cents cinquanta-sis cavallers nous, apart dels nobles, y encare creu-se que n'hi hauríen mólts més que éra impossible comptar-los.

Molt gran fóu la honra que-ls hi tocà als catalans en aquests actes cavallereschs: entre los dótze cavallers que féu la Rey de sa mà, los sis éren de Catalunya, a sabèr, En Ramon Folch vescomte de Cardona, En A. Roger comte de Pallars, En G. d'Anglesola, En Berenguer d'Anglesola, En Guillèm de Cervelló y Otó de Mont-cada. Los tres que féu cavallers l'infant En Pére éren catalans, En Dalmau vescomte de Castéll-nou, En G. d'Erill y En Gilabert de Cruilles, y los altres tres fets per mà d'En Ramon Berenguer no-s nomenen. Anaven tots los novells cavallers vestits ab vestidures de drap d'or ab pennes-vayres, que donaren al joglars, y després se-n vestiren d'altres de grana, portant mantells ab pennes-vayres o arminis, cotes y gonelles de grana y gramalles: anaven en soberchs corsers, arreats ab gran parencería, y en diferents agregats, precehits, respectivament, del cavaller qui havía armat los altres, al qual, regularment, portava les armes algun parent séu, acompanyats d'estruments músichs, de joglars y de cavallers selvetges (1), y

(1) Ja havèm vist quin ofici éra lo de cavaller selvatge, y per no conèxer-lo Blancas digué, al parlar d'aquest passatge «que iban *disfrazados* de caballeros salvajes.»

entant que per la ciutat s'hi feyen tota sort de féstes y diversions, com éra júnyer, llançar a taulat, jogar a la ginetía córrer braus y dançar, anaren recorrent dés de Sant-Salvador a la Aljafería, podènt en tal ocasió veure-s aplegat lo bò y millor de la cavallería catalana, y estimar-se los guirats de sa granesa qui eclipsava de segur lo millor que tenir poguéssen moltes altres nacions en aquella centuria.

Diu lo Muntaner que durà aquesta fésta de la véspra de Pasca fins al diumenge vinent, y que en la dita véspra, lo díe de Pasca y lo dilluns següent, donà lo Rey convit públich, y los restants jórns donaren-lo los infants, fins al dijous «y divendrés per lo matí, vengué la gracia de Déu ab una pluja que arreplegà tot Aragó y Catalunya, y lo régne de Valencia y de Murcia, la qual durà fins al diumenge següent inclusiu.»

La cerimonia d'armar-se cavallers fóu darrera l'acte de la coronació, en què lo Rey prengué també cavallería y coronà-s per sí metéix, tenint açó lloch lo dissapte d'Aleluya, al caure aquesta. Lo seguici e processó qui ans éra sols anat a Palau, tornà exir d'aquest per tant important acte; y lo componíen primer a cavall los fills de cavallers, los qui portaven les espases dels nobles, aprés anaven les espases dels qui havíen d'ésser armats, venint al cap la espasa del Rey, que portava l'aragonès Ramon Cornel, carrus ab blandons, y lo Rey, abillat ab fort riques vestidures, cavalcant un xamós cavall, al qual seguíen tres nobles, portant lo del mig les armes del seu sobirà, y per fí, en dues rengleres, aquells que lo Rey devía fer cavallers novells y los que devíen fer los dos Infants, y (veja-s bé tal preferencia) En Ramon Fólch, clohent lo concurs los richs-homens y les comitives qui les seues armes portaven.

Sortí aquest gran concurs a hora de véspres, en mig de grans aclamacions y de crits que donaven los cavallers selvatges, al tabustoll dels diferents esturments que llavors més en ús estaven, y traversant la ciutat, qui éra tota enllumenada, aplegà a mija-nit a la esglesia de Sant-Salvador. Llà vetllaren tóts y resaren matines, y al venir lo nou jórn,

lo Rey, per sa mà, allogà sóbre l'altar major la coróna y la espasa, vestí-s la alba y lo maniple, va cenyir-se a travers del pit la estola, féu-se calçar los esperons per los infants, y llavors començaren les cerimonies y oracions, méntre que celebrava la missa l'arquebisbe de Çaragōça, aprés de què, desenvaynà lo Rey la espasa, y brandant-la tres colps, desafià lo primer los enemichs de la Fé, prometé lo segón mantindre orfens, menors y vídues, y jurà lo tercer servar justicia a tots los estaments. En acabat de cantar l'Evangeli, oferí la espasa a Déu y fóu ungit per l'Arquebisbe en la espatlla y braç deret.

Acabada la primera missa, ne començà una altra l'infant En Joan, germà del Rey, e durant aquesta se verificà l'acte de la coronació. No hi hagué aquí la protesta espréssa, com en los regnats anteriors, de no rebre aquella coróna de la Esglesia, ni per élla, ni contra élla: emperò tàcitament axí ho declarà En Alfons, car «per sí-metéix prengué la coróna del altar y la posà en lo seu cap, passant tantost a posar-la-y bé lo senyor arquebisbe de Toledo, lo senyor infant En Pére y lo senyor infant En Ramon Berenguer.» Tinga-s bé en compte que son aquésts tres servidors infants germans del Rey, e si no hi éra com en altres ocasions anàlegues l'arquebisbe de Tarragona (qui sémpre fóu gener6s ab lo seu nebot lo nou y primer arquebisbe de Çaragoça), lo suplía perfectament lo Toledà, per ésser ja aquest a dreta lley arquebisbe de Tarragona, convingut com estava que lo dit infant arquebisbe de Toledo y lo Luna, qui ho éra de la nostra Metròpoli, se cambiassen mutuament les mitres. Per sa propria mà aximetéix prengué En Alfons lo pom y lo sceptre y axí éra aprovat lo seu mou d'obrar, tant que al cenyir-se la coróna, entonaren tots los eclesiàstichs concorrents a la funció un solemne *Te-Deum*, y los celebrants continuaren fent les cerimonies y oracions oportunes cada volta que lo Rey manifestava fer algun oferiment a Déu y prenía o dexava algun dels obgéctes simbòlichs del seu podèr y magestat.

Aprés d'açò tingué principi l'acte d'armar cavallers lo Rey, tot passant los novament armats a armar-ne d'altres

en capelles vehines; y en acabat, en la propria disposició de abans, emperò portant la coróna al cap, y en les mans lo sceptre y lo pom, se-n tornà lo Rey, montat en ufanós cavall, que del frè partíen llargues y distinctes régnes que portaven los infants y mólts nobles de Catalunya y d'Aragó y los representants de les ciutats, seguint darrere los cavallers novells, montats, en magnífiques vestidures. Lo Muntaner. qui descriu minuciosament los joyells que portava lo senyor Rey, diu que la coróna sola valía cinquanta mil lliures de Barcelona, y que posat lo Rey a cavall, calculavà hom que entre çò que demunt portava y l'arnés del cavall valdríen ensémps més de cent cinquanta mil lliures de la metéxa moneda.

Al arribar al palau lo Rey se mudà la coróna, car la altra pesava massa, pararen taules per lo gran convit, y En Alfons ecupà la principal ab los arquebisbes. L'infant En Pére, qui éra poeta, volgué en aquesta ocasió fer l'ofici de majordom, méntre que los altres germans ne feyen d'altres, és a dir, que curà del servey tenint a les seues ordens dótze nobles; y tot just fóu servit lo potatge, se presentà portantne de la mà altres dos, y ell en lo mig començà a entonar una *dança* nova que ell-metéix havía composta, a la qual responíen a chor o fent la tornada los restants servidors. Finit lo cant, llevà-s lo senyor Infant lo ricós abillament que vestía, mantell y cota de drap d'or, folrat d'arminis y ab moltes perles, y donà-l als joglars qui allà éren, y aquesta funció va repetir-se per deu voltes o sía aprés de quiscuna de les deu viandes que-s serviren.

Aprés del dinar passaren a una altra sala, ón estava la córt als peus del Rey, y un colp tot-hom assegut, lo joglar Romaset cantà en altes veus un *sirventesch* que havía també escrit l'infant En Pére, al obgécte d'esplicar lo significat de sengles joyes que portava lo Rey com a atributs de la magestat; y a continuació entrà lo joglar Comí, qui *cantava mills que nul hom de Cathalunya*, y cantà una cancó novella, que també éra composició del metéix Príncep; y per fí, callant En Comí, s'alçà En Novellat, joglar, y digué en par-

lant set-cents versos rimats, obro igualment del infant En Pére, «versant axí la tençó, com tot l'orde, sóbre lo regiment que deu servar lo senyor Rey a ordinació de sa córt e dels seus oficials, no solament en sa propria córt, mas encare en totes ses provincies.»

Lo Zurita, inseguint lo Muntaner, donà compte d'aquesta funció poètica en un palau dels nostres reys, y lo Blancas (y més que ell son annotador) procurà esplicar minuciosament tótes les particularitats que consigna l'antich Cronista —en la interpretació de les quals, sóbre-tót en los noms de les composicions, està, certes, bé prou fantasiós;—mas ningun d'aquests autors no-ns dóna noticia del llenguatge en què estaven escrits los versos del infant En Pére. En aquell témps, lo llenguatge comú o vulgar, qui servía per tota mena de prosa; axí en los documents de contractació y de cancillería, com en la literatura, en la oratoria sagrada, en la legislació y en lo for, no s'éra resolt encare a entrar al camp de la poesía, o més propriament de la versificació: tan sols lo llenguatge convencional, nomenat per lo Raynouard llenga dels trobadors, éra l'únich corrent, y consistía en l'ús del idioma provençal vulgar parlat, conservant en general sa fórma y sa sintacsi, emperò prestant-se en les paraules a certa flecsibilitat, de manéra que cada trobador, segóns l'idioma o dialecte romànich que li éra natural, les escrivía de distincta fórma, séns que perçò dexassen de compendre-les o endevinar-les los d'altres pahissos. En aquesta llenga, donchs, confórme la usaren lo Muntaner, al cantar la empresa de Sardenya, y tots los altres trobadors coneguts d'aquelles centuries, axí francesos, italians y provençals, com catalans, castellans y portoguesos, deguéren estar escrits lo *sirventesch* y demés composicions del infant En Pére, y no en llenga pura catalana ni menys en la parla aragonesa, que no éra llavors sinó castellana influida de català, en la qual, séns dupte, no sabéren pas cantar los joglars catalans; emperò, de totes les passades, la preferencia donada a aquests en la còrt de Çaragoça prova, en primer lloch, certa especialitat de Catalunya en quant al ofici de joglars «que

s'usava més desempatxadament en aquells témps,» judicant pot-ser a aquells cantors y componedors de versos per çò que fóren en èpoques posteriors y de decadencia; y encare més, la major facilitat per part del joglar català en cantar les composicions del llenguatge convencional trobadoresch, venint açò a esplicar-se molt bé, atesa la major semblança y fins dirèm igualtat de inflecsions que hi hà entre lo català y lo prevençal y totes les llengues neo-llatines, llevat de la castellana ab los seus dialectes, qui-s diferencía de totes les altres per eféćte de ses iufluencies especials. Més avant observarém com la omisió d'aquestes particularitats y d'altres anàlegues en la següent centuria, contribuiren a confóndre la córt del reyalme d'Aragó ab la córt ferma de tota la Coróna, çò és, la ciutat de Barcelona, al tractar del conreu de la Gaya Sciencia.

En acabat de les féstes de la coronació a Çaragoça, se tinguéren les córts ab l'obgécte de la jura, de manéra que ans d'ésser regonegut fóu ja coronat, per qual rahó ningú no dirà que hi hagués en l'antich reyalme lo pacte que s'observa més avant a Catalunya de no admetre lo senyor fins a tant que aquests hagués jurat mantenir les libertats de la terra. La jura d'En Alfons a la capital del reyalme d'Aragó no fóu fins al 5 del mes de Maig (que ja pertany al nou any de Incarnació 1328).

Semblant formalitat per la qual lo jurat romanía definitivament constituit rey d'Aragó, aprés que per altra consemblant romangué regonegut per comte de Barcelona, impossibilitava, çà com llà lo monarca de reunir en sa persóna los títols corresponents a sa alta dignitat y los que li pertanyéren d'abans com a simple infant: axí que, als 16 del propri mes traspassà los darrers ab les proprietats anecses a un dels seus fills, féu donació del comtat d'Urgell y vescomtat d'Ager, ab les metéxes condicions que éll les tingué per concessió del rey En Jaume, pare séu, al seu segon fill, també nomenat Jaume, per tal que comença dés d'aquest metèix moment la època d'un nou comte d'Urgell, de la famiis Reyal.

Castélla, méntre que aturà a Daroca, volgué fer un nou estatut qui fós com a confermatiu d'aquell del pare, si bé en una fórma més ambigua, car s'imposava a sí-metéix la obligació de no alienar dintre deu anys ninguna ciutat, castell ni llogar, ni sa jurisdicció civil o criminal, ni lo simple y mixte imperi, ni feu, ni dret algun, prometent no donar-lo, ni empenyorar-lo, ni separar-lo de la Coróna Reyal; reservant-se solament que, en evident fretura y en utilitat dels seus reyalmes (y ací està principalment la ambigüitat), pogués donar çò que bé li paregués als seus fills. Es de creure que en açò seguía l'exemple del seu propri pare, qui féu alguua donació aprés del seu estatut; emperò al renovar-lo lo fill, havía de tenir per obgécte, en tal cas, ans bé lo secundari o la excepció, çò és la reserva, que no lo principal o sía la prohibició imposada a sí-metéix de no podèr alienar, y si a aquesta s'inclinava, no comprenèm la manéra de fer-ho, car refereix lo Zurita que lo díe 20 d'Agost féu En Alfons lo dit estatut, emperò molt secretament, tant que no hi intervinguéren sinó alguns familiars séus, qui éren lo seu confessor apellat fra Guillèm Jornet, un preceptor del seu fill En Pére, lo tresorer y un dels seus segretaris, havènt-ho aprés jurat lo Rey.

Ans de partir lo rey En Alfons vers les fronteres de Castélla ab la escusa d'anar de cacéra, y de fét per dur a acabament quant havèm susare referit, pensà, estant a Lleyda per la diada de S. Pére y S. Pau del mes de Juny, no dexar enrere certs asumptes de política esterior la ordenació dels quals convenía al bon nom de sa casa y al benestar general dels seus Estats, méntre que ell vigilaba personalment d'ací estant los vehins d'Espanya, per procehir segóns fós la actitut dels altres, en açò que donava ja proves de previsor y polític. Lo llegidor qui té ja noticia de les divisions ocasionades par rahó del Imperi entre En Frederich, cunyat del Rey, y En Lluis de Baviera, podrà are sabèr que, envalentonat lo bavaría ab los seus triumfes y declarat scismàtich per la Santa Seu, s'atreví a desbostar lo Papa, nomenant al seu lloch un intrus, qui éra frare Franciscà a Corbara, oca-

sionant açò los més grans escàndels qne no és ací lloch oportú de referir: poch hi faría açò, quant a la part política, al nou comte-rey, qui s'amostrava lleyal y adicte a la Esglesia Católica, emperò naxía d'aquests conflictes un nou compromis qui podía fer perillar la pau y adhuch la possessió d'algun dels Estats novament agregats a la confederació o que esser-ho podíen ab lo témps. Parlam per Sardenya y Sicilia. Lo rey d'aquesta illa, oncle del nostre, jatsía no volgués favorir lo scisma, cosa difícil d'asseverar, per eficte de compromisos anteriors, no havía pogut prescindir d'ajudar al scismàtich, al Babre; Frederich havía consentit que lo seu fill En Pére, qui ja s'intitulava també Rey, anas ab poderosa armada, sóts la protecció del Emperador, anatematitzat, al qual per altra part prestà ajuda am la metéxa, envers les costes de Calabria, ocasionant aperduaments en les terres del rey Robert; y en aquesta guerra recomta lo Villani que, al deslliurar En Pére de Sicilia la senyoría de Luca de la tiranía dels fills de Castrucci, libertà igualment de la presó a aquell Ramon de Cardóna que poch abans vehérem acabdillant partides güelfes y anjovines a Italia, çò que féu lo Sicilià a préchs del seu parent lo rey d'Aragó. Semblant actitut, encare que no fós de gran reexida per no ésser tantost ferma la unió dels dos confederats, lligava les mans al nou rey d'Aragó per fer a la primería del seu regnat aço que ja tantes voltes atemptaren los seus antecessors, a sabèr, la pau entre Nàpols y Sicilia.

Lo perill de Sardenya éra resultat més directa del scisma; los pisans, sóbre-tót la casa d'Oria, qui teníen propietats o Estats a la illa, éren partidàris del anti-papa y del emperador scismàtich, y entre los ordens religiosos que hi havía establerts, los Prehicadors, qui éren los més influhents en aquella centuria, y los Menors o Franciscans, (del qual orde éra exit l'anti-papa), qui éren tots pisans, seguissen o no lo scisma. és ben sabut que havíen tramat lo fer cessió del Castéll de Càller als seus compatricis de Pisa. De forma que lo vencedor d'aquesta famosa fortalesa veya dos perills a la illa que havía conquestada, lo del scisma y lo de la pèrdua del

territori, axi que, calgué-li cercar previsor remey, per los mals qui-l menaçaven. De primer colp envià com a embaxador a Frederich un frare Prehicador de Barcelona, apellat fra Guillèm Costa, per consellar-li que s'apartas del Babre, súplica y cansell que fóren inutils, almenys de prompte, per portar lo progécte de maridar lo rey de Sicilia una filla seua ab un fill del Emperador descombregat, ab l'esguart polítich de tenir en sa favor aquesta casa, tan enemiga d'En Frederich d'Austria, la germana del qual havía donada també per muller lo rey Robert de Nàpols, al un dels seus fills; y per altra part donà orde que isquéssen de la illa tots aquells ordens de frares pisans, y fins va valdre-s del cardinal Napolió per que d'aqui-avant no hi hagués a Sardenya ningun prelat italià, toscà ni sardesch, y si que fóssen dels Estats deçà, pertanyents a la Coróna d'Aragó.

Parlant lo Zurita d'aquestes disposicions que-s prenguéren a Lleyda, fa passar lo Rey d'aquesta ciutat a la de Barcelona, per mor, diu, de tenir de concórrer a aquesta cort lo rey de Mallorques per fer lo regoneximent acostumat; emperò ja havèm vist que d'alli se-n anà En Alfons cap a les fronteres de Castélla, y per altra part éra molta la distancia que mijança entre un altre acte, car tals disposicions polítiques se prenguéren al Juny y lo regoneximent del mallorquí no tingué lloch fins al Octubre. La tornada de les fronteres castellanes no la podèm senyalar, y en lo metéix dupte se trobaría l'Annalista, axi que, al dir éll que de Lleyda passà lo Rey a Barcelona per rebre lo de Mallorques, no pogué significar, a parèr nostre, altra cosa sinó que de les fronteres se-n tornà a Lleyda, séns dir-ne lo témps y que al acostar-se la época ón devía venir lo Mallorquí, passà d'aquesta ciutat a la capital, per ón podèm deduhir probablement que la anada d'En Alfons a Barcelona sería a lo entrada o a mijan del darrer mes demunt dit.

Estant, donchs, lo Rey a Barcelona, se presentà lo jove rey En Jaume de Mallorques, ab gran córt o comitiva de cavallers de Roselló, Cerdanya, Mont-peller y de les Balears, y lo díe 25 d'Octubre féu lo regoneximent al rey d'Aragó

per lo feu del reyalme qui li donava lo títol, enclusos los comtats de Vallespir, Conflent y Coblliure y lo senyoríu de Mont-peller, confórme s'éra regonegut per los seus antecessors als d'En Alfons, y atenent-se a les condicions posteriors tractades per l'infant En Felip, oncle y tudor del rey En Jaume. Ab aytal acte, que debades tractaría d'esquivar lo jóve monarca, redoblà més y més lo compromís en que anaren entrant los reys de Mallorques d'açceptar la ilegalitat indispensable comesa per lo rey En Pére *lo Gran* en contra del testament del seu pare; y puix aquest acte y d'altres qui aniran succehint-se legalitzen aquella ilegalitat y dónen major força al senyor sobirà per castigar al feudatari al arribar lo cas de fallar a alló promès y jurat, tinga-ho present lo llegidor per no estranyar tan lo mou de procehir del successor d'En Alfons contra lo metéix rey mallorquí En Jaume, con aquest s'aferra en oblidar açò que éll y tots los seus successors juraren, y per que puga jutjar ab imparcialitat de certs actes qui tenen alguna aparença de tiranía, emperò que en gran part són duts a fí per necessitat legal y politica.

Apunta lo Zurita los noms dels personatges qui concorreguéren al acte del regoneximent d'En Jaume, y són los infants En Ferrant y En Pére, comte de Ribagorça y Empuries, los arquebisbes de Çaragoça y d'Arborea, En Berenguer bisbe de Elna, En Pére fill d'En Uch jutge d'Arborea, En Ramon Fólch vescomte de Cardona, En Arnau Roger de Pallars, En Pére Fenollet vescomte d'Illa. En Berenguer de Vilaregut, En Ponç de Caramany, En Bernat de Boxadors almirall, En Aymar de Mosset y En Guillèm de Aulomar viç-canciller del Rey.

Durant aquesta temporada se tractaren a Castélla diferents matrimonis, alguns dels quals cuydava vigoritzar més y més la confederació tractada entre diversos reys de la Península, que acceptà y confermà ja lo metéix rey castellà y com a part molt principal d'aquestes compostes fóu portat a punt definitiu lo del nostre rey En Alfons ab Na Lionor; germana d'En Alfons XI de Castélla. Aquest monarca tornant al seu pare la reyna Na Constança, ab la qual no arribà

a ajunstar-se per cópula, y a la qual havía tingut tancada per molt témps, s'uní ab María, filla del rey de Portogal (1). d'aquesta unió tingué lo castellà grans avantatges, que no és ací oportú esplicar, conyint-nos a regonèxer que la confederació entre éll y lo de Portogal éra llavors molt ferma, y com iguals eféctes s'encalçaríen respécte del rey d'Aragó, perçò metéix cuytà quant li fóu possible lo casament de Lionor, per què passà ab sa muller y comitiva a Salamanca. Informat lo nostre En Alfons de la disposició en què-s trobava don Alfons de Castélla, ísqué de Barcelona, òn éra romas fins al díe 15 de Novémbre, y anà dret a Çaragoça, dés de ón passà, ab gran comitiva, a Taraçona, per ésser lo punt assenyalat per celebrar-so les esposalles, y ón devíen veure-s los reys,

Féu-se en avant l'infant don Joan ab mols cavallers de Aragó y de Catalunya, per rebre lo rey de Castélla qui venía ab sa muller y ab la qui havía de maridar-se ab lo nostre Alfons, y havènt-lo encontrat, tornaren tantost a la vila d'Agreda, ón ja estava lo Rey ensémps ab los seus germans En Pére y En Ramon Berenguer: allà aplegats abdós monarques, un dimars darrer díe de Janer, a la esglesia de Sant-Miquel, fermaren y ratificaren la concordia y confederaeió abans féta, y passant lo díe següent a Taraçona, verificaren lo matrimoni entre En Alfons y Na Lionor lo díe primer de Febrer «del any de la Incarnació de Nostre Senyor Déu 1328,» com diu lo rey En Pére en sa Crónica, y no «del Naximent de Nostre Senyor 1329,» com vé a dir lo Zurita, car li mancava a aquell compte çò que va fins al 25 de Març per finir l'any 1328, y jamay lo de Nativitat acomparat ab l'altre no podrà portar en aquestes terres un any de més, entant que ans bé deu rebaxar-se.

Se conclogué allà metèix, al cap d'alguns díes, ab assis-

(1) Hi hagué a-les-hores una coincidencia digne de fer-ne esment Na Constança, qui pogué havèr-se apellada reyna de Castélla, abandonada per Alfons VI, se maridá ab un infant de Portogal, y ab lo témps arribá a ésser reyna d'aquesta terra, mentre que la infanta castellana Na Lionor jaquida per lo primogénit de Aragó En Jaume, passant a ésser esposa del segon-gènit d'En Jaame II, tornava are a Aragó per èsser reyna.

tencia d'abdues córts, lo matrimoni de la infanta donya Blenca ab lo ruccessor de Portogal, y lo díe 6 de Febrer, marcà-s encare més l'obgécte de la confederació dels reys, concordant-se en empendre la guerra contra Granada, ab la qual fi féren-se moltes formalitats y donaren-se fermançà, obligant-se abdós reys d'Aragó y de Castélla a no consentir que ningú del llur respectiu pahis tingués pau o tréva ab los maures; y ab tals seguretats, satisféts uns y altres y encoratjats ab la esperança de la nova empresa per la qual s'aparellaven, se-n tornà cada córt o comitiva vers la seua terra, y lo nostre Rey ab la séua (segóns la Crònica reyal) «se-n isquè de Taraçona e anà-se-n vers Çaragoça, avallant després al régne de Valencia, llà ón aturà fins al mes de Desembre següent, e ón la dessus dita reyna donà a la llum l'infant En Ferran.»

Estant lo Rey r Valencia, ón continuà per molt témps, entrat ja lo veritable any de Incarnació 1327, s'aplicà, segóns apar, en fer preparatius per la empresa. Creurà lo llegidor que parlam ab cert recel sóbre la actitut del nostre rey, y no s'enganyarà, car en veritat; aprés de tant perfidiejar en la confederació, y de tantes fermances per dur a cap una guerra de tant d'interès—que convenía sóbremanéra per l'engrandiment de les nacionalitats espanyoles, que tants benifets, deyen, que reportar devíen a la Cristianitat, tant que fins van recórrer a la Santa Seu demanant la concessió dels delmes eclesiàstichs.—apar estrany que hom dèix passar lo témps, séns ordenar un veritable plan y séns empendre ab decisió y energía una conquésta de tanta utilitat. Cert és que manava fer lo nostre En Alfons alguns preparatoris, la importancia dels quals no sabèm fins a quin grau són de estimar, que començà enviant En Bernat de Cabrera ab forces a guerrejar contra sarrahins per les fronteres de Murcia, que primer trameté un comissionat per que's vegés ab un altre de Castélla, ab la fí de que abdós eczigissen homenatges dels pobles, confórme al article del tractat qui prevenía no deure may per may fer-se pau ni tréva ab lo de Granada, y encare més, que procurà també assentar tréves ab lo rey de

Tremicen, per vía del seu germà natural Neapoli d'Aragó (y no Jaume com diu lo Zurita) (1), si bé açò podía tenir nna altra mira particular, independent de la questió de Granada, tot lo qual eldevingué séns llunyarse de Valencia lo Rey. Emperò no és menys cert que en fer aparellaments y ajustar gent dexaren passar una bona estació, tot l'estiu, y una bona situació com éra la que s'ofería al confederar-se los reys; y entrat ja l'hivern, fèu cap a Valencia lo bisbe de Cartagena de part dol rey de Castélla, instant per que-s donas principi a la guerra per los nostres. y que hi anassen personalment los reys, tant que lo rey de Castélla se trobaría a les fronteres a la primería del Maig següent, donant-hi lo nostre En Alfons de resposta que de grat hi aniría, emperò que veya dificultat en llunyar-se de la costa séns tenir grans provisions, y que per tant calía començar la guerra tot fent de primer la tala.

A-les-hores, és a dir ja en ivern, recompten que lo nostre Rey manà armar de ben triada gent deu galéres qui gordassen la costa. Mas en tots aquests actes no vehém la decisió que éra d'esperar del actiu conqueridor de Sardenya, y açò prou mouría lo recel que sentim: car convé recordar en aquesta ocasió que en la dita illa se complicaven de tal manéra los successos, que arribaren a inspirar gréus ansietats al qui axí gloriosament havía sabut conquerir-la, y perillós éra tratenir-se en una guerra deçà, de prompte no indispensable per Aragó, y que s'hi aplicassen homens y cabals, que ningú no sabía si dintre poch faríen mester per que no-s perdés aquell altre Estat qui, jatsía llunyà, al cap y a la fí éra un dels agregats a la nostra nacionalitat, y que calía no perdre-l per conservar lo prestigi de les nostres armes y fomentar lo comerç marítim, entant que la Sicilia estava separada d'Aragó, y no éra vinguda la hora de tornar-se ajustar ab la metéxa nació qui li havía donat vida e independencia. Revela quelcom aquesta consideració lo veure, segons aferma lo Zurita, que si bé En Alfons féu armar deu galéres per la guerra de Granada, al metéix témps manà encare «que

(1) Veja-s a la fí del regnat anterior la nota a la plana 151.

l'almirall Bernat de Boxadors retingués les galéres qui feyen mester per la guarda y defensa de Sardenya, y les altres fóssen trameses a Barcelona.»

Aquest mirament podía ésser prou per que En Alfons anas un xich gançoner en la ajuda que promesa havía per la conquésta de Granada, emperò axí y tót, emprenedor com éra, y tan unit llavors a la casa de Castélla ab nous vincles de sanch, si segur poguéra estar dels avantatges que aquella conquésta reportas, y tingués igualment seguretat de que per ningun estil no-s transigiría ab los sarrahins fins a aventar-los del llur amagatall, axicom féren més tart los reys Catòlichs ¿és de creure que abandonas la empresa lo qui séns freturar d'altra nació alguna, y essent sols infant, sabè subjectar pisans y genovesos, güelfs o gibelins, y lligar la nació, de què temps a venir li-n calía ésser rey, la illa que tants cobejaven, y s'entoçudíen en empatxar-ne la conquesta? No és de creure-ho: dóna-ns abans de parèr que va témer lo nostre En Alfons la volubilitat d'aquell de Castélla, lo caràcter fantasiós del qual és ben conegut, y que vehent d'altra part que los avantatges de semblant conquésta seríen pochs per Aragó, per no correspondre-li esclusivament lo fer-la, esperà veure lo comportament de don Alfons XI, y la actitut del de Portogal, y lo resultat correspongué efectivament a les seues sospites, com anam a veure.

Per més que lo Portoguès envià algunes forces qui ajudaren al de Castélla, no anà lo rey en persóna a la conquésta: lo nostre rey, ab tot y sa indecisió, noresmenys de les deu galéres que facilità, trameté a les fronteres los cavallers dels ordens, qui ensemps ab les companyíes de Cabrera, s'allogaren a Orihola a les darreríes d'Abril, per passar a Lorca y dés d'allà fer la llur entrada: y lo rey de Castélla avançant ab los séus, ana a posar setge a un castéll apellat Thea. A defendre aquesta fortalesa va presentar-se un tal zmin, ab gran cavallería, y brocant-li demunt lo rey castei, la desconfí, donant una gran batalla y sembrant l'esglay ıtre la morisma, sotsmetent-se-li tantost, en conseqüencia, dit castéll de Theba, lo de Canyet y diferents altres.

Era açò ample camí per dur a fí la conquésta de Granada, per vèncer aquells ab los quals no hi havía a fer pau ni tréva, segons lo tractat: no obstant, Alfons XI, ab tót y ésser vencedor, menys de sabèr o séns volèr profitar lo prestigi que procurava la desféta del Ozmín, vehent retre-s als seus peus quants castélls atemptà assetjar... escoltà un tramès del rey de Granada qui li demanava tréves per un any, y feya-s vassall séu; donchs poch li costà d'otorgar-li tot quant demanava, fent-li la concessió en nom propri e del nostre rey. En açò vinguéren a parar les grans fresses de confederació y de intransigencia, qui no serviren sinó per ocasionar messions en aquests reyalmes ab los preparatius de guerra que tinguéren de fer!

Les commocions que esdevinguéren durant aquest any a Sardenya fóren ocasionades per les families dels Ories, sempre descontentadiços, los quals estaven apoderats de Sàssari, y tenien poch respécte als oficials del Rey, tant que algun colp hagué d'escarmentar-los l'almirall Boxadors, per certes malifétes que cometíen a les costes; los fums prenguéren bentost caràcter de rebelions, y llavors l'almirall hagué de fer presons y pendre l'acort, séns dupte inspirat per lo Rey, de fer èxir los Sarts de la illa, y poblar-la d'allà en avant de catalans y aragonesos, ab la qual fí envià En Alfons a Sardenya En Berenguer de Vilaragut y En Bernat Gamir ab encàrrech de poblar Sàssari de naturals d'aquests reyalmes; y anaren donant-se altres dísposicions per semblant estil respécte d'altres punts, originant-se d'ací una tremenda y contínua lluyta entre los catalans y los genovesos, essent aquestes determinacions la font de la autonomía particular d'aquella illa, sóbre-tót en quant al llenguatge, vestuaris y costums, que fóren essencialment catalans, y encare vuy en díe, malgrat de ses transformacions, conserven t[illegible] vives reminiscencies del seu passat, que, apart de la n[illegible]cionalitat a la qual pertanyen are com are, podríem enc[illegible] nomenar-la terra catalana, o quant menys germana de Ca[illegible]lunya.

Açò esdevengué méntre que estava lo Rey a Valencia, ón tingué córts als. valencians, despertant-se la enujosa questió del fur, per la diversitat qui allà regíen, lo qual dany ja ab témps pronosticarem, al tractar de la primera vegada que cuydaren introduhir-hi lo fur d'Aragó; allà seguí En Alfons, a costat de sa muller, qui infantà ja lo primer fill, aprellat infant En Ferrant, fiņs a les darreríes de Desémbre, y llavors deliberà passar lo restant del ivern a Tarragona, a ón s'encaminà ab sa familia, romanent en aquesta antiga ciutat per algun témps, y traslladant-se dcsprés a la córt y capital de Barcelona.

Un dels primers actes que-s mencionen d'En Alfons estant ja en aquesta ciutat és lo nomenament, fét a 22 d'Abril (corresponent ja al nou any de Incarnació 1330), de Senescal de Catalunya a favor del infant En Pére, germà del Rey, que no cal ocupar-nos de les atribucions d'aytal ofici, per haver-ho fét en los primers témps con fóu conferit al Montcada. Lo Zurita, al parlar d'aquest nomenament, en virtut dcl qual començà a excercir la senescalía de Catalunya un individuu de la familia reyal y s'esforça en và citant autoritats per provar la semblança o dessemblança que hi haja entre los noms senescal, conestable y majordom, declarant, si fâ no fà, que lo senescal a Catalunya equivalía al majordem a Aragó y que lo Rey volgué ajustar en una metéxa persóna l'ofici de la Senescalía y la Majordomía de sa casa. Lo llegidor ja recordarà que l'infant En Pére, lo trobador con la coronació del seu germà, volgué enténdre-s a Çaragoça en fer l'ofici de majordom, y que li serví les viandes a taula en lo reyal convit; natural és, donchs, que tantost En Alfons li confermes aquell càrrech a Aragó, y axí al apellar-lo después senescal de Catalunya no és que volgués aplegar los dos càrrechs en una metéxa persóna, o que significas allò ésser l'un sinónim del altre, sinò que donà la casualitat de nonenar per lo càrrech militar de Catalunya al qui tenía també 'altre càrrech de servitut palauera del antich reyalme de Aragó, que no té res que veure ab l'altre, ni se li ressembla per que ún veja quant certa és aquesta diferencia, n'hi

haurà prou ab llegir les ordinacions de la casa Reyal fétes per lo rey En Pére *lo Cerimoniós* ón se llegeix que «han ésser ennobleits ab l'ofici de majordom tres nobles cavallers, l'un en lo reyalme d'Aragó, l'altre En los reyalmes de Valencia y de Mallorques y l'altre a Catalunya, y encare altres dós qui síen simples cavallers..,» afegint que a la terra o punt ón lo Rey se trobarà, méntre que allà aturarà, pendrà lo majordom del pahis, «çò és, si estam en lo reyalme d'Aragó, lo majordom noble d'aquell reyalme, tot aximetéix, si estam a Catalunya pendrèm lo noble majordom de Catalunya, e si estam al reyalme de Valencia o de Mallorques, etc,,» espressant ben esplícitament que lo majordom és lo qui cura de les viandes, y de que estiguen a punt totes les coses qui fan a proporcionar o administrar al palau Reyal: de què pot deduhir-se-n, exa suma, que çò féu lo Rey en aquesta ocasió fóu només que donar l'importantíssim càrrech de Senescal de Catalunya, que no teníen los altres Estats, al qui éra ja també majordom de la casa, no en general, sinó particular y respectivament del antich reyalme d'Aragó, con per casualitat o deliberadament s'hi trobassen la córt y lo Rey.

Per aquest metéix témps, o pochs díes abans, a 14 de Abril, vehent la tenacitat dels Ories y demés Genovesos de Sardenya, provehí de governador y lloch-tinent general del régne de Sardenya y Córcega a En Ramon de Cardona—que ignoram si és lo cap de *condottieri güelfi*, estort poch abans a Luca per lo fill de Frederich de Sicila, a préchs del rey d'Arogó,—manant-li que enllestis sa partença, car Aytò d'Oria tenía, ab 16 galéres assetjada la illa: mas no essent prou a ecoratjar los catalans de Sardenya la presencia del nou governador en los mesos d'Agost y Setémbre, estant primer a Exea y després a Carinyena En Alfons donà ja enèrgiques disposicions per la defensa de la illa: y finalment en lo mes de Desémbre, dés de Valencia, trameté a En Gui llèm y Ambert d'Azlor, per que armassen algunes galére: y deliberà que la aimada de Barcelona, ensémps ab la de rey de Mallorques, anas contra los genovesos rebetles, prir cipalment contra lo castéll Pisà, com de fét, ho féren, y e

pletassen totes les forces en defensa de la illa. Aquesta armada éra insignificant encare acomparada ab la que fóu allà tramesa l'any següent, com veurèm tantost, y ho notàm perçò que generalment algun dels nostres antichs historiadors les confónguéren, y no ho podèm admetre, sóts pena de suposar molta gansería de part del nostre rey, cosa no géns probable, con tan se refermava lo perill.

La gran armada, donchs, a què aludim, la estava aparellant lo Rey a Valencia durant lo romanent d'aquell any; y méntre que se-n ocupava, va rebre una embaxada que ningú no podría preveure l'obgécte, y menys encare de la part de aquell qui la trametía: lo rey de França, Felip de Valois, qui acabava de fer pau ab lo rey d'Anglaterra, y desijava aparentar alguna ardor per crohades, aprés que no va sabèr resoldre-s per empendre la de la Terra-Santa, com hauía promès a la primería del seu regnat, requería a En Alfons per que, ab ell, ensemps, emprengués la conquésta de Granada. Volen suposar que tanta obstinació y tantes instancies per part del Francès, obligaren a En Alfons a consultar-ho ab lo pahis, al qual obgécte aplegà córts generals a Tortosa en lo següent mes de Juliol, qui-s prorogaren després per la Mare-de-Deu d'Agost, a les quals concorregué lo rey de Mallorques; emperò síen aquestes veritables córts general o reunió de magnats—y per més que un no puga duptar de la permanencia del Rey a Catalunya per aytals dates, car consta que hi vingué per mor de les bódes del seu germà En Père ab Na Joana, germana del comte de Fóix, que calía coldre-s a Castelló d'Empuries per la Pasca de Resurrecció,—passèm per alt qual-se-vol enquésta que sóbre açò pogués fer-se, per fer-nos tan solament lo resultat, qual fóu, com éra d'esperar del nostre previsor monarca, fer veure al Francès la inoportunitat de sa proposició sóts tots conceptes, y lo ningun dret que tenía a fer aquella conquésta qui, per antichs tractes, corresponía esclusivament a Castélla; y tocà-li a Felip contentar-se ab un altra bravata indefensiva de crohada, que tampoch hagué de camplir-se, qual fóu dés de París alçar guerra als infehels, que hauría començament del

Març vinent en dos anys, méntre que lo nostre En Alfons pogué vanagloriar-se de no havèr servit d'instrument al qui, a escuses de crohada, cuydava arrencar concessions, y apropriar-se réndes y productes que altrement no podría jamés aconseguir.

Tornèm are als preparatius de la armada contra Sardenya. Estant encare lo Rey a Valencia, a aytal obgécte, a la entrada del mes d'Abril, qui correspon al any de Incarnació 1331, arribaren algunes proposicions de genovesos güelfs per ajudar contra. los genovesos gibelins de Sahona, y en aquesta ocasió diuen que partí la armadada de Catalunya, trobant-se després per les costes de Gènova y Sahona vers lo mes d'Agost, podènt un hom reduhir quant se-n pogués referir a les paraules del Capmany, qui dóna bréu emperò suficient noticia d'aquesta famosa espedició. «En l'any 1331 tingué principi lo rompiment entre la República de Gènova y lo rey En Alfons IV, aprés de les rivalitats que la navegació y lo comerç havíen despertades entre los catalans y genovesos. La ciutat de Barcelona armà coranta-cinch galéres sens un gran nómbre de llenys menors per fer una invasió en los principals llochs d'aquella República. Aquest armament, qui tot s'equipà a Catalunya, isqué del port de Barcelona, sóts comanament d'En Guillèm de Cervelló, y dels viç-almiralls Galceran Marquet y Bernat Ces-pujades, a esvahir Mònaco, Lavanya, Menton; y aprés d'haver destruida la vibera, estrenyé lo port de Sahona y bloquejà lo moll de la propria ciutat de Gènova, qui per causa de les faccions no pogué aquell any venjar la injuria y los danys rebuts. Carregats de despulles los catalans, dreçaren la llur ruta a les illes de Còrcega y Sardenya, dés de ón teníen interceptada la navegació y son principal tràfech l'enemich.»

No tenim plena noticia d'açò que féu després aquesta armada vencedora, qui anà a incapacitar l'enemich en sa propria patria, calculant no més que una part romandría a Sardenya, car vehèm al un dels seus viç-almiralls exercir lo càrrech de Vicari de Càller, y la altra part se-n tornaría Catalunya. A la illa, continuaven los enemichs fent damna

ge, emperò regnant entre éll confusió, car tan aviat s'alçaven discordies entre los Ories, com s'ajustaven güelfs y gibelins, esperant que hi anas gran socórs marítim de Gènova, per què, a les darreríes del Desémbre, manà lo Rey fer noves companyíes, que vingué ací a cercar lo governador Cardona, y que s'armassen a la illa vuyt galéres.

Méntre que ací-s feyen aquests nous preparatoris, manà lo Rey convocar tots quants teníen feus a Sardenya, y açò éra ja en lo mes de Març, en què començava lo nou de Incarnació 1332, y fent-los veure la necessitat d'ajuda, per contrastar als genovesos qui s'estaven aparellant, s'hi avinguéren tots generosament, los uns anant-hi en persóna, y tots facilitant gent de peu y de cavall. Arribats aquests nous reforços y les noves galéres ab En Ramon de Cardona, çò que éra ja en lo mes d'Octubre, féu de prompte sa estada lo governador a la ciutat de Sàssari, y d'allà començà a donar disposicions importants per la defensa general. No passaren vuyt díes séns tenir de mesurar les llurs armes ab l'enemich, car se-n entraren dins lo port del castéll de Càller trétze galéres de genovesos, y atantsant-se per fí a la palliçada ón estaven les nostres, s'entremesclà una encesa batalla que donà per resultat exir los genovesos fortment escarmentats, ab pèrdua de molta gent y desbaratament dels llurs vaxells, qui tinguéren de pendre la fuyta vergonyosament, essent aquell fét y un altre que-n esdevengué a les platges de Barcelona l'origen de la avorrició que de llavors ençà s'experimentà contra aquells rivals nostres en lo domini de la mar, segóns anam a veure.

Al escapar-se de Càller algunes de les galéres no tinguéren més remey sinó solicitar l'acolliment als qui havía en la illa qui éren de la llur nació emperò no de la banda llur, y negant-s'hi los altres. se deseucadenà major odi entre élls, y començaren a anorresar-se de tal fórma per defalt d'unió, ue acabaren alguns per oferir al nostre rey la venda dels stats que allà tenien, proposició que rebujà ab saviesa En lfons, car, com diu lo Zurita, «lo rey no volgué donar lloch semblant compra, entenent que ells faríen per perdre-u t.»

L'altre fét de Barcelona al qual aludirem, fóu per havèr seguit en part los genovesos la tàctica dels Catalans, qui per assegurar Sandenya se-n anaren directament a combatre Gènova: esperant, donchs que de les nostres platges isquéssen los socórsos y nova armada envers Sardenya, fent compte de que estaríen les nostres costes desmantellades, en compte d'anar a aquella illa o d'exir al encontre de la armada del Cardona, s'estimaren més dirigir-se deçà, y discorrent per les nostres platges y ports, fèren molt gran damnatge, y acostant-se a la platja de la nostra capital, encontraren cinch galéres de catalans y abocaren-se sóbre aquestes, no tenint los nostres altre remey sinò anar devers terra, per salvar la gent, mas romangué en llur podèr la xurma y fóren les galéres cremades, famosa gésta que de poca gloria podía servir a una armada qui comptava bé ab sexanta galéres y altres naus ben armades.

Aquests féts senyalen de tót-en-tòt lo començament de les gueres entre genovesos y catalans, com axí ho jutja lo Capmany; y per havér-ho encare lo Zurita, no podèm resistir a traslladar ací açò que sa esperta plóma traçà ab tal mòtiu, lamentant lo cambi que respècte de témps posteriorc esperimentà la nació marítima catalana. «D'aquí-avant (diu lo Annalista) comencà a fer-se la guerra entre catalans y genovesos molt crudelment, no sols per la illa de Sardenya. mas com entre dues nacions qui competíen per lo senyoríu de la mar, car, a parèr de totes les gents, éren los catalans en aquest metéix témps preferits als gènovesos y a totes les altres nacions, en l'us y pràctica de les coses marítimes, axí en la navegació com en lo fét de la guerra, en la fortitut, vigoría industria y gran fermesa y tolerancia: y les armades dels reys d'Aragó y Sicilia teníen lo domini y possessió de la mar. Açò s'agontà molt de témps, ab lo premi y ab lo castich; y teníen los catalans tan rigoroses lleys en llurs navegacions y armades, y les coses estaven en tant d'ord que en una lley de les llurs se donava pena capital y mort al cómit qui ab una galéra embestis en terra, per fug de dós dels enemichs. Emperò lo témps ha fét mudança

tal sort, no solament en los Estats, mas encare en lo govern d'aquells, que tot just si un hom pot sabèr, la hora, ni còm poguéren perdre tanta honor y reputació, séns havér jamés rebut dany notable de part dels llurs enemichs, essent bé açò qui causa major meravella.»

Al dexar anar aquestes darreres paraules lo Zurita, si bé li escapa la alusió a la mudança dels Estats, aparenta no sabèr la causa de la que esperimentaren los catalans en la llur fama. Al témps en què escrivía l'Annalista aragonès, no tenía prou libertat per dir çó que sentis y conegués en aquest punt, emperò al present, en que ninguna traba no pot deturar la nostra crítica, nos encarregarèm nosaltres d'esplicar aquestes causes que l'antich historiador dexà passar, confórme vagen aparexent, Per dissort sobraran ocasions y noticies per acreditar aquesta fatalitat que caygué sóbre Catalunya, y de que, encare en aquests témps. ne sentim lo fexuch pès.

Entant que axò esdevingué a Sardenya, vejam què succehí deçà ab los mauritans de Granada, ab tót y les tréves fermades per Alfons de Castélla en nom propri e del nostre rey. ¡Cosa estranya! No havènt estat lo nostre En Alfons lo més volenter en fer guerra al granadí, ni havènt volgut ajupir-se a ésser estrument del francès, qui també tingué la aparent volença d'anar contra Granada, ja vers l'any 1331 féren nova irrupció los granadins y precisament per les fronteres dels Estats del rey d'Aragó, per Orihola, menaçant ab venir per mar contra Alacant, per què En Alfons abocà en aquelles totes les forces possibles, comanades per lo procurador general de Valencia, En Jofre Gilabert de Cruylles: mas vers lo mes d'Abril del 1332, tornà un cabdill moresch apellat Rodoà, ab gran cavallería, dispost a conquerir Elx; y havènt-se fét per part dels nostres grans esforços, ab la certesa de que hi concorrería en persóna En Alfons, car a aytatal fí éra passat de Tarragona a Valencia; tornà enrera per aquella hora Rodoà ab la seua gent,

En aquella ocasió lo rey de Castélla se plangué al nostre de la informalitat del granadí en havèr-li trencada la tréva, mas ab tót y ésser en los Estats d'Aragó ón més soferiren

ab aquelles irrupcions, al proposar lo castellà que-s formalitzas la guerra, li respongué ln nostre rey que per aquell any no podía fer-la, car prou feyna li donava la Senyoría de Gènova, contra la qual éra tingut d'aparellar contínues forces y vaxells, per atendre a la defensa de la illa de Sardenya.

L'any següent les acomeses dels granadins fóren més directament contra Castélla, car instigant Mahomad de Granada per lo fill del rey del Marroch, qui passà l'Estret per assetjar Gibraltar, agombolaren-se tantes forces sarrahines, que per ventura posaren en perill lós régnes de Castélla: y en açò trameté lo nostre rey al castellà ajuda bastant de cavallers, sóts comanament del aragonès En Jaume d'Exèrica; emperò may per may no podría anar-hi lo nostre rey, qui dençà de son casament ab Na Lionor, s'éra emmalaltit de hidropesia y altres mals, empijorant més y més cada díe.

No cuydarèm nosaltres cercar la causa d'aquests mals que ben segur podía ésser axí moral com física, y lo llegidor ne podrà pendre çó que bò li-n sapía, al referir-li çò que esdevenía en l'interior del palau Reyal, entre lo Rey e la Reyna, entre aquesta y son fillastre En Pére, qui tenía en aquella hora uns trétze anys, y entre altres personatges qui éren los principals promovedors de tan grans trastorns. De la nova muller havía tingut ja En Alfons un fill, què-s dígué En Ferran, y com en la confermació o renovació del estatut d'En Jaume sóbre sa alienació d'Estats y feus de la Coróna que havía fet son fill, a la primería del seu regnat (de la qual ambigüitat havèm ja donat compte, no-s fós previst lo cas de tenir nous fills, al donar a la llum la nova reyna un infant sorgí lo dupte de si lo pare féu la excepció o reserva de aquella promesa de no alienació a favor solament dels fills que llavors tenía, o si devía enténdre-s també respécte dels fills que sobrevinguéssen, y noresmenys si devía considerar-se com a privat lo Rey de fer donació alguna a la muller que prengués.

Lo desig d'aclarir aquest dupte per part de la reyna sería molt natural, car just és qne una muller pens en assegurar son pervindre y lo dels seus fills, per lo cas en que li fallis

lo marit; emperó la pretensió no éra justa y limitada, car tirava a desmembrar grans feus de la Coróna en perjuhí dels Estats y del successor, y pot-ser encare més, a crear ab élls certs céntres de defensa, qui podíen oposar-se en resístencia a tota la nació en pés, posat cas de tindre que anar-se-n de aquesta la dita reyna y sos fills, a la qual podría valdre-li la altra nació de ón la mare procehía. Aytal desig com a previsió no tindría res de particular, emperò lo mòvil de la pretensió éra un altre, y portava entreguarts més amples y fatals, los quals éren sotsjogar la voluntat del Rey, crear un nucli de cortesans qui favorir la intriga y postergar si fà no fà, lo primogènit e immediat successor a la Coróna, al infant En Pére, diminuint les réndes del seu patrimoni, y enlayrant a costat séu grans senyorius a favor dels nous infants, que li servissen d'ombra sémpre que convingués.

Tot açò va conseguirse en part, car la reyna arribà a obtenir un rescripte apostòlich per lo qual el Papa cometía al infant En Joan, patriarca d'Alexandría, y los bisbes de Valencia y de Lleyda, podèr a informar-se del Rey, si éra estada sa voluntat en l'estatut de Daroca compendre la reyna Na Lionor y sos fills: y lo Rey, mijançant jurament, declarà que may no li anà per lo cor compéndre-ls en perjudici séu, o com si digués que la excepció posada a favor dels fills comprenía axí los nats com los que havíen de nàxer, y llur mare. Y en conseqüencia, lo fogós capità qui tan inflecsible mostrà-s en vida de son pare, con tractaven d'un afer d'interés per la nació, docil y flecsible mostrà-e d'aquella hora en avant a les eczigencies de la muller y d'aquells qui-l voltaven, y ningun mirament no tingué en fer les cessions y donacions que hom li apuntà, no solament mancant, mas encare desvirtuant del tót l'estatut que ell secrétament fermà y jurà a Daroca, y en gran partida aquell que ans havía fét son pare lo rey En Jaume II.

Sabut és que ningú no-s sotsmet a males sugestions dels altres, si son propri cor no-s sént dispost y accessible a la malvolença; axí que no devèm disculpar en absolut Na Lionor en sa manéra de procehir, con tant dicidida sémpre

s'amostrà per l'assoliment de ses pretensions. Emperó, com la maldat, con no és propria y natnral, axicom la sciencia, pot també apendre-s, just és ací descobrir la famosa mestra que tingué aquella senyora, y de la qual proveníen tots los embolichs que anaren tramant-se al palau y familia del rey d'Aragó, d'ençà que vingué la reina castellana.

Destría molt bé lo Zurita los antecedents de la dona qui tingué cor per embolicar la casa del nostre rey, après d'havèr-ho ja fét a la córt de Castélla, de manéra que per ofici exercía tan males arts, la qui devía inspirar y concellar la nostra reyna, fins a conseguir que son marit fós lo seu més sotsmés vassall. Tenía per nom la dita fémbra Na Sanxa Carrillo, y éra estada muller d'En Sanxo Sànxeç de Velasco, qui fóu gran privat del rey En Ferran, «y éra de tal condició, hi afig l'Annalista, que tots-témps procurava novitats y escàndels, com l'autor de la Historia del rey don Alfons de Castélla ho escriu, Donchs, per mor d'élla seguiren-se en aquell régne, al témps de les tudoríes del rey don Alfons, grans alteracions y bandositats: y fóu élla causa per que lo rey de Castélla tragués de casa séua lo comte don Alvar Nunyeç, y que-n perdés l'estat y la vida.» Era estada preceptora de Na Lionor Na Violant de Grecia, y essent morta aquesta senyora, prengué en lloch séu la mala vídua embrollayre de la córt de Castélla, y, per malaventura nostra, la amenà a aquesta terra, ón ben prompte dexaren-se sentir los efectes de sa endíablada índola.

No sía, donchs, algú qui crega ponderat açò que diu lo rey En Pére en sa crònica, al tractar de la nodridora de sa madrastra (la qual nomena sémpre Na Sanxa de Velasco) con assegura que éra dona molt influhent al concell del seu pare. Se convingué Na Sanxa ab alguns emparentats ab la Reyna, y ab En Bernat de Sarrià, al qual estava encomanat l'infant En Ferran, y fins aconseguí la favor del infant En Joan patriarca d'Alexandría, per dur a cap los seus progectes; y fóren aquests que lo Rey nomenas lo seu fill marquès de Tortosa, fent-li donació, per constituir lo marquesat, de gran nómbre de pobles, com éren la propria ciutat qui li do·

nava lo títol, la d'Albarrací, y la vila d'Alacant ab la vall d'Elda y la de Novelda, Orihola y Guardamar, qui éren al régne de Murcia, Callosa, Noupot, La Mola y Asp, a Valencia, y encare més avant hi afegí Xàtiva, Alzira, Morvedre, Maella, Burriana y Castelló.

Los documents que-n havèm vist, y als quals farèm referencia, no-ns dexen duptar de quant anam a esplicar, y per lo llur contingut no-ns meravellam ja de que-s valguéssen los fautors dels recursos que refereix lo rey En Pére, al veure lo rey En Alfons tan adherit y obedient a la quatreta de cortesans servidors de la Reyna, que arriba a fer per complaure-ls, çò que jamés no li haguéra passat per lo cap. Los nostres historiadors parlen de la mala situació ón arribà a trobar-se En Alfons, de les donacions que féu; emperò no s'adonaren d'un acte preliminar que executà per dur-les a fí, en favor del seu *dolcíssim* fill En Ferran, *inclitum infantem Ferdinandum karissimum et dolcissimum natum nostrum*—com axí-l nomena en la escriptura d'erecció del marquesat.—No's meravell lo llegidor al sabèr que al dit infant, qui no podía comptar sinó mesos d'edat, atesa la època en que-s maridà la seua mare—pot-ser per simular una aptitut legal en la contractació,—va emancipar-lo lo pare de la patria potestat, *emancipamus, relaxamus et a nostra manu et paterna nexibus potestatis penitis eximimus et dimittimus*,—y en conseqüencia li dóna facultat per testar, contractar, y totes les que puga tenir un pare de familia lliure, *possitis extunc testari agere, contraere pacisci et omnia alia et singula tam in judicio quam extra facere et libere exercere que quilibet pater familias liber homo in sui juris facere et exercere potest.* Es datat aquest notable document a Valencia, a 5 de les calendes de Janer del any (de Incarnació) 1329; y datada aximetéix és la erecció del marquesat y lo nomenament d'administradora dels béns del fill a favor de la mare (1).

Diu En Alfons en sa donació, que fa al seu fill marquès de Tortosa, per ésser ja aquest títol antich, *quia marchionatus Dertuse est titulus ab antiquò*, volent per ventura recordar ab

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 480, foli 13 y següents.

açò lo del témps dels Berenguers, si bé aquest correspondría solament al sobirà y no a un infant. Segóns recompta En Pére «la ciutat de Tortosa cuydà desenténdre-s tant com pogué, per que no la separassen de la casa d'Aragó: no obstant, a força de menaces ab què aterraren lo poble de la dita ciutat de Tortosa, e motivat noresmenys per la corrupció de alguns dels seus majorals o regidors, qui, acceptant dons e serveys, accediren a la dita donació, vingué a ésser regonegut a la fí lo dit senyor infant com a senyor natural, e d'aquí-avant senyorejà la dita ciutat fins al díe de sa mort.»

La darrera part d'aquest paragraf és iduptablement certa, mas en quant a ensibornament dels magistrats tortosins, séns rebujar-ho del tót, no n'hi hà prou, per creure-ho, ab que ho diga En Pére, essent com éra aquest víctima de les donacions y de les volences de la madrastra. Ab tót y ésser tan jóve lo successor a la Coróna, apar que, per sí e per los séus, influía en los pobles per que no s'adherissen a les eczigencies de sa madrastra en favor del seu fill Ferran, y puix En Pére com a interessat se movía per repelir, no-res d'estrany tindría també que la Reyna ab sa consellera y los seus àulichs se moguéssen aximetéix en sentit contrari per la obtenció dels llurs plans, y si a açò afegim la autoritat sobirana qui hi éra de per mig, bé podrèm admetre que Tortosa, encare resistint-se, vingués a condescendre a la fí en perjuhí séu, passant de ciutat de reyalench a ésser vassalla del infant En Ferran.

A Valencia les concessions d'En Alfons avalotaren de mala manéra la terra, y en sa capital tiraren avant un famós plan de resistencia, al cap del qual estava En Guillèm de Vinatea, lo qui, en nom del poble, qui armat esperava les avingudes de palau, parlà ab gran energía al Rey, qui estava en presencia de sa muller y del concell, fent-li veure los grans perjuhís que-n resultaria, y acabant ab menaçar los mals consellers ab la mort. Succehí aquí una sortida esplèndida del nostre rey a favor del seu poble, y-l repetim per tal com són paraules qui honren molt justament los diferents pobles y les institucions per les quals se regía tota la Coróna d'Ara

gó. Al veure la reyna la actitut del Vinatea, apar que enujada y en plorant, digué:—*Señor no consentiría el rey D. Alfonso de Castilla, hermano nuestro, que él no los degollase á todos!*—responent-hi lo Rey en aquests térmens:—Reyna, reyna! Lo nostre poble és franch, e no stà sotsjogat com lo poble de Castélla, car los qui-l fórmen nos ténen a Nós com a senyor, e Nós los tenim a élls com a bons vassalls y companys.—

Sía la convicció que lo Rey tingués de çò que deya, sía la terror que produhireu les menaces del Vinatea en lo cor de tot-hom, apar que l'afer no-s tira avant, y adhuc temerosos de la mort, segóns espréssa lo cronista, los metéixs qui abans consellaren les donacions tractaren de consellar després que-s revocassen. «E axí fó fét (continua lo Cronista); mas lo senyor rey obrà ab alguna duresa, per anar-li pêl cor que tots aquells qui tal consell havíen-li donat, per tal com éra estat prou mal, fóssen castigats, entenent que n'haguéra pervengut la destrucció y aperduament del dit régne de Valencia, e per tant de la Coróna d'Aragó.» Y tinga hom en compte que de primer, lo metéix En Alfons, a donar major fermesa a aquelles donacions, havía fét prestar jurament y homenatge per tots los barons (cosa prou difícil de provar) d'ajudar y mantenir al nou marquès en les referides donacions, sots-signant-ho tot-hom, llevat d'En Ot de Mont-cada, qui no hi volgué consentir per prechs ni menaces que li féren. Aytal personatge bé recordarà lo llegidor que éra padrí del infant y futur rey En Pére, y que conseguí tal honor per trobar-se al castéll de Balaguer, al nàxer, séns esperances de vida, aquell nin setmesó qui en aprés ha de tenir més durador regnat que tots los seus antecessors y successors.

D'axò podríem deduhir quin hagué d'ésser l'únich Estat perjudicat en aquella ocasió, com fós cert que los valencians sabéssen sots-traure-s ab vigor del perill, y les donacions de Valencia se revocassen, car Tortosa continuà essent del infant En Ferran, qui la possehí fins en vida del venidor rey, emperò ja veurèm que açò no fóu d'una manéra tan absoluta com solen recomptar. Encare més, a Valencia, per temor, pogué la reyna desistir de ses pretensions, emperò a

Catalunya y Aragó va sabèr rescabalar-se de ses pèrdues d'una singular manéra: s'aplicà la agreujada senyora a castigar aquells qui no la favoríen, perseguint los amichs del infant En Pére y tots quants consellaven al Rey en contra de ses pretensions, vehent-se, per tant, axí costret En Alfons, que ni senyor ja éra de sa voluntat, tant més començant a mancar-li la salut.

Reciten que tan bell punt com tornà la familia reyal a Barcelona, fóren acomiadats En Miquel Péreç Çabata, qui éra home molt volgut del Rey, y son tresorer En García de Lòriç, los qui, al veure les inquisicions que començava a fer la Reyna, anaren ajustar-se ab l'infant En Pére, sèns presentar-se a les crides que-ls hi feyen, y que per no havèr volgut valdre-s d'aquesta reserva En Llóp de Conçut, refiat en que obrava ab lleyaltat y dretura, agafaren-lo, donaren-li torment, lo rocegaren y penjaren, inculpant-lo de «que havía embruxada la reyna per que no pogués jamés concebre ningun infant.»

La impertèrrita Reyna, qui com a muller ressemblà a la darrera que tingué lo rey En Pére, axicom veurèm, y com a madrastra, fóu lo preludi de Joana Enriquez, de qui fóu víctima lo príncep de Viana, no cessà en ses persecucions, inventant males arts per llevar los destorbs qui s'oposaven a sa ambició. L'infant En Pére, primogènit y successor jurat, estava a Aragó sóts cura d'En Miquel Péreç de Gurrea, lo qui noresmenys d'èsser lo seu preceptor, exercía per èll lo càrrech de governador general del antich reyalme que al dit infant corresponía; y per altra part, axí aquest com lo seu germà lo comte d'Urgell, éren protegits per l'arquebisbe de Çaragoça Luna.

La hora més impensada va rebre-s orde del Rey de que En Pére fós tret de la cura del Gurrea, substituint-lo En Eximèn Cornel: los qui voltaven y volíen l'infant tinguéren per bò no accedir al manament; se-n repetí un altre de més espressiu, qual éra que fóssen tot-seguit entregats los infants, car los volía lo Rey al costat séu, y a-les-hores l'arquebisbe Luna, consultant ab los cavallers amichs, manifestà que ell

no podía negar-se a obehir lo manament venint del Rey; emperò que si los infants éren lliurats, tinguéren per segur que al punt fóren morts, no per lo pare, mas per la madrastra, qui-ls emmetzinaría tantost los tingués en son podèr. Y en vista de tan discrét consell del arquebisbe, la fehel comitiva se-n dugué lo primogènit a Exea, tot pujant los munts de Jaca, per passar d'allà a França, en cas que lo Rey insistís en reclamar-lo o perseguir-lo. Emperò, en tal situació, recompta lo metéix En Pére, que cessaren les persecucions, per quant los qui portaven lo negoci vehéren que de ningun profit servíen aquells mals tractes, y continuà al reyalme d'Aragó, emperò séns exir-ne per temor a la madrastra. A tal estreém d'apocament éra arribat lo Rey, ab les enganyifes de sa muller, que si alguna vegada son fill li trametía algú del seu consell per tractar de certs afers que convenien al bé comú, ni podía tan solament parlar-li, per la gran vigilancia que ab ell exercíen, y per sabèr noves séues, calía-li posar la escusa o pretest d'anar a caçar, ab la fí de trobar-se llà ón ningú no-l vegés, ab algun missatger qui feya cap a algun lloch senyalat, car altrement no hi havía ningun camí de comunicació entre lo pare y lo fill.

L'àvol procehir de la Reyna començà, per fí, a fadigar los metéixs qui éren sos partidaris o qui havíen-li ajudat en les seues voluntarioses pretensions, y alçant-se una veu general contra la vídua dona Sanxa, qui éra lo principal mòvil d'aytals trastons, axí lo patriarca En Joan, com altres individuus del concell proposaren al Rey que jaquis los Estats de la Coróna aquella mala fembra. Tenía a convocar lo dit patriarca a Tarragona un concili provincial, y anant-se-n'hi per semblant pretést ab lo Rey ensémps, apar que en la dita ciutat féu-se sabèr a Na Sanxa que devía tornar-se-n séns triga a Castélla, de la qual nova, diuen, restà la Reyna fort contorbada, y no havént-hi altre remey, acompanyada d'En Ramon Cornel, féu la vídua son camí vers Castélla, a ón quest devía dexar-la. Al passar per Çaragoça, no gosà la espitada vídua entrar dins la ciutat, y romanent-se-n los ortelans y terra-tinents armaren gran brugit al veure-la, y

començaren a cridar contra la dita dona Sanxa, dihent;—*¡Fuera, fuera la mala vieja. que no se atreve á entrar en Zaragoza, y pasa por las afueras!*—Y d'aquí-avant, recompta En Pére que la córt romangué sossegada, y lo Rey tornà administra-ho tót, resolént-ho axí davant son plen concell, ón s'hi ordenà aximetéix que fóssen d'allà foragitats alguns qui éren estat causa dels mals féts passats.

No debades havèm dit, donchs, de bell principi que moral pogué ésser en gran part, la causa dels qui afectaven En Alfons, car coincidiren ab la darrera acomesa del granadí aliat ab lo del Marroch contra Gibraltar, lo desengany de la vídua Sanxa y lo plan d'enaltir lo prestigi del infant En Père. Lo Rey congoxat ab les demostracions que-s feyen contra la política de la Reya o de sa principal consellera, passava bones temporades a Tortosa, la ciutat qui donava títol al marquesat del fill de Na Lionor: estant allà vers l'Octubre del 1331, tractaren de casar l'infant primogènit En Pére ab Na Joana, filla major del rey Felip de Navarra, y de la reyna Joana sa muller, essent aquests reys los qui promoguèren lo tracte, ab lo desíg, segóns apar, de confederar'se ab la casa d'Aragó, per resistir a Castella con convingués; y aprés, se trobava també a la metéxa ciutat En Alfons vers lo més de Abril del 1382, con l'infant En Joan anà proposar-li que-s foragitas Na Sanxa, per tal que abdos germans plegats, ísqueren de Tortosa cap a Tarragona, ón devía aplegar-se poch aprés lo Concili abans indicat.

Per més que ab aquest cambi venía restablert lo prestigi de la autoritat reyal, y s'afogaven les intrigues palaueres, convé parar esment en la presencia inevitable de la persóna en nom de la qual aquelles se tramaven. La Reyna, qui poch podía restar contenta, no-s movía del costal del marit malalt qui freturava del seu consol; y poch podía gaudir de repos en l'interior del palau lo marit, per més que esterio ment, y ab ajuda del seu concell, regis lo monarca ab aut ritat e independencia. Afegiu-hi encare, que lo seu fill F Pére, enemistat ab la madrastra, ab lo pretést del càrre(que tenía a Aragó, no s'apartava d'aquell antich reyalme,

sía que prematurament se descapdellassen en éll les qualitats, bones y males, qui-l caracteritzaren desprès essent rey, o que lo costum y pràctica de governar dés de jóve, ajudat de sa natural perspicacia, lo conduguéssen llavors a acreditar, segurament per necessitat, la severitat del seu esperit, lo cas és que, vers lo metéix témps, a conseqüencia d'uns pléts que-s promoguéren a Çaragoça sóbre proprietats dels Ordens, en los quals volgué l'Infant intervenir, y ab motiu d'uns bans que cqydà apaybegar a Terol, començà a procehir ab tal rigorositat, «que éra més temut (segóns espréssa lo Zurita) que no lo Rey son pare.» Donchs semblants novitats havíen de contribuir a amargar més y més lo çor d'En Alfons, qui, com a marit, havía de preveure çò que esdevindría con ell mancas, entre sa muller y l'agreujat fillastre, succesor immediat a la Corónaa, y com a rey, calía-li aténdre, per son propri nom y per lo de sa dinastíu y patria, al sosteniment de la guerra contra Gènova, y a la ajuda del castellà, per més que la dolor física y la calamitat moral li llevassen tota la humor y-l féssen suspirar per la pau y per la salut.

Durant, donchs, tot aquest any, y encare molt entrat lo següent de 1334, ón succehí çò que havèm recomptat de Sardenya y dels maures contra Gibraltar, no-res pogué fer En Alfons qve requeris sa intervenció personal, y en và lo de Castélla lo suplicava que tinguéssen unes vistes entre Albarací e Molina, per ésser-li impossible, ab motiu de recruhar-se més y més les seues dolencies, en térmens (segóns diu lo Zurita) que «no solament véu-se privat de seguir la guerra, mas encare va llunyar-se d'enténdre en altres afers.» Ab son bon desig, no obstant, no dexava de donar ordens per que anassen algunes companyíes en reforç de la gent aragonesa qui éra anada en ajuda del castellà: mas amostra ja la innacció a què sa infermitat lo conduhía, lo veure com s'embolicaven cada díe més los afers de Sardenya, ídol del Rey, d'ençà que la havía conquerida essent infant, y a favor de la qual, séns dupte, haguéra près enèrgiques disposicions si hagués tingut la vigoría d'altres jórns, y la tranquilitat ne-

cessaria per ordenar un plan convinent contra los seus enemichs. Dihèm açò, car ja l'any anterior, En Ramon de Cardona, qui éra governador de la illa, vehent lo mal exemple de Sicilia—ón un sol genovès al qual havíen fiat, entre tants catalans, aragonesos y sicilians fehels, la guarda d'un dels més cabdals Castélls, l'havía venut y lliurat als anjovins —trameté En Berenguer de Rajadell al Rey per desenganyar-lo que entant que la illa estigués en aquell estat no-n éra lliurement senyor, especialment del régne de Lugodor, fins que lo genovesos ne fóssen fora, car no éren obehits los manaments reyals, y los Ories acabaven de matar lo bisbe de Sorra, y empatxaven que lo bisbe d'Empuries entras a pendre possesió de sa esglesia, perçò com éra català; y si a Sicilia un sol genovès causà tan bell trastorn. ¿què no fóra a Sardenya, ón ne formiguejaven per tots indrets? y encare més que en lo següent any de 1334 tant s'éren envalentonats aquells enemichs, que arribaren a pendre Terra nova, Oliva, Castéll-pedrós y altres pobles y Castélls, cuydant trobarse en perill de la illa perdre. Hi hà qui récompta que lo Papa tingué volença de concordar la senyoría de Gènova ab lo Rey, y que a tal prnposit devíen fer cap a Avinyó embaxadors d'abdues parts, essent los nostres En Bernat de Boxadors, En Francesch Gruny y En Pére de Clasquerí; mas vehent al aplegar a la córt pontífica que no hi éren los de la senyoría séns volèr esperar-los, se-n tornaren tot seguit.

Bé hauria estat rebujada semblant avinença, si En Alfons hagués pogut comptar ab la vigoría d'altres témps: emperò açò y la nova d'ésser estat combatudes y apresonades per deu galéres de Genovesos quatre naus qui éren exides de Catalunya ab gent de guerra, vers lo mes d'Agost, per anar en socors de Sardenya, éren motius suficients per melanconitzar lo conqueridor d'aquella illa, mancat de salut; y er fora d'axó, lo major motiu per postrar l'enfastijat monarca : entristit pare éra lo comportament del seu fill e immedia successor. Les paraules del Zurita de que l'infant «éra mé temut que no lo rey son pare,» són una gran veritat: com

governador general, anava acreditant més cada díe quant poderós no éra repetir, y encare en major escala, çò que féu ab los bàndols de Terol; com a inmediat successor a la coróna, tirava avant actes que sols com a rey li correspondríen, aparexent encare com si s'impacientas per cenyir-se la coróna, y com a fill o home, descaradament ostentava havèr ja llunyat de sí aquella temor que d'abans havía-li fét pujar a les montanyes de Jaca y acostar-se a la frontera de França, car a ningú no temía certament, y no-s limitava ja a viure dins los términs del antich reyalme.

Una tongada d'actes confermaran les observacions que acabam de fer: ja en l'any anterior, presencià y autoritzà a Barbastre un repte o batalla jutjada, manant executar-la ab tota cerimonia y aparat reyal; y per bé que los exemples de aquesta mala costumança anaven diminuint entre les gents, jatsía pogués tolerar-se, donat com asseguren alguns historiadors aragonesos, que era lícit per antich costum d'Aragó, lo cas éra tan especial, que no tenía disculpa per lley d'humanitat, car la lluyta fóu, com si no-res, entre quatre cavallers, dos germans contra dos germans també y si bon cor hagués hagut l'infant En Pére, may per may no devía permetre que-s verificas: vers lo Desembre del metéix any, ab pretést de la governació, se-n entrà al territori de Valencia, y ab tót y havèr donat paraula al seu pare de que no passaría de Vall-digna, se convingué ab alguns de Xàtiva, que-n gordava lo castéll En Bernat de Sarrià per l'infant En Ferran, ab rahó o séns rahó va promoures un avalot per veure-s que hi anava En Pére ab cor d'apoderar-se del dit castéll, y féu mester posar-se en actitut de guerra, essent lo cert que entrà a Xàtiva, que tingué rahons ab lo castellà amich de la reyna, y que per tót-arreu repetí que ja may no confermaría ni donaría consentiment a les donacions fétes per lo Rey a favor del intfant En Ferran, per esser en gran y molt notori greuge séu y de la coróna Reyal, preludi tenebrós d'açò que després devía esdevenir; a la primería del any al qual havèm arribat, també a pretést de la governació general—y entant que l'arquebisbe don Pére de Luna, ensémps ab lo procu-

rador dels reys de Navarra s'acuytava a resoldre definitivament lo matrimoni entre la filla d'aquests reys y lo primogènit d'Aragó,—penetrà ja també l'Infant les fronteres de Catalunya, discorrent per aquelles, y de Lleyda estant, vers lo mes de Març, manà al veguer de Giróna y Besalú, En Guerau d'Uluja, que prengués En Berenguer Uch de Cabrenys, qui éra un dels barons més cabdals d'aquella terra, orde qui posà en alteraciò tot Catalunya, per córrer la veu pública que-l feya presoner «per havèr tractat ab lo Rey (segóns lo Zurita) que no-s confermas certa donació que féu al Infant de la ciutat de Giróna y d'altres llochs de la coróna Reyal d'aquell bisbat,» cosa que crehèm quan menys confósa, per eczistir tal donació en los índeçhs dels nostres arxius: al metéix témps se recompta aximetéix que procehí, nomenant al efécte una comissió que la componíen En Guillèm de Cervellò, En Pére d'Aguiló y En Bernat de Falchs, contra alguns cavallers de Vila-redona, car mataren certs homens d'aquell lloch tocant de Vilardida, y per tenir lo bisbe de Barcelona lo mer imperi del dit lloch, se feya fort En Pére en que lo prelat éra tingut fer justicia dels delinqüents, defugint-ne lo bisbe, fundadat en que l'infant procehía ab molta rigor.

Ab la nova d'aquest darrer fét, la tenim d'ésser arribat lo dit Infant primogènit y governador general de Barcelona, ón no hi hauría estat de molt témps, y si bé no-ns fa meravellar, atès l'esperit que anava prenent, vehèm més clara la facilitat de sa anada, al sabèr que en aquella ocasió trobava-s lo Rey ab sa muller a Valencia. Tenint En Pére a Barcelona, noves de que-s tractava de tenir unes vistes entre son pare y lo rey de Castélla, a les quals hi devía concórrer son oncle lo patriarca En Joan, y sospitant, pot-ser ab sobrada rahó aquesta volta, que allò era cosa de la madrastra per assegurar ab temps lo seu esdevenidor (1), ja que tan pe

(1) Tal éra la ambició de Na Lionor, que no solament tendía a perjudica lo primogènit, mas encare al seu germá En Jaume, qui heretá lo comtat d'Urgel al pujar lo seu pare al thron. Axí diu lo Monfar, en parlant de la reyna: «y ja qu no podia llevar-li çò que éra séu, traçá ab lo Rey que li donas del comtat d'U

rillosa era la salut del seu espos, envià cuyta-corrents uns missatgers al arquebisbe de Çaragoça, qui era favorejador d'En Pére, per que anassen també a les vistes, y s'oposas en cas que son oncle Joan consentis en açò que-s demanava, que fóra probablement la confermació de les donacions fétes al infant En Ferran, cosa que s'obtingué en part, y per causes inesperades, car al fer En Joan la vía de Valencia, li sobrevingué per lo camí una malaltía qui-l dugué al sepulcre, essent portat lo seu còs a Tarragona, ón fóu sepelit la diada de Sant-Agustí, y lo Rey per recruhar-se sa infermitat, véuse del tot impossibilitat d'anar a les dites vistes, no verificant-se sinó la anada de Na Lionor a Ateca, acompanyada d'En Jaume y d'En Pére d'Exèrica, los qui féren-li plét-homenatge d'ajudar-la a ella y als infants y de fer la guerra que poguéssen al rey d'Aragó, gordant sa persóna, «y lo rey de Castella (són paraules del Zurita) s'obligà, mijançant jurament y homenatge, a valdre-ls, si lo rey d'Aragó procehis per aytal causa contra ells, y-ls llevas les baroníes y terres y mercès que teníen, y donar-los-ne la recompensa en los seus reyalmes.»

Lo rey d'Aragó al qual ací s'aludeix, per bé que pot enténdre-s que fós lo llavors regnant, o sía En Alfons, és més probable que sía l'immediat successor, çò és, En Pére, lo fillastre enemich de Na Lionor, qui no trigaría a cenyir la coróna, atès a que lo pare anava empijorant cada díe més.

En los mesos de Janer y Febrer prop vinents (encare pertanyents al any de Incarnació 1334), seguía lo Rey a Valencia; y, axicom tota-hora que lo monarca estava ocupat o llunyadà, profita En Ramon de Comenge la trista situació ón se trobava En Alfons, per reclamar los tantes vegades de-

ell y vescomtat d'Ager, los llochs d'Alós, Mejá, Fabregada, Puig-de-Mejá, Font-nga, Vila-nova de Mejá, La-Nou, Vernet, Ariet, Baldomar, Camarassa, Cu-lls, Ivars, Santa Linya, Mont-gay, Marita y altres, y los castélls de Castelló de rtanya y Orenga, que les viles no les hi doná: emperò com aquestes donacions en immenses, y en perjuhí del infant En Jaume, si bé en vida del Rey se dis-mulá, emperò aprés de mort, recobrá En Jaume gran part d'aquelles.

manats drets que li pertanyíen sóbre lo comtaı de Pallars, y anà entrant, per no desmentir lo costum, gent d'armes forastera. Méntre que aquesta alarma s'escampava per lo cobejat territori, lo constant padrí del de Comenge, lo mal vehí comte de Fóix, fent intercedir per mijà del rey de Mallorques y del infant En Pére germà del Rey, procurà que En Alfons «descarregas sa consciencia en quant tocava al comtat d'Urgell, afermant que li pertanyía.»

Per aquestes paraules, que les prenèm del Annalista aragonès, podèm calcular un altre contra-témps y afegir-lo a la llista dels qoi anaven tabuxant lo malalt soibrà, y la reexida de la pretensió assevera lo nostre parèr, car temerós lo Rey de que s'apoderas l-enemich d'algunes fortaleses del Pallars, convingué en posar tréves per sis mesos, prometent veure-s ab lo de Fóix y ab lo rey de Mallorques, per compondre-ho, cosa que no féu en altıes ocasions anàlegues, ni haguéra jamés fét, ben segur, si hagués tingut la voluntat lliure y lo braç fort com en altres jórns.

L'historiador Monfar nos dóna alguna llum sóbre lo resultat d'aquests pactes o tréves: diu que aquestes no s'efectuaren tant per trobar-se lo rey de Mallorques a Avinyó, com per conèxer En Alfons la inutilitat de fer-les per ésser poca la justicia del comte de Fóix, axí que, les desvià, y la cosa romangué com d'abans; y tantost aprés, ab tót que no hi fa ningun comentari, hi afig lo metéix escriptor la nova de que lo Rey, conexent que sa vida finía, volgué veure conclós lo casament del seu fill l'infant En Jaume ab Na Cecilia, filla d'En Bernat de Comenge y de Na Mata, comtes de Comenge y véscomtes de Tours, al qual obgécte trametè a França l'almirall En Ramon de Peralta, lo qui, en acabat de concloure lo tractat, se-n vingué ab la nuvia a Catalunya, ón s'hi colguéren les noces.

Lo qui-s recordarü qué les pretensions dels Comenges y los Fóix éren tots-témps sóbre Pallars y Urgell, conexer fàcilment l'esguart polítich que hi hà en aquest casamen con se tracta d'unir l'infant reyal qui té lo senyoıíu d'u

dels Estats reclamats ab una filla y successora de la casa estrangera reclamant, y que solament conseguiran per ventura fer-la callar, ajustant-la ab vincles de sanch, ab la sobirana casa dels comtes-reys.

En lo mes de Desémbre sus-are indícat, s'éra mort lo papa Joan XXII, y setze díes després, éra estat elegit son successor Benet XII: séns perdre témps En Alfons, tractà d'enviar, com axí ho féu, dés de Valencia, en lo mes de Febrer, la felicitació acostumada al nou pontífech, al qual obgecte comissionà l'infant En Ramon Berenguer comte de Prades. Ab la felicitació hi anaven generalment diverses súpliques y compostes de casament qui freturassen dispensa, y axí fóu aquesta vegada; mas nosaltres nos limitam a donar compte de la súplica més trascendental, com ho éra que. ateses les moltes despeses que calía fer per lo sosteniment de Sardenya, y a que los produyts éren menys que no aquelles, li fòs remès lo cens que hom paga a la Esglesia. No sabèm lo resultat d'aquesta súplica, emperò la mencionam ab preferencia per les noves singulars que proporciona lo Zurita al esplicar les rahons en què-s fundava, y éren en resum que la major part de feudataris, axí estrangers favorables, com catalans y aragonesos, no tenien més obligació que la de prestar obediencia, que gran partida de la illa nomenada Bauhayra, per sa situació montanyosa y fort, s'éra escusat sémpre de prestar-la, en sortes que no contribuya ab servey algun, y com, per altra part, tots los catalans y mallorquins, per quan havíen servit a la conquésta, éren franchs y eczemps de tota imposició y drets de duanes y ports, venía a resultar que en absoluta proprietat no li restava a la coróna sinó lo castéll de Càller, Vila-d'esglesies y Sàcer ab los demés castélls que solía tenir lo comú de Pisa; y com, en conseqüencia éren ben comptades les réndes y produyts, se trobava lo rey de Sardenya que al cap del any podía cobrar quant més trenta-sis mil lliures d'alfonsins, que-n deyen menuts, y en cambi les despeses ordinaries que li tocava pagar passaven de coranta mil, séns lo cens que éren tinguts de pagar a la Esglesia. Nova interessant és aquesta, que pot

convenir als economistes, y que-ns fa recordar, poch o molt, la adquisició que en aquest témps feu Espanya de la illa de Sant Domènech, que de conservar-la li haguéra procurat, séns ningun dupte, tota mena de trenca-caps en compte de profits.

Per que un hom veja com atalayava l'infant En Pére totes les ocasions de podèr verificar los séus calculats plans, donarèm ací compte d'un altre missatge també endreçat per éll al nou pontífech, y ab tal activitat, que fins passà davant la embaxada del seu pare y senyor. Axicom preveya En Pére la propinquitat a ésser rey, y no sabènt còm pensaría lo nou Papa, per si-en aquest cas (o ans tal vegada no morís lo seu pare), se promovía alguna pretensió per part de la reyna, volgué adevançar-se a prevenir En Benet, informant-lo dels drets que tenía y dels perjudicis que s'irrogaven al Estat de les pretensions de la madrastra, la qual, de fét, havènt ja tingut un nou fill, l'infant En Joan, qui comptaría llavor escassament dos anys, cuydava arrencar a favor d'aquest, lo propri que encalçat havía per lo primer, En Ferran marquès de Tortosa. Semblant pas fóu aconsellat, segóns apar, per l'arquebisbe En Pére de Luna, qui portava gran afécte a En Pére, per havêr-lo-y recomanat los seus pares al passar a la conquésta de Sardenya, essent llavors lo dit infant minyó de tres anys.

Convé, donchs, observar que un mes ans de partir l'infant En Ramon Berenguer, com a embaxador del seu germà, a la córt pontificia, En Pére, o l'arquebisbe son protector, havía ja espatxat uns comissionats que hi anassen, ab lo pretést de visitar en nom seu lo Papa y felicitar-lo per son exalçament al soli pontifici, y al metéix témps (segons diu lo Zurita) «per que ab ocasió d'aquest compliment, informassen al Papa del greuge que la Coróna Reyal rebía, per la comissió que lo papa Joan son predecessor havía donada al patriarca d'Alexandría per dispensar en los juraments que lo Rey féu, general y particularment, als seus sotsmesos, de no alienar ninguna cosa del patrimoni Reyal, de que se-n éren seguits grans inconvenients: y per aquesta causa lo Papa

desprès no havía volgut otorgar al Rey son pare y a la Reyna no-res d'aquesta qualitat. Suplicava que per escusar los inconvenients y escàndels que se-n podíen seguir, car se procurava per la Reyna que-s donassen alguns llochs principals al infant En Joan, qui no havía encare féts dos anys, y que-s féssen altres donacions, que deyen ésser immenses, y molt damnoses a la Coróna, no-s concedissen semblants comissions, per dispensar los juraments; y no se-n promogués ningun qui fós natural dels régnes de Castella a Esglesia Catedral o Colegial dels seus senyoríus, y que-s donassen a naturals, car la Reyna procurava que lo Degà de Valencia, qui éra principal en son concell, y natural de Castella, fós provehit del bisbat de Valencia, nomenant-lo per coadjutor al bisbe, qui éra molt vell, y hom procurava que fóssen provehits d'altres esglesies castellanes: y éra inconvenient, estant lo bisbat de Valencia a la frontera de Castella, y tenint llochs y castélls a la ratlla, que-s dongués a estranger, car ne podría resultar gran dany y perill de dissensió y guerra, majorment ab les coses que la Reyna tenía en cor y pretenía.»

Prescindint de que açò éra ja obrar ab fums del Rey, rabó tenía en sa demanda En Pére, tant respécte als castélls de la frontera qué, ab mala intenció, procurava adquirir la Reyna, com respécte a provehir oficis o càrrechs del pahis en persónes extrangeres—vici que trobarèm després en situacions analegues, tan bell punt com entrá la dinastía castellana en aquests reyalmes, aprés de vençut lo darrer comte d'Ugell; en témps d'En Joan II, y fins atemptat durant la estada del príncep de Viana a Barcelona.—Donchs mereix aquest progécte la millor llohança, car revela l'esperit nacional de que En Pére trobava-s possehit, y quant no-s convencía no solament de la necessitat de conservar la forma federativa en los seus Estats, mas encare de la utilitat de reservar per los naturals y habitants de cada Estat respectiu los càrrechs y oficis del metéix, sens dexar que s'hi mesclassen forasters, perque axí cada régne o comtat se con-

servas, com diríem are, en sa propria y veritable autonomía.

En aquest témps, per més que En Pére exercia la governació general, éren procuradors ab lo títol de Regents l'ofici de la procuració a Valencia En Pére d'Exèrica—que ja havèm vist que éra lo gran amich de la Reyna, y que adhuch li havía promès, ab homenatge, valdre-li contra lo Rey, si convingués,—y a Catalunya En Guillèm de Cervelló. Del fét que anam a referir n'arribam a deduhir que lo Rey començava a conèxer les artimanyes d'esposa, y-s decantava a favor del fill e immediat successor, car, séns que-n sapiam nosaltres la causa, vehèm que en aquesta ocasió En Alfons remou aquells dos personatges del llur respectíu càrrech, y mana que, en lloch d'élls, l'infant En Père cometa llurs llochs a altres dós, que fóren En Ramón Ça-Costa per Valencia y En Bernat de Boxadors per Catalunya.

Molt significatiu és aquest ácte als nostres ulls, y dóna-s a conèxer tantost la nova confiança ab què obrava l'Infant dés aquella hora, puix que tan bell punt com féu lo Rey los nous nomenaments, de Valencia estant, vers lo mes d'Abril —corresponent ja al nou any de Incarnació 1335,—con l'Infant, qui-s trobava a Borja, tramet un comissionat al seu pare ab l'obgécte de cobrar los segells y penons que als dos despossehits estaven abans encomanats per rahó dels llurs càrrechs (car és de sabèr qne a quiscun dels qui exercíen l'ofici de la governoció fiaven-li lo penó y lo segell del seu respectíu districte), y noresmenys per suplicar lo Rey que los novament nomenats vinguéssen personalment en sa presencia, tant per rebre la comissió dels llurs càrrechs, ja que l'Infant éra llur superior com a governador general, y endemés «per que fóssen instruits d'algunes coses convinents per la bona administració de justicia.» De primer colp, un hom veu la previsió del Infant en recollir los segells y penons, empèrò és de doldre que ignorèm les instruccions que degué donar als novament nomenats, y sóbre-tót quines *coses* seríen aquelles que cogitara per la bona administració

de justicia, car, certes havíen d'ésser molt singulars e interessants.

Vers lo Juny del referit any, continuava encare En Alfons a Valencia, car a 4 del dit mes, essent-hi anats los embaxadors del rey de Granada Jucef, se concordà ab los metéixs la pau y tréva ab iguals condicions que s'éren concertades ab Castélla, y tantóst fóren confermades a Granada, per ésser alli anats los embaxadors del nostre Rey.

No sabèm si sería per aquest témps, o probablement més endavant, a guiar-nos per la Crónica reyal, que l'Infant En Pére féu un altre acte, per lo qual dóna-s a entendre que aquell prócsim hereu de la Coróna regnava ja de fét, o que, quant menys, governava séns necessitat de demanar licencia ni portar a consulta los seus plans. Dés d'algun témps se feya més viva y embregada la guerra entre navarresos y castellans, y com En Pére, segóns havèm vist, havía d'ésser gendre dels reys de Navarra, com axí esdevingué més tart. volènt mostrar-se ayrós ab aquella nació que per ventura podía ésser de sa muller o dels seus fills témps a venir, destacà allà una força de cinch-cents homens de cavall de gent aragonesa, generositat que pagaren cara los tramesos, car séns ésser en minva de la llur honor y de la valor llur, y si solament per dissort y víctimes del major nómbre, periren la major part en un embregat pas.

Dos féts que indicarèm no més que de passada y per alt nos acreditaran que En Alfons no estava ja a Valencia y si a Barcelona en lo mes d'Octubre. Un descendent de la familia de Chiaramont a Sicilia, qui éra estat nodrit a la casa Reyal y considerat com de la familia d'En Frederic, per una questió de dones, que esplica llargament lo Zurita y fóra oficiós repetir ací, proporcionà a la infortunada illa la dolor ; veure-s partida en dos bàndols, l'un dels quals capitaneva lo comte de Vintimilia, abandonà sa patria, tornà més rt contra son rey e favoridor, y seguint a la fí les bandoˑats de Robert de Nàpols, s'atreví a anar contra sa patria iiant la armada anjovina. Lo nostre almirall En Ramon de ralta, destinat ab nostra armada a la perscució dels geno-

vesos y a la defensa de Sardenya, se trobava per etzar, en aquella ocasió, ab setze galéres dins lo port de Palerm: per temor a sa gent no poguéren fer los napolitans çò que pensaven, com éra destruir y talar los jardins y conreus de aquella maresma, y estant-ne enfellonit lo Rey Robert, acudí al nostre Rey en sò de plany, com retraent-li lo trencament de la pau establerta, car, deya, que entre les catorze galéres catalanes n'hi havía dues de Sicilia. La resposta d'En Álfons fóu bréu y espressiva, car perçò com en Peralta no havía acomès y si solamen esquivat que los altres acometéssen poguéren dir a En Robert, com inculpant-lo a éll, que prou feyna donaven a les nostres galéres tants de rebetles y traydors com cuydaven apoderar-se de Sardenya, que si éra anat a Sicilia éra per provehir en lo mester en la defensa d'aquella illa, y finalment, que mal podíen estar mesclades ab les nostres catorze galéres dues de Sicilia, con la armada per si sola ja-s componía de setze galéres, lo nómbre just que los meteixs enemichs havíen tingut ocasió de veure. Aqvesta resposta, donada per En Alfons a Robert de Nàpols, esta datada ja a Barceloua, y és del 22 del darrer mes citat.

L'altre fét hagué d'esdevenir estant també lo nostre rey a Barcelona, car, axicom se veurà, és posterior y, en part, conseqüencia d'aquest que acabam de referir, y axicom éll també corresponent de la nostra marina, no devent, donchs, ací ometre-s. Bé-s recordarà lo llegidor los esforços del Muntaner en lo recobre de Gerbes, y los drets que a aquesta illa tenía la Sicilia: tot açò va perdre-s en aquesta ocasió, per havèr-se sublevat los qui la. gordaven, segóns recompta lo Zurita, per la altivesa y avaricia dels seus oficials y ministres. No tenint armada suficient la Sicilia, podría fer-se (no ho asseguram)que fós cridada la nostra a Palerm, per que suplis aquella y és lo cert que En Peralta hi anà ab cinch galér... y altres naus. Essent baxat en terra ab los nosrres y atac lo castéll, séns preveure pot-ser que estaría al aguayt la ... mada anjovina, y encare qui sab si lo fét de Gerbes éra p... mogut per los Anjous per parar un parany a les nostres f... ces marítimes véu-se de sóbte acomès per dótze galeres

genovesos y tres del rey Robert, qui hi vinguéren en socors dels mauritans; mas tan perspicaç fóu lo nostre almirall, que no obstant lo gran perill ón se vehéren, poguè salvar les embarcacions majors, dexant a mans dels maures les barques y restans vaxeills menors qui transportaven per lo castéll forniments y armes. Y axi dexà burlats los sotsmesos y servidors d'aquell rey qui demanava compte al nostre sóbre la permanencia de la uostra armada a Sicilia, y romanguéren aximetéix burlats los maures; car, desacostats los nostres mariners, los napolitans y genovesos qui allà restaren no féren sinó especular ab açò que dar-se-n poguéren, no essent-ne víctimes sinó los pobres qui romanguéren al castéll, entre élls lo governador qui allà estava per En Frederich, y un fill séu, als quals los sarrahins a pedrades donaren mort.

Ja no tornà a exir més lo Rey de Barcelona: sa malaltía anava empijorant més y més; y ab tót y conèxer Na Lionor que al seu marit li restava poch témps de vida, encare atemptà y féu esforços per aconseguir açò que molt de témps feya que estava progectat. Ab lo fét qui esdevingué, bé-s demostrà la certesa dels plans impolítichs de la Reyna, emperò encare més la rahó que témps hà tenía En Pére en sospitar-los y prevenir-se-n: de manéra que, fins a cert punt, resten disculpats tots los passos atrevits que donà per empatxar que la madrastra tingués avinentesa de realitzar-los. Era açò a la primería del mes de Janer (no del any 1336, com diu lo Zurita car mancava-hi encre çò que résta fins al Març per finir l'any de Incarnació 1335); lo Rey estava sense esperances de vida a Barcelona, y aquesta éra la gran ocasió, o millor, la més favorable situació per fer-lo obrar de la faysó més convinent als qui voltaven lo seu llit, partidaris de la apurada esposa, tant més quant lo primogènit, únich y principal destorb, se trobava a Çaragoça: vehent, donchs, propera Na Lionor la hora del traspas del seu marit, la hora del perill per élla, volgué tenir lliure la sortida cap a Castélla sémpre que li convingués. A aytal fí, son germà lo rey de Castélla féu atançar a la frontera dos mil homens de cavall, y entretant Na Lionor o algun dels seus àulichs arrencà del

aclaparat monarca una orde per que los castélls de Verdejo y Somet a la frontera fóssen lliurats a un criat de la confiança de la dita senyora, lo qui portava instruccions per los alcayts qui-ls teníen.

Es ací ón s'amostra més la entremaliadura del infant En Pére: de primer moment nomenà dos comissionats, qui éren del concell de Calatayú, y ab gents del metéix y de la vila y sos poblets, com aytambé dels poblets d'Ariza y Cetina, óltra d'altres persónes de pès que hi afegí, los envià formant estol, per fer valença als alcayts dels dits castélls en lo cas de que atemptassen los de la Reyna apoderar-se-n, y al un dels dits alcayts, al de Verdejo, havía-l ja cridat abans a Çaragoça, y havía ab ell conferenciat. No sabèm per quina casualitat estava també a Çaragoça lo criat comissionat de la Reyna, y En Pére tingué la habilitat de sabèr-lo entratenir, fent-lo cert de qve Verdejo li fóra lliurat; mas entretant los comissionats del Infant reexiren ab la llur seguretat. En açò, essent de parèr lo concell del Infant que açò éra una irreverencia a la ordinació del Rey, ho salvà En Pére dihent que los seus comissionats s'apoderassen del castéll, emperò séns nota alguna ni lesió de la honor del castellà, o sinó que prenguéssen lo criat que ell entratenía a Çaragoça, per que axí no pogués culpar-se al castellà de no complir la orde del Rey. No éra açò sinó un mijà per anar donant allargues, car, hagués ell sabut que son pare fós mort y que ell entrava a regnar, d'altra manéra ho haguéra fét; y ab tót que no anà axí, emperò tenint noves de que estava son pare molt prop de la mort, va resoldre-s per sí En Pére, y séns consideracions ni giragonces féu empresonar lo comissionat de la Reyna, y donà orde als seus que s'apoderassen, com axí ho féren, del castéll; resolució que, per manéra de compliment, com diu lo Zurita, féu sabèr l'Infant, dés de Çaragoça, a 20 de Janer, a son senyor pare, en ocasió que estava ja a les acaballes.

Entretant havía també manat la Reyna fornir los castélls y forts qui éren dels infants fills séus, y a la crònica d'En Pére recompta aquest, com a dò y gracia especial de Déu

l'havèr salvat lo castéll de Xàtiva, la qual cosa fóu solament deguda a la lleyaltat del sóts-alcayt, lo qui vehent moribunde l'alcayt, li preguntà a qui retría lo castéll si ell se moris, fent-hi l'altra de resposta que al Rey, y com aquesta contestació éra ambígua, essent mort tantost l'alcayt y al metéix témps En Alfons, com que lo rey ,éra d'allí-avant En Pére, lo-y reté a En Pére lo sóts-alcayt, car devía sémpre enténdre-s que corresponía la lliurança al qui fós rey d'Aragó, no curant del nom.

Lo Zurita, tot parlant dels preparatoris que estava fent la Reyna per aquests témps, indica que estigué a Fraga, cosa qui sobreprèn, estant en la situació anguniosa ón se trobava son marit, afegint-hi que va escaparse en direcció à Tortosa, y que tost aprés passà per la serra, envers Terol y Albarrací, havèntse fét veure a En Pére que feya la vía de Valencia, y que la precehíen lo bisbe de Búrgos y lo degà de Valencia, los quals duyen davant moltes adzembles carregades d'or argent y joyells. Emperò si donam fè a les paraules del metéix Reyal cronista, la madrasta se-n éra ja anada de Barcelona, per temor d'En Pére, dos mesos ans d'espirar lo Rey, jat-sia espréssa si éra dirigint-se ja a Castélla, de què-n tingué un sentiment lo fillastre, segons ho dóna a enténdre ab les següents paraules: «Nós e los del nostre concell sentirem tal novitat, car és de sabèr que tal anada la emprengué élla secrétament, donarem orde, no obsal pas de les barques del Ebre perque destorbassen son viatge; mas con los nostres trameses hi aplegaren, trobaren que la dita senyora hi éra ja passada e stava fora del reyalme, donant-hi valiment En Pére d'Exérica, qui fóu lo qui la acompanyà e anà-se-n ab élla a Castélla, Fó semblant fêt en gran detriment del nostre régne, car si la Reyna e sos fills no-n fóssen exits, no fóren aprés esdevinguts tants de mals com féren a la casa d'Aragó.»

Açò deya lo fillastre, parlant de la darrera muller del seu pare; emperò qui li havía de dir al rey En Pére, que l'abandonament de la muller per la persecució del fill havía d'ésser un exemple repetit en lo seu regnat, y que, al veure-s pos-

trat al llit de dolor en les seues derreríes, lo rey En Pére se veuría semblantment abandonat de sa muller, per temor de les persecucions del seu fillastre En Joan? Ja veurêm axò con ne serà ocasió, interim que respectam los secréts designis de la Providencia, qui sap premiar y castigar de la manéra més savia aquells qui la respecten o la obliden.

Axí propera estava, donchs, la fí del malaventurat rey En Alfons, tant que espirà en son palau de Barcelona lo díe 24 del metéix mes de Janer, vespra de la Conversió de Sant-Pau, del any de Incarnació 1335, per més que en la Crònica Reyal hi sía llegidora en lo segón capítol aquesta metéxa data, y en lo primer que fóu lo díe 27 del propri mes. No podèm decidir quina de les dues dates sía més certa, car no eczistint l'original de la Crònica, no podèm assegurar quin dels nómbres va errar lo copista; entant que la primera se funda, no en document algun, sinó en encapsalament de registre, ón parlant d'unes disposicions que donà En Pére, ja rey, sóbre lo bovatge, diu incidentalment que les prengué aprés d'havèr succehit al seu pare qui morí lo díe 24 de Janer, essent d'advertir que aquesta manera de comptar los díes no és la usada en lo metéix registre ni en la tanda dels documents qui-l componen (1).

Pot havèr ajudat a preferir aquesta data, en primer lloch lo veure que és del metéix díe lo darrer codicil que signà En Alfons (del qual bentost parlarèm), y que perfidiaren en dir diferent cronologistes que l'havía fét poques hores ans de morir, y després lo cronologi o apuntació per resar aniversaris que-s recondía al convent de Franciscans de Barcelona, en lo qual marca que s'éra mort En Alfons *nono kalendas februarii*, que correspon al 24, emperò en contra la làpida que li posaren en lo XVIIèn segle a Lleyda (que crehèm que li serviría de norma un altra de més antiga) espréssa que *obiit kalendas februarii*, corresponent ab tota puntualitat al de Febrer, o sía a la primera data que marca la Crònica R yal.

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 552, foli 100.

En l'any 1333, estant en Poblet, féu En Alfons, en podèr del escrivà Bononat de Pédra, formal y estens testament, en lo qual crida a la successió y heretatge universal lo seu fill primogènit En Pére, substituint-lo, en càs d'insuccessió, lo seu germà En Jaume, comte d'Urgell, y a aquest en igual cas, l'infant En Ferren, assenyalant lo dot convinent axí a la esposa com a quiscun dels fills. Posteriorment, en lo Jnny del 1335, fa al Reyal de Valencia un codicil ab un obgècte partícular, y per lo metéix estil a Barcelona signa-n un altre, que és lo primerament menciouat, del 24 de Febrer, en los quals no s'hi parla de res de dot, heretatge ni successió, limitant-se solament en un d'élls, tocant a aquesta darrera part, a subtituir al infant Ferran lo seu germà En Joan, lo qual, diu lo Rey, no fóu mencionat la primera vegada, car no éra nat, si be la mare ja-l duya en lo seu sí (1).

Lo codicil fermat a Barcelona espréssa que En Alfons està retingut al llit per malaltía, emperò que conserva clares les facultats intelectuals y té la parla espedita; axí que, si és cert que-s morí lo díe de la data, podèm deduhir que no transcorregué gayre témps de la signatura a la mort.

En aquestes disposicions testamentaries declara lo Rey que, per indicació del seu pare, estant al monestir de Santes-Creus, havia jurat, davant l'altar d'una Verge, que-s faría soterrar en aquest monestir; emperò que havènt tingut afició, dés de molt nin, al Orde de sant Francesch, havía percaçat del Papa la absolució del dit jurament, y per tant manava que fós sepelit a la esglesia dels Frares menors de Lleyda. De primer colp, no obstant, fóu dipositat a la esglesia de Sant-Francesch de Barcelona, espressant aquesta circumstancia lo citat necrologi y afegint que fóu sepelit tocant del seu fill (que fóra l'infant En Frederich, lo quart fill d'En Alfons y Na Teresa d'Entença, mort albat), al altar de Sant-Nicolau, ón romangué fins que lo rey En Pére féu-lo traslladar a Lleyda, trenta-tres anys després,

D'aquesta trasllació dóna lo Monfar estensa nova, y la

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 1525, foli 1 y següents.

reproduhim per la menció que hi fa del sepulcre. Als 10 (diu lo cronista d'Urgell) y segóns altres als 17 d'Abril del 1369, fórn los seus ossos traslladats al monestir de Sant-Francesch de Lleyda: traguéren-los, segóns apar en memories d'aquells témps, los clergues de la Séu y parroquies, tots los frares y monges (*sic*) d'elles, y donà la ciutat tres-cents cinquanta ciris grossos, que-n deyen brandons, e isquéren en procesó del dit monestir, passaren per los carrers Ample, de la Mar, plaça del Tigre, plaça de les Cols, plaça de Sant-Jaume, Bocaría, Hospital d'En Colom, y per la porta de Sant-Anton los duguéren al monestir de Vall-donzella, y d'allà a Lleyda. Concorreguéren a aquesta trasltació En Pére, arquebisbe de Tarragona, En G. de Barcelona, En Uch, vescomte de Cardona, En Gilabert de Cruilles, En Bernat de Pinós, En Pére Bussot, En Jaume de Gualbes y En P. Gilabert de Sant-Climent, y molts altres; y aplegats a Lleyda fóren posats en sumptuós sepulcre, qui està en l'altar major; a la part de la epístola, y allà diuen que hi hà Na Lionor, sa segona muller. Demunt la tómba hi hà los simulacres d'abdós, ab hàbit de religiosos de Sant-Francesch, y sandalies als peus.»

Com-se-vulla que lo sepulcre fós manat construir anticipadament per los dos esposos, perçó hi hauría la figura de Na Lionor, emperó no-n cal deduhir que hi arribas a ésser sepelida ab lo seu marit ensémps, car diu-se que en 1359, a la edat de cinquanta anys, perí a mans del seu nebot En Pére *lo Cruel* de Castélla, qui féu-la matar, tot afegint-hi lo cronista fra Francesch Brandan, que aprés de vídua Na Lionor, fóu abadessa de les *Huelgas* de Búrgos, y està soterrada al chor del Reyal convent de Sant-Domènech de Madrit.

Ignoram quina fóra la primitiva làpida sepulcral que hom colocaría al sepulcre d'En Alfons, y no-més conexèm la que s'éscrigué ab motiu d'una trasllació del cadavre, ca destruida en la guerra contra Felip IV, dita *dels Segadors*, l esglesia de Franciscans de Lleyda, fóren aquelles despulle allogades a la catedral antiga de la metéxa ciutat, ab ur nova inscripció o làpida qui esplicava aquest fét en los s güents térmens:

Hoc conditor tumulo Alfonsus IV, Aragonum Rex, III Barchinonae comes, benignus agnomine: obiit VII, Kalendas Februarii anno M. CC. XXXV. Barchinonae; in Ilerden. Sancti Francisci cenovio conditus, quo bellis saevientibus diruto, ne templi collabentis ruinae tanti Regis monitum opprimerent, ab hanc per Illm. sedem traslatus, Papa Inocencio X, Hispaniarum Rege Philipo IIII., Consulibus Philippo de Riquer, Xieronimo Sabadia, Petro Pons, Michaele Pallas.... 1645.

Al morir lo Rey, trobava-s a Çaragoça lo primogènit, no podènt per tant concórrer a les honres que tantost féren al seu pare, entórn del qual se trobaven, en los seus darrers moments, los infants En Pére, comte de Ribagorça, En Ramon Berenguer, comte de Prades, y alguns prelats y richshomens: mas al arribar la nova de la mort a Çaragoça, En Pére féu celebrar misses per lo bé de la ànima d'En Alfons a Sant-Salvador, y que-s fés sermó, que-l digué lo frare menor Sanxo d'Ayerve, qui desprès fóu bisbe de Taraçona y més endavant arquebisbe de Tarragona.

Per no fallir al nostre sistéma, repetirèm ací los noms dels fills que tingué En Alfons, per més noticia que-n tinga generalment lo llegidor, aprés d'havèr recorregut tot aquest regnat, Los que tingué ab sa primera muller, Na Teresa de Entença, fóren: Alfons, qui morí als dos anys, En Pére immediat successor, En Jaume, comte d'Urgell, Fabrich, mort albat, y Sanxo, qui, al nàxer, ocasionà la mort de sa mare y a la qual seguí al sepulcre pochs jórns després, Elisabet, qui morí nina, y Na Constança qui-s maridà en 1325 ab En Jaume últim rey de Mallorques. De la segona muller Na

Lionor de Castélla, nasquéren En Ferran, marqués de Tortosa, mort desastrosament a Burriana al Juliol del 1363, y lo darrer, En Joan, al qual féu matar en 1358 son cosí lo rey de Castélla, don Pére *lo Cruel.*

Ninguna nova no tenim dels fills natnrals d'En Alfons, y açò no déxa d'ésser una recomanació, aprés dels mals exemples dels seus antecessors y del que ofería son parent En Alfons de Castélla, escandelitzant ab la Guzmana.

La historia o la posteritat ha donat a En Alfons lo cognom de *Benigne*, y lo trobam propri, car verament se distingí per sa benignitat, ja amostrant-se amorós y condescendent en estrém ab tots los qui-l voltaven, ja esquivant tant com podía tot rompiment ab les demés nacions, séns imitar en res les voluntarietats y crueltats del seu parent, lo rey Castellà, ja amostrant-se generós y esplèndit com ho acredita son testament, ón són infinides les déxes, séns ablidar-se de recompensar aduch lo més infim servidor.

Comptava En Alfons al morir, uns trenta-set anys de edat.

S'intitulà En Alfons, rey d'Aragó, de Valencia, de Còrcega y Sardenya, y comte de Barcelona, séns usar lo distinctiu que ostentà son pare de ganfanoner, capità general y almirall de la Esglesia Romana, com no-l usà tampoch ja més ningun dels seus successors.

†

Fundacions de Trinitaris y Franciscans. S'encomença a construir lo témple de Santa-María de Barcelona, y dónen fí a la catedral de Tarragona. Concilis: forces dels llurs cànons y diferencia de costums entre les diócesis. Constitucions sinodals. Celebritats eclesiàstiques; Ramon Albert, mercedari, y Guiu de Terrera, bisbe d'Elna.

En lo curt regnat d'En Alfons, és molt reduhit lo nombre que un hom pot citar de fundacions eclesiàstiques, tant que no se-n mencionen sinó la del convent de Trinitaris de Balaguer (y adhuc lo P. M. Rodríguez pretén que tenía major antiguitat) y la del de Franciscans de Bérga, la obra del qual s'éra empresa per mediació del Rey e a despeser dels vehins segona volta fomentada per lo monarca, al veure que los religiosos havíen abandonat l'edifici.

Emperò ¿què hi fà aquest reduhit nómbre de fundacions, si-l compensen ab excés la granesa e importancia d'algunes magnífiques obres les unes començades y les altres acabades aprés de llarchs treballs, facilitades a la pública contemplació, durant la curta temporada a què-ns referim? No éren ja aquestes construccions filles solament de la necessitat y de la precisa avinentesa dels individuus qui devíen habitar-les, o suficients per l'obgécte al qual se destinaven: la curositat de la art precehía a la obra, y si descobría després, a honor del civilitzat pahis que la emprenía, y particularment de la persóna o corporació qui la fomentava. En aquest període,

fóu encomençat lo grandios témple de Santa-María de la ciutat de Barcelona, abrandat pochs anys després per un incendi, y construit més tart, com veurèm, per l'immediat successor d'En Alfons; y va acabar-se, servint ja per lo cult, la meravellosa catedral de Tarragona.

Començat aquest darrer monument, segóns pública veu, en témps de Sant Olaguer, avançaría ab molta pausa, perçò pue consta que a podèr-se treballar en la reparació, lo sobirà Pontífech Climent III, a les darreríes del XVII^en segle, fóu mester que concedis per una butlla que los confessors poguéssen perdonar los més greus pecats ab tal que los delinqüents se subgectassen a habitar a Tarragona y a treballar a la restauració o defensa de la metéixa; y aquesta patent estretor proporcionalment lo metéix havía de perjudicar a les obres militars, que a les eclesiàstiques, corroborant-ho la nova que hom llig en la biografía del arquebisbe Berenguer de Vilamuls, de que en lo 1181, de comú acort ab lo capítol, se resolgué que no passas de divuyt lo nombre de canonges, fins passats dótze anys, per rahó de les moltes despeses que tenía la ciutat per aventar les invasions dels pirates sarrahins. Y axí hom bé comprèn que la gran catedral no hagués fí fins al témps ón nos trobam, car durant lo regnat de En Alfons trevallaven a la fatxada (y encare no-s definí del tot tocant a ornaments y estàtues); emperò com estigués ja la esglesia en disposició de servir al cult, per aytal motiu se faría la consagració, que verificâ lo patriarca de Alexandría, administrador del arquebisbat, o sía l'infant En Joan, germà d'En Alfons, vers los anys 1330 o 1331, segóns la manéra de comptar.

Aquest metéix prelat qui acreditâ èsser home de gran gust y talent; axí per sa eloqüencia en la predicació, com per èsser lo primer qui tingué la venturosa idea d'ordenar les constitucions dels seus antecessors, home tenint lo dò d- sciencia infusa (confórme declara l'epitafi del seu sepulc féu encare durant sa admininistració eclesiàstica grans ob d'utílitat y especialment en lo monestir d'Escala-Dei, c dant que les metéxes li servissen d'escala per pujar al *multa alia bona opera novo monasterio Scala Dei diocesis Tarr*

nensis ut per ipsum scalam ad coelum ascevderet, paraules que hom llig també en l'indicat monument funerari.

Ja manifestarem anteriorment que no hi havía cànons dels darrers concilis dels quals donarem noves, y aximetéix podèm dir dels celebrats en l'anterior regnat y dels successius, per una rahó que convé no passar per alt, sóbre-tòt ossent asribats a una època en què los concilis provincials són freqüents. En la part civil, inseguint les assercions de diferents historiadors, no més que una vegada havèm mencionat un concili, axicom si fós l'únich tingut en témps del arquebisbe En Joan, patriarca d'Alexandría: emperó en los volums de les constitucions qni s'han publicades en diverses èpoques (1), per ies indicacions que precehiren quiscuna de aquelles, per consignar la època en què fóren fétes, se-n deduheix que no fóu un sol concili sinó quatre, durant la administració del patriarca En Joan, y que aximetéix n'hi hagué en major o menor nómbre, en lo témps que son antecessor Luna governà aquella esglesia y eu lo dels seus immeelats successors fi termenar aquell segle, podént dir en suma ayicom diferents escriptors eclesiâstichs que, durant lo metéix fóren tinguts diversos concilis en distincts reyalmes y que en la provincia tarragonina n'hi haguéren molts (2) al obgécte d'ordenar la disciplina eclesiàstica, reformer les costums dels clergues y procurar la defensa de les immunitats de la Esglesia contra la violencia d'alguns.

La causa que feya necessaris aquests concilis, y que susare indicarem, a ésser en témps més llunyadans y en los pri-

(1) Deu-se la ordenació de les Constitucions de Tarragona y també sa publicació a diferents prelats y altres persónes eclesiástiques, al inlant En Joan, als arquebisbes Doria, Agustí a Terés y al canonge Blanch. La darrera edició que s'és féta, per lo vicari general En Ramon d'Ezenarro, ha estat a Barcelona, l'any 1806, y és molt útil, per més que porta l'impropri titol de *Ebras del Excmo. é Ilmo. Sr. Doctor D. José Domingo Costa y Borrás*.

(2) Plurima concilia Tarraconensis provinciae hoc saeculo celebravit... Ubitamen era hpc sacculo freeuentissimum in conciliis de refo.mandis clericomoribus agere, et vehementer clamaté pro tuendis Eclesiae immunitatibus a violentiam, qua ecclesiastici viri non raro apprimebantur.
Ecclesiae Jesu-Christi Summarium historicum. autore Felice Amat, vol. II, 07.

mitius de la reconquesta del pahis—y, per tant, de reinstalació del cult catòlich en la nostra terra,—com que lo territori, per limitat que fòs, no dexaría de formar nació independent, bastaría per que les determinacions que-s prenguéssen poguéssen ésser considerades o fóssen de fét, veritables cànons, çò és, lleys obligatories per témps indefinit: emperò en lo segle òn nos trobam, con aquestes podíen-se donar ja com a cimentades y del tot constituídes axí en lo civil com on lo eclesiàstich, y la hora que, cenyint-nos al nostre territori, la metéxa metròpoli de Tarragona acabava de soferir una disminució, creant-se l'arquebisbat de Çaragoça, fa de bon compendre que .no més fósseu considerats com a cànons los dels concilis generals, car establíen o reformaven en general y per tota la Esglesia, y que-s cenyisseu los concilis provincincials a fer constitucions per los dístrictes o diòcesis ón los metéixs éren celebradors, en primer lloch perçò que la constitució no obligava per témps ilimitet com lo cànon; car mudant la circumstancies o modificant-se los costums, podría aquella retirar-se, derogar-so o fer-se per sí-metéxa inútil—com axí ho proven les declarades supèrflues o inútils, qui són en los metéixs volums als quafs nos referim:—y després, perçò que, no essent axí, podría resultar que en un metéix pahis, en lo territori espanyol per exemple, emperò en diferents estréms, s'hi observas discrepancia sóbre un metéix punt entre les disposicions de dos o més concilis quiscun dels quals pertanyés a una diòcesi separada o distant de la altra, discrepancia que pertorbaría o confondría la disciplina en general, si la constitució de cada una obligas generalment lo cànon.

Per aytal rahó, prescindim d'esplicarací ab totes ses menuderíes les infinides constitucions que-s fèren en los diferents concilis, contingudes en los volums obans citats, reservant-nos fer la aclaració gradual y successiva, con ne será ocasió, de les escollides, purificades y defiuitivament a[illegible] des, com a còdech o cós de doctrina general més enda[illegible] y que són vigents encare y conegudes comunament pe[illegible] nom de *Constituciones Sinodales Tarraconenses.*

Honraren la època eclesiàstica que acabam de descriure dos ilustres patricis, lo cardenal fra Ramon Albert, mercedari, qui escrfgué la obra *Aclamationes catholicae circa eclesiasticos honores*, y En Guiu de Terrera, bisbe de Mallorca y després d'Elna; natural de Perpinyà, autor dels llibres *Summa contro hereticos*, *Correctorium juris* y *De perfectione vitae.*

Taula

CAPITOL XXXII

DÉS DEL AMY 1311 AL 1323

Pàgines

CAPITOL XXXIII

DÉS DEL ANY 1323 AL 1327

†

CAPITOL XXXIV

Alfons o Anfòs (lo Benigne)

III de la Coròna d'Aragó

(IV segòns los historiadors del antich reyalme)

Dés del any 1327 al 1335